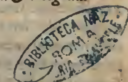
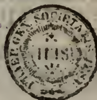
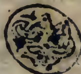
ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBRI IX.

AD HISTORIAM PAVLI AEMYLII *additi, perducta historia usque ad tempora Henrici II. Francorum Regis.*

Tertia editio nunc recens aucta & recognita.

LVTETIAE,

Ex officina typographica Michaelis Vascosani, uia Iacobæa, ad insigne Fontis.

M. D. LV.

EX PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM *est authoritate* Henrici II. *Francorum Regis, ne quis alius præter* Vascosanum, *hos nouem libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalensis, de rebus gestis Gallorum ad historiam Pauli Aemylij additos, ante sexẽnium imprimat, néue uendat. Qui secus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata, mulctabitur.* Lutetiæ *Parisiorum,* VII. *Idus Februarij:* M. D. LIII.

Ex *mandato* Regis, D. Renato *Baillet libellorum supplicum in* Regia *magistro, præsente.*

Mahieu.

VAE *res magno atque excellenti ingenio homines olim ad monumenta rerum gestarum posteris tradenda excitarunt, hæ ipsæ quin me ab hoc instituto reuocarint, parum abfuit.* P*artim enim laudis studio ducti, cum esse hanc unam, quæ tantos labores posteritatis memoria consolaretur, intelligerent, partim studio illustrandæ patriæ, præmiisque à populis,* R*egibúsque propositis, partim studio ueritatis proponendæ, similibúsque aliis causis, exempla ut proponerẽt posteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggressi sunt.* A*c mihi quidem laudẽ sperare hoc sæculo, cuius ea hactenus labes & macula fuit, aliorum labores aut ridere, aut contemnere, suos sine riuali laudare, sani hominis non uidebatur.* I*llustrandæ autem patriæ consilium, etsi optimum, seponendum semper ab hoc scribendi genere putabamus.* P*ræmia autem nulla hoc tẽpore industriæ constituta uidimus: quippe illa honore, liberalitatéque alitur.* E*a ubi dempseris, parum sibi constant industriæ fructus.* N*ũc uerò cùm diuitiis magni laudabiléſque homines fiant, ingenium, eloquentia, constantia, integritas refrixisse uidentur, omnésque industriæ fontes exaruisse: præsertim cum ad ingenij laudem parandam labore opus sit & sudore, ad opes parandas, quà cuique lubet nitatur.* I*ta fit ut homines docti, studiosi, industrij, ignoti sint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla authoritate habeantur: præmia eruditis debita, districta teneantur à paucis.* V*eritatis autem studium etsi nos mouere maxime potuit, periculum tamen quod semper uidimus conflatum studiosis eius proponendæ, odiorúmque segetes inde glisentes progredientésque, hoc præsertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, forũ sine fide, tribunalia sine iure, conculcatam disciplinam omnẽ militarem,*

omniũ ætatũ ordines simulatores ac dißimulatores, uel ipsos homines philosophiæ sacris addictos ab hac prouincia deterreret. Accedunt eò quorumdã ioci & sales qui scriptorum incõditorũ omnia plena indignãtur. Videndũ uero ne qua in re illi laudẽ modestiæ uenantur, qui ea causa nihil se scribere profitentur, in ea ipsa re sint impudentes: & qui se fontes esse iactitant Philologiæ, cũ aliorum rigare debeant ingenia, arescere illi siccitate deprehendãtur, cũ grauißime sciamus à prudentißimis uiris scriptum, multos partim inertia nihil scribere, partim ambitione, cũ se putant satis magnam esse adeptos gloriã, eámq; maiorẽ uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta nõ uenerint. Hæc ego diu mecum agitans, quin genus hoc scriptorũ omne deleuerim, parum abfuit. At uicit tandẽ, quod uincere fuit æquum, & uicit quidem studium ueritatis paßim proponẽdæ. Is mihi solus stimulus, hi demum aculei fuere ad res gestas Gallorũ perscribendas, cum uiderẽ scriptores horũ temporũ, & uulgares, & eruditos paßim res ita narrare & contexere, inuolucris ut rerum & uerborũ ueritatis amicißimã simplicitatẽ tegant: potentiorum ut auribus omnia data prudentes rerum æstimatores intelligãt, totáq; mente in ea cogitatione curáq; uersati uideantur, ea demũ ut literis mandarẽt quæ illis grata essent, & ad id unde aliquis flatus ostẽdi potuit, uela dederint, ut quã lucem ueritatis, uitæ memoriã, nuntiã uetustatis historiã sapientißimi homines dixerũt, eã, quoad eius fieri potuit, artificiosum mẽdaciũ, corruptelã disciplinarũ reddiderint. Scribã autẽ quæ hac ætate aut certe proxima gesta sunt, ab eóq; ordiar, unde Paulus Aemylius, nobilißimus rerũ Gallicarũ scriptor, finẽ fecit. Vnicus mihi erit scopus ueritas, ex qua si quid in me odij confletur, opprimi me onere officij malo, q̃ illud quod cũ fide mihi imposui oneris, aut ꝓpter metũ deserere, aut ꝓpter ingenij debilitatẽ reiicere

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIB. I.

MORTVO Britannorum Regulo, bellum Britannicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repente renouatũ est. Proceres Britãnici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isque uoluntate patris cum ea matrimoniũ contraxisse falsò iactabatur, priori die quàm is decederet: sed repudiante Anna, uanum eorum erat studium. Pars tacite Gallo studebat: pars Maximilianum Federici Cæsaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, non solùm præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vltro citróque legationes iisse sciebat. Iam omnia composita ex animi sententia Maximilianus coniectura augurabatur, totámque Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonij nomine potitus parte Galliæ opulentißima, Belgarúmque principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatũ est apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ huiusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudentißimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturandas, præsertim cum potentißimi uicini dominatus periculosus esset, à quo nihil nisi simulatam amicitiã in præsens, & postea bellum expectari par sit, cũ iam imme-

mor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æmulum sese profiteatur. Itaque datum est negotium quibusdam Annam tentandi. *Hæc primùm mirabatur: deinde etiam fidem datam* Maximiliano *(iam enim procuratorio nomine, uerbis conceptis, misso* Volphango Polaymo Austriaco, *more maiorum, ritúque* Regio, *absens ei pacta fuerat) frangere uerebatur.* Sed Laualla, *aliæque* Britannicæ *nobiles, quarum & consuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus* Gallicis *delinitæ, ad spē ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes* Maximiliano *marito tueri uix posse* Britanniam: Pontifices *authores sacrorũ facile legibus eam soluturos: quas nec uiolatas esse, dum tutius & certius matrimoniũ initur.* Puella *præclara indole, admirabiliq; uirtute, his persuasa, se, ditionémque* Britannicam *in fidem* Regis *contulit, ac paucis postea diebus, magno* Gallorum *plausu, celeberrimæ nuptiæ confectæ sunt.* Britannia Gallorum *regno adiecta,* Britannis *frementibus, certúmque ducem desiderantibus.* Maximilianus *hæc à* Carolo *parari prius resciera: ubi autem cõfecta omnia intellexit, qui iam antea inimico in* Carolum *animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit, atque ita commotus est, ut & conuitia fœda in* Carolum *ingereret, & pro* Galliæ *regno opprimendo sese deuoueret.* Senserat Henricus Anglorum Rex *id moliri* Carolum: *ac iam à* Maximiliano *excitatus, exercitum in* Galliam *parauerat.* Peruenerat Anglus *è* Caleto Bononiam *oppidum maritimum, tentans si quo tandem pacto id expugnare posſit.* Contraxit & Carolus *copias. hæ dum lentius progrédiuntur,* Philippus Creperecors, *qui præsidio* Atrebatibus *datus erat,* Bononiam *defendendam suscepit cum* Cardone. Oppugnantur Bononienses *lentè.* Misso *in castra ad* Regem *caduceatore, de pace agi cœptum est: à qua* Henricus *non ab-*

horrebat, & Gallorum opera in regno recuperãdo usus, & domesticas seditiones ueritus, Maximiliano etiam nulla, ut conuenerat, subsidia afferente. Conuenit ut Carolus impensas belli refunderet, certa quotannis pecunia impensarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediit. Atrebates interea urbem leui præsidio teneri sentientes, consilia inibant de urbe Maximiliano dedenda: is eò copias miserat: hæ celeritate usæ, urbi iam proximæ erãt. Paratis omnibus, portísque summa custodum socordia ita obseruatis, ut claues adulterinæ admouerentur, post cantiunculam pronuntiatam, qua milites maturare iubebantur, in urbem introducti sunt. Vrbi tum præerat Paulus Carquilenus nomine absentis Cardoni. hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem sese proripuit: mox arci etiam, sibique timens, cùm secundo die auxilium Gallorum adesset, arcem deseruit. Vrbs direpta est: multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum temperatum est. Author cõiurationis uilißimus quidam faber ferrarius fertur, qui secundum mœnia urbis habitabat: ac solus eò relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere solum Atrebates cogit, in Galliámque uelut coloniam eos deducit. Præfectum Carquilenum, quem & Carcaluentum uocant, Britãnum fuisse constat. Eum uino languidum, confectum cibo, stertentem somno, interceptum aiunt ab hostibus: direptósque Atrebates fuisse ob stipendia multorum mensium militi non persoluta à Maximiliano. Est & fanum Omeri eodem tẽpore expugnatum, aliis in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis constat, quocunque tempore receptum sit oppidum, summa custodum socordia id accidiße: hostes duce Georgio Daberfio, copias eduxisse quasi urbẽ oppugnaturos, Gallos mœnibus sitúque oppidi fretos paratos fuisse: sed hostes sese in castra recepisse: hoc idem totus octo diebus

finxisse: quin & ex oppido Gallis prodeuntibus in castra quasi fugientes abiisse. Ita multum remisisse Gallos de pristina diligentia, qua antea usi fuerant: ubi his creuisse negligentiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, & Germanos auxiliares, turres proximas murúmque adhibitis scalis summa usos celeritate occupasse, alibi sopitis custodibus, alibi custode nullo: refractis deinde portis progressos, cæsis Francis & oppidanis, loco potitos. Eodem tempore Ambianorũ ciuitas ab iisdem tentata est: Catharina Licia, uirili mulier animo, dum uigiles parum suo munere fungũtur, dormitantes stertentésque excitat. Ambiani ad strepitum aduenientium hostium adcurrunt: pars ad urbis custodiam relicta est: pars alia urbe egressa Maximiliani fugat milites, ingenue fassos unius muliercula uigilius & industria ademptam uictoriam. Dum hæc in Gallia geruntur, Federicus Cæsar fato functus est, cum prius Maximilianũ filium Francfordiæ consortem imperij, ab iis qui Cæsarum eligendorum iura sibi uendicant, declarari curasset. Fuit is annus impertitæ nobis à Deo Opti. Maxi. salutis, millesimus quadringentesimus octogesimus sextus. Ita ille Cæsar declaratus est post patris mortem: diadema, infulásque solẽnes illas Cæsarum neque unquam suscepit, neque (cum facilè posset) suscipere admodum laborauit. Is imperij res compositurus turbatas morte patris, reddita Margareta filia unà cum quibusdam oppidis, quæ sua esse contendebat, fœdus iniit cum Carolo. Pace fruebatur Gallia cùm Ludouicus Sfortia (necdum tamen sumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioãne Galeatio duce Mediolanensium) crebris nuntiis, ob simultates quas gesserat cum Alphonso Rege Neapolitano, non cessabat Carolum in spem certißimam Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouinciam omnem suam operam, opésque deferens. Ferdinandus

quoque Aragonum Rex maxime laborabat in recuperando Comitatu Ruscinonis & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinando, iusta uenditione quæsitas res negantes, tutum esse reddi, præsertim quæ spectarent ad limites Regni. Exclusus Ferdinandus Oliuerium Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna ui pecuniæ sibi deuincit: alij id adscribunt Ioanni Mauleoni Frãciscano. hic Annæ Regiæ sorori erat à confessionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Põtifici. Ii cum Regi infixissent aculeum, quasi non redditis " his rebus, sese ipse falleret: imperatorem omnium & ma- " gistrum Deum non falleret: contrahi quidem animum uti- " litatis specie, sed ubi certum sit uitium adiunctum rei, quæ " speciem utilitatis affert, continuò arripiendum honestum, " secernendam abiiciendámque utilitatem: atque ita existi- " mandum, conscientiam mentis nostræ quam à Deo accepi- " mus, à nobis diuelli non debere: hanc unam testem optimo- " rum nobis consiliorum uiuis, fatóque functis futuram. Hæc illi cum subinde occinerent, facilè eum in eam sententiam adduxerunt, maxime iam meditantem bellum Neapolitanum, neque post suum discessum conuelli res Gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantùm pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potẽtiam uti potuisset, testamentóque condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quæ tamen in perditis & desperatis à se habita sint, cùm hominem neminem inueniret, per quem hæc à Carolo impetrare posset: donec à Frãciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese compotémque consilij reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & prouincia ea lege red-

dita, ut ipse, quique ei succederent, comiter maiestatẽ Gallicam conseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, commeatu, aliáue ope iuuaret: nec per fines regni sui transire sineret. Ludouicus *Ambasianus oppida* Aragonensi *reddidit.* Eodémque *tempore* Ludouicus *Valesius dux* A*ureliorum, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quæ soror erat* Caroli, *insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus est è custodia: in amicitiam quoq; Regis interiorem admissus, non sine laude mansuetudinis, cum bello uictum* Rex *seruasset, dignitatique pristinæ restituisset.* Interea Rex *ad bellum* Neapolitanum *animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex* Heluetiis, Scotis, *aliisque fœderatis uocabat: cõmeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congerebat.* Ludouico A*ureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ* Massiliæ *subsistebant, reficeret, & pararet alias plures: uti* Campaniæ, Lucaniæque *oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret. Missi legati ad* Maximilianum *Cæsarem,* Alexãdrum *sextum* Pontificẽ Max. Ferdinandum *Aragonensium* Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, *alióſque* Principes, *pacifica omnia retulerunt.* Alphonsus *iunior regnum* Neapolitanum, *defuncto patre, obtinebat,* Ferdinando *patri industria dispar.* Is, *ubi tantos belli apparatus in se parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contemnebat.* Postea*quam autem certissimis authoribus nuntiis, literis certior est factus de* Caroli *aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebant, parauit.* A Maximiliano *Cæsare,* Ferdinando A*ragonensi, reliquisque* Regibus, *cùm fœdere* Gallico *obstricti essent, subsidia nulla eo tempore impetrauit.* Cum A*lexandro* Põtifice Romano,

ſpreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam Nepotem *&* Pontificium *occulta iniit fœdera* Florentinos, Vrſinóſque *ſibi adiunxit, &* Vidum Vbaldum Vrbini Regulum, *tranſitum* Gallorum *impedituros*. Nicolaum Vrſinum Petilianum, Flaminiam *cum ualido exercitu miſit: Claſſem ualidam inſtruxit, eique* Federicum *fratrem præfecit*. Romam *deinde uenit, longáque oratione* Pontifici, Purpuratiſque *oſtendit, non minus ſibi quàm uniuerſæ* Italiæ *aduentum* Gallorum *pertimeſcendum eſſe*. Impetrauitque à Pontifice *exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defenſionem, ad* Petilianum *mitteret*. Pariſienſes *longum* Regis *è* Gallia *diſceſſum ueriti, conati ſunt* Regem *ab ea expeditione miſsis* Legatis *deterrere, quos ille inauditos dimiſit, dictitans nequaquam ſibi tot opus eſſe conſultoribus: eóq; poſthac* Pariſienſibus *infenſus eſt*. Cauſa *potior indignationis fuit, quòd pecuniam ad id bellum à* Rege *petitam liberè negaſſent*. Annus *agebatur milleſimus quadringenteſimus nonageſimus quartus, cum* Rex *nunc* Moliniũ, *nunc* Lugdunum *adiens, pulcherrimarum mulierum amore tenebatur: conuiuiis etiam eas adhibens, certáque loca deſignans, quibus hæ mulieres, quibus ipſe conſueuerat, conuenirent: nactus etiam homines non ignobiles emiſſarios, architectóſque libidinum*. Ita *diei breuitatem conuiuiis, noctis lõgitudinem uoluptatibus conterebat*. Inde Viennam *adiit, urbem ſitam in finibus* Delphinatium: *eóque loco ab* Anna *ſorore magno ingenio muliere admonitus, reſipiſcere cœpit, uoluptatúmque occaſiones bellicis cogitationibus occupationibúſque fallere*. Ibi Petrum Borbonium *qui* Annam *ſororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abeſſet, pronuntiauit: ſinguliſque præfecturis præfectos conſtituit, omnes tamen* Borbonio *parituros*. Anna *ſoror multum apud fratrem gratia atque authoritate*

ualebat: quo factum est ut ad eam absente Rege omnia referrentur. Igitur non sine uenustissimarũ mulierum lachrymis, quæ ægrè ab eo diuellebãtur, accinxit se ad Neapolitanam profectionem. Regem in expeditionem proficiscentem nobilitas Gallica secuta est: calonum, lixarum, plaustrorum, carrucarum infinitus numerus: nam multis opus erat ad machinas bellicas centũ quadraginta insignes uehendas, cũ interim paruarum innumerabilem traherent copiam. Diu deliberatum est, Réxne præsens bello adesse deberet, Petro Borbonio & Anna sorore, reliquáque nobilitate Gallica Regem reuocante. Sed Stephani Versij suppræfecti Belcariensis, & Gulielmi Brissonneti Quæstoris Regij, quibus solis ad interiorem Regis amicitiam aditus patebat, uicit sententia, ut is bellum id susciperet. Vna hæc cura angebat Regem, unde pecuniam in sumptus belli pararet: nã quæ parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus cõstat non sine fœnore mutuò sumptum ingentem numerum pecuniæ. Rex cum ad Taurinos progrederetur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorẽ: ea quicquid auri in ornamẽtis esset, contulit. Ille id suscipiens, pignori dedit, sumptus inde mutuò duodecies mille nummis aureis. Tantundem sumpsit à uidua Montferrati: eáque in Galliam reuersus bona fide persoluit: totóque itinere dum partim à mensariis, partim fœderatis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementum ad classem quam instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites eguerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorum dux præerat, classi Neapolitanæ occurrit. Gallica classis ad portum Genuensem stationem habebat. Ibi sunt qui certatũ scribãt uario certamine: tandem depressas interceptásq; naues hostiles, Federico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerunt,

narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egressos hostes duce Obiecto Fescio, cum interim classe etiã Gallus occurrerent. Erant Gallis instructæ naues Gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicum constat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauem prætoriam adnauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, territos machinarũ impetu, quarum usum exactiorẽ ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit. Antonium etiam Basseium sup præfectum Diuionensem cũ Heluetiorum instructa acie præsto fuisse, & renouantes prælium multis cæsis fudisse: Sfortianis etiam militibus, quos Ioannes Adurnus eduxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi prælio abstinuerint. Ita cæsi fugatiq; sunt hostes, captis multis, inter quos fuit Fregosinus, Petri Fregosi Purpurati Pontificij Genuensis filius, magni apud eos nominis: nanque illi spurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant. Est & Rapala oppidum expugnatum. Germani scriptores etsi his congruunt, prælij tamen seriem aliter narrant: Federicum cum quatuor hominũ millibus, Gallis occurrisse: eos à Gallis & Heluetiis circunuentos fuisse: neque tamen ideo minus aciem instruxisse: sed militũ numero & machinarum impetu impares fuisse hostes: ac tandem & cæsos & fugatos fuisse: Cecidisse ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos. Ludouicus mare relinquens, cùm Federicus inde sese proripuisset, Astam secessit, eóque loco nactus Carolum, certiorẽ eum fecit de uictoria. Ludouicus Sfortia cum uxore, regio magnificóq; comitatu è Mediolano egressus, Regi ad Astam occurrit: eique gratias egit quòd eam prouinciam se authore suscepisset: Regiq; fidẽ

" & operam omnem detulit. Pergeret fœlicibus auspiciis: nec
" uires hostium metueret. Qui apud Italos potentia omnino
" ualeant, quatuor esse: Alexandrum Pontificem, quem cum
" Columnensibus solis uires conferre minime ausum, certum
" sit: quid facturus aduersus tantam potentiam? Venetos, qui
" hoc tempore quieti sint: Mediolanenses, quos ipse nutu suo
" regat. Ita aduersus Neapolitanos solos rem Gallis futuram.
" Hos omnes quatuor concordes opésque conferentes supera-
" tos: quid futurum hoc tempore, quo aduersus unum bellum
" sit gerendum? Neapoli recepta, tanta auxilia terra maríque
" sese subministraturum, Turcarum ut imperium Constan-
" tinopolitanúmque diadema nullo negotio Gallia florens re-
" cipiat: Ita futurum ut res gestas Magni Caroli famámque
" Rex adolescens uincat. Nec uanæ pollicitationes, si à labiis non dissensissent præcordia, aut pectus non postea à lingua mutatum res ipsa docuisset. Ibi Rex pustulis toto corpore emanantibus, coorta etiam febri, ægrotare cœpit: sed febre leuatus, cum consilia belli omissurus putaretur, ad pristinas cogitationes reuersus est. Ascanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quem postea Pontificem factum Iulium uocarunt. Hi Ostiam Iuliano eodem Pontifice Ostiensi adnitente Columnensium factione, Pontifici extorserunt: intercipiebántque commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Instante iam hyeme Ferdinandus Alphõsi Regis filius, Nicolaus Petilianus, Virgilius Vrsinus, Ioannes Iacobus Triuultius, deiecti spe Gallorum è Genua eiiciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos populos ad se allicere cœperunt: Ita contractis copiis & numero & rei militaris peritia haudquaquam spernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is fluuius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex misit Aubigniũ (quem Scoti Ebrardũ Stuar-

dum uocabant) & Franciscum Roberti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Horum aduētu cognito Aragonenses & Neapolitani copias equestres educunt, equitatu pulso: sequentibúsque Gallis & Sfortianis, repentè pedestres copias emittunt. Ita dum utrinque receptui canitur, utrique in castra exercitum reducunt. Aubignius castra celeriter uallo fossáque muniit: leuibúsque prælijs quotidie certabatur, cùm castra castris essent proxima. Erant cum Aubignio Rodolphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. Ac quodam die cum tormentorum bellicorum pilæ ferreæ ex uallo in hostium castra torquerentur, ita afflictæ res sunt hostium, adcurrentibus Gallis, deleri ut potuerint eodem die, ni Vidus Vbaldus Vrbini princeps, qui nuper in castra hostium uenerat, suos terga dantes reuocasset, paucisque ex fuga reuocatis restitisset. Enituit eodem prælio uirtus Gratiani Calmontij spurij è nobili Calmontiorum Aquitanorum familia. Hunc etiam alio nomine Artiguanum uocabant. Imitatus est hac in parte maiores suos, præcipuè uero Brandelesium Calmontium, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerentis uirtus, laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinandus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem prælio cōmitterent. Alexander Pontifex iritatus Columnēsium iniurijs, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibúsque Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutæ sunt eorum copiæ: secutíque Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperunt & diripuerunt: Catharinámque Hieronymi Riparij Sixti olim Pontificis Romani nepotis uxorem, Aragonēsium partes secutam, Legatos ad Regem mittere coëgerūt: qui ibi eam futuram, ubi ille præscriberet, & ea facturam quæ imperaret, firmarunt. Ita

paßim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduẽtu ſpem nouarum rerum concipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut ſunt ad res nouas intenti. Accedebat inueterata de Gallorum humanitate liberalitatéque memoria: quam tamen paulatim depoſuerunt, Gallis inſolentiſsime rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortarium & Papiam magnifice excepit. Ingredienti Regi plauſu maximo à multitudine undique occurrente, gratulatio ſignificata eſt: ſimiliq́ue plauſu & frequentia uſque ad ædes deductus eſt: ibi Stephanus Verſius, qui ad familiaritatem Regis intimam peruenerat, conatus eſt uoluntatem Regis à Sfortia alienare, uel ſuſpectum eum palà ſentiẽs, uel apud Ludouicum Aureliorum Ducem gratiam initurus, qui iam palàm Mediolanenſem ditionem ad ſe reuocabat. eóque factum eſt, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiam id latuit: ſed ſimulationum inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione ſuſpectum eum haberet, qui opes omnes ſuas conferat ad prouinciam, quam ipſe ſibi ſemel decreuit debellandam. Rex bene eo ſperare iuſſo, negauit unquam apud ſe uel leuiculam ſuſpicionem reſediſſe: petiitq́ue Ioannem Galeatium Ducem Mediolanenſium uiſere ſibi liceret: is æger corpore, lectulóque decumbens, imo e pectore ſuſpiria trahebat. Rex miſertus eſt principis nobiliſsimi, qui uelut cuſtodia ſeptus ea arce adſeruabatur: obſecrauit ne in conſilium cogitationum, deſperationem aut timorem adhiberet: curaret diligẽter ualetudinem: Dei ope futurum ſanitati reſtitutus conſtituta ut omnia negotia, ſi quæ angunt uideret. Ille flens gratiſsimam ſibi eſſe Regis ait uoluntatem: feciſſéque nihil eum à neceſsitudine ueteri obſequióque Galeatij patris in Gallos alienum: actum de ſe: commendauitq́ue filiolum. Rex cum multa eum libenter eſſet rogaturus, ſuperſedit ob Sfortiam

 præſentem.

præsentē. Ibi Isabella Alphōsi Regis Neapolitani filia, Galeatij uxor, pedibus Sfortiæ aduoluta humum conspersit lachrymis, capillo passo, circúmque caput reiecto negligenter, tandem aliquando patris Alphonsi Ferdinandíque fratris misereretur, orauit. satis iam ultum iniurias suas. quid tan-
" dem expectaret, nisi ut è Regibus seruos redderet? Quid
" ego uobis (inquit) pater & frater, præter lachrymas possim
" reddere, quas uos ex morte mariti imminente pro me ipsa
" plurimas uideo effundere? quid possum nisi mœrere? quid nisi
" squalida gemere? memini quidem, memini, dum hasce mi-
" hi nuptias conciliaretis, præsidium uos uobis quasi parare-
" tis, huc me deduxisse: pro quo præsidio præsens uobis ad-
" sit ruina. Sfortia respondit iactam aleam, neque rem esse integram: depromendas fuisse eas deprecationes pro marito & pro seipsa, quæ uenustula esset & adolescentula. Fuere ex aulico comitatu qui ita putarunt, Regem eius oratione commotum, ut si, quas ad Sfortiam illa preces effudit, genibus suis obuoluta effudisset, ad æquas pacis cōditiones, quas eo tempore per Venetos Alphonsus maiore regni parte delata offerebat, uenturus existimaretur. Inde Placentiā comitante Sfortia Rex peruenit: ibi certior factus Sfortia Galeatium nepotem animam agere, equis sæpe mutatis Papiā properabat: sed in itinere audiit decessisse: Mediolanúmq; properauit, cum prius rediturum se Regi recepisset, nec tamen rediit. Fama est Galeatium nepotem pronepotémque ueneno ab eo sublatos, ita apte temperato, ut sub aduentum Gallorum occumberet. eius rei indicium fuisse tumore & liuore decoloratum corpus utriusq; mortui. Ita ille Mediolanensem principatum malis artibus quæsitum obtinuit, cuius dominatio neque iucunda fuit multitudini, & bonis ita molesta, magno ut omnibus in odio fuerit. Ciccus Calaber uir natura peracutus & prudens, expulso Ludouico

Sfortia cum Bona Sabaudiana matre, moderabatur Galeatij nomine res Mediolanẽsium. Bona, cum esset leui ingenio, per Antonium Telesinum Ferrariensem adolescentem uenustissimum, qui ad eius amicitiam arrepserat, totámque eam possidebat, eíque obsequentior ea erat, quàm castam mulierem deceret, reuocauit Sfortiam, nequicquam dissuadente Cicco. Is reuocatus. Cicco necato cum in amore & delicijs illa aliquantulum Telesini uersata fuisset, tãdem & tutela filij, & omnium rerum administratione priuata est, omnia ad se Ludouico Sfortia reuocante, donec sublatus nepotibus Mediolanensi imperio potitus est. Inde Rex, cum Florentinis nõ satis æquis uteretur ob Petri Medicis factionem, qui Neapolitano adhærebat, Sarzanam obsidere cœpit. Secus Macram amnem Lunam uetustum olim aiunt fuisse oppidum & nobilissimum: quod hodie nullum extat, uicinis tamen locis Lunensis regionis nomen retinentibus. Ad Macræ dextram supra Lunam est Sarzana, cuius arcem à Thoma Fregoso communitam lautissiméque ædificatã proditum est. Ad eam perueniens Carolus cœpit machinis admotis oppugnare: erat ea neque commeatu, neque defensoribus admodum munita. Sed & prius Monpenserius locum eum munitum, cui Castro nouo nomen, diripuerat. Florentini quibuscunque conditionibus cum Rege trãsigendum censuerunt: ægréque impetrauit Petrus medices, ut eò mitteretur cum paucis. Sed Franciscus Valorus, Tanaus, Nertius, & plerique aduersæ factionis paucos post dies legationem aliam decreuerunt. Missi sunt obuiam Medici Franciscus Pienneus, & Gulielmus Brissonetus, acturi de pacis conditionibus. Hi multa petierunt quæ se non impetraturos credebant. Primùm ut Sarzanam dederet, idque ille abnuit: deinde ut Pisas, Petrasanctam, Liburnum, Pisani portus munitissimam arcem, Librafactam, postremò liberũ

per Florentiam transitum Regi præberet. Quæ omnia concessa sunt. Ad dextram Macræ amnis sunt Castrum nouũ, Fossa noua, Ortus nouus, Villafranca: atque in Apennini radicibus Pontremulum haud ignobile oppidum: quæ omnia in Regis uenerunt potestatem. Ad Pontremulum inter Sfortianos & Germanos qui Regi militabant, seditiõ orta est: cæsisque Germanis quibusdam ad arma conclamatum est. Sed Galeatio Seuerinate & Ludouico Luxemburgo occurrentibus contentio composita est, non sine Heluetiorum clade. Inde Pisas Rex peruenit nullo non honorũ genere acclamationúmque à populo exceptus. Ibi cum stipendia militi soluta non essent, Sfortia triginta millia nummûm aureorum mutuò dedit Regi, eò id libentius faciens, quòd speraret futurum ut Sarzanam & Petrasanctam, loca munita, quæ à Florentinis maioribus suis extorta cõtendebat, recuperaret: itaque non destitit à Rege petere. Vbi autem ex cunctatione Gallica satis agnoscit extenuari suas spes & euanescere, commotior factus abiit, dictitãs eo statu res esse suas, quæ se absente explicari non possint. Reliqui tamen cum Rege Galeatium Seuerinatem cui spuriam filiam collocarat, hominem prudentem reique militaris non imperitum. Pisanorum ciuitas magna atque opulenta fuit. Hos cum Florentini multis sæpe bellis uexassent, uectigales tandem sibi fecerunt: multóque infirmiores redegerunt, cum res eorum terra marique diu floruissent. Galeatius spe potiundæ ciuitatis, cum Pisanis communicat, hortatúsque est eos accurata oratione, ut se liberos meminissent, adesse Regem ætate copiísque florentem, à quo libertatem petere possint: qua nisi hoc tempore potiantur, nequicquam posthac sperare debeant. Hac impulsi occasione Pisani, qui iam antè se Florentinorum obnoxios dominationi dolerent, liberius audaciúsque de libertate recuperanda consilia inire cœpe-

runt: indictóque consilio, uel sui capitis periculo Pisas in libertatem uindicandas decernunt. Galeatius huius se consilij principem futurum pollicetur. Quærebatur ratio perficiendi. Erat Ioannes Rabotius, Regius apud Grationopolim consiliarius, uario homo ingenio: sed ei potiora semper omnia unde quæstum undecunque pararet, quàm fides atque integritas fuere. Hic eo tempore munere fungebatur Libellorum, magistri nomine, absentis: cum eo agũt, postulationes ut suas ad Regem deferat: id ille recepit, uictus muneribus. ita constituta re, cum Rex è solennibus sacris rediret, uel ad ea adiret, obuiam prodeunt, effusa plebe, fœminis mœrentibus, populóque libertatem identidem atque identidem acclamante. Rogat Rex Rabotium, petitione insolita concursúque plorantium commotus, quorsum hæ plebis petitiones tendant. Ille miserrimam esse populi conditionẽ respondit, direptas à Florentinis fortunas ciuium: locupletes in exilium actos: fana uexata: uectigalem urbem singulis rebus, quæcunque uenirent, nouis portoriis impositis, factam. Rex, cum ille iustas preces diceret, quando libertatem peterent, libertatem se iis dare professus est. Ita ad plebem Rabotius cõuersus, libertate eos à Rege donatos pronũtiat. Paulisper fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiásq; Regi egerũt. Inde effusa plebs ad pontem circa Arnum situm properant. Ima parte pontis stabat leo marmoreus (quem Maiorem uocabant) referens Florentinorum dominationis insignia. Illi leonem deturbant, comminuunt, dissipant: odiũmque quod in Florentinos attulerant, in eorum insigne profuderũt: mox etiam suo loco reposuerunt, addito Regis simulachro magnifice depicto, equestríque statua, è qua Rex stricto ense leonem pedibus conculcatum prosterneret. Sed hæc adulantis populi studia quàm uana fuerint, postea compertum est, cum urbe

 à Maximiliano

à Maximiliano Cæsare recepta, in Regis statuā eadem peregerint, Cæsaris erecta statua quæ Gallicam comminueret.
" adeo semper est plebs in utranque partem immodica siue
" oderit, siue amarit. is est iocantis fortunæ ludus. Pisani interea magistratus expellunt, bonis eorum publicatis, ut & eorum quos Florentinorum rebus studere uidebant. Politianum quoque oppidum, Pisanorum consilia secutum, expulso prætore arcéque deiecta, rebellauit. Rex certior factus de Pici Mirandulani eruditi hominis morbo, tanti uiri fama commotus, medicos suos ad eum properare iussit. Sed morbi uis serum fuisse auxilium ostendit. Petrus Medices Florentiam redierat, domúmq; suam lautissime regióque more ædificatā Regi præparabat. Erat is summo apud suos odio ob munitiones locorum Regi traditas. Augebant inuidiam Franciscus Valorus & Nertiorum factio, Laurentiniúsque Medices. hi cum quibusdam aliis, nacti locum quo iniurias ulciscerentur, in eum inimicitiarum dolorúmque iracundia eruperunt. relata res est ad senatum. dicuntur in Medicen sententiæ graues, ut quisque grauissime dixit contumeliosissiméque in Medicen, ita quàmaxime rempublicam iuuisse uisus est. de his rebus Medices admonitus, in curiam uenit. Iacobus Nertius solum se admissurum ait, cum comitatu prohibiturum aditu: uociferantique fores clausit. Aguntur omnia raptim & turbate: neque Medici deprecandi purgandique spatium datur. His de causis Medices armata familia uocatóque ad parteis Paulo Vrsino cum paucis aliis, cum iam uulgus inconditis uocibus streperet, libertatē identidem acclamans, è Florentia se proripuit. absentem hostem iudicarunt, bona eius publicarunt & diripuerunt, eíque aqua atque igni interdixerunt. Matthæus Balasius qui Petri domum à Rege missus exornabat, domum ipsam supellectilémque diripuit, qui si maxime ob Regem Petro hostis

esse debebat, tamē hospitis domus direpta, perfidiā cū auaritia certasse significabat, quanuis is rapinas suas prætextu tegebat pecuniæ, quàm ab argentariis Mediceis Lugduni sibi debitam contendebat. Omnes Medicis clientes & familiares institoresque, quos plures habebat, sese ad motum fortunæ mouere cœperunt, ut narrantem multi eum postea audierunt eo ipso tempore, nondum direptis bonis, neque à magistratibus ad suum commodum (quod postea accidit) conuersis, institorem Florentinum, à quo ad uestimenta sibi suisque paranda aut pannos aut pecuniam ad centum usq; numos aureos petebat, ei præcidisse, negasseque, quem hostes ciues iudicassent, huic se sua posse etiam mutuò poscenti cōcedere. Medices patria profugus, Venetias peruenit: duósq; dies extra urbem duxit, dum ambigunt Veneti, an eum recipientes, Regis in se animum irritarent: sed cum Philippus Cominius qui apud eos à Rege legatus missus erat, nihil à Rege hac de re literarum se accepisse profiteretur, magnifice eum exceperunt, cúmque unà cum uiginti aliis quos deligeret è familia (quod passim cōcedi non solet) armatū, in publicū prodire permiserunt. Rex etsi in eū à Stephano Versio multisq; aliis incensus, nunquā tamen uec uerbo nec scripto eū insectatus est: uicémq; eius se dolere professus est: impetrassetque ei reditum à Florētinis, nisi ipsi Florētini cōmodo eius dolentes, florentibus rebus eius, regia consilia turbari ostēdissent. Florentini paulò anteà legationē nouā ad Regē decreuerāt, qui se suáq; omnia in fidē eius cliētelámq; dederēt. Erat inter legatos Hieronymus Ferrariensis Dominicanus sodalis: hic Petrū Medicen proprio nomine anteuertisse questus est, quod ciuitatis nomine factū deceret. Legatus benigne responsum. Inde Rex instructo exercitu Florētiā ingressus, exceptus est incredibili honore & pompa, nihilque prætermissum est, quod ad ornatū excogitari posset, quod nō

in eũ collatũ ſit,ut uel magnifici triũphi põpa percipi poſſet.
» Rex cũ Florẽtinis *fœdera iniit,quorũ ſumma fuit*: Darent
» *illi* Regi *centũ & uiginti nummùm aureorũ millia, quinquaginta millia ſtatim numerarentur, reliqua æquis penſionibus*: Loca à Medice Regi *tradita*, Rex *ab eis precariò*
» *cum præſidio teneret: ea is redderet poſt quatuor menſes,*
» Neapoli *capta,aut prius, ſi in* Galliam *rediret: inſignia illi*
» *regia reciperent, ipſe eos in fidem reciperet*. Hæc *ut rata in poſterum eſſent, iureiurando ad altare diui* Ioannis *ſanciret.Multa quoq; cauta ſunt eo fœdere* Petro Medici & Alphonſæ *uxori,cui dos reſtitui debebat.*Florentiã *poſt octauum diem abiit,ſaluis & rebus ciuium, & pudicitia uxorum,quod illi maxime uerebantur*. Dum Rex Florentinorum *res componit(nam hi* Piſanis *datam libertatem grauiter ferebant) ad eum ueniunt* Antonius Lauretanus, & Dominicus Triuiſianus, Venetorum *decreto legati miſsi, ea quidem ratione (ut dictitabant) ut* Regi Romam *adeunti, ſi quid poſſent,* Venetorum *nomine commodarent*. Miſit & Rex *legatos ad* Alexandrum *Pontificem*, Ludouicum Tremolium, Ioannem Ganaium, Paulum Vidaudum *quæſtorem:præmiſit &* Ludouicum Luxemburgum, & Ludouicum Alegrium Oſtiam *cum* Heluetiis *ad duo hominum millia*. Admiſerat *in urbem* Pontifex Ferdinandum Alphonſi *filium, unà cum* Italicis *aliquot militibus,quos antea ad urbis defenſionem contraxerat*. Ita *factum eſt ut legati* Regis *dubio eſſent uitæ diſcrimine*. Sed *cùm &* Luxẽburgus *auxilio* Columnenſium *fretus parte una ex* Oſtia *properare iactaretur, & appropinquare etiam* Regis *in urbem aduentus putaretur, mutato conſilio remiſsi ad* Regem *ſunt legati*. Diffideréque *tunc artibus ſuis & ſimulationibus* Pontifex *cœpit:ac tum demum, quando ita* Regi *placeret,etſi tumultum imminere non leuem uideret, aditum ſe*

Regi præbiturum significauit. Postulauit tamen Ferdinando liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen uelut obsidibus retentis Ascanio Sfortia, & Prospero Colũna. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hostes potientes, exercitum castráque transferrent, eò contendit: celerius omnino quàm Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum Vulsinensium prætergressi sumus, campi nos excipiunt amplissimi, in quibus est Viterbium, ruina olim Faleriæ urbis inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium mõti. Receptisque Castellis uicinis, præsidióque imposito, Brachianũ adiit. Carolus Vrsinus uenienti Regi oppida Virgilij patris obtulit, cùm iam Ferdinandus è Roma secessisset: quæ res hostes uehementer fefellit, cùm pater Ferdinandi partes toto eo bello & secutus esset, & adhuc ei militans sequeretur. ita ex una & eadem familia modò harum modò illarum partium erant, neque in Regis omnino, neque Neapolitanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calendas Ianuarias Romam uenit instructo exercitu Carolus: noctúque ingressus tanto lampadum splendore, ut dies nõ desideraretur. hospitium ei decretum erat ad diui Marci Palatium. Cùm autem seditio orta esset in uico Iudæorum, in authores seditionis, qui militem Gallicum occiderant, animaduersum est. Ad hæc tribus locis media urbe iussu Regis furcæ erectæ sunt, ut in alieno solo terror etiã Gallicus ostẽtaretur. Regem in urbem ingredientem secuti sunt Ascanius Sfortia, Iulianus, quem postea agnouit Roma Pontificem, Baptista Sabellus, Ioannes Columna, pluresque alij ex Purpuratorum Cardinaliúmque numero. Magistratus omnes cum nobilitate Romana, tantaque ad eius introitum effusiones hominum ex oppidis, concursus ex agris, plausus inconditæ multitudinis fuit, domesticum ut Regem non exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanum se-

cesserat, præsidiísque id firmarat, Baptista Vrsino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum est de abrogãda dignitate Pontifici: admotæque sunt machinæ bellicæ Vaticano, cum is Regiis legatis de pace acturis portas clausisset. Ipsi Purpurati palàm agere cœperunt, & dicere decernendam in eum quæstionem: ex Vaticano inuitum educendum: secernendos dandósque iudices apud quos causam dicat, Ascanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat: idem plerique alij, & sane haud insulse, ni ipsi nundinationibus ipsis præfecti fuissent, cum & Vicecancellarij (sic enim uocant) ordinem, ingentémque pecuniam cum domo pontificia idem ipse Sfortia recepisset. Pontifex circunspectus rebus omnibus, subductisq; rationibus, territus etiam ruina muri ex Vaticano suapte sponte disiecti, ne diutius de capite suo comitia agerentur, misit ad Regem qui nuntiarẽt ad æquas pacis conditiones se uenturum. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliam rediret, à Pontifice Rex retineret: ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexandri filius, Regia castra quatuor menses sequeretur: ut Zezymus quem & Gemen uocant, Turcarũ principis frater daretur: ut Ostiensis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquísque Purpuratis, omnibúsque aliis Gallos secutis fraudi ne in posterum esset quòd Regem secuti essent. iis si quid ablatum esset, restitueretur: ipse in Regem arma ne ferret, aliósue ferentes ne cõsilio ulláue ope iuuaret: ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorum numero adscriberentur. Allecti mox in Purpuratorum ordinẽ Gulielmus Brissonnetus, qui prius quæstor Regius ac fuerat paulo antea, Maclouiensi Pontificatu donatus: & Philippus Luxemburgus, Cœnomanensium Antistes. Mox Rex obside recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrem perfugit, & accepto Zezymo Turca, Vaticanum ad Pontificem salutãdum profectus est:

Gestis Gallorum Lib. I.

eique ut filius pius ueluti parenti & Pontifici se submisit. Eoque tempore Petrus Vachius, Antonellus Salernitanus, & plures alij è Genua cum classe Gallica profecti, cum incerti locorum diu deerrassent, ad Regem circa Populoniam in terram egreßi peruenerunt: pecunia allata, ex qua Colūnensibus maior pars erogata est, ob stipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia se aluisse aiebant. Alphonsus Caroli aduentum sentiens, magna cura & diligentia fines suos tueri uoluit. Sed angebatur memoria procerum aliquot Neapolitanorum à se iniuria cæsorum: eorum uocibus resonare loca omnia & uigilans & dormiens, furiis ueluti quibusdam percitus, augurabatur. Neque uero ex pristina animi magnitudine ulla apud eum memoria resedit: sed exanguis atque æstuans regno abdicato, Ferdinandum filium pro se regnare iubet, ipse parum apte compositis rebus, Mazaram seceßit, arctioris uitæ instituta sacra professus, sed prius eò ingentem uinorum suauißimorum copiam aduehendam curauit: eóque loco paucos post menses calculi doloribus uexatus occubuit, cùm uere ad frugem rediisse, uigiliisque & ieiuniis corpus macerasse diceretur. Aquilā interea Galli pulsis Aragoniis recepere, ut & Populum & Tranium & Larinum pulsis Vrsinis, commotis iam omnibus ipsa fama & opinione fortitudinis Gallicæ. Rex è Roma abiens instructo exercitu, omnia pacata Columnēsium opera inuenit. Monfortij paululum restiterunt, sed à Gilberto Cliuensi Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt: oppidum expugnatum & direptum, cæso etiam Iacobo Cointio, qui cùm prius Regi militasset, maiore à Ferdinando stipendio constituto rebellauerat. Idē accidit Ferentinis. Alexander quoque Pontifex paßus est Ostia, Centumcellis, Anxuris que arce Francos potiri. Inde ad montem Ioannis properatum est, octóque horis continuis

nuis cùm machinarum impetu deiecta mœnia essent, irruẽtibus Gallis cæsi sunt hostes, oppidum receptum: pars quidẽ Gallicarum copiarum per Sabinorum in Neapolitanũ Regnum perueniebat: pars alia per Latium ad Lirim contendebat. Admouebãtur copiæ fano Germani. Ad Casini mõtis radices fanũ est id Germani, intra cuius mœnia & ambitum scatent uberrimi fontes: hi amnem augent quarto suprà milliario ad fanum Eliæ oriẽtem: is que cum aliis Lirim amnem in Samnitibus producit: rursus que duodecim expletis passuum millibus, in maiorem Liris cursum, ad locũ quem Pontem Curuum uocant, incidit. Ferdinandus fanũ adiit Germani cum quinque millibus equitum, peditum quinque millibus: alij quatuor constituunt, quingentos addẽtes equites: aiúntq; quadrato agmine ad Gallica accessisse, sed Gallos detrectasse certamẽ. Locus est Montanus Cãcelli nomine, sex passuũ millibus à fano Germani distans: hunc occupari iubet Ferdinãdus. Sẽsere id Galli, missóq; Petro Riuẽsi Tribuno militari, fugati mox sunt hostes. Sed & Ferdinandus, cũ audiret cum prima acie Iacobũ Lotaringũ Guysium ad Germanũ peruenire, uel præliũ detrectans uel quòd Neapolitanum tumultũ uerebatur, inde sese proripuit: ita fanũ Germani industria celeritatéq; Lotaringi receptũ: quo tamen loco si unquã aliàs, aut Galli ob locorũ munitiones diutina obsidione fatigãdi, aut prælio aperto lacessendi fuerãt. Hoc loco edicto à Rege sancitũ, ut ueteres possessores qui arces, aliáue loca, Ioannæ reginæ tempore possedissent, quorũ Aragoniorũ tyrannide interuersæ essent possessiones, ad ueterem dominatum possessionémq; redirent. Aquilanis quoq; multa extra ordinẽ indulta, & ius monetæ cudẽdæ. Circa id tempus Caieta à Gallis recepta, arx diu obsessa, à Braneto & Tuttimondo diu defensa, tandem deditionem fecit, Robino Frainazello strenuo industrióque homine op-

pugnante. Eo loco cæsus Menaldus Iussanus, unus è Bigerronum nobilitate. Restabat Capua, ea supra Casilinũ, duodecimo à mari milliario, amni Vulturno adiacebat. Nunc aliò translata. Eò mox contendit Carolus, ut si quid ad urbẽ alioqui munitam hostes adderent, celeritate præcurreret, munitionésq; impediret. Eam ualido præsidio tenebat Ferdinandus: præfecerátque ei Ioannem Iacobum Triuultiũ, Nicolaum Petilianum, & Virgilium Vrsinum, omnes rei militaris peritißimos. Venerat eò prius Ferdinandus. is solus in urbem admissus est: milites exclusi: hortatus tamen fuerat eos, ne necessario tempore fidem mutarent, futurum ut crastino die rediret. Interea ciues fremere, iam accisas res Ferdinandi, nobilitatis animos mutatos. quid tandem frustra nitendo, odium sibi quærerent? Conclamare omnes, & Iacobum Triuultium obsecrare, urbi consulat. quid pro his pugnarent, à quibus omnibus fortunis spoliati essent: quiq; ornamenta omnia, laudem, honorémque ueterum familiarum depeculati essent? Hoc audito uulgi fremitu, magnus omnibus incesit timor. His de causis concilio conuocato, de summa rerum Petilianus Vrsinus & Triuultius deliberãt. Constitutum est uti Triuultius ad Regem de pace acturus deditionéque mitteretur. Erat Triuultius summa apud suos nobilitate, patria tamen profugus Mediolanensi ob simultates quasdam, quas gesserat cum Ludouico Sfortia priuato adhuc, neque ad tantum principatũ euecto: transierátq; ad Alphõsum Neapolitanũ Regẽ, huiúsq; opera & Alphõsus & Ferdinandus toto hoc bello Neapolitano optima fidißimáq; usus erat. Ipse autẽ uel ad motum fortunæ cõsilia dirigens, uel Ferdinandi res pro deploratis habens, discedere ab eo, Gallorúmque experiri amicitiam constituit: nactúsq; hanc legationis occasionem, ad Carolum transiit. Rex Triultium, quòd erat honesto loco natus, reique militaris pe-

ritia laudatus, & in honore apud Ferdinãdum fuerat, humanißime excepit: maiorique ſtipẽdio conditionéque apud ſe turmis præpoſitum militantibus habuit. Hunc alij *falſo ſcribunt comitem initio fuiſſe* Regi *huius expeditionis.* Impetrauit *is ut* Virgilio Vrſino & Nicolao Petiliano *fide publica* Nolam *abire liceret, aut in alia pacata loca.* Erat Capuæ *multitudo inſolens belli, diuturnitate pacis.* Itaque *intellecta* Triuultij *ad Gallum profectione, ingens undique clamor, direptáque* Regis *pecunia & ſupellectili, militibus ſine imperio hac atque illac curſitantibus, de deditione legatos mittunt ad* Regem. Petilianus *interea &* Virgilius Vrſinus Nolam *peruenerunt, ibique poſt aliquot dies, etſi fide publica eis cautum eſſet, aſſeruati tamen ſunt diligentius quàm conditio eorum requireret, & ſane egreßi fuerãt è Capua, nondum diplomate* Regio *quo fide* Regia *abirẽt, miſſo.* Turmáſque *equitum plures miſſas ab eis ad* Ferdinandum *perueniſſe conſtabat: quæ cauſa fuit, ut* Galli *fœdere ſe teneri non dicerent, cum ab his ipſis fœderis leges uiolatæ eſſent: nec tamen unquam in uincula coniecti ſunt, quod quoſdam odio* Gallorum *prodidiſſe uidemus.* Ita Capua *recepta eſt, miſſo à* Rege Aubignio *(quem* Scoti Stuardum *uocant) &* Proſpero Columna. Ferdinandus Neapolim *rediens ciues cœpit benignißime alloqui, appellare ſingulos, maiorum ſuorum merita, ſi qua erant, referre: contumelias ſi quibus illatæ erant, meritorum cumulo ſarcire ſe in poſterum decreuiſſe: omniáque ipſe agebat, agitabátque quæ cõfirmandis animis placandiſque conferrent.* Sed Capuæ *deditione audita cùm ex urbe abiiſſet, à ciuibus excluſus in arcem ſe contulit: eóque inſpectante, ciues ſtabulum eius ſupellectilémque ornatißimam locis proximis ſepoſitam diripuerunt, cum prius tumultuoſe &* Iudæorum & Hiſpanorum, *quos ſectam* Mahometis *ſequi aiebant, bona diri-*

puissent. Vix è Capua Carolus prodierat, cũ è Neapoli adsunt legati qui se omnia quæ imperaret facturos receperũt. Præmissi sunt Neapolim Petrus Rohannus Giensis Tribunus militaris, Stephanus Versius Belcariẽsis Suppræfectus, profectionis Regi author, & Ioannes Ganaius præses Parisiensis: Hi publice Regio nomine immunitates ciuium cõfirmarunt. Paulò pòst deiecta parte mœnium, in urbẽ Rex ingressus est triumphantis habitu. Ingredientem ciues nullo non honorum genere exceperunt. A ciuibus, fœminis, adolescentibus, sacerdotibus, omníque ordine publice priuatímque signa lætitiæ præbita sunt. Adfuerunt præsto Regi Caraffæ multis ab Aragoniis ditati opibus, Traianus Troiæ ac Montellæ Regulus, Celanensis, Grauinienses. Merillaniẽsis. Ferdinandus diffisus Germanis, quos accersierat, cum Hispano tumultuantibus, ex arce Siciliã petiit, relicto tuendæ arci Alphonso Daualo cum quibusdam Germanis: diademáque Regium magnifice Rex suscepit. Hinc Oui arcem admotis machinis, cum ex arce alia Daualus abiisset, quatere cœpit. Federicus Alphonsi frater locum medium colloquio petiit: uelle sese cum Rege de conditionibus agere. Huic fide publica permissum, ad Regem ut ueniret. ubi ad Regẽ uenit, primùm pẽsionem regni nomine quæ Regno non inferior uidebatur, offert: sequenti die rediens, maiorem partẽ regni tantum: partem Ferdinando nepoti, Regio nomine titulóque possidendam petebat: sibiq; saluas res suas & uxoris. Huic Rex & nepoti in Gallia ditionem opulentam, quam ducatus nomine impertiret, obtulit. Multa à Federico dicta sunt, cur eas conditiones respueret. Itaque colloquio finito se ad suas munitiones re infecta recepit, cum prius & Thomam Fregosum & Daualum initio tumultus arcibus præposuisset, & Antonium Picciolum Consentinum. Fama est Suzannam Borboniam neptem oblatam à Rege Ferdinando

nando nupturam cum quinquaginta millibus nummorum aureorum, annuis uectigalibus, totidem si in Galliam ueniret. Neapoli degens Carolus, *proceres regni in uerba sua iurare uoluit: eósque postea in fidem recepit. Decursus quoque militares habiti. Auditæ ciuium querelæ, tributorum antea exactorum magnitudinem minui petentium.* Id Rex *libẽter audiit: tributáque quantum eis uisum est, minuit, ob id à populo & laudatus & amatus.* Loca *deinde uicina adiit: atque iterum* Neapolim *rediẽs magnifice exceptus est, cum antea ob arces nõ deditas, honores delatos repudiasset.* Nec *tamen nobilitas* Neapolitana *diutius* Regis *aduentu lætata est cum difficiles eis ad* Regem *paterent aditus: rarique essent qui aut præmio essent affecti, aut magistratibus prioribus, stipendiisue quibus* Aragoniis *militabant, non deiecti.* Cúmque *nobiles homines, qui magno suo incommodo* Andegauensium *olim partes secuti erant, præmia expectarent, repente edicto* Regio *præcisa eis est spes, eóque confirmatæ possessiones eorum qui* Aragonensium *partes tutati fuerant: cuius edicti causam sustinebant aulici aliquot nobiles: re quidem uera nemo dubitabat, quin* Ioannes Ganaius *præses* Parisiensis *& iuris præfectus, edictum id mercenarium ad suum quæstũ nundinationémq; finxisset, quòd tamen prius propositum fuerat in gratiam tantũ* Marŭiani Comitis, *eíque soli datum.* Ita *iritati multorum animi, qui nato quæstuosissimo illo edicto ius suũ retinere se posse diffidebant.* Qui *ex hostibus in arce* Oui *erant, post longã obsidionem pacti nisi intra octauum diem auxilia adessent, facerent deditionem, octauo die lapso arce* Regi *cesserunt.* Ferdinandus *in* Ischiam *secessit, ægre admissus, nec nisi post multas suorum preces, ab eo qui loco præerat. eo factum est, ut intromissus, & illum & filium pugione arrepto necarit: inde ad patrem transiit, custodia alij tributa.* Eodémque tẽ-

pore Petrus Medices Neapolim ueniēs, humanißime à Rege exceptus est. Columnenses, Fundos cum multis oppidis à Rege acceperunt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniam per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicámque nobilitatem multis etiam oppidis donauit. Stephanum Versium profectionis authorem Nolæ imperio donat: ad eúmque res omnes referri uoluit, pulso Vrso Vrsino uetere Comite Nolæ, ac Duce Asculi. Cum esset Carolus Neapoli, frequentes ad eum rumores afferebantur, literísque item Philippi Cominij, sui apud Venetos legati, certior fiebat, Alexādrum Pontificem Romanum, Maximilianum Cæsarem, Ferdinandum Hispaniæ Regem, Venetos, Ludouicum Sfortiam, contra se coniurare. Coniurandi hæ erant causæ: Primùm quòd uererentur Alexāder, Veneti, & Sfortia, ne pacato regno Neapolitano, in se Rex uerteret uires suas: deinde quòd Gallos nolebant inueterascere in Italia: tum quòd uicini Regis calamitas cautiores eos reddebat: solicitabántque illi Cæsarem in easdem partes, negātes saluo Rege, res imperij tutas. Maximilianum ueteres inimicitiæ & dolor repudiatæ filiæ incitant: Alexander contumeliæ dum Rex Romam adiit illatæ monetur: Sfortiam spes munitorum aliquot locorum, quæ Rex præsidio tenebat, recipiendorum, impellit: Ferdinandus iam se, Rege Italiam ingresso, ubi Ruscinonē adeptus est, totum ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma sciuit Regem egressum, Antonium Fonsecam ad Regem caduceatorem mittit, qui doceret, Ferdinandum sibi consanguinitate coniunctum: proinde temperaret ab eius regno inuadendo: aliter futurum, ut cogeretur propinqui ulcisci iniurias. Huic Carolus inspectante exercitu, hæc ne essent fœdera cum eo inita? num illi profectionem indicatam? rogauit: idne electum tempus turbandi sui consilij? Ad quæ

Fonſeca, niſi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur, cum interim Galli equites frendentes, Fonſecam uelut uiolandæ pacis authorem, non caduceatorem, interimendum aiebant. Ille nihilominus fœderibus exhibitis, ſubſcriptis à Carolo & Ferdinando ut erant ea chartis ſcripta, inſcidit, Regíque Ferdinandi nomine & amicitiam renuntiauit, & bellum indixit. Rex iactam aleã reſpondit: ſine ope Ferdinandi, ut cœpiſſet, iter ita ſe cõfecturum. Fonſeca poſtea caduceatoris munere egregie perfunctus, nihil non honorum in Regem contulit: auditas eſſe ait à ſe uoces militum ſibi inſultãtium: quid minus deceret quã uiolari maieſtatem legati ſacroſanctã? multáque alia prudenter locutus, multis à Rege muneribus receptis, dimiſſus eſt: paßímque interdictum ne quis eum dicto aut facto uel leuiſsime læderet: cuſtodibúſque datis in loca pacata perductus eſt. Ludouicus Sfortia, Aurelium Mediolani competitorem, iactatáſque in itinere ab aulicis in ſe uoces ſuſpicionum plenas, iuſtam ſibi eſſe fidei mutatæ occaſionem iactabat: Pontifex liberum aditum Carolo datũ, ut Neapoli mox recepta in Turcam duceret exercitum: Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur. Cautiores Veneti, qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant, ut non laceſſendi Regis gratia, ita ſi ultro laceſſeret, ſeſe fœderatóſque tuendi. Erat Venetiis Regio nomine Philippus Cominius, multis præſidiis ingenij, induſtriæque munitus: ille in hominum uel ciuium uel aliorum legatorum corruptelis, ad ea quæ tacite inibantur fœdera eruenda, cognoſcendáque, mirandum in modum ſolers, atque aptus erat: quiduis facere, dicere, in eiuſmodi rebus hoſtium ut conſilia nota haberet, ſciebat: induſtriíſque ex familia ſua hominibus gratioſis undique tota urbe emiſsis, præmióque & pollicitationibus multis captis, acutiſsime tota urbe quid cõſilij inirent legati Pontificis, Ma-

ximiliani, Sfortiæ, Ferdinãdi, indagare & odorari solebat. Hunc quodã die uenire ad se iubet Senatus Venetus. Veniẽti dux ei de sententia consilij pronuntiauit, fœdus ictum cum Pontifice, Maximiliano, Ferdinando, & Sfortia, primùm ob Turcæ arma imminentia Christianis depellenda: deinde ob Italiæ defensionem: postremò ob sese ipsos tuendos: idq; eum iusserunt ad Regem scribere. Cominius angi cœpit æstuaréque dubitatione, paratiores eos esse existimans, Germanósque mox eis adfuturos. Quorum si auxilia Venetis præstò adfuissent, implicatum oportebat omnino Regis esse reditum. Vt autem sunt Itali ad aliorum odoranda consilia sagacißimi, irritare cœperunt Cominium, ut expiscarentur exprimeréntq; ab irritato, si quid possent. At is ad se rediẽs, ridenti similis, id fœdus paucis antè diebus Regi se indicasse per literas ait: Regémq; scripsisse, id se resciuisse antequam è Roma discederet: atque ea ille perbelle simulabat, cùm tamen agitari tantùm fœdera, non inita esse sciisset. Ille eos cõmotos uidens, addidit, ad Ludouicum Aurelium, ut Astam ualido præsidio teneret, & Petrum Borboniũ Galliæ Prætorem, ut omnia quæ opus esset, pararet ad ea fœdera turbãda, se scripsisse. Erant & Venetiis Ferdinandi Neapolitani legati: móxq; paßim apud reliquorũ principũ legatos, signa undiq; lætitiæ exhibita sunt. Et tamẽ ipsi ad Cominij simulationẽ ita ingemuerunt, ut frontem ferre uisi sint: omnium enim maxime grauiter ferunt, cõsiliorum secretas machinationes diuulgari, iactantes uetus illud militaris hominis, &
" timentes, Bene consultum surripitur sæpißime. Quippe si re-
" sciuere inimici consilium tuum, tibi tuopte consilio occludũt
" linguam, & constringunt manus: atque eadem quæ illis
" uoluisti facere, faciunt tibi. hac certe parte Gallorum leuita-
" tem uincentes, cùm animi magnitudine inferiores sint: qui
" quæ audierunt, male continent, palámque etiam cõsilia sua

 efferunt.

efferunt. Interea augebantur hostium copiæ: incertisque rumoribus iactabatur, plusquam quinquaginta millia peditum, equitúmque ab eis scripta. Tantum numerum coactū Rex non putabat. At ubi super alium alius idem omnes nuntiantes superuenerunt, facta fides: parariq; cœpta sunt & quæ ad Neapolim tuendam & quæ ad reditum sufficerent. Præsidia multis locis imposita sunt. Gilbertus Borbonius, Mompenserius Prætor, & Legatus Regius, Proregis addito nomine; arci Neapolitanæ cum præsidio Claudius Rabandaigeus & Lauernadeus relictus, Aubignius Calabriæ, Georgius Suillius Tareti: Iulianus Lotaringus, Gabriel Mōfalcous, Gulielmus Villanouanus, Gratianus Guerrius, & plures alij hac atque illac locis munitis cum præsidio relicti sunt, parum tamen pecuniaria re instructi. Sparrum (alij Lesparrum uocant ab oppidulo & arce in Aquitania eiusdem nominis) aiunt Apuliæ præpositum, ab eóq; edicto Regio impetratum, ut debitoribus ad credita soluenda bienniū daretur. Aquilanis præpositus diœcetes Vitriacus Robertus Lenocurtius, Ostiæ Nauarrus aut Nauarris uicinus, qui & Cātabri dicūtur, Menaldus Guerrus: Brutiis præpositus Frācíscus Persius ex Alegreorū familia. Sparrū narrant cū ex Brundusio prodiēs sæpe qui Messanæ pro Aragonio erāt, ad pugnam eliceret, ubi sæpe fuisset superior, tandem cum quingentis hostes peditibus Messana egressos; at multos in insidiis dispositos. Produsse Sparrum cū Gallis ducentis: pulsósque mox hostes donec peruentum sit ad locum insidiarum: tum demum impetu facto undique circūuentos Gallos, multósque cæsos, captum Sparrum. Nec desunt qui eodem tempore Rhegium à Ferdinando ducentis Gallis cæsis, receptum uelint: Crotonem expugnatam, Tarētinos seditione concussos, cū plebs Aragonios, nobilitas Gallos tueretur: Ferdinandum edicto proposito condonasse

omnia nobilitati: Aquilanos tamē nūquā à Gallis desciuisse. id nos preßius suo loco exequemur. quindecim tantū cōstat ad regnum tuendum hominū millia reducta. Ipse cum decem aut nouem hominum millibus quàm potest celerrime ad iter se accingit. Ferunt Venetorum aliorúmque nomine legationem missam ad Regem: hos hanc habuisse summam orationis. Aut Ferdinando regnum redderet, aut in
» Turcam duceret copias. Regem respondisse, solitos Gallos in
» Turcas sine eorum hortatu bella capessere, & suis auspiciis
» gerere. Regnum Neapolitanum maioribus suis ademptum
» per uim. Ac tum in iram prorupisse, subiunxisséque: Bellos
» uerò Venetos consultores, qui architecti sint totius huius tu-
» multus, quorum sit negotiationes potius quàm bella exer-
» cere: futurum ut breui catenam illam quam adamantinam
» iactitent, dissoluat. Pontificem hanc telam texuisse: Venetos
» diduxisse: filum eos neuisse, & opus esse acu: daturúmque
» se operam, ut neque tantum eis supersit otij ad Gallica nego-
» tia curanda, neque bello potius quàm negotiationibus se
» immiscendi. Id si uerum est, mirum est Baizetis Turcarum imperatoris legatum Venetiis eo tempore fuisse, fœderis etiam huius non ignarum, cùm Turcæ Gallorum arma maxime uererētur: etsi Zezymo extincto maxima cura liberati sunt, summa nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia accepta Zezymum ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt qui narrent, petitā pecuniam præsentem à Rege à Neapolitanis remissa maiore parte, modò præsentem numerarent. petitos obsides ducentos, qui in Galliam Regem sequerētur: quod non sit impetratum. Est & ob Gallorum rapinas cōiuratum in Regem: sed de duobus detectis insidiis suppliciū sumptum. Camillus cum è Brundusio in Gallos sæpe erumpens leuibus præliis eos fatigasset, tandem cæsus est. Hunc & Camillum Pandoneum uocant. Eodémque tempore cō-

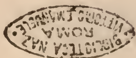
stat Virgiliũ Vrsinum & Petilianum, qui iustóne bello capti essent dubitabatur, Regia sententia liberatos. Hos tamẽ Rex usque ad Astam secum uolebat educere, ne quid interea molirentur. Pontificem audiebat Rex ex urbe ueteri, loco diffidentem, Perusiam contendisse. Posthæc paratis omnibus, è Neapoli in Galliam rediens, Romam peruenit: misitque ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat, qui ad colloquium eum elicerent: nec tamen potuit iritatum eius animum mollire. Inde Viterbium. Cùm autem Tuscanellæ ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent, Carolus scalas aliáque ad oppugnationem necessaria expediri iubet: docuitque Gallos, optimum esse, oppiduli huius exemplo, reliquis inferre timorem, ita posthac infesta minime futura itinera: usúsque alacri militum opera, multis cæsis, post horam tertiam expugnauit oppidum. præda militibus concessa est. Aliĳ ob negatũ cõmeatum oppugnatũ oppidum aiunt: Laurentanósque & Phaliscos eandem expertos cladem. Sunt etiam qui eam oppugnationem Carolo prius Romam petente factã scribant: Potiores sunt apud me authores qui in reditu Tuscanellam expugnatam aiũt. Narrant uerò Guysium Lotaringum cum suis urbe exclusum, impetum in urbem fecisse, ubi plusquàm ducenti sint cæsi è suis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege tamen grauiter id ferente. Inde Senas adiit: ibique à Philippo Cominio certior factus est de hostium numero. Hic non destitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter conficiendum, priusquam hostium copiæ conuenirent, nec suos distraheret. prudens consilium: sed iuuenem principem, iuuenes consultores magis delectabant. Eo loco Rex suos ad conciliũ conuocat: ostendit Florentinos offerre triginta millia nummûm aureorum, quæ prius sint polliciti mutua daturos: præterea septuaginta millia: equitum mille, peditum

duo millia, unà cum Fráciſco Cicco rei militaris peritiſsimo, qui Regem donec in Galliam redierit ſequatur tantum petere munita loca, quæ ab ipſis, Petróue Medice precariò accepiſſet, præſidiis deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioannes Iacobus Triuultius, & plures alij, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tátum retento. diſſentit Ludouicus Lignius Luxemburgus. In Piſanorum gratiam Regis conſenſu hæc ſententia probata eſt, repudiatis optimis Florentinorum conditionibus. Refertur etiam ad conſilium, petentibus Senenſibus, ſint ne hi in fidẽ Regis recipiendi, præſidiúmque eis relinquendum. Miſſos hos faciendos Triuultius, Cominius, & plerique alij aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Aſtam perueniret, antequam copiæ quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos diſtraherent, & implicarent: diſperſos neque Regi utiles, neque ſibi ipſis præſidio eſſe poſſe. Cùm in eam ſententiam omnes tranſiiſſent, mutato conſilio, quòd Luxemburgo Senenſes ingentem pecuniam pollicebantur, urbiſque Præfectum uolebant, trecenti præſidio relicti ſunt, qui intra paucos menſes inde fugati ſunt. Deinde conſumptis fruſtra aliquot diebus, Carolus iter Piſas facere cœpit. Cùm Piſas ueniſſet, Piſani Luxemburgum, Tremolium, alióſque homines nobiliſsimos rogare cœperũt, ut qua hactenus fide & humanitate Galli in calamitoſos fuiſſent, ea in ſe eſſent: néue paterentur iterũ eos in Florentinorũ miſeram ſeruitutẽ recidere. Atq; eos quidẽ benignitas comitáſque Piſanorũ, qua in eos uſi erant antea, utebantúrque, & fortuna ita mouebat, ut hominum miſerorum & ope non indignorum preces mouere debebant. Sed iuſiurãdum à Rege Florentiæ præſtitum & Regem ipſum & aulicos pleroſque mouebat: ipſique Florentini, ubi aperte ea à Rege petere non audent, occulte cuniculis oppugnare Piſa-

norum libertatem cœperunt, uocatis ad suas partes Gulielmo Brissoneto Cardinali, Petro Rohanno *tribuno* Giensi, Ioãne Ganaio *præside, incertum precibus an precio, an motis* Reipublicæ *utilitate.* Ad *hæc, plebs gregarios ipsos milites, custodésque & stipatores* Regios *deliniuerat, ut passim illi &* Brissoneto & Ganaio, *ni sententiam mutarent, minitarentur.* Accidit *ut quodam die* Pisani *multis stipati ex* Gallica *nobilitate, ad* Regem *adirent: atque ubi longa oratione pro libertate ad* Regem *usi essent, aculeos in* Brissonetum, Ganaium, Giensem *iniicerẽt.* Ac Rex Pisanos *abiectos excitauit, datam libertatem se adépturum negans.* Inue*ctus autem in audaciam eorum, qui homines de se optime meritos apud se traducerent: mox, sed consumptis frustra septem diebus,* Robertum Entraguium Pisis *reliquit,* Lignij *consilio.* Huic *etiam & quibusdam aliis loca alia munita cum præsidio relicta sunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addictione palàm proposita magna inde pecunia sumpta distraxere.* Deliberatum *est an* Genua *tentanda esset: negabãt duces distrahendas* Regi *copias: nec tamen fatigatus* Rex Iuliani Cardinalis Ostensis *precibus, temperauit, quin* Genuam Philippum Sabaudianum *mitteret, unà cum* Claudio Polignaco & Hugone Ambasiano, *cum aliquot equitibus & peditibus.* Petrus Borbonius *certior factus de* Regis *reditu, præmiserat* Genuam Ioannem Miolenium, & Stephanum Neuesum *cum octo myoparonibus.* Hi *excepti à* Ludouico Flisco & Ioanne Adurno, *circa* Rapalam *partim capti, partim fugati sunt: ipsíque* Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambasianus, *qui in suburbia* Genuæ *peruenerant, sperantes ex ciuitate ad seditionem aptissima motum aliquem: parum abfuit quin in manus uenirent hostium.* Ad Pontremulum *hostes* Regis *iter impediebant.* Eò *missus est* Petrus Giensis Tribunus *cũ*

prima acie. Erant ibi in præsidio trecenti, pro loci magnitudine satis instructi ad iter impediendum, atque his rebus quæ ad obsidionem ferendam opus erant. Superueniente Ioanne Iacobo Triuultio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factum est, ut deditionem facerent. Sed perincõmode accidit, ut Heluetij à ciuibus aliquot pulsarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolatáque lege deditionis, in oppidanos sæuirẽt: castrum etiam oppugnarent, ut inde uix tandem Regis iussu submoti sint. Suadebat Triuultius ut Rex iactitaret, se ad Galeatio Mediolanensem ditionem restituendam, pueróq; conseruandum imperium, proficisci: ac multos eo pacto sibi adiuncturus putabatur. Id consilium uelut maiestate Gallica indignum Rex contempsit. Inde circa Alpes, Pontremulo uicinas, præmisit Petrum Rohannum Giensem cum prima acie: ipse etiam suis summum iugum tenentibus, incipit Apenninum scandere, sequente post terga Tremolio. Sed prius ob machinarum bellicarum ingentium molem quæ summa difficultate trahebantur, propterea quòd locus impeditißimus est ad iter faciendum, territus est: locóq; humili quinque continuos dies statiua habuit: identidémque de Germanorum Heluetiorũmque perfidia querebatur, qui Pontremuli diripiendi authores fuissent. Sed consumpto commeatu, accidit ut Heluetij & Germani machinas perducendas deposcerent, si tamen scelus id admissum Rex cõdonaret. Fatigatus Rex precibus Tremolij, culpam hanc eis condonauit. Illi bini simul funibus adstricti iunctíque, atque alij alios urgentes, recentésque fessis submißi, adiunctis Gallicis equis, alacriter machinas perduxerunt. Proditum est Tremolium ipsum depositis uestibus, ut accenderet reliquorum animos, cepisse machinarum bellicarum pilas æneas, alacritérque pertulisse. Ac iam Tarro proximi erant:

Galliq́ue cum Rege die quinto Iulij, anno impertitæ nobis salutis à Deo Opt. Max millesimo quadringẽtesimo quinto & nonagesimo, peruenerunt ad uicum cui Foronouo nomen est. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrentes quadraginta Gallicis equitibus, quos Petrus Giensis præmiserat ad hostium castra speculanda, facto equestri prælio secundo, quòd numero superiores erant, Gallos usque ad castra sequerẽtur: cæsisq́ue aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodam, acri homine & prudenti. At Giensis ueritus ne si hostes in se impetum facerẽt, impar esset, montem rursus scandere cœpit, eius sese angustiis tutatus. Cõsederant hostes in Parmensi agro ad Tarrum. Principes tanti exercitus fuere Franciscus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciscus Seuerinas Sfortiæ nomine, Lucas Pisanus & Melchior Triuisianus legati Venetorũ. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerum ab eo petiit eorum qui Giensem secuti erãt. Ille prudenter auxit numerum, remissóque captiuo ad Gonzagam deliberare cœperunt de Giensi opprimendo. Gonzaga cùm numerum à Germano ementitum pro uero haberet, negauit tutò posse deleri Giensem: Triuisianóque & Pisano idem sentientibus, cum nondum coactas dicerent omnes copias, dilatum est id consilium Seuerinatis, qui confingi à captiuo numerum diceret: & sane nullo negotio Giensis deleri potuit, ni paruo momento deterriti hostes castris se continuissent. Sequenti die, antequam milites educeret in aciem, Rex eos hortatus est breui oratione, in hunc modum. Si quam alacritatem hactenus in propulsandis hostium iniuriis ostẽdistis, eandem retinetis, certam iam uobis spondeo uictoriã, milites. Enimuero quin retineatis neque mihi unquam dubium fuit, neque magnitudo animi uestri multis magnisq́;

» rebus perspecta, uereri sinit. Cum eis hostibus res nobis est,
» quorum si nunquam uires experti essemus, hærendum no-
» bis fortè esset: iactitare enim & rei militaris peritiam, &
» proauos magno fastu soliti sunt. At quo magis facta dictis
» potiora sunt, eo toto hoc itinere superatos à nobis memini-
» stis. Si Neapolitanum principatum, quem se nobis hoc præ-
» lio adempturum putant, retenturi demum essemus, satis e-
» quidem ampla essent operæpretia. Nunc depulsis hostibus,
» & ille fixus manebit: & quicquid Veneti tot imposturis
» uersutiisque partum habent, in nostrã fortè uenturũ est po-
» testatem. Equidẽ cùm tota hac peregrinatione nostra Nea-
» politana, ut hospites amicißimi undique exciperemur, nullũ
» pretium tanti itineris uigiliarúmue referre uos angebat. Ve-
» niebat enim in mentem, præmio excitari magnorum etiam
» uirorum animos: nunc uerò illuxit dies, qua spoliatis ditißi-
» mis, sed inertißimis hostibus, digna tãdẽ tot laboribus præ-
» mia recipiatis. Nec quàm multi hostes in nos irruere dican-
» tur, anxie quæsieritis Sæpe multitudo ipsa mole sua corruit.
» Totæ illæ copiæ ex inertißimis hominibus coactæ sunt, qui
» languidi uino, confecti cibo, debilitati stupris, eructare ser-
» monibus suis cædem nostram audent: sed pœnas iandudum
» perfidiæ inertiæque debitas, hodie recepturi sunt. Nobis ad-
» sunt Heluetij fidelißimi socij, equites expeditißimi, machi-
» næ bellicæ instructißimæ. Quòd si, quam fremitus iste ue-
» ster alacritatem ostendit, eandem retinetis, uicimus mili-
» tes: atque ita uicimus, ut hic dies in posterum & Gallicum
» nomen hostibus formidolosum redditurus sit: & nos post-
» hac à talibus eorum coniurationibus liberaturus. Succla-
matum est, & frequenter à militibus, fœlicibus auspiciis in pugnam prodiret: futurum, ut per hostium cadauera uiam aperirent. His dictis instructa est acies. Sinistrum cornu Petro Rohanno Giensi Tribuno militari, & Ioanni Iacobo

Triuultio datum est, adiuncto etiam Ioāne Chabaneo Palicio: parúmque abfuit, quin Ioānes Fuxeus Narbonæ Regulus, & Guysius, dum de ordinibus prius ducendis certant, in apertum certamē loco iniquissimo uenerint: sed hæc ægrè tandem à Giensi sopita sunt, Ioanne dextro cornui præfecto. Deinde aderant Heluetij ad hominum duo millia, quos Niuernensis, Gilbertus Cleuensis, & Antonius Bassetius, unus è Burgundiæ nobilitate diœcetes Diuionensis, Ludouicúsque Lornayus, magnus Reginæ prægustator, in certos numeros distributos ducebant. Aderant eo loco tormenta bellica, ductoribus Vido Louero (quem & Guydonem Loserium uocant) & Ioanne Grangio. Mediæ aciei Rex ipse præerat, equo insigni (quem dono acceperat à Carolo Sabaudiano monoculum) uectus: lorica eleganter uariéque contexta, paludamentóque militari ornatus. Eadem arma eundémque amiculum uoluntate Regis sumpsere Ludouicus Lignius Luxemburgus, Pienneus, Matthæus Spurius, Borbonius, Boneuallius, Adrianus Mombronius, cui Archiaco cognomen, Galiotus Ienolacus, aliíque aliquot ex Gallica nobilitate florentes ætate, & uirium robore insignes: eósque circa se Rex e › die habere uoluit. Dextrum cornu tenebat Ludouicus Tremolius unà cum Ioanne Fuxeo & Roberto Fricinesello. Hique eo ordine & alacritate prodibant, ut in prædam non prælium profecturi uiderentur. Rex plusquam quadringentos ex equitibus stipatoribus suis, relictis equis primæ aciei adiunxit. Proditum est nefando præmio accensos hostes in Regem, pollicitis cētum nummûm aureorum millibus ei qui caput Regis retulisset. Sed & Epirotas aut Albanos auxilij spem præcidisse Sfortiæ, nisi is prius polliceretur ultra stipendia, & singulis mensibus nummū aureū, & pro capitibus singulis Gallorū conto elatis alterū nummum aureum, idque eum pollicitū.

Veneti quoque instruunt aciem. Præsidio castris non leuem numerum relinquunt. Franciscus Seuerinas cum parte equitatus peditatúsque ad GIensem primámque aciem debellandam cum Ioanne Bentiuolo missus est. Franciscus Gonzaga cum flore equitum peditúmque in Regem proruit à sinistra. Antonius Vrbinas cum delecta manu equitũ, iussu Gonzagæ lente sequebatur, ut cum propius esset accessum ordinésque perturbati, ab latere aperte Gallos aggrederetur, sed nòn nisi signo prius dato. Erant in hostiũ exercitu quinquaginta millia peditum, atq; equitum: Regi uix octo millia aut equitũ, aut peditũ. Qui maiorem numerum addunt, decem millia adfuisse uolunt. In ipso procinctu cum nondũ ad iactum teli uẽtum esset, Philippus Cominius, & Gulielmus Brissonetus Cardinalis, cum hostibus de fœderibus agebant, Lucas Pisanus & Rodulphus Gonzaga, quando Rex liberum tantùm transitum peteret, non denegandum censebant. Franciscus Gonzaga & Melchior Triuisianus dissentiebant. Ac iam dextero Tarro Galli processerant, cum machinæ bellicæ primùm à Gallis in Venetos, deinde etiam à Venetis in Gallos emissæ sunt, paruo utrinque incommodo. Tum demum hortante Gonzaga, cùm hostes undique procurrissent, triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant. Iam prima acies ita processerat, ut Rex hostes in se irruẽtes intuitus, coactus sit auertere uultum à prima acie, uerteréque ad hostes, accederéque ad extremam aciem. Gõzaga cum delecta manu equitum procurrere cœpit, aliíque turmatim in Gallos inuehi acritérque instare. Horum aduentu qui à frequẽti equitatu circuibantur, paulùm loco cesserunt Galli. At mox simul connixi magno impetu in hostes concurrerunt, certatúmque est aliquantulum acriter: sed prouentibus à sinistra Gallicis equitibus, à lateréque undique in hostes inuectis, non tulerunt Gallorum

 impetum.

impetum. At mox incitati fuga alij in castra, alij longius profugerunt. Multum cõtulit ad uictoriam Gallis leuis hostium equitatus, qui cùm à tergo Gallos inuadere debuisset, plaustris aliquot mulisue conspectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ spe ducti in ea impetum fecerunt: qui & ipsi posteaquam receptui cecinit Gonzaga, trepidantes dum se ad suos recipiunt, concisi sunt. Seuerinas etiam Giensem adortus, uix dum abiectis hastis, non tulit Gallorum impetum: urgentibúsque Heluetiis, sagittariisque Scotis & Aquitanicis, loco pulsi pedites, multis cæsis, uniuersi mox terga uerterunt. Giensis suos ne sequerentur prohibuit, ignarus quo statu Regis res essent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hostes ita inuecti sunt, ut eos usque ad castra sequerentur. Hos Rex sequi noluit: solúsque, cum sui fugientibus instarent, unà cum Antonio Ambusio cubiculario suo, paucisque aliis relictus est. Id Gonzaga intuitus, qui signa suorum fugientium nunc manu prehendebat, nũc eos acerbis uocibus incessebat, consistere aliquot ex his iubet: ipséque in Regem rursus proruens, æquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dimicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rursus in fugam hostes uersi sunt. Actum suadentibus suis, cum Giensi Rex se coniunxit, qui si perterritis hostibus institisset, facilè eo die perterritos castris exuisset. Accidit ut medio in prælio huiusce belli Nicolaus Petilianus & Virgilius Vrsinus, qui liberali custodia à Rege asseruabantur, nacti occasionem ad hostes transirent: iámq; fugam meditantes & castra relinquentes ab eo auerterint consilio. Petilianus, etiamsi recentes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriam certam spondebat. Sed ita consternati erant eorum animi, ut nihil minus, quã de prælio cogitarẽt. Virgilius Vrsinus in domum secedens uicinã, Gallus deinceps fidelis futurus est. Hunc demum ad Astam

(ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege dimissum alij aiunt. Ita Galli quò uoluerant trans Tarrum progressi sunt. Cæsi ex hostibus peditum duo millia, equites mille: submersi tantundem. Impedimēta Gallica dum bellum ferueret, direpta. Matthæus Spurius Borbonius captus non longe à Rege, móxque pecunia Regia liberatus. Clades Italicorum principum qui in Regem irruerant, morte insignis. Nam Bernardum forte Brachium, Ioannem Picininum, Rodolphum Gonzagam, Ranutium Farnesium, Antonium Scarampam, Guydum Gonzagam, Ioannem Mariam, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poëtam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corsum, Ascanium Martinengum, Robertum Strosium, Alexandrum Beraldum Patauinum, Petrum Mafeum Véronensem, Bernardinum Sāctouitalem, Ioānem Georgium Colornum, Galeatium Corregium, alióśque plerosque nobilissimos principes desideratos constat: Vulneratos Hannibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpensem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum, Bernardinum Montonum. Totóque eo certamine & pluisse & cælum atratū ob ingentes tonitrus fuisse certum est. Mirum est Italicos aliquot scriptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad Venetos pertrahere uoluisse: triumphos Gonzagæ cecinisse: huic uni acceptam Italiæ libertatem retulisse, quasi Carolus animo Italiam omnem inuasisset. Rex quo loco prælium commissum erat, cœnauit: curatisque corporibus militum, pernoctasse eum quidam eodem loco uolunt: alij, paulò altius castra translata: ubi saucios Rex ipse inuisens comitérque appellans, maxime recreauit: sed cum castra hostium uiserentur ad bellum instructissima, deliberatum est an renouato prælio impetus in ea faciendus esset. Iacobus Triuultius, Franciscus Ciccus, Camillus Vitellius

Itali rei militaris peritissimi, sequendos hostes decernebant: inde Parmam: mox Mediolanum in Gallorum uenturum potestatem. Luxemburgus, Fuxeus, Giensis quiescendum Regi suaserunt, eámque sententiam Rege secuto, excubiarum obeundarum manus Heluetiis datum, sane quàm libenter id in se recipientibus: totáque nocte ignibus factis, clangoribúsque buccinarum, non leuiter hostes terruerunt, unde à Rege sequenti die trecentis nummis aureis donati sunt: eóque loco & Regi & proceribus Gallicis Italicísq;, qui eum sequebantur, attenuato uictu utendum necessariò fuit, cùm Regi panis uix secũdarius, reliquis uix ater adesset: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad Astam peruenit. Sed hac parte nullius unquam expostulationes auditæ sunt. eo illi erant in Regem animo, extrema ut pati mallent, quàm hisce de rebus querelas ad eum peruenire, quẽ ipsum seruire etiam tempori uidebant. Post pugnam, biduo de induciis pacisque conditionibus utrinque actum est. Tertio die, instructa acie, hora una antequam illucesceret, inde Rex profectus est: eóque die parùm consequi hostes potuere, ob Tarrum mole undarum uastiorem eadem nocte redditum: parúmque certi duces itinerúmue exploratores Gallis aderant, quæ causa fuit, ut penè imprudentia insigne facinus admissum sit. Triuultio erat uexillum albũ, non dissimile ei quod gestari uiderant Galli à Gonzagæ signifero. Erat eo die præmissa prima acies cum Triuultio impedimentis machinisque: reliqui cum Rege sequebantur instructi intentique. Ac primùm quoniam prima acies uia militari processerat, ultima deuio itinere paululũ ex uia aperta deflexerat, conspecto etiam uexillo albo, postquã haud procul inter se fuere, strepitu uelut hostes properarent, prima acies extremæ metũ simul & tumultũ facere: ac penè parum abfuisset quin concurrissent, ni utrinq; præmissi equites rem

certius explorassent. Regem secutus est Franciscus Seuerinas cum toto leui equitatu. Sed trecentis Heluetiis unà cum paruulis machinis agmen claudentibus ita perterriti sunt, ut ne uni quidem ex toto Gallico exercitu, negotium facessere potuerint. Gonzaga cum toto exercitu sequebatur. Sed primi diei mora illata, & aliquorum dierum frustra labore suscepto, sequendi finem fecit. Rex incolumis cum incolumi exercitu tãdem Astam peruenit, nisi quòd pauci uigiliis fatigati, desiderati sunt: inter quos fuit Ioannes Andoinus auus eius qui postea ad Landrisium cæsus est. Interea ad Caietã tumultuatum est. multi Aragoniorum excitati pollicitationibus impetum in Gallos faciunt, cædunt, diripiunt, obtrũcant Gallos, undique acclamantes Aragonium nomen. Necesse fuit Gallis in arcem se recipere. Admonent mox Versium, & Pompeium Columnam, qui nõdum ad Ferdinãdum transierat, de oppidanorum insolentia. Illi die sacro Ioanni, mari in arcem ingressi prodeuntibus Gallis contuderũt oppidanorum superbiam, multis necatis, multis quoque captis, & aduectis inde cum mulieribus ad Neapolim, ut inde in Narbonensem prouinciam mari ueherentur. Sed hos aiunt dum Genuensi classi occurrunt, solutos. Gallos proditum est cùm Quadrata in Apulia essent pulsi, euocantibus oppidanis, necatis Aragoniis, urbe iterũ potitos. Monopolim cùm Veneta classis cum Antonio Grimano appulisset, pulsa est à Gallico præsidio, cui præerat Prudentius Tranus cum Georgio Duratio iuuene impigro, tandem tamen expugnata est. Primi qui mœnia ascendêre, fuêre Lodarinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Risus & Georgius Volsimontius, Petro è Bemborum familia prius cum aliquot aliis necato. captus Prudentius, reliqui elapsi: ciues humanissime tractati. Pulignanum & Molã quoque recepere. Sæpe tamẽ à Conuersanis ubi Duratius ierat, pul-

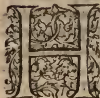
ſi, quibuſdam cæſis, in quibus fuit Gauinus, deploratus maxime à Venetis. De ſuillius, quem Suillium uocant, Tarento eos ſæpe expulit. Sunt qui ita exacte hiſtoriam hanc Neapolitanam perſecuti ſunt, ut Ephemerides ediderint totius huius itineris. Nemo tamen diligentius quàm Andreas Vinea, cuius & opus Octauiano Pontifici Engoliſmenſium, ex falſa inſcriptione antea tributum, qui comes adfuit Carolo. Aliis diſplicuit ſcrutari omnia hæc & excutere moroſius exemplo ueterum, quorum ſcripta legimus. Is & Mõfortij à Gallis expugnati, & Montis Ioannis meminit. Addit, dum Rex è loco quem Florentinum uocant, ocreatus equos admitteret, in peditum iter Iudæi Iſacij precibus hominis induſtrij, qui initiari uoluerit, ablui que, Iudaiſmo ſpreto, ſacroſanctæ perſuaſionis noſtræ myſteriis. Ita illum Rege patre luſtrico ſplendide ſalutari aqua expiatum à Ioanne Darcio Andegauenſium pontifice, magnisque muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Mõtis Ioannis, ubi Oliuerij Coitiuij, quem & Talieburgum uocant, ab oppido eiuſdem nominis in Aquitania, ſpectata ſit induſtria, isque urbi præpoſitus, fanum Germani occupatum à Guyſio, ſed nulla hoſtium clade ait: in arce autem quam Ciuitatulam uocant, poſt uarie machinis ſtrata mœnia, euocatos ait Gallos ad colloquium. Lignium & Gilibertum Cleuenſem Neuerſium collocutos cum his, impetratáſque ab hoſtibus uiginti quatuor horarum inducias. His lapſis acrius emiſſas machinas. Rurſus uocatos Gallos: fœdus ictum, niſi intra quartum diem ſubſidia uenirent, aut Ferdinandus copias eas educeret quæ congredi poſſent cum Gallis: aut deditionem facerent ſaluis impedimentis, relictis tamen machinis omnibus: poſt eum diem factam deditionem. Oppugnatam deinde Oui arcẽ per multos dies, deditámque tandem iiſdem conditionibus: arci præpoſitos

Claudium Rabaudaigum & Carolum Lauerdacū. Narrat uerò eam omnium rerum copiam inuentam in Castro nouo, uix ut Lutetia suppeditare tantam posset. Nam prater frumenti triticique omnis generis, carnis suillæ, bouinæque, lucanicorum, panni aurei, argentei, serici, coccinei omnis coloris: holosericæ, byssinæ, subsericæ, undulatæ, Damascenæ, Attalicæ, polymitæ uestis, omniúmque pretiosorum pannorum infinitum numerum inuētum. Aliquot præterea cubicula ubi inerant ephippia, & quæ uulgo uocantur sellæ equestres omnis generis. Aliquot ubi inerant conscensoria desultoriáque equorum, quæ pedum sustentacula dicuntur. Alia ubi frena & lupata, alia ubi parapleuridia, alia ubi phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria, alia ubi tela omnis generis & arma, quæ singula singulis essent locis cubiculisque collocata. Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi pilæ, ferreæque fistulæ: alia ubi enses, alia ubi hastæ, alia ubi sulphurei apparatus omnis generis ad longissimam obsidionem ferendam aderant. Nam machinas bellicas omnis generis tantas inuentas ait, eáq; magnitudine, ut ægre Galli tantas tota Italia inuenīri posse antea sibi persuasissent. Refert idem filiam Traiani Melphitani principis sæpissime instar equitum fortissimorum effusissimis habenis concitato maxime equo cum Gallis congressam magna omnium admiratione. Vasa uerò aurea argenteáque tanta inuenta, facilè ut eorum splendore & Regiæ familiæ, domúsque & Aureliæ, Borboniæque domus, simul omnem coniunctum splendorem uincerent. Nam uasorum murrhinorum, crystallinorum, fictilium, toreumatum pretiosorum, scyphorum sigillatorum, uasorum æreorum, stanneorum, plumbeorum abundantiam neminem satis posse enarrare, cum singulis uasis, ut uitreis & fictilibus & aliis suæ essent sedes amplissimæ: ubi hinc escaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc

aquaria, hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria & coquinaria summo essent ordine constituta, quæ referre frigidæ esset curiositatis, quibus tamen admoneri possunt qui circunfluunt omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia uiuunt, ne his fidant immodice, qui subitam fundatissimæ familiæ ruinam uideant. Quo die Tuscanella à Guysio Lotaringo direpta est, Regem ait certiorem factum de Lesparri Orualli captiuitate, cuius & nos supra meminimus sub Sparri nomine, ut & Italici scriptores. Lesparrus uero dicitur ab oppido & arce eiusdem nominis sita in Aquitania, in Medulorum finibus: & illi in nominibus Gallicis, & nos interdum in Italicis cæcutimus: quo magis uenia danda est eis, qui eadem in hac expeditione dũ oppugnationem Gallicam referunt, ut diuersa loca separarunt: ut & iis qui pro Mazara Messanam, & Misagnam uocauere. Plane ita mutata sunt & locorum & urbiũ nomina, ut qui interdum uulgaribus, qui ueterum nominibus loca designant, utcunque ferendi potius quàm reprehendẽdi uideantur. Meminere & alij horum temporum scriptores crebro Ludouici Vindocinensis è Vindocinensium illustrissima familia, cuius fideli opera Rex sæpe usus sit, ut & alterius Vindocinensium principis natu maioris, qui ad Vercellas è Gallia properarat spe prælij capessendi dum obsidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingens fuit tota aula luctus. Sed hæc postea accidere. Sæpe iidem meminere Alegrij, Crussolli, Bauldricourtij, Mauleoni, Miolantij, Priæ, Camincani, Chalmontij, Vergij, Hospitalis, Beaumontij, Lislij, Palicij, Chadenerei, Clenusi, Claudij Chastrei, Daunoi, Toilei, quem & uocant Ganaichũ, Francisci Salbei, Philippi Moulinij, Roberti seu Robincti Frainezelli, Iuliani Bourgueni, Caroli Brillaci, Ioannis Cardonij, Rigaldi Doreilleij, Iehannoti Tetrij, Brisei, quem & Brisetum uocãt

Chandioti, Castridrusij, Chesnoi, Susannei Brosij, Tintauillæ, Adami Malbranchij, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balsaci, Lachausi, Callioti Ienolaci, Castilloni, Edouilli. Persequi uerò omnia etiam minutissima, quæ illi aliiq; in Ephemerides digessere, indignum est grauitate historiæ quàm instituimus, ne nobis usu ueniat, quod L. Sisennæ eruditissimi homines aiunt uenisse, ut in historia puerile quiddam consectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tempore Carolus Rex adiit Italiam, certissimis nuntiis & literis allatum, Regem Turcarum metu perculsum & territum, relinquendam sibi Epirum & Græciam putasse, præsidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Bizantium fuisse reductas, classes ad Hellespontum adesse iussas, cùm nō tam de obsidione perferenda ulláue ratione resistendi, sed de fuga & traiectione cogitaret. Alexander Pontifex Romanus cachinnum dicitur sustulisse, in hanc Caroli expeditionem quam calcari ligneo demum adhibito confectam aiebat. Is uero adhibetur delicatis hominibus equitantibus ipsa in urbe media in pace.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. II.

IC status rerũ Gallicarum Rege è Neapoli reuerso erat. Cæterum per eos ipsos dies, quibus Rex Senensium res rediens componebat, Anna Valesia Caroli soror, & Petrus Borbonius Galliæ prætor literis Regis certiores facti de hostium coniuratione redituque, multum dubitabant nouásne copias, subsidio Regi futuras

occursuráque ei, scriberent, cùm is ut erat ætate florens cõtemnénsque hostium minas, nihil de his ad eos perscripsisset. Vt rem totam accelerarẽt, effecerunt Philippi Cominÿ, Regÿ apud Venetos legati literæ, quæ fluctuantes adhuc animo incertósque de Venetorum apparatu excitarunt. Itaque cùm Ludouicum etiam Sfortiam paratum uiderent ad Astã occupandam, delectu raptim per urbes Galliæ uicinas habito, contractísque aliquot Heluetiorum millibus, & auxiliis quæ præsto à Ludouico Salutiano missa adfuerant: cũ sex peditum millibus, equitum mille quingentis eò missus est Ludouicus Valesius Aureliorum princeps, eò ardentius eam prouinciam suscipiens, quòd Astam materno iure iamdudum possidebat, eripique sibi nolebat: simul etiam faciliorem inde uiam ad Mediolano Sfortiam deiiciendum ratus. Huic tamen diserte denuntiatum, ne nouas ipse res moliretur: hostium demum conatibus obuiam iret: Regi tantum ad Ticinum amnem, si res paterentur, occurreret. Ludouicus cùm comperisset soluta omnia apud hostes, occasione rei bene gerendæ inductus, seu indignatus sibi maioribúsque suis à Sfortia Mediolanensem principatum occupari, instructo paratóque exercitu prope Nouariam peruenit. Ciues Torniellorum factione impulsi expulsis Sfortianis eum in urbem receperunt, Monferrati uidua enitente, auxiliáque ei submittente, arcem post tertium diem recepere. Nec otiosus erat Sfortia: Galeatium Seuerinatem cum ualida peditum equitumq; manu Nonnum miserat, locum Astæ proximum. Non intulerat commeatum in Nouariam Aurelius, eámque ualido præsidio tenebat. Vrgebat Nouaria recepta Sfortiam. Itaq; misso eò Seuerinate, cuius copias auxere & Germani à Maximiliano missi, & qui ex Italico exercitu è fuga Fornouensi Parmam fugerant: adiuncto etiam fœderis iure Francisco Gonzaga, cum Venetorum co-

piis, Nouariam obsidet. Ita commutato rerum statu, ex obsessore Aurelius obsessus factus est. Galli fortiter obsidionẽ ferre: eruptionibúsque crebris equitatum hostium fugare. Seuerinas machinis admotis urbem oppugnandam censebat: Gõzaga non inutilem proximam oppugnationem, sed præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat. Huius consilium Veneti secuti, castra munierunt. aditus omnes, quibus commeatus in urbem inferri possent, præcluserunt. ita non iam armis, sed fame oppugnatur Aurelius. Erant qui suaderent Aurelio, præsidio in urbe relicto, cum nondum undique septus esset, ipse ad Regẽ perueniret, curaturus res suas commodius, Regémque ad auxilium ferẽdum excitaturus. Vidua Sabaudiana cùm rex Thuriũ peruenisset, per quæstorem suum, adiuncto etiam Gulielmo Brissoneto Cardinale, Regem ad bellum in Sfortiam parandum acuebat: decretúmque est, ut Antonius supppræfectus Diuionensis ad Heluetios proficisceretur, ualidas ex his copias educturus. Georgius etiam Ambasianus, Rothomagensium Pontifex, qui Aurelium secutus fuerat, ab eóque ad Regem ex urbe emissus, Gulielmi Brissoneti promissis melius sperare iussus, cùm is optime Aurelio cuperet, monebat eum, obsidionem ferret: satis in tempore adfutura auxilia, sed ad extremam famem iam obsessi peruenerant. Itaque Iacobus Castillonus cum delecta manu equitum, ingentem tritici cõminuti numerum in Nouariam ferendum suscepit: nec tamen tertia pars salua perlata est, insidiis hostium undique occurrentiũ intercepta. Ipsi etiam Gallici equites magna ex parte aut cæsi aut fugati sunt. Philippus Aurengius qui rege reuerso multum apud eum authoritate ualebat, reliquique omnes proceres Gallici, æquis conditionibus bello finem imponi uolebant, reditum ad suos parantes: quorum desiderio Gallici milites, uenia nulla impetrata, è castris abibant. Ac tan-

dem, qui suadebant auxilia Aurelio mittenda, æquis ipsi conditionibus rē transigi uolebant, modo ab hostibus prius hæ proponerentur. Sed fame homines interea consumebā-tur: ut iam ad equos, canes, mures, insignia pretia peruenī-rent. Necessitas ipsa delicias eas, quibus certabatur ab utro prius ageretur de pace, Gallis extorsit: missisque literis tentatæ sunt pacis conditiones. Ab hostibus mox in castra Regia missi qui palam suaderent pacem, occultis mandatis dissuaderent. Conuentum est, ut à Rege Philippus Aurengius, Petrus Rohannus Giensis Tribunus militaris, Piennæus, Philippus Cominius: ab hostibus, Franciscus Gonzaga, cum quibusdam aliis, in locum medium inter castra cō-uenirent. Sequenti die in Regia castra Franciscus Bernardinus, & quidam alij missi. Hi Nouariam occupatam repetebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiariam urbem petebant. Tandem frustra consumptis aliquot diebus, Aurengius, Rohannus, Piennæus, Ganaius, cum hostibus conuenerunt, ut donec certiora inirentur fœdera, Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obsidione remittentibus. Atque ut incolumis ille abiret, obses interea datus Franciscus Gonzaga Ioanni Fuxeo. Ibi etiam Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos, cùm in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret, simulque eloquerentur: quod ab Italica grauitate alienissimum erat. Petrus Rohannus Nouariam peruenit: Aureliúmque unum cum paruulo comitatu liberum abduxit. Res parum abfuit à seditione, quiritantibus obsessis, absumptis omnibus alimē-tis, illum abire incolumē, sese prædam hosti futuros: ægréque sopita est comitate Rohanni, qui nepote suo obside relicto sanxit, intra triduum omnes se liberaturum. Post quartum diem quàm redierat Aurelius, fœdus cum Sfortia ictum est, ut Galli omnes exterique milites qui Nouariæ erant, libere

cum impedimentis abirent. Educendi eos munus suscepe-runt Galeatius Seuerinas, & Franciscus Gonzaga: idque optima fide perfecerũt. Nouariæ imperium penes ciues ma-nebat: triginta tantum Galli arcem tenerent: hi donec cer-tius fœdus iniretur, annonam à Sfortianis emere possent: ciues nec Gallos, nec Italos in urbem immitterent. Sed fame qui inde abierant, morbisque ita consumpti erant, ut in ipso itinere partim fame enecti sint, partim cibum ingestum re-cipere non potuerint: partim nimia deglutiendi, famémque explendi insania occumberent. Ex quinque millibus qui in-de prodierant, plusquam quadringenti mox absumpti. Rex pecuniam in eos liberaliter erogauit: affatimq́; cibis redeũ-tes expleuit, defunctorúmque parentibus, si qui adfuere, sti-pendia persoluta sunt. At Sfortia interea Nouarienses sibi adiunxit, urbémque mox recepit. Arx præsidio Gallorum tenebatur: adfueruntq́ue eodem tempore Heluetiorum decẽ millia, quos Antonius suppræfectus Diuionensis eduxerat militiæ auidos. Erant duo millia Heluetiorum qui Regi mi-litârant: tria millia partim ex his qui è Nouaria redierant, partim qui eò fama prælij exciti conuenerant. Alij maiorem addunt numerum, uiginti enim duo millia adfuisse: maior pars cum uxoribus liberisque è domo prodierat. Hos simul conuenire noluit Rex, ratus parum tutò tantæ multitudini salutem suam committi. Ludouicus Aurelius Heluetiorum aduentu ferocior factus, unà cum Ludouico & Antonio Luxemburgis, Gulielmo Brissoneto Cardinale (cui montes aureos pollicebatur, cùm gratia multum apud Regem uale-ret) Regem ad bellum excitabat, submissósque & concita-tos aliquot Heluetios prælium poscere ferocius iubebat: reli-quos qui prælium dissuadebant, minis etiam aperte terrens, ut Philippo Aurengio hac de re differenti, ementiri eum, mendaciáque struere exprobrarit: quod genus contumeliæ

apud Gallicos proceres multo maximum est. Diu deliberata re cum nihil promoueret Aurelius, decretum est, ut Rohannus, Piēnæus, Ganaius, rediret pacem inituri. Ea est his pacta conditionibus, ut Sfortia Regem potiri sineret, aduersus hostes quoslibet, Neapoli: nauesq; duas suppeditaret instructissimas, subsidio futuras arcibus Neapolitanis: sequēti anno tres naues daret: ipseq; præsens expeditioni, si præsens Rex ad recipienda sua rediret, Regem sequeretur. Venetis hostis esset, si hi pacis fœdera hæc abnuerent, Aragoniósue sequerentur, idque eis intra duos menses denuntiaret: Regi pecuniam mutuo datam expensam ferret. Rex sequēti die quo fœdus initum est, reditum parabat. Id Aurelius grauiter ferens, per suos solicitabat Heluetios, stipendia triū mensium integra peterent, ratus eo pacto Regem belli consilia renouaturum. Illi nocte conueniunt: clanculis primùm sermonibus frendere: mox palam stipendia trium mensium petere, quæ pollicita sibi esse contendebant: totáque nocte tubicines cornicinésque extra uallum auditi sunt clangorem fundentes uastum, eò etiam prouecti, ut consilia inierint de Rege abducendo. Nam quòd Galli pauci adessent, facile id fieri posse putabant. Ita excitata ab his seditio acrius sæuire cœpit, quàm illi ipsi uellent. Alij Regem mittendum: proceres Gallicos opulentiores abducendos aiebant. Iámque in Antonium suppræfectum Diuionensem & Ludouicum Lornaium manus iniecerant. Rex prima uigilia, incertum an seditionis metu, an quòd ita prius constituisset, inde sese proripiens, consilia eorum frustratus est. Aurengius missus ad eos pacandos, stipendiáq; trium mensium his qui nuper domo acciti uenerant, soluta sunt: reliquis eius temporis quo militassent, addito stipēdio quindecim dierum ob reditum. Ita illi ad suos, Regis liberalitate laudata, redierunt: sed Rege cautiore reddito, quantum se proferre, extero demum fie-

tus milite posthac audeat. Constituerat uero Rex, Francos suos ita bello assuefacere, ut deinceps extero non indigeret milite. huiusce rei plura exempla afferebantur ei exterorũ & Regum, & populorum qui iis exteris, quibus salutem suam crediderant, usi erant infide'issimis: qui ut eos inclinari paulisper timore uident, sic impellunt ut sua perfidia abutantur ad eorum exitium. Interea Neapolitani ab Aragoniis solicitati Ferdinandum ad se reuocabant: isque captans omnes occasiones, copias iam contraxerat: Neapolimque aduolat. Gilbertus Mompenserius populares conatus sedare primum conatus est: ut uidit omnia infesta, arces muniit: in eas se recipit cum Salernitano principe. Auersæ & Capuæ ciues factum Neapolitanorum secuti, Ferdinandum etiam admiserunt. Is quò rebus suis rectius cõsuleret, Columnẽses etiam, quos tot beneficiis Frãcus cumularat, sibi adiunxit. Hi florẽtibus Regis rebus, quãdiu spes cõmodi præmiique affulsit, fideles fuerunt: ubi turbari res eius uident, mutato cũ fortuna animo primi in partes Ferdinandi trãsgressi sunt. Veneti quoque accesserunt partibus, pacti maritima aliquot loca. Rex priusquam ex Asta abiret, nauibus aliquot instructis quibus præfecit Eymericum Darbanum, obsessis opem tulit. Is cum esset rei militaris non imperitus, nautici belli omnino rudis cũ hostibus occurrisset, loco se tenuit, Liburnũmque rediit, nec subsidio ulli obsessis fuit Gilbertus Mõpenserius, cũ sera esse auxilia uideret, & à multitudine commeatum in multos menses paratum consumi, aliud iniit consilium: quod ut sequeretur multa eum mouerunt. Quippe rumor incesserat sparsus literis Sfortiæ, Regẽ pugna ad Tarum inita fato concessisse. Ergo cum uereretur ne omnia essent obstructa, pactus est cũ Ferdinãdo, nisi intra præstitutum diẽ auxilia uenirẽt, arces dederet: Gallis liber esset in Galliã reditus. Hæc ut rata essent, obsides dedit

Franciscum Alegrium, & Petrum Marchianum, Gulielmũ Capellã, Ioannem Roqueberfiũ, Georgium Genlium homines nobiles, reique militaris peritos. At Mompenserius, Stephanus Versius, & alij, Claudio Ognano Aquitano relicto in præsidio arcibus, cũ aliquot alus Tarentũ secesserunt: idque præsidio munierũt, aut (ut alij scribunt) Salernũ. Plane cõstat Suilliũ qui Tarento præerat, longo tẽpore obsidionem tolerasse: Is tandem peste grassante egit supremũ uitæ diem, nec nisi fame quasi enectus, urbe post reditum Caroli multis mensibus defensa, cessit. Id alij quoque adscribunt Iuliano Lotaringo, quem Rex ducem designarat montis S. Angeli. At is eo demum loco sæpe expulit hostes. Eorum audita profectione, parum absuit quin obsides à Ferdinãdo necarentur, quasi uiolatis fœderis legibus, dum eodem tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cum classe misso, Monopolis Gallis extorqueretur: hique etiam mutua data pecunia Ferdinando, maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerunt: Franciscumq; Gonzagã cum ualido exercitu subsidio Ferdinando miserunt. Addunt eo tẽpore alij Gallos qui Sanseuerinũ obsidebant, pulsos Consentiam à Consaluo receptam, & hostes egregie Gabriele Monfalcono cum Gallis Manfredonium tuente pulsos. Rex Taurinos adiit, Petrum Rohannum & Ioannẽ Ganaium ad Sfortiam legatos misit, qui nuntiarent, sane quàm libẽter uenturum se cum eo in colloquium, ut de summa rei inter se transigerent. Is colloquij declinandi rationes aliquot attulit. Primùm, tantis colloquiis cùm Rex Neapolim adiret, nihil profectum: exemplisq; compertum & nostra & patrũ nostrorum memoria, ex mutuis hisce colloquiis accendi odia: deinde Ludouici Lignij Luxemburgi odium prætexebat, Gulielmique Brissoneti Cardinalis, qui suspectum eum iamdudum reddiderãt apud Regem. Tum iactitatas fuisse

querelas Ticini à quibusdam, qui eum inuitum abducendũ palam ferebant. Sed si is ad Regem uel obsidibus datis uel fide publica uenisset, satis constabat, Regem pacis cupidum cum eo transacturum fuisse de Mediolanensi principatu, quem Aurelius uendicabat. Nam nec Rex potentiam Aurelij æquo animo ferebat: nec eius querelis turbari pacis cõsilia uolebat. Ita Sfortia, quòd fœderatorum consiliis gratificaretur, prudenter declinare sibi uisus est Regis colloquiũ: minus liberali eo responso, quo uno tantos motus bellicos, indignámque tali principe captiuitatem futuram auertere potuerat. Rex Philippum Cominium legatum ad Venetos remisit, sciscitatum, uellent iuberéntne ratas esse pacis conditiones cum Sfortia initas: Monopolim redderent: Gonzagã à Ferdinando reuocarent: ipsúmque Ferdinandum declararent eo nouo fœdere quod cum Põtifice, Maximiliano, aliísque pepigerant, non contineri. Hi post aliquot dies responderunt, nullum bellum à se in Gallũ susceptum. Copias quas eduxerint, eductas Sfortiæ fœderati gratia, quem Rex eo principatu deiicere uoluerat. Hæc palam priuatim receperunt, his se conditionibus hos motus temperaturos: Ferdinãdus ut Neapolitanum regnum beneficiarium apud Regem profiteretur, in clientelámque, Alexandri Pontificis uoluntate reciperetur: quinquaginta millibus nummûm aureorum pensione, æquis conditionibus Regi quotannis soluenda: quam ipsi ei mutuò se daturos profitebantur: Tarẽtum Regi interea relinqueretur. quòd si Rex quod iactitabat, Italiam prius ingressus, Turcam debellare cuperet, centum naues instructissimas offerebant: daturósque se operam, ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitum peditúmque suppeditarent. At Sfortia qui naues duas instructas subsidio Regi mittere ex fœdere debebat, misso Genuam à Rege Stephano Neueso, certior factus de Gallorum

qui obsidebantur, modico commeatu, rem uariis ex causis consultò extrahebat. Ad extremum etiã duas subsidio Ferdinando, uiolato fœdere misit. Cominius rediens de his à Neneso admonitus, expostulauit cum Sfortia, monuitque eum, uideret cautius quò progrederetur: quod sua sponte facturus esset non solum libenter & prolixe, sed celeriter etiã faceret: his nauibus subductis Neapolitanas Regi arces adimi, quibus ademptis Regis in se odium accendat. Ille naues quidã pactas, at non ut his Galli imponerẽtur, aiebat: sequenti tamen die futurum ei recepit, ut Galeatium Seuerinatem cum ualida classe subsidio Regi mitteret, nec tamen misit: ita ille erat eruditus artificio simulationis utriusque ut se uenditaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot præsidio tenebant. Tota moles belli uersa in fines Calabriæ: eò Galli secesserant unà cum Gilberto Mompensero. Ferdinãdus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen, tametsi Ebrardo Aubignio dissuadente, qui æger corpore moleste ferebat incuria Mõpenserij debiliores Regi res quotidie fieri. Sed tardißime Gallis pecunia suppeditabatur: & quæ ex regno aderat, consumpta iam erat, ut mẽsium quatuordecim militi stipendia deberentur: quæ causa fuit ut Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinandum transierint, Heluetiis tamen ad extremum Gallo militantibus: etsi eadem eos stipẽdiorum causa mouere poterat. Occurrente itaque Ferdinando utrinque acriter pugnatum est. Sed Galli quòd locorum iniquitate explicare equitatum non potuerant, fugati, in castra paucis desideratis rediere. Ea uictoria Ferdinandus elatus, per alios Tarentum iubet oppugnari. Id ualido præsidio Georgius Desuellius, uel ut alij malunt, Gratianus Guyenneus tenebat. Cæsi Neapolitani fugatique, erumpentibus ex eo Gallis, obsidionem post decimum diem soluerunt. Gallus pabuli inopia

circa Ebulium secessit: castra muniit: equitatũ fame consumptum pabulo refecit. Hunc Ferdinandus *secutus cum totis copiis, suos hortatus ne fugientem* Francum *elabi sinerent*. Nec Francus *prælium detrectabat*. Concurritur acerrime. *Peditum æquale aliquantum fuit certamen*. At *hostes imperio ducum minus audientes magno impetu ruentes*, & *sese implicabant* & Nauarrorum *cohortes eodem metu perterruere*. Italicique *pedites* Heluetios & Aquitanos *aggressi facile reiecti sunt, equites quoque nullo ordine ructes, excepti à robore* Francici *equitatus concisique*. Gallus *uiribus fortior factus*, Aragoniis *instare cœpit: cum* Ferdinandus *clamitans partam iam sibi adimi uictoriã, prælium instaurat*. Sed Gallus *equitibus undique premẽtibus, fugatisq; his qui castra obsidebant*. Ferdinandus *quin in manus* Gallorum *ueniret parum abfuit*: Eo *perterritus* Neapolim *adcurrit*. Hunc Galli *secuti* & *ipsi* Neapolim *recipere frustra tẽtant*. Ea *spe deiecti inde abierunt*. Interea *arces* Neapolitanæ *à* Ferdinando *recipiuntur*. Vergilius Vrsinus, & Camillus Vitellius *cum satis ualido exercitu in* Apuliam *subsidio* Gallis *uenerunt: castra cum* Mompenserio *iunxerunt*. Ferdinandus *castra propius mouit*. & *loco non iniquo cõmitti poterat prælium: idque accelerandum* & Mompenserius & Vrsinus *decreuerant: sed seditione militum impediti sunt, quos concitatos à* Percio Mõpenserius *frendebat, sumpturus de eo supplicium, cum dicta imperiumue* Proregis *palam contemneret, ni aduersæ res ad alias eum cogitationes traduxissent*. Galli Atellam *compulsi, ualidius à* Ferdinando Hispaniæ Rege, *missis etiam* Hispanis *cum* Consaluo Aegidario, *oppugnati sunt*. Hic *uias omnes quibus commeatus inferri possent, præclusit*. Tẽtauit *etiam* Atellæ *molas frumentarias occulte immisso milite frangere. sed accidit ut* Mompenserius *admonitus eò mittere delectam equitum*

manum, in quibus fuit Ferronus Burdigalēsis (qui supprafectus eius urbis paucis antè annis fuerat) Camillus Vitellius, & Gimelus è Lemouicensiū præfectura summo genere natus affinitatéque Regulo Tureneo cōiunctus, qui hostes adorti, fugatósque usque in castra persecuti sunt. Sed cùm singulis diebus noctibúsque idem tentatum esset ab hostibus, tandem magno eorum discrimine concisæ sunt molæ frumentariæ. Mompenserius etiam ægrotare cœpit: ac uel morbo territus, uel fractus rebus aduersis, deditionem fecit, ea lege, ut loca omnia à Gallo occupata redderet: ipsi salui cum impedimentis in Galliam mitterentur. Ita & Mōpenserius & Vrsinus in Ferdinandi uenerunt potestatem, cum multis Gallorum Heluetiorúmque cohortibus, deditione ignobili pacti salutem: quam nec acceperunt, per speciem classis parandæ, qua in Galliam redirent, in loca parū salubria relegati. Mompenserium alij febre ex immodicis æstibus cōtracta, alij ueneno sublatum aiunt. Ex Gallis pauci domum rediere. Vrsino etiam fides uiolata est, Ferdinando fœdera palam uiolante, quòd diceret Caietā retineri adhuc à Gallis. Sed nec apud uiolatorem fœderum diuturnum gaudiū mansit. Nupserat ei consanguinea adolescētula adhuc. Immodico coitu extenuatis uiribus, uel ut alij malunt febre circa Atellam contracta, uel profluuio sanguinis, fato concessit. Federico Aragonio Alphonsi fratri regnum delatum est. Caieta adhuc præsidio Gallorum tenebatur. Sunt ad Caietam terrestres aditus difficillimi, paruáque custodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius introitu arx est munitissima: ex qua si naues aut onerariæ, aut aliæ conspici possint, machinis inde facilè fugari possunt. Stephanus Versius eo loco collectos Gallos, qui Gilberti Borbonij Mompēserij fœdera cum Ferdinando secuti non erant, in quibus fuere Ioānes Ferronus, & Camillus Vitellius, aliique plu-

res, perduxit: commeatum in urbem affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano, Federicóque misit: quæ machinis bellicis territæ, soluta mox obsidione, abierunt. Paratæ sunt etiam terrestres copiæ Francisco Gonzaga duce, quæ uel locorum iniquitate, uel quòd Gonzagam iam tæderet Aragonensium dominationis, inde abierunt. Vno enim loco, idque lente cùm Galli oppugnarentur, facile hostium impetum depellebant. Ita Federicus Columnensibus eam prouinciam suscipientibus, ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida: hique etiam cùm oppugnarent Caietã, uigiliásque oscitanter agerẽt, antelucano tẽpore erumpentibus Gallis fugati sunt. Hæc Gallicos annales secutus scripsi. At exteri ita easdem res narrant, retexẽda ut nobis omnia rursus sint, ut me quidem pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uero bona fide quæ hi prodiderint: sic enim ij. Interea Ferdinãdus cum tribus millibus peditum, equitibus quingentis, quibus Hugo Cardonius præerat, unà cum Consaluo Ferdinando, quem uiolato fœdere subsidio Ferdinãdus Hispaniarũ Rex miserat, cum quinque millibus peditum, & septingentis equitibus, e Messana Rhegium delatus est: facileque impetrauit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Gallicarum partium erant, sub aduentum Ferdinandi urbe excedentes, in arcem sese receperunt: hanc mox ille oppugnare adortus est. Non uidebantur Galli laturi obsidionem: itaque triũm dierum inducias impetrarunt. Dum agitur de conditionibus, Consaluus machinas tormentáque auehi imperat, partéque arcis potitus, multis cæsis qui imparati nihil tale expectassent: reliqui in partem aliam arcis munitiorem sese recepere: ea cùm expugnari etiam posset, uelo expanso, colloquium petebant. Cùm prodiissent hostes ad colloquium, quæsiere quod ob factum dictumue uiolatis induciis cæsi essent: simul orarunt,

ut remoto exercitu, si quid transigi posset, conficeretur. Emanuel Benauidius, *unus è Cõsalui comitibus, uiolato fœdere, obambulantes è sua cohorte aliquot prius uulneratos querebatur. hæc etsi conficta apparebat, conuenit ut arce dedita,* Galli *incolumes, complicatis uexillis, armis succincti emitterentur.* Præerat *tum* Rhegio Adrianus Maillius Cõtius. Ferdinandus *dum recens terror esset, ad fanum* Agathæ, & Semenariam *cum tribus peditum millibus misit. Nec ibi mora deditionis facta: emissi tamen ab oppidanis prius* Gallici *milites incolumes alia porta.* Multi è Gallicis *militibus, cum alij inermes quasi in pace abambularent, alij pabulatum dilapsi essent, à* Consaluo *intercepti sunt.* Bernardus Aubignius, *quem multi* Ebrardum Stuardum *uocant, qui* Brutiis *præerat, cùm aperte bellum geri uideret, ad* Terinam *consilium habuit: is locus hodie* Terraneouæ *nomine notior est.* Adfuere Aubignio *præsto* Franciscus Alegrius *iunior, cui* Persio *cognomen:* Gratianus Guerrus, Georgius Desuilius, Ludouicus Dillierus, Frãciscus Bouchardus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Dauenesius, Gasto Castelbaiacus, Nicolaus Danfrenillus, Maserius Gaillardus, Riuerius Lislius. *Placuit, quãdo equitatu pollerent, pugnãdi copia fieret ferocienti hosti. Ita ad* Semenariam *properatum est, eo consilio, si se hostes in urbem reciperent, ut omni parte simul urbs oppugnaretur.* Ferdinandus, *qui satis nosset, in euentu eius prælij positum esse si superior euaderet, ut facile postea paterno regno potiretur, tutam fore belli aleã ratus, dissuadente* Consaluo *totam curã in certamen intẽdit.* Aubignius, *omnibus præparatis, in cãpos apertos qui* Semenariæ *subiacẽt, circa flumẽ uicinũ collocauit suos: uidẽsque ad flumen properare* Ferdinandum & Consaluum, *lætatus est pugnandi copiam sibi fieri.* Consaluus & Hugo Cardonius, *quorum consilio utebatur* Ferdinandus, *col-*

locauere ad læuam pedites Hispanos *&* Terraconenses *citeriore in ripa: equitatum in dextram expansis late alis diduxerunt.* Aubignius Heluetiorum *peditatum* Hispanico *peditatui opponit: è* Brutiis *&* Gallico *peditatu cohortes aliquot in tergo subsidio relinquit: ipse parte equitatus sumpta partem alteram* Alegrio *committit.* Erat Gallus *flumen transeundum: expectarátque* Consaluus *ut occupatos in traiiciendo distraheret.* At *ubi uidet quadrato agmine* Gallos *in se ferri, ne suis distrahendis reliquorum robur minueret, instruit aciem, occurreréque* Hispanos *equites* Gallicis *iubet, si forte loco eos pellere poßint.* Hi *cum cataphractis.* Gallicis *congreßi, ne primum quidem eorum impetum tulere: nec* Hispani *pedites clamorem* Heluetiorum *sustinuere, sed equitum suorum fuga commoti sensim sese proripiebát.* Id *intuiti* Aubignius *&* Alegrius, *à dextra & læua cum robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt.* Heluetij *&* Galli *instantes ingẽtem eorum edidere cædem.* Ferdinandus *&* Cardonius, *quà fugam suorum cernebant, cum cohorte prætoria occurrebant: redire eos in pugnam iubebant: multi rediere, sed* Aubignius *cum sua ala acriter instabat.* Ferdinandus *cùm suos pelli undique uidet, in fugam uertit equum: sequentibúsque è* Brutiis *aliquot qui* Regem *agnouerant, parũ abfuit quin interciperetur.* Sed *equo ob præcipitatum cursum lapsus, cùm iam* Galli *manum iniicerent, à* Ioanne Andrea Altauillano *subleuatus, equóque alio donatus, inde se proripuit: magna fortunæ indulgentia.* Quippe Altauillanus *à quo subleuatus fuerat, uixdum eo paululum progresso ab equitibus* Gallicis *necatus est, digniβimus longiβima uita, qui dum hero subuenit, uiuus uidénsque in certiβimam perniciem sese coniecerit.* Ferdinandus *cum paucis fugiẽs* Messanã, Consaluus, *in ipso itinere pluribus se adiungentibus,*

Semenariam prius, mox loco diffidens Rhegium concessit. Semenaria mox in Gallorum redit potestatem, unà cum Fano Agathæ & uicinis aliquot arcibus. Ferunt Ludouicū Aragonium unum è Pontificiis purpuratis captum: sed dum mutata ueste in priuati sacrificuli modum obambulat, relictum. Theodorus Triuultius, & Benauidius ita uulnerati sunt, ut desperata ualetudine uix tandem pristinæ ualetudini restituti sint. Consaluum Semenaria egressum cùm per ignotos Gallis calles Rhegium sese proripuisset, frustra Aubignius persecutus est. Alegrius & Insulanus instandum esse mox putabant Semenariæ, nec perculsis Hispanis & Consaluo sese inde proripiendi occasionem dandam Id cùm displicuisset, Aubignio fatigato toto diei labore, quando hoc bene successisset, hilarem hunc sumendum diem, & crastino die posse tentari diceretur, nequicquam postea, nocte fugiētibus Hispanis tentatum. Interea Ferdinandus, cùm è Messana conscendisset unà cum classe parum frequenti, uti Syracusas transmitteret, non ita multum prouectus, reiectus uentis est in Messanam. Ibi literæ prius uenerant, Commotos Neapolitanos, Columnensium opera multos in armis esse. Duce tantum & authore Rege belli opus esse. Si se cōmotis ciuibus ostendat, & Neapolim & Capuam & Cāpaniæ loca omnia mox, Gallorum dominationis pertæsa, ultro ueterē Regem acclamatura esse: ciues repudiatis malis suasoribus, ad authoritatem Aragonum esse redituros. His literis lectis, repudiato consilio Cardonij & Ludouici Aragonij, primum cœpit de reuersione cogitare: celeritérque Neapolim deuectus, promptiora ciuium studia quàm existimaret, nactus est, pulsis Gallis obuios ciues, festo cultu proceres, Gilbertus Borbonius, ut uidit omnia aduersa, arcibus se continuit. Dum Galli, qui in præsidio Auersæ & Capuæ relicti erant, Mompenserio opem ferunt, ciues Fer-

dinandi uexilla erigentes in eius potestatem rediere. Neque uerò arcibus annona in multos menses illata fuerat, neque hæ instructæ rebus ad longam sustinendam oppugnationem necessariis. Ferdinandus arces, & Cardonij cõsilio, & Prosperi Columnæ auxilio usus, summa ui oppugnat, dum neque nũmi in stipendium militi, neque auxilij spes adest. Borbonius re cum suis deliberata, inducias cum Ferdinando paciscitur: his additum, nisi intra eum diem qui cõuenerat, auxilia adessent, arces dederet: Galli omnes incolumes cum omni & supellectile quã auehere possent, & armis, emitterentur. Interea certiorem facit Aubignium, nisi intra paucos dies obsessis opem ferat, actum de arcibus. Aubignius cùm longo morbo confectus esset, premeretúrq; adhuc doloribus acerrimis corporis, cò e Lucanis accitum misit Alegrium Persium cum robore equitatus & peditatus. Is obuios habuit in itinere Aragonios: exceptúsque angusta uia, cum equitatum explicare non potuisset, quà uenerat redire sese simulauit. mox Ebulium adiit. instare hostis. nec Galli detrectarunt certamen. Videbatur haud inæquale certamen, donec Petrus Irigous, Alegrij monitu Aquitanos urgere cœpit, rogaréque, siccine pugnaturos sese spopondissent? In castris feroces, in acie trementes? ecquid cum toties uicto hoste litigarẽt? Illi incitati facile fregerunt Aragonios, præsertim cùm iam distracti essent, missis qui castra Gallica oppugnarent. Ea egregie defensa sunt à Francisco Malherba. ita uersi sunt hostes in fugam: multi cæsi: uexilla tredecim relata. Ferdinandus parum abfuit quin à Carolo Bridaco Dargio necaretur fugiens. Alegrius uictis instans, cùm in conspectum arcis uenisset, Gallos accendit, quasi paratum esset auxilium: ut iam de necãdis obsidibus deliberarit Ferdinandus, quasi uiolatis conditionibus. Galli Neapolim recipere tẽtant. Magdalenæ fanum tenuerunt: hortos Regios

inuaserunt: sperantes tumultum aliquem ex tam uasta ciuitate. Iam admouebat obsides arcibus Ferdinandus, minitans eis laqueum. Alegrius quidem longo circuitu in arcem peruenerat, erumpénsque ancipiti prælio cum hoste cõgressus est. Mompenserius quando Alegrij auxilium serum uidebat, in uetere sententia manebat: Reliqui uiolatas leges induciarum à Ferdinando aiebant, cùm ingentes munitiones interea extruxisset. In eas Galli è portu erumpentes, deiectis munitionibus Columnenses in fugam uerterunt. nã Prosper Columna totus & animo & corpore in eam curã incumbebat: Alfonso tamen Daualo strenue dimicante, Phari turre recepta, labare Gallus animi cœpere. Hi mox cõfirmati sunt morte eiusdem Dauali. nanque is cum Punico mancipio agens de incendenda Gallica classe, sagitta ictus occubuit, dum incautius pretium ad Pœnum per summum hortorum parietẽ perfert. Iam Prosper eas munitiones Eciæ monti admouerat, ut re desperata per Pausilippum mõtem Persius redire cogeretur. Pomelianóque oppido direpto frustra sequente Ferdinando, fugatis ad Nolæ uicinos campos Terraconensibus equitibus, expugnatísq; multis Samnitum oppidis, exercitum tandem in Apulia in hyberna dimisit. Itaque cum undique præcisa esset spes auxilij, Mompenserius nouis conditionibus scriptis, obsidibus prius receptis instructo exercitu cessit. Secessit in Apuliam, & corrogata undique pecunia (neque enim à Rege afferebatur) exercitum instaurat. Huic adfuere Paulus Vrsinius, Virginius Vrsinus, & Paulus Vitellius cum Salernitano. Hi soli ex exteris fidem minime cum fortuna mutarant. Persius euocatus à Mompenserio, tardius cum robore Heluetiorum aduenit. Rogatus ecquid tardius aduenisset toties efflagitatus, contumeliose respondit ut nisi aut ab Heluetiis Mompenserius sibi metuisset, quos ille sibi conciliarat oppidulorũ

aliquot direptione, uel Virginij Vrsini oratione placatus esset, supplicium sumpturus de Alegrio quasi seditioso iactaretur. Ferdinandus paulò antea legatos Venetias miserat auxilium à fœderata ciuitate petentes. Cùm negaretur, pollicitus est sese oppigneraturum Apuliæ aliquot ciuitates. Ea pactione Veneti Franciscum Gonzagam cum ualido exercitu misere. Eius aduentu recreatus Ferdinandus castra propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiam Ferdinando. Interea haud longe à furcis Caudinis Mompenserius audiens progressas aliquot Germanorum & Neapolitanorum cohortes, uti se cum Prospero Columna coniungerent, nactus palanteis cum Paulo Vitellio eas mox consectatus est & concidit: in ea tamen tumultuaria pugna necati ex Gallicis equitibus Cemperus unus ex Boiorum nobilitate, & Poictius Aruernus. Ferdinandus auctus nouis copiis quas Ioannes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id oppidum Galli obsidebant: soluta est obsidio. Inde Ferdinandus pergit ad Frangetum oppugnandum. Primo die uana fuit oppugnatio, erumpentibus oppidanis: sequenti admotæ cùm essent machinæ, & prostrata mœnia, potitur urbe Ferdinãdus. direpta urbi, dum Galli adsunt auxilio, faces subuciuntur: miseréque uagante incendio serum fuit auxilium. Eodẽ impetu recepta Altauilla. Qui res gestas Gonzagæ scripsere, narrant Valatenses direptos: inde Regem & Gonzagã Nuceriam conuenisse. Inde Paludem, Circellum, & Frangetum. Ita proxima fuisse castra ut quo loco pranderent Galli, Aragonij cœnarent: eodem è flumine utrisque hauriẽtibus, ubi utrinque multi sint cæsi dum eunt aquatum. Iesnaldos, dum se Galli Atellam recipiunt ab hoste direptos, & Andretenses, qui loco cesserant. Nusquam integris uiribus certatũ: tumultuariis pugnis quotidie: quibus Epirotæ equites Gallorum uim non sustinentes, per gyrum elabentes,

uariéque concurrentes Gallos fatigabant. Germanorum aliquot cohortes dum stipendia non repræsentātur, & ampliora ab hoste offeruntur, ad hostes transiisse. Mompenserius ubi suos atteri uidet, castra propius mouit Frangeto oppidulo. Luce prima iubet instruatur pedestris acies, se equitatum omnem leuémque armaturam educturum. Videbātur & hostes in certamen uenturi. At Heluetij uel causati stipendia non soluta, uel Alegrij Persij oratione commoti, qui infensior Mompenserio ueteribúsq; simultatibus incitatus grauiter imperium illius ferre uidebatur, negarunt nisi persoluto integro stipendio sese prodituros. Ita discordia horum conuulsæ res Gallicæ. Accisis rebus in Atellam Galli se recepere, frementе frendentéque Mompenserio, qui talem contumeliam uindicaturus erat, si per fata licuisset. Alegrius leuibus ex causis irritatum aiebat Mompenserium, quem elato animo omnis, quæ haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus est Consaluus cum robore Hispanorum militum ad Atellam. Erat Gallicum præsidiū extra Atellam dispositum gratiâ frumentariarum molarum tuendarum. Id cùm opprimere uellet Consaluus, Hispanū peditatum quo abundabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus opposuit: equitatum ita disposuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undiq; excurrēs Gallos sese proripientes opprimeret. Iam Hispani concitati cum ingenti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrunt. Heluetij insolito tumultu tūrbati primùm dilabi, mox Aquitanos imitati qui sagittis hostes iam morabātur, inuecti in eos facilè impetum sustinebant, nisi equitum clamore compulsi utrique in urbem sese proripuissent. Alegrius ex urbe egressus cum lectissimis equitum copiis, cùm ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hispanum progressus, multis proculcatis & dissipatis & captiuis abdu-

ctis,in urbem rediit.Consaluus feruente tumultu molas cõfregit, eo ipso uictoria sese potitum magnifice iactitans. Is postero die ad lacessendos Gallos progressus cùm loco fidẽtes detrectare diceret certamen, Ripamcandidam oppidulum præsidio uacuum nequicquam quiritantibus ciuibus, qui se iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hispanis diripiendum dedit.Gallis plus animi quàm uirium erat. prohibebantur pabulatione,æquabantur ægre, nullam habebant annonæ copiam propositis uariis consiliis, nihil explicitius occurrebat quàm eruptione tentare fortunam: erat id plenum periculi:itaque desperata tutela urbis Atellanæ, de deditione agere cœpere. Alegrius ipse in castra ad Ferdinandum profectus est. His legibus deditio facta,ut Galli incolumes cum supellectili impensis Ferdinandi in Galliæ uicina loca ueherentur:machinas bellicas relinquerẽt:maiores equos præter unum ne quis aueheret, nisi ex Regis uoluntate: Virginius Vrsinus liberè ad suos rediret. Ille author fuit Gallis ne in aciem dimicationémque uenirent. Nec tamen fides illis seruata:nanque sub specie parandæ classis in loca insalubria relegati multi periere, uel cæli inclementia, nullo hostium dolo,ut Italici scriptores prodidere:uel simulata fallacia,propinato etiam quibusdam ueneno, ut uideo Gallicos aliquot scriptores narrasse, præcipue de Virginio Vrsino præter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borbonius,Mompenserius,Robertus Lenocurtius.Mompenseriũ indignatione, cùm promissa non seruarentur, multi uolunt decessisse,tametsi à Gonzaga moneretur, si saperet, ne præterquam quas captiuitas ipsa haberet molestias adderet:& illas quas haberet, rectè ferret. Ex Heluetiis mille trecentis uix trecenti in Galliam rediere. Hi toto eo bello fidelißimi Gallo fuere, nisi quòd ab Alegrio concitati pugnam detrectarunt, libenter pugnaturi si ille imperasset. E Germanis

octingenti Mompenſerio miſſi, cùm trium menſium ſolùm ſtipendia accepiſſent, ul'ro in caſtra Ferdinandi peruenere. deditio facta Gonzagæ Mantuano, non Ferdinando: erat enim Monpenſerius ſororius Gonzagæ. Ferdinandus paulò pòſt deſideratus, ipſeque Gonzaga graui & diuturno morbo concuſſus eſt. Interea Aubignius & Cōſentiam & Laynum & pleraq; alia loca, quæ prius occuparat in Brutiis Conſaluus, cæſis qui in præſidio relicti erant Hiſpanis, recepit. itaque ille in Brutios mox rediit aucto exercitu. Sane Aubignio præter opinionem improuiſo incidit Conſaluus, cuius fuerat uirtus domi militiæq; cognita. Venère ad Aubignium Hiſpani aliquot equites, colloquio locum petentes. Vbi quæ poſtularent audiit (narrabant autem Atellæ deditionem, hortabantur, mallet Federici noui Regis, nam is Ferdinando ſucceſſerat, clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decem dierum induciis ut is è ſuis mitteret quoſdam, qui exquirerent uerâne eſſent quæ narrata erant. Ea ubi uera eſſe audiit, pactus eſt ut urbes uacuas præſidiis relinqueret: ipſe cum uniuerſo exercitu liberè ad ſuos rediret. quo fœdere etiam cautum, ut ab Obertio Roſſeto, præfecto Caietæ, orto ea parte Galliæ quæ Delphini nomen retinet, impigro homine & nauo, Caietæ arx cum urbe dederetur. Oliuetanis dum Rodoricus Daualus arma temere infert, urbe illi erumpunt cum Gallis: circáque uicum cui Inſulæ nomen, multis cæſis occubuit Daualus. Oliuetani tamen paulo pòſt aduениente Conſaluo, emiſſis liberè Gallis, imperata fecere. Idem Conſaluus Menaldum Guerram, qui portu arcéque Oſtienſi occupata Pontificem fatigabat, mox uictum abduxit. Aubignius inſtructis copiis in Galliā rediit. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gōzagæ acceptam referunt, non Conſaluo aut Hiſpanis. Id quidē conſtat, ea deditione ita fractos & comminutos Gallos, ut fa-

cilè qui superfuere debellati sint. Circa ea tempora Neapoli dira scabies homines inuasit, cui cùm pharmaca ut nouo morbo quærerentur, multos absumpsit. Hunc morbum uane quidam dixere elephantiasim: alij lichenas: & id impetiginis genus, quod accepto osculo mentum uenaretur: à C. Plinio, cuius & C. Celsus plures species prodiderit, designatum. Alij carbonem, alij ignem sacrum, alij lepræ speciē, alij inter morbos populatim aut ui astrorum, aut aëris intēperie uaganteis collocauere: adnotántq; eodem anno quo is morbus grassari cœpit, in Romano agro Tyberim, in Bononiensi Rhenum, in Ferrariēsi & Mantuano Padum, in Veneto Athesim extra solitos limites exundasse: tantísque imbribus annum eum maduisse, ut terris undique humentibus minus mirandum sit æstiuum aërem ad eam intemperiem peruenisse, calidam & humidam, quā M. Tullius ex Philosophorum placitis putredini corruptioníque causam dare scripsit. Alij quidam inter morbos contagione polluētes adscripsere. occultam & uenenatam illius esse naturam uoluere. Ne hoc quidem prætereundum est, dum redit Carolus & diuersatur apud Astenses, singulari certamine, congressos Gallum & Italum. Gallus cùm esset paruulo corpore, Landa nomine, quasi nanus ab Italo Christophoro
» *Zerbulo Genuensi uasto corpore homine uocatus, At hic,*
» *ait, nanus Herculi tuo clauam est extorsurus. Inspectante Rege, pompáque insigni parata, & præparatus longo ordine his rebus, quæ ad singulare certamen, nescias uanius an profusius, parari solent, tandem congressi diu gladiis acriter rem gessere. Vix unquam alias tanto animo & Galli & Itali in certamen singulare ullos uenisse fatebantur. Dum successu alitur utrinque certamen, dum neutri certum est cedere, dum Italorum præsentia Zerbulo, Gallorum Landæ crescere uires uidentur: tandem impacto per uiscera gladio*

iacuit Zerbulus. Iacentem sese condonare Italorum nobilitati Landa professus est: isque in uicinum tẽtorium delatus, curatus est. Zerbulo Rex uicto trecentos nummos aureos, Landæ uictori quingentos donauit. Vix meminissem huius duelli, nisi Symphorianus Campegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarum facinus præteriisse indignaretur, qui & in tantæ rei memoriam quo loco pugnatum est, trophæum erectum ait. Fuit is Landa Burdigalensis, familia honesta potius quàm illustri. Carolus ad eos qui Caietam obtinebant, iterum atque iterum subsidia decreuit. Sed uel socordia eorum qui præpositi erant, uel hostium uigilantia labor irritus fuit, etsi fere integro biennio his qui ab Aubignio submissi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorum & Ferdinandi Hispani, & Federici Neapolitani conatus triti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatum est ei de filij morte: magnúmque dolorem cepit: at multo maiorem Anna Regina, quæ humi prostrata miserè deflebat extinctum filiolum, ut neque modus, neque intermissio lachrymarum, neque ulla admodum leuatio adfutura uideretur. Adflictam mœrentémque exquisitis undique oblectamẽtis Rex consolatus est: nihilque prætermisit quod ad eam recreandam pertineret. Eius pueruli ferociam patri exosam sunt qui scribãt:
" *Ex quo omnibus fortem magnatum intuentibus, uideri necesse est miserrimam:*
" *sic distrahuntur in contrarias uoluntates eorum cupiditates, à liberis ut, eísque infantibus, sibi metuant.*
Ipse Carolus cùm esset in rebus gerendis satis industrius, & comitate liberalitatéque peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & consuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderentur. Rex cum eum una hæc cura Neapolis recipiẽdæ urgeret, noua fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Põtifice, Venetis quoque, &

Florentinis & Senensibus ad parteis uocatis. Exteri multa equitum peditúmque millia pollicebantur: nec Gallus segnius copias scribebat. Iámque parata erant omnia. praemissæ copiæ. his præesse debebat Ludouicus Aurelioru̅ princeps: quem ut paludatus ad castra proficisceretur, Rex quotidie expectabat. Is diem è die ducere, modo hanc, modo illam causam impeditæ profectionis nectere. Verebatur enim longiorem profectionem, cùm Regem parum esse firma ualetudine uideret, seséque regno potiturum. Re ad co̅silium relata, decretum ut is primo quoque die exiret. Is no̅ sua ipsius querela, at Regio nomine prætorem exiturum se aiebat. Itaque commotus huius dissimulatione Carolus, omnia belli consilia abiecit, crebrò dictitans, neminem se hominem inuitum in castra missuru̅, repositurus tamen Aurelio, ni priores res eum ab hoc consilio auertissent. Et tame̅ ne nihil actum uideretur, missus est Iacobus Triuultius, qui exercitui præesset: & huius quoque conatus uani fuere, nouis occasionibus uetera consilia extrudentibus. Nanque eodem tempore Baptistinus Fregosus Fliscorum factione, adiuuante etiam Paulo Fregoso purpurato Pontificio, patruo, urbe pulsus Genuensium, si expeditæ aliquot cohortes mitterétur, quo die uenisset, Genuam se redditurum recipiebat. Ita Rex missis ad Triuultium literis, iubet parte copiarum ei data Genuam tentet. Eodémque tempore Iulianus Ostiensis Pontifex, Sauonam quoque Regi pollicebatur, si auxilia adessent. Huic etiam partem copiarum ad Sauona̅ recipiendam Rex tradi imperat, uel ignarus satis distractas copias missis ad Genuam cohortibus, uel sperans utraq; urbe se potiturum. Triuultius quo pacto curaret Regis mandata, fideliter exquirebat. Dum uerò tempus ducitur, certior factus Sfortia, Genuam missis copiis muniit: Gallíque profecti cum Baptistino Fregoso, dubitare cœperunt de eius fide.

Tantum enim abfuit, ut eius præsidio Gallicam classem firmarent, ut & à Sauonensibus urbe, portu, statione, commeatu, aqua deniq; prohiberētur. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiam Cardinalis, Sauonensium res munitiores nactus quàm speraret, fatigatis nequicquam Gallis, inde sese proripuit. Ita dum plures simul rei bene gerendæ occasiones miscentur, alterā altera frustrata est. Triuultius Mediolanensem ipsum principatum tentare uolebat: in Italiā cupiebat belli molem transferre, in sede ac solo suorum: ab his armis, equis, commeatibus, auxilia uentura rebatur: omnia ibi Sfortiæ inimica infestáque futura. Et iam aliquot oppidula receperat, cùm in Galliam à Rege reuocatus est. Eodē tempore & cum Ferdinando Hispaniæ Rege, quod iam ante suspectum fuerat, motum est bellum. Qui è Neapoli redierant, auxilia Federico ab eo mitti nuntiarant. Missi sunt qui eius regionem popularētur. ipse etiam misit qui Galliā Narbonensem excurrerent: hi terrore magno illato, agros populati, ad suos se receperunt. Accensa utrinque odia. Rex quum copias coëgisset, his præfecit Carolum Albonium, cui & Sanctoandreano cognomen est, hominem acrem & rei militaris peritissimum. Arx est Salsarum (quam Salsularū nomine sunt qui putent à ueteribus designari) circa Ruscinonem. Ea ita à Perpeniano distat, ut locus alter alteri auxilio esse non possit. Valido eam hostes præsidio tenebant. Ridere hi consilia Gallorum, qui eò copias admouerant. Sed nihilo secius Albonius uineas agere, tormēta castro admouere: & quo loco aquis palustribus locus septus est, eo etiā hostes terrere. Ferdinandus ipse ad Perpenianum exercitū comparauerat instructissimum. Sed Albonius inter Salsulas & Perpenianum loco oportune capto, diremerat Hispanis societatem auxilij mutui continuatáque obsidione decē horis integris, Salsulæ in potestatem Gallorum uenēre. Et

sane eo tempore nõ erat his mœnibus præsidiisq; locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio post hoc prælium anno à Ferdinando ita munitum esse, suadente Petro Nauarro, qui opus ipse ex rediuiuo quasi nouum extruxerit, relatum est. Sanctoandreanus cùm suadere uellet Regi, ut receptum locum muniret, minime exauditus est, deterrito Rege impensarum magnitudine. Capti eo loco ex Hispanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caetera tandem in hostium uenit potestatem, sed æquis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia instructi, ad suos se receperunt, Massiliámque appulerunt: unde agitari cœptum est de pace inter Ferdinandum & Carolum. Misit in Galliã Ferdinandus Ioannem Mauleonem sodalem Franciscanũ (nam hoc hominum genere maxime eum usum ait Cominius, & Italos plerosque proceres Corius, quasi specie religionis in speculis constituti diuina humanis miscere simulatione libera eis liceat.) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaëlem Grandimontanum Aquitanum remisit. hi id agebant cum Ferdinando, ut auxilio esset Regi ad Neapolim recipiendam, ipse partem regni modicam Siciliæ uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepisse Ferdinandum aiebant. Sed cùm Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc sibi comperta dicerent, remissi sunt ad Ferdinandum iidem illi, Clerius Grandimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigisset, præsensque fœderibus se adfuturũ certo die edixisset. Is de his quidem se cum Regiis legatis egisse dicebat, sed tẽtandi gratia, non quasi exploratam rem asserendi: sane quàm lubenter curaturum se, ut pax cum Aragoniis, Italisque coëat. Quæ cùm Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerũt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos sermones cum prioribus parum congruere:

gruere: ad quæ ille quasi non exaudiens, uel quòd uere non exaudierat, nihil respondit. Ita pactæ sunt in aliquot menses induciæ. Paulò antea dira scabies homines inuasit tota Gallia, cuius & suprà meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deessent, multos absumpsit. Galli Neapolitanam scabiem, quòd eo redeũtes eam experti sunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad se euectam: rursus & alij Hispanicam, ob Hispanorum circa Neapolim appulsum, uocarũt, utroque populo in alterum nomen reiiciente. Veteribus olim non ignotam sunt qui contendant: tam frequentem nõ fuisse certissimum est. Ac quidã ita prodidere, Hispanos ex Indica nauigatione cum Christophoro Columbo redeuntes, ea infectos rediisse: iunctósque postea Consalui copiis, mali cõtagione serpente socios infecisse. Esse porrò apud Indos eum morbum frequentem, sed qui facile ligno Ebeno eóque quod Gaiacũ uocant, apud eos excellenti, curetur. unde & Indicã alij scabiem, in Indiã eam relegantes, uocant. Est illa quidẽ Columbi nauigatio omni laude dignissima, sed quam Artemidorus & Eudoxus olim designarant. Nec minus olim laudati, quos Græci narrant insulam in Oceanum uersus meridiem reperisse. Iambolus à pueritia eruditus, post patris qui mercaturam faciebat mortem, & ipse mercaturam fecit. Per Arabiam transiens ad aromata emenda, captus à latronibus: ac deinde ultra Aethiopiam maritimã ductus, ex more quo exteri expiationis gratia nauigiolo imponuntur, post quatuor mẽsium nauigationem multis actus tempestatibus, cum suis ad insulam delatus est, figura rotundã, stadiorum ambitu quinque millium: cognouitque insulæ ritus. Septem quoq; insulas, simili magnitudine paribus interuallis eiusdem gentis. Nec prorsus fabulosa Eudoxi illa nauigatio quanquam refellat eam Strabo. Taprobanem ut liqueret insulã esse Onesicritus præstitit, cuius Eratosthenes.

& mensuram prodidit & uicos. C. Plinius Claudij principatu notiorem factam hoc modo narrat. Annij Plocami qui maris rubri uectigal à fisco redemerat libertus circa Arabiam nauigans, Aquilonibus raptus, præter Carmaniam decimoquinto die Hippuros portum eius inuectus hospitali Regis clementia sex mensium tempore imbutus alloquio, percontanti postea enarrauit Romanos & Cæsarem. Mirũ in modum in auditis iustitiam ille suspexit, quòd pares põdere denarij essent in captiua pecunia, cùm diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Et hoc maxime sollicitatus ad amicitiam, legatos quatuor misit, principe eorũ Rachia. hi narrabant Lunam apud ipsos non nisi ab octaua ad decimamsextam supra terram aspici: quod etsi falso narrarint cùm nulla uideatur omni mari insula quæ eodem quo nos pacto non intueatur Lunam crescentem atque decrescentẽ: C. Plinij tamen mendacium non est, at legatorum. Legimus Eudoxum cùm Lathurum Regem fugeret, Arabico sinu egressum per hoc pelagus, ut C. Nepos affirmat, Gades usq; peruectum: & apud C. Plinium Hannonem per fretũ Gaditanum egressum, ad Arabiam usque uenisse. Relatæ ab eodem Plinio insulæ Aethiopici maris plures. Statius Sebosus Fortunatas insulas recenset. Iuba Rex de iis ita inquisiuit, ut & nomina referret, à quo & Mauritaniæ insulæ repertæ, in quibus Getulicam purpuram tingere instituerat. Horum omnium diligentia uicta est ætate ista à Christophoro Columbo. Circa idem tempus institutum fuerat Lutetiæ cœnobium prostitutarum mulierum ad frugem redeũtium resipiscentiúmque: indèque ad alias Galliæ urbes manauit. Simile quid olim à Iustiniano Cæsare institutum narrat Procopius: & Pius Pontifex apud Viennenses resipiscentibus fœminis dicatum ait fanum, quæ Teutonica lingua hymnos decantent. Harum si quæ ad labem pristini

sceleris redierit, pœnam esse in Danubium præcipitationẽ. Caroli impetus resederant: certo tamen consilio Neapolis repetendæ: cum Francisco Gonzaga & Vrsinis noua inibat fœdera, Florentinis adiunctis, Alexandróque Pontifice ad partes uocato. Veneti quoque accessuri uidebantur. Interea dum cautius res meditatur, profectionem iterum atque iterum differt. Ac cùm in eum sermonem incideret, palam asserebat nunc hac nunc illa parte erratum: sed si eò rediret, se perfecturum, ut errata prioris profectionis cautioribus cõsiliis sarciret. Castrum Ambasianum magnifice, conquisitis undique architectis solertibus, ædificabat. Cœpit & ipsam Galliam probatissimis institutis regere. Ipse bis hebdomade, omnium querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditorium dato. Nemo fuit quantumuis abiectus, qui non ad prætorium ubi uenisset, audiretur. Constituerat, magistratus Regios salariis auctis, ab omni quæstu auocare, iure illo etiam sportularum sublato. Duodecies centum millia libellarum Turonicarum, nomine tributi à Gallia tantùm quotannis exigere uolebat ad alendas copias. Ipse se familiámque suam, omnes etiam aulicos magistratus, ex fructibus obuentionibúsque regiorum prædiorum, canonis Regij, aliorũmq; iurium, alere debebat: quem morem priscos Galliæ Reges conseruasse ferunt. Sacerdotũ ambitionem fastúmque tollere uolebat. Vxorium torum caste colebat, cùm prius adolescentiam uariis illecebris traduxisset. Pater puerum Latinis literis instrui noluerat. Ipse optimos quosque authores in linguam patriam uersos didicit. Magistratus non nisi eruditissimis probatissimisque uiris dedit. Ac sæpe falsus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad Senatorium gradum neminem admisit, qui non ab ipso Senatu nominatus lectúsque esset. Nec temere nouam ullam sanctionem proposuit, quæ non à Galliæ cu-

riis prius probata discussáq; fuisset. Ferebatur gloria, flagrabat cupiditate iusti triũphi, cupidus laureæ & nominis illustrandi, omnia apud eum lauta, elegãtia, exquisita: gibbo deformis, oculo peto, at ingenio acuto. Cum audiisset Græca Iustiniani sanctione cautum, ne quid absenti Episcopo ex ecclesiæ redditibus mitteretur, at id uerteretur in alios usus ecclesiæ, cogitabat de ea lege renouanda. Sed hæc consilia interpellata bello refrixerant. Tanta indole Princeps, repente sublatus est. Nam quodam die ex cubiculo uxoris prodiens, unà cum ea in ambulacrum apud Ambasiã substitit, ut qui in castro pila ludebant simul spectarent. Atque ibi orto sermone cũ Ioãne Episcopo Andegauense de prioris uitæ erratis, ita sibi futurum propitiũ Deum obtestabatur, si nõ speraret posthac futurum, ut Deũ neq; culpa ulla piabili, neq; explabili, quoad eius fieri posset, offenderet. Hæc dicẽs mox auersus corruit, hora diei post meridiẽ secunda, iacuitq; ad horã noctis undecimã, quo cùm uox eum defecisset, expirauit: Sed cũ ad se redire uisus esset, extrema hæc uox tertiò audita est, Deũ sacrãque Virginẽ implorantis. Vbi primũ corruit, in uicinũ ambulacro cubiculũ, quo nullũ toto castro sordidius erat, perductus: ubi casu nõ culcitra, nõ torus linteo ornatus. Palearium tantùm aderat linteis sordidis substratum. Atque ibi is cui tot castra ornatissima, tot urbes florentissimæ parebant, animã egit, magno sui desiderio apud omnes relicto, annum agens uicesimum septimum, cùm regnasset annos quatuordecim: magnificéque ad Dionysij Parisiorum sepultus est, sepulcróque maiorum illatus. Ipse pẽdebat à quibusdam aulicis qui apud eum omnia poterant: quales fuere Stephanus Versius, Gulielmus Brissonetus Cardinalis, Burdelotus Castilloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Poncherius, ille Regi à secretis, hic quæstor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimorum.

tum. Sed tamen è Neapoli reuersus res acutius explorabat. Extinctus creditur attonito stupore, eóque morbo quo pariter nerui tum sentiendi, tum mouẽdi uim amittunt. & multis antè mensibus signa morbi apparuere: purgationéque indigere eum Regij medici tres censebant, uno dissidente, quem indoctum reliquis eruditissimis Rex præferebat. Iustis etiam Caroli manibus peragendis dies est dicta. Ex Ambasia corpus elatum, procerum Gallicorum magno comitatu, solennibúsque his adhibitis quæ parentalibus Regum celebrandis adhiberi solent. Nam Ludouicus eum quã amplissime, supremo die suo efferri uoluerat. Tres adfuerunt ex Purpuratorum ordine, Gulielmus Brissonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus. Vbicunque corpus repositum est, tantus fuit lampadum, luminúmque splendor, ardere ut sacræ ædes uideretur: quod & toto itinere accidit. Simulacrum uiuum, quoad eius fieri potuit Carolum referens, elatum est. Laudatio ei dicta est à Ioanne Bellouisa Andegauensium Pontifice. Erat is Regi à sacris confessionibus. Multus hinc de ipso Carolo sermo, plerisque inopinatã mortem mirantibus, breuitatem uitæ atque Regni laudi uertentibus, qui adolescens ea confecerit, quæ pauci diutissime regnantes assecuti sint. At apud alios uita eius uariè laudabatur, reprehendebatúrue. Aditum quidem paratũ ab eo in Italiam, magno nominis splendore, nullo Regni commodo: quem si cæteri Reges æmulari contendant, & armis & pecuniis & hominibus exhausturi breui sint Galliam, Italis proceribus aliisque exteris bellum ex bello semper serentibus & augentibus, priuatorum commodorũ gratia. Pro tot thesauris congestis in Neapolim uitia inde satis supérque relata. Inuectum Carolum in Neapolim uictorem, cum insigni illa Laurea. At hostes triumphasse decore Gallico conuulso: expugnatas eorum arces. At Francos

genus hominum optime moratum, modestißimos mores ea expeditione exuisse, dominatum eos accepisse Neapolis. At in clientelam impegisse delitiarum fastusque exteri & Capani. Sane eum obsequentiorem fuisse aulicis quàm deceret. Repudiatam Maximiliani affinitatem spe Britanniæ regno adiiciendæ. Vanam spem fuisse nullis relictis liberis. quanquam quæ hîc Regni utilitas, cùm fœdere matrimonij diserte Britanni cauisse se uane tamen iactitarent, ut si duo inde liberi ex eo matrimonio nati essent, secundus Britanniæ imperaret. Conferebant prudentes huius imperium cum Ludouici undecimi patris imperio. Illum, proceribus Gallicis uariis artibus circumuentis, Ioannem Armeniacũ apud Lectoram fide data necari iussisse, sororis incestum prætexẽtem, cum qua illum nunquam nuptias contraxisse uerißimũ erat. Incestũ, si fuerit, expiatum sane longo ante tẽpore, condonatúmque à Pontificibus fuisse. Nihil hîc diplomate Põtificio opus fuisse, cùm alij Pontifices culpam expiassent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo sollicitatos sublatum, ut inuidi, aut Burgundiones iactitabãt. Circumuentum Burgundionem, hostibus pecunia suppeditata, militéque per speciem mißionis dato. Proscriptam ab eo nobilitatem. Inde populum aucto tributo fatigatum. Senatuũ, magistratuum, legum munia in illum unum translata. Vt
" uerißime iocari solitus sit, se demũ Rege Gallicos Reges ex
" ephebis excessisse: à séque è pueritiæ disciplina in ueri prin-
" cipatus splendorem eductos. Ludouicum, cum posset Caroli Burgũdi hæredem filiam Carolo collocare, id neglexisse pudendo errore, qui harum familiarum tot seculis mansuras controuersias sedare potuerit. At Carolum ducta Anna Britanna maxime promouisse res Gallicas. Contrà, huius mitia fuisse imperia, qui etiam tributa minuere uoluerit, magnum sui desiderium apud omnes reliquisse, quem aulici, plebs,
Arnol. Ferroni de rebus nobilitas,

nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et cæterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat: Anna regina pannis pullis, uittísque obsita (tametsi pannis albis Reginæ Gallicæ Reges lugere solitæ sint) ita misere lamentabatur, ut cibo & somno integros aliquot dies abstinuerit: unámque eam uocem solantibus se emitteret, mariti sibi iter sequendum. Angebat ea cura Ludouicum Aurelium. Vocari ad se Gulielmum Brissonetum Cardinalem iubet: eúmque partes Reginæ consolandæ suscipere uoluit. Erat is unus ex omnibus minime ad eam consolãdam accommodatus, qui tantum doloris ex Caroli morte receperat, ut consolatione ipse egeret. Fuerat is administer uoluntatum regiarum. In quotidianis relaxationibus ad Regis naturam & mores ita aptus erat, regnare ut ipse cum eo uideretur. itaque multis opibus eum Rex dignitatibúsque ornarat. Seu seria tractaret, seu ludicra, Brissoneto acquiescebat: adeo eos inter se morum similitudo coniunxerat. Ioãnes Mara Condomiensium Pontifex, homo & sapiens & sanctus & eruditus, Brissoneti opera, adnitente etiam Alano Alebreto, Pontificatum Condomiensium adeptus fuerat. Is Brissonetum ueluti cliens obseruabat: neque ab eius latere eo sane tempore discedebat. Sed in Ioanne Mara elucebant præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in Deum singularis pietatis ornamenta: ex quibus totum se expendebat, mortalia cætera & caduca censens. Ille ueluti cœlestem ciuitatem incoleret, in omnibus suis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: sacrarúmque rerum iam ab adolescẽtia traditam tenuit disciplinam: summa orationis & elegãtia & acrimonia. Atque hæc omnia, uitæ decorabat modestia & integritas. Cum eo solo Brissonetus ad Reginam consolandam profectus, thalami sui angulo humi iacentem mœrentémq;

inuenit. At ille comite Regio familiaréque uiso, acerbius eiulare cœpit, reiiciens se in eum flens quàm miserrime. Incipiebat colligere Brissonetus rationes aliquot, quibus eius dolorem minueret. At cùm illa fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Ita & Cardinalis & Regina multum simul lachrymarum effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac oratione consolari, eo lubentius auditus, quòd ob uitæ sanctimoniam Reginæ commendatus erat. Mœrentem te mariti
„ mortem Regina, non esse reprehendendam arbitrabar. Pu-
„ dicarum est id mulierum, & quæ ægre à maritis diuellan-
„ tur: & quo magis pudicitia cæteris excellis, eo maiorem
„ luctum, uberiores lachrymas adfuturas uidebam. Quòd
„ autem ita angeris, ut & conuictum & consuetudinẽ pri-
„ stinam reieceris, & cibo aliquot iam dies somnóque absti-
„ nueris: plane ostendis, mole te doloris obrutam, fatum tibi
„ accelerare, & adhibuisse in consilium cogitationum tuarũ
„ desperationem: quo uno & manes mariti offendis, & Dei
„ Opt. Max. iram implacabilem in te prouocas, ni ab ea sen-
„ tentia dimoueri te patiare. Amisisti maritum: morte illius
„ perturbatis. Quid est quòd eo nomine querare? Est ille do-
„ lor cõmunis tibi cum omni nobilitate aulica. Maritum au-
„ tem si ea lege tibi Deus Opt. Max. dedisset, immortalis ut
„ immortalitatem tibi etiam adferret, ereptum tibi dolere de-
„ bebas. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis immineat?
„ Vt non commouemur cùm inquilinum post constitutum
„ tempus domo locata migrare uidemus: ita nec moueri æ-
„ quum cùm discedere uidemus homines ex hac uita, cùm
„ commorandi certos Deus terminos circunscripserit & de-
„ finierit. Quæ res mihi dolores hosce leuare solet, lubenter tibi
„ commemorabo, si fortè eleuare eadem res tibi tuos mœrores
„ poterit. Sæpe intueor tumulos priuatorum, busta Regum.

" Denique in eum ipsum locum progredior, quo undiq; mixti
" iacent omnium cineres, atque ossa hac illac dispersa: quem
" in locum progessus, defunctorum tumulis solitus sum nullo
" stipatus comite inambulare. Hæreo eo loco: defigo oculos in
" ossa. deinde mecum: En illæ manus quid attrectarũt? hi pe-
" des quo abierunt? hoc caput quantos ædificauit cogitationũ
" montes? Crede mihi, cogitatione ea non leuiter afficior. Mi-
" sera uerò sors hominum. Si quò illa ossa reciderunt, non te
" peruenturam censeas, stulta es: si censeas, miseranda: si ne-
" gligas, parum sana. Attamen hera si naturam animæ à Deo
" nobis datæ excusserimus, nobiscùmque reputauerimus trã-
" situm ex infelici hac uitæ conditione ad aliam commodio-
" rem fieri per mortem, profectò salutare uiaticum nanciscē-
" mur, quod nos in tranquillitatem ueram animi perducet.
" Dolere te dixti, ea ætate, eo in te amore, ea animi magnitu-
" dine Regem quòd amiseris. Vide uerò ne tua ipsius causa
" tot lachrymas profusas ipse etiam indignetur, qui immorta-
" litatem illi inuideas. Nam illius quidẽ gratia nihil est quòd
" te excrucies. Neque ipsa opinor laudâris mercatorem qui
" decoxerit, nec qui depositum inficiatus sit: quid igitur depo-
" sitam creditámque uitam à maximo negociatore Deo, ac
" Carolo precariò concessam cùm suo ille iure repetierit, resti-
" tutam doles? Quid est quod illius causa excruciet te tuus
" dolor intestinus? Nihil accidit illi incommodi. quid enim ac-
" cidere incommodi ei potuit, cuius uita Deo gratissima erat?
" nisi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatem, ex terre-
" stri habitatione ad cælestem, ex turbulenta uita ad pacificã,
" ex tenebris ad lucem traductum grauiter ferre uidêris. Ac si
" tu Regina ea esses, quæ nullis unquam fortunæ fluctibus
" agitata esses, culpa fortasse effusis tantis lachrymis uacares.
" At enim cũ ita uixeris, ut fortunæ diu prospera nescio quid
" mœroris semper incurrerit, & in longo tempore fœlicitatis,

„ magnis interim sis icta uulneribus, patris morte, tuorum
„ cæde, trium liberorum funere: maritum tuum absentem in
„ longinquam expeditionem profectum uideris: paruo comi-
„ tatum milite lectissimis copiosissimisque hostium milibus
„ occurrisse audieris: in manum hostium uenisse, aut extrema
„ passum iterum atque iterum rumore ab hostibus conficto
„ audieris: hæc, inquam, quum magno antea animo tuleris,
„ repente tot angoribus partam laudem effluere uno hoc in-
„ commodo addito, sines? Ne Regina, ne hera, hæc commiseris
„ alieno hoc maxime tempore, quo populus constantiæ ma-
„ gnitudinisque exemplum memorabile à te expectat: tantũ
„ abest ut tibi in mentem quicquam uenisse putet de morte
„ tibi ipsi acceleranda. Atque equidem ni uetus esset opinio,
„ ut medici dum ægrotant, aliis se potius curandos exhibeãt,
„ quàm ipsi sese curent, ipsa quin permitterere tuæ prudentiæ,
„ nemo est quin statuisset, eorum quidem certe qui te & acu-
„ men ingenij tui norunt, uitaque tuæ moderationẽ. Id quan-
„ do moribus nõ est receptum, des te amicissimo Regi necesse
„ est consolanti, neque diutius in luto impatientiæ hæreas.
„ Nullus quidem tarde eò properare potest, unde nũquam cũ
„ semel peruenit, reditus pateat. Quid fatum te accelerare iu-
„ bet intestinus tuus dolor? Lege ea omnes nati sumus, ut
„ exuere semel necesse sit mortale hoc corpus. Parce dolori: &
„ lachrymæ finem teneant, & gemitus singultúsque tandem
„ aliquando facessant. Omnibus horis in mortem ipsam rui-
„ mus, quantumuis ea differre uideatur iter ad nos suum. Re-
„ tinenda anima à Deo Opt. Max. data custodiæ corporis:
„ nec iniussu eius cuius iussu data est, ex hac ei uita migran-
„ dum, ne munus ab eo assignatum defugisse uideamur. Rex
„ ipse Ludouicus ut afflictam te suo nomine consolaretur Bris-
„ sonetus, iussit. At illi accidit quod Polo, ut uerum dolorem,
„ ueras ipse lachrymas effunderet. Vtrosq; obtestor per sacrũ

" Dei nomen, ne uos ipsos, ne uestrorum de uobis spem falla-
" tis. Ne lachrymis assiduis uestras duplicate solicitudines,
" Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis exhiberi.
" si prius fato essetis functi, cuperetis eum uacare dolore: uel-
" letis lætissime de uobis & sentire, & loqui: ita illi res illius
" gestas, comitatem, animi magnitudinem laudãtes, rem estis
" gratissimam facturi. Vidimus uos prosperam fortunam fer-
" re modestissime: facite aliquando intelligamus, aduersam
" quoque uos æquo animo ferre, ne tot uirtutibus hanc quasi
" languoris maculam aspergatis. Quod quidem si uestrorum
" uestráque gratia minus adduci potestis ut efficiatis, at Regis
" ipsius precibus donetis, Regis ipsius superioris & Dei præ-
" ceptis etiam obtemperaturi, cui prorsus assidui isti languo-
" res displicere solent. Hæc ille cum dixisset: uocatique ministri recreandæ defectionis cibum afferrẽt, illa secundo post mortem mariti die cibum sumpsit: cœpitque aliquid ex pristino dolore remittere. Tantúmque deinceps pij illius Pontificis, & bene morati apud eam ualuit oratio, ut absterserit eas molestias, & à desperatione ad salutem traduxerit Reginã, placaritque eam, quam immensa uis doloris abstraxisse à sensu mentis uidebatur. Ferunt Hieronymum Ferrarieſem sodalem Dominicanum, cuius responsa Florentini pro oraculis habebãt, & Caroli in Italiam aduentum & prosperum reditum, mortémque illius prædixisse. Hunc quod esset Gallorum studiosior quàm alij uellent, à Florentinis adnitẽte Pontifice quasi uiolatæ persuasionis reum damnatum: alij cùm imposturis plebem falleret, & Auguris diuini nomen aucuparetur, iure casum uolunt: certe ad temperantiæ & sobrietatis laudem, doctrinæ & ingenij gloriam adiecisse eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolum ut bardo ingenio & superbo incessit, reliqui omnes exteri scriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius historia omnis

undelibet consumpta est in culpæ reprehensionem, & uituperationem Gallicam: & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regéque digna ornamenta huic tribuũt: quæ nec dißimulant Itali, qui patria Italicáque lingua historiam scripsere, ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes superasse uideantur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in qua erat forma & species liberalis, uim militum fugientem, stratã ad illius pedes, exarsisse mox eum in eam, seductámque lectulo mox collocatam in eam cum insiliret, aspecta tabula ubi diua uirgo puellum gestabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatámque diuinam Matrem, integra redderetur sponso, Regem uim lachrymarum profudisse, compreßisse & constrinxisse uoluptatem quæ se iam profundebat & eliciebat: intactam uirginem sponso quoque captiuo liberato reddidisse, dote constituta de suo quingentorum nummûm aureorum, liberatis unà sponsæ omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM

LIB. III.

POSTEAQVAM *ꝓceres Gallici more Regio iusta Carolo fecerunt, elatúsque ille magna hominũ & ordinum frequẽtia, desiderium sui apud Gallos reliquit: non diu de Rege nouo creando deliberatum est. Lege enim Gallica ad* LVDOVICVM VALESIVM *Aureliorum Ducem, regnum redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequiis parandis reliquisq; Regiis muneribus obeundis regnare se ostendit, nullo neque aduer-*

ſante, neque regno minus idoneum cõtendente. Itaque coacto conſilio Remos petens ungitur. Praſto Regi adfuere ad inſulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes Ducis obibat Burgundiæ: Petrus Borbonius pro Duce Normaniæ: Renatus Lotharingus pro Duce Aquitaniæ. Pilippus Raueſtanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cliuenſis pro Comite Campaniæ. Poſt Carolum funere elatum, aulicos proceres humaniſſime affatus, conſilia ſibi capeſſendi egregie regni retulit, neminem ſe eorũ qui Carolo militaſſent exauctoraturũ: magiſtratus aulicos eodẽ ſe quo prius loco habiturum. Eaſdem eos mercedes, eadem ſtipendia accepturos. Ad hæc, formam futuri regni præſcribens, iudicia ſe eorum peritis permiſſurum: militiæ ſe conſulturum oſtendit. Iudicum etiam decuriã aliam ſtatuit, ſupremi ei Conſilij nomen impartiens, ad quos hæ cõtrouerſiæ referrentur, quæ ob potentium hominum in Senatu nimium gratioſorum factiones, periculoſe tractarẽtur in Senatibus. Sed horum potentia paulatim gliſcens, eò erupit, pertractis auocatiſque omnium controuerſiis, & his qui iudicia differre ob potentiam uolunt, eò accurrentibus, recognoſcentibúſque illis ſupremi ordinis placita réſq; indicatas peßimo exemplo: reipublicæ ut Gallicæ magnam inde illatam calamitatem uideamus. Ammianus Marcellinus Valentiniano Cæſari uitio aliud datum ait, idq; dißimile. Si quis enim aduſſet eum, iudicium gratioſi & potentis inimici declinans aliũmque poſtulans dari: hoc non impetrato ad eundem quem metuebat, licet multa pertenderet iuſta, remittebatur. At Gallici Reges cauerunt optime, ne eo nomine dica eis ſcribi poſſet: Carollus Octauus prius eam decuriam aulici cõſilij uidebatur inſtituiſſe. Fine æſtatis turbidis rumoribus prorupiſſe Germanos Maximiliani auſpiciis in Burgundiam, allatum eſt. Ludouicus eò cohortes aliquot cũ Ioanne Fuxeo

misit, quæ hostium impetus arcuerunt. Sperabant omnes tali Rege nihil non felicissime Gallis successurum: nec immeritò. Vicit omnium spes. nusquam Gallorum res neque feliciores neque potentiores quàm eo Rege, etsi procellis fortunæ fine regni agitatus cursus prosperarum rerum intermissus uideri potuit. Agebatur annus impartitæ nobis salutis M. CCCCXCVIII. *quo tempore Ludouicus admouit animum ad forensium controuersiarum innumerabiles gyros aperiendos: multáq; sanciit, quæ ad earum breuitatem, iudicúmque moderationem pertinent. Inde cùm studiosi prætextu priuilegiorum mire plerunque alios uexarent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus est, fraudésque eorum repressit Neque uerò tantum hæc unius alteriusue consilio statuit: sed prudentissimorum quorumq; adhibito consilio, quos eiusce rei gratia ut ad se euocauit, aut aulicis negotiis occupatos consiliis adhibuit. Nec temere aliquid edicto sanciit, quod non eruditorum quorumcunque uirorum è Galliæ Senatibus delectorum iudicio prius confirmaretur. At Parisiensis Academia intercessit promulgationi constitutionum, quas in se latas uidebat: Résque parum abfuit à seditione, proponẽtibus multis famosos libellos in Regẽ ipsum, & Guydonem Rupifortium summum iuris præfectum: rémque ipsam concionatoribus palam exagitantibus, diuinarúmq; rerum peruis libertatem amissam deplorantibus, nisi Rex gliscentem seditionem uariéque serpentem Lutetiam ueniens extinxisset, nobilibus hominibus (ut sunt interdum studiosis parum æqui) ridentibus, optatissimúmque ad spectaculum ringẽtibus. Angebat alia cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britannorũ principatum secum auferebat. Visa res est grauissima, & quietem Gallicam conuulsura. Adhibito intimorum consilio, de repudiãda Ioanna Valesia uxore, Caroli nuper Re-*

gis sorore, consilium iniit. Huic uni uitam acceptam *& captiuus & odio apud fratrem flagrans Ludouicus debebat. Repudiaretne Regis sororem? & eam sororem cui tantum deberet? Quid si proceres Gallici grauiter id ferant? Hæc aliquantulum agitata torserunt Regem. Deniq; populus uxorem cui tot annis Rex assueuit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum sententia, qui & metu cum Ioanna contractum matrimonium, & contestationibus eo tempore adhibitis id constare, neque fœdere ullo naturali contractum aiebant asserente id Ludouico. Maligni rerum*
" *æstimatores uarie id eius factum incessebant: Quasi, aiebāt,*
" *uero id esse simile potest, cùm Regi Carolo tres essent liberi:*
" *cùm mœrens uxor captiui uitam à fratre multis lachrymis*
" *impetrasset, metum si quis initio adhibitus sit, nunquam*
" *purgatum? nullum mariti officium in tam bene de se meritam uxorem ab eo collatum? cubantē unà, ex illius comple-*
" *xu æque discessisse atque aliam mulierem? amplexantē pari*
" *amplexu non acceptam? desiderij eius expectationem non*
" *expletā? non pellectum animū, nō mitigatū tot lachrymis,*
" *quas profuderāt uxoris oculi pro marito liberando?* Ad Pōtificem itum est Romanum. Is erat Alexander VI. Borgiæ *filij extollendi auidissimus, omnésque etiam quærens occasiones ampliandi ei imperij.* Ac ratus Ludouici amicitiam *ad eam rem aptissimam, iudices ei dedit.* Hi fuere Philippus Luxemburgus Cardinalis, Ludouicus Albigiorum Pōtifex, Ferrandus Septensis episcopus. Hi tandem dissoluerunt *lata sententia matrimonium: eóque factum est, ut* Rex Annam Caroli uxorem cum Britannorum principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioānem uideretur, ultro ei Biturigum *principatum iure fraternæ successionis debitum detulit.* Ea fuit eximia pudicitia *& integritate, cælestis uitæ ob morum sanctitatē quædam ueluti exempla uiuens adhuc nus-*

quam non præbens. Ac tantum abfuit ut repudium ægre ferret, ut se plerúque magno onere leuatam prædicaret: humanásque cogitationes spésque auersata, ad diuinas animũ transtulerit. minis quidem & metu patres putarunt initum matrimonium, cùm & Rex persancte iurasset nunquam eam à se habitam uxoris loco, idque aperte prioribus illis contestationibus detegeretur. Noua regina nouis magnisque plausibus iterum excepta est, Britannorum nobilitate haud satis æqua, cùm interim in Galliam deuolui eum principatum uidebat. Rex ubi primùm ex animi sententia regni res composuerat, totus & animo & opibus in bellum Mediolanense insistere cœpit, Valentinæ auiæ nomine principatum Mediolanensem iure sibi delatum hæreditario contendẽs. Nec uero Ludouicus Sfortia, quin magnum bellum à Gallo impenderet, dubitabat. Audierat ad Alexandrum Pontificem Romanum, ad Maximilianum Cæsarẽ, ad Venetos, ad alios Italiæ regulos, missos legatos. Germanorum expeditam manum ad fines tutandos accersierat. Maximiliani affinitate fretus erat. Iam Veneti nouo Regi gratulatum uenientes, ad bellum eum accẽderant, opem ei ultro suam deferentes. Ac tandem secretis pactionibus cum Rege initis, cùm Cremonam sibi à Mediolanẽsibus inique ereptam dicerent, ut Cremona eis cum multis aliis oppidis cederet, fœdus cum Rege paciscuntur. Philippus Austriacus Maximiliani Cæsaris filius, Burgundiam petierat. Nec hunc ipsum irritatum Rex ad Mediolanense bellum profecturus, relinquere uolebat, ultro citróque legatis missis, adnitente Ludouico Borbonio Vindocinensi. Cum obsequiũ se præstaturum rerum urbiúmque quas beneficiarias à Gallo tenebat, profiteretur, missus est ad Atrebates Guydo Rupifortius, qui iurantem in uerba Regis ut beneficiarium admisit: & quædam quæ ablata maioribus suis querebatur,

tur,reddidit. Ita uacuus reliquis curis,toto animo in Mediolanense bellum Rex *incubuit.* Excitabat Regis *uoluntatem* Ioannes Iacobus *Triuultius: qui quo odio apud suos flagraret* Sfortia,*& quam esset inops,& ab amicis,& æstimatione, & quàm leuißimo momento fugaretur, ostendebat.* Hunc *iampridam factione* Mediolano *pulsum, & Carolo militantem* Rex *nouerat: sibíque egregiam nauasse operam ad* Nouariam *meminerat.* Itaq; *& præmissus est ad res tentandas,& parti copiarũ præpositus.* Paulo *antea uenerat in aulam* Valentinus Borgia, *Alexandri* Pontificis *filius.* Hunc Rex *magnifice suscepit: atque ita sibi deuinxit, ut posthac semper magnifice de eo & sentiret & loqueretur.* Cúmque *relicto prius galero illo sacro purpureo, affinitatem quæreret ex aulica nobilitate, quam uellet sumẽdi optionẽ proposuit.* Elegit *is* Carlotã Fuxeam Alebreti Alani Aquitani *principis filiam.* Erat *Alebretus* Ludouico *parum gratus ob fidem olim uiolatam ad* Britanniam, *dum priuatus bellum moliretur in* Carolum: *nec filiam extero homini credere uolebat.* Misit *igitur in aulam* Ioannem Caluimõtanum,*qui nuptias eas dißuaderet,hominem summo acriq; ingenio.* At *is rationibus* Regis *adductus, & priusquam ad* Alebretum *se reciperet, donatus à* Rege *consiliarij* Regij *apud* Burdigalæ Senatum *magistratu, facilè* Alebreto *persuasit è re sua eas esse nuptias: atque ut maxime nõ sint, quicquid id esset molestiæ, concoquendum. hanc unam superesse rationem, qua in gratiam* Regis *rediret.* Ita *data illa uxor* Borgiæ: *eásque nuptias ille cupidißime est amplexus, tum ob uicini principis* Alebreti Franciǽque *affinitatẽ, tũ ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate & suauitate conditam.* Huic *præter dotem paternam,* Valentia *nobilis ciuitas, donec superesset, ducatus titulo insignita,data est.* Ipse Cæsaris *nomẽ accepit, crebro iactitans,*

uexilisque adscribens, aut Cæsarem aut nihil se futurum. Rex peditum uigintiquinque millia contraxerat, equitum sex millia. exercitui præfecit Ebrardum Stuardum Aubignium, Ludouicum Luxemburgum Lignium, Ioãnem Iacobum Triuultium, tres uiros rei omnino militaris peritissimos. Post Alpes superatas, duo oppidula, Nomum & Roqua, Sfortiæ copiis firmata, Gallos excluserunt. Aubignius, Nomum cum militibus inuadens, primo in petu cepit: Roquam Triuultius, quòd firmiori præsidio teneretur Luxẽburgo suos submittente, expugnauit, utrunque oppidulum & incensum & direptum est. Inde in Alexandriam itum est. Ea firmo præsidio tenebatur, utpote in quam primos belli impetus peruenturos Sfortia ante uidisset: eóque miserat Galeatium Seuerinatem. Galli qui primam oppugnationẽ hortatu Luxemburgi cepere, ab hostibus, multis cæsis, depulsi sunt. Triuultij consilio res cautius tentari cœpta est. Fama est, cum Galeatio actum de urbe relinquenda literis falso subscriptis Sfortiæ nomine. Sequenti die admotæ machinæ bellicæ magnam muri partem deiecerunt: totáque nocte leues aliquot machinæ admotæ, hostibus somnum exemerunt, nocturnam uerentibus oppugnationem. Galeatius ex urbe è muris dilapsus, ad Ludouicum Sfortiam peruenit, metũ res Gallorum, ne fortè ignauia urbem reliquisse diceretur, augens. Vrbs uacua duce sibi non defuit. Galli undique urbem oppugnantes, tandem expugnarunt: nec sine suorum strage tamen. Sæuitum est in Sfortianos: à ciuibus temperatum. Mœnia strata. Dertona mox ab Aubignio recepta est. Papienses Alexandrinorum casum ueriti ultro deditionem fecere. Sfortia eo tempore Mediolani cùm esset, Venetis parte alia urgentibus, Gallorum aduentum, fretus Germano milite, expectabat. At fama tot breui urbium amissarum territus, sibique ipsi conscius quãtum grauiter plebs domi-

natum ferret, ueneno sublatis nepotibus ueris Mediolani *hæredibus, territus etiam* Galeatij *aduentu, qui cataphractorum* Gallorum *equitum insignẽ uirtutem referret, mutato consilio solum uertere statuit, ad* Maximilianúmq; Cæ*sarem proficisci, ratus ob affinitatem. & copias & uires inde sibi adfuturas.* Inde Comum, *mox* Lario *lacu transmisso, in* Germaniam *profugit, præmissis antea eò liberis, cum magna auri argentíque copia.* Mediolanum *propter urbis uastitatem non munierat.* Arci Bernardinum Curtium *præfecerat.* Post Sfortiæ *fugam,* Mediolanum *in* Gallorum *uenit potestatem.* Rex *à suis admonitus, post supplicationes passim decretas,* Mediolanum *adiit: ubi publicè magno omnium plausu exceptus est.* Arcem *quæ ui expugnari non poterat,* Triuultius *auro expugnandam aiebat.* Vocatus *ad colloquiũ* Curtius, *qui toto triennio arcem facilè defendisset.* Triuultij *opera auro expugnatus est.* Tradita *ei decẽ millia nummûm aureorum, maiórque & elegantior mobilium pars quæ in arce erant.* Genua *mox in* Gallorum *uenit potestatem,* Baptistini Fregosi *opera: eique præfecit* Rex Philippum Rauestanum, Fregosi *tamen consilio res* Genuensiũ *moderaturũ.* Venetis *quoque* Cremonam, *cum aliquot oppidis quæ circa* Abduam *sunt, ex fœdere restitui* Rex *iussit: etsi pignoris tantùm iure debitam sibi contenderent: faciléq; quicquid id esset æris alieni dissolui posset.* Sed & *fœdera inita seruanda erant, & illi tam potentes quouis pacto ad* Gallorum *amicitiam alliciendi.* Interea *dum* Mediolanensium *reipublicæ res diligentius obseruat, animaduertit* Mediolanenses *tributorum mole nimiũ fatigatos.* Tributa *igitur ad mediocrem usque modum minuit, usus ea in re consilio* Guydonis Rupifortij *iurispræfecti,* Georgij Ambasiani Cardinalis, & Iafredi Caroli, *quem præsidẽ* Senatus Mediolanensis *constituit: quorum consilio, pace postea undique*

parta, tributa tota Gallia magna ex parte remittere uoluit: remisissetque, ni Venetum Pontificiúmque bellum ad maiores eum impensas traduxissent. Fine etiam regni, Iulio Pontifice Romano, Henrico Britanniæ Rege, Cæsare Maximiliano, Heluetiis, Ferdinãdo Aragonensi, omnes Galliæ partes uno eodémque tempore inuadentibus, nunquam auxit tributa, nunquam aulicos militarésque magistratus, Senatúsue Gallicos ullus stipendiis fraudauit. Tantum sex mensium stipendia distulit, quæ ipsa fine anni simul persoluta sunt. Neminem eorum qui antea Sfortiam secuti essent, in ius uocari, à militibúsue lacessi edicto uetuit. Si quos nobili ortos familia patrimonia dissipasse inuenit ob priorum temporum tyrãnidem, bona si quæ fisco addicta fuere, eis restituit: si minus, pecunia erogata ne possessores antiquos in se concitaret, nouos fundos nouásque arces uenales si quæ inuentæ sunt: comparauit. Gregarium quendam militem cùm Claudius Sayssellus (quem postea Pontificatu Massiliensi donauit) è familia Francisci Philelphi ortum diceret, cùm literatum crederet, annuo stipendio iuuare uoluit. Eo militiam præferente, in militum gradum honestissimum, uestibus, equis, armis, pecuniáque instructissimum, adsciuit. Et quo magis popularia uiderentur imperia, Galliam repetiturus, Iacobum Triuultium Mediolanensem, Mediolani prætorem constituit. Andream Quintinum Scotum arci Iouis præfecit, hominem rei militaris peritissimum & uigilantissimum: arcis alterius custodiam Carolo Stepeio commisit. Postea etiã professores bonarũ literarũ edicto reuocauit, aucto priore salario. Iasonem Maynũ, castri nõ ignobilis donatione, Philippum Decium, & Frãciscum Curtium, salarij magnitudine ad intermissam legum interpretationem reuocauit. Denique ex Italica nobilitate, si quos aut prudentia aut rei militaris scientia insignes comperit (habe-

bat uerò emissarios ad eos undique conquirendos) militiæ gradu honestissimo stipendiisque amplissimis donauit. Ipse nobilissimum quenque mensæ suæ adhibuit: & ab eis inuitatus libenter conuiuiis interfuit, egentes priuata benignitate prolectabat. Ita factum ut eius reipublicæ rationes quæ imperantium auaritia exaruerant, industria eius reuirescerent. Rebus tandem ex animi sententia constitutis Lugdunum rediit, lætus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valesiam (erit ea postea Gallorum Regina) pepererat. eodémq; tempore & decuriones Parisienses & præfectus decurionum, à Senatu mulctati sunt ob pontis Parisiensis ruinam: quæ fœda eo tẽpore fuit, componẽtibus aliis sarcinulas, aliis migrantibus, aliis dum quo facilius migrarent, liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus submersis. Eum pontem Parisienses postea magnifice construendum curarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Iucundo Veronensi architecto, docto homine. Reuersus Rex litem composuit inter Carolum Geldriæ & Gulielmum Iuliaci principem, ob insignia eadem à Geldrensi sumpta: ad quam componẽdam arbitrum illi eum honorarium delegerant. Pro Iuliacó pronunciatum est: ita tamen ut is oppidum Geldriensi extortum redderet. uterque Regis sententiæ paruit. Iuliacóque Regis liberalitate quatuor aureorum nummûm millia numerata sunt: decretúmque annuũ in posterum stipendium. Sunt qui scribant eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Germaniæ principes & Heluetios cum Maximiliano Cæsare committerent: ut eo bello implicatus, Sfortiæ auxilia ne suppeditaret. Maximilianum quidem constat suppeditatã in id bellum à Rege pecuniam ægre tulisse. Eodémque tẽpore à Ladislao Pannoniæ Rege legati uenerunt gratulatum quòd Sfortiam uicisset: Mediolanensibúsque in ditionem redactis, auxisset regnum: petentésque, ut is amico-

rum sociorúmque numero haberetur, eis quæ petebant cõcessa: occultioráque fœdera inita quibus Maximiliano *negotium facesseret.* Eodémque *anno, sed priusquam* Mediolanum *adiret,* Senatum Rex Rothomagi, Georgij Ambasiani *consilio, statuit, fixum & perpetuum futurum, non tẽporarium.* Sfortia *tandem ad* Maximilianum *peruenit: comitérque exceptus est.* At *ubi minora ab eo quàm sperabat, auxilia suppeditari posse uidit: res suas pro deploratis se habere dixit.* Nec *tamen sibi defuit: non ignorans apud* Mediolanum *animos multorum infectos partibus.* Ad *duodecim hominum millia ex* Heluetiis *conscripsit,* Maximiliani *usus opera, non pecunia.* Italicus *quoque miles eius imperiis assuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adscripsit.* Mox *suorum literis certior factus,* Triuultij *imperia* Mediolanensibus *displicere, per cliẽtes atque amicos seditionem* Mediolani *excitat.* Nam & Gallorum *rapinæ, patratáque aliquot temere facinora, inuisos eos* Mediolanensibus *reddiderant, ut & morum ingeniique dissimilitudo, & cũ* Italicis *mulieribus liberior familiaritas, uel uictoriæ ipse genius quæ etsi ad iustos rediit, impotentes tamen ferocioresque reddit.* Triuultius *seditioni iam gliscenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per uicos immisso milite, obtruncat.* Vocatam *plebem pro concione, mitissima oratione placare conatur.* Sed *factione hostium obstrepente, recensere cœpit milites, aduentãte iam* Sfortia. Vix *quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat* Valentino Borgiæ Cæsari *ad tempus.* Muniit *igitur arcem.* Mox Nouariam *secessit, ut & hostes receptis è* Flaminia *militibus compesceret, & recentes milites scriberet.* Et *sane* Nouaria *ad bellicos impetus hostium eludendos aptissima erat.* Irrigantur *enim ferè suburbia* Nouariæ *fluuiolis duobus,* Terduplo *ab ortu,* Aconia *ab occasu:* Nouariensique

agro summæ Alpes imminent. Est & in extrema parte agri uicus Lanizarius, unde commeatus abunde in urbem inferendos curauit Triuultius. Súntque tota urbe fossæ manuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, castrum munitißimum. Ibi Triuultius collocat milites, aggeres munit: mittit & Pegasarium cursorem ad Regem cum certis mandatis, quo statu res essent, edocturum. Ille mox eò Ludouicum Luxemburgum, quem secum è Mediolano reduxerat, cum expedita Aquitanorum peditum manu mittit. Aubignius dum hæc aguntur, ueritus ne res hostium superiores essent, cum Triuultio se coniungit, direpta prius Dertona. Dertonenses prius in armis fuerant, neque de magna causa. Venetos admonet societatis cum Rege initæ: auxilia ex fœdere debita poposcit. Illi Nicolaum Petilianum Comitem cũ exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio se cõiungat, aut si minus id fieri poßit, agros Mediolanensium populetur. Ille, Mediolanensi agro populato, cùm aditus sibi ad Aubignium præcluderentur, ad suos se recepit. Principio sequentis anni, qui fuit millesimus quingẽtesimus, Sfortia à suis admonitus de Gallorum fuga, Mediolanum rediit cum ualida Heluetiorum manu, quam Italico exercitu postea contracto auxit. Atque ut sunt cum fortuna mutabiles huiusce populi animi, uel ꝙ Sfortianorũ imperia nõ ingrata olim meminerant, nihil non beneuolentiæ in eum profuderunt. Papia & Parma & Veganum accesſit. Aduentantibus etiam Sfortianis, cùm Nouarienses aliorum exemplum secuti, consilia agitarent de Gallis urbe expellendis, è Nouaria quoque Galli secesserũt. Benedictus Cribellus, & Ludouicus Caymus, quibus multum Sfortia deferebat, Mediolanum, Papiam, uicináque alia loca nuper à Gallis recepta, munienda suadebant: Carolus Stampa Nouariam unam acri præsidio & ualido tuendam: eò molem belli uer-

tendam: sed Italo milite, non Heluetio ad omnem aurã ſpei lucrique mobili, fidem habendam. Inſtare enim Gallicas copias: quæ ſi Nouaria potiantur, facile Mediolanũ recipiant. Erant Aubignius & Triuultius Gallicarum copiarum ductores. Hi pari uirtute potẽtiáque cùm eſſent, parum abfuit quin rem Gallicã ſatis afflictã, mutuis diſsidiis ſubuerterẽt. Aubignius quoquo pacto Mediolanũ adeundũ cõtẽdebat: Triuultius donec reficeretur exercitus, circa Nouariã expectandũ. Captiuos ſi quos Aubignius libertate donabat, Triuultius in ſeruitutẽ reuocare conabatur: alter alterũ obliquè cauillo impetere: alter alterius facta eleuare. Luxemburgus mox Regẽ admonuit de tanta ducũ diſcordia. Rex utrique abrogato imperio, ſummæ rerũ præfecit Ludouicũ Tremoliũ, adiectis in ſupplementũ nouis militibus. Tremolius ubi primũ Regia caſtra adiit, ſemotis arbitris cũ utroq; congreſ-
» ſus, facile effecit, ut ambo in gratiã redirent. Quò enim tan-
» dẽ, inquit, iræ diſcordiæq; ueſtræ eruptura ſunt? Quid tandẽ
» amplius paſſuræ Gallorũ copiæ, ab hoſtibus fuſæ fugatæq;
» & caſtris exutæ, eſſent? Quis tãdem Sfortiæ laudatior triũ-
» phus? Heluetios & Italos, fugatúmque ſemel Sfortiam, im-
» pune uidetis mutuis ueſtris demum diſsidiis fretos, uos Me-
» diolano, Papia, Nouaria pepuliſſe. Quos tandem illi contẽ-
» pſere? uos duces, an ueſtros milites? Si culpa in uobis eſt, ec-
» quas non ignominiæ notas uobis inuritis? ſi in illis, an non
» iure eos pertæſum eſt ueſtri imperij? cùm quales in bello ipſi
» duces fuiſtis, tales reliquos fuiſſe æquum fuerit. Quin ſaltẽ
» temporum rationem habuiſtis? At credo equidem, & tibi,
» Triuulti, res Carolo è Neapoli redeunte proſpere geſtæ ſpiri-
» tus augent: & tibi, Aubigni, Caieta toto biennio fideliſsime
» fortiſsiméque defenſa. Videte uerò potius ne ridendi ſitis, nõ
» ſolùm quòd rem Gallicam ueſtris diſsidiis affligatis & ob-
» ruatis, ſed quòd etiam quibus in expeditionibus antea uos

 magnifice,

" *magnifice, prudentérque gesseritis (quæ sane & plures &*
" *laudabiles sunt) his uos uirtutibus factisque præclare gestis*
" *quasi maculam sic istud dissidium aspergatis*. Continuan-
" *da mediusfidius uobis perpetua illa animi magnitudo, quã*
" *& initio prudenter suscepistis, & postea fortissime susti-*
" *nuistis, ne si prioribus extrema non consonent, casu illa ma-*
" *gis, quàm uirtute gesta habeantur*. Hæc ego utrique uestrũ
" *parum esse grata coniecturâ quidem auguror: sed hac quidẽ*
" *parte æquum est, usuram mihi patientiæ uos paulisper ac-*
" *commodare, uicissim adiurgaturos*. Nam me uera potius
" *quàm grata loqui, quamuis meum ingenium non cogeret,*
" *necessitas cogit*. Cuperẽ quidem, Aubigni & Triuulti, au-
" *ribus uestris alia dare*. At multò malo uos magnos, Regiq;
" *in gratiam ubi redieritis, gratos, qualemcunque animum*
" *erga me retenturi sitis, quàm pati uestra discordia tantum*
" *Gallorum robur inane redire*. His dictis facile effecit, ut in
gratiam redirent: in gratiam reductos eo loco habuit, ut ne-
mo agnosceret imperium mutatum. Tantùm pro duobus
tres copiarum ductores: nihil enim egit sine utriusque consi-
lio. Sfortia cùm audiret Tremolium Mediolanum proficisci,
parte prius copiarum præmissa, relictis cæteris impedimen-
tis, Nouariam *secessit*. Aubignius *suadet eò quoque* Gallos
educendos: sublato Sfortia *facile potituros* Gallos Mediola-
no. *Placuit id* Tremolio. *Itaque præmissis tantùm qui iti-*
nera crica Mediolanum *infestarent uelitibus, robur exerci-*
tus in Sfortiam *uertit*. Erant ex his Heluetiis *qui* Sfortiæ
militabant, aliquot qui Carolo *in expeditione* Neapolitana
& Nouariensi *militarant: hique à* Sfortia *serius quàm cõ-*
uenisset, suppeditari stipendia querebantur. Specie populãdi
ex castris egressi cum Tremolio *qui literis eos prius solici-*
tarat, conueniunt uti accepta pecunia ingenti, Sfortiam *de-*
serant. Erat *arx* Nouariensis *cincta munitáque acri* Gallorũ

præsidio, cui præerat Carolus Louenius, huius recipiendi occasionem quærens. Sfortia ad eam oppugnandã ex Alexandrinorũ finibus properabat. Eũ cũ toto exercitu secutus est Tremolius. Raptim utrinque instructa acie concurritur, Sfortianis certamen minime detrectantibus. Pedites Italici & Germanici alacriter prælium ineunt, haud segniter proruentibus Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludouicus Borbonius cum lectißimis equitum turmis à latere incurrẽtes hostium aciem præruperunt: faciléque Sfortianos ancipiti terrore perculsos dißipassent, ni Italici equites exceptos eos aliquandiu tenuissent. Sed Emundo Prio, & Ludouico Grauillo cum recenti equitatu immisso, instantibus, equitatus hostium fusus est. Ventum erat ad Heluetios, qui incertum Gallico auro corrupti, an quòd Martem communem uererentur, detrectarunt certamen. Ita Sfortia conturbatus fusúsque Nouariam rediit. Sed spem nondum abiecerat. Heluetij cum commeatum in Nouariam illatum non uiderent, uel quòd ita pepigerant corrupti auro per Rodolphum Lõgum: uel quòd publico gentis edicto in gratiam Regis facto, militare aduersus eum prohibebantur, pacti sunt cum Tremolio ut salui ad suos cũ omnibus impedimentis, persolutóq; uel certe promisso stipẽdio, abirent. Nõ sibi defuit Sfortia, quin per Stampam & Cribellum multis pollicitationibus deterreret eos ab eo fœdere, & fidem & iura gentium
» *ne uiolarent obsecrans. Quò enim (inquiebat Cribellus)*
» *Heluetij proficiscimini? qua nos spe secuti estis? contra quos*
» *primùm arma hæc induistis? Quid Gallum hostem relin-*
» *quitis? Sfortiam hostis loco habetis? Quid? uósne ad hæc pa-*
» *tranda accersimus? Quem de uobis nuntium accipiet Ma-*
» *ximilianus Cæsar, eũm uiolata fide deditum Sfortiam reli-*
» *ctúmque intelliget? Quantum te Sfortia de Heluetiis fe-*
» *fellit opinio? qui calamitosam præcipitémque tuam senectutem,*

» *ctutem, fœdam exacta stultáque ætate caniciem, tot rebus*
» *antea prospere gestis, efficiant.* Ne Heluetij, *ne uiri fortissimi*
» *hæc cōmiseritis, alieno hoc maxime tempore, quo tota* Ita-
» *lia magnitudinis uestræ memorabile aliquod exemplum*
» *expectat.* Moueri *uidebantur aliquot* Cribelli *oratione: sed primoribus edicto se gentis uetari dictitantibus, deditio facta est.* At Cribellus, *quoniam* Heluetij *urbe tantum egrediebantur, non ipsum* Sfortiam Italósue *dedebant*, Nouariam *tenendam præsidio interea censebat, donec recentes è* Mediolano *copiæ, quas* Ascanius Sfortia *Cardinalis* Sfortiæ *frater adducebat, adessent:* Solicitari *etiam posse* Franciscum Gonzagam, *qui cum lecta equitum manu auxilium*
» *ferre posset.* Stampa *contra differere*, Quid *urbem tenerent*
» *quam intra paucos dies fame domiti frustra durioribúsque*
» *conditionibus relictum sint?* Satius *esse, quoniam salui* Hel-
» *uetij instructo compositóque agmine* Gallis *dextra læuá-*
» *que stantibus prodeant,* Heluetica *ueste* Sfortiam *ut grega-*
» *rium alium militem uestitum*, Heluetiorúmque *arma fe-*
» *rentem, cum eis prodire: nam & facilè latere posse, & ad*
» *suos se incolumem referre.* Non *probabat id* Cribellus, Heluetio *fœderum uiolatori nihil fidendum ratus.* Sed Sfortia *latere se posse putans,* Heluetiis *se miscuit.* Non *latuit dolus* Tremolium: *ita per exploratores omnia illius consilia odorabatur.* Prodeuntibus Heluetiis *uelut ad prælium* Gallicas *copias paratas esse iubet, hastis obuersis uelut sub iugum missurus.* Heluetios *ne ipsis quidem recusantibus, prodire nominatim unumquenque iubebat, diligentius explorato uniuscuiusque uultu.* Tum *demum* Sfortiam *agnitum prehendi iussit: prehensum in castrum* Nouariense *munitissimum perduci.* Sunt *qui ab ipsismet* Heluetiis *proditum, alij à suismet aiunt:* Gallici *aliquot scriptores, sumpta sodalis* Franciscani *ueste deprehensum.* Ita *ille in* Galliam *captiuus*

Gestis Gallorum · Lib. III.

perductus est, potitus quondam nobilissima Italiæ parte: tantáque potentia, ut eius arbitrio res quondam Italicæ steterint. Eóque die Tremolius cum Sfortia locutus, bono eum animo esse iussit: Ludouici Regis mansuetudinem multis notam & spem ei salutis & certam fiduciam præbere: inuitatúmq; ad cœnam cum Aubignio humanissime solatus est: omnémque ei honorem habuit, qui in tali fortuna haberi posset. Ipse cùm premeretur bello Gallico, non modo nō abiecto animo fuerat, sed adhibuerat etiam omnem operā qua huiuscemodi procellam depelleret. Baiazetem Turcarū imperatorē solicitarat ut in Italiam arma eodē anno transferret, Turcarū copiis per Forumliuium missis: qui & in ea loca descendentes, ingenti præda abducta abierunt, ortu-rum maiorem tumultum sperantes, ut eis Sfortiani receperant. Plures id prodiderunt, diuino id ei concilio accidisse, ut post sublatos ueneno nepotes, in hos acerbos fortunæ impetus incideret: alij arrogantiæ, alij perfidiæ. Punica enim fide, ut noui commodi spes effulserat, palàm recepta etiam cum Venetis Pontificéque fœdera uiolarat. Quidam impietati, cùm eodem anno Gallos ad sacrum annum expiandæ Reipublicæ Christianæ gratia indictum à Pontifice, Romā euntes, hospitibus nummo aureo pro Gallico capite delato, occidi iussisset. Sunt qui (quis tamen non hic rideat curiositatem aliorum in perscrutandis alienarum calamitatum causis?) potentem hominem auaritia obcæcatum, cum stipendiorū solutionem eo tempore Heluetiis differret, quo uel maxime repræsentanda erat, iure in has eum incidisse angustias, cōmemorent. Atqui neque illi ingenium in administrandis Mediolanensis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque astutiam ad uarios rerum euentus depellendos defuisse, ab ullo proditum est. Magnitudinem animi ne ipsa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut ui-

uicißitudinem fortunæ res uario ordine miscētis qui intueatur, is hominem senem & nobilißimū tanto excidisse principatu miretur. Eum multi scribunt Lochiensi arce inclusum consenuisse: sed neque Regio more, ut par erat, obseruatum, nec satis liberaliter habitum. Narrant enim subterraneum cubiculum ædificatum, idque concameratum atque in apsida curuatum, ferreis compagibus, ferreóque ostio munitum: in quod homo quōdam & potentißimus & ornatißimus, coniectus, miseram captiuitatem passus sit. Alij post aliquot annos custodiæ Scoti equitis commissum, liberius liberaliúsque tandem tractatum aiunt. Fuerat ei magnum olim odiū cum crudeli dißidio cum Iacobo Triuultio, itaque id petebat à Tremolio ne cogeretur intueri eum à quo capitali odio dißideret. Id sentiens Triuultius, prodit ad salutandum " hostem his uerbis. Sfortia, uides quas à te accepi contume" lias, haud minore mensura redditas. Nec plura locutus sese proripuit, magis offendens quàm si contumeliosis eum uocibus uexasset. Ascanius Sfortia Cardinalis nuntio fraternæ cladis perterritus, cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonsino Benzenio Venetóque equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicóq; Regi repetenti hominem, ex fœdere post paucos dies deditus, in Galliam perductus est: qui & ipse non modò non infracto animo propter aduersi prælij euentum, sed confirmato atq; renouato uisus est quanquam uersa omnia intelligeret: & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius spectaculum proruentibus, honorifice quidem Regem & salutauit & appellauit: sed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatúue captiuitatem deplorauit. Quin de sua captiuitate cum Philippo Luxēburgo Cardinale, & Octauiano Sangelasiano Engolismensium Pōtifice dißerens, bene secū actū aiebat: iocabatúrq; Venetos de se optime meritos,

qui eum ex his laqueis quibus circumretitus esset, exuissent ac ui abductũ explicassent, cùm periculum esset, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi necesse esset: indicans hac oratione uel ad Federicum Neapolis Regem, uel ad Alexandrum Pontificem confugienti, uel ad Maximilianum redeunti, duriorem sortem futuram. Ea enim consilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetem Turcam meditati, ni intercepti fuissent. Sed Ascanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit: ac paucis postea mensibus fidei suæ commissus est, uagariq́ue tota Gallia permissus. Postea quoq; (sed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cùm deierasset nihil se in Gallos moturum, spémque iniecisset, futurum, sua ut opera ex cœtu Gallicorum Purpuratorum uni Pontificatus pararetur, ad Comitia noui Pontificis à Rege missus est, & solutus, impetrante id ægre Georgio Ambasiano Cardinale: in quem tam ingratus postea fuit, ut dum suffragia patrum in eum inclinarent, quo tempore Iulius Pontifex renuntiatus est, eius unius opera ei Pontificatus extortus sit, non sine Bernardini Caruali Purpurati querelis: qui ubi Pontificatum sibi ereptum uidet, Ambasiano potius quàm Iuliano deferri uolebat. Mediolanensis inde ditio in Gallorum rediit potestatem. Georgius Ambasius Cardinalis Mediolanum missus est: ad eum è Vercellis Mediolanum adeuntem ciues Mediolanenses profecti sunt, Regiam clementiam implorantes. Hos ille pecunia mulctatos, securos esse iussit, grauiora expectantes. nec ulli postea fraudi fuit Sfortiam iuuisse. Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignius in Galliam redeuntes magnifice excepti sunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam. Carolus Ambasianus Mediolani prorex relictus, uir prudẽs & moderatus, seuerissimúsque in militum rapinis uin-

dicandis. Itaque *factum est ut eo prorege, pacifica omnia multis annis fuerint*. Is *tamen longius ætate prouectus, ita captus est amore puellæ* Mediolanensis, *personatus ut oblitus decoris ambularet media in urbe, ac uix tandem admonitus à* Georgio Duratio *amorem abiecerit*. *Fama est duces præfectósque è bello reuersos, cum munera à* Rege *expectarent, frustratos & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior, quàm tantum* Regem *deceret*. *Illud satis constat, &* Tremolium *&* Triuultium *& reliquos proceres ab* Anna Regina, Rege *sciente, magnis muneribus donatos*. Ea *prudentia uirili, si quid hac parte* Ludouicus *errabat, facilè sarciebat*. Tantáque *fuit libertas apud* Gallos *eo tempore, ut palàm mimi personatum* Regẽ *ludis publice exhibitis* Lutetiæ *in scenam traducerent ægrum, pallidum, obuoluto capite, soleatum, & aurum potui aptum* (*quo interdum condiuntur pretiosa medicamenta*) *sitientem*. Quod *tantum abfuit* Ludouicus *ut curaret uindicandum, recitatis ut ludis & riserit & libertatem populi collaudarit*. Ac *circa id tempus* Anna Fuxea *ex nobili* Candalorum Aquitanicorum *familia, nupsit* Hungariæ Regi: *eas nuptias* Anna Regina *ob eorum affinitatem, procurante*. Ludouicus *interea potitus* Mediolano, *ut sunt* Regum *cupiditates insatiabiles, & sordent priora dum maiora quæque expetuntur, animũ adiecit ad* Neapolim, *quæ à* Carolo *defecerat, recipiendam*. Ferdinãdus Hispanorum Rex, *cùm auxilium putaretur laturus* Federico, *in societatem belli & uictoriæ futuræ admissus est, ea conditione & nundinatione, uti ambo* Reges *regnum partirentur*. Ferdinandum *cupido finium propagandorum, præter iura consanguinitatis eò impulit, sed causantem uanéque prætexentem iram in* Federicum, *quum paratus antea fuisset* Neapolim Gallo *stipendiariam facere*. Igitur *cum* Ludouico Armeniaco Aubignius *cum uiginti*

peditũ millibus, quadringẽtis cataphractis equitibus Gallico numero & ordine instructis, è Mediolano per Hetruriã profectus, eò tandem peruenit: pacata undique loca beneficio Alexandri Valentiniq; Borgiæ nactus. Huic prima fuit cura Columnẽsium, qui ad omnẽ auram fortunæ uarij Gallis fuerant, compescendorũ. Arces eorũ munitissimas expugnauit partim ui, partim deditione: expugnatas Valentino (nam ita quoque cõuenerat) dedit. Iordano quoque Vrsino, qui fidelissimus semper Gallo fuerat nulla deterritus rerum uariatione. Taliequitium & Allam reddidit, loca prius ablata factione partium: prædámque à Columnẽsibus abactam in eum liberaliter cõtulit. Mox Apulia omnis in Gallorũ uenit potestatem, traditáq; Hispanis. In traiiciẽdo Liri obuius hostium exercitus nonnihil Gallos turbauit. Sed uociferãte Aubignio & iactationes equitum Gallicorũ, qui se solos sine pedite paucis ante diebus hostes subigere arrogãtissime contenderant, exprobrando, perruperunt turmatim equites, hostésque in fugam uerterunt. Capua inde tentata est. Fabritius Columna urbi præerat: eo inuito paßim Neapolitani in Gallica castra contendebant. Venit & ipse cum Aubignio in colloquium. At cùm ille ueluti parta uictoria conditiones duriores ferret, ipse ut belli euentum ancipitem expectaturus, integra omnia existimaret, nihil eo actum colloquio, Valentino Borgia pacis perturbante consilia. Et iam machinis admotis quatiebant Galli urbis mœnia, cùm Fabritij hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerũt. Orta inde indignatio, urbsq; grauius oppugnari cœpta. Cum hostes iam uiribus suis diffiderent, Galli calentes adhuc à recẽti ira prælium ineunt. Mox in fugam auersi sunt: effusíque quà iter patebat, nisi quos cædes oppressit, urbe pelluntur. Fabritius ubi suorum effusam fugam uidet, equo admisso urbe egressus, fugiens Gallis sequentibus

in castra reductus est, seruatúsque pacta mercede persoluta: etsi Valentinus Borgia magnam auri copiam Aubignio nequicquam pollicitus esset, si hominem aut interficeret aut sibi dederet, Iordanus Vrsinus, quem ob fidelitatē toto bello exhibitam Galli fouebant, cùm sponsor accessisset mercedis intra trimestre persoluendæ, effecit ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta est: sed paucis antè mensibus ingentem armorum machinarúmque multitudinem Valentino Federicus uendiderat, cōtractis inde plusquam triginta millibus nummûm aureorū. Federicus pactus est cū Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuúmq; sibi suísq; stipēdium. Cùm se ille sponsorem adhiberet, aueheréque ex formula pacti supellectilē omnem posset, cum Aubignij literis in Galliam profectus est ad Ludouicū: non solùm annuis illis uectigalibus stipendiı́sque donatus, sed locupletißimo etiam comitatu, quem ex suis conficere posset Gallico stipendio ornatus, multis quoque oppidis hortı́sque & domibus amœnißimis traditis: ob quæ identidem feliciorem se regno adempto quàm seruato respondit. Nec uerò temporaria fuit ea liberalitas: Regno etiam Neapolitano pulsis Gallis, idem cultus, idem honos, eadem ei præmia reddita: consiliis quoque intimis à Rege adhibitus est: regióque more quasi regnaret, cultus. Filius arcem Tarentinā retinens, ea maluit Hispanos quàm Gallos potiri. Circa id tēpus Regia claßis in Turcas ad Mitylenē expugnandā cum Veneta missa est: oppugnatáq; urbe arx munita præsidio expugnari nō potuit, cæsis aliquot Gallis frustráq; obnitētibus ex trecētis qui intercepti fuerāt Thracibus mißis ab hoste, ut in arcē peruaderēt, uiginti eò peruenere. Galli Melum petiere: intercepere biremes aliquot hostium, quas Veneti adgredi ausi nō erāt. Italici scriptores culpā Gallis adscribūt: Gallici culpā in Venetos referūt, qui ante tēpus ne monitis quidē Gallis, abierint.

classi Gallicæ præfuit Philippus Rauestanus. *Galli iam* Neapolitanas *res confecerant: unáque cura fuit reipublicæ constituendæ, quæ ut in bellis fluxa, parum stabat.* Itaque *iussu* Regis *in* Senatum *probi quinque uiri & iuris ciuilis scientia illustres, allecti: in quibus &* Martinus Ritius, & Matthæus Afflictus, & Petrus Coardus, *qui postea* Præses *fuit* Lutetiæ. *Accidit, ut cùm casu in* Leontis Tomacelli & Marini *fratris domo cœnaret* Aubignius, & *super cœnam iniecta esset à* Francisco Puderico *mentio de* Iouiani Pontani *eruditione, ut postridie* Pontanum *accersitum multis muneribus donaret* Aubignius: *uellétque hominem iam senem honorifica functione ornare.* At *is uel uariationem rerum præuidens, uel otio senectutis consulens, modeste causatus senectutem, functione abstinuit.* Calabria & Apulia *ex fœdere in* Hispanorum *uenerat potestatem, iidem* Tarẽtum *acceptis peditibus* Aquitanicis, *à* Ludouico Armeniaco Nemorense, *ad quem summum imperium* Rex *quasi ad* Proregem *detulerat, receperant. Ambigi cœptum est de aliquot oppidis.* Matthæus Afflictus *iureconsultus narrat ex his locis, quos* Capitanatam & Basilicatam *uocant, ortam primum controuersiam, hanc alij* Capitinatã, *olímque* Normanorum & Græcorum *temporibus* Catapaniatam *fuisse aiunt, quòd qui ei præesset missus à* Cæsare Constantinopolitano, *diceretur* Græco *nomine corrupto* Catapanus, *quæ uox contractis atque immutatis literis, uersa est in* Capitinatam: *quíque* Catapanus *fuerat, in* Capitanium. Addit *idem* Afflictus, *initium dissidij ortum prius ex castro* Rignani, *quod* Alexander & Lionectus Richardi *nullo iubente suum esse contendentes inuaserunt.* Vel *ob oppidum promõtorij* Gargani Dauniis *attributum.* Paulus Rosellus *è* Tripalda Hirpinorum *oppidulo sub pacificatoriæ legationis specie uiolatis induciis à* Consaluo *eiectos* Gallos *ait,*

unde exarsisse ira Armeniacum, ut erat contumeliæ impatientissimus. Consaluus ubi uidet se Gallicis copiis imparem, cum Armeniaco uenit in colloquium ad fanum sacratum Antonio. Consaluum & Hispani & Italici scriptores non inferiorem Furio Camillo, aut P. Scipione, aut C. Cæsare faciũt: & plane uigebãt in eo studia rei militaris: nullæ apud illum libidinum illecebræ. Vtebatur hominibus fortissimis, eóque eos loco habebat quo se ipsum. Erant in homine industriæ quidam stimuli: in laboribus patiẽtissimus, in largitione profusissimus. Comprehendebat multos amicitia, tuebatur obsequio, idem edoctus uersare suam naturã ad tempus. Milites in officio liberalitate, indulgentiáque parum interdum retinere uidebatur: at eosdem mox, quasi uices alternas inter se essent pacti, ferocientes ita domabat, ut ad officium facilè reuocaret. Suopte ingenio, quod nulla doctrina excoluerat, præsentium & imminentium casuum insignis æstimator, futurorum certissimus coniector. Incertis & obscuris, donec qualia essent deprehendisset, rarò acquiescebat. In bellicis rebus quid moliendum, quo temporè imparati hostes intercipiendi, quà peruadendum, quà anteuortendum, noctúne an diu occurrendum: ubi in insidias præcipitatus esset, quà euadendum, ita solers, præmeditatã iam olim ut ei omnia uiderentur. At idem peruertebat facilè omnia fidei fundamenta, ubi utilitatis speciem uideret, latebras periuriis suis facile quærens. Nanque eas uirtutes simulatio perpetua, perfidia, nullus Deûm metus, iurisiurandi contemptus præstringebant. Huius hæc uox circumfertur: Telã honoris generoso militi crassiorem esse texendam, qua significabat, si quid in contubernio militari paulo contumeliosius dictum sit, id esse interdum dissimulanter interpretandum, ne leuibus ex causis temere ad capitalia dissidia ueniamus: qua in re uidetur hodie corrupta disciplina mili-

taris. Is dum dat exigitque ab Armeniaco iusiurandum, ut communia essent ea oppida de quibus ambigebatur, erigerentur interea utriusque Regis uexilla, securo interea Armeniaco totus ad belli cogitationes traductus est. Nam Ferdinandus Apulia Calabriaque non contentus, spe iam integrum Neapolitanum regnum hauserat. Literis autem admonebat Consaluum, sereret belli undique occasiones. Itaq; mox eiectis Gallis, & Capitanatam, & Basilicatam uiolato fœdere recepit. Hic quum Armeniaco homini & acri & uehemẽti, quasi quasdam contumeliæ faces admouisset, non tulit ille contumeliam, eductisque Gallicis copiis Hispanos instituit coercere. Nactus autem palantes & dispersos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiam Apulia exacturus Consaluum. Itaque cum lectis copiis in Brutios Aubignium miserat. Addunt Hispani scriptores, Consaluum dum se Baroli continet, ad singulare certamen Armeniacum prouocasse, eum pugnam detrectasse. Itali scriptores, sæpe prouocatum ab Armeniaco Consaluum ad præliũ aiunt respondisse, se non ad prouocationem ferociẽtis hostis, sed ex occasione captata rationeque prius inita, bella capessere solitum: quoque magis mirere, per præconem prouocatum aiunt. Deliberatum est de tota belli ratione, cũ se iam Consaluus Barolum loco munito recepisset. Erant in consilio Gabriel Alegrius, Iacobus Chabaneus, Palicius, Ludouicus Darsius, Castellio Formantius, Bartholomæus Chandius, Thomas Monferratus, Matthæus Aquiuanus, Mondracus & Torsius: multis dissentientibus, & oppugnandum Barolum suadentibus. Itum in eam sententiam ut bellum protraheretur, occuparẽtur undique loca munita, ea præsidiis firmarentur, Armeniacus obsideret Barolum: daret operam ne commeatus inferretur. Iam Aubignius Consentia recepta, Brutiorum oppida & munita loca par-

tim armis, cæso Hispanorum præsidio, partim uoluntaria deditione hosti extorserat. Hispani Barolo erūpentes assidue leuibus prælijs cū Gallicis equitibus congrediebātur: quo factum ut diripere multa oppida properātem Armeniacum, à progressu hostes facile arcerent. Conuenerat inter Armeniacum & Consaluum, ut pacta certa mercede captiui utrinque ad suos redirent: Ea comitate factum, ut ultro sese Hispani Gallique cauillis impeterent. Accidit quodam die ut certare uellent Hispani quasi publico duello cum totidem Gallicis. Armeniacus, qui ea contentione acui suorum animos uideret, non detrectauit certamen. Placuit utrinque undecim deligi. Tranij locus delectus, quē Veneti ex fœdere occuparant. Itali scriptores narrant sex horis continuò pugnatum. Inclinante uictoria in Hispanos, à Torsio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliuerio Cabanaco elusos Hispanos: Hos enim septos aliorum equorum corporibus, Hispanorum impetus sustinuisse, cùm Hispanorum equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti, Hispanos equites excuterent. Venetos iudices consultos utris uictoriam addicerent, iudiciū ampliasse: ita ueluti cōperendinato iudicio utrosque sibi uictoriam arrogasse. Symphorianus Campegius narrat septem Gallorum equis occisis, Baiardū & Torsium ita restitisse Hispanis, ut in fugam uersos reliquos fuga sibi consulere coegerint. Narrat autem quinque Italos adiunctos à Consaluo sex Hispanis equitibus, cum totidem Gallis congressos pro uictis publice habitos, quantumuis Veneto iudice iudicium ampliante. Gerebatur ita bellū, medio ut in prælio uictus parceretur: captiui honestis conditionibus liberarentur. Accidit ut Petrus Baiardus, tumultuaria in pugna uulnerato Alphonso, quem alij Alosum uocant, alij Aldonsum Sotomaiorem, captum abduceret, neque aliter quàm Gallos commilitones apud se ha-

beret, eáque adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerum penuria possent. Is redditus pristinæ ualetudini palam Terralium uti inhumanum & uilem habere, dicta factáque eius eleuare, ut plane uideretur illius existimationi & dignitati illudere: deniq; cùm acuta febre laborare Baiardum nosset, ad certamen singulare hominem prouocauit. Baiardus morbo recreatus conditionem auide arripuit. Obsignatis ab utroque tabellis conuenit, siquis è Gallis aut Hispanis impediret prætextu ullo, ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci posset, non secus atq; si armis superatus esset. Ea lex ab Alphonso dicta, quasi equitum Gallicorum uim superato Terralio metueret. Congressi ambo cum essent, primo ictu uane in cassidem impacto ab Hispano, cum id uitasset Baiardus, ipse in collum hostis gladio adacto quum armato hoste longius aberrasset, tertiò demum per iugulum uitata lorica adacto necauit Hispanum. Alphonsus qui equitatu ualidum Baiardum sciret, pedestrem pugnam maluerat. Cæso arma Baiardus non ademit. Hispanis sepeliendum dedit: aut si hi impendium sepulturæ recusarent, ultro sepulturus. Hi, cum uictus esset illustri familia, laudato Baiardo gratias egere, abducto ad sepulturam corpore. Exteri scriptores narrant bis congressos Gallos cum Italis & Hispanis: priore congressu incertam uictoriā, altero congressos Italos cum Gallis superiores euasisse. Vagabatur inde Gallicus equitatus adeo libere per Apuliæ campos, ut Armeniacus præconis uoce diserte pecuariis imperaret, pecus deducerent in late patentes Cerignolæ campos, se curaturum ne quid his damno fraudiue sit. Id ille palam edixerat, gnarus Consaluum fraudi locum inuenturum, eductorúmque suos quasi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torsium iubet, quasi Canusium, quò sese Petrus Nauarrus cum

 ualido

ualido Hispanorum præsidio receperat, oppugnaturus. Cōsaluus *occulte prima uigilia suis emissis, partem equitatus mittit ad prædam intercipiendam ad* Campos Cerignolæ: *partem aliam ualle ima collocat, ut ex insidiis præsidio Gallico, quod pecora tuebatur, occurreret.* Inuolant Hispani *equites in pecora:* Præda *onusti inde sese proripere parant. Galli qui præsidio relicti erant, impetu facto in fugā passim eos coniiciunt. Simulabant hi fugam eo effusius, quo maturius in insidias eorum qui abditi essent, incurrerent. Cedendo quidem sensim impetus Gallorum sustinebāt, donec ad uallem qua latebant* Hispani*, pertracti sunt.* Inde *exorti* Hispani *integris uiribus & recentibus equis, fatigatis Gallis se circunfudere: multos interclusos & interfecere & cepere.* Redeuntes *& uictoria insolescentes nactus* Palicius *è* Canusiꝗ *simulata obsidione rediens, sparsos & inconditos sine ordine ita cecidit ut præda extorta potiretur, & captiuos liberaret.* Iacobus *uerò &* Theodorus Boccalus *&* Ludouicus Gordus *cum aliquot* Hispanis *equitibus ita acriter pugnabant, ut facilè æquari potuerit certamen, nisi reliqui fuga sibi consuluissent.* Vulnerato Didaco *&* Boccalo, *capti illi cum flore equitatus hostilis in castra perducti sunt.* Aliꝗ *scribunt à fortuna partam iam præsentemque* Hispanorum *uictoriam interpellatam, dum casu* Palicius *uere è* Canusio *rediit, & præda onustos hostes dissipat: ut ipsa fortuna quasi eos obiecisse* Gallis *uideretur, ut fortè multa eueniunt quæ non audeamus optare.* Armeniacus *equites, prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis* Palicium, Torsium, Terralium *collaudatos præda donat, insignibúsque donis: & cum robore exercitus ad* Baroli *mœnia progressus est, ultro* Consaluum *ad pugnam prouocans. Cum pugnandi copia non fieret, agris quacunque incedebat populatis, oppidis multis castrísque expugnatis, magnam uim prædæ trahens ad* Ca-

nusium oppugnãdum pergit. Canusio praeerat Petrus Nauarrus, magna apud suos authoritate, quasi rei militaris peritissimus. Erant & cohortes aliquot è Nauarris Hispanisque ab eo delecta. Consaluus territus antea Paliciј aduentu simulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis submiserat: eò perferuntur machinae bellicae, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnãdorum. Et Galli quidem strata murorum parte tormentis, Thoma Monferrato cum Aquitano peditatu urgente, uarie Nauarrum & oppidanos terrebant. Nauarrus & Collius pro dirutis alios muros reficiebant: hoc primo secundóque die impigre. Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigiliis confecti, segnius uim arcebant, Gallis in magna copia peditum succedentibus aliis in locum aliorum. Quarto die cùm admotae essent machinae, Collio ex urbe egresso, pollicentique, si conditiones haud iniquae offerantur, cessurum oppido Nauarrum, missus est Thomas Monferratus ad eum, monuitque hominem ne uim ultimam experiri uellet. Deditio facta his legibus ut Nauarrus signis militaribus expansis, tympanisque pulsantibus incolumi cum exercitu, uulneratis quoque per Gallicos equos in castra perductis, emitteretur. Palicius ne tam liberali conditione emitteretur suadebat; ui oppugnaturum se uno die recipiebat. Alegrius conditiones eas specie amplas, re inanes aiebat. Condonandum esse aliquid Nauarro, qui uereretur ne quid sibi de pristina gloria deperiret. Potirentur modò Galli Canusio, magnifice ille ad suos rediret: uictum tamen & oppido spoliatum rediturum: satis ea hostem deditione remissurum spiritus, compressurum animum, seducturum arrogantiam. Ita Galli Canusio potiti sunt. Eo terrore perculsis hostibus, Cerignolã recipit Mõferratus, Formãtius Quadratam, Rubos Palicius, Alegrius Fogiam, Sipontum Baiardus, Altamuram Ludouicus Dar-

sius, Fanum Georgij Sãctocolumbanus, Giracium Galiotus Genolacus. Eodem terrore Galli Iapygiam, Messapiã, Pleuceriam, Salentinos uniuersamque Apuliam sui iuris fecere, exceptis paucis locis. Aletium, Calatanam, Rudias, Oriam, Mottulas, cæsis qui in præsidio erant Italis & Hispanis, militi diripienda dedere. Castellanetum, cum sese ciues Gallicarum semper fuisse partium profiterentur, uoluntaria deditione acceptum. Conuersani quoque in uerba Gallorum iurantes in fidem recepti sunt. Eodem tempore Ouetanos, qui præsidium Hispanicum expulsis Gallis receperant, à Luxemburgo expugnatos diripiendósque militi datos prodidere. Paucis ante mensibus uenerat in Galliam ex Hispania rediens Philippus Maximiliani Cæsaris filius. Is & Ferdinandi soceri nomine, & Maximiliani patris, Regem Lugduni agentem inuisit: & cum pacis mandata habere se à socero diceret, benignissime auditus est: prius enim aduentus sui spem faciens, uenturum sese pacis stabiliendæ causa scripserat. Hæc palam. Clã uerò cum Maximiliano patre agebat, ut Germanorum tria millia ad Consaluum mitterentur: nam horum robur Consaluus Heluetio peditatui opponere decreuerat. Clam quoque naues parabat Ferdinandus, quas Hispanico peditatu instructas Barolum mitteret. Accidit ut quo tempore Philippus sequestrum se pacis profiteretur, eo per Aubignium de rebus Apuliæ Rex fieret certior, atque ut erat in submittendis undique exploratoribus callidus, per Ioannem Dalburgium Pontificem Vuormatiensem admoneretur de delectu Germanorum qui Consaluo mitterentur. Ipse Philippus ea erat prudentia, ut per delectos homines industrios è Belgis undique submitteret, qui sese in multorum familiaritatem insinuando, omnes rumorum uentos colligerent, atque exciperent: pellicerent etiam uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorũ consilia nota habe-

ret. Per hos certior factus non ignarum esse Regem occultorum consiliorum, uereri cœpit ne uelut simulator à Rege retineretur, aut idem sibi usuueniret quod Ludouico XI. Gallorum Regi, qui sese Peronæ in fidem arbitriúmque Caroli Burgundi contulisset. Itaque cum Rege collocutus, alienæ culpæ ne reus haberetur orabat: se quidem ea mandata pacis quæ accepisset à socero, afferre: si quid ille clam moliatur, ignorare. Rex qui etiam metum Philippi per suos explorarat, eo nomine uacuo animo & soluto esset, orat. Ne tamen ignarum se fraudis, atque adeò caudicem & fungū qui illi crederet, putaret, fabella hac metum eius elusit: Compilatum (ait) à furibus fanum, diem dixit foribus, quippe quæ irrumpentibus illis additum præbuissent, nec pro fano satis fideliter excubassent. Tum fores, iniquum esse aiunt se in iudicium uocari, quæ terebratæ & conuulsæ uix tandem patuissent: prius uerò fanum ipsum accusandum quòd fures ingressos receperit, tulerit diripientes, & præda onustos emiserit. Sunt qui scribant multò antea præuidentem hæc Philippum, non nisi prius acceptis obsidibus in Galliā uenisse. Armeniacus rursus Barolum admouet copias, per caduceatorem prouocans Consaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens, pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canusium redire Gallos, præmissúmque peditatum & bellicas machinas, Iacobum Mendocium, summo apud Hispanos loco hominem, qui cum flore equitatus abeuntiū extremum agmen carperet, emisit. Versa est equitatus Gallici pars Alegrio duce in Hispanos, nec uelocitas eis quibus concursare mos est, Gallis stabili pugnæ assuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis Hispani equites ad suos se recipiunt: urgere Galli: instare fugientibus: Mendocius suis reuocatis fortiter prælium instaurare. Sed cùm cohortes aliquot hostiles expansæ in alas utroque latere Gal-

 los dimicantes

los dimicantes inuasissent, & Fabritius Columna cum ala integra subsidio Hispanis uenisset, multis uulneratis despōdere animos, ac sese inde Galli proripuere. Neque enim praemissus antè alius Armeniacus auxilio eis esse poterat. Aucti sunt Hispanis animi felici eo successu. Captiui aliquot è Gallis abducti sunt, inter quos Carolus Motta, quem captiuum de pugnae successu procaciter differentem, & Columnensium Italorúmque uires extenuantem, causam dedisse uolunt singulari certamini, quo totidem Gallos totidem Italis congressos uictos Italici scriptores referunt, Gallicis dissentientibus. Nanque incerta utrosque uictoria rediisse uolunt, cum omnes praeter legem dictā stadij finibus impetu equorum euecti sint. Apud Castellanetum Petro Nauarro, qui uicino Tarento praeerat, oppidanos commouente, non diu quies Gallis fuit. Dum enim Lanius & precio spoliari se, & anete publice uenum exposito uociferatur, Galli qui in praesidio erāt, quibus praeerat Christophorus Aubrius Raderayus, submissis à Nauarro Hispanis, nocte intempesta ab hospitibus uno eodémque tempore comprehensi sunt, & equis & armis spoliati turpiter oppido eiecti. Aubrius ita eiectus cùm perfidiam Castellanetium uindicandam suadet, facilè Armeniaco homini & acri & uehementi persuadet, properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius Aequicola & Ioannes Monferratus dissuadebant Armeniaco ne quid se commoueret, facilè in tempore daturos illos poenas perfidiae. Ipse si se subducat cum robore exercitus, non sibi defuturum in omnes occasiones intentum Consaluum, quin aut Rubos aut Altamurā aut Fogiam mox aduolet. Armeniacus Castellanetum aduolat, ut exarserat ira & stomacho: & quindecim nummûm aureorū millibus. quae ciues pro expiandā ea perfidia offerebant, contemptis, admotis machinis muri partem sternere incipit: at arcto

adhuc ad irrumpendum loco, cum moræ impatiens immitteret undiq; Gallos, oppidanis & Hispanis, quibus ex ima rerum desperatione animi acuebantur, haud impigre resistentibus, suos reuocat, strata maiore parte muri uiam suis postea facturus. Hæc cogitantem terret eques Gallicus Mericus Guarnerius, nuncians ni Rubos contendat, actum de Palicio & oppido. eò enim cum totis copiis Consaluum è Barolo progressum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opem laturus contendit, sed instructo exercitu: iam enim assuetus Hispanicis insidiis, ne dispersi Galli à leui hostium equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinem Hispani, misericordiã
» uicti, fidem socij perspexisse se faterentur. Alegrius uel im-
» perium eius perosus, uel Apulorum commotus sermonibus,
» qui parum abstinentes familiares esse Armeniaci querebã-
» tur, non desinebat aperte figere maledictis Armeniacum:
» pertinere hoc ad existimationem Gallicæ existimationis pa-
» lam aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abstinen-
» teis præstaret, aut si spe amicitiæ deceptus esset, missos eos fa-
» ceret: nihil interesse prædaretúrne Armeniacus, an eos secũ
» duxisset qui ueluti in prædã inuitati pro emissariis habean-
» tur. Cum autem iactitaret spe prædæ & pecuniæ maioris
» consequendæ retentas Gallicas copias ad Castellanetum, uir
» acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu
» truci, cum accisas Gallicas copias, Rubos receptos, Palicium
» oppressum & fœdissime desertum ingentis pecuniæ uana
» spe consequendæ quereretur: & hac atque illac uolitantem
» Armeniacum, qui tardus sit & parum efficax, ardentibus
» Gallis pugnæ copiam non facere: distractos tandem Gallos
» pro præda hosti præbiturum: ipse ita sentiet posterius, cùm
» satis feriatum cessatione torpere Gallum agnoscet. Hæc
» delata ad Armeniacum, uarie hominem affecerunt: reposi-

" turus tamen alio loco Alegrio, publicè tantùm edixit: Quo
" in exercitu Imperator rumoribus uulgi exagitetur, nihil esse
" salutare. Nihil esse quod sibi inuidiam paret ex familiariũ
" sordibus: tãtum eos abesse ab auaritia & rapinis, quantum
" eum ab abstinentia: se tandem aliquando pro istis dictis &
" factis Alegrium ulturum, ut ne impune illusisse in se uidea-
" tur: interea curet uterque suum negotium. Alegrium quasi
" bellicis negotiis, molestis & operosis implicatus sit, mox
" quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod sit
" imperatoris munus, daturum operam, ut bene gerendæ rei
" occasionem eis præbeat. Multis bellis didicisse quando pu-
" gnandum sit. Nõ ita facilè reprehẽdenda Imperatorũ con-
" silia, quæ omnibus patere non debeant: pollutam & uio-
" latam disciplinam militarem insolentia Alegrij, cui satis esse
" debeat si in tempore rectè pareat. Nec si quid ipse secutus sit
" non uideat, idcirco minus existimare debere, se nihil nisi
" summa ratione fecisse: Quibus de causis Castellanetũ pro-
" fectus sit, Alegrio non esse reddẽdam rationem Verba eius,
" uerba dum sint, se laturum, ne quid priuata ea contentione
" res hostium superiores sint: cæterùm ubi in præsens certamẽ
" ueniendum sit, facta uerbis potiora futura. Interea Con-
saluus cum quinque millibus peditum, equitibus trecen-
tis (nam celeriter è uicinis locis præsidia Hispanorum &
Italorum eduxerat) Nauarro è Tarẽto euocato, castris pro-
pe Rubos positis, admotis machinis, in treis partes copias
diuisit, ut una semper pars, quiescentibus aliis duabus, op-
pugnaret urbem. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem
tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unà cum Amadeo
Sabaudiano. Chabaneus, cui Curtuno cognomen, unà cum
Arturo Oliuerio trecẽtos pedites partim è Narbonensi pro-
uincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut subi-
re Hispanis murum præ incidentibus telis facile non fuerit.

Nouem horis cõtinuis, qui Paliciȷ res gestas Gallice scripsit, narrat pugnatum, equitibus Gallicis unà cum Palicio pro uallo fortiter obsistẽtibus. Cõsaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantium æquari certamen, Italos milites plũbis æneis fortissimum quemque è Gallis impetere iubet: simul integras copias submittit. Vulnerati sunt & Palicius & Curtonus & Arturus. Hispani aliȷ per ruinas strati muri, aliȷ scalis ascensum parant: aduersus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites concurrunt. Hostes & numero & uiribus superiores partim per semiruta, partim scalis, iam multis pilarum plumbearum ictu necatis, transcendêre. Ita Rubos Hispani recepere. Ex peditibus constat omnes aut necatos aut uulneratos: equitum maior pars uulneribus quoque cõfecta. Palicius & Amadeus Sabaudianus, & Arturus Oliuerius & Curtonus capti, lætis Hispanis, qui pro Palicio, Armeniaco sese potitos existimabãt: Atque ita confectum bellum unius urbis expugnatione. Rubos uictores permissu Consalui diripiũt. Reuocauit inde medio ferè die milites Consaluus, cum attentari agnouisset earum mulierum pudicitiam quæ ad aras cõfugerãt. Eas Barolum perductas, non contumeliæ exemptas, sed libidini ducum reseruatas apparuit. Expleti libidine Hispani, eas tandem emisere. Apparuit imparatum Palicium, cum custodes parum suo munere fungerentur, oppressum: multis tamen horis acriter dimicatum omnes consentiunt. Reposcente interea Armeniaco captiuos ea mercede, qua conuenerat inter eos initio belli, idque conceptis uerbis, si quis se sciens periurio contaminaret, satis ostendit Consaluus se fidem utilitate metiri: iusiurandum & deos pro nugis habere. Palàm enim, uiolatas prius à Gallis inducias querebatur: clàm, his redditis, labare rem Hispanicam aiebat. Itaque equites excepto Palicio & Curtono longa diuturnáque custodia

stodia asseruauit. Pedites *prius curatos, crudeli exemplo remigibus* Hispanicis *myoparonibus adiunxit.* Inde *cum rediisset* Barolum, *&* Armeniacus *haud longe à* Rubis *abesset,* Castellanetorum *perfidiam identidem accusans, qua factum esset ut serius adesset, ita consilia bellica disposuit ne quid nisi exquisitis omnium sententiis moliretur.* Accessit *huic uulneri recens terror.* Nam Cæsarem Borgiam Valentinum *iam fidem cum fortuna mutasse ferebant: & qui omnia* Regi *quem* Mediolani *inuiserat, receperat, exauthorato exercitu uana simulatione promptissimos quosque è suis ad* Consaluum *ire passus est.* Recreauit *spes* Gallicas Aubignij *interea uictoria, rebus cognitis quæ ad* Rubos *erant gestæ.* Is *cum sciret* Hugonem Cardonium *è* Messana Rhegium *soluisse, & fuso* Iacobo Sanseuerino, *&* Didaco Ramiro, *qui à* Francisco Harcurtio *ad* Terinam *obsidebatur, liberato.* Terina *quoque direpta, ne iterum* Gallis *prædæ esset, uideret longius progressurum, disquirere cœpit quo pacto ferociam eius contunderet.* Erant *cum eo* Claudius Grinianus *(hunc alij* Grinium *uocant, prodiisseque uolunt è familia* Iacobi Brimei Grignij, *qui olim nobilitatus sit animi excelsi & inuicti magnitudine, eóque nomine à* Philippo Burgundiæ Duce *inter equites uelleris aurei adscriptus) &* Franciscus Malherba *è* Belnensium *nobilitate, eorũ qui* Aurelijs *uicini sunt, pinguéque solum & uliginosum incolunt, pedites* Aquitanos *&* Heluetios, *qui* M. *octingentorum numerum explebant,* Malherbæ *committit: ipse equites cum* Griniano, *qui quadringenti erant, partitur.* Fixerat Hugo *castra ea planicie quæ à* Terina *prospicitur.* Aubignius *explicat mox late equitatum, uti hosti terrorem incutiat, neque paucitate copiarum animaduersa, audacior euadat.* Dextrum *cornu* Honorato Besemiano *&* Alphonso Salernitano, *quasi in* Lunæ *gyrum gradientibus cõmit-*

tit: Læuũ Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armaturæ: Media ipse acie graditur, robur cataphractorum equitum ita ducens, ut Salernitano & Besemiano facile iungi posset. At Malherbam aptissime ad Heluetiorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui sagittis perite emittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cùm detrectationem pugnæ, fugæ comitem esse uideret, nondum cõmunitis castris, sese ad certamen accingit, Emanueli Benauidio cõmittit dextrum cornu, Theodoro Triuultio læuum, partitis inter eos Siculis & Italicis Hispanisque equitibus: in media acie aduersus Aubignium subsistit cũ cataphractis Aragoniis equitibus, quorũ aliis aliquot ueteranis iampridem exacto Neapoli Mompẽserio utebatur: pedites Hispanos & Siculos Antonio Læuæ committit, homini eousque belli cupido, ut tum demum ea hora se felicem diceret, cum ostẽdendæ Hispanorum uirtuti occasio pediti Hispano daretur aduersus Heluetios & Gallos tot uictoriis præferoces, demptóq; hoc fulgure Gallici nominis circumlaturum ubiq; Hispanos arma iactitaret. Congressi utrinq; acriter pugnabant, eáque celeritate ab utroq; cornu procursum, ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo ipse ante equo insigni uectus, exemplo suo satis suos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Griniano imperat uti expansa ala in transuersos Hispanos Siculósque pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites dissipat. Is terror obiectus hosti Malherbam impulit, ut magno impetu Heluetios & Aquitanos extruderet, qui perculsis hostibus instantes, pedites in fugam uerterent. Hugo, quum equitibus labarent animi, ita acriter obsistebat, ut quosdã è suis prehẽderit, & aduersos in hostẽ uerterit. Tum uelut redintegrata est pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorũ

ita se intulit, ut pulsi loco hostes perturbatis ordinibus in fugam uersi sint. Ita undique fuga facta. Galli multis stadiis fugiẽtes persecuti sunt, multis in itinere & cęsis & captis, dum incautius per montium angustias euadẽtes consectãtur. Grinianus necatus est: Aubignius uix uno atque altero stipatus (omnes enim in prædã intenti hostes sequebantur) facto impetu ab Hispanis aliquot equitibus captus est, nec agnitus: mox tamen opẽ ferentibus equitibus aliquot Gallicus & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum cæsis Hispanis liberatus est. Ferunt iugulum Aubignij iterũ atq; iterum ab Hispano equite petitũ, sed Ioãnis Stuardi Albaniæ reguli, uix dum adhuc pubescentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendã euocarat, seruatum. Relata quindecim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille cæsi. Galli supellectili omni impedimentisque hostium sunt potiti, & Hispanicis equis ducentis, quorum iacturam grauiter Cardonius tulit. Is sese proripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ nomen: locóque diffisus longius in Siciliã rediit. Aubignius mox Mottam Bubalinam, dedẽtibus se oppidanis, & Pentadactylum Locrorum oppidum ui expugnauit: & quia hyems instabat, dimissis in hyberna copiis, Armeniacum mox certiorem facit de uictoria adepta. Elato autem Griniani defuncti corpore ad Bubalinam Mottam, militari põpa & captiui Hispani & relata ex hostibus uexilla feretrũ præibant. Ita illius funeri iustis magnifice solutis, reliquísque equitibus, decursiones quoq; militares habitæ. Simul cum Griniani corpore elata quoq; sunt aliorũ corpora. In his quinquaginta equites fuere notissimæ uirtutis: pedites centũ. Aduenerat paulò antea Petrus Summuntius (in quo erat summa eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad salutandum Aubigniũ: isq; precibus illius hac funebri oratione fortissimorũ uirorũ exequias celebra-

» *uit: Maxime uellẽ proceres, uiuum potius* Grinianum *quã*
» *mortuum, reliquósque fortißimos cõmilitones cæsos, lauda-*
» *remus: sed quoniam ita natura comparatum, ut corpus flu-*
» *xum, animum immortalem nacti, euocãte* Deo Opt. Max.
» *corpus humo, animam cælo tandem aliquando reddamus,*
» *enitendum est nobis ne ulla posteritas memoriam fortißi-*
» *morum uirorum inobscurare taciturnitate nostra poßit, quã-*
» *doquidem uita defunctorũ in uiuorum quodammodo sita*
» *est memoria. Atq; ut omittam & genus & auos & pro-*
» *auos (hæc enim ut splendidißima sint, ita aliena sunt, maio-*
» *rum sunt nostrorũ)* Grinianum *ipsi semper scitis apud suos*
» *charum, apud principes magnum, apud uos summa bene-*
» *uolentia fuisse. Missus prima militia ad* Cordeum, *omnem*
» *exercitum in se conuertit. Haud facilè discerneres militi ne*
» *an* Cordeo *charior esset: neque* Cordeus *alium quenquam*
» *deligere solitus ubi quid promptißime agendum esset: neq;*
» *milites alio duce plus confidere. Qua quisque maxime ra-*
» *tione alliciendus esset, unus omnium callebat. Cum* Carolo
» *uerò* Rege *huc profectus, uirtute, aßiduitate, consilio, tanto*
» Regi *acceptißimus fuit. Multa prætereo eáque præclarißi-*
» *ma, ad singulare enim factum properat oratio. Meministis*
» *enim proceres, meministis qualem operam* Regi Aubignió-
» *que toto hoc bello præstiterit. Vidistis nobilißimum homi-*
» *nem militaribus armis oneratum, humi iacentem, fatigatũ*
» *nocturnis uigiliis quiescere. Meministis qua uos ille libera-*
» *litate fouerit: meministis ut idem primus quidem prælium*
» *lubenter inire solitus sit, postremus commisso prælio exce-*
» *dere. Nunquam hominem ab instituta animi magnitudi-*
» *ne, auaritia ad sordeis ullas reuocauit, non libido ad uolu-*
» *ptatem, non amœnitas ad illecebras. Quid cõmemorem fa-*
» *ciles priuatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut*
» *miles eum pro commilitone, socij pro fratre, exteri pro pa-*

» trono paßim haberent. Nam humanitate quidem tãta fuit,
» ut difficile sit dictu, utrum hostes magis fortitudinem eius
» roburq; ueriti sint, an clementiã superati amarint. Hæc qui
» uidet ab aliis neglecta, facile intelligit quantum in homine
» & nobilißimo & opulentißimo laudanda sint. Nanque ut
» grauius ferri, maiorique dedecori haberi uidemus uerrucas
» in facie, quàm næuos & luxata alia membra quæ tegun-
» tur: ita ob eam quam de nobilißimis hominibus reliqui cõ-
» cepere opinionem, quasi de iis qui reliquos uirtute uincere
» debeant, minima quæque eorum uitia morosius obseruan-
» tur. Tali indole Grinianus ereptus est nobis (ut Mars fortẽ
» quemque pignerari solet) dum fugientibus hostibus instat,
» & subducta casside quo statu res sint nostræ explorat: sed
» ita occubuit, ut multis prius hostibus & uulneratis & cæ-
» sis, uictoriam nobis nobilißimam reliquerit. Quamobrem
» fortißimi milites, celebremus exequias tanti uiri: Celebra-
» turi uerò sumus optime, si illius exemplo nitamur semper
» ad optima, si ille nobis exemplar sit, si eius fortitudinẽ, ma-
» gnitudinémq; animi imitemur, eius abstinentiam censurã
» nostram esse putemus, fortunatámque mortem eius nobis
» persuadeamus, quæ naturæ debita pro patria potißimùm
» est reddita: persoluisséque eum naturæ debitum, quæ ei usu-
» ram uitæ dederat, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die:
» confecisséque iter iucundum, quo confecto dum diuorum
» consortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla solicitudine anga-
» tur, emissúmque è custodia & leuatum uinculis in æternã
» domũ remigrasse. Feramus ipsi æquißimo animo eius mor-
» tem, quem uirtutis perfectæ perfecto functum munere ui-
» demus: cui telis hostium interempti uitæ socia uirtus, mortis
» comes gloria adfuerit. Ac si præreptos illi aliquot annos,
» præcisas potius fortè aliquot horas doleamus: id tamen in
» mentem nobis ueniat, tam splendide & integre uitam an-

„ teactam id perficere ut satis superq; uixisse uideatur. Cuius
„ fortitudinem si perpenderitis, rationibus subductis intelli-
„ getis, si desiderium Aubignij & fortissimi cuiusque intue-
„ mur, fortissimũ uirum Grinianum parum uixisse: si ad earũ
„ rerum quas gessit magnitudinem, satis uixisse: si ad fortunæ
„ uarietatem & commutationem, nimium diu uixisse: si ad
„ memoriam rerum præclarissime gestarum, semper uicturum
„ esse. Atque ut angi possumus eo nomine quòd fortissimi uiri
„ cogitationes & actiones medio in spatio fractæ sint & cor-
„ ruerint, isque ipse antè in ipso cursu obrutus quàm portum
„ conspexerit: consolari tamen haud leuiter debemus, cùm ex
„ hac tãta rerum perturbatione in feliciorem uitam migrasse
„ hominem uideamus. Cuius fortissimi manes ita conquie-
„ scunt, ut æterna omnia, secura, tranquilla Dei Opti. Maxi.
„ ope adepti esse uideãtur. Iam hyems in exitu erat, cũ Hugo
Cardonius reparato exercitu, missis etiam quinque homi-
num millibus à Ferdinando, auxerat exercitum, ut iam ad
octo hominum millia in armis haberet. Siculis Cardonius,
Hispanis praeerat Ferdinandus Andrada belli peritissimus.
Aderat & Ioannes Cardonius & Alphonsus Caruailus,
& Emanuel Benauidius, & Antonius Læua. Aubignius
superiores cùm non ignoraret hostes numero militum, con-
fisus tamen ueterano milite, & frustra toties expectans à
Rege auxilium, aleam rursus belli tentandam sibi persuasit.
Itaque facturus hosti pugnandi copiam, ex Gioia oppido
copias educens, in campos uicinos progressus est. Primum
agmẽ ipse sibi sumpsit: secundũ Honorato Sanseuerino, ter-
tiũ Alphõso Salernitano tribuit: Malherbæ pedites cũ ma-
chinis bellicis cõmisit. Apud hostes in dextro cornu Ema-
nuel, in sinistro Caruailus, in media acie Hugo Cardonius,
sequente Læua cum equite & pedite Hispano uetere. Ade-
rat deinde cum recentibus copiis Andrada. Aubignius cum

Emanuelis cornu cõcurrit, ita acriter ut pulsi hostes iam terga darent. At cedentibus mox adfuere Cardonius & Læua: turbatísque equis uir uiro congrediens ferè ex equestri pedestre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis cadentibus, certamen, nec ulli fugæ consilium tentaturi uidebantur. Franci eminus hastis, Hispani cominus paruulis succincti gladiis in hastatos inuolabant, ordinésque perturbabant: ac quanquam ita peruasissent Germani, qui unà cũ Aubignio erant, perturbatæ ut cohortes Hispanorum uiderentur: illi tamen ita celeriter undique circumagebantur, ut ipsos Germanos frangerent, cominus gladiolis in eos inuecti. Tandem hostes sæpe & multum cogitantes, qua fronte aciéque densa, cùm numero uincerent superessentque integræ copiæ, Aubignij equitatum nimis tenuẽ & rarum impellerent, Alphonsus Caruailus sinistrum cornu circunducens ita in Aubignium, cuius equitatum in angustum locũ coactum uidebat, inuectus est, ut facilè pepulerit labore & uulneribus fessos. Inde dissipati Aubigniani equites, & quà quisque potuit, inde sese effusa fuga proripuit. Aubignius ab hostibus interceptus, suorum cuneo in equum relatus est. Alphonsus Sanseuerinus, cùm tardius Aubignio opem ferret (nam iam hostes peditatum quoque Gallicum dissiparant(à Ferdinando Andrada fugatus est. Honoratus Sanseuerinus, ne tentata quidem pugna, quasi serũ esset auxilium, cùm fugæ comes esset Alphonso, unà cum eo interceptus & abductus est. Aubignius Gioiam, inde Angitulam sese proripuit. Andrada & Cardonius celeritate uictoriæ usi, Angitulam mox expugnant. Aubignius cum suis in castrum munitum transit, per multos menses, etsi admotis machinis, obsidionem fortiter tolerans. Scio à Iehannoto Dinuerso, & Podenasio equitibus Gallicis & Aquitanicis huius pugnæ aduersum euentum in culpam Aubignij rela-

tum, cùm illi Malherbam admoneret, quòd essent Galli numero hostibus inferiores, protrahēdam pugnam: loca munita insidenda. Sed quando multò calumniari facilius gesta possumus, quàm quid opus factu sit antequā gerantur consulere, euentis rerum parum sani homines metiri solent hominum prudentiam. Quæ in rem Gallicā essent haud ignorasse Aubignium tot præliis assuetum facile crediderim: fieri uerò potuisse, ut qui amplas res & secūdas ductu suo sæpe gessisset, scientiæ militari & fortunæ, qua sæpe in bellis periclitatus superior semper euaserat, confideret, à qua tum desertus sit. Interea ut finis unius mali, principium esset alterius, Consaluus aucto exercitu ex pluribus Germanorum cohortibus, & undique aducta annona, Preianne Gallo frustra obnitente: iam etiam Venetis, qui sese spectatores futuros huius belli receperant, neutrique auxilium laturos, occulte Ferdinando fauentibus, post septimum mensem Barolo egressus est, ultro Gallus congressurus. Armeniacus, qui aucto exercitu non ignoraret maiora ausurum Consaluum, rogat Matthæum Aquæuianum, qui Conuersanum tenebat, ut ad Altemuram sese Ludouico Darsio coniungens Canusium ad se properaret. Petrus Nauarrus Matthæum ad Darsium properantem, dispositis in itinere insidiis, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario, cum id ille ignoraret, intercepit, captiuúmque abduxit. Consaluus ad Carignolam tandē cum robore exercitus peruenit, euocato prius ad se Petro Nauarro & Ludouico Errera. Alij Ciriniolam oppidum uocant, Cereneolam alij. Peruenerant iam ad Armeniacum ad Canusium agentem, Darsius, Alegrius, Formantius, ex Castillonum illustri familia. Traianus Carracciolus, Palicius, Alegrius, cùm hostis pugnandi copiam faceret, etsi uix hora diei superesset, ferox sermone belli aleam subeundamărociter aiebat, oblique dissentientes timoris

argues. Cui armeniacus, qui quoniam aduesperasceret, ma-
» lebat sequenti die pugnare: Ego quidem (ait) dimicaturus
» sum. Vereor uerò ne præclarus hic consultor, currenti potius
» equo quàm hastæ confidat, ubi in apertam contentionē cer-
» taménque uenerimus. haud dubie euentum belli ominatus, fugámque Alegrij. Ipse ita instruxit aciem, ut in dextro cornu ipse cum Darsio esset, Chandius in media cum peditatu, extremam Alegrius duceret: atque ita decretum est exquisitis singulorum sententiis, ut cum Armeniacus inuectus esset in hostem, Chandius è media acie machinas bellicas emitteret. Parum abfuit quin Armeniacus & Alegrius inter se digladiarentur, sed Arsius permulsit iram Armeniaci. Concurrêre principio leues alæ equitum: Tormenta hostiū bellica in Gallos emissa sunt, quorum fumo & excitato puluere, equitibus Gallicis uisendi hostis & procurrendi facilior copia adimebatur. Ea tormenta cum iterum in Gallos emitterentur, metu Italorum, qui ea uentura in Gallorū potestatem uerebantur, aut casu incensa sunt. Armeniacus procurrens in Germanos & sinistræ alæ equites, fossis aliquot, quas hostes prius leuiter texerant, incurrens, ne ad eos perueniret factum est. Itaque retro agmen flectens, dum locum alium, quò irrumperet, disquirit, pila plumbea ictus cecidit. Chandius eisdem fossis hærens, & pilis quoque plūbeis ab Hispano pedite impetitus, dissipatis Heluetiis eodē loco necatus est. Hunc & Chandenerium uocant, illustri natum familia è Pictonica nobilitate, aut Pictonibus uicina haud longè Niorto urbe. Ita Galli animos demittunt & contrahunt. Cædes inde, non iam pugna erat, cùm uictos duces Galli uiderent, Hispani & Germani ingenti ululatu testarentur. Formantius acriter dimicans captus est: Darsius multis necatis, cùm effusam fugam Alegrij atque aliorum uideret, sæpe Diris deuouens hominis contumaciam,

qui simultate sua extremo diei tempore uana elatione animi subnixus, Gallicam uirtutem eo facto maculasset, & de uera belli gerendi ratione Armeniacum dimouisset, & ipse tandem perfugit Venusiam. Alegrius Tripaldā post uarias latitationes, inde Auersam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hispanici scriptores huius diei celebrem uictoriā his fossis adscribunt, quibus occubuit Armeniacus. Sepem enim constituerat Consaluus, qua peruasuros equites Gallicos rebatur palis statutis crebris, ac uirgultis implicatis, perforatisque tignis ac per foramina traiectis longuriis, trūcisque ex uitibus demissis humo congesta: agérq; parte una stolonibus abundans, faciliorem fraudem efficiebat. Alij ita narrant, nono Calend. Maij anno millesimo quingentesimo tertio, Consaluum in pontem Cannarum uenisse: postridie cum tētaret Ceriniolam, uenisse subsidio Gallos: fuisse utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorum ab extrema acie nullo premente sese reciperēt. Ea re animaduersa, equites Hispanorum, & Italos Gallorum à fronte praeliantium latera adortos perturbasse: ita hosti partam uictoriam. Aubignius interea per hostes certior factus de Armeniaco caeso, utque comploratae essent res Gallicae, missis etiam equitibus qui eadem renunciarent, sese in fidem Consalui contulit, pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliā discessum: ipse, donec confectum esset bellum, liberali custodia asseruaretur: bello confecto, liberaretur. Ac ne Cōsaluus sub belli nondum confecti formularem extraheret, conuenit ut Neapoli, arcibus, & Caieta reddita aut expugnata, cōfectum bellū haberetur, atque idem iuris statueretur, Neapolis cum arcibus à Gallis ea aestate retenta. Galli secundum eam pugnam plures captiui abducti sunt: tormenta bellica eximiae magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulsis Gallis, & in arcem confugientibus, oratores ad Cōsaluum

mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem sibi, & ueterum tabularum, immunitatum & iurium cōfirmationem. Consaluus *benignißime auditos, cœnæque adhibitos* Neapolitanos, *collaudatis* Ferdinādi *in eam ciuitatem studiis, ita sibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro* Ferdinando Consaluum, *siquid is molitus esset, regnare uoluissent.* Omnium *sibi laborum circa* Apuliam *exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm ultro sibi conciliatos* Neapolitanos, *profitebatur.* Itaque *ex* Apulia Campaniam *ueniēs, magnifice, receptis aliis urbibus,* Neapoli *exceptus est.* Admotæ *mox sunt à* Petro Nauarro *arcibus machinæ.* Valentina *turris haud diu oppugnata, recepta est.* Turris *nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, sed cuniculis à* Nauarro *ductis, parte proruente* Galli *deditionem fecere, uiolati tamen omnes præter fœdus.* Inde Oui *arx iisdem cuniculis tentata, oppreßis ruina muri prolabētis custodibus, expugnata.* Ludouicus *interea* Darsius *qui* Venusiam *se receperat, cum delecta* Gallorum *manu crebrò eo loco erumpens, uarie* Hispanos *fatigabat.* Itaque *cùm* Valentinum Benauidium *cum turmis aliquot* Hispanicis *intercepisset, eò missus est à* Consaluo Antonius Læua *cum* Iacobo Areliano, *qui erumpentem coerceret, quos ille sæpe fatigatos uarie eludebat: occupata etiam* Atella & Altamura, *cæso* Hispanico *præsidio.* Inde Consaluus Caietam *contendit.* Erant *eo loco* Alegrius, Ludouicus Salaßiorum *regulus,* Oddo Ribberacus Daydius *cum* Aquitanico *peditatu.* Caietam *ductis quoq; cuniculis dum oppugnat* Nauarrus, *contrà ex urbe aliis actis cuniculis, uanum fuit hominis studiū.* Simul Gallici *pedites, ex urbe machinis emissis, fortißimum quenque ex hostibus sternebāt.* Claßis *quoque* Gallica Preianne *duce, &* Iona *nauarcho adolescente, quæ inter* Molam & Caietam *prouecta erat, machinis*

emissis hostes Formianis littoribus uagantes passim necabat. Cæsi sunt in Caietæ oppugnatione Sancius Armentalus, Alphonsus Lopesus, Antius Litestanus Germanus, Sed maxime cõmotus est Consaluus morte Hugonis Cardonij iam Gallicis bellis assueti, & Rodorici Maurici. Itaque remissa obsidione, in Castellonẽ rediit, quod alij Formianũ M. Tullio fuisse aiunt. Rex interea conscriptis septem peditum millibus & quadringentis equitibus, Ludouicum Tremolium & Franciscum Gonzagam copiis præficit. Eos subsidio suis mittit. Sed Tremolio Romæ grauiter ægrotante, ut iam desperata esset hominis ualetudo, summa imperij rediit ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexander VI Põtifex Max. Is cùm filio Valẽtino Cæsari imperasset, ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret, dum ministri errore & Alexandro & Cæsari, & Hadriano purpurato, qui multùm gratia apud eos ualebat, è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus pernicies parabatur liberarentur, Alexander Pontifex & Valentinus sese obrutos ueneno sentirent. Alexandro intra paucos dies extincto, filius mulæ utero recenter necatæ inclusus, aliisque pharmacis adhibitis, seruatus est: sed ita aduersa fuit ualetudine, dum agitur de Pontifice deligendo, ut, quod concupierat, è suis quem uellet, Pontifex non designaretur. Iouianus Pontanus acerbo carmine inuectus est in hunc Pontificem, Lucretiámque eius filiam, quem ei sponsam, nurum, filiam fuisse ait: amarius Actius Sincerus, qui ab eo uictos ait Nerones, Caligulas, Halagabalos, & quod nos cælum & numina dicimus, illum longo tempore apinas credidisse. Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Ambosius Rothomagensium Põtifex, unà secum è carcere liberato Ascanio Sfortia Ludouici fratre, cùm is omnem ei suam deferret operam, ingratissimum Ascanium

 sensit.

sensit. Elusus est uerò egregie à Iuliano, quem Iulium Pontificem nominatum legimus. Is cùm & Borgiæ opera & Gallorum uel studio uel metu uideret patrũ studia in Georgium inclinare, ultro adiit hominem: Et Pontificatum quidẽ (ait) omnium suffragiis dari tibi fateor. Atque ego quidem haud diffiteor, uel pleraq; me, tantã ut tibi dignitatẽ pararẽ, & simulasse dolẽtẽ & dissimulasse uolẽtẽ, tãdẽ ut aliquãdo rẽ omnẽ ad effectũ consilij perducerẽ. Hactenus tacui, cũ præmaturam denunciationem officiũ studiũque intelligerem, etsi dolebam cum alios occupare possessionem Pontificatus uidebam. Sed usque mihi temperaui dum perducerem eò rẽ ut dignum aliquid, & dignitate tua, & Gallica expectatione efficerem. Id uerò ueremur amici tui, ne quod olim nõ ignoras accidisse, quiritentur exteri purpurati, metu te Gallicorum armorum designatum: nouáque habeant postea comitia de alio designando. Quin tu eos, cum uideas parata omnium in te studia, hoc metu liberas? Neque enim circunfusis patribus armis Gallicis, uane quis obiecturus Spiritus sacrosancti numine nos desertos? Itaque censeo emittas mox omnes Gallicos milites urbe, Pontificatum minime controuersum sine dubio adepturus. Hæc suadeo ut non peritissimus harum rerum, ita de studiis erga te patrum non ignarus. Quæ erunt necessaria in eo tibi parando honore, in eadẽ nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Georgius hac oratione commotus, rem defert ad Borgiam. Is ridere Iuliani uanitatem, qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem educatus, ad simulationem accommodatus, sequester comitiorum corrumpendorum, periuriis delibutus, qui nullum in locum tam sanctum peruenit, in quo nõ, quanquam in aliis culpa non esset, tamen ex sua improbitate infamiæ suspicionem non relinqueret, tanto postea interuallo sacrosancti Spiritus numen ad Pontificia comitia reuocet. Paruit tamen

malo omine illius consiliis. Ita Galli Roma egressi, Iulianique opera Pontificatus Georgio extortus, renunciato Pontifice Pio III. Ipsum Iulianum multi postea audiere, uanitatem Gallicam ridentem: & Pio paucorum dierum Pontifice, cùm multa in Gallos moliretur, mortuo, Iulianus Pontifex præparatis antè in id consiliis Pontificatum adeptus est. Actius Sincerus acerbo carmine in hunc mox Pontificē designatum, uaticinatus est, paratum omnia euertere, qui nihil meminisset, præter uincula & exilium. Iam Heluetij & Galli unà cum Gonzaga longius progressi erant. Aderāt & Ludouicus Salassus, & Sadricurtus Spurius, & Matthæus Trantius, Alegrius Antonius Basseius, Michaël Grandimontanus, Petrus Medices Florentinus, Sanctocolumbanus, Theodorus Triuultius, qui se iampridē ad Gallos receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Lauedani cognomine notior est: Gilbertus Carpinas, Ioannis Bentiuoli Bononiensium Reguli gener: Rambertus Malatesta Sogliani Comes, pluresque alij partim è Caieta euocati, partim Gallica stipendia secuti. Vrsini uel Borgiæ irritati simultatibus, uel à Iacobo Mendocio maiorum stipendiorum spe sollicitati, desertis Gallis Consaluo hæserunt. Galli qui è Caieta eruperāt, Molam & Itrium adorti cæsis Hispanis diripiūt. Arcem Sicam dum oppugnant, uana fuit oppugnatio. Cōsaluus è Formiano motis castris supra Casinum arcem munitam, quā è templo Galli erexerant, cæsis direptisque Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus est. Missi sunt à Consaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cum Columnensium & Vrsinorum equitibus extremū agmen carperent. In hos inuectus Alegrius sex captis, multis uulneratis, reliquos in fugam uertit. Gonzaga ex Aquino motis castris, Fregellas se recepit. Consultanti quidnam agendum, quà peruadendum, multis in diuersas sententias

tendentibus plures dies consumpti sunt. Placuit tandē Lyri amne ponte constrato traduci copias. Fuere qui sibi persuaderant, quorundam (qui Gonzagæ familiares erant) opera, admonitos hostes de consiliis Gallicis. Nā Consaluus quasi non interfuisset modò, sed præfuisset extremis cōsiliis, leuem mox armaturam equitatúmque Hispanicum misit cum Petro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduersam hosti ripā tuerentur: munitionéque longe latéque perducta, Gallos transitu arcerent. Galli interea ad traiiciendum Lyrim, pōtem consternebant, pilis Hispanicis æneis, & Italicis sæpe prohibiti. Galli quoque iisdem pilis uarie hostes infestabāt. Itaque accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano equite, cui ubi uisum esset, collineare sagittā raro à proposito scopo aberrabat, Fabius Vrsinus sagitta emissa necaretur. Interea à Fabritio Columna, Galli qui Euandri arcem cum Federico Monfortio retinebant, acerrime oppugnantur, cùm Gonzaga admonitus à Sadricurto, qui arcē magni momenti ad bellum aiebat, minime obsessis auxilium tulisset, neque ferre uellet. Pacta Gallorum incolumitate deditur arx Fabritio. Dissimili euentu turrim ad Lyris fauces positam, cùm fortiter admotis quoque machinis Galli oppugnarent, Antonio Basseio urgēte, Hispani dedere coacti sunt, pacta quoque suorum incolumitate. Iam ponte constrato nequicquā hostes cùm munitiones oppugnassent & ripa aduersa cedere cogerentur: erant ita Gallica tormenta è superiore inferioréque ripa instructa, ut ad pontem emissa transeuntibus maximo essent auxilio. Et iam Basseius cum delecta Heluetiorum manu transierat, Fabritius Columna & Ferdinandus Andrada in transeuntes inuecti, uarie eos urgebāt. Sed Alegrius & Sadricurtus, & Petrus Medices, & Sāctoiulianus unà cum Baiardo trāsgressi, facilè Hispanos & Italos equites propellebant, cum repentè Consaluus cum

robore exercitus aduolat. Eius erat consilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggressus, qui nondum flumen transierant, concideret. Basseius & Alegrius, etsi numero inferiores, audacius subsistere. Sed Galli machinis aptissime à Consaluo dispositis, ne auxilium iam transgressis ferrent, prohibebantur. Quod Alegrius Basseiusque intuiti, Heluetios hortati, dum & Galli qui erant cum Alegrio equis cæsis peditum munus libenter susciperent, in tormenta hostium bellica impetum faciunt ut iam Fabritius Columna & Andrada pulsi loco, sese ad suos reciperēt. Sed ea ab Hugone Moncata egregie defensa, & Germanis militibus, tandem ut Heluetiis Gallisque ad suos redeundum fuerit. Cæsi sunt è Gallis aut Heluetiis quingenti, cētum submersi: ex hostibus ducenti desiderati. Petrus Medices in Gōzagam grauiter inuehebatur, quem cunctatione simulata, exploratis satis omnibus, traiiciendi aliis causam fuisse aiebat: nunquam autem adduci potuisse, ipse ut traiiceret. Genesius Sepulueda eo prælio commendat Ferdinādi Hilescæ signiferi Hispani robur qui machina bellica dextra amissa, uexillum læua multis uulneribus acceptis extulerit. Hunc ait, amisso brachio, quo signum sustinebat sinistra manu, ne pede quidem relato signum recepisse, dum turpe ducit, loco cedere quem semel occuparat: & paulo post ingruentibus Gallis, qui signum maxime petebāt, sinistram quoque manum amisisse: tunc uerò cum statuisset non antè signum quā uitam amittere, id truncis brachiis extulisse, tandiúque loco immotum constitisse, donec Galli pulsi essent. Hunc postea euocatum à Consaluo pro tanto facinore palàm commendatum, & ad Ferdinandum Regem cum testimonio & commendatione tantæ uirtutis perductum, ab eóque pro eo ac merebatur gratiam ei relatam præmiáque tributa. Galli in castra regressi de integro & consilium Lyris traiiciendi

 inibant.

inibant. Sed Gonzaga cùm se suspectum Gallis sentiret, uel Sandricurii cõuitiis commotus, à quo pædiconis nomine insignitum se frendebat, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto secum robore Italicarum copiarum, utres Gallicæ minuerentur, abdicato sponte imperio abiit, culpam conferens in Gallorum contumaciam, nihil suo egressum se officio dictitans: sed hactenus ea erant consecuta quæ hyemi aduentanti, locisque parum bello aptis imputari poterãt. Eius discessu & hostibus aucti animi, & ex hac spe deturbati Galli non leuiter perculsi sunt: & tamen, ut in rebus fluxis, summam imperij detulere ad Ludouicum Salaßiorum regulum, donec Regi aliud placuisset: exteris tamen multis, qui florentibus rebus præstò fuerant, deuolantibus, & ad hostes se recipientibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locis præsertim cœnosis adeò utrorumque copias afflixit, ut Consaluus tot pro ripa extructis munitionibus, eas deserere & ad Suessam se recipere coactus sit: & Galli, qui toties pro Lyri traiiciendo certassent, abeunte hoste nihil deliberarent de transitu, deteriores locos & parum munitos ueriti. Tẽtauerat is prius perfringere Gallicum pontem, in eámque operam conuehi iusserat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emissæ superiori loco pontem perfringerent. Beiomantius cum cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traiiciens, elicuit omnem eum apparatum & abduxit, cæsis qui adornabant Hispanis nauigiolisque aliquot depressis & ratibus abductis. Consaluus cum hæc frustra expertus esset, Prosperi Columnæ consilio deliberat de incẽdendo ponte Gallico. Ad id traiectoriã nauem deligit, eámque lignis exilibus, sulphure utraque parte intinctis, ingentique alia materia sicca, resinata, & piceata, complet: hãncque maximo sonitu incitatam ad pontem emittit. irrito conatu, cũ & Galli dolo intellecto leuibus machinis emißis

uenientem arcerent, & ignis ab Hispanis temere illatus, & antēnas & latera & foros prorámque ipsam, resinatúmque & piceatum omnem apparatum prius consumeret, quàm ponti Gallico nocere posset. Galli interea hyemis sæuitia plures absumpti sunt. Vigiliæ multos conficiebāt: Heluetiorúmque affecta laboribus corpora. & equi pabuli inopia consumpti. Tot rebus oppressi, cum neq; pecunia auersa, stipendia à regiis quæstoribus bona fide exoluerentur, Salassius cōstituit peditibus relictis, qui munitiones tuerentur, equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obiicise hostium insidiis, stipendia non solui, affecta iam omniū uigiliis corpora. Permulsit Salassius iras eorum: réque iterū deliberata constitutū est, uti & pedites & equites in hyberna deducerētur. Machinæ uerò bellicæ fluuiatilibus nauibus impositæ sunt; eorúmque auehendorum cura mādata Petro Medici: nam is, licet pleriq; id munus detrectarēt quasi periculi plenum, receperat: futurúmque potius ut uita spoliaretur ab hostibus, quàm hi machinis potirentur, edixerat. Atque ut receperat, ad extremum præstitit. Nam fluuiatiles naues machinis onustæ, in ipsis fluminis faucibus, proris auersis & undis dantibus locum, unà cum eo & plerisque aliis obrutæ sunt: tametsi Medices iam cùm initio littora agitata uentis intumescere, ac resonantem undiq; fragorem & murmur uideret & audiret increbrescere, cautius sese ea cura explicare potuit. Iā Cōsaluus (ut erat ad explorāda Gallica cōsilia callidißimus, & exploratores plures ingenti pretio deuinctos in Gallicis castris habebat) certior factus fuerat de eorum in Caietam disceßu. Itaque Liuiani Vrsini consilio, parte alia Lyris, adiunctis compluribus nauiculis, atque inuicem colligatis, asseribúsque constratis, doliis quoque applicatis ponte facto traiicit copias: imparatósque Gallos nactus, qui Sugium se receperāt, cæsis

illis oppido potitur. Salaſſus interea cum robore copiarum Caietam properabat. Accelerant Ferdinandus Andrada & Iacobus Mendocius cum leui equitatu hoſtium, ut extremum abeuntium agmē inuadant. Petrus Terralius Baiardus ſolus acriter diu impetum hoſtium ſuſtinuit, donec adeſſent & Bernardinus Adurnius & Grandimontanus & Sanctocolumbanus, cum alus aliquot Gallicis & Italicis circa lapideum pontem Formianum, qui & diu impetū hoſtium pluribus quoque necatis ſuſtinuere. Atque ubi ſatis intelligunt longius ſuos progreſſos, ſenſim ſe quoque Caietā recipiunt, pluribus tamen deſideratis, in quibus & Adurnius occiſus eſt & Sanctocolumbanus uulneratus, unà cū Buſcto & Bourdelio. Conſaluus ad Caietam oppugnandā contendit, non ignarus frumenti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri Gallos. Galli quoque cùm ingraueſceret annona, eſſéntq; in ſumma difficultate nummaria, ne fruſtra obſidionis incōmoda perferrent, Sāctocolumbanum miſēre qui ſalutato Cōſaluo narraret, ſi non indignæ militaribus hominibus conditiones offerrentur, Caieta ceſſuros: ſin ſecus, potius nō indignam Gallico nomine mortem oppetituros. Remiſſi ſunt Caietam cum eo Petrus Nauarrus, Didacus Mēdocius, Petrus Pacæus, cum Salaſſo tranſacturi. Tandē cùm multis diebus Triuultius, Baſſeius & Alegrius cum Conſaluo collocuti eſſent, his legibus urbs dedita eſt, ut Galli omnes, Itali, Heluetij, quà uiſum fuiſſet, uel terra uel mari cū omnibus equis impedimentiſque liberè in Galliam redirent: Caietanorum res omnes ſaluæ eſſent, reliquiſque urbibus quæ Gallicas partes fouiſſēt, fraudi ne eſſet: Aubignius, Formātius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti eſſent, liberarentur. Non potuit impetrari à Conſaluo ut Matthæus Aquæuianus & Sanſeuerini liberarentur. Diſerte tamē additum eſt, integra eorum cauſa Ferdinando ſeruaretur: de

his neque Ferdinandus *, neque* Consaluus *supplicium sumere possent, donec per legatos Gallicos cum Ferdinando* Rex *egisset.* Ei *rei peragendæ octo menses statuti sunt: hiq; postea pace inter* Reges *conciliata, liberati sunt.* Traianus Caracciolus *cum omnibus suis liber emissus est. hique qui à* Gallis *capti erant liberati.* Eo *pacto* Galli *in* Galliam *rediere:* Salassus *tamen in itinere defunctus est.* De *regiis* Quæstoribus, *qui pecuniam auertissent, decreta peculatus quæstio:* Ioannésque Herouetus *peculatus damnatus est:* Sadricurtiúsque *&* Basseius *&* Alegrius, *quasi re male gesta, diu aula exclusi sunt:* Alegrius *tamen intra paucos menses in gratiam rediit.* Sed *& equitum peditúmque stipendiũ præfecti fraudauerant, falsum interea equitum numerum deferentes.* Sunt *qui scribãt* Aubignium *& plerosque alios aliorum captiuorum facta permutatione redditos: uolúntque unà cum* Aubignio *captũ prius* Alegrium, *liberatum.* Herouetus *ab ipsis* Gallicis Italicisque *præfectis ita aiebat fraudari stipendia, ut nunquam copiæ eo quo debebant numero uiderentur, quin & in transuectione publica alij aliis equos commodarent.* Ex *iis aliquot nominabat magni nominis, qui stipendium equitum fraudabant & prædam, haud leuem domum auertebant.* Ludouicus Darsius *cùm eo fœdere uti posset, ea fuit animi magnitudine, ut expansis uexillis resonantibúsque tympanis* Venusia *egressus, frustra obnitente* Antonio Læua *in* Galliam *redierit.* Is *etsi ob* Armeniaci *amicitiam* Alegrio *parum æquus esset, positis tamen simultatibus author fuit* Regi, *ut hominem acrem & rei militaris peritissimum reuocaret in aulam.* Incidit *bellũ hoc* Neapolitanum *secundum, in annum millesimum quingentesimum secundum & tertium.* Rex *interea, qui militaribus uiris deditus, parum æquus uidebatur eruditis, cœpit eos quoque præmiis in aulam inuitare.* Actium Syncerum,

rum, qui cum Federico Neapolitanorum Rege uersabatur, liberali stipendio fouit: impetrauitque à Ferdinãdo ut Neapolim rediens auitis paternisque fortunis restitueretur. Inerat Regi cum grauitate iunctus facetiarum non scurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circunferantur, in quorum possessionem uulgus iam inuasit. Audiens unum ex Heluetiis suis stipatoribus, diris confixum Pontificiis, cum æs alie-
" *num ad tempus non dissoluisset: An ideo (inquit) minus, di-*
" *ris confixi pane albo uescuntur? significans, plerisque qui castra sequuntur, parum hæc esse curæ. Cum audisset galero & causia Pontificia donatum indoctum quendam ab Ale-*
" *xandro Pontifice, Bellum uerò histrionem (ait) Pontificem,*
" *qui nobis in purpura simias, in pelle leonis asinos exhibeat.*
" *Eiusdem est illud, Deteriorem esse conditionem equorum,*
" *quàm asinorum: Quippe equos cursu fatigari & disrumpi,*
" *ut asinis sacerdotia præfecturásque ecclesiasticas e Romá*
" *referant. significans, ignaris hominibus, ac nullo passim delectu habito, ut quisque prius Romam adcurrit, sacerdotiorum uacua munera his conferri. Annam Reginam cum uideret cupidine dominandi flagrãtem, multa se quoq; inscio*
" *moliri, Vxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius instantem, tundendo adepturam se sperantem: ut desponderet Carolo Maximiliani Cæsaris nepoti Claudiam filiam, fœdus aiebat uelle pacisci inter musculos domesticos & æluros. Atque eidem occinenti eadem æquè studere, atq; adeò erga nurus ita animum induxisse omnes socrus ut eis iniquæ sint, ita respondit: Itáne uerò tantidem esse putas, præesse Britanniæ minori obnoxiam filiam Gallicis Regibus: quanti nuptam potentissimo Regi unà nobilissimi regni cõmodis frui? Vísne, inquit, clitellas asini ephippiis equi præferre? Principio & ceruas cũ ceruis cornibus amplis insignitas à natura: at cũ ceruæ ceruis sese præferrẽt, indigna-*

tum Deum, excornes ut in posterũ prodirent imperasse. Solebat enim uel fabella uel apologo quid sentiret efferre, admonẽs Reginã, ne sua sibi insolentia potentiã minueret. Eidem dicenti futurũ, ut claudicantem leuiter filiã gener contemneret, id ingessit: Certum esse amorem morum: futurum, ut formam ætas popularetur. Iniurias priuato sibi illatas regnum adeptus ulcisci noluit, dictitans, Parum decorum esse Regi Gallico, iniurias illatas Aureliorum ducibus ulcisci. Lugduni deprehensus ab aulicis duobus uiuo Carolo, & antequam nosceretur, uexatus multis uerborum contumeliis, cùm illi cõturbati Carolo mortuo abiissent, absentes sua sponte reuocauit, pristinæque dignitati restituit, exuisse sese personam Aureliorum ducis dictitans: proinde Regi nihil hæc esse curæ. Cum Iulius Pontifex sacrilegij eum insimularet: Atqui (inquit) absurdissimum est, ut qui donaria diuũ ipse manibus gerat, alios sacrilegij arguat. Plebem & rusticos pascua aiebat esse tyrannorum & militum: milites pascua esse dæmonum. Cum audiret Bernenses eos qui Ioanni Nauarrorum Regi parent, nobilitatem ex æquo omnes iactare: Atqui, aiebat, decem nobilibus eiusce gẽtis, unicus ensis satis superque fuerit. Hoc & in Pictonicos iactitabat. Cũ Pontifex diras in eum euomeret: Atqui, ait, precandi ille nõ imprecandi causa Pontifex constitutus: repetens laudatam eam uocem sacerdotis quæ adduci non potuit, ut Alcibiadẽ execraretur. Cum audisset Franciscum Gallicum Cæsarem, qui postea regno potitus est, magno ære alieno contracto, Regia quoque pecunia à quæstoribus mutuò sumpta, anxium esse, rationes hæ in fiscum quo pacto referrentur, ipse quidem eum uacuo animo esse iussit: hac tamen fabella admonuit. Equitabam cum patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaque uisis templi pinnis altiusculis, cum è uia languerem, ad patrem con-

uersus: en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidum: (aberamus uerò ab eo loco multis stadiis) ille ad me conuersus, Adolescens, inquit, ne posthac pinnis uisis templorum, iter te executum dixeris. tacite innuēs indignum esse, ut spe & specie largitionis, nondum adepti principatus commoda se percepturum existimaret. Cùm honori uelificari Regio Iulius Pontifex diceretur, non tantum otij superfuisse aiebat diuo Petro, ut res Claudij Cæsaris aut Domitij Neronis, quæ ad se nihil attinebāt, curaret. Ex antiquorū rebus gestis res gestas Philippi Macedonis Alexandri patris, & Vlpij Traiani Cæsaris maxime probabat. Vnus è sodalitio Franciscano magni nominis corā eo cōcionans, argutissimis disputationibus concionē clauserat, dum in dubiū reuocat, si Dei Opt. Max. specie dæmon uiro integræ uitæ appareat, isque sese coli iubeat, si is pro Deo dæmonē habens coluerit, an is in sacrosanctæ persuasionis uiolatæ crimen inciderit? Eo audito, qui magis deliraret uidisse se neminē aiebat. Proinde futurum uti posthac concionibus sacris abstineat, nisi concionatores lites eas inter se bona fide componant. Aulico
» magni nominis, uxoris adulterium deplorāte: Diræ, inquit,
» Pontificiæ, & uxoris adulterium, si quis contempserit, nun-
» quam sanum hominem commouebunt, & de gradu deii-
» cient: si quis his uel leuiter commoueatur, aculeum noctur-
» num diurnúmque qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterùm
» probi utroque mouentur. Gloriabatur, cùm solicitum suspicionibus regnum, suspensum metu, perturbatum nouis consiliis Carolus tradidisset, id se Frācisco florenti & ætate & uiribus tranquillum relicturum. Cum audisset à Senatu Mediolanensi postica libidine abusum, exustum: Pol, inquit, uereor ne Mediolanenses omnes exurantur: temperatique pœnam deinceps, nec nisi indubitatis probationibus constrictos damnari iussit. Cum audiret Iulium immodice sese

efferentem qui tot urbes puncto temporis recepisset, quas uix Franci intra triennium occuparant: Non enim (inquit) erat Gasto Fuxeus: imitatus Iliensem: is glorianti Fimbriæ, qui Ilium XI die ceperat, quam urbẽ Agamemnon X anno uix ceperat, ipse eam XI die cepisset, Nõ enim Hector aderat, qui pro ciuitate pugnaret. De magnitudine frequentiáque hominum qui Lutetiæ erãt, disceptanti & Stisaco miranti quo pacto tantus numerus hominum aleretur: Quin miraris, ait, quo ego pacto cùm tot annos pedibus æger iaceam, pedestre tamen certamen ineam, ubi res exigit? significans hominum industria & improbo labore multa perfici. quæ factu naturâ difficilia uideantur. Cum Stisacus, ut erat perfacetus, & Regi gratissimus, id uerò se mirari diceret, quòd Rex pedibus non careret, qui eos tam sæpe exagitasset subagitandis adolescentulis aulicis: Hac, inquit, ratione membra tibi iampridem euulsa omnia & sublata decuit, à te toties in idem negotium solicitata. Antonio Viuonio, dum ex condicto unusquisque narraret quibus studiis adolescentiam traduxisset, dicenti se pelle situli contectũ, in aucupium, quò aues falleret, descendere solitum: Tu uerò, ait, haud omnino adhuc uitulinam pellem exuisse uideris. notans in eo socordiam apertam. Nam Galli socordes & stultos, uituli nomine designare soliti sunt. Narranti Aleandro ex ueterum monumentis, augures si ulcus haberent, inaugurandi gratia, sedere prohiberi: quasi hoc esset signum, non oportere qui ulcus aut perturbationem animo habeat, tractare res diuinas. Felicem ait Pontificem, qui in ea tempora non incidisset: nunquam enim inaugurandi potestatem habiturum si ad uetera sacra redeamus. Eidem referenti, solitos olim & cane & capella abstinere sacerdotes, ut non modo attingere, sed ne appellare quidem liceret: pessime hoc aiebat obseruari ab Alebreti filio, uno ex Purpuratis Ponti-

ficiis, qui & capræ carnibus, Biarnensium mores imitatus, haud illibenter uesceretur, & agmē canum uenationis gratia in delitiis haberet. Cum *sæpe repeteret edictis suis* Iulius, Ecclesiæ *seruandæ gratia bellum* Ludouico *indictum: laudabat id uetus prudentis hominis qui capitaliorem dixit iniustitiam eorum, qui tum cum maxime fallunt, id agunt, ut boni uideantur.* Vnus *ex stipatoribus eius* Despensius *cum* Aulico, *genere, honore, existimatione, principe suæ familiæ, exarserat iracundia, cùm stipator nobilitate generis non se esse inferiorem* Aulico *iactitaret: erántque eo nomine in certamen uenturi.* Hos *ante se iubet sisti* Ludouicus, *rogátque stipatorem, unde ei genus, quid ita se conferret nobilissimo homini.* Tum *ille eo se genere natum ait, quo nullū sit nobilius.* Id *quidem fateri,* Regem *ortum stirpe* Noæ: *sibi uero genus esse ac gentilitatem ex alterutro eorum, qui cum* Noæ *fuissent eo tempore quo uniuersus orbis aquis submersus est.* Cachinnum *dicitur* Rex *sustulisse, in stipatorē, quasi eadem gentilitate sibi coniunctum, conuersúsque ad* Aulicum *magnæ nobilitatis, rogauit despiceréтne eum cui genus esset* Regium *sibiq; æquale.* Eóque *ioco placauit utrunque, dextrámque porrexit ambobus: utriusque enim animi magnitudinem perspectam habens, iacturam se neutrius facere uelle aiebat: quod necesse erat, si ad singulare certamē uenissent.* Baionensem Centurionem & Lemouicensem *superbius de exitu & ordine prælij differentes hactenus tulit, ut* Baionensi *diceret,* Cùm *te rogabo pernas quomodo salire oporteat in dolio uel seria:* Lemouicēsi *autem,* Cùm *te rogabo, castanea qua in terra, & quo pacto repastinata serenda, & quibus campis rapa & napus lætentur, tum demū respondeto.* Silente *utroque, conuersus ad* Lemouicum, Nostin, *inquam, in alio solo rapam biennio satam conuerti in napum: in alio napum raporum accipere speciem? ita & tu*

hausisti à Baionensi superbiam, ille à te ignorantiam qua sic insolescat. Libros M. T. de Officiis, Catonem maiorem, Lælium, Paradoxa, *oratiunculas aliquot in Gallicam linguam, etsi parum fideliter uersa, summopere exosculabatur.*
„ Valde delectabatur M. T. dicto, quo Cæsarē admonuerat,
„ nullam de uirtutibus eius plurimis nec gratiorem nec ad-
„ mirabiliorem misericordia: homines ad Deos nulla re pro-
„ pius accedere, quàm salutem hominibus dando: nihil ha-
„ bere nec fortunam Regiam maius quàm ut possit: nec natu-
„ ram melius quàm ut uelit conseruare plurimos: eáque Frā-
cisco genero sæpe inculcabat, conducere arbitratus, talibus aureis eius uocibus undique circunsonare: isque soceri admonitionibus excultus clementissime postea regnauit, etsi multis hostium domesticorúmque insidiis exagitatus. Delectabatur & Commentariis Iuly Cæsaris *in linguam patriam euersis potius quàm uersis, ita erroribus scatebant; laudantéque* Hieronymo Aleandro *clementiam Cæsaris, ipse quidem laude non indignam, cæterum temporariam & alliciendis* Romanis *ostentatam aiebat, exemplum afferēs ex* Vxeloduni *deditione, cùm deditis* Cæsar *omnibus qui arma tulissent, manus præcidisset, uitámque concessisset: &* Galliam *ipsam pacatam per se, specie belli undique conquisita, uexasset & spoliasset.* Fidelitatem *quoque* Cæsaris *se desiderare aiebat his in* Commētariis, *in numero aut cæsorum, aut eorum qui ex urbibus ad bellum prodiissent, referendo.* Aleandróque Xerxis *numerum terrestrium copiarum referente, quas fuisse* C L X X *myriades: &* Semiramidis Assyriorum Reginæ, *cui fuerat peditatus centum millia, equitatus centum myriades, falciferorum & plaustrorum decies decem millia, uirorum in camelis pugnantiū idem numerus: aliorum camelorum (ubi opus erat) uicies dena millia: naues in* Bactris *ter mille:* Elegantia *uenustá-*

téque uerborum abundantes exteros, historiæ ueritatem aiebat transgressos: tantúmque abesse ut aut quæ de Xerxe aut Semiramide scripsissent, uera sibi esse persuaderet, ut & in probatissimis historiis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & à Valerio Antiate uanissime auctos T. Liuius passim fatetur. Aiebat uerò Græcos, qui pauca gessissent, disertissime historiam scripsisse: Romanos & diserte scripsisse, & res gessisse historia non indignas: Gallos, multa strenue cum gessissent, nihil literis mandasse. Aleandrum Rex, cum Lutetiæ summo auditorum concursu Gryphum Ausonianum primum, & Theodori Gazæ Græcæ Linguæ grammaticas institutiones: mox & Platonis Timæum, & M. Tullij Ciceronis librum de uniuersitate enarraret: quingentorum nummorum aureorum stipendio annuo fouerat. Ea liberalitate factum est ut ad mansuetiorum Musarum studia plures confluxerint. Rogabant Lascaris, & Robertetus susciperet causam Benedicti Scaligeri aduersus Venetos qui Veronam aliáque oppida Scaligeris
" extorsissent. At ille uetere uersu respondit, Non sibi his esse
" opus qui pro diuitiis titulos & tumulos demum auorum
" ostentare soliti sint. Cùm Dorualius narraret, uiolato iureiurando Valentinum Borgiam Cæsarem à Consaluo perfidissime retentum, & uinctum ad Ferdinandum missum: Ergo, ait, posthac pro Punica, Hispanicam fidem sumus celebraturi. Narrabat Copus Basiliensis medicus, Regi acceptissimus, ex ueteribus scriptoribus, Ceruos qui ex Sicilia in Calabriam ac Rhegium urbem trãsnatent per æstatem desiderio pabuli, longitudine natationis defessos, quòd onus capitis super aquas extantis non facile perferant, ad leuandum laborem rationem hanc inire. Natare quidem ordine cũnctos, unius ductum alio post alium sequente: ita uideri exercitus imaginem, congruo ordine incedentis. Inter na-

tãdum uerò singulos super anteriores caput imponere: Ac si accidat ordinis decurionem animo labare, mox hũc in tergo locari, alium uerò decurionis in locum substitui, quasi nouus tergi ductor declaratus sit: Ita repræsentari aciem, in qua Aubignius tergum, frontẽ Grinianus regat usque adeò etiam ad ceruos militaris disciplina transiisse uideatur. Hæc narrantem intuitus Rex, risu diffluens, Non mirum igitur si apud Rhegium cerui, disciplina astúque militari pollentes, Gallos crista feroces deuicerint. innuens Gallos militari potius astutia, quàm robore Apulia Calabriáque depulsos. Cum Lutetiæ obambulans, obuios haberet quosdam è Senatu, qui raptim ad Senatum properabant: An non, inquit, hi ad nundinas uidentur proficisci? imitatus Stratoclem & Dioclem qui sese mutuo ad messem auream inuitabant: ita enim tribunal, & curiam uocabant. Cum narraret Aleander quosdam ex ueteribus olim usos cornibus ante pocula inuenta, usos fumo & cochlea pro tubis: id retulit, ætate homines fieri aptiores. Vetus illud, Necesse est facere sumptũ qui quærit lucrum, maxime probabat: cum tamen non sequeretur, identidem illud iactitãs, Qui homo mature quæsiuit pecuniam, nisi eam mature parcit, mature esurit. Dicebat, eum qui Pontificibus his qui bello potius quàm pietati student, primus arma, sodalibus sanctioris uitæ instituta professis, equos permisisset, & militarem & cælestem disciplinam corrupisse. Cum audiret Armeniacum efflictim deperire puellam Neapolitanam, quæ uultu esset adeò modesto, adeò uenusto ut nihil supra: Grauem esse aiebat tyrannum uoluptatem, quæ ea demum concupiscat quorum sit copia angustior. Pragmaticos forenses uariis cauillis impetebat. Itaque ualde laudabat aruspicis augurisq; eius respõsum, qui cõsulenti quid oculus maxime podesset, respondit: Si pragmaticũ patronúmque rarissime uideris. Ipse Lu-

tetiæ persæpe quum Liliatis subselliis ius dicebatur, intererat, patronósque disertos non illibenter audiebat. Eos tamē sutoris artificium impudenter sibi uendicare aiebat: Nanque quod sutoris est proprium, dentibus alutam producere: hoc patronos in dilatandis prudentum responsis & Cæsarum legibus facere aiebat. Itaque principatum adeptus multa statuit quæ uidebantur utilia ad litium anfractus tollendos, sed ea adhibitis prudentissimis hominibus utriusque ordinis. Exteros quidem etsi olim inimicissimos fouit, ut Ioannem Ludouicum Fliscum, quem inter equites Torquatos adscripsit, tribunúmque maritimorum apud Genuēses designauit. Mortuo Carolo, perlegens, libello oblato, Caroli domesticos, duorum ex iis cum quibus simultates olim gesserat priuatus, nominibus crucem addidit: illi conturbati abeunt, crucem sibi rati paratam. At mox humanissime reuocantur, eo enim se signo obliuisci ait simultatum. Suppræfectum Aurelianensem quo familiariter priuatus erat usus, sæpéque sordiū reum liberarat: cum in eo essent omnia ad perniciē profligata, damnari passus est: id adiiciēs, Contendi priuatus pro amico: Regnum cùm sum adeptus, leges mihi tuendæ. Nactus ad Braccum Lutetiæ senatores Parisienses, qui sese pilæ ludo oblectabāt, acriter increpitos, si posthac deprehenderentur, pro senatoribus habiturum se stipatorum loco edixit: pertinere hoc ad maiestatem senatoriam putans, si minus occupati ludicris publicis uiderentur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex ut Ferdinandum ad sua tuenda reuocaret, auerterétque eum in cogitationem domestici belli, ex Gallia & Tectosagis equites accersit, pedites conscribit: his copiis præficit Riuium Tribunum militarem: eúmque mittit ad Ruscinonem oppugnādam. Paucis ante annis Galli arcem incenderant eam quæ Salsiarum nomen accepit, olim etiam Salsularum. Ferdinā-

dus loci naturam contemplatus, Petro Nauarro authore, ruderi ueteri lapidibúsque cõfractis nouis adhibitis succurrit, reliquias colligit, adhibitisque Regio apparatu operis, breui arcem instaurauit: muniitque ualidissimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitissimam, magna eorũ socordia qui Leucatam superiori loco oppidum Regio nomine obtinebant, qui neque ædificantes arcuissent, neque Regem admonuissẽt. Riuius late diductis copiis obsidebat Salsulas, Hispani sæpe erumpunt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerandisque Gallis emissis æneis tormentis. Vulgo iactatum cum Galli unum è propugnaculis expugnasse se crederent, id quidem corruisse, incẽdio tamen ab hoste clam immisso & ruina Gallos plerosq; oppressos, defensoribus in partem aliam arcis, momento tẽporis, ut conuenerat, receptis, qui inde miro se artificio subduxerant. Riuius animaduertes prælium iniquius esse suis, nec tamen multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi habiturus Hispani mox erumpũt, sed à Gallis fugam simulantibus nunquã in insidias præcipitati sunt, facilè ad suos se recipiẽtes. Extremum erat intercludere hosti commeatus, progressos longius excipere, atque eos intra munitiones continere: idque diligenter à Gallis curabatur. Interim tamen leuibus decursionibus utrinque certabatur, ubi & plures desiderati sunt: inter quos Rupipotius, qui Regi gratissimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulque uulneratus Asprimontanus, qui uicecomitis Ortẽsis nomine notior est. Sed continuata obsidione, cum adesse Ferdinandus diceretur multa secum trahens peditum equitúmque millia, ipseque Riuius acri morbo uexaretur, soluta est obsidio. Fuere qui Tribunũ auro corruptum soluisse obsidionem uellent. Id falsum fuit, rumore tamen uulgi exagitatum. Est enim ea Gallicæ plebis in iudicando leuitas

uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit, mox in proditionem culpam omnem uertat, multáque ex opinione cõfictisque rumoribus, pauca ex ueritate æstimet. Alij scribunt pactis induciis Hispanos in Siciliam à Ferdinando missos, ut inde iunctis uiribus Apulia Gallos pellerent. Paulò antea miserat Rex ad Iulium Pontifi. Max. legatos, qui ei de Pontificatu adepto gratularentur: operámque suam deferrent: obsequiúmque exhiberent, quale pium Põtificibus Gallici Reges exhibere soliti sunt. Legati hi fuere, Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus: Pontifices Ebredunensis, & Ruthenẽsis: Martinus Ritius, quem Neapoli extorrem Rex in patrum Parisiensium senatum adlegerat: & Gulielmus Budæus qui Regi erat à secretis, & literarum nomine innotescere incipiebat: hi amicißime excepti sunt. Multi quoque qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Regi eum optime cupere credebant: sed emicuit inter omnes Baiardus, qui omnium ora oculósque in se magnitudine rerum gestarum conuertebat. Consalui de hoc est iudicium, plures Gallis equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, castaneos, leucophæos, unicum uerò Balium (nam Gallica lingua Baiardus equus, qui Latinis balius aut badius est, dicitur, paululum immutatis literis: hos & alij spadices uocauere. Balios porrò Caßius medicus equos magnopere commendat) innuens non unum è multis Gallicis equitibus esse Baiardũ, potius inter tam multos spectatæ licet uirtutis propè singularem. Rex antea anno M.D.I I. V I I. Calend. Septemb. è Mediolano tota multitudine obuiam cum infulis effusa, faustáque omnia acclamante, Genuam ingressus est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippum Rauestanum admonuerat ne longius sibi obuiam irent, locúmque designarat quo illi occurrerent. Obuij Genuenses facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agente, ac urbem

in clientelam Regis dedente. Procumbentibus Genuẽsibus, Rex mox data dextra Iustiniano, consurgere omnes iubet. Venere Genuam cum Rege Borgia Valentinus Cæsar, Regulus Monsferratus, Ludouicus Salassorum Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus Rauestanus qui Genuæ proregẽ agebat: Petrus Giensis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique alij: Iulianus, quem diximus postea designatum Põtificem: Raphael Sanctogeorgianus, & Federicus Sanseuerinus Romani purpurati, unà cum Georgio Ambasiano. Rex cum inuisisset loca munita, & quæ opus uidebantur ad perficiendas munitiones curasset, postulatis Genuensium audiendis tandem uacauit. Delegerant hi VIII uiros, qui quæ in rem uidebantur publicam, consulerẽt, & ad Regem deferrent. Fuere autem hi Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisius Ambrosius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere hi à Rege, libere ut mercaturam facere eis liceret in finibus Hispanorũ, qua ob bellum Neapolitanum iam conflatum arcebantur. Deinde ne magistratus qui annui antea erãt, perpetui fierẽt, ut acciderat in Daniele Scarampa, qui proregis amicitia subnixus, prætorem Genuæ aliquot iam annis agebat. Philippus Rauestanus grauiter posteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utrique in conuitia exarserint, accusantibúsque ciuibus Scarãpam qui pecunia reum emiserat, decreta eo sit nomine quæstio, cui præesse debebat Stephanus Põcherius. Rex ne quid populare deesset, quæ petierant ultro detulit, ut nihil tam populare Regno eius uisum sit: ita se in priuati modum singulos prensando appellandóque demiserat. Quarto Nonas Septembris, cum sciret Rex edictum publice à magistratibus, præsto ut omnes essent, abeuntem Regem comitaturi,

ipse summo diluculo antè urbem egressus est, quàm illi conuenissent. Multi raptißime admißis equis abeuntem secuti sunt. Genuenses quo testarentur beneuolētiam erga Regem, omni eum honorum genere cumularunt: præconísque uoce publice edixerunt, & senatusconsulto sanxerunt, ut is dies quo Rex Genuā ingressus esset, pro festo deinceps annuatim celebraretur. Mirati sunt illi Regem strumis solo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pontius referebat, se olim cum Stephano Spinula, & Bernardo Flisco senatoribus Genuēsibus, in eum sermonem uenisse, ut diceret rebellione postea Genuensium secuta, quam nos suo loco explicabimus, facilè apparuisse quantum populari studio credendum sit. Eos uerò narrare solitos, culpam non penes populū, sed penes paucos concitores uulgi esse, præcipue uerò penes nobiles Genuenses. Eos æquo iure regi rempublicā indignantes, ea fecisse quorum Genuenses non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annū M.D.VI. missos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrent: sed dicere exorsos, cum esset Rex interfatus, aliáque sibi prauertenda esse dixisset, repulsos, eósque infesta nobilitate parum postea benigne auditos: mißum uerò à nobilitate Genuensi Stephanum Viualdum cum tribus aliis, publice auditum. Vltionem iræ eos & occasionem cupiditatis explendæ nactos, Regem accendisse in eos qui imperata facere parati eßent, tātum de Rauestani proregis & nobilium iniuriis quererentur. Itaque cùm plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus scirent, præcurrisse è ciuitate qui nuntiarēt auidum pœnæ Regem uenire: ita irritatis Genuensium animis, cùm pauci subdidissent ignem ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse: cúmque iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aspernatum Regem eam orationem. Itaque cū

Rauestanus confeßionem his culpæ magis apud Regē profuturam diceret, rursus ad Regem missos Christophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finiisse, ut diceret Genuenses se omniáque sua fidei clemētiæque Regiæ permittere: tum demum benigne auditos, in fidem acceptos, metúque omni liberatos: Ita uerborum potius quàm rerum, ni infesta nobilitas eò Regem uocasset, certamen fuisse: multos tamen palam dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ committerent, ne insultandi aduersis rebus eorum potestatem nobilitas haberet: adeò sæuitia imperij exasperatos animos, facilè ut impetu iræ concitari potuerint: cúmq; decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittenda, ingemuisse multos conditioni suæ, ignaros Regiæ clementiæ, cùm publicam causam à priuata non segregari iniquo animo ferrent. Hæc à uiris grauißimis excepta, quando in Genuensium mentionem incideramus, referre libuit, posteriorē eam rebellionem ex uulgaribus historiis suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictáque maiorum nostrorum repetenti, cùm & Genuensium reipublicæ detrimenta intueor, & aliarum ciuitatum non minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilißimis ciuibus repente inuecta sint incommoda, quóue tādem pacto, qui olim ultro exterum imperium expetebāt, tā facilè repudient. Verisimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse domi forisque industriam: honestam de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem: certamen eis fuisse, domí ne antiquiores prudentia & consilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererent. Ita seniores, quorum uirtus multis magnísque rebus esset cognita, prouinciis regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeunda parati seniorum præ-

mia expectabant: ipsique ita educabantur à maioribus, ut equitando, iaculando, semper aliquid agerent quo aleretur uirtus. Nunc *instituuntur ad otium & illecebras: choreas ducunt tam frequenter, uti ad ludum saltatorium & cymbala & crotalia, nõ ad militiam præparari uideantur: epulis instruendis* Regiam *magnificentiam imitantur.* Inde *procax & superbus fastus, pro rectu blãda unoquoq; suggerente: delitiis, languore, desidia inficiuntur, & uanis assentationibus opinionibúsque delinitum animum molliunt, ut iam uerissimum uetus illud reddiderint, quo dictũ
" est,* Aetatem *parentum peiorem auis, ferre nos nequiores,
" mox daturos progeniem uitiosiorem.* Alea *& fritillus in manibus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum & auium.* Si *qui adhibentur rectores formandæ iuuentuti, obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus.* Ita *dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tum freti malitia peruertere urbes & expilare, decoráque omnia labefactare assuescunt.* Efferuntur *fastidio & contumacia,
" efficiũtque ut qui dixit,* Nihil *esse insipiẽte fortunato into-
" lerabilius, uere dixisse uideatur.* Valet *apud eos plus quod illis nonnullorum est artificiis inculcatum, quàm aut officium, aut necessitudo, aut uis decori.* Tum *demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adsciscunt, innocentiam abstinentiámque expectant, & tranquilliorem reipublicæ statum, non modo id non adeptæ, sed in summas miserias direptionésque se incidisse uidentes, facilè dominatum nouum expetunt.* Nec *mirum, si, cùm ita instituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia facta plerunque audiamus.* Id *quoque indignissimum, ubi uel de re grauissima agatur, ita obseptum esse aditum, ad aureis magnatum assidentibus semper, & occupantibus eorum latus eis qui plus possunt, paucissimis, apud quos omnes*

frendant recidisse potentiam, ut nescias miseriórne sit eorum conditio, quorum querelis occluduntur aures, an ipsius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorum, quæ dominorum facta sunt nexu, fractique animi & abiecti, & arbitrio carentis suo, seruuli speciem potius quàm eius in quo elucere possit maiestas, exhibeat: apud quem nihil minus polleat quàm ipsius iudicium & uoluntas, circumagatur uerò, & hac atque illac impellatur paucissimorum susurris: qui eum esse quæstum in animum induxerunt maximum, quàm maxime suis potius quàm publicis seruire commodis: neque ullum, qui se in eorum cõmittat fidem, nisi captato undique lucro subleuare: qui si magnitudine rei semel occuparint eius animos, difficilis postea atque haud scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat hæc olim Bessario Nicenus *cum* Ludouico XI Rege: *aderat &* Ioannes Vaquerius *præses* Lutetiæ, *cui Rex idem Philosophis usu aiebat uenire, quod his qui medendi curam sibi uendicant, qui acutissime quidem de causis principiisque morborum disserant, magnámque partem in his occupati sint: illa eorum perexigua sit oratio qua medeantur ægris.* Tum Bessario, *magni esse negotij ait, ad rationem ueram peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutissimis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere angustiam: se tamen ex prudentum lectione consulere, aduersus tales assentatores id initetur princeps, quod poëta sapientissimus, aduersus* Sirenum *cantus, quæ suauitate aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos qui præteruehebantur, ab* Vlysse *ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorum blanditiis: adhibeamus uerò ianitores ac custodes fidissimos, rationem nempe ac iudicium circunspectum, uera demum libenter excipientes: foré sque occludamus his quæ ueri solum speciem referunt;*

runt:uanos rumores uanásq; suspiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime necessariæ titulos obdito etiam pessulo excludamus. Vbi quid igitur defertur uel à familiarissimis ad principem, submota amicitia familiaritatéque adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquam delatori tam liberè aures aperiat, ut reo non libentius referet: nihil antè statuat, quàm cum accusatione comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentissimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quíue ab eis commoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, quid æquum sanctúmque uidebitur decernat. Primo uerò congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensuro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu: qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cupiat salus, seruare prorsus non poßit talem principatum. Horum unicam esse causam ignorantiam: eásque tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones morésque obuoluuntur. Esse uerò indignißimũ, quod factitarint Cæsares plurimi, ut exclusis eis iudicibus apud quos more institutisque maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint, quorúmue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut summa nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendúmque reum: eóque nomine gratiam inituros sese sperantes. Proinde rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudẽtißimis hominibus
» dictum, Malum esse custodem diuturnitatis metum: con-
» tráque beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatẽ. Erga

potentiores autem uehementer amorem populi commoueri opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, omniumque earum uirtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum. Habere fidem tum principi plebẽ, cùm eum existimat adeptum cum iustitia prudentiam, admirarique quem uidet excellentibus quibusdam & singularibus uirtutibus exculium: quem abstinentem, nõ immersum uoluptatibus, pecuniæ in loco contemptorem, æquitatis & iustitiæ defensorem, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, subeunda agnoscit: qui probe calleat, male impetu & familiaria & publica negotia administrari: cuique uetus illud Tyberianum, tametsi uetustate iam protritum, assidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandum, placeat: Boni pastoris esse tondere pecus, nõ deglubere: cuius animus minime perpetuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab aliis pendens sequatur: qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium administret arbitrio: neque talis sit, qualem aulicorum rapinis expediat esse: quique iustitiæ seruandæ causa à Deo Opt. Max se Regno præpositum sibi persuadeat, ut & prohibeat iniuria tenuiores, & æquitate cõstituta summos cum infimis pari iure retineat. Olim ita erant morati qui Cæsaribus assidebant, ut uererẽtur ipsi Cæsares à tali grauitate & probitate hominibus petere, quod minus pertineret ad decus & plebis utilitatem: plurimum apud eos talium uirorum bene suadentium ualebat authoritas, eáque ab iis adhibebatur ad monendum & aperte & prudenter, si res postulabat. Non illis aut animus abiectior erat, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Multum posse ad salutem miserorum & afflictorum: decori magnis imperatoribus, parum potuisse ad perniciem probro nemini unquã fuisse: sæpe hæc iisque similia auribus eorum inculcabant. Humanam conditionem sic ferre, ut cum fastigium suum longe su-

pergressa uideatur, continuo concidat. Ad Ludouicum *redeundum est. Tantus princeps suus nõ caruit uitiis: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dũ iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio. Adolescens plane animi fuit fluxioris, remißiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis linteis uacabat, forma non ineleganti, oculos admouens mox seductam amplexus sit: Astæ quoque in hospitæ filiam; etsi forma mediocri, scitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarserit, pudicitiæque eius, etsi pedibus eger, illuserit. Post nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propensißimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones. Carolo Borbonio etsi optime cuperet, in eo tamẽ taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò usurpans; Quà flumen est tranquillum, interdum latère profundiores aquas: quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo octauo notat Philippus Cominius, quòd regnũ non tam suo quã familiariũ aliquot arbitrio administraret, talisque esset plerunq;, qualẽ esse eum aut expediret illis aut liberet. Eadẽ hæc omnia in Ludouicũ cõgeri possunt: sed accidit ut proborũ integrorũq; familiaritate uteretur. Ingratitudinẽ ei multi obiiciunt, orsi ab uxore. Hãc, cũ esset eius precibus liberatus carcere, regnũ mox adeptus repudiauit. Cõcupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicæ, unde Britannicum bellũ concitatũ multi uolũt. Sed male institutũ consiliũ, exitũ reperire nõ potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæsaris, Fatale esse ut quæ somniẽt Aureliorũ duces, Reges Gallici adipiscatur. Nã & inuito eo, Carolo Regi Anna nupsit, & eo mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata alia uxore: q̃ uti liberale ingeniũ decebat, prudẽs & modesta quicquid id erat, tulerat & texerat, & de salute desperantẽ multis lachrymis fratri eũ Carolo conciliarat. Ita Ludouici animus*

deuictus misericordia uxoris, tametsi uxoris loco nunquã eam habuerit, paulatim elapsus est Parisiensibus aliquot fœminis, quibus priuatus consueuerat, translatúsque uxori posteaquam tantum se ei debere agnouit. Multos quoque nouis amicitiis implicatus neglexit, cum quibus priuatus coniunctissime & amantissime uixerat: quosdam etiam exegit aula, ut Petrum Giensem tribunum. Idem & multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat. Adolescens plane incognita pro cognitis habebat, hisque temere assentiebatur: nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias præcipitatus est. nec mirum cum in hoc quasi flexu ætatis, id uel prudentissimis accidat. At regnum adeptus rarò labebatur, eáque uitia adolescentiæ facilè declinabat, cùm multam operam in inuestigandis aliorum cõsiliis conferret. Cùm Renatus Carnutensium Pontifex diceret, Burgundionibus omnibus innatum esse, & in animo insculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cùm deposito odio, ultro Gallicum imperium exposcant: Neque sibi tamẽ, neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora, ut nec Neapolitani regni receptionem.

TERTII LIBRI FINIS.

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. IIII.

DVM hæc apud Neapolim geruntur, ne in Gallia quidē quietæ omnino res Gallicæ fuere, dißidio à Ferdinando orto, qui prædabundus Galliã Narbonensem infestabat. Id incœptum conatu quàm effectu grauius fuit. Mißo Ludouico Tremolio cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cùm Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendique ultra Alpes imperij, cùm repētè grauißimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britanniam minorem mittere uoluerit, ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primum commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullúmque non lapidem mouente, aula exclusus est: iussus etiam causam dicere maiestatis apud Tholosanos, ob operam suam nauatam Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerißimus omnium à Regina delectus eßet) non dignũ iudicauit se, qui ad reos potius urgēdos quàm subleuandos deligeretur. Itaque Tholosani patres uel remittētes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicandi obstricti, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illi parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantùm comitatúque Regio excluserunt: Cætera ita temperarunt, ut nihil Regiæ uoluntati iræque datum uideretur, tametsi & Ludouica Sabaudia & Alanus Albretus multa pro testimonio in reũ dixissent: & corrogata

essent responsa aliquot iurisperitorum Italorum, ut Hippolyti Marsilij & Ludouici Bolognini, quibus hi consulti respondebant uiolatam maiestatem Regiam. Recreatus Rex paulisper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos res aduersæ admonēt: Sacrique diuini corporis mysteria sacrificiáque iterum iubente Pōtifice, supplicationibus paßim tota Gallia decretis instaurari iußit. Fuit idē annus insignis morte Ioannæ Caroli Regis sororis, Ludouicique quondam uxoris: eodémque tēpore celebrata sunt sponsalia inter Frāciscum Valesium, & Claudiam Ludouici filiam. Anno sequenti & philippus Maximiliani Cæsaris filius, & Isabella Ferdinandi uxor decessere. Philippus planè infestior fuit Francis uel ueteri odio Burgundiæ, Frācicæque familiæ, uel leuibus ex causis quas prætexebat. Aiunt, quo primum tempore Blesis Regem inuisit, magnificè exceptum. Accidit ut eum Rex cœnæ adhiberet, ipséque proluere manus de more pararet: tum officij causa Philippus prolubro mantilique arrepto, ministri munere fungeretur. Id eius plenum officij studium Rege modestißime auersante, peruicit is tādem ut abluto Regi mantile exhiberet. Erat Ioannes Grignolius Talerandius homo hilaris, iocisque referendis solitus Regi risus mouere: atque is Philippo erga Regem ita
» *officioso, Macte, inquit, esto hac officij exhibitione. Probe e-*
» *nim fungeris officio, maiora etiam mœrente Rege: munire*
» *tibi uiam uideris qua Regiæ maiestati iampridem debitū,*
» *sed interruptum officium exhibeas. Gallorum res in Italia florebant, nihil prorsus sine eis ut bellicæ gloriæ reliqui referrent. Pontifex Iulius, dū olim legatione fungeretur apud Ludouicum undecimum Cardinalis, ita fuerat familiaris Ludouico Aureliorum tunc principi, non obscura ut esset eorum beneuolentia. In relaxationibus, conuiuiis, aliísque uoluptatibus uterque alterum & conscium habuerat & so-*

dalem. Ab his initiis profectus amor, etiam Carolo Rege *auctus fuerat.* Is *quoque* Pontifex *designatus, perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat.* Ardebat *is cupiditate imperij proferendi.* Alexander Pontifex Valentini *filij opera multa reuocarat ad Põtificatum, struens spe filio amplum imperium, ni morte repentina ea spe decidisset.* Bononiam Ioanni Bentiuolo *adimere non potuit, & præsidio septam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem satis moderatum.* Post Borgiæ Valentini *discessum, cum is ad* Bentiuolum *urbe frustratus fasces literarum misisset, quibus à plerisque ad urbem recipiendam impellebatur,* Bentiuolus *in multos hoc solo indicio delatos grassatus est: ob quæ plebis studia ab eo alienata sunt.* Horum *certior factus* Pontifex, *egit cum* Rege *ut milites quos in* Italia *alebat, ad eam sibi expeditionẽ adiungere sineret. Cõcessum est id* Pontifici. Is *collectis copiis fretus* Gallico *milite, cui præfuit* Carolus Ambasianus, Bononiã *oppugnauit.* Ea *tãdem in eius uenit potestatem.* Sed Gallicos *duces frustratos dimisit: cum enim montes aureos tripliciáque stipendia pollicitus fuisset, auidéque urbe domita, illi promissa expectarent, celeberrima* Bononiæ Ecclesia *sacrum fecit* Pontifex. Eo *loco in adstantes* Gallicos *milites multas impietatum criminúmque expiationes effudit, solum* Gastonem Fuxeum *ense gemmato, cylindrisque & adamante* Indico *insigni ornato, donauit.* Regem *in* Bentiuolum *aulici acuerant, qui redeunte è* Neapoli Carolo, *cum ille obsidibus datis liberũ transitum per* Bononiam *peteret,* Gallos *inde ab eo reiectos, eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei, referebant.* Vix Galli *redierant, cum* Genuenses Regis *imperia exosi, sese in libertatem asseruerunt,* Paulo Nouo *sordido homine, sed audaci & solerti duce.* Rex *admonitus,* Ambasiano *adcurrenti contracto exercitu nouas misit copias.*

Genuenses munitionem propugnaculúmque ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Regios passim prosternebant. Ambasiani iussu Lautrecus & Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum faciunt: pugnantes hostes seséque audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt, ac demum in fugam alios uertunt. Hi ubi in urbem compulsi sunt, simul animus cum re eis concidit. Heluetij detrectare minime ueriti sunt propugnaculi oppugnationem ut rei periculosæ: hostes missis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiámque causati, deditionem fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus, à myoparone Gallico interceptus, maiestatis damnatus, capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus. Interdictũ est Genuensibus ne conuēticula agerent, ne quid in posterum molirentur. Rex Genuam ingressus, honorificè exceptus est. Conuenere ad Sauonã deinde Ludouicus & Ferdinandus hoc ipso tempore: ubi & iis qui Gallorum apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatæ sunt, & multa clanculum per Antoniũ Palauicinum Pontificis legatum, de bello in Venetos parando occultè agitata. Id eo libentius à Rege est auditum, ut posset Venetorum animos repungere, qui misso ad eos legato Regio Ioanne Lascari, conditiones æquissimas repudiarant: neque se Regi auxilio futuros ad Neapolim repetendã professi erant. Iulius si tantum operæ consumpsisset acuendis in Regibus ad bellum in Turcam decernẽdum, Remp. quam haud scio an ullam hodie habeant Græci, optime cõstitutam haberent, & minus impura seruitute opprimerẽtur: nec Rhodi acerbam uastitatem uidissemus, si quæ arma Leo Pontifex in Gallos mouit, Rhodiis submisisset. Annus agebatur Millesimus quingẽtesimus septimus, cùm Iulius

Pontifex omnes uias proferendi imperij quærens, arces aliquot ciuitatésque expugnare uellet. At possessores & domini impares se uidentes, Venetorum se fidei commiserunt: permutatione inita, tutiora loca, & si minus nobilia, recipientes. Ita Pandulphus Malatesta cum Ariminum inuaderet, Pontifex Arimino eis cessit: unde factum est, ut Venetos quoque ipsos armis petere uellet. Hi patriis institutis Rempublicam prudenter moderabantur: faciliúsque Iuliũ toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate. Constat Fauentinos & Ariminenses diu bellis seditionibúsque uexatos, Leonardo Lauredano Venetiarum principi sese sponte sua tradidisse, quasi deinceps sperarent nihil nisi æquum à Venetis se passuros: horum enim imperia tum placida habebantur. Regi erat in animo, ubi Genuenses pacasset militarémque rem collocasset, quiescere. Pontifex missis legatis ad Maximilianum, Ludouicum, Ferdinãdum, Margaretam, quæ Caroli adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli Turcis inferendi, singulos ad bellum Venetis inferendum hortatur. Placuit legatos principum Cameracum conuenire. Ibi quid cuique reddendum sit, confecto bello statuitur. Bellum in Venetos decernitur. Decretum Ludouico belli imperium. Veneti, etsi audierant eos fœdus icisse, cum tamẽ omnes quasi mysterium tacitum id tenerent, orationéque ipsi Regum suspensi tenerentur, suspicari nihil potuerunt: nihil omnino certi, ac nec authorem locupletem habebant. Cæteri principes & opibus & copiis iuuare eum debebãt, nec tamen iuuarunt: nec segnius tamẽ quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidissimus Cremonæ aliarumque urbium uendicandarum. Ludouicus consilio aduocato deliberarat, an id bellum suscipiendum esset. Purpurati omnes suadebant: dissuadebat solus Stephanus Poncherius

Senonum Antistes, contentum Regem patriis finibus, cedere alienis aequum esse. De Cremona si quid eum urgeret, facile Venetos, dissoluto aere alieno, ea cessuros: in reliquis eos fidē & dare paratos & accipere. Rex foederi non interfuerat, per Georgium Ambasianum initum est: quem & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanensem principatum. Carolus Caesar postea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea cōditione, Claudia ut filia sibi nuberet. Euanescente conditione, nihil iuris inde partum: cuius rei, ut confictae à Carolo, pauci meminere. Ne hoc quidem beneficij clientelaeque ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfortiani, cùm saluis & integris aliorum iuribus id datum aiunt à Maximiliano: cum Caesar si quod ius inde Sfortiae acquiri uoluit, fraude se ipse sua cliētelae potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiae ius probe nosset. Ita Pontifice hortāte susceptum est bellum. Et sane patrum nostrorum memoria accepimus, magis à Gallis bella suscepta impulsu Italorum dißidentium, quàm animo ditionis proferendae. Inter haec Ludouicus ad conducendum ex Heluetiis militē Trimolio misso, Galliae Mediolanique rebus constitutis, ad Triuium oppidum exercitū admouit. Erant Regi in armis quadraginta hominum millia: nobilitas quidem Gallica praetoriae Regiaeq; familiae & cohorti adiecta, cùm ex singulis familiis, ex iis, qui uoluntariam militiam erant profeßi, in cohortes Regias essent allecti, speciem praebebat lectißimi equitatus. Secutus est & Regem Antonius dux Lotharingus: Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data est: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuium, dedentibus se oppidanis, recepit. Pandinū iidem diripere constituerant, cùm repente nuntiantur adesse Venetorum copiae. Contraxerant ij ad quinquaginta hominum millia: Bartholomaeus Liuianus exercitui praeerat. Iā

Veneti Triuium receperant, nullo in oppidanos sæuitiæ libidinisque genere omisso. Franci propius uenere, & castra haud longe ab hoste fecere: tametsi iter confecissent æstuosa & pulueruléta uia. Traiecerat uerò Rex prius Adduă, & Reuoltam oppidum receperat. Sed priusquă in aciem prodiret, cum Veneti præter spem pugnandi copiam facerent, breui in hunc modum oratione excitandos sibi Gallos putauit: Si quis est uestrum, milites, qui nouo hoc in Venetos susceptο bello nouóque hoste moueatur: is si cogitarit quo longius arma proferimus, eo nos in opulentiores, at rei militaris imperitiores bellũ gerere: & terrorem si quem habet, deponet: & seipsum maiore proposito præmio ad capessenda belli præmia excitabit. Nam & cum eo hoste rem esse uidebit, quem uos superioribus annis, cùm numero præstaret, auspicio Caroli Regis uicistis, & ex uicto prædam opimă retulistis: & qui uos olim tot terrarum spatia emensos, iter in patriam & penates facientes, perfidißimè Italia omni concitata inuaserit. Cum eo genere hominum res est uobis, quos uana iampridem incesit cupido & Cæsarum & Pontificum, & Regum funditus tollendorum: quique uni post hominum memoriam, maiorum nostrorum nostráque nobis industria partos principatus inuadere non dubitarint. Properandum itaque, atque obuiam eundum, milites: nisi forte in mentem uobis uenit, futurum, ut iis rebus oppidisque cedant, quæ iamdudum occupata per uim possident: quod tantum abest ut efficiant, omnem ut prius moueant lapidem, quò dominationem etiam in posterum augeant: quique quo plura habent, acrius quæ non habent concupiscunt. Quid quòd ignauißimi homines instructo exercitu nobis occurrere ausi sunt? iactitătes uerba illa quidem speciosa, terrorísque & minarum plena, sed in caput eorum, si Diis placet, recasura. Nos id à maioribus accepi-

» *mus, freti ut uirtute roboréque in prælium progrederemur:*
» *neque unquam audiēdos putaremus magnificos istos uerborum funditatores, uerbis demum feroces, rei militaris ignaros: quos telam potius quàm tela tractare deceat: quiq; imbelles, è latebris suis eruti, metu exangues, ne primum quidem belli strepitum expectaturi sint.* Tot meo *ductu auspicióque bella semper uictores gessistis.* Enimuero *æquũ est, facta mea uestráque imitanda uobis proponatis, qui mihi & Sfortiam rei militaris non imperitum, & Mediolanensem principatum uestris armis dextrísque partum dederitis. Quod mearum fuit partium, copias lectissimas, auxilia fidelissimorum Heluetiorum accersij: machinas suis locis collocaui: locum quo equitatus explicari posset, delegi. Reliqua in uestra sita uidetis potestate. Audete modo uincere, Deo Opt. Max. propitio pulcherrimam de Venetis uictoriam relaturi.* *Est locus quem incolæ Agnadellum uocãt, ducentis fere ab Abdua passibus, inter Cassianum & Reuoltam. Vix paratæ erant Gallicæ copiæ, cùm repente Veneti Gallos ad prælium inuitare cœperunt, dissuadente Petiliano cunctatore illo quidem, sed Gallicis bellis assueto. Nec illi detrectant certamen. Concurrunt pedites, ut æqualis aliquantulum fuerit pugna: aperta acie collatis signis dimicatum est. Rex ex sententia ducum tormenta bellica inter uepreta defixerat, ut putarẽt Veneti nihil ab his sibi metuendum. At ea maximo impetu in eos prouoluta, & ordines totos turbarunt, & ferocissimos quosque nec opinantes prostrarunt. Carolus Borbonius adolescens, iussu Regis ad Heluetios nonnihil ex pristina alacritate remittentes profectus, maxime eos in hostes commouit. Tum demum urgere etiam Galli. Immissus equitatus facilè equitatum hostium loco depulit. Liuianus urgere, clamare, ultro citróq; ad Nicolaũ, Petilianum mittere. Sed & bellica tormẽta &*

Gallicus equitatus, nullum hostibus respirandi locum dedere: ita uersi Veneti in fugam: captus Liuianus, qui quoad potuit Francis restitit, ut & Mōtius, & Naldius, Saccius, & Citolus, ex quibus Mōtius & Saccius in ipsa acie trucidati sunt, multiq; alij quos præceps cōsiliū Liuiani ad mortē perduxit. Cæsi ex hostibus ad decē hominū millia: multi capti: fugiētes Galli usq; ad Mestrū oppidum persecuti sunt: præda prope immensa: ex Gallis uix quingenti desiderati. Aquitanorū Heluetiorūmque opera, qui Gallo militabant, multū ad uictoriā contulit. Eo bello cùm omnes passim laudarent Grignoliū Talerandū, qui concitato equo per ruinas hostiū uiam reliquis aperuisset: Talerandus uel oblectandi Regis gratia uel laudis contemptor, per equum calcitronem & refractarium minúsque frenis parentem, se inuito tantum sibi decus partum fatebatur. Hic cùm arcana quædam effutisset præter opinionem Ludouici, illud tantum „ ab eo audiit uetus: Plus oportere seruum scire quàm loqui. Defunctos Rex sepeliri iussit, fanúmque eodem loco ædificari, ubi sacra fierent annua, idque uectigalibus annuis dotauit. Profligatis hostium copiis, Brixiam, Cremam, Cremonam, Bergomum per Carolum Ambasianum recepit. Palicium misit Vincentiam, qui & eam & Veronam & Patauium Maximiliano reddidit: Pontifici quoque curauit, Fauentiam, Rauennam, Ariminum. Carauasionorum arce munitissima Rex potitus, Ludouico Machaële repugnante & aduersante capto, cùm igne in cellam, qua machinarum puluis custodiebatur, admoto afflicti & fracti essent Venetorum animi. Crema dedita à Soncino Benzonio, quem cōstat in tam munito oppido non probe fuisse affectum ad suum munus fungendum. Ea sita ad Serij fluminis sinistrā, à Federico olim Aenobardo Cæsare post uastatam laceratámque Cremonam ædificata, quam multis antea annis

Veneti diligenter tuebantur, acceptam à Francisco Sfortia, eo fœdere quod aduersus Mediolanenses inierant. Rex cum omnes proscripsisset qui se militiæ sacramento obligassent Venetis, nisi intra decimū diem ad suos se reciperent, eo edicto multos à militia Venetorum disiunxit. Picheria oppidū à Rege direptum. Maximilianus cum in Regis congressum colloquiúmque uenire constituisset, eadem omnia, quasi collocuti essent, committi posse epistolis tutius esse scripsit: arx Cremonæ à Rege recepta factione eorum qui in præsidio erant: secundum eam uictoriam Mediolanum redijt, nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conscripto, Patauium Cæsarianis dolo cæsis receperunt, missísque legatis ad Hungariæ Regem, Henricum Britannum, conuentúmque Norimbergensem, pacis consilia cum Maximiliano agitabant: quæ ille omnia respuebat nisi Patauium redderetur, excitabátque Ludouicum ad opem ex fœdere ferendam. Palicius cum quatuor peditum millibus, equitibus centum Gallico numero instructis missus: receptis aliquot castellis frustra urbs aliquot menses oppugnata est: Veneti quoque & Vincentiam & Veronam frustra tentauere: sed acerbè cum ferrent, Alphonsum Ferrariēsium principem in castris hostium uersari cum Hippolyto fratre, qui purpuratorum Pontificiorum ordini adscriptus pronus ferebatur in militares curas, duce Angelo Triuisiano contractam classem in Ferrariensem miserunt: at munitiones cum hæ essent à Ferrariensi institutæ, in ripa classis ut explicari commode non posset, frustra fuit conatus. Huic subsidio à Rege missus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis: quorum ope Ferrariensis classem Venetam & fugauit, & magna ex parte diripuit. Namque ubi conspicit Padi incremento classem hostium in sublime ferri, subitóque aquam horrescere, cæcósque fluctus in se prouoluere, admonente Hippolyto

purpurato, summa nocte omnes egressi urbe, machinis celeriter allatis, classem Venetam feriunt, contundunt, dissipant. Hostes cùm res conclamatas uiderent, triremes colligantes, in eam quæ medio loco sita erat, quò facilius reliquæ cremarentur, ignes iniecere: sed Ferrariensium aduentu ab incendio uindicatæ sunt, una tamen incensa. Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, signa sexaginta relata, reliquarũ nauium ingentẽ fuisse numerum: homines cæsos aut submersos supra duo millia, ex Francis & fœderatis Ferrariensi non amplius quadraginta desideratos: noluisse Alphonsum & Hippolytum iusto certamini rem committere, donec aduenissent Ludouici Regis auxilia. Lauretum etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum: sed perincommode accidit, ut de præda inter gregarios aliquot milites, Italos & Gallos, primum rixa, mox utrinque Italis Italos, Gallis Gallos iuuantibus, certamen apertum interce-deret, multíque clade se mutuo fœdarẽt: eo loco cæsus unus ex Alegrij liberis. Ferrariensis profligato hoc bello & pene sublato, cum firmo progressu in Rhodiginos iret, exceptus insidiis à Gradonico Veneto positis, fugatus est: cum & in Veronensium finibus captus esset Clietus eodem tempore. At cùm iussu Regis magna equitum ac peditum auxilia Alphonso missa essent, rursus ille potitus est Rhodigio: Veneti missis legatis Dominico Triuisiano, Leonardo Moce-nio, Hieronymo Donato, & quibusdam aliis ad Iulium Pontificem, cum eo redierant in gratiam, pacti futurum, ut ei Ferrariam uicináque loca repetenti adessent: misitque ille ad Maximilianũ Achillem Crassum legatum, qui eum Venetis conciliaret. Matthæi etiam Gurcensis purpurati Pontificij opera usus, sed legatis Regius superuenientibus irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Galli interea qui quæ in temporum inclinationibus sæpe minimis posita sunt momenta obser-

uabant, coniuncti Ferrariensi, à quo Rhodigium receptum erat, Carolo Ambasiano, Ioanne Iacobo Triuultio, Ioanne Paltio instante Montanianum, Ateste, & Leonicum recipiunt: ut & Coloniam & Vicetiam, & Lemniacum arcémque aliam in ripa è regione Lemniaci sitam, Alphonsus Ferrariensis proscriptus à Iulio, dirisque confixus. Narrat Cælius Calcagninus Iulium prætexuisse has causas belli in Ferrarienses illati: quòd Pontificis iniussu salis uectigal instituisset: quòd Centum ac Ptebeij duo oppida non reddidisset: quòd populos nouis portoriis onerasset: quòd petenti Iulio ut icto cum Gallo fœderi nuntium mitteret, nõ paruisset. Ea uero demum causa, quòd Ferrariæ iam opes animo inuasisset, urbémque figendæ suorum dominationi aptissimam uideret. Alphonsum extrema omnia pati maluisse, quàm à Gallico fœdere discederet, cùm Gallorum opera & auxilio imprimis, Rhodigina insula olim à Venetis occupata, potitus esset. Addit idem cùm Veneta classis in Ferrariẽsem agrum impetum fecisset, neminem fuisse ex fœderatis qui maturius opem tulerit quàm Regẽ: neminem qui plures copias multorum mensium obæratas submiserit, maiúsue adiumẽtum ad uictoriam & classis expugnationem attulerit. Regémque ait per nuntios ac literas sæpe testatum, se libenter omne imperium pro Estensis incolumitate ac defensione expositurum: nec Insubriæ modo ac Liguriæ, totiúsque Cisalpinæ regionis, sed Galliarum & reliqui regni uires, non promptius pro salute ac existimatione, quàm pro Alphõso euocaturũ. Eo ferè tẽpore fato functus est Georgius Ambasianus Cardinalis, cui rerum omnium administrationem perfacilè Rex tribuebat: uir frugi & in omnibus uitæ partibus moderatus ac temperans, in quo erat comitate grauitas condita, nec dignitas humanitatem morum mutauerat: qui in tam subito & turbido tempore, quo Gallicæ

res afflictæ uidebantur, ea semper exquirebat consilia, quæ ad concordiam pertinerent: tametsi multis nihil unquam adlaborasse probari potuit ea in re, potius uerò acuēdo Rege in Pontificem. Hic Regi *in primis iucundus & suauis fuit: ille* Regi *proximus, seu seria tractaret, seu relaxaret animum: cum eo in cubiculo solus, comésque itineris semper fuit.* Pellexit *in suas factiones* Iulius *Ferdinandum* Hispaniæ Regē, *qui Ludouicum antea* Sauonæ *inuiserat: ambóque sacro pane una suscepto, conceptis uerbis sacrosanctum fœdus pepigerant, quod tum à* Ferdinando *uiolatum est.* Tribuunt *omnes illi industriam, animi magnitudinem, ingenium acutissimum, prudentiam, cunctationem: iurisiurādi uerò religionem ab eo cultam ipsi* Hispani *negant.* Consaluus *ipse sæpe questus est postea: deceptus, ut aiebat,* Ferdinandi *& iureiurando concepto uerbis sacrosanctis; & syngrapha manu eius obsignata: ut posthac haud illepide iocaretur, exacturum se à Ferdinando iusiurandum in eius numinis uerba, cui fidem adhibeat.* Notans *in eo altius labem parum sinceræ fidei: quo morbo olim* Hispanos Iudaismo *infectos laborasse uetus est opinio.* Redierat *is* Consaluus *è* Neapoli *cum* Ferdinādo: *ad hunc cum missi essent,* Ferdinandi *nomine, qui cum eo supputarent rationes eius temporis, quo* Neapolitanis *imperasset, rationibus ille breuissime intulit innumeras myriades auri in exploratores*
» *demum collatas: ac magno uir animo,* Renuntiate, *inquit,*
» Regi, *quid mihi dederit: quid ego ei reddiderim, meminerit:*
» *inermem & squalidum peditē:* Apuliæ & Calabriæ *par-*
» *tem debilitatam accepi* Reddidi *uictorē florentémque mili-*
» *tem, spoliis superbum: reddo iam florentissimum opulentis-*
» *simúmque regnum.* Si *tam exigue & exiliter ad calculos*
» *administrationem meam reuocet, repetam & ipse quæ à me*
» *erogata sunt.* Cum *ad reliquas res secūdas, hæc quoque op-*

portunitas adiungeretur: Rex *ut ante occuparet, quem sibi opponere parabat* Iulius, Ferdinandum *sibi deuinxerat.* At *is ueritus ne pro* Neapoli *certare cogeretur, etsi* Germanam Fuxeam *consanguinitate* Regi *proximam uxorem accepisset, repente auersus est à* Gallico *fœdere.* Interea Monsilice *aliud oppidum à* Palicio Venetis *extortum est & direptum, necato ab impiis militibus dissidentibus de præda* Sebastiano Naugerio, *dum is familiæ nobilitatem ostentás, aurum pro deditione pollicetur: oppidum receptum summa uirtute* Palcũ, *qui cohortibus concitatis, qua murus erat apertus fortiter inuaserat: cum multi ex hostibus id intuiti, præmissis armis, ex summo se permitterẽt: ob id illi ab* Anna Regina *postea torquis aureus missus pondo ducentũ.* Virili *enim animo mulier, de pecunia ratiocinari sordidum esse sibi persuaserat, cùm de gratia referenda agebatur.* Heluetij *à* Iulio *solicitati, in* Insubrum *agros impetum faciunt.* At *illi à* Carolo Ambasio *prætore* Regio, *pecunia accepta ad suos rediere.* Paratur *& à* Iulio *&* Venetis *classis ad* Genuam *inuadendam: huic præfuere* Octauianus *&* Ianus Fregosij, *unà cum* Nicolao Doria, *&* Hieronymus Contarenus: *missus &* Antonius Columna *eodem.* Sed *cùm* Genua *acri* Gallorum *teneretur præsidio, fugata* Põtificia *classe à* Preianne, *irrita fuit oppugnatio.* Fregosius *cùm iam progressus esset multorum dierum uiam, in ipsa rudentis explicatione dum uentos haberet secũdos, iterum à* Preianne *impetitus,* Cõtareni *ope elapsus, cæso* Francisco Polano Veneto *pila plumbea.* Ambasianus *trãsmisso* Pado Mutinã *frustra oppugnauit, decursionibus per equites uastans ea loca, quæ incurrebat ad tertium à* Bononia *lapidem, ubi æger curis & dolore confectus, cum inani* Purpuratorum *turba* Iulius *desidebat.* Potuitque *intercipere iracundum* Pontificem *&* Bononia *potiri, nisi aut diris* Pontificiis *territus, aut legato-*

rum Ferdinandi & Henrici Britanniæ Regis pollicitationibus delusus fuisset, qui se Pontificem præstaturos Regi recipiebant. Stabat in armis rigida hyeme loricatus Pōtifex; Mirandulaque occupata Bononiam rediit. Triuultius lustrato exercitu in eum mouit: is ad Rauennam contendit: Vrbinas Bononiæ tuendæ relictus: ueterani Galli cum tyrone Italico congressi. Nondum erat uentum ad primum teli iactum, cùm hostes à Gallis dissipantur, machinis castrisq; exuti. Bononia Bentiuolis reddita, ea lege comiter ut maiestatem Gallicam conseruarent. Has uictorias Franci Gastoni Fuxeo adscribunt. Triuultius cum posset Pontificem intercipere, hactenus usus est uictoria, ut eum cogeret quos execrationibus deuinxerat soluere. Rex quoque passim tota Gallia prohibuit, ne quis ullius diplomatis gratia Romā peteret, né ue eo nomine è Gallia ullus nummus ad Pontificem perueniret: dabat uerò Rex interea operam, ut præfecturæ sacræ per eos, quos ipse nominabat, quasi Oeconomicos, quàm commodissime administrarentur. Rursus & Iulius parata classe adiunctis multis Venetorum triremibus, quibus præfuit idem Contarenus, Genuam inuadit: adest & è Massilia classis Gallica instructissima: hæ diu cōgressæ cùm emissis uariis machinis plures horas consumpsissent, reflante utrinque uento in uaria loca abiere: nec ausus Contarenus subsistere, cum aduentare Gallicæ copiæ in urbem lectissimæ diceretur: cupiebat rursus Iulius classem Venetam uela facere. Contarenus quasi è portu egrediens, cùm paululum remigare uisus esset, Venetias sibi remigiandum iussu Senatus professus est. Interea in Pontifice Iulio ita fracto, illa quæ cōsenuisse uidebātur & relāguisse, recrudescūt: Prosperis Regis rebus ringitur, animosq; Regum, Venetorū, Cæsaris, ad Regis odiū renouabat atq; reuocabat. Semper animo sic excubabat, ut in Francum aliquid moliretur:

Exercitum ex Hispanis, Italisque conduxit. Huic præficit Raymundum Cardonum adiuncto Petro Nauarro, & Ioanne Medice purpurato Pontificio, qui Leonis nomen Pōtifex postea designatus tulit. Ii pergunt ad Bononiam oppugnandam: urbem Bentiuoli & Galli tuebātur cum Antonio Fayeta, Iuone Alegrio, Carolo Vicontio. Hostes urgē te Petro Nauarro iam signum Hispanicum in murum intulerant: uidebantūrque Galli repellere uix posse hostes, cùm iussu Alegrij machinæ aptißimè emissæ: miserè qui in murū peruenerant Hispani lacerātur, contunduntur, præcipitantur: rursus à Pontifice in Gallos immißi Heluetij. At Gasto Fuxeus, quem Rex prætorem summum mortuo Ambasiano pronuntiarat, uim eorum, quæ iam erumpebat in actū, egressus ipse cum lectißimo equitatu contudit. Cœpere enim Gallici equites, nunc à tergo, nunc à fronte hostes urgere, prorsus ut implicare & perturbare iter eorum uiderentur. Multi ex iis à Petro Terralio Baiardo concisi: multi à Carolo Contino necati. Tandem illi longius euectum Continum insidiis positis obtruncant: ueritique Gallorum aduentum ad suos se recipiunt: Baiardus reliquias tardiorum persecutus est. Interea Ludouicus Auogarus dabat operam, ut Brixiani ab imperio Gallico deficerēt: accitóque Gritto cum Venetorum copiis, urbem se ei traditurum noctu receperat: urbi præerat Iacobus Dallonus, cui Ludeo cognomen: hic detecta coniuratione, cùm lege acturus esset in Auogarum, ille sese proripuit. Circumsedit deinde clanculum cum Venetis urbem Auogarus, ac per Garsetij fluuij fornicem se in urbem iniecit. Fluuius Mella Brixiam præterlabitur, uariis per eam regionē riuulis prodeuntibus quatuor. Ad dextrā uisuntur Mompianum & Seretium: ad sinistram, Choriū: quæ loca Veneti præsidio sepserant. Franci se in arcem, quæ imo in monte est, multis captis proripuere. At Fuxeus ad-

mirabili usus celeritate, cum nondum auditum esset eum Bononiā aduentare, sedētibus hostibus ac nihil exaudientibus, urbem ingressus prope conuulsam, liberauit: hostes castra mouere obsidionémque soluere: missi qui extremum agmen abeuntium carperent castráque diriperent. Bergomum quoque pulsis Gallis, Venetis deditum est, receptúmq; à Federico Contareno & Petro Longena: arx sita summo in monte à Francis retenta. Fuxeus qua celeritate uenerat, eadem rediens contendit ad Brixiam recipiendam. Secesserat in arcē Aubignius, cui præerat Petrus Erigonius Aquinus. Is non cessabat ciues ad officium reuocare, ingenium aduersum uti flecteret, aut ab imminenti urbis oppugnatione, si resipiscerent, liberaret. At illi Venetorum hortatu maledicere Gallis, Aubignio somnolētiam obiectare: Aquitanis qui arci præerant extrema omnia minitari, ultro etiā arcem oppugnare. Obiecit se Fuxeo contendenti ad Brixiā in itinere Paulus Ballio cum Veneto equitatu. Is mox dissipatus est, capto etiam Guydo Rangonio. Oppidani, qui se locorum interuallis tutos existimarant, aduentu Gallorum perculsi, nihilo segnius bellum parare: Veneti cum Gritto properare, reficere mœnia deiecta: occurrere Gallis: mulieres ex tectis proiicere lapides, aquam, tela: idem de ea tuenda sperare, quod olim acciderat Philippi Mediolanensium ducis bello, quo tempore insigni uirtute Francisci Barbari Veneti, liberata est. At Fuxeus ad direptionem suos hortatus urbis opulentissimæ, equites, dimissis equis primo loco collocat, deinde Aquitanos & Germanos: Fauentini equites quingenti oppositi à Gritto equitibus, multos repulerunt: at Aquitanis impares, qui bis mille impressionem in urbem fecerant, cessere. Epirotæ quoque equites, qui cum Gritto erant porta aperta, effusa fuga sese proripuere: ita factum ut reliquis Gallis, qui arce excipi non potuerant ob angustiam

irrũpẽtibus, urbe Fuxeus potitus sit. Ipse ut exarserat antea iracũdia & stomacho, ense nudato urbẽ ingressus est. Nulli neque homini, neque sacræ rei religio profuit, quin rabies Aquitanici Germanicique peditis omnia pollueret. Tãtum prædæ inuentum, quãtum nunquam sperassent Galli. Federicus Contarenus cæsus, Grittus & Iustinianus capti, Bergomum quoque eadem celeritate receptum, tametsi eo die longam uiam confecisset: Ludouicus Auogarus interceptus, maiestatis damnatus capite luit. Annus agebatur Millesimus quingentesimus duodecimus, cùm Fuxeo nunciatum est, collecto exercitu & Pontificis & Ferdinandi Hispanorum Regis & Venetorum, aliorùmque fœderatorum copias haud longe à Rauenna paratas esse certo consilio Gallorum opprimendorum. Ipse anteuertendum ratus post paucos dies, quibus rei frumentariæ gratia moratur, mox expediri milites iubet, annonam paucorum dierum præsto esse. Paucis post diebus inopinantibus occurrit hostibus. Ii in uia Flaminia sedebant, exercitum in uicinos colles, qui uisuntur ad dextram excelsi, collocarant: machinisque pulsuri Gallos uidebantur, neque pugnandi copiam facturi. Priori die decursionibus per equites factis in castra reditum est, missi qui Rauennam tuerentur. M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. Frustra cum esset Rauenna oppugnata, necato etiam Castillono & Lespina, & commeatus Gallis deesset, constituit Fuxeus oppugnare hostes. Iam sacer dies instabat, quo à mortuis excitatum Deum colimus, post solennia illa quadraginta dierum ieiunia. Erant cum Fuxeo Palicius, Odetus Barbesanus, cui ab oppido Lautreco cognomen, gentilitiúmq; aliud è Fuxei familia. Alegrius, Molarcus, Maugeronus, summus præfectus Normaniæ Ludouicus: uenerat, & nuper in castra Alphonsus Ferrariensium princeps. Præfecto Normaniæ, & Alphonso pri-

ma acies, secunda Alegrio, tertia Palicio commissa. Fuxeus cum prætoria cohorte Aquitanorum & Gallorum undique circumagebatur. Hispani se locis tenebant ualidis, tormentorúmque bellicorum impetu, magnam stragem Gallicorũ peditum fecere. Machinæ quoque Gallicæ magna clade equitum edita uoluebantur, equitésque Gallici cum hostibus congreßi facilè superiores apparebant, integro tamen peditatu hostium. Ita factum ut Raymundo Cardonio, fugiente unà cum eo Caruailo & Antonio Læua, capto Fabritio Columna & Ferdinando Daualo dißiparetur uniuersus hostium equitatus. Restabat peditatus cum Petro Nauarro, hic corporibus humi stratis uitabat machinarum pilas. Germani in hos immißi, quanuis fortiter dimicarent, uinci tamen uidebantur celeritate ab Hispanis, qui breuibus accincti gladiis cominus rem gerebant. Aquitani quoque inuecti in peditatum Italicum, irrumpẽte cum eis Alegrio, magnam eorum edebant stragem. At Hispani ex secunda acie in Francum peditem irruentes, iam machinis imminebant, ni ab Ienolaco Galioto pulsi essent, qui omnium obiecta tela uirtute perfregit. Fuxeus id intuitus, omnem equitatũ hortante Palicio hostium peditatui circunfudit: ita hostes instantibus equitibus, nec respirandi spatium dantibus, feßi corporibus animísque, tandem retulere pedem, ordines tamen seruantes: perueneréque in uiam & aggere & flumine munitam, capto prius Petro Nauarro. Hos sese proripiẽtes intuitus Fuxeus: Quid agimus milites, ait, uicti fugatique hostes consilia nostra explorabunt? quin concurrimus, pauidósque & æstuantes fugamus? Palicius contra suadere, satis eo die uires hostium accisas, satis fortunæ commissum: fatigatos milites recreandos: nihil esse uerendum ne turbas tam pauci daturi sint: quòd si ea eum cura angeret, expectaret fortißimas equitum alas, quæ adhuc fugientem

hostem persequuntur. Nec tamen exaudiit prudens senis
» *consilium ferox adolescens. Quin solus, ait hic, proficiscar:*
» *uos uerò sedendo uincite: admissóq; equo in hostes properat.*
Properantem secuti Lautrecus, Maugeronus, & pauci alij.
Ii in hostem progressi, magnam eorum stragem edebant: cũ illi paucitate horum animaduersa, exercitum in unum locũ laxant, circundatósque Gallos, cæsis prius equis, prosternũt: prostratos multis uulneribus fodientes obtruncant. Cæsus est Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto Lautreco, qui multis confossus uulneribus, inter tumulos cæsorum pro mortuo relictus, diùque conculcatus, tandem in castra relatus est. Captus postea est Ioãnes Medices, unus è purpuratis Pontificiis. Cæsi ex Gallis Alegrius cum filio, cui Viuerroo cognomen, & Ramonetus Sãctomorius, uulneratus Eymericus Basilacus: ex hostibus multi cæsi in quibus Benedictus Scaliger, Titus Benedicti filius: Iulius Scaliger minor natu pro cæso relictus est, & plerique alij. Galiotus Ienolacus cùm machinas seruasset, laudatus est. Cælius Calcagninus Alphonso Ferrariensium principi haud paruam laudis partem impertit, cuius hortatu machinas loco apto ait traductas, atque ita deinceps cõmode raptatas, hostium ut innumerabilẽ uim conciderent: acie etiam ex trãsuerso in hostem ducta, Rhauenna direpta à Gallico pedite, non quidem uoluntate Palicij, Gallicorumque aliorum procerum, at temeritate nequitiáque Centurionis Iaquini, hominis omni diritate atque immanitate teterrimi: qui cũ fana Brixiæ antiquissima spoliasset nudassétq;, sagulo aureo, & caligis & calceis aureis splendide uestitus, homo uesanus & furiosus, fretus ea familiaritate, quæ ei erat cũ Molarco, dum agitur de fœderibus paciscendis, in urbem irrupit, itáque gula ei postea iussu Palicij fracta: arx quoque dedita postea à Iulio Vitellio. Fuxei corpus Mediolanum re-

 latum

latum est, summo apparatu tubarúmque sonitu undique perstrepente: lecticam secuti sunt captiui principes: relata etiam uexilla militaria: summo apparatu iusta illi facta, magno militum mœrore, ut non ducem, sed patrem ademptum unusquisq; profiteretur: præcipue uerò gregarij milites, quos ille liberalitate, ita sibi deuinxerat, nihil ut eo Imperatore nō auderent. Rex lectis literis Palicij, quibus de uictoria necéque Fuxei admonebatur, ad amicos conuersus: Vtinam, ait,
» *ego Italia exclusus essem, uiueret uerò Fuxeus, reliqui su-*
» *peressent proceres: hostibus uerò tales eueniant uictoriæ: si*
» *sic iterum uincimus, uicti sumus. ut uetus id repeti iure pos-*
» *set, Flere uictum, at uictorem perdi ab ipsa uictoria. Redeū-dum ob Ludouici Iuliique contentiones. Fauebant Regi purpurati aliquot Pontificij, Bernardinus Caruailus, Antoniotus Gentilis, Federicus Seuerinas, Gulielmus Brissonetus, Raymundus Pria, Franciscus Soderinus. Horum consilio antea & Maximilianus Cæsar, & Ludouicus decerni Patrum concilium uolebant. Id primum Turonis, mox Pisis, deinde Lugduni coactum est, ubi & multa in Pontificem statuta sunt. Cum ille interea impios prophanósque omnes pronuntiaret, dirarum imprecationes uelut ex plaustro effundens, priuarétque eos omnibus præfecturis, nisi in urbem redirent. At ille, præcipue uerò Federicus Seuerinas, cur abessent, non leues causas proponebāt, cùm multis precibus à Mantuano & Triuultio contendisset Iulius, uti ex itinere reuocatos comprehenderent. Indictum autem Pisanum conuentum, cum Iulius iureiurando cauisset, post bienium antequam Pontifex renuntiaretur, id se coacturum, ni indiceret, unicuique ius indicendi tribuisse. Ipse interim pacis consilia cum Gallo simulare: quod intuitus Federicus Seuerinas, nihil non tentabat: sed callidus Pontifex, nolle se agere de pace, quàm per Scotum oratorem aiebat, cum in*

terea & Iacobum Papienſem Cardinalem, & Auxitanenſem crudeliter impeteret: quorum alterum Papienſem crudeliſſime necauit: alterum ex uinculis cauſam dicere coëgit. Terrebatur uerò edicto Regio, quo ille decreta cœtus Baſilienſis & Cõſtantienſis in Gallia tueri ſe profitebatur. At Iulius ut Piſanum cœtum diſſolueret, alium ad Lateranum indixerat. Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere è Gallicis Germanicisque Pontificibus, paucis exceptis, quos poſtea Maximilianus reconciliata cum Iulio amicitia miſit, conſilio Ludouicum opprimendi. Primò Patrum cœtu, qui fuit quinto Nonas Maias, anno Milleſimo quingenteſimo triceſimo, Egidius Viterbiẽſis Auguſtiniani ordinis præfectus, uir præter uitæ ſanctimoniam, diuinarum literarum peritiſſimus, ueteréque Italia digniſſimus, cuius conciones ad populum grandes erant uerbis, decoræ ſententiis, genere
" *toto graues, uetus illud prudentis hominis callens, Cum Re-*
" *gibus principibúſque aut omnino non loquendum, aut quæ*
" *ſunt optima loqui oportere: dicere prior à Iulio Põtifice iuſſus, utilia miſcens dulcibus, & auribus etiam aliqua dans Pontificis, hortatus eſt cœtum ad emendationem prioris uitæ, tacitéque ad arma in communem hoſtem noſtræ per-*
" *ſuaſionis uertenda, hac oratione. Si quis eſt qui admire-*
" *tur, quòd, cum tot magni Pontifices eruditiſſimi, ſanctiſſi-*
" *mique uiri ſedeant, ego potiſſimum cœtui huic hortando*
" *præpoſitus ſim, qui neque prudentia, neque eruditione, neq;*
" *dignitate ſim cum aliis conferendus: is ſi prudentiſſimi Põ-*
" *tificis meíque conſilij ratione cognouerit, unà & illud quod*
" *imperauit probabit, & in his profectò laboribus uolunta-*
" *tem noſtram minimè reprehendendam putabit. Multum*
" *ſanè interfuit quamobrem ego non uirtute ulla aliis præ-*
" *poſitus, ſed quadam ſuperiorum tum temporum tum actio-*

 num

» *num ratione, & tāquam à causa ipsa inuitatus uidear, qui*
» *primus hoc conflictu telum iaciam, & sacrosancti Late-*
» *ranensis cœtus auspicia capiam. Nam cùm annis ab hinc*
» *circiter uiginti, quantum in me fuit, & perexiguæ uires ful-*
» *tæ diuina ope tulere, Euangelia populis interpretatus sim,*
» *Prophetarum uaticinia aperuerim, Ioānis uisionem de suc-*
» *cessu Ecclesiæ, uniuersæ ferè Italiæ enarrauerim, ac sæpenu-*
» *mero affirmauerim eos qui tunc audiebant, ingentes Eccle-*
» *siæ & agitationes & clades uisuros, illiúsque emendatio-*
» *nem fortè tandem aliquando conspecturos. Nunc par esse*
» *uisum est, ut qui hæc dixerat uentura, idem uenisse testetur:*
» *& qui toties exclamarat, uidebunt oculi mei salutaria tē-*
» *pora, iam tandem exclamet, uiderunt oculi mei salutem, aut*
» *certè sanctum plūmque principium expectatæ instauratio-*
» *nis. Dicam itaque de cœtu ac cōuentu pio, & quàm Eccle-*
» *siæ commodus semper sit, & quàm nostris temporibus ne-*
» *cessarius: Principio quis non uidet rerum alias diuinas esse,*
» *cælestes alias, alias humanas? Ac diuinæ quidem quòd sunt*
» *motus ac mutationis expertes, emendatione non egent: cæ-*
» *lestes uerò atque humanæ, agitationi obnoxiæ instauratio-*
» *nem desiderant. Nam Luna cum ad Solis commercia uene-*
» *rit, Sol cum à Cancro in Brumam descenderit, quasi magno*
» *mortalium dispendio, damna ab integro reponit: coguntúr-*
» *que præscribente natura lucis iacturam rependere: & quic-*
» *quid cadendo abstulerint, ascendendo mortalibus restitue-*
» *re. Quòd si cælestia siderum itinera, quanquam perpetua,*
» *immortalia, sempiterna, quandiu architecto Deo huius fa-*
» *bricæ terrenæ placuerit, redeunt tamen restituuntúrque:*
» *quidnam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum, cadu-*
» *cum, mortale? Profectò aut interitu cito pereat necesse est,*
» *aut continua innouatione reficiatur. Quod enim est cibus*
» *corporibus ut uiuant, quod semen generibus ut perpetua*

» sint, id præstat humanis animis sua pro tempore emendatio,
» cultura, disciplina. At quemadmodum si pratis imbres, si
» hortis aquam aut puteos, si agris cultum, si uineis putatio-
» nem, si denique uiuentibus alimenta subduxeris, illa arescẽt
» breui, syluescẽntque, hæc uiuere desinent, atque emorientur:
» ita ferè post Constantini Magni tempora, quæ ut sacris re-
» bus multum adiecêre splendoris & ornamenti, ita morum
» & uitæ sanctitatem non parum eneruarũt. Quoties ab his
» conuentibus habendis cessatum est, toties uidimus diuinam
» sponsam à sponso ad tempus relictam. Vidimus Christum
» paululum in nauicula obdormientem. Vidimus uentorum
» rabiem, factiosorum furorem in candida ueritatis uela ir-
» ruentem. Vidimus malas cupiditates, diram auri atque ha-
» bendi sitim. Vidimus multos adeò ad functiones sacras uo-
» catos partim bella & serẽtes & alẽtes, partim deditos cor-
» poris gaudiis, per luxũ atq; ignauiã ætatẽ agere. Vidimus
» summa homines solertia, ingenium, quo neque aliud in na-
» tura mortalium melius amplitúsq;, aut incultu atque socor-
» dia torpescere sinere, aut prophanis curis, quum dominico
» gregi essent præpositi, intentos occupari. Vidimus perditam
» malorum audaciam, aduersus iura, authoritatem, maiesta-
» tem Ecclesiæ sæuientem. Vidimus, inquam, uim, rapinas,
» adulteria, incestus, omnem denique scelerum pestem, ita sa-
» cra prophanáque miscere omnia, ita in sanctum nauigiolũ
» impetum facere, ut penè scelerum fluctibus illa latus dede-
» rit, ac propè mersa & pessundata sit. Rursus cum eo monẽ-
» te spiritu, cui hodie supplicationes decretæ sunt, patres ad
» piorum cœtum confugerunt: quamprimum emendauere
» composuerẽque omnia, uentis turbinibúsque impetrauere:
» & quasi in tutissimum portum delati, impetum rationi, in-
» iuriam iustitiæ, uitia uirtuti, tempestates ac fluxus serenitati
» tranquillitatíque cedere compulerunt, hymnúmq; cecinere

" sancto spiritui, piscatorum, maris, atque aquarum Deo: A-
" quæ multæ haud potuere extinguere charitatem & illum:
" Iam hyems transiit, imber abiit: surge. Iacet enim sponsa, ut
" hyeme frondes arborũ. Surgit reuirescitq; synodorũ studio,
" ut syluæ ueris tẽpore reuocato sole frõdescunt ad solis redeũ-
" tis radios, & fœcundi spirant Zephyri, & læta plantaria
" germinãt. Ad synodorũ lumen & diuini spiritus flant au-
" ræ, & emortui Ecclesiæ oculi reuiuiscunt, ac recipiũt lucem,
" ubi pars altera impletur oraculi, Iterum pusillum & uide-
" bitis me: quod quidem nihil aliud sibi uult, nisi sancti spiri-
" tus lucem quæ cœtibus omissis extinguitur, tanquã excusso
" è silice nouo igne, iterum accendi & recuperari in conuenti-
" bus piorum. Fide plane perfecta Deo placemus: hæc labans
" fulcitur synodis, hæc uerum cultum diuini numinis propo-
" nit, sacrosanctæque fidei fundamenta tuetur. Hac incensi,
" qui recte expectant certa illa diuináque præmia in eius an-
" choris decet, atque interdum in salo expectare fati uadimo-
" nium. Eo fit ut deterius de se mereantur, qui abiectis illis an-
" choris cupiditatibus uela pandunt, rursus altum, rursus pe-
" lagi naufragia spectantes. Ex ea fide & unitate trinæ diui-
" nitatis, mysteriisque diuini sermonis mortale hoc corpus
" induẽte sata est illa uinea, quã & futuram cecinere oracu-
" la, & præsentem Euangelia indicauere. At iam perierat
" uinea: nam ut testatur Dauid, illam aper è sylua depastus
" erat, illam tumor philosophiæ uastauerat. Arius primum
" montem, super cuius uertices consita erat uinea, auellere co-
" natus est, qui unitatem discerpsit. Sabellius secundum, qui
" personas cõfudit. Photinus tertium, qui partum uirgineum
" impura temeritate labefactauit: tres ueluti impũ gigantes,
" qui gloriæ cupiditate, & rerum nouarum studio cælestes
" montes loco mouere ausi sunt, ut uiam sibi facerent ad cælũ
" oppugnandum, rescindendũmque. Et erant iam uoti com-

» potes:nam quæ ipsi philosophia persuadebant,armis ea re-
» cipi principes imperabant. Philosophia nos argumentis ur-
» gebat:arma collatis signis oppugnabat,illa præstigiis. Hæc
» ui fidem euertere conabantur, illa inuertere quæ credeban-
» tur. hæc eos qui credebant, perdere contendebant: illa in
» pietatem & animas, hæc in corpora uitámque sæuiebant.
» Quid faceret diuina sponsa iam peritura? quò se uerteret?
» quò confugeret? cuius fidem, cuius opem, cuius auxilium
» imploraret? Exhorrescebat tempestas, nauicula mergeba-
» tur. Denique, ne multis morer, nulla effugiendi, nulla eua-
» dendi inuenta uia est, nisi Nicenus cœtus Syluestro ad cla-
» uum sedenti & iam naufragium facienti adstitisset, ac sta-
» tim diuinis fulminibus & fidei montes restituisset, & gi-
» gantum temeritatē discississet, ubi Deus erepta puella igno-
» tos atque impudentes procos repudiauit, septámque libera-
» li custodia adultam iam uirginem castè,& ab armatorum
» impetu defendit,edoctáque est sponsa aduersis rebus, nullū
» omnino præsidium ad se uel tuendam firmius, uel liberan-
» dam accommodatius, uel uindicandam efficacius habere,
» quàm piorum cœtum, quo uno fit ut nullæ aquæ Ecclesiæ
» charitatem extinguant, utque diuinus spiritus in nostris
» animis mansionem efficiat, qui unicus uelut aquarum ui-
» ctor tempestatúmque domitor fertur teste Mose, atque ex-
» cubat super aquas. Iam uerò quod de fide dixi, quæ utique
» parua esset sine cœtibus, idem, ferme de iustitia, temperan-
» tia, sapientia, cæterísque uirtutibus existimari uelim: o-
» mnes enim desidiam pro labore, otium pro negotio; uolu-
» ptatem pro solicitudine expetimus: uerum cum animaduer-
» timus quādoque fore (quod in cœtibus fit) ut census habea-
» tur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut improbi depre-
» hendantur, iudicentur, plectantur: contrà probi alliciantur,
» foueantur, attollantur, incredibiles stimuli appetendæ uir-

" tutis iniiciuntur, ut homines colligant sese, ut meliora deli-
" berent, ut ad uitia relinquenda, & uirtutem capessendam
" accendantur, nihilque non honestum, nihil liberali homine
" indignum moliantur. Illud, illud conuentuum commodum,
" euerriculum fuit maliciarum, discerniculum fuit unde ueluti
" ex equo Troiano tot clarissima ingeniorum lumina emicue-
" re. Inde illa uirtutum approbatio, illa detestatio uitiorum,
" Dionysios, Eusebios, Origenes, Basilios, Chrysostomos, Da-
" mascenos, Cyrillos, Athanasios Graciæ: Hilarios, Arnobios,
" Cyprianos, Lactantios, Ireneos, Iustinos, Clementes, Afri-
" canos, Victorinos, Prudentios, Cassianos, Hieronymos, Am-
" brosios, Augustinos, Gregorios nobis peperit: qui cum ma-
" gna similium turba, quos libros, quæ scripta, quæ monumē-
" ta, quod disciplinarum, quod doctrinarum, quod diuini uel
" auri uel argenti genus, in Christianum ærarium non con-
" gesserunt? Rem praetereo, nisi tempus obsisteret minimè
" prætereundam, de Ecclesiarum rectoribus, de pastoribus
" populorum, in quibus quidem uniuersa rei Christianæ sita
" est & summa & salus. Vt enim inferior hic mundus, cœli
" tum motu, tum lumine regitur, ita Christianæ gentes à re-
" ctoribus suis, uelut à cælestibus pastoribus gubernantur: qui
" si boni futuri sint, necesse est ut & lumine disciplinarum
" fulgentes, alios doceant, & motum sanctarum actionum
" exercentes, quæ docuerint, ipsi in primis & maximè agēdo
" præeant Hæc duo illa sunt, quæ & docuit pastorum prin-
" ceps Christus, cùm & lucernas ardentes gestare ad clarè
" instituendum, & ad sanctè agendum præcinctos esse ius-
" sit: simul ipse mirificè exercuit, cum & lux mundi & diui-
" ni patris sapientia fuerit, & sanctus appellatus sit, quòd
" probos omnes uitæ sanctimonia antecesserit, atque ob eas
" res pastorem se bonum dixerit. Quòd uerò ob utrunque,
" bonum se dixerit, testatur præco diuinus, qui cœpisse eum

» scribit tum facere tum docere. Idem nobis enitendum, nisi
» tantam dignitatem tabescere uetustate, & per socordiam
» dilabi uolumus: non eos imitari qui cùm uni & alteri præ-
» fecturæ sacerdotióque desponsi sint, in alia mox animum
» adiiciunt, ac ueluti priores sponsas funere extulerint, rursus
» proci, rursus candidati uisuntur: quasi professi sint eam re-
» ligionem quæ ære demum numerato, professores auctorare
» didicerit, non etiam annonis mentis sibi optimè consciæ,
» quæ stipendia sunt & emerita mentium ingenuarum: ac
» primus quidem prudentiæ gradus fuerit ab iis abstinere:
» quòd si more humani ingenij impegerimus, redeundum in
» uiam, neque uerò rationis freni excutiendi, & peccata pec-
» catis cumulanda: id uerò indignissimum est, disertéque sa-
» cro retinédæ interdicto maiestatis, metúsque diuini aduer-
» satur. Hæc si semel impegerimus, in gradum nos restituunt.
» Interdicto eiusdem recuperandæ, unde scilicet perturbatio
» nos animi deiecit. Itaque ea in re debemus animum maxi-
» mè exercere, ut exemplo prius à nobis præposito colantur
» boni mores, concordia Christiana in unum omnes coalesca-
» mus. Huius rei, quæ omnium longè maxima est, multa
» præcipuáque semper fuit cura cœtibus. Nam qui præstanti
» doctrinæ sanctum uitæ institutum adiunxerint, à Synodo-
» rum patribus ex uniuerso terrarum orbe conquisiti, euocati
» exornatíque sunt summa cum eligentium laude, Ecclesiarũ
» fructu, commodo, lætitia, plausu populorum. Quid illud o-
» mnium grauissimum ac periculosissimum loquar, quòd ne-
» mo tempestate nostra non deplorat: iniurias principum di-
» cam, an militum? legionum inconstantiam, armatorum
» minas? Quid enim miserius, uel audiri, uel cogitari potest,
» quàm ut cæli terrarúmque regina Ecclesia, aut ut seruire, aut
» manus dare, aut grassantiũ tela pertimescere cogatur? adeo
» serpit hoc tempore, adeo insurgit, adeo inualescit, ut omnis

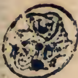
» illa Ecclesiæ authoritas atque adeo tradita libertas, euersa; » profligata, & plane extincta esse uideatur. Quamobrem » caue Iuli secunde Pōtifex maxime, caue credas ullum mor- » talium quicquam melius salubriúsque cogitasse unquam, » quàm ipse spiritu sancto monente cogitaueris in Synodo in- » stituēda, cuius quidem nulli reges, nulli Cæsares, nulli prin- » cipes possunt uel decreta contemnere, uel iussa negligere, uel » authoritatem detrectare. Si qui enim fortè Pōtificem ipsum » per se inermē parui pendere ausi sunt, Synodi authoritate, » principúmque & nationum consensu, ac studiis instructum » metuere ac uereri consueuerunt. Nam si Synodorum res ge- » stas repetamus, nihil illis potentius, nihil maius, nihil mu- » nitius esse intelligemus. Synodo nanque in Ioannem Hi- » spaniæ, & Alphonsum Lusitanum, Rodulphum imperato- » rem designatum, Gregorius X. Martinus IIII. in Petrum » Aragonium animaduertit. Synodo Alexander V. Ladislaū » exauctoratum fecit. Synodo & olim Gregorius, & patrū » memoria Eugenius Græcam Ecclesiam Latinæ coniunxit. » Quin in hac eadem æde omnium principe, & quæ uincere » semper hostes solita est, uinci nunquam, non nisi Synodo, & » II Innocentius aduersarios deiecit, & III Alexander » uictorem sociósq; superauit: & innocētius Othonē imperio » submouit: & Martinus V. hostilia tyrānorū arma dissipa- » uit: & ne omnia persequar, quicquid laude, quicquid glo- » ria dignū à Melchiadis ætate in Ecclesia gestum est, aut ad » hostem arcendū, aut ad Remp. componendam, id omne ex » his conuentibus originem sumpsit, & proinde illis acceptū » ferendum. Vnde ueterum decretis cōstitutum uidemus, ut » quotannis bis habeantur conuentus docentium in Ecclesiis: » credo haud aliam ob causam, nisi ut & sordes abluantur, » & ne, si qua dissensio orta est, latius uagetur. Et simulachrū » huius moris retinent passim Ecclesiæ, dū conueniunt quot-

» annis singularum diœcesium sacerdotes, ubi de moribus &
» doctrina pauca, multa paßim alia inculcantur, nullo ueterũ
» exemplo, qui hunc conuentum ueluti morum aliam censu-
» ram instituère. At nos nunquam ne tandem post undique
» qua sacra, qua prophana, interuersas opes, haustas uolupta-
» tes, ullum tempus in acerrima & attentißima cogitatione
» ponemus? qua perspiciamus, quo pacto rationes huiusce sa-
» cerdotij ad ærarium illud diuinum referamus, ubi sestertia
» innumera expensa cum acceptis conferenda sunt? Quousque
» tandem pergemus fastigium ita nostrum tollere, ut lumini-
» bus Regũ & principum obstruere conemur? Quotus quis-
» que nostrum fidei initia & ipsa primordia religionis, quæ à
» cruce & morte, non fastu & magnificentia profecta sunt,
» intuetur? Quotus quisque diuini præconis uoce edoctus, in
» simplicitate animi magnitudinem, in procuranda aliorum
» utilitate, posthabita sua ultimum finem assequendæ felici-
» tatis constituit? non sunt sacra, non, inquam, augusti isti ritus
» nostri ad cæterarum disciplinarum uiam & rationem diri-
» gendi. Quippe illæ uario multiplicique ingenio hominem
» exigunt: ij nisi simplicibus & credulis se non credunt. Nouo
» genere & instituendi & docendi, prius persuasos esse uo-
» lunt sectatores suos, quàm aliquid illis persuadeant: elatos,
» laudis cupidos à limine arcent, calliditatem, confidentiam,
» magnificásque istas ostentationes ne admittunt quidem.
» Nunquám ne imitabimur tot culmina fidei? tantas copias
» testium lectißimorum, qui pomœria prorogauerunt sacri
» dogmatis usquequaque gentium? Aut hoc restituet piorum
» cœtus, aut iam deplorata omnia. Nam quid aliud sanctus
» cœtus, nisi malorum metus, proborum spes, errorum corre-
» ctio, seges & restitutio uirtutum? qua dæmonum fallacia
» uincitur, illecebræ auferũtur, ratio amissa arcem recipit, ter-
» ris è cælo iustitia redditur: redit siquidem ad mortales Deus.

» *Nam si dixerat, Vbi duo uel tres meo nomine conuenerint,*
» *ad eos uenio, intérque eos sum: quanto huc lubentius se cõ-*
» *feret, quò non duo uel tres, sed tot* Ecclesiæ *capita proficiscũ-*
» *tur?* Nam *si angelos uocat* Ioannes Ecclesiarum *pastores,*
» *quid est quod uel uotis petere, uel precibus à* Deo *consequi*
» *non possit tanta simul frequentia angelorum?* Hic Eua *ab*
» *exilio reuocatur, hic serpentis caput talo premitur puellæ*
» *sanctioris:* Abrahamus *educitur è* Chaldæorum *terris,* Agar
» *ancilla obtemperat heræ, fœdus cum* Deo *rursus feritur;*
» *animorum circuncisio introducitur.* Hic *scalam figens pa-*
» *triarcharúm pater in cælum aditum pandit,* Deo *iungitur*
» *in palæstræ ludo, & audendo à* Deo *accepit nomẽ.* Hic *po-*
» *puli ueluti in solitudine oppreßi fame, diuinitus auxilium*
» *impetrant, cæli angelorúmque panem recipiunt, & suaui-*
» *tate uescuntur cælestium epularum.* Hic *cum hominum pe-*
» *ctora tanquam saxea euaserint,* Mosis *uirga percussa aqua-*
» *rum fontes effundũt.* Hic *thesaurus agro abditus effoditur;*
» *margarita emitur, lampades accenduntur; semen in agrum*
» *fertilem seritur, sinapis granum surgit in arborem, & fera-*
» *ci oleæ oleaster inseritur.* O *beata itaque tempora illa, quæ*
» Synodos *susceperunt: hæc stulta, si non agnouerint: misera, si*
» *omiserint.* Et *quando ueterum cœtuum commoda strictim*
» *attigimus, nunc quam breuißime nostra delibemus.* Tan-
» *tás ne uirtutes,* Dij *boni, tantam frugalitatem, modestiam;*
» *maiorum nostrorum non imitabimur, qui cum omnia sibi*
» *subesse uiderent, nihil sibi arrogarunt? & tamen ita cupio*
» *ueteres imitemur, aspera ut omnia & inculta, ambitionem*
» *potius quàm pietatem redolentia uitemus, ne plebem dum*
» *emendare uolumus, à nobis auertamus.* Frugalitatem *exi-*
» *git pietas, non pœnam: utamur argento, non capiamur: ità*
» *quidem ut non auro à nobis & munditiæ, sed uitiis & il-*
» *lecebris indictũ bellũ uideatur.* Appello *ergo te* Iuli *secũdẽ*

" *Pontifex maxime, summus ille te appellat Deus, qui suam*
" *te gerere uicem in terris uoluit: qui è tanto iampridem Se-*
" *natu te unum delegit, qui nonum usque in annum Ecclesiæ*
" *suæ te sponsum defendit, qui & bonam cogitãdo mentem,*
" *& magnam agendo facultatem dedit, quantum nulli ma-*
" *iorum unquam præstitit, ut prædones abigeres, uias pur-*
" *gares, seditiones tolleres, Dei templum, omnium quæ usquã*
" *uisa sunt magnificentissimum excitares, militiæ arma Eccle-*
" *siæ (quod nemo antea aut potuit aut curauit) magnis Regi-*
" *bus metuenda faceres: ut denique imperium propagares,*
" *ut Ariminum, Rauennam, Fauentiam, & alia permulta*
" *recuperares. Quæ etsi tibi eripere hostis potest, quin tamen*
" *primus Pontificum hæc gesseris, efficere non potest. Magno-*
" *rum enim principum uirtus non casu aut euentu, sed ex cõ-*
" *siliis atque actionibus censenda est. Tibi uerò etiam atque*
" *etiam uidendum, ne dum capiti mederi pares, reduuiam cu-*
" *rasse uideare. Caput uerò illud fuerit tuarum actionum, si*
" *Christi hostem Maumetem fregeris: reliqua tibi adempta,*
" *alio tempore reddentur. Nunc rebus gestis hæc duo deerãt,*
" *ut Synodum uocares, & communi Christianorum hosti*
" *bellum indiceres: & quæ ab initio semper cogitasti, spopon-*
" *disti, decreuisti, iam Deo, iam Christiano gregi, iã tuæ præ-*
" *stes tum pietati, tum fidei. Ac scias te bonos omnes in ma-*
" *gnam spem erexisse, quippe qui bellorum & malorum tẽ-*
" *porum iniuria, ad hæc differenda quidem coactus fueris,*
" *ad negligenda uerò & deserenda non minis, non telis, non*
" *cladibus adduci potueris, qui animum ea constantia firma-*
" *ris, ut hi fluctus, hæ aquæ, hi turbines, procellæ, quanquam*
" *multæ, firmam tamen charitatem tuam extinguere nõ po-*
" *tuerint. Ille itaque idem Deus qui præter hæc omnia quæ*
" *ad animum exercendum enumeraui, immortalia beneficia*
" *bis superioribus annis, tum Romæ tum Bononiæ, cum etiã*

» intra ædes tuas extinctus habereris, te in uitam reuocauit,
» & ad hæc maxima opera gerenda reseruauit, ut & ipse
» Deus extincto Pontifici manifestissimo mirabilique exem-
» plo, & Pontifex extinctæ Ecclesiæ sanctissima Synodo uitã
» restitueret: atque unà cum reuiuiscente Pontifice, etiam Ec-
» clesia moribus reuiuisceret. Ille, inquam, Deus petit man-
» dátque, ut duo illa animo uolutes, cures peragas: & euellas,
» eruas errores, luxum, uitia: instituas, ædifices, plantes mode-
» rationem, temperantiam, sanctimoniam. In te uno id situm:
» quod ueterum decretis sancitum est, iubeas exerceri hoc lo-
» co. Primum si quis nouum quid proponit, si quid quod per-
» tinet ad quantumuis magnæ potentiæ emendationem in-
» staurationémue, huic ne id fraudi sit: Deinde ne cui præci-
» damus ueterẽ licentiã libertatémq; dicendi: Tum ne immo-
» destis uocibus perstrepamus, aut uanis tumultibus cœtum
» perturbemus: Vt deniq; ij deligantur, qui grauissimis de re-
» bus disputent, nõ qui diuitiis solũ & gratia apud magnos
» polleant: at singulis maximisq; ex urbibus qui iudicio pro-
» borũ, & in studiis liberalissimis grauissimisq; uersati sunt,
» & opinione probitatis passim cõmẽdentur. Ad hæc uerò a-
» genda cũ alia permulta, tũ præcipuè amissus exercitus exci-
» tare nos debet: quod equidẽ diuina prouidẽtia factũ putem,
» quò armis demũ Ecclesiæ freti, alienis cederemus, ut ad no-
» stra redeũtes, uictores euaderemus. Nostra autẽ arma sunt,
» pietas, religio, probitas, supplicationes, uota, lorica fidei, atq;
» arma lucis, ut ait Paulus. Ad quæ si Synodi opera redibi-
» mus ut armis nõ nostris inferiores aliquo hoste fuimus, ita
» nostris erimus omni hoste superiores. Nos quidẽ pauloantea
» occupata à Frãcis Italiæ parte nobilissima, sic orbẽ reipubli-
» cæ cõuersum uidebamus, ut uix audire sonitũ, uix impressã
» orbitã intueri possemus, minore omnino sonitu quã putara-
» mus lapsa erãt omnia: spes iniecta nulli uẽturũ ea potestate

» *hominem, qui labefactatus has partes aut suscipere posset,*
» *aut tueri*. Ecce autem extitisti tu Iuli, *uindex libertatis no-*
» *stræ,conuertisti arma in florentissimum* Regem : *qua in re in*
» *summam gloriam uenisti:quæ tamen si in ueros fidei hostes*
» *conuertisses,hominum credo admiratione in cælo esses.* Ve-
» *niat quæso in mentem* M*osis bellum, quod aduersus* Ama-
» *lechum* Regem *gessit : uidebis populum* Deo *charum , gla-*
» *dius fidentem semper uinci : contrà precibus supplicantem,*
» *semper uincere.* Iosueus *exercitum in prælium ducebat:* Aa-
» *ronus sacerdos cum* Huro ac Mose *montem ascendebant,*
» *illi armato corpore ferebantur in hostem, hi demum pur-*
» *gato animo precabantur.* Illi *ensibus, hi uotis agebant : illi*
» *ferro,hi pietate pugnabant.* Vidimus *utraque arma militiæ*
» *ac religionis : at iam quæ nostra sunt cognoscamus .* Dum
» Moses, *inquit, manus attollebat, noster uincebat exerci-*
» *tus : dum manus remittebat, exercitus inclinabat.* Acne
» *casu id factum suspicemur, extremo sermone illo scribitur,*
» *aduersus* Amalechum,*hoc est,*Ecclesiæ *hostem,*Dei *manum*
» *ac bellum esse à generatione in generationem :* Quibus *uer-*
» *bis monet* Deus,*utrãque generationem:&* Mosis & Chri-
» *sti,militiæ armis uinci,pietatis studio uincere:superari manu*
» *decertando, sacro faciendo, superare.* At *quò nos tandem*
» *perduxit præceps ambitio ? ut cùm* Christi *mandato pacem*
» *cum hominibus sanctè colere,cum uitiis demum bellum ge-*
» *rere debeamus,* Italiam *tamen ipsi totam armis nostris cõ-*
» *cutiamus ?* An *uerò finem nunquam inueniet dominandi*
» *illa apud nos ambitio,ut non contenti potestate illa eximia,*
» *ad raptos dominatus animum adiiciamus?* Audire *operæ-*
» *pretium fuerit diuinas uoces undique personantes,undique*
» Synodum,*pacem, sanctam illam expeditionem efflagitan-*
» *tes.*Quando *enim uita nostra mollior? quando ambitio pe-*
» *tulantior? quando cupiditas inflãmatior? quando peccandi*

» licentia impudentior? quando audacia aduersus pietatem
» loquendi, disputandi, scribendi, aut frequentior, aut securior
» fuit? quando in populis rerum sacrarum? quando & clauiũ
» & sanctorum praeceptorum non modò negligentia, sed &
» contemptus maior? quãdo apertius religio & fides ludibrio
» uel tenui plebeculae fuit? quando (pro dolor) sectiones in Ec-
» clesia perniciosiores? quando hostis potentior? quando ex-
» exercitus truculentior? quando obiter monstra, portẽta, pro-
» digia tum caeli minitantis tum terrae expauescentis, aut cre-
» briora aut horribiliora apparuêre? quando (heu fletus me
» impedit) caedes, quãdo clades uel prius Brixiana, uel postea
» Rauennate cruentior? quando, inquam, ullus inter infaustos
» dies, quàm sanctissima illa à mortuis excitati Christi lux,
» aut luctuosior aut calamitosior illuxit? scilicet, ut expleant
» illi uindicta feroces animos, nos uiles animae mactamur?
» inutilis turba, nos cui nullae eiulationes flebiles debentur,
» uexamur? Quae quidem omnia (nisi ferrei sumus) quidnam
» aliud quàm caelitus missae sũt uoces monentis Dei ac prae-
» cipiẽtis, ut Synodum habeas? ut Ecclesiam emendes? ut spõ-
» sae tuae undique lacessitae pacem utranque restituas? ut gla-
» dios auertas urbis & Italiae iugulis imminentes? ut nostrã
» frenes uiuendi licentiam, Ecclesiae uiscera maioribus uulne-
» ribus ferientem? Non enim multum refert quantum agri
» possideamus, sed quàm iusti, quàm pij, quàm diuinarum re-
» rum studiosi simus: ut denique post tot mala, tot incommo-
» da, tot calamitates, principem Christum audias Petro po-
» sterisque Synodum ostendentem, ut unicam omnium malo-
» rum medicinam, tutum periclitantis nauiculae portum, solã
» Reipublicae confirmandae rationem. Iubet enim Petro, con-
» uersus aliquando confirmet fratres suos. Imperat aliis ab
» ingrata Deo uita, ad gratam piámque lapsos deducant:
» uult is ea pares, mediteris, cogites, quae esse in eo Pontifice ac

" uiro debeant, qui sit piorum cœtum afflictum & oppressum
" miseris temporibus ac perditis moribus, in ueterem pietatē
" ac religionem uindicaturus. Ille abs te etiam atque etiam
" petit, ut ea quæ initio ostendisti, in sanandis hisce tumulti-
" bus, deinceps fecisti, etiam ad exitum augeri & cumulari
" per te uelis. Quando enim unquam magis uidimus lippitu-
" dine præpeditos, præponi diuinæ spōsæ arcibus pro specula-
" toribus? pro antistitibus eos qui oracula intelligere nequeāt:
" pro uigilibus, uiros somno languidos: pro præconibus, qui
" exiguæ sint uocis: pro concionatoribus (ut de me aliquid di-
" cam) qui raucedinem contraxerunt: pro nauarchis quique
" clauum teneant, quibus in sentina locus esse uix debeat in
" iactatione & æstu maris? pro præcursoribus, quibus anhe-
" litus sit impeditus? Audis Petre? Audis Paule? Auditis au-
" gustissima semper capita, tutela ac præsidium urbis Romæ?
" Auditis in quem malorum cumulum Ecclesia, Christi fun-
" data sanguine deducta sit? Videtis acies utrinque profliga-
" tas? uidetis cædes? uidetis clades? uidetis campos occisorum
" aceruis opertos? uidetis terram hoc anno plus cruoris hau-
" sisse quàm pluuiæ? minus imbrium bibisse quàm sanguinis?
" uidetis tantum Christiani nominis, quantum fuerat ad fi-
" dei hostem debellandum satis, nihil nisi exitium, nihil nisi
" interitum superesse? Ferte sacris uestris ad Deum precibus
" opem, iuuate, succurrite, & quam de Iudæorum & tyran-
" norum faucibus eruistis Ecclesiam, nūc domesticis cladibus
" occumbentem eripite. Videtis eò rem peruenisse, nemo ut iā
" inueniatur qui sacram nauem, quæ fertur in scopulos retro,
" inhibeat, cùm remiges obsurduerint: ac nec uectores quidem
" iactura facta reliquias colligant. Videtis flare atque reflare
" hinc atque illinc uentos contrarios, scindi uela, frangi propè
" sacræ nauis malum, carinam dehiscere: Videtis ui uentorum
" nauim ita impulsam in funes anchorarum, aliarum nauiū,

 uix

» *uix ut præcisis funibus nautæ se explicare possint. Videtis*
» *nihil aliud superesse, quàm ut leuandæ nauis gratia, iactus*
» *mercium fiat diuinarum, qui necquicquam postea omnium*
» *contributione sarciri possit. Videtis ab ipsismet Italis accersi*
» *ferocissimos hostes in Italiam: qui cum cogantur exire de*
» *naui abiectis gubernaculis, cupiunt reliquorum naufragia*
» *ex terra intueri. Malunt uehi male & superbe Turcis gu-*
» *bernantibus, quàm iuncti nostris uectoribus obtemperare.*
» *Tales obsecro pestes auertite. Orat id à Deo populus, uiri,*
» *fœminæque, omnis ætas, omnis sexus: rogant patres, obsecrat*
» *Senatus, obtestatur ipse denique supplex Pontifex, ut Eccle-*
» *siam, ut urbem, hæc templa, has aras, hæc sacra, hæc uestra*
» *ipsorum capita seruet, ac Synodum Lateranensem à Iulio*
» *indictam hodie: quod faustum, felix fortunatúmque sit, &*
» *nobis & Ecclesiæ, & toti Reipublicæ Christianæ, in orbis*
» *terræ certissimam salutem, diuini spiritus numine firmet, cu-*
» *rétque: iubeat, imperet, & pacari Christianos principes, &*
» *in publicum Christi hostem Maumetem nostrorum Regum*
» *arma conuerti, atque his fluctibus, his procellis, his aquis,*
» *non modò non extingui Ecclesiæ charitatem, sed sacræ cru-*
» *cis meritis, & diuini spiritus ductu, quibus coniunctim ho-*
» *die sacra fiunt, ablui potius ab omnibus conceptis maculis,*
» *& in antiquum splendorem munditiámque restitui.* Hæc
ille prudenter dissrebat: at cùm post tertiam sessionem fœ-
dus pepigisset Pontifex cum Maximiliano in æde dica-
ta sacræ uirgini Populanæ, Iulius qui pacis antea consilia
cum Ludouico agitarat, acrius bello renouando incubuit:
idémque Egidius Viterbiensis, quasi palinodia recantata,
multa in Gallos effudit, quasi impij nemine persequente ex
ueteri oraculo fugientes, uictoriam dedissent: & tamen uir
pius uictus ueritate, extremis uerbis orationis hortatus est
Pontificem, Si partam diuino munere uictoriam, si hunc diē,

si Cæsaris fœdera, si supplicem hâc Rempublicam, si res gestas, si illud quod cælo æquaret templum, si posteros, si monimenta, si trophæa, si sua omnia stabilia, æterna, felicia esse cuperet, componeret hos fluctus, tolleret intestina mala, emendaret mores, luxum, licentiam, flagitia, odia præterea, discordias, arma è Republica prorsus auferret: & compositis rebus pacatisq; uera sanctâque pace principibus, quicquid Christianarum esset uirium colligeret, & ad imminẽs Maumetis periculum dirámque pestem opprimendam accederet: & si res diuina & uera gloria ex animo curæ ei esset, alia omitteret omnia: has pestes aggrederetur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto Cæsare, spretis prudentũ consiliis, nihil deliberatius fuit, quàm hinc Ferdinando, hinc Anglo, hinc Heluetiis ad arma uocatis, Regnum Gallicum opprimere. Quin uulgatum est, iocóne cõfictó, an uero, quãdo Romani pictores Petro claues, Paulo ensem tribuunt, illum in Gallos emissurum copias, ense accinctum & clauibus, ad Tybrim profectum in aquas amnémque proiecisse
„ *claues, hæc inferentem: Quandoquidem nihil Petri claues*
„ *prodessent, Pauli ensem (quem mox eduxerat) auxilio futurum. Idem ea fuit perfidia, ut Federicum Sanseuerinum, unũ è purpuratis, quid ad Regem transierat, blãdis literis ad reditum pelliceret: alteris maximè petebat à Francisco Gonzaga Mantuano, & Iacobo Triuultio darent operam, ut quacunque ratione interceptum deprehenderent: idem, ut dum per legatos pacis conditiones scribũtur cum Rege, aliis legatis Heluetios summis inuitatos stipendiis uno eodémq; tempore in Regem armaret: Gallos uerò in uniuersum nouo nomine augẽs Romanam supellectilem, Micturiuinos uocaret, quasi immodicos uini potores, quod mox emittendum esset: quo uitio ipse maximè laborabat. Neque hisce maledictis abstinebat quæ in ipsum dupliciter recidebant. Vnde*

factum est ut Gallici poëtæ palàm in eum his affixis undique uersiculis luderent:

Patria cui Genua est, genitricem Græcia, partum
Pontus & unda dedit, quî bonus esse potest?
Sunt uani Ligures, mendax est Græcia, ponto
Nulla fides: malus est, hæc tria quisquis habet.

Magnam uerò ab eo iniit gratiam Ianus Lascaris, qui his Romam allatis uersiculis, contrarios mox edidit in hanc sententiam:

Est Venus orta mari, Graiûm sapientia, solers
Ingenium est Ligurum: quî malus esse potest
Cui genus ut Veneri, à Graiis sapientia, solers
Ingenium à Genua est? Mome proterue tace.

Is tamen in eas est angustias deductus, ultro ut copias omnes suas Ludouico detulerit, modo tamen Ferrariensem ne tueretur, tantum se spectatorem tribueret. Rex Italiam omnem potius sibi relinquendam esse dixit, quàm Ferrariensem fidelißimum socium deserendum: eius finibus si Pontifex abstineret, quibusuis conditionibus sese cum eo transacturum. Iulius ubi superatū se uidet, magis irritatus est, operáque Gurcensis Cardinalis, ex Heluetiis mox suppleuit copias, subnixus auro Veneto: Maximiliano etiam Cæsare adiuncto, clandestinisque legationibus & Ferdinandum Hispaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellum sibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militū partem. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiūt. Aubignius Hispanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Franciscus Biarnensis præfectus quem Baronem uocabant. Placentia & Parma ex fœdere Iulio cessêre. Benedictus Cribellus auro Veneto uictus Cremā dedidit. Palicius cùm se Papiam re-

cepisset, iussu quoq; Regis saluo equitatu in Galliam rediit, uel suapte spōte, cùm se hosti imparem agnoscit. Qui superfuerunt ex Gallis Mediolani, aut fuga sibi consulere coacti sunt, aut cæsi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans, obuiam factus cuidam Papiensi: is quasi peregrini curā ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem: inuitatum quiritantémque multis uulneribus confodit: mortuo cor euelli iussit: id conuiuio publice apposuit, indigno facinore sese polluens, & quod nemo in ferocissimo etiam hoste laudarit. Ferdinandus Hispaniæ Rex egerat cum Anglo, ut is classe in Hispaniam appellens, inde in Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioannis Nauarrorum Regis fines pertranseundum erat. Ioannes Fuxeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus ancipiti bello cum & Hispani & Angli uni Aquitaniæ diuersis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeum misso Amanio Alebreto Dorualo per eum tentabat Anglos Aquitania arcere: sed nihil poterat constitui quod non incurreret in magnam difficultatem. Pungebant Dorualum dubitationes Nauarri. Is cum eo egit ut impediret hostium transitum.

„ *Nauarrus negabat, se impedire posse. Primùm enim prohi-*
„ *beri fœdere inito cum Ferdinando, ne illi esset hostis: id quo-*
„ *que iactitare Ferdinandum, cum redderetur ab Hispanis id*
„ *Regnum posteris suis, diserte cautum, rediturum Regnum*
„ *ad Hispanos si sui fœdus uiolarent. Quid autem, cur hoc tē-*
„ *pore id ab eo postulet Ludouicus, qui multo tempore foue-*
„ *rit Regni æmulum Gastonem Fuxeum? deinde cur aliorum*
„ *controuersiis sese ipse interponat? Satis supérque esse sibi, sui*
„ *cuiq; Regni curam: alienis dißidiis implicari & inutile &*
„ *molestum esse. Cur florentes res suas cum aliorum turbulē-*
„ *tis misceat? cur dum alij placere studet, alterum in se accen-*
„ *dens certam sibi accersat perniciem? Tum etiam quid pro*

" *Ludouico laboret, qui decreto* Senatus Tholo*sani passus sit*
" *ditionis* Biarnen*sis imperium sibi eripi,* Regi*que addici?* His
" *itaque respōdit* Oruallus*: fœdus ei antiquius esse cum* Gal-
" *lis quàm* Hispanis. Porrò *nihil metueret* Ferdinandi *copias:*
" *futurum, si is uel nutu solo indicet irruptionem in* Nauarræ
" Regnum*, auxilia ut potentissima mox adsint, lectissimæ-*
" *que copiæ, quibus ipse ægrè* Hispaniā *suam tueatur.* Quod
" *ad* Biarnensium *ditionem attinet, cum id decretum nemo*
" *executus sit, compromisso se curaturum, ius ut suum saluum*
" *ei maneat.* Quid *autem* Fuxeum *ingerat, quo sublato nihil*
" *sit metuendum?* Regem *ut affinem fouisse, non ut* Regni *al-*
" *terius æmulum.* Excluderet Regno *hostes* Gallicos*: id si fa-*
" *ceret, præclare apud* Ludouicum *positurum confirmabat: si*
" *non faceret, uersari eum in lubrico: in periculum etiam ueni-*
" *re repudiata ea societate ne eæ arces, innumera, eáque florē-*
" *tissima oppida quæ in* Gallia *possidebat, occuparētur à* Gal
" *lis: aliter si faceret, uideret etiam atque etiam ne & in* Regē
" *esset inofficiosus, & in semetipsum pene periculosus.* Spera-
" *re se* Franciam *eius fortunæ quantumuis afflictæ & iacta-*
" *tæ, portum ac perfugium futurum.* His *motus* Rex Nauar-
" *ræ, cum* Stephanus Poncherius *&* Petrus Viachius *hono-*
" *rarij arbitri delecti,* Biarnēsem *ei ditionem addixissent, an-*
" *tiquato à* Rege Senatus *decreto, fœdus cum* Ludouico *iniit.*
" Ferdinandus *ubi ea fœdera inita intellexit, instructas co-*
" *pias, quas in* Gallum *ducturus erat, uenit in eum.* Atq; *hæc*
quidem causa fuit Ferdinando *uicini* Regis *eiiciendi: alterā etiam prætexuit, quòd edicto* Pontificio *&* Gallorum Rex *& qui ei auxilium ferrent impij pronuntiati essent, eorúmque regna publicata: exercitui, quem maximo delectu collectum habuit, præfecit* Federicum Toletanum Albanum*:* Aduentu *eius cognito,* Regem Ioannem *effugisse.* Bemontanos *omnes* Regis *studiosos, totam nobilitatem effusam*

diderit. Multi uerò ex factione Agramontanorum illum nõ modo recipiebant, sed etiam ultro uocabant. Cum urgeret *& instaret summo cum studio* Ludouicus Lerina, Pompelunenses *deditionem mox fecere deserti à* Rege: *multique alij uicini, eorum secuti exemplum, redacti mox in hostium potestatẽ, ut* Elumberri, Olitenses, Tutelenses, Amaij, Mons regij. *Arces tamen aliquot, ut &* Runcitani, Escuaniquè *aspera & montosa regione freti, manu iuuentutis* Menaldo Naualio *duce armata, feliciter à se hostem reiecere.* Progressus *deinde est* Albanus *cum exercitu ad transalpinos* Aquitanos, *fanúmque* Ioannis, *arcem munitam ad montis radices sitam occupauit:* Garritanorum *uerò agros misere populabatur, & uexabat homines contumeliarum omni genere.* Montem *quoque* Gelatium *aliam arcem recepit, diruitque paucos post menses. Adfuere & ex* Anglia *lectissima auxilia: ita eis flauit uentus aptissimus, coniuncti ut in tempore uiderentur ad* Aquitaniam *inuadendam.* Albanus *suadere his* Baionam *mox contenderent, suam festinationem ostentare non solùm auidam uictoriæ, sed etiam celeritatis: inermes atque imparatos intercipiendos. Id si celeriter fieret, se uidere impendere fatum iam, ac certè etiam appropinquare &* Baionæ *&* Dacio, *&* Burdigalæ: *At* Britannis, *cùm se imparatos ad tantam expeditionem, cùm à militibus, tum à pecunia causarentur, neque sperarent se commode hyemare eo loco posse, illudique sibi etiam ab* Albano *profiterentur, pactis cum* Franco *induciis, id persuaderi nõ potuit.* Ludouicus *magnas copias ex delectu* Aquitaniæ *comparat adiunctis* Germanis, Heluetiis, *& ueteranis, qui in præsidiis erant. Conuenere illi in fines extremos* Aquitaniæ: *præfectúsque tantis copiis* Franciscus Valesius: *huic adiuncti* Ioannes Chabaneus Palicius, Odetus Lautrecus, Carolus Borbonius, Franciscus Dunensis Longue-

 uillanus:

uillanus. Rex *quoque* Nauarræ *corroboratis iam cõfirmatiſque uiribus cùm multi ex ueteribus clientibus corrogati conueniſſent, multitudinem uariam coëgit, armauit, inſtruxit*. Conuenere *tandem omnes, conferunt conſilia, maxime exquirentes quo pacto facilius reſtitueretur* Ioannes *in regnum: multiq́ue dies cõſumpti ſunt in his deliberationibus*, Commodiúſne *eſſet coniunctos ſimul progredi, an uerò uariis è locis hoſtem extrudere, partitis inter ſe copiis*. Commodius *extremum id uiſum: id ut mature facerent*, Rex Ioannes, *&* Palicius *cum* Germanorũ *duobus*, Aquitanorum *quatuor millibus, equitibus ducentis miſsi ad* Pompelunam *recipiendam*. Borbonius *miſſus ad* Bardulorum *agros populandos*, Valeſius Albano *oppoſitus eſt: ĩj mox arces aliquot, trucidatis qui in præſidio erant, diripiunt*. Ita *factum ut mox ex* Stella, Olito, Taphalia, Regẽ *ſuum excipere parati eſſent, niſi* Antonio Fonſeca *aduentante cum inſtructo exercitu*, Franciſco *etiam* Bemontano *occurrente direpti eſſent*. Albanus *recentes* Gallos *cùm ægre à ſuis ſuſtineri poſſe uideret, cogitarétque futura illis in dies, qui equitatu abundarent, omnia difficiliora, ſtatuit pugna abſtinere, ac ſeſe* Pompelunam *recipere, & iam expeditus antecedebat* Gallicos *equites*. Id *intuitus* Valeſius *admonet* Palicium *à frõte illi ſe opponat, ſe inſtaturum à tergo fugienti parte alia*. Id *ille ueritus, concubia nocte magno ſilentio ſuis eductis, à locorum peritis per uaria diuerticula ægre eductus, ſuperat iuga* Pyrenæi. Vix *ſe illinc abſtraxit, atque impeditum expediuit cùm in anguſtum cogerentur tantæ copiæ, neque inſtantibus admodum* Francis *peruenit in urbem: eóque tẽpore hoſtes arcem* Stellẽſem *recepere*. Hac *ſpe deiectus* Rex *cum* Palicio *caſtra propius mouit: & iam prope muros caſtra habebat*. Ac *primum quidem multis ex urbe progreſſis, uarie dimicatum eſt: tardiúſq; urbs uidetur oppugnata,*

machinis bellicis nondum allatis. Deinde etiam copiæ per suburbanam explicatæ multis in hostem irruentibus, inter quos cæsus Almacus. Quo loco castra habebāt Frāci, duo erant fana, alterum Encratio, alterum Claræ Vestalibúsque dicatum: quæ cum supplices confugissent in fidem Antonij Barbesij adolescentis adhuc, data ab eo sedulo est opera ne uiolarētur. Euelli uix potuit opinio Ioanni, quin se Pompelunenses sponte dedituri essent: id cum non procederet, tandem statuit urbem oppugnare. Satis cōstat à Ioanne Lisleo, quem uulgo Liloium uocabant, Aquitano uexilla Gallica erecta, Bernardo Villario, & Stephano Caunao, eam quoque laudem uindicante. Palicius ad oppugnationem Pompelunæ, his quæ essent necessaria comparatis, castris ad urbem positis tormentorum impetu cœpit murum deiicere. Eo die murus tantum deiectus est, ut & sequenti labentis muri ruina oppressi Ferdinandus Vegua, Petrus Mauricus, Iacobus Vilalbanus. Franci sæpe scalis ad murum positis hostes adoriuntur, sæpe pulsi sunt, sæpe instantes, rursus excepti ab hoste, cessere. Eo die multis cæsis in castra est reditū: ratio de integro ineunda fuit urbis oppugnandæ: sequenti Germani deposcunt urbis oppugnationem: at cum formam totius huius negotij opinione maiorē difficiliorémq; agnoscerent, eam libenti animo remiserunt: Iámque fracto milite, accisо equitatu, agebatur de soluenda obsidione: prius tamen per caduceatorem Albanus prouocatus ad prælium. At is cum se tuendæ Pompelunæ tantum præfectum diceret, multis iocis prouocationem Gallicam eludens, detrectauit certamen: multa illis alio pacto tempestiua futura ad mortem dicens, quæ facile obire ubi uelint possent. Franciscus Valesius dum è Pompeluna cœtum ingentem inuisit, uel ad fanum Ioannis Pediporti, uel ad uicum Eustarium, ferè ab hoste interceptus. Is tamen ea fuit animi magnitu-

 dine, ut

dine, ut ultro prosecutus sit hostes. Nam ij uidentes ex Eustario præmissum copiarum robur, noctu adfuere certo consilio Valesij intercipiendi. At dum riuulum uico proximum tranare uolunt, conclamatum est ad arma, exciti lixæ, calones gregariique milites & nobiles adolescentes, qui ei aderant: emissis uerò leuibus aliquot machinis, illi Francos rati paratiores, cessere. Expectauit hostes ille uno atque altero die, quibus abeuntibus, & ipse abiit. Dacio eodem tempore oppido munitissimo frustra hostes sese potiri posse falsò sibi persuasere: Eam urbem uulgus Aquensem uocat: ueteres forte per nomen Augustarum aquarum designasse uidentur. Extant adhuc Thermarum indicia, & aquæ calentes. Rediit igitur ex Aquitania Regius exercitus multis admirantibus, culpámque rei male gestæ in Dunensem reiicientibus. Suspicabatur Cantaber pactas inducias inter Reges post Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxilium ferret, néue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli post maris longas iactationes, re infecta domum redierunt: hæ autem pactiones in uulgus minime emissæ sunt, ne Regi Nauarræ regnò ob Gallum spoliato, quiritandi ansa præberetur: ea in expeditione diem obiit Menaldus Naualius Fontanus, & Gasto Castelbaicus, & tribunus Cantabrorum, pater Petri illius Nauarri, qui Fontem Rapidum, Francisco Rege, Cæsari prodidit. is captus ab Hispanis in Ferdinandi nũquã uerba iurare noluit: id unũ orans, ut sui iuris solutus uel persoluta mercede, deliberandi spatiũ haberet. Id cum nõ esset impetratum, mori iussus. Cùm longo Dunensis tempore prorex Burdigalæ mansisset, in arce cui Duæ nomen est, accidit ut irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntémque uicinis locis è cœna, quibusdam è suis pulsatis sequeretur. At is in arcem ingressus, emissa mox

machina, plebem summouit: & per suos sequenti die placatam blanda oratione sedauit: Ludouicóque Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubêti supplicium sumeret de sontibus, humanissimè rescripsit, iam utrinque iniurias uoluntaria contritas obliuione, nihil esse quod cicatricem, quæ iam callum obduxisset, refricaret: qua in re plurimum apud Dunensem ualuit authoritas Alexandri Sanctogelasij, cui Lãsaco cognomen: Rex etiam & Maximilianum per id tempus placatat, & cum Venetis fœdus inierat, usus ea in re consilio Stephani Poncherij Senonum Pontificis: qui etsi uidebat eo se nomine parum ei gratum, non desistebat tamen uel suo periculo prudenter Regem admonere, desineret cum tam multis contendere, nihil Iulium uirtute agere. Quid cũ tot canibus hydrísque congrederetur, quibus ne unus quidẽ Hercules satis sit? Venetis placatis, adiuncto Maximiliano, imposturas Pontificias tandem cessuras, Britannorum Helueitiorúmque minis minori negotio occurri posse. Inde crebris principum legationibus postulatum est, ut cogeretur sacrosanctum concilium de Republica Christiana deliberaturum. Ac principes quidem excepto Britanno, multique è Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebant, ut pro contumaci habitus Pontifex, pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flectereue ullis legationibus Pontifex poterat. Iulius tantam inuidiam sese uix posse sustinere uidens, æstuabat dubitatione, uersaréque se in utranque partem cœpit, nõ animo tantum sed corpore etiam, ut iã familiares sollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu præferret. Is etiam interdum iocabatur, dudum se circumrodere quod tãdem deuorandum esset, se in periculis cum laude & uirtute hactenus uersatum, spe posteritatis eò perductum, plures dirutas ac penè desertas à se esse recreatas Ecclesias. Con-

 stat &

" *stat & paucis ante obitum diebus, uocem hanc ab eo audi-*
" *tam, Accidisset utinam, iterum autem, utinam ne unquam*
" *aut Pontificatus infulas adeptus esset, aut arma uersa in*
" *fœderatos uertisset in communes persuasionis sacrosanctæ*
" *hostes. Misera uerò sors humanæ conditionis: aliquando*
" *tandem, idque serò agnoscimus morte proximi quid expe-*
" *diisset olim. Concusso orbe terrarum intestinis bellis, magnò*
" *dependum ille cupiisset, agelli se modici potius finibus conti-*
nuisset, quàm sacra arma profanis miscuisset. Hæc nos spe-
cies cogitatióque perturbat, cùm in illud animorum consi-
lium cœtúmque eundum est, dum diem supremum diuinæ
ultionis instare agnoscimus. Magnam uerò ille concepit
maculam, ut pacis cum esse deberet minister, animo gladia-
torio grassaretur ad Franciam labefactandam, sacrúmque
illum mucronem cæsim punctímque uibraret in fœderatos:
orbem etiam totum concuteret fulminibus torquendis, di-
risque effundendis labefactatum, nec iam recusaret in rogū
Francicum, quin auidus pœnæ insileret, flammiferas faces
undique prius submittens: contraxit tamen, auxitque exer-
citum, ac quanquam debilitatus, efferebat se tamen, & ad
renouandum bellum reuirescere uidebatur simul atque se
ipse commouerat, ad séque reuocarat. Ludouicum rodebat,
apud suos uellicabat, ubique carpebat: uidens tamen non
licere ut cœperat hoc pertendere, spémque sibi sublatam de
Ludouico subigendo, inde in morbum incidit ex diutina
mentis agitatione contractum: ex quo conualescere postea
uisus, mox tamen extinctus est, irarum in Gallum plenus.
Et hæc quidem circa annum inciderunt millesimum quin-
gentesimum decimum tertium, cùm Hericus Angliæ Rex,
quorum maiores Gallorum opera, rerum apud Britannos
potiebantur (etsi non me latet scriptores rerum Anglicarum
id negare) classem instruit ad Britanniam minorem popu-

landam. Occurrit Britannicæ *classi* Gallica, *numero ut inferior, ita ad tãtum certamen imparata*. *Erat prætoria* Anglorum *nauis* Regens *uocata*, & Reginæ *insignis nauis* Chordigera, *cui præerat* Herueus *Portimoger nauarchus*. Nec *territus* Herueus *numero classis* Anglicæ, *stipatus* & *ipse classe* Gallica, *pugnam iniit, occurrentesque aliquot hostiles naues mergit: occurrentem etiam* Regentem *inuadit, ac tandem in fugam uertit: fugientem conuersa puppe sequitur, iámque ei imminens, proximam unco detinet*. Anglus *ubi uidet nullum relictum fugæ locum, suos ad præliũ excitat: missilia utrinque ingesta sunt: utrũmque* Herueum *circumuenire parant hostes*. At *ille monitu suis per transtra ut incursarent*, & *contis* & *ingestis lapidibus* Regentem *opprimebat*. Inde *utrinque emissæ machinæ bellicæ multos in mare præcipitarunt, sed emissa machina* Gallica *ex specula* Regentis, *Anglos excussit*. Idque *intuitus* Petrus Dholus *præfectus speculæ* Chordigeræ, *funibus arreptis celeriter occupat hostilis nauis speculam, nactúsque tela & lapides, obruebat* Anglos: *aliíque nauarchi* Gallici *occupantes alias speculas, sistere* Regentem *iubebant: inuitámque iam abducebant. cum ex epibatis unus tribunũm* Anglicæ *classis monet, ignem in* Chordigerã *immitteret*. Paruit *ille, igníque immisso*, Chordigera *igne concepto latius fundere incendium cœpit: quod, antequam occurri posset*, & *transtra* & *remos* & *cætera opera comprehendit: summáque tabulata iamdudum conceperant ignem, cùm qui in ea erãt aut absumebantur incendio, aut abiectis armis, in mare sese præcipitabant*. Id *intuitus* Herueus, *uerso in aduersum clauo, nauem suam obuertit, quò facilius uentus adactum ignẽ in* Regentem *inferret: móxque idem ignis uento agitatus inuasit* Regentem: *ibíque flammæ flammis additæ*, & Chordigeram & Regentem *simul absumpserunt*. Herueũ

alij arsisse aiunt in flamma Chordigeræ, alij submersum. Anglica classis omissa Britanniæ minoris oppugnatione, ad suos se recepit: eodémque anno Petrus Ioannes Aquitanus, quem unico nomine alij Petroioannem uocant, & Carolus Artiguanus, Britannicæ classi occurrentes ad Brestum, etsi illi numero nauium superiores essent, in fugam tamen eos uerterunt. Nacti tamen post aliquot dies Petrum Ioannem cum paucis myoparonibus, parum abfuit quin interciperēt: Regiæ enim naues ac myoparones Aquitanico mari non assueti, minus poterant. Vnde idem Petrus in Britanniam maiorem excurrens, uico quodam expilato, sagitta ictus, effosso oculo rediit. Aliæque naues eodem profectæ, tempestate reiectæ tenere cursum non potuere: ita factum, ut eodem unde profectæ erant referrētur. Ad Brestum tamen ille elusis quinque nauarchis, insequentibus quinque eorum nauibus restitit tanto impetu, eáq; celeritate sequentibus Anglis, eorum ut Harandus nauarchus dum nimium instat fugiēti, in mare præcipitarit sese ipsum. Interea Maximilianus Sfortia, Ludouici Sfortiæ filius, cui Pontifex Iulius Heluetios adiunxerat, pronunciata in singulos annos ingenti in eam gentem pecunia, eorum ope Mediolanum redierat. Leo decimus, quem Purpurati in Iulij locum Pōtificem designarant, etsi apertè ei fauebat, Heluetios tamen inueterascere in Italia nolebat: & Ludouicus collectis copiis consilia agitabat de Mediolano recipiēdo, eis præfecit Ludouicum Tremolium. Profecti cum eo sunt ad Mediolanum recipiendum Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioānes Scotus, Albaniæ principatus nomine notior. Hi Nouariam perueniūt, ratiq; urbem paruo Heluetiorum præsidio teneri, uel eis inuitis ad iter se accingunt. Venit ad urbem tuendam nouus Heluetiorum delectus à Sfortia submissus. Hi suis adiuncti, explorata Gallorum paucitate, dein contempta in Gallorū

castra improuisò irruperunt. Gallicorum equitum insignis eo die pugna fuit: Italus externúsque eques mox in fugam uersus: peditum dispar certamen. Heluetij in Gallos effusi, post anceps prælium tandem in fugam eos uertère: perculsis instantes, impedimenta quoque diripuere unà cum machinis aliquot bellicis. Cæsi duo ex liberis Roberti Marchæ, Ludouicus Beumontius, Carolus Monfalcus, atque unus è familia Triuultiorum quem Galli Corium uocabant, Itali Corialanum: uulneratus Ludouicus Castrinouanus, cui Petro Busserio cognomen. Id quoque proditum, per insidias noctu Heluetios Gallorum castra aggressos, de uia his languentibus, cum multi quieti se dedissent, irrupisse illos. Qui res gestas Tremolij prodidere, cũ ille obuiam iret Heluetiis, opera Triuultij aiunt exercitũ in arctiora loca & uiciniora quàm decretum esset, uenisse: ita coniunctas eorum copias impetu facto, Gallis stragem attulisse. Narrant & eodem tempore per Sacramorum expulsis Sfortianis Mediolanenses Regi cõciliatos, & per Adurnios expulsis Fregosis, Gallis Genuam restitutam: quæ mox recepto Octauiano Fregoso, factione ciuium sese in libertatem asseruerit. Mediolanenses quoque territi clade Nouariensi & Sacramoro abeunte, Sforiiam sequuti sunt: Petrus quoq; Soderinus, qui in gratiam Regis Mediceos Florẽtia expulerat, eodem tempore pulsus. Tremolius maiorem copiarum partẽ in tutiorẽ locum perducens, bono esse animo milites iubens, castra paucis à Nouaria stadiis muniit: eò quoque præcipuas machinas abduxit, paucis exceptis quibus utebatur Marcha: parantémque iter ad Nouariam rursus oppugnandam, literæ Regis reuocarunt: qui audita Anglorum in Belgicam Galliæ partem, quæ Picardiæ nomine notior, eruptione eis occurrere malebat. Circa ea tempora Iacobus Scotorũ Rex, infestis copiis admonitus à Ludouico in Anglos mouit,

multisque cæsis ipse tandem interiit, post Norbanum arcem expugnatam cùm diu pugnasset cum lectissimis Britannorum copiis Surreio duce, haud longe à Tylo flumine. Est id fatale Regibus Scotorum, ut dum alijs totos se dant, parum in tuto res suas collocent. Omnia sibi faciliora Rex adiunctis Heluetiis putabat. Misit ad eos Tremolium, cognitum multis qui sub eo ordines duxerant, stipendiáque meruerant. Atque illi quidem munera pecuniámque acceperunt: pecunia tamen accepta, spem auxilij Gallo præciderũt. Accidit id & Sforiiæ & Maximiliani Cæsaris opera, qui maioribus propositis præmiis, ultro etiam eos ad bellum Galliæ inferendum sollicitabant, Itaque seriò admonitus est Tremolius ab Heluetiis aliquot centurionibus amicissimis, Burgundiæ ut oppida præsidio firmaret. Erat Tremolius præses Regio nomine, aut præfectus Burgundiæ. Admonito itaque celeriter Rege, ipse Oxonam (quam & Assonam uocant) locum munitissimum, commeatu machinísque bellicis instruit. Diuionem proficiscitur, urbem Burgundiæ nobilissimam. Erat ea olim sedes domiciliúmque Burgundiæ principum: & domus & sacellum eorum domui uicinum, nunc attributum flaminibus, quos uocant Canonicos, uisitur. Proxima urbi Cartusia, insigne opus, id sodalium Cartusianorum munus dicatum, ubi & eorum busta & sepulchra adsunt nobilissima: castrum Talanum nomine, munitissimum, non longe ab urbe, loco edito. Vrbs ut hodie munitissima est, ita eo tempore propugnaculis carebat frequentibus, quibus hodie referta est: meminit Annonius castri Diuionensis uelut ab Aureliano Cæsare ædificati. Eò tandem Heluetiorum copiæ peruenerunt, mœniáque assidue admotis machinis quatefaciebant. Ipsi tamen dum domui prope suburbia diruta, mœnibúsque nimium fidũt, ex urbe machina emissa, magna strage submoti sunt. Nec cessat

Tremolius diruta mœnia uallo aggeribúsque munire, nouos quotidie milites ad urbis defensionem recipere. Ac intuitus ex arce difficilius oppugnari hostes ob suburbia, ea quidem incendit: uidens tamen plebem insolentem belli, uel quòd ipse submouendum hostem quacunque uia, tutißimũ sibi persuadebat: cum emißi ex urbe Gallici equites, Heluetios aliquot captos per uim in urbem abduxissent, captiuos remissa mercede ad suos redire patitur, uiã sibi per hos mu niens ad hostes placandos. Nec spe frustratus, per eos agi cœptum de Heluetiorum cum Rege concordia. Quid enim gẽtem amicißimam tantis sedibus diuulsam egisset in Galliam oppugnandam? quæ eos spes, quæ iura ad eam oppugnandam reuocarant? Heluetios Gallorum amicitia fultos, nullam non Italiæ orbísque partem debellare solitos, Gallos eorum uiribus fretos ea spolia domum retulisse, quæ perpetuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorum amicitiam nulla causa dissui? Hæc Tremolij prudentißimi hominis dicta, pronis auribus accepta, facilè Heluetios placarũt. Tãtùm frendebant ex Italicis expeditionibus, quibus Gallis militassent, ingentem pecuniam deberi, pro qua dissoluenda Rex appellatus, procrastinando eos lusisset. Erant autem cẽtum millia nummûm aureorum. Tremolius quãdo pecunia in promptu deerat, uade apud eos relicto Renato Maserio nepote, conuenit cum eis ut domum redirẽt. Nec multo pòst redierunt: ne ullum quidem redeuntes læserunt: ac paulo pòst accepta pecunia, Maserio recepto, operam ultro suam Regi detulerunt. Palam tamen iactitantes, ut Maximiliano Cæsari placerent, ea conuentione actum de urbibus Burgundiæ ei restituendis: in uiam quod se ille daret, eo tempore belli huius gratia, quod ipsi cõfecissent, nihil opus esse. Rex etsi primum indignatus est ob fœdus cum Heluetiis pactum, admonitus tamen à Tremolio de quorundam

dubia fide, de Maximiliani dictis factisque, lubenter quicquid id fuit æris alieni dissoluit. Cæsar interea Maximilianus per Carolum nepotem Anglos stimulabat ad Galliam inuadendam, adeo parum constans in fœderibus initis cum Ludouico seruandis, hostē ut se eum apertum quàm amicū male Rex profiteretur. E Caletio progressi Angli, Flandriæ nobilitate ad arma uocata, latè Gallorum agros populabantur. Contraxit & Rex copias, quibus præfecit Franciscum Longueuillanum, Franciscumque Valesium. Illi interea Tarauannam ciuitatem, quam alij malunt Morinorum nomine insignire, per Talcbotum obsident. Ciues diuturna commeatus inopia laborātes, diutius obsidionem ferre nequibant. Delectis ex toto exercitu fortißimis quibusque, negotium datur inferendi in urbem commeatus: illi strenuè mandata curantes, affatim in urbem commeatum inferunt, spectante sedentéque Anglo, nec auso interea impedire. Sed accidit perincommodè ut redeuntes, ante uictoriam sibi canerent triumphū, multaq; in hostes proferrent, ignauiámque eorum ridentes, fessi de uia corpus curarent, excubiísque nullis positis in hosticum, quasi in pacatum locum deambularēt armorum sarcinis sepositis. Horum securitatem Angli uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res essent, nocte intempesta in eos inuehūtur nihil tale metuentes, & leuibus aliquot emißis machinis terrent, & resistentes aliquot obtruncant. Multi nouo casu perterriti fugiunt, multi armis arreptis obuiam eunt hosti, qui & ipsi multitudine hostium circumuenti sunt. Ita reiecta omni uictoriæ spe, uelut panico terrore perculsi, omnes in fugam uersi: unde pugnam eam Calcariam ueteres dixere, cùm solis calcaribus Galli fidētes, hastis abiectis ignauißimè fugissent. Capti sunt Longueuillanus, Bayardus, Bußius, aliique plurimi, qui mox in Angliam classe perducti sunt: Chabaneus,

Gestis Gallorum Lib. IIII.

Palicius & Imbercurtius, natus è Cordea familia magni in Gallia Belgica nominis, frustrati hostes euasêre. Cum autem annona ingrauesceret, Morini Britanno ea conditione deditionem fecère, ne quid illi ex urbe prædæ attingerent. At illi recepta urbe, & eam expilarunt & in ciues miserè grassati sunt. Christophorus Longolius commemorat Maximiliani Cæsaris ad Morinos fugam, cùm tamen passim exteri ad Germanos uictoriam trahant, deditámque aiunt urbem à Pontiremio, Pieneúmque Gallicum ducem fugatũ, ubi & Henricum Britanniæ Regem, & Maximilianum Cæsarem adfuisse testantur: Inde Tornacum receptum est ab Anglis uoluntaria deditione, pacto prius inito cum ciuibus, salua omnia futura. At hi Cæsarianis impellentibus nihil non compilarunt: atque ita quidem, ut plerique è ciuibus solum uerterint. Britanni Morinis præsidio firmatis, Tornaco quoque factione ciuium occupato, classe in Angliã ouantes rediêre, à suísque magnifice excepti sunt, Gallicósq; primores captos satis liberali custodia apud se habuere. Eodem tempore Anna Regina in morbum incidẽs, octauo die extincta, incredibile sui desiderium apud Regem reliquit. Aulici ita sibi persuasere, aduersa eã semper ualetudine fuisse post ultimum partum, quasi parum fideliter obstetricum opera usam: tantúsque fuisse mœror Regis uisus est, ut pullatus nisi pullatum neminem admiserit, acroamatáque & ludicra omnia aulæ sustulerit. Hanc Quintianus ait summè in exules & uiduas & calamitosos omnes officiosam fuisse, authorémque fuisse Ludouico, ne abhorreret à fouendis literatis hominibus. Si quãdo irata (nam in summis laudibus eius, unam excipit iracundiam) declinasset à religione officij, in aliqua re, tantam postea adhibuisse uim pœnitendi, ut remunerando cumulandóque obliteraret priores offensiones, eásque uoluntaria obliuione obrueret, ut in Giensi

accidit, seque eo nomine obiurgari cum uerborum grauitate acriori iuberet: imperarétque pontifici qui ei erat à sacris cõfeßionibus, ne se expiatá absolueret, nisi prius aut eis quos offendisset irata, aut liberis damna illata resarsisset. Hæc ex *eodem die quo natum filium masculum amisit, uixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuisse putatur.* Eodémque *tempore rursus pactæ sunt induciæ inter* Ferdinandum *&* Ludouicum, *aut cum priorum dies exisset, prorogatæ.* Ferdinandum *narrabat* Grandimontanus Regius *legatus, cum oraretur de fœdere paciscendo aduersus* Maximilianũ Sfortiam, *illum primùm sane diu multa contrà, ad extremũ manus dedisse, & negasse submissurum se ei auxilia: durius id* Franci *accipere uisi sunt. At cum uiderẽt quo in cursu essent, & quàm omnes gratiæ retinendæ essent, satis esse putarunt, si ille in officio maneret: satiúsque esse illius animũ offensiorem recolligi, quàm ueteres inimicitias renouare.* Ipse *quoq;* Rex *cum finem alterius mali nouam quotidie calamitatem uideret,* Italia *amissa,* Morinis *oppugnatis,* Nauarrorum Rege *ob operam sibi delatam, in sui cõtumeliam* Regno *pulso, suis ad* Nouariam *fusis: arce* Genuensi *ab* Octauiano Fregoso *expugnata, etsi rationes ita habebat constitutas, ut peruellere potuerint hostes & pũgere uires eius, non frãgere: quotidiéque admonebatur per* Claudium Sayssellum *legatum suum apud* Pontificem, *quantum ei cuperet* Pontifex: *de eo tamen legatóque suo proceribúsque aliquot aulicis sibi metuere cœpit: unde factum est, ut in morbum incideret periculosißimum.* Medicorum *tamen iussu, relaxandi animi gratia fanum* Germani *adiit: ibique anno millesimo quingentesimo quarto decimo,* Maio *mense nuptiæ celebratæ sunt inter* Claudiam Valesiam Regis *filiam, &* Franciscum Valesium. *Interea* Lõgueuillanus *cum* Hẽrico Anglorum Rege *congressus, honorificéque exceptus,*

tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis, eius hortatu ultro citróq; missis, pax inita est, ea conditione, ut Regi nuberet Maria Britannorũ Regis soror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillam usque obuiam iit, magnificéque eam excepit: ad Dionysiique profectam, splẽdidissime ornandam insulis diadematéque curauit. Erat ea liberali forma, indoléque & suauitate morum Regi gratissima: unde accidit ut Rex iam morbo ingrauescente, ætatéque prouecta, cum ea congressus parum recrearit senectutem, at morbo acrius uexatus sit. Iam tamen copias contrahere parabat, spe Mediolani recipiendi, cùm medici curare eum ualetudinem iusserunt. Antonius Pratianus præses Parisiensis prius à Rege impetrarat nomine Valesij generi, ut Britanniæ minoris ditionem ille moderaretur. Etiam tædebat eum quorundam superbiæ, qui ultro ad se omnia reuocabant, siue ita esset, siue Rex id suspicatus id sibi persuaderet. Certè in Pratianum male iam erat affectus ob Episcopatus cuiusdam controuersiam, unde in febrim incidisse creditur: uel ob Britanniæ res ab eo liberius administratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingrauescens ea consilia suppressit. Anno millesimo quingentesimo decimo quarto, Calendis Ianuarij fato functus est: sepulchróque maiorum ad Dionysij illatus, non sine mœrore Caroli Borbonij, Vindocinensis, aliorúmque multorum. Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patrísque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus, uel ob senectutem ingrauescentem, uel ob parcitatẽ. Ipse ut prospero fortunæ cursu aliquandiu usus, ita ad extremum uariis telis impetitus. Susurrones adulatorésque aula exegit. Iustus idem, etiam priuatus, integritatis & fidei multa testimonia dederat. Regnum adeptus habuit integritatem eandem quam adolescens, at cautiorem ac dili-

gentiorem: cùm in eo nullæ essent literæ præter uulgares, hactenus tamen sapiens est habitus, ut & quod opus esset ipsi ueniret in mentem, & aliorum bene inuentis obtemperaret. Exosusque *aulicos gregariósque milites & nobilitatem, si quos ex his iurisiurandi religionem contemnere resciebat: temeréque iurantes uariis edictis coercuit, usus ea in re consilio Gulielmi* Parui, *qui ei erat à sacris cõfeßionibus.* Fouit *uiuens* Ambasianos *omnes,* Georgium *&* Carolum, *reliquosq; fratres, quos omnes multis præfecturis dignitatibúsque ornauit.* Georgio *defuncto, multum usus est opera* Stephani Poncherij, & Florimondi Roberteti, & Iacobi Belnensis Samblanciani.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. V.

POST *interitum* Ludouici, *regnum delatum est ad* Franciscum Valesium *proximitatis iure.* Is *corpori eius iustis persolutis,* Rhemos *mox contendit: ibíque uigesimo die* Ianuarij, *anno millesimo quingentesimo decimoquarto, magno apparatu unctus est:* Lutetiámque *properãs magnifice exceptus est, læta plebe, faustáque omnia eo* Rege *sibi spondente, qui & ætate & insigni corporis magnitudine polleret.* Eo *anno pax inita est inter* Carolum Maximiliani *Cæsaris nepotem,* Cæsarem *postea futurum: renouata pax cum* Anglo. Rex Carolum Borbonium *Magistrum equitum dixit.* Antonium Pratianum *iurispræfectum designauit, hominem iuriscíuilis peritißimum, sed populo parum gratum.* Certior *factus incursiones*

ab Heluetiis factas in Delphinatium fines. Lugdunũ properat: exercitum paratum inuenit, quem contraxerat Ludouicus: statuit Mediolanensem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempestas intuitus, & cum Maximiliano Cæsare, & Leone decimo Pontifice fœdus inierat: ingentem procellam depulerat submotis Ludouici copiis. Ardenti Francisco cupiditate inuadendi Mediolani, quod opponi posset præsidium disquirebat. Erexerant se iam Mediolani ciues tacitè ad recipiendũ Gallum. Germanos paulò antea iussu Maximiliani Cæsaris sua ei studia profitentes remiserat: itaque excedendum ei ad tempus Cæsar suadebat: sed animus infixus in retinenda spe Mediolani, rursus Heluetios eum uocare suasit, auxilia quoque à Pontifice Leone accersere. Franciscus cùm exhaustus esset fiscus immensis donationibus, Pratiani consilio ingentem pecuniam contraxit ex institutione nouorũ magistratuum. Vicenariam enim classem Lutetiæ senatui addidit: quæ uelut adscriptitia & superuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominúmque opinio ut deleretur apud uulgus, partem allectorum patrum in alias classes contributam, & parem numerum aliarum classium, in illã intercalatum fuisse in supplementum.) Senatibus quoque reliquis nouos conscripsit senatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus quàm Parisienses, quibus uicenaria classis data erat. Rex ipse in eam expeditionem profectus est cum euocatorũ firma manu, & equitatu Gallico ornatissimo, metum ut omnem periculúmque præsentia eius excuteret. Relicta est regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & fanũ Virginis Dãbrunæ, & Guilestras & fanũ Pauli adiens, uia Argentaria per Alpes exercitũ eduxit ægre machinis bellicis transmissis. Cæterũ tanta alacritate

militum usus est, ut cum hostes eum nondum cõtraxisse copias putarent, instructo exercitu in eorum finibus uisus sit. Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Prosperũ Columnã cum mille quingẽtis equitibus subsidio ei miserat. Prosper nunquã eo loco Gallos iter tentaturos putans, de uia fessus, se, equitatũmq; suum apud Villãfrancham, oppidum situm in Pedamontanorum finibus, recreabat. Rusticus quidam Claudium Moreliumi admonuit quo loco equitatus Columnæ esset. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renũtiat. Illi Nicolaum Imbercurtiũ acrem hominem, cum expeditis militibus celeriter eò properare iusserunt: ipsi mox cum robore copiarũ secuti. Is ubi Villãfrancham uenit, pacata omnia nactus, urbẽ occupauit. Circa Prosperi domũ, quem prandentẽ deprehenderat, ad arma conclamatum est. Sed Palicio adueniente, Prosper in Gallorum uenit potestatem. Cæsi equites hostium mille: reliqui in fugã uersi aut capti: urbs direpta. Prosper in Galliam missus est. Multi aiunt Galli os equites: qui prius à Palicio missi erant ornatu mercatorum, quasi uidulis & sarcinulis in dorsa equorũ reiectis, portæ adequitasse: & quasi hospitium quærerent, eos qui portis assidebant, oppressisse. Laus quidem Prosperi intercepti cessit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrum attributis eis Aquitanicis peditibus, paucisq; equitibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iámque ad oppugnãdã urbem omnia aptauerant, cùm ciues aliquot ex urbe egressi, nunciare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eum mandata perferre. Admissi in tabernaculũ, urbẽ dediderũt, pacti omniũ incolumitatem. Recepta Nouaria, missus est Lautrecus ad Heluetios auro placandos. Cum eis pepigit multu pecuniis promissis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad

bellum paratissimæ. Sfortia per Matthæum Sedunensem cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurúmque ostendens, si per eos Gallus excluderetur, eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsiq; Italiæ nobilissima parte potirentur. Iam Lautreco negotium datum erat pecuniæ ad Heluetios perferendæ. Is in itinere à Ioanne Francisco Pico pertumultuose, neque tamen non uerè, cum confideret illos fore in officio, & in Regis potestate, certior factus est de immutata eorum uoluntate, celeritérque in pacata loca pecuniam recepit: præmissisque speculatoribus, fremitum hostium audiēs, mox Regem admonuit, copias suas pararet, ad futuros mox ferocissimeque instaturos hostes, qui omnia belli consilia in celeritate defixerint. Peruenerat Rex Marignanum: & quanquam mouere castra statueret, eo loco substitit. Erant Heluetiorū uigintiquatuor millia: Hispanorum, Italorúmque octo millia: hi egressi ad Gallum oppugnandum, Idibus Septembris in conspectum eorum uenêre. Miratus est Rex unde ea repentina mutatio: sed adhibitis in consilium peritissimis rei militaris ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica tormenta, quibus abundabat, Gallis essent pro uallo. In prima acie collocatus est Carolus Borbonius, in extrema Palicius, mediam sibi Rex sumpsit. Vix instructa erat acies, cùm Heluetij ingenti ui in primam aciem inuehuntur. Erát cum Borbonio Germani qui nuper subsidio Regi uenérant: hi quòd raptim instructas acies uiderant, fœdúsque ictum cum Heluetiis, uereri cœperunt, ne eo fœdere cautum esset, ipsi ut Heluetiis dederentur: itaque fuga ab iis primùm facta, sed certis ordinibus, miniméque turbatis. Hortatus autem Borbonius Gallicū Aquitanicúmque peditatum, pari impetu hostes excepit, & initium cum hostibus con-

fligendi fecit. Itali aliquot è Mediolano egressi, à Palicio in urbem redire coacti sunt. Fatigabantur Heluetij machinarũ impetu, quibus plures obterebantur: Itaque ubi uidẽt præter spem Gallos prælium acriter inire, deliberant impetu facto bellica tormenta diripere. Ea acrius in eos emissa loco eos submouerunt, pluresque eo impetu quàm bello absumpti sunt: ferocius tamen incurrunt, ut primo impetu multi obtriti sint. Cum Rex in mediam insiliens aciem, confirmatis animis suorum, prælium, quod iam elanguerat, accendit: mutatóque equo (quippe plures fatigarat) dum acrius hosti instat, parum abfuit quin hastis obtereretur. Pedites nunc fugam captare, nũc redintegrata spe acrius in pugnam prodire. Petrus Nauarrus labantes Aquitanos excitare. Nox prælium diremit: dubia uictoria nisi quòd Heluetij se, stantibus in armis Gallis, uicisse non credebant. Ne nox ipsa quidem pugnæ expers fuit: nam Heluetiorum aliquot Galliam acclamantes, quosdam ex Gallis errore eò appulsos obtruncarunt: dispersósque Heluetios aliquot nacti Galli, eodem ululatu tractos dissiparunt. Germani errore cognito, nihil nõ pollicebantur. Iis cura data bellicorum tormentorum conseruandorum, nam & ad ea diripienda Heluetios properaturos Rex putabat: ipse insomnem noctem duxit: tantùm paludatus paulùlum in rheda quieuit. Sequenti die primo diluculo adfuerunt Heluetij, inconditóque clamore sublato ferociter in primum cornu inuecti sunt. Redditur & à Gallis Germanisque par clamor. Ibi uerò cominus coacti conserere, gladios utrique impigre stringunt. Pergunt illi ad tormenta bellica diripienda. Ibi Germani quò fidem suã probarent Gallo, acriter impetus hostium depulêre: collato pede quasi uir uiro congrederetur, diutius dimicatum est. Galliotus Ienolacus qui machinis præpositus erat, quà confertos hostes impetum facere uidebat, ita solerter machinatum

pilas admouebat emittebátque, excidere ut illi acie mox cogitarint. Franciscus Rex nō Regis magis quàm militis munera exequebatur, acriter & uehemēter præliabatur, multas edebat strages, impetum cum prætoria cohorte faciebat in illam manum hostium confertißimam. Aquitanicos pedites præda ingenti promissa hortatus, hastis hostium impetitus, non deesse suis, exempla undique factáque Regis ostendere, occurrētium Heluetiorum aduersa ora fodere, fugientium terga: ubi maior impetus esset hostium, ibi occurrere cum prætoria cohorte. Heluetij machinarū opprimendarum consilio omisso, cum etiam aliquot intercepissent, conferti in primam aciem inuecti, ultimámq; obliquè adorti, uariè iam perturbabant Gallos. Tum uerò media acies aduentante Rege suósque stimulante, fortißimè eorum impetum excipiebat: ut ea quidem parte sensim Heluetij cederent, ordinésque laxarent. Cedentes tamen retrorsum diuertebant, acriúsque Gallos inuadebāt. Ludouicus Tremolius & Iacobus Triuultius cùm fatigatos iam uiderent Gallicos pedites, authores fuerunt Regi ut equites cataphractos in hostem immitteret: idque cum esset factum, peditésque sublato clamore acrius instarent, instantibus Gallis, in fugā uersi sunt. Inde ex fuga Comum & Mediolanum contendebant. Veneti scriptores ita prodidere: Constituisse adhuc Heluetios cum cohortibus integris, nec bello fatigatis Regē inuadere à lateribus, ac per conuallem uicinam Marignano, paratos fuisse in pugnam peruenire, ni Bartholomæus Aluianus cum Veneto equitatu mox sese efferens, inuectúsque in iam dißipatos, ultro etiam terruisset, territísque instās adcurrentibus quoque Gallicis equitibus eos fudisset. Et periti rerum Gallicarum mirantur nunquam Venetos inuectos in hostes fuisse, donec certam uiderent Gallis uictoriam, à quibus accisis rebus parum se tutos credidere. Certè

legatos iȷ antea ad Regem miserant, se cum omnibus copiis in Regia castra esse uenturos: atque horum officio Rex cō-motus egit eis per literas gratias, idq́ue ut maturarent hortatus est. Rumore tamen Venetorum aduentantium, & Frācis animus accessit, & Heluetiis timor iniectus est Cæsi ad sexdecim hominum millia. Scio ego ita iactatum, quasi Borbonius territus ex prima acie in secundam se recepisset: at ille uiuens non tulisset eam notam. Vulneratus eo prælio Gilibertus Leuius, qui Ventadorei cognomine notior est. Cæsus & nocturno prælio Salazartus è familia Inartea natus, oppidulo cui nomen Ochagabia haud longè à fano Pedipòrtiȷ, quem ut uirum fortem magnique & acris animi, magni faciebat Petrus Nauarrus. Germani ueteribus inimicitiis incitati, nacti cohortes aliquot Heluetiorum, in eas doloris iracundia eruperunt, omnésque interfecerunt. Quosdam in subterraneam domum confugientes, præsente Carolo Borbonio, incenderunt Nec Gallis incruenta fuit uictoria. Desiderati sunt Franciscus Borbonius Caroli frater, Imbercurtus, Carolus Tremolius, Telamonius Ludouici Tremoliȷ filius, Iacobus Sancerrius, Bussius, Moius, Nicolai Petiliani Comitis filius, aliique plures: ex peditibus mille quingenti. Mediolanenses supplices Regi obuiam uenerunt, deditionémque fecerunt. Hos ille in fidem recepit pecunia prius mulctatos. Mox castrū munitissimū, in quod se Sfortia receperat, oppugnari cœptum. Petrus Nauarrus cuniculis solerter actis, muri iam partem disiecerat: sed dum à Rege missus Carolus Borbonius cōditiones pacis agitat, remittere cœperunt milites ex pristina diligentia aliquid. Itaque Nauarrus accersitus Aquitanicis centurionibus, uariè increpitos rursus cuniculis insistere eos iubet Yrions Aquitanicus centurio ex uico Eustario, qui egregiam operam extrema pugna Regi nauarat, dum circa cuniculos quos ho-

stis peruertebat, lampade accensa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit: cuius mortem Nauarrus, quòd dux cum ducibus Gallicis, Italicis, reliquis bellis fuerat, summámque rei militaris scientiam habebat, grauiter tulit: multósque alios idem cuniculus oppresserat. Sfortia commotus, quòd castrum & natura loci & manu munitũ egregie oppugnaretur, legatos ad regem mittit: seq; ut initis aliquot pactis quæ proponebat, in deditionẽ recipiat, petit. Non recepit Rex conditiones, sed misso ad eum in castrum Antonio Pratiano summo iuris præfecto, nouas proponens conditiones, quibus eum multis annuis uectigalibus donabat. Cum hæ placuissent, uenientem in fidem recepit, uiuentémque ita fouit, ut pulsus etiam Mediolano, nihil ex pristina in eum obseruantia remiserit: illéque cùm liber posset facillimè ad suos peruenire, noluerit. Multus inde tota Italia sermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maximè Heluetiorum copiæ Italorúmq; omnibus rebus ornatæ atque instructæ, castrum Mediolani munitissimum obsessum, tot hostiles uires uno prælio essent deletæ, patefactúmque Gallis Mediolanum: quod antè Heluetiorum copiis ex omni aditu clausum esset. Itaque & Leo Pontifex & Veneti, Italiæque omnes reguli gratulatum ad eum legatos miserunt, operámque ei suam omnem detulerunt. Et quando Põtificis animus alienior à Gallis quàm deceret uidebatur, per Iulianum Medicem cardinalem, cuius arbitrio Pontificatum Leo administrabat, actum de sanciendis fœderibus: ipséque Pontifex Bononiam uenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam misit Nicolaum Fliscum & Iulianum Medicem purpuratos. Rex Bononiam profectus, magnifice à Pontifice exceptus est: sancita simul fœdera: datum Pontifici ut pragmatica sanctio nouis conuentionibus in eius locum substitutis aboleretur, non sine intercessione prouoca-

tionéque Gallicarum ecclesiarum & academiarum: ibique Adrianus Gounfierius purpureo galero donatus est: occultiora etiā fœdera opera Iuliani cardinalis inita. Erat is Regi amicissimus ob Narbonensem pōtificatum, multis repudiatis competitoribus à Rege cōcessum. Alberti quoque Pij industria eo tempore Regi probata. Carolus Cæsar obiiciebat Regi, de diuidendis Italiæ plurimis principatibus, urbibúsque, Siciliæque regno actum. Plane à Rege purpuratos omnes pontificios constat multis & pecuniis, & sacerdotiorum, cœnobiorū, præfecturarúmque ecclesiasticarū muneribus donatos. Regem muneris insignis loco à Pontifice demum accepisse trunculum dominicæ crucis. Parmam & Placentiam Regi Pontifex reddidit, uelut uetus Mediolanensium patrimonium. Actum est quoque de bello Turcis inferendo, imperiíque Constantinopolitani insulas libenter Pontifex deferebat Regi: sed is & Antonij Pratiani iurisprǽfecti & aliorum usus consilio eas contempsit. Hippolytus Estensis unus è purpuratis Alphonsi frater suadebat, dum uires integræ essent, studia exterorum parata, regnum Neapolitanum Rex armis inuaderet. Sed Gallos domesticum ocium domum reuocabat. Vnde Pontifex in expiationibus delictorum elargiendis liberalissimus habitus. Indéque magna uis pecuniæ parata: tantáque fuit eo tempore concionatorum impudentia, sine iis expiationibus hæreditatem ut illam cælestem cernere neminem posse palàm iactitarent: unde odio pecuniæ in alios usus insumptæ uilescere cœpit tantæ rei authoritas. Martinus interea Lutherus exortus est, homo maximè Pontifici infestus, & qui ad ei concitandam inuidiam, omnes rumorum uentos colligere consueſſet. Is uelut unguis in hoc ulcere existeret, stimulator fuit eius tumultus Germanici, quē pij omnes nondū placatū dolent: eum Pontifex habito patrum concilio impium pro-

nunciauit: sacris interdixit omnibus qui eum aut tuerentur, aut susciperent. Nec tamen minus Federicus Saxoniæ Dux *aliique* Germani *principes hominem fouerunt: ij* Pontificia *liberalitate primum crimina minimè extingui, neque manes noxæ eximi: multáque declamitabant in nationem sacerdotum, ut ueterem disciplinam cauponãtem.* Deinde eò *etiam postea progressi sunt,* Pontificem *ut ipsum in ordinem cogerent, institutáque ac sanctiones ueterum apertè reiicerent, nouorum ipsi dogmatum assertores.* Cœtus *augustus* Academiæ Parisiensis *iure eum male de religione sentientẽ, à* Pontifice *ex sancta hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinámque illius eiusmodi esse, quæ neque liberalis sit, neque ex ipsis diuinorum librorum hausta fontibus, & talem plane quæ partim ex* Hussitanorum, *partim ex* Valdensium, *ac cæterorum olim factiosorum damnatis iam commentariis corrogata uideatur.* Atque *in hãc recentem flammam iniecti professores bonarum literarum multi: res exagitata apud uulgus: clamitatũ à multis,* Erasmum Roterodamum *huius tumultus causam fuisse: hausisse ex eius libris occasionem reliquos: cum tamen ille editis libris multis, nihil sibi cum his esse, nec unquam fore commune profiteretur.* Nec *dubitauit apertè profiteri* Sacerdotum *quorundam palàm impiam uitam,* Theologorum *supercilium,* Sodalium *quorundam non amplius ferendam tyrannidem: huic tempestati locum fecisse, dum politiorum literarum cultores inuoluunt fidei negotio, acrius multos irritatos: potuisse æquis conditionibus initio res componi: uitia emendanda, non ordinem tollendum.* Hoc *ita dictum in malos ut bonorum existimationem nihilo faciat deteriorẽ: & ita dictum in genere, ut nulli ordini sit irrogata contumelia.* At *alterius partis semper in peius uergentis pervicaciam, alterius quorundam odiis & intempestiuis clamoribus,*

bus, hucusque progressam tragœdiam, ægre ut sedari posit. Sperandum tamen Deo optimo hortante promouentéque, futurum, resipiscētibus illis etiam capitum aliquot dogmatúmque palinodiam recinentibus, pontificiæ ut maiestati debitum illi tandem officium exhibeant. Ex huius quoque scriptis quædam expuncta sunt iudicio Academiæ Parisiēsis: cuius semper censura hisce in rebus apud pios plurimum ualuit. Hispania quoque eo prætextu pecuniæ in sacrum bellum erogandæ uexata: eodem tempore exactæ à Carolo eo nomine summa acerbitate pecuniæ, manétque in hunc usque diem anniuersaria ea exactio. Rex paulò antea auctus Ludouica filia, in Galliam compositis rebus redit. Carolum Borbonium Mediolani relinquit: cōuenerat cum Venetorum legatis Antonio Grimano, Dominico Triuisiano, & quibusdam aliis, ut copiis eos Rex iuuaret ad Brixiam & Veronam, quæ à Cæsarianis tenebantur, recipiendas. His ex pacto auxilia petentibus, nulla interposita dubitatione, peditum tria millia, equites mille expeditos, una cum Lautreco Fuxeo mittit Borbonius. Sed cum Maximilianus Cæsar Henrici Britanniæ Regis hortatu, qui pecuniam ad bellum suppeditaturum se pollicebatur, adiuncto etiam Ludouico Sfortia Maximiliani fratre, bellum Mediolano inferret, tanta rerum cōmutatione motus, ad suos redit: quippe ad Maximilianum magnæ ex Germanis Heluetiisque copiæ conuenerunt. Isque admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, non longe à Mediolano peruenit. Borbonius tanto periculo commotus, ad Heluetios Regi fœderatos fidelissimos ex suis mittit qui auxilium peterent, Mediolanóque egressus primum ad Abduam properauit. Ibi certior factus parata quidem ab Heluetiis auxilia, sed tardius properare, Maximiliano copiolas suas noluit opponere. Mediolanum autem rediens, iam gliscentē

seditionem compescuit. Ex triginta tribus ciuibus, qui in Galliam ad Regem mittebantur, tres eò tantum peruenerãt, reliqui ad Maximilianum confugiebant: hos ex itinere retractos occidi ille iussit. Aduentu Borbonij territi Mediolanenses, qui iam Bartholomæum Claudium tribunum rerũ capitalium ad urbis præsidium relictum oppugnare parabant, consilio immutato cum Gallis de urbe tuenda consiliũ ineunt. Iam Cæsar prope Marignanum castra locarat, elatúsque spe certa uictoriæ ex Borbonij fuga, urbi contulit castra. Veritus Borbonius ne suburbia sibi pro castris occuparet, ea quòd à se teneri non posse iudicabat, ne cui essent usui Cæsarianis, incẽdit: legationes ad Heluetios nouas circummittit, ad eos pagos quos superiore anno Rex pacauerat: missáque ingenti pecunia, paludamentisque militaribus auro argentóque egregie contextis, ad iter mox eos extrusit. Properãtes hi postico arcis excepti sunt: Maximilianus occasionem aucupabatur, incitatus promissis Galeatij Vicecomitis, si qui tandem ex urbe erumperent, Gallósque inuaderet. Ea spe frustratus cum esset, non est uisa ratio ad Mediolanum oppugnandum commorandi, ne dum in eo esset occupatus, circunuentus à tergo ab equitatu Gallico aduentante laboraret. Ad hæc cum Borbonium aggeres duxisse, séque imparatum à commeatu uideret, diutiúsque eodem loco tantæ copiæ ali non possent, Heluetiisque diffideret, Brixiam adiit: ciues pacti ingẽti pecunia ut castra aliò trãsferret impetrarunt. Inde Laudem præteruectus urbem hostiliter diripuit atque incendit, dubitans an in Venetos tantas copias duceret. Venit interea ex Anglia ingens pecunia Maximiliano. Erat is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus: Balthco quoque Germanico succinctus, gregarios milites humanissime audiebat. Si quis egestatem deploraret, nummis è balthco depromptis egestati eorum sub-

 ueniebat:

ueniebat: raróque bella capeßebat, nisi cùm re nummaria laboraret. Igitur ingenti pecunia ab Anglo accepta, cũ unus de iis qui erant ei à secretis solito tristior eßet, rogatiśque ab eo quid frontem contraheret: Quid (inquit) non doleam, qui tantam pecuniam inter tot milites diuisam, euolaturã mox uideam? Arrisit ille, laudatóque eius consilio, omnibus ignaris uelut literis acceptis, quibus in Germaniam properare iubebatur ob Ladislai Hungari Regis mortem repentinam, è castris se proripuit frustratis militibus. Borbonius extremum agmen Cæsaris carpens, impeditos tardiúsque properantes oppreßit: reliqui Cæsarem secuti in Germaniam rediêre. Vsi sunt Galli fideli ea in expeditione Venetorum opera, itaque mox cum Venetis ad Brixiam contendunt: ibi iubente Lautreco quinque uariis locis separatim quatiuntur mœnia: quinque quoque postea locis uariè certatũ, parúmque abfuit quin a Petro Nauarro undique Cantabros Aquitanósque submittente perueniretur in urbem. At hostes non sibi defuere in iis depellendis. Ii mox territi annonæ inopia, deditione ab Hicardo facta, urbem arcémque Lautreco dedidere. Deinde ad Veronam recipiendam cum eis missus est Lautrecus: ibi congreßi sex equites Gallici cum totidem ex Hispanis, uictores rediere. In iis fuere Cicheus Regi familiaris, Moularcus & quidam alii: quos imitatus Pomperanus, inermis cum inermi hoste congrediens, uictor & ipse rediit, sed Cicheo & aliis irridentibus: unde postea ingens inter eos orta simultas, ut aliquot pôst annis Cicheus renouatis inimicitiis, in decursione militari ex cauda equi ferocientis impacta ori proximi Pomperani, clàm cum Pomperano congreßus necatus sit: ipse Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iussu Regis, qui Cichei morte grauißime affectus erat, ad supplicium rapi iussus: sed cum constaret alterum alteri uelut priuatum duellum prius denun-

ciasse, Borbonio *adnitẽte mitigatus est* Rex. *At* Veronæ *cõferti* Veneti *Gallique quassatis prius mœnibus, parum abfuit quin urbem expugnarent*. *Hanc tuebatur* M. Antonius Columna, & Lautrecus *quidam* Mãtuana *porta progrediens quatefaciebat muros: ac quodam die* Thoma Fuxeo, Lescuno *fratre cum pedite uariè irruente, post dirutum propugnaculum in spem uenerat urbis intercipiendæ, nisi tormentis clanculum reconditis pulsi essent* Galli. Cæsar *interea auxilia misit: quæ causa fuit, ut induciæ paciscerentur cum* Cæsare, *deligerentúrque* Carolus Hispaniæ Rex, & Franciscus Galliæ *honorarij arbitri*. *Hique tandem ita statuerunt, uti acceptis ducentis millibus nummûm aureorum*, Verona Cæsar *cederet: proniórque fuit ille ad pacis cõditiones accipiendas, ob quinque pagos* Heluetiorum *nuper* Regi *conciliatos, quibus quingenta millia nummûm aureorum* Rex *miserat, ingentémque pecuniam in singulos annos pronunciarat*. *Eóque tempore gliscere cœpit seditio apud* Hispanos, *plebe in nobilitatem incensa*. Ea res mouit Carolum *ad pacem cum* Gallo *ineundam, ut is* Ludouicam *filiã uxorem ducturum se polliceretur, eiúsque matrimonij gratia remitteret* Rex Carolo *ius omne, quo* Neapolitanum *regnum sibi asserit: ac donec matrimonium contractum esset, centum millia nummûm aureorum quotannis* Regi *pẽsionis nomine penderet, eiúsque rei ergò sponsores classicos & assiduos daret*. Id *eò lubentius arripuit* Carolus, *quòd uereretur adiunctis* Heluetiis, Pontifice, Italiæque *omnibus regulis, ne expeditionem ille pararet in* Neapolitanum *regnum: quod ei tum perfacile fuit: postea nequicquã tentatũ est*. Borbonius *antea in* Galliam *redierat relicto* Mediolani *prætore* Lautreco, *cuius opera conciliati fuerant* Heluetij. Senatus *Gallicus* Mediolani *constitutus præside* Ioãne Selua, *cuius iudicia probatissima ubique uisa sunt: nã quanta*

in inuidia, quantóque in odio reliqui fuissent animaduertens, multò grauior atque acrior in reuocandis iudiciis ad pristinam religionem uisus est. Florebāt eo tempore res Gallicæ. Sed tamen perpetuo euentu plaudentis fortunæ, fastu aula regia abundare cœpit. Multi inter blanditias rerū prosperarum minus iam cupiditatibus suis imperare. Si quam uidebant eximia corporis specie & decore, eam deperire. Italicas aliquot pellices pala habere. Posthæc anno millesimo quingētesimo septimo decimo, Regi natus est Frāciscus filius, regno si per fata licuisset successurus. Et patres lustrici adhibiti Leonis decimi Pōtificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambasiaćq; infans summo splēdore apparatúque ablutus est, cum esset Maximilianus Cæsar fato functus. Dum comitia habētur de Cæsare deligendo, uisa res est non indigna Gallica maiestate. Itaque cādidatū se mox Rex ostendit, quadraginta millia nummûm aureorū mittens ad cōciliandā ibi suffragia: missus Ioānes Langiachus ad Poloniæ Regē. Prensabat unus Federicus Dux Saxoniæ sine fuco more Germanico. Acrior erat competitor Carolus Maximiliani nepos Rex Hispaniarū, Austriacáque familia cōmendatus. Fuit legatorum Gallicorū tarda prensatio: nam passim ita negabant, ut Carolo se debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat si quid cōferre potuisset in eum. Iam Ludouica Sabaudiana Regis mater solicita erat de infulis Imperij, apparatu pompáque solenni. Arturus Goufierius præfectus prætorio missus erat ad res tentandas: is re nondum expedita in itinere obiit, nō sine Regis querelis qui eo familiarissime utebatur. Lentum negotium, sed tamen erat in spe. Designatus tandem Cæsar Carolus Austriacus, Erardo Marca maxime adnitente, qui palàm in mores Galli multa conferebat: leuissimis de causis, ille hostis, cum pater & fratres Gallis amicissimi essent. Et

Leo pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis admonebat Germanos, prohiberi Carolum Imperij petitione, cùm ueteri professione unus idem & Romanum Imperium, & Neapolitanum retinere non posset. Itaque eo nomine postea is legibus solutus est, aucta etiã Pontifici Neapolitana pensione. Franciscus Sammarsallus, cuius consilio in consuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur, celeriter mutatis equis ad Pontificem missus, spe Regem ipsum rediẽs impleuerat. Et Leo quidem natura probus erat, qui principem Romanum probe egisset, liberalitate regiisq; aliis dotibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatum sine aliorũ iniuria cupidus, ac paulo antea allectus in purpuratorum collegium multis, ingentem uim nummorum contraxerat, ut & ex indictione belli Turcici: sed Iuliani Medicis opera toto pontificatu usus, acris hominis, multa effecit ut posteritas in eo Pontifice, dum Franco bellum indicitur, desideraret. Inde Regi natus alter filius, Henricus Regi successurus. Eodémque tempore clatros cancellósque argenteos obiectos fenestræ ad fanum diui Martini Turonici, euulsos multi mirati sunt: quorundam consilio, non sine plebis querelis, ut tandem uindicem diuum sacrilegij pœnas sumpsisse iactatum sit. Sunt & post aliquot demum annos tandem à Senatu Lutetiæ confirmatæ hæ conuentiones, quibus pragmatica sanctio abolebatur imperio iussúque Regis sæpe repetito, allegato ad Senatum Ludouico Tremolio: idq; incidit in annum millesimum quingentesimum septimum decimum. Detecta est antea coniuratio improbissimi nebulonis Guysoti præfecti uigilum apud Tholosanos, qui coercendis nocturnis rapinis præpositus cùm esset, prædabatur ipse in obuios cum satellitio improbissimorum nebulonum: constátque multos ab iis necatos, multos spoliatos, in cisternas, puteos fœdioráque alia loca cõiectos. Michaël Crassus, Arnol. Ferroni de rebus & plerique

& plerique alij integræ opinionis, detecti uelut prædæ participes: decreta in eos quæstio: iussu Senatus præpositus quæstioni N. Bertrandus. Vix in hostico unquam patrata talia facinora apparuit. Sumptum de iis supplicium ea seueritate, in hunc ut usque diem maneat memoria tam fœdæ coniurationis. Et annus quidem agebatur millesimus quingentesimus uicesimus, cùm ultro citróque missis legatis, fœdus initum est cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mẽtione sponsaliorum inter Frãciscum Regis filium, & filiam Regis Angliæ. Inde ad urbem, cui Ardea nomen, conueniũt ambo Reges unà cum uxoribus, eo splendore, eáque pompa, ali ut plures legiones in plures annos eo sumptu potuissent. Tabernacula tria magno splendore excitata sunt loco medio inter Ardeam & Guinense castrum: alterum Gallo, alterum Anglo, aliud Thomæ Vulseno Cardinali, quo uiro familiarissime Anglus utebatur. Fama est dum proximi essent Reges, nec dum locus esset destinatus colloquio, summo diluculo petasatum Regem comitatúmque tribus tantũ ministris, Caletium properasse, Anglúmque inuisisse: eum cùm lectulo decumberet excitatum à ministris, festinante Rege discinctum tunicatúmque adhuc, necdum dato spatio ad domesticam uestem sumendam, obuiam iisse. Eadem comitate usum Anglum, Regem nullo stipatum satellite inuisisse. Mox ad Ardeam conuenère, ea usi familiaritate, ut ab iis initiis profectum amorem non modò seruaturos, sed aucturos Reges coniectura omnes augurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnifice opiparéque excepti sunt, & Galli ab Anglis alio triduo profusis epulis accepti: proceribus utrinque dona donata. ut propinans Borbonio Anglus, pateram auream egregie cælatam dederit: qui ut erat Anglis iniquior, munus aperte quidem repudiasset, sed eo non exaudiente ignaróque, ueluti ei assideret, munus accepit Ca-

rolus Barrosius,*homo dicax,aulicáque dicacitate solitus risus* Regi *excitare. Quæ causa fuit,ut quod alij certum fuisset exitium allaturum indignāte* Borbonio, *huic ob morum festiuitatem festiuißime cesserit*. *Eóque tempore* Philibertus Chalonius Aurengiorum *princeps, in aula degens, ob aduentum* Thomæ Vulseni *Cardinalis* Lutetiæ *hospitiū mutare coactus:grauißime id tulit, delatáque ad* Regem *querela cùm se rideri putasset, irarum plenus ad* Cæsarem *trāsfugit, eique amicißimus fidelißimúsque postea fuit*. Hoc *fœdere desponsa est* Maria Henrici *filia* Francisco *Regis filio: id fœdus ut sacrum & perpetuum esset, execrationes adhibitæ à* Pontificibus *sacrorum authoribus: Qui fœdera uiolaret, huic aqua atque igni interdictum*. Et *Carolus quidem* Cæsar *iamdudum cōsilia belli in* Gallum *agitabat: ademptum* Burgundiæ *maioribus suis principatum querebatur: frendebat* Mediolanum Cæsarum *patrimoniū occupari.Conciliari tamen* Gallo *uoluerat,dū seditiones* Hispanorum *componit*, Austriámque & *maiorem* Germaniæ *partem seditionibus æstuare uidet*. *Factáque spes ut ambo congrederentur,amicißime si quid alterum premeret transigerent,cum repentè sese proripuit* Cæsar,*rebus iam suis cōpositis ferocior factus*. Accendebant *odia aulici, qui* Cæsarem *ut stolidum apud* Regem *traducebant,matrísque furorem referentem*. Id *ut erat ineptum, ita uerum fuit, matrem* Cæsaris *perpetuo furore laborasse: datos ei custodes qui furentem obseruarent:quæ se cum inedia conficeret,toto conclaui paßim ordine miro tragemata & salgama custodes apponebāt,quibus illa gustatis inediā depellebat, resipiscēs interdum,interdum omnia deiiciens:quæ tamen ita cōstituta erant, ut facilè deiici non possent: unde accidit ut quoniam illa intempestiuis horis sæpe & nocturnis cibum peteret, singulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararentur*. Et

cum prades pecuniæ Neapolitanæ causa Rex postularet, exarserunt utrinque eruperúntque tádem odia male pressa: Leone præsertim Pontifice, Franciscóque Sfortia ad Italiam recipiendam uocante Cæsarem: stimulantéque Henrico Britanniæ Rege, qui per Ioannem Albaniæ Regulum, missum in Scotiam à Gallo, grauiter ferebat Scotorum Regis paruuli recipiendi per sororem ademptam sibi facultatem, proscribique ab eo Anglicæ factionis proceres. Robertus Marchius Cedanum habitabat uicum, sed castro munitissimo insignem: ibi castrum depresso submissóque loco omni machinarum genere instructissimum. Is Gallo semper amicus fuerat: erant ei in armis semper paratæ aliquot cohortes. Accidit ut is cum Emeriano de arce Hiergiæ controuersiam haberet: eductis repentè cohortibus ipse non solùm hostes fugauit, sed collectis maioribus copiis in uicina loca impetum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit. Id Cæsar interpretatus est quasi iussu Regis ea patraret, missísque legatis impetrauit ut reuocarentur ab eo Gallici milites, qui iam Viritonum obsidebant: Accensis tamen odiis cùm uiolato fœdere Anglus Cæsarem ad bellum hortaretur, utrinque bellum parari cœptum. Cum autem Regem admoneret, de Cæsare nihil esse quod laboraret: ita Cæsarem suspici à se, ut se putaret præstare debere si quid in Gallos moliretur. Hæc Rex intuitus, cum seditio apud Hispanos recruduisset, opémque afferre Henrico Nauarræ Regi saluis cum Cæsare fœderis legibus posset, Andream Fuxeum, qui Lesparrous dicebatur, Antonium Turnonium alióſque plures, adiunctis ex Aquitania multis peditibus, equitatúque Pictonico, in regnum Nauarræ impetum facere iubet. Fuxeus celeritate usus, priusquam Hispanus copias contraheret, usus nobilium oppidanorúmque egregia opera Pompelunam recepit, aliáque aliquot non ignobilia loca oppu-

gnauit. Cum præsidia locis disponere debuisset, aut aucto exercitu alia loca expugnare, uoluntarios milites Aquitanos omnes sponte dimisit, maiorémque equitatus partem ad suos remisit: ac Gruniam profectus (quod alij Logroniū, alij Iuliobrigam ueteribus fuisse aiunt) oppidum cœpit oppugnare. Ibi acres homines, & multis rebus ad defendēdū parati: nec facilè uallo & fossa aggereq́; id aggredi Fuxeus poterat, cùm tormentorum copia non abundaret. Hispani ubi longius progredi hominem uident, sedatis seditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: ille urbem oppugnans tantum abfuit ut hostem terreret, ut quotidianis eruptionibus uariè Gallos illi fatigarent. Quibus ille, penuriáque annonæ fatigatus, cui prius non consuluerat, expectabat opportunum tempus inde sese proripiendi, prius recepto Nauarrorum regno. Post receptam Pompelunam (quā alij Pompeiopolin uocant) Lesparrous peruenerat in locum quem incolæ uocant Pontem Reginæ. Stellam etiam receperat, & Lozarcon: Gruniam uerò dum obsidet, territi oppidani machinarum impetu, ni noui auxilij spes affulsisset, de deditione cogitabant. At nobilitate Hispanica, quæ commota domestico bello in gratiam cum plebe redierat, auxilium urbi ferente, cùm abundarent Hispani copiis, & ob Hyberum fluuium, medium inter urbem & castra, duriora omnia erant Lesparroo: itaque consilium redeundi iniit, sequentibus hostibus & extremum agmen lacessentibus. Adhæc erumpentes reliqui ex urbe, undique admixtis aliis, Gallos perturbabant. Vbi ad Noyum uicum uentum est, fatigatus ille aciem pro tempore instruit circa horam quartam post meridiem. Anceps Gallos terror circunstabat: nam neque leuibus hostium equis procursantibus conferti pugnare poterant, & procursando latius euecti, patebant sagittis Hispanorum. Sustinebant tamen hostium impetum

donec Lesparrous hasta in oculos infixa obtritus est, unde postea obcæcatus est. Galli paßim cæsi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ: qua in re sane plagam accepere Franci odiosam tum re, tum tempore. Turnonius & Lesparrous captiui abducti. Multi putarunt culpa Lesparroi cladem acceptam: nam Pompelunæ, cupida nobilitate recipiendi Henrici sui Regis, nulla Nauarrorum insignia Gallica fixerat: ob quæ illos mox in gratiam rediisse cũ Hispanis Ioanne Luxo etiam Aquitano sequestro: qui cum apud eam gentem gratia ualeret, indignaretur in nullam se partem bellicarum curarum accersitum. Ipse Lesparrous culpa se uacare aiebat, propterea quòd firmus ab equitatu non fuisset, infrequénsque prœliorum miles, rapinísque demum assuetus, ac paulo ante ære dirutus, ad tantam expeditionem sibi attributus fuisset: qui nec suo imperatori parere didicisset, neque ut pareret coerceri, quasi uoluntarius miles posset. Rex in solatium amissorum oculorum, & Lesparroum suo ære carcere liberauit, & multis annuis uectigalibus donauit. Cæsi eo prœlio sunt Durfortensis & Arinachus Fuxenses: Sanctocolumbanus cum multis aliis dedit se in fugam. Atque eo quidem tempore satis constat, multis Galliæ locis equites Gallicos grassatos. Quæsti non solui stipendia paßim uagabantur, oppidula diripiebant, agros uastabant, pecus abigebant, ne pudicitiæ quidem uirginum parcẽtes, ut uicis multi diffisi, in urbes se recipere cogerentur. Meldenses, cùm illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt raptim ad arma plebe uocata, eductísque machinis, has cùm globi ænei deessent, quò terrorẽ excitarent, onustas papyraceis globis emisère. Illi uel admoniti à lanio quodam (namque is postea eo nomine ceruice luit) uel inconditæ plebis arma cõtemnentes, facile in urbem ingenti strage edita eos compulere. Dißimili euẽtu cessit mili-

tibus ferocia in Aquitania: Nam post expilatos aliquot uicos, uel leuissimis urbibus exclusi, ad Mompaoum oppidulũ Petracoriorum peruenere: ibi somno & uino madentes, nocte intempesta ab oppidanis rusticisque concisi spoliatique sunt. Erant hi ætate uiribúsque florẽtes ex turmis Chandij, qui uarie prius agros popularium uexarant, ac sibi mille Dæmonum nomen imposuerant. Si rogasses quò pergerent, ad Dæmonem: unde prodirent, è Dæmone, aiebant: unde multi suspicati à potentiore immissos. Rex irritatus Cæsarianorum in Galliam irruptionibus, excursionibúsque in Mediolanensem agrum, quem iam magna ex parte occuparant, copias parauit quibus auerteret Cæsarem ab exteris bellis, ad sua eum tuenda reuocaret: his præfecit Gulielmum Gounfierium Bonivetum tribunum maritimorum. Erat ille Regi perfamiliaris, arcanorum omnium sermonum particeps: Burdigalam profectus à priuatis, ne ipsis quidem Senatoribus sacerdotibúsque parcens, mutui nomine ingentes corrasit pecunias, exegitque magna acerbitate. Is cum in Nauarros se proficisci palàm iactitasset, nocte intẽpesta admonitis clàm præfectis, continuatis nocte diéque itineribus, prius uisus est circa Fontem Rapidum, urbem hostium munitissimam, quàm illi suspicati essent ex alio eum itinere diuertisse. Eam urbem etiam designant Fontis Arabici nomine: nactúsque ad locum, cui Andayo nomẽ, mare tranquillum, traiecit copias. Aduexerat plures machinas: è Burdigala quoque sumpserat plures inusitatæ magnitudinis, non satis ex uoluntate ciuium. Situs urbis, & uicinum mare reddebant oppugnationem difficilem. Vrbs machinis quassata, turres prostratæ: nec tamen conferti Galli ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent. At prius ea ui machinarum impetu conuulsa ita muri pars, ut hostis sibi diffideret: ita deditione facta, urbs recepta est. Cũ ma-

chinis emißis aditus esset in urbem factus, strato muro Diegus Verus, *qui urbi præerat*, Francos *irruentes complanato prius loco, & infra oppleto igni, & sulphure fefellit.* At cũ *hosti puluis deesset ad onerandas machinas, & commeatus, uentum est ad deditionẽ.* Claudius Lotharingus Guysius, *cum in murum magno animo ascendisset, laudatus est à* Gounferio. *Vrbis custodia tributa primum* Sancto Boneto: *hoste tamen uicos proximos occupante, ita factum, ut* Campo Rufus & Sancto Romanus, *cùm uicum uicinum* Sancto Marianum *expilarent, cæsi sint*, Curtono *fugiente: Substitutus in* Sancto Boneti *locum* Iacobus Daillonus Ludæus. Boniuetus *in* Galliam *reuersus, quasi nulla impensa tantum bellum confecisset, gloriabatur. Omnes multa de eius industria ac re gesta: atque hæc una uox omnium, nihil magnificẽtius, nihil præclarius gestum: unum hunc uere esse bello* Mediolanensi *præficiendum.* Rex *hoc facto sic incensus erat, multum ut accessisse ad eius erga eum amorẽ uideretur.* Cæsar *post aliquot menses* Philibertum Chalonium Aurengium *misit ad urbem obsidendam. Vrbs egregie à* Ludæo *defensa: sed periculum erat ne commeatus inopia opprimeretur.* Satis *constat eò uentum inopiæ, ut nec muribus alióue animali immundo abstinerent* Galli Aquitaníque *qui in præsidio erãt: & omne herbarum radicúmque genus muris eruerent, sutrinæ etiam coriis uterentur.* Tum *demum apparuit* Claudij Lotharingi *consilium non inutile.* Is *ubi primũ urbs est recepta, author erat* Boniueto *illius diruendæ: rudera operáque alia in* Endaium *trãsferri uolebat: sentiens facilius* Gallum *quærere, quàm quæsitum tueri.* Parandæ *erant copiæ ad annonã inferendam: hæ paratæ sunt à* Iacobo Palicio, *qui inuito hoste urbem omni refersit commeatu.* In *locum* Ludæi & *aliorum recentes immißi.* Vrbis *custodia* Francisco Frangio Aquitano, *qui apud*

Castillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo, cuius maiores à Cæsare necati ferebantur, attributa. Assidebat urbi Bertrandus Cuena in omnes occasiones intentus: is tandem ingentibus præmiis Nauarrulum solicitat ut urbem dedat. Erat id difficile nisi communicatis consiliis cum Frāgio: is uerò abhorrebat ab eo facinore. Multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hostē transibant: oppidani ad seditionē spectabant: corrupti aliquot milites, uel ut aiebat tædio lōgæ militiæ à Nauarrulo uenia impetrata in Galliam redibāt: quos omnes Lautrecus deprehensos mox necari iussit, submotis magnorum uirorum precibus. Ita factum ut urbs dederetur: Frangius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduersurus erat, nisi multa ille quo dilueret à se omnem culpā retulisset, quæ iurisperiti consulti probata magni esse momenti aiebant. Interposita hac dilatione per Castillonum, à Rege impetrauit causam ut diceret: atque is postea publice exauthoratus est, uel ob urbem celerius quā par esset ignauissime relictā, uel ob parum fidelem operam Regi nauatā: cum tamen quicquid id esset culpæ in Nauarrulum conferret, qui seditiosè concitatis militibus, deditionem suasisset. Euentus rei dolo eum uacare monstrabat, cum Nauarrulus auctus stipendio, restitutisque auitis bonis, ad Cæsarem trāsisset. Castillonus uel morbo, uel dolore quem contraxerat, ex euentu rerum aduersarum, Baionæ interiit: Deinde Hispani populari cœpere Aquitaniam, duce Aurengio: qui collecto ex Hispanis Germanisque exercitu, Luxo etiam Aquitano adiutore, ut quidam frendebāt, suscepit eam expeditionem. Ac transmisso pontibus Gauo fluuio alioqui rapidissimo, qui tunc placidissimus fluebat, Sordam oppidulū peruenit. Prope Sordam quasi rostro finditur Gauus, & diuisus æqualiter in duas partes, latera undique alluit, rapi-

déque dilapsus mox in unum cõfluit. Est Sorda sita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus sodalium Benedictinorũ lautius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, atque eius loci cœnobiarcha ædificata. Gauus qui Sarransam, idem cum locum præteruehitur, tumulus eo loco Turpini pontificis Caroli Magni familiaris: famáque est ibi castra magnum Carolum diutius olim fixisse. Hispani locum nacti uacuum incenderunt: eodem terrore uicinum aliud oppidum Petrã Foratam, quod Adriano Asprimontano paret, peruenerunt: sed ibi superiore loco atque arduo ueteris castri reliquiæ, satis tamen tum munitæ loci difficultate: quo factum, ut commeatu tantùm ex inferiori loco ab oppidanis excepto, Estingum uicinum aliud oppidum appulerint. Fluit & ea parte Gauus, oppidum satis excelso loco situm, sed ad hostiles impetus excipiendos parum munitum. At oppidani in nemus uicinum delapsi, syluestribus sepibus densum, paludibus defendebãtur: intercepere etiam aliquot equos hostium. Est & alter fluuius Vidosus nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham castrum Grandimontanorum haud ignobile præterlabitur. Hispani Estingum incẽderunt: & diripuerunt, ac Vidacham profecti, diu arcem loco palustri sitam obsederunt: eámque post uicesimum diem necatis crudeliter qui obsidionem tulerant, receperunt, & diruerunt: rustici palàm Dacium & Baionam perfugerunt. Erant Dacĳ paratissimi ad hostes excipiendos, eóque paucos ante dies immissæ copiæ. At hostes prædabundi, prius arcem uicósque eius loci, quem Mauleonum solum uocant, populati redierunt, multis ex suis desideratis: quippe agricolæ armis assueti, præcipue in balistis sagittísque emittendis periti, si quos temere ex ordine progressos deprehendebant, passim feriebant. Eodem terrore hostes inuecti in Biarnensium, qui

se Bernenses dici malunt, fines, Saluamterram & Nauarrinum oppidum diripuere. Progressi etiam ad Oleronum urbem, qua tamen abstinuere, direpto tamen fano Mariæ uicino, quo loco pontifices Oleronēsium sacra peragunt. Vetus est enim fama necato olim pontifice ab Oleronensibus, sacris eis interdictum: sacra translata ad fanum illud uicinum Marianum, quod tunc hosti ut minus munitum patuit. Sed accidit, Oleronenses cum essent instructi milite ad hostem excipiendum, ut præter uoluntatem prætoris quadringenti ex urbe egrederentur, quasi hostem inuasuri, qui excepti ab hoste paratissimo, multis cæsis in urbem compulsi sunt: multi quoque ex his submersi, dum Oleronenses fugientibus portas occludunt, ueriti ne unà hostes irrumperent. Dirimitur uerò fanum id Mariæ ab urbe Olerono, uicino fluuio. Ipse Aurengius aliquot post menses in Italiam naue actuaria uectus, sordidáque ueste de industria, quò facilius lateret, amictus, ab Andrea Doria exceptus est, & ad Palicium perductus, diúque captiuus in Gallia mansit. Diripuere quoque circa id tempus hostes fanum Ioannis Lucensis, & uicum Viarrium & agros Laburtium uicinos Baionensibus. Parte alia Cæsar in finibus Galliæ Belgicæ, per Henricum Nansoum collectis plus quàm equitum octo millibus, peditum uiginti millibus, Mosone urbe per deditionem recepta, Maserias oppidum oppugnabat. urbs satis munita est, amnibus etiam præterfluentibus munitior. Sed suburbia quæ eo tempore urbi æqualia erant, ab ipsis Gallis diruta, ne hosti prædæ essent. Sunt urbi uicina loca excelsa, ex quibus emissa tormenta bellica uariè oppidanos terrebant. Missus est Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc secuti Anna Mommorantius, Turritus, & plures alij, qui quotidianis eruptionibus hostes fatigabant. Ipse Baiardus caduceatori Nāsoi disertè imperauit, ne sub specie deditionis

impetrandæ rediret in urbem, ni pareret morte denunciata. Multi tamen opprimebantur globis æneis è superiore loco emissis: in quibus parum abfuit quin opprimeretur Francis*cus* Brassa*cus è* Golardorum *antiqua familia in* Cadurco*rum finibus.* Nanso*us dum uidet acriter urbem defendi, castra aliò transtulit, seditione orta in castris à* Germanis*, aduentanteque* Gallico *exercitu, qui ad* Atignium *iam coactus erat, atque ita proximæ utrinque fuere copiæ, ut quodam die certum iam prælium speraretur.* At *Cæsariani* Gallos *frustrati in tutiora se loca recepere: constructis tamen ponticulis aliquot, progressæ cohortes aliquot* Gallicæ*, turmas aliquot hostiles relatis spoliis dissiparunt impetu tormentorum: ubi* Aymeri*cus* Spuri*us uulneratus, post paucos dies desideratus est.* Carolo *quoque* Borbonio *aduentante,* Hisdinum *receptum est.* Paulò *antea suadebat* Borbonius*, dum hostis* Valentiæ *obequitans cum copiolis inermibus conspectus esset, impetus in eum fieret, nec tamen auditus est: ipso* Cæsare *postea profitente, magno se defunctum periculo.* Sed *& is indignabatur* Alenconium*, cui* Margareta Valesia Regis *soror nupserat, primæ aciei præpositum: sibique multi falso persuasere illũ ideo authorem fuisse ne* Cæ*sar opprimeretur, quasi insidias hostiles uereretur: fuisséque deinceps eius animum à* Rege *alieniorem.* Belgicum *hoc bellum, quoniam ab exteris parum fideliter perstrictum est, danda est nobis opera, ut res à principio quemadmodum gesta est repetatur.* Castra *fecit* Rex *ad* Tignium *uicum: ibi præfuit* Alenconius *cum* Castillono *tribuno militari, adfuit &* Francis*cus* Borbonius *fani* Paulini *comes cum sex peditum millibus quibus dæmonum nomen inditum:* Carolo Borbonio *imperarat* Rex*, ut ex* Aquitania*,* Boiis *&* Narbonensi *prouincia contraheret peditum decem millia. quadringentos equites cataphractos, ducentos equites leuis ar-*

maturæ: Vindocinēsi uerò septē peditum millia ex ea parte Belgicæ Galliæ cui erat præfectus: expectabat & quatuordecim peditū millia ex Heluetiis. Hæc ubi parata sunt cum prætoria cohorte, aulicáque familia armata, pluribúsque machinis eò contendit: conuocauit conciliū in uico quodam Rhemis proximo: ibi decretum primam aciem duceret Alenconius: uel quòd proximus esset regi affiniśq;, uel quòd principio exercitui præpositus esset: refragante sane Borbonio, qui suas eas esse partes contendebat. Hunc ut placaret Rex, potestatem ei dedit imperandi in media ipsa acie, cui cum Borbonio ipse præerat, suásque partes imperandi à se abdicare sese professus est: extrema acies Vindocinēsi tributa: Rex longius progressus prædabundus, certiórque factus, Carolum Cæsarem ad Valentianum desidere, paucis milliaribus à Scalda amne exercitum collocat, Pontonibúsque præparatis transportari iubet partem copiarum, iámq; hi pedites, qui Borbonio Paulino attributi erant, in citeriorē ripam peruenerant. Cæsar Valentiano relicto longius secessit. Henricus Nansous relictus qui coerceret Francos, is ut impeditos Francos in ipsa nauigatione interciperet, constituerat prima aurora eò accurrere. Sed accidit ut Germani tardius progrederentur, eóque ipso die nubecula obscurior id impediret. Iam Gallicæ copiæ in citeriorem ripam peruenerant, unà cum rege qui in armis erat. Alenconius & Castillonus cum prima acie ad Valentianum pergebant. Tum uerò diserte imperauit Borbonio Rex, quæ ad prælium pertinerent iuberet: is iubet Galeoto Ienolaco machinas admoueat, instétq; Valentiano. Interea ex his qui ad Valentianū contendebant, certior fit adesse hostem: esse huic ad uiginti peditum millia, equitum duo millia, machinas decem. Interea dum se expedit Borbonius, ad certamen adest Pomperanus, quem comiter ille excepit. Iámque ense manu elato,

concitato equo accurrit ad regem, his eum uerbis affatus ense altius elato: Here, hic ensis gestit hodie operam tibi nauare egregiam. Cui Rex elato quoque ense: Et hic (ait) non deerit: adesse & nuntiat hostes, lætaturúmque hodie qui mox dißipatos sit uisurus, neque enim impari cum esset numero, uel leuem Francorum impetum uideri posse sustinere: accersitóque Pomperano: hic, ait, Here, sentiens fortium opera tibi hodie opus esse, deesse noluit, ut uitam quam tibi debet, tibi patriæque tribueret. Petit autem, egóque pro eo, cōdones ea omnia quibus à te alienior factus est, placabilémque ei te præbeas. Cui Rex, Ego uerò tibi hominem condono: Cæterum quæ ad prælium pertinent iubeto. Iámq; progrediebantur copiæ Gallicæ, nebuláque discussa hastæ hostium apparuere: itaque plures excursione tentabant hostes elicere ad bellum. Pedites hostium sinistra progrediebantur, equites dextra. Machinæ à Ienlaco emissæ, iam perturbare incipiebant ordines: hostiles machinæ, utpote leuiores, parū nocebant. Mirabatur Borbonius, indignabatúrque primam aciem tardius progredi, neque se loco mouere. Itaq; ex suis delecta turma fortißimorum equitum, rectà in hostes contendit. Palicius quoque iam hosti instandum uociferabatur. At Borbonius è medio cursu, imperio regis sæpe repetito reuocatus est. Aymericus Spurius Nansoum admonet actū esse, nisi mox deliberantibus interea Gallus, nec se commouentibus, sese proripiat. Interea alij hostes in primam aciem impetum facere: alij ut radios solis obuersos uitarent, loco se mouere atebant: donec longius progresso pedite secutus est cum equitibus Nansous, Valentianúmque sese proripuit. Aymericus interea cæsus fortiter pugnans, cæsique equites aliquot ex hostibus, qui tardius progreßi fuerant. Quo loco Aymericus cæsus est, castra fixa sunt, diéque sequenti rumor dißipatus est, quasi ægrè Valentiani Nansoum exce-

pissent, parati, si Galli secuti fuissent, deditionem facere: eodemque terrore perculsos Duacos & Attrebates. Inde Boucherum oppidum cœpit Borbonius oppugnare cũ quadringẽtis cataphractis equitibus, decem peditum millibus. Ciues misso prius Hectore Borbonio Lauediano, & Ioanne Escarti Lauaugiono deditionem fecere. Die sacro calitibus omnibus, paucis milliaribus ab Attrebatibus castra locauit, nec tamẽ obsidẽdi animo. Quarto postea die, soluto exercitus robore parte copiarum Borbonio attributa, instãte iam hyeme, missus ille ad Hisdinum oppidum oppugnãdum. Fixit castra ad pratum uicinum urbi: admotis machinis, cum inciperent murum deiicere, oppidani per colloquia deditionem offerebant. Sed accidit petulantia militum, ut minime exaudirentur, admotísque scalis ui in oppidum perreptarunt. Borbonius celeriter alia porta effracta in urbẽ perueniens, hortatus fortißimum quemque è suis, coëgit in templum pueros & mulieres, & oppidanorum partem: præconioque edixit, adiecta capitali pœna, ne quis ex iis qui ad templum confugissent uiolaretur, néue incendio urbs fœdaretur: qua tamen in re uix seróque exauditus est. Secesserãt ex hostibus pleriq; in arcem Hisdinensem: cui & ille machinas admouet pernoctans, quo prius loco ob rumorẽ dißipatum de Nansoi aduẽtu, Galiotus nihilo secius uoluere machinas cœpit. Post deiectum murum uxor Rutij quæ in arcem secesserat, misit colloquij causa qui orarent, paulisper machinarum impetus differretur: futurum sequenti die rogatis præfectorum sententiis, ut conditiones æquas ferret. Qui missus est, facessere mox iussus est, iactante Borbonio, futurum ut per muri deiecti ruinas arcem ui perrumperet. Illa deinde fide accepta, misit Sucreum media nocte ad Borbonium, qui à Lauedano perductus ad Borbonium, his legibus deditionem fecit, Vt Rutij uxor cum suis incolumis

 efferret

efferret ſupellectilem omnem: equites, arma & equos: pedites bacillo albo manu elato incolumes abirent. Miſsi prima aurora Ludouicus Telignius & Lauedanus cum alis aliquot equitum, qui obſeruarent ne quid illa damni pateretur. Hos mox ſecutus Borbonius, cum Paulino, Vindocinenſi, Chabaneo, Galioto, deambulans extra arcem, ueritus ne quid miles in comitatum muliebrem moliretur, eductis omnibus ſummo ſilentio in arcem ille tandem uenit, conſtitutáque illius cuſtodia paucos poſt dies ad regem peruenit. Videri poterant illata utrinque damna æqualia, niſi Cæſariani, Tornacenſes, quos alij Neruios uocant, uictos recepiſſent, cum ſera auxilia aut nulla ſuperueniſſent. Libet hoc loco ueniam deprecari, ſi diuerſorum annorum menſiúmque monumenta uaria confuderim. Nam quæ de Gallis poſtea Mediolano pulſis prodituruſ ſum, quædam circa ea tempora, quædam antea contigere. At nos Gallica ſuo loco, extera ſeparatim quoque maluimus reddere, ne uellicatim aut ſaltuatim ſcribendo, lectorum animos impediremus. Rex cum integris copiis Burgũdionum agros latè populatus eſt: paſſim uillæ exuſtæ, corrupta ædificia, arbores exciſæ. Domus ipſa in quam rex diuerterat, ob hoſpitæ nobilis preces, quæ genibus eius aduoluta incendium deprecata fuerat, cuíque parcendum rex iuſſerat, à pueris aulicis (ut ſunt ad omnem petulãtiam educati) dum uix rex ocreatus equum admiſiſſet, incenſa eſt. Talibus incendiis initium hoſtes dederant. Fuerant enim Albentini ab iis direpti, oppidum incenſum, cõtrucidati oppidani, omnia cæde, ſtrage, flamma permixta: inuſitato more ſæuitum in pueros ad cunas uagientes: ſacerdotes aliquot aras tenentes, pueri iis miniſtrantes iugulati, cum pauci è latebris & cineribus oppidi, quaſi elati iã & uſtulati ſemineces inde ſeſe proripuiſſent. Burgundi & Germani enſe ſuccincti, & ignem gerentes, ut cuique expo-

sito loco occurrebant, quà sacro, quà profano, ita bellum aggressi & exorsi: efferatiores insolentioréśque facti hostes, ignauia stationis unius quæ hosti dedit manus ad Mosonũ oppidum. Leo põtifex qui spe pacis uana lactauerat regios legatos, bello etsi non indicto, tamen iam decreto hostis erat Gallo. Immutatus est is à Iulio cardinale Medice: qui etsi multis acceptis & pecuniis & præfecturis ecclesiasticis, regi amicissimus esse debebat, Cæsari tamẽ totum se tradidit, accepta pensione annua decem millium nummũm aureorũ Hispanicorum, qui ducis nomine insigniri solent: adiectũmque uti Parma & Placentia ad Leonem redirent, augeretur pensio regni Neapolitani Cæsar scripsit ueritum Leonem, ne uires Gallicæ augerentur, secum in fœdera uenisse: obtendebat Leo pontifex præfecturarum ecclesiasticarum prouentus, in Mediolanensi ditione occupari à Gallis irritis pontificiis codicillis, idque Manaldi Tarbellorum pontificis improbi & ignari hominis temeritate: cuius consilia ut & Sancto stephani, Lautrecus pro oraculis sectabatur. Hæc clàm: addebat etiam, multa Gallos arroganter præiudicare, reuocaréque ad suum arbitrium oppressa pontificia maiestate & dignitate: palàm Italiæ libertatem personabat, concipiebátque animo pulsis Gallis maiora, ne ab ipso quidem Cæsare, aut Francisco Sfortia, cuius iactitabat restitutionem, succedentibus rebus temperaturus. Coniunctis uiribus Cæsaris, Pontificis, & Sfortiæ, bellum erat gerẽdum. Prosperum Columnam equitatui, peditatui Ferdinandum Daualum Piscarianum præposuere: Federicum Gonzagam adiunxere pontificiis copiis, Hieronymo Adurnio interea nauticis copiis præposito. Paulò antea Lautrecus qui Mediolano præerat in Galliam redierat, relicto Thoma Fuxeo Lescuno fratre prorege. Hic à Federico Gonzaga certior factus est, exules Mediolanenses res nouas moliri. Gabriel

» Venetus uir magni animi, summáque prudentia admonebat Leonem bellica ea consilia prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse: adesse Gallicos legatos: dum integra omnia essent, uerbis potius sopirentur controuersiæ, quã Italiam, Galliam, Hispaniam ad funestum armaret bellum. Cogitaret potius de Turca labefactando: in quem nisi mucronem pontificium exacuisset, parum pie in reliquos uerti arma. Futurum id ei spectaculum iucundum, qui uideat unius corporis duas acies lanista Pontifice dimicantes? eó ne recidisse tot annorum magnificas pollicitationes, quibus subigendi essent Turcæ, ut repentè signum belli ab ipso Põtifice, in Christianorum mutuam perniciẽ proponeretur? An non iure Galli dubitare poterunt, quenque nõ esse apud nos arcem religionis, non oraculum pacis, non Senatum illum pacificum, commẽdatæque & sanguine diuino sancitæ pacis authorem? At arcem discordiæ, faces bellorum, armamẽtarium commune, unde Respublica Christiana consilia bellica depromfserit? Eniteretur potius ut cœtum piorum, quẽ uanis quibusdam opinionum quasi fluctibus iampridem agitatum, tuendum susceperat, in tranquillitatis portũ perduceret, non bellum indiceret sanguinolentum. Et mouisset Leonem prudens hominis consilium, sed is Iulio Medice omnia administrante parum sui iuris uidebatur. Lescunus ueritus ne exules res nouas molirentur, absente fratre Rhegium adiit. Præerat iussu Pontificis Rhegio Vidus Rangonius: cum eo Lescunus expostulat de exulibus receptis præter fœdus. Dum tempus protrahitur diuersis altercationibus, ab Alexandri Triuultij militibus, qui cum Lescuno uenerant, impetus fieri cœptus in oppidanos: at hi leuibus aliquot machinis emissis Triuultianos compressere: ipse Triuultius pila plũbea ictus, post aliquot dies occubuit. Lescunus cum retineri posset à Rangonio, emissus est. Rumor in-

terea percrebuit, Lescunum captum, deletas turmas quæ eũ secutæ fuerant: résque parum abfuit à seditione, perterrito Senatu Mediolani, ni Lescuni aduentus timorem omnem discussisset. Eóque tempore Mediolani arx Iouis de cælo tacta est, non sine strage Gallorum. Manfredus Palauicinus raptim Germanorum copiis in gratiam Francisci Sfortiæ eductis Como imminebat, sperans ab iis cum quibus prius conuenerat, orto tumultu, loco se potiturum. Como præerat Gratianus Garrus Aquitanus, quem licet ut nouum hominem multi prætereant, gentilitate tamen Grandimontanis coniungebatur. Is cum urbi proximum Palauicinum resciisset, atq; de uia fessos Germanos in locum uicinum consedisse, ut ex uiæ labore relaxarent animos, cum turmis aliquot Aquitanicis urbe tacite egressus, in eos impetum facit, nactúsque imparatos, palantes facilè dissipat. Palauicinus ut erat locorum peritus, per montes fuga elapsus, defunctum se tanto periculo existimabat, ac iam cum Germanis qui ex fuga superfuerant, agitabat de bello renouãdo. Garrus subductis rationibus, admonitus à peritis locorum, mõtis fauces eò celeriter actuariis nauigiolis uectus occupat, eóque contendit quò Palauicinum peruenire necesse erat. Celeritatem iuuit rei euentus, deprehensum hominem unà cum Ioanne Stulto comprehendit: Germanis ad suos reditu permisso, reliqui maiestatis damnati capite luêre. Eius indicio decreta quæstio in Christophorum Palauicinum, cuius rei ille non ignarus suadentibus amicis, fugæ consilium neglexit: & hũc aiunt in arce aduentantem Lescunum ultro excepisse, non ignarum quã ob causam adesset: ut Lucæ Ogo Scoto peditum ductori, qui eò nocte à Lescuno præmissus fuerat, ignarúsque esset quam ob causam eò missus esset, dixerit, immeritò fidem suam suspectam Gallis. Comprehensus est & alter qui sanguine cohærebat Palauicinis: qui

quotidie loricatus satellitióque stipatus ad salutandum Lescunum uentitabat: qui ubi sensit prætoriam adesse cohortē quæ iniiceret manum, chlamyde abiecta parū absfuit quin sequentes frustraretur. Huic aiebant certum fuisse cum suis in Lescunum impetum facere, eúmque occidere. Multæ quoque ad Pontificem profectæ legationes dicebantur à potentioribus, & Triuultiis ipsis, qui & ipsi ueniebant in suspicionem, esse demorati Lescunum ne longius in hostes uagaretur. Quam suspicionem consecutæ res aliquot auxerunt maxime, quòd se ueluti clientes aliorū tacite profiteri uidebantur. Res erat in ea opinione, ut hostes domesticis insidiis Mediolano se potituros non desperarent. Cribelli iam & Caymi copiolas in agro Mediolanensi contra Regem collocarant: crescebat in dies numerus: hos ne se commouere possent diu obseruatos, multis & firmis præsidiis accersitus, repentè idem Garrus oppressit. Authores tumultus fuga sibi consuluere: apparatus belli direptus & à Garro abductus est. Conflato iam bello Mediolanensi Lautrecus Mediolanum redierat. Non defuere qui Lautrecum & fratrem cogitasse dicerent, quo pacto Triuultiorum & Palauicinorum agros maximos & feracissimos, uillas, castra, oppidula, in suos quæstus conuerterent. Et Mediolanenses parum iam Gallis æquos fuisse, ob impetus aliquot direptionésque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partium inuidia. Menaldi Pontificis consilio, à Lescuno absente fratre. Vnde in domum suam ingentem pecuniam auarus Pontifex auertit. Fama est Leonem decimum Palauicino affinem fuisse, certe pro eo intercessisse eo animo, ut rem suā agi diceret: nec cessasse galerum purpureum offerre Menaldo, quem gratia multum ualere sciebat apud Lautrecum, modò ex reis eximeret Palauicinum. Fuisse Lautrecum, ut nemo nascitur uitiorum expers, natura acerbiorem, & ægre

à suscepta sentẽtia qui diuelleretur. Itaque spretis pontificiis promissis, in reum lege agi iussisse: unde in Gallos Pontifex inexpiabile odium conceperit. Quòd si in Galliam reum misisset, aut liberali custodia habuisset, mitigari potuisse Põtificem, qui reo damnato Gallis apertissimus fuit hostis. Atque eo pacto culpam amissi Mediolani in Lautrecum conferunt: ignari prorsus & consiliorum pontificiorum & Gallicorum: quippe aliquot antè mensibus quàm Palauicinus comprehenderetur, & fœdus inierat Pontifex cũ Cæsare, clanculum tamen, & Pontificiæ Cæsarisque copiæ iam agrum Mediolanensem infestabat: nec de Palauicino sumptum est supplicium donec eorum copiæ Mediolano proximæ essent: quod & die octauo post sumptum de eo supplicium captum fuit. Iam Cæsaris Pontificisque copiæ Parmã peruenerant. Ad eam tuendam prius Lautrecus miserat Thomã Fuxeum, Lescunum fratrem cum aliis aliquot Scotorum & Gallorum, peditéq; Aquitanico. Vasta urbs maiore numero cum indigeret, accersiit ad se Lescunus Federicũ Gonzagam Boium, qui cum lecta Italicorum peditum manu aduolauit. Sed cum plures ex iis ad hostes trãsirent, consilium uterque iniit de omnibus opprimendis. quod illi animaduertentes, repetito iureiurando Lescuno receperunt, urbe se nõ excessuros. Atque eo tempore plus quàm trecentos, cũ nomina omnes edidissent, desiderare se ex eo numero quẽ adduxerat, fatebatur Boius, Ferdinandus Daualus circa portam Placentinã admotis machinis sternere mœnia Parmæ nõ desinebat, ut iam aditus patefactus ad irruptionem uideretur. Itaque hortante eodem Daualo, Cæsariani Pontificiique in fossas sensim progressi, tentabant per stratum murum irrumpere. Lescunus temeritate eorũ animaduersa, emissis leuibus tormentis in fossas rursus omnes præcipitat. Ita multis cæsis, iniquo se loco tormenta admouisse de-

prehendebat Daualus. *Prosperi* Columnæ *consilio admouentur tormenta ad propugnaculum eruendum, quod erat circa inferiorem murum: ita factum ut intra octauum diem conuulso propugnaculo, cùm tormẽtis præfecti aßidue globos æneos in id solerter immitterent, aditus ad irrumpendũ cõmodiore loco pateret*. Erat *id propugnaculum satis munitum, cæterùm diuersis locis concauatum atque apertum, ad bellica tormenta cõmodius emittẽda: & libratores hostium dum in ea loca aperta dirigunt tormẽta, nec sulphureo apparatu abundans* Lescunus *incertis ictibus audet terrere hostes, factum est ut propugnaculi uis concideret.* Fluuius *ita mediam ciuitatem diuidit, ut undique muris septus uoluatur: ita quãdo & uis hostium imminebat, & ægre uasta urbs omnino ob præsidij paucitatẽ retineri poterat,* Lescunus *trans fluuium subductis tormentis, cum suis seceßit, ab ea interea parte quæ munitior erat uim facilius depulsurus: paßimque uniuersa ripa collocatis militibus, alueũ tuebatur, concisis pontibus quibus eò perueniri posset, uallo, cratibus, doliisque undique ripæ adiectis.* Hostes *direpta uacua urbis parte ad reliquam uim parabant, machinisque emißis fortißimum quenque è* Gallis *sternebant: in quibus fuere &* Carolus Montacutus Aquitanus Agẽnensis *dum incautius murum subit, &* Lucas Scotus, & Ludouicus Auerus Baionensis: *quorum morte* Lescunus *perturbatus est, ut ei quidem tredecim diebus continuatis unà noctibus, circa ripam excubandum fuerit, frustra interea hostibus uim admouentibus, tametsi à latere uariè tormenta* Dauαlus *admoueret.* Galli *uigiliis confecti, animos iam despondebant.* Lautrecus *ad fratrem misso* Carbone Saiaso *homine impigro, per eum fratrem admonebat ut uirum se præstaret, ne concideret animo, auxilia ulla ne expectaret, meminisset quem in locum progreßus esset, idque clã;*

palàm uerò admonebat epistola scripta, quam de tribunali militibus legi iubebat, seipsum mox cum lectißimis copiis adfuturum. Atque ut iniiceret spem auxilij, hostésque terreret, Cremonam peruenit, stipatus equitatu Gallico & Heluetiis peditibus: iámque ad Sanctosecundum oppidulũ transierat, personantibus omnium uocibus quasi ad Parmæ soluendam obsidionem irent: mittebat tamen Petrum Pictonicum Sanctoualerianum cum mille quingentis peditibus Gallicis è Narbonensi prouincia, Delphinatiúmque finibus. Quæ causa fuit ut Prosper & Daualus soluta obsidione raptißime inde se proriperent, Lescuniúsque abeuntiũ trepidationem sentiens, urbe erumpens, & plures oppresserit, & una machina ingenti, quæ segnius auehebatur potitus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis Sedunensis cohortes aliquot Heluetiorum ad pontificia castra peruenêre: hi cum in Gallos non esse sibi bellandum dicerent, missi sunt in Ferrariensem, qui Mutinæ & Regiolepidi imminebat. Venit & in castra Iulius Medices unus è purpuratus pontificiis, qui postea Pontifex designatus Clementis nomen tulit: qui quòd adolescens Rhodiorum militiam secutus fuerat, rei militaris non imperitus habebatur: frater uerò patruelis Leonis cum haberetur, arcanorúmque omnium moderator, magno plausu exceptus est. Hunc plerique reptitium & temere insitum familiæ Mediceæ, quos eius uiri odium ceperat, affirmarunt: unóque ex Mediceis fratribus submerso, confictis quorundá testimoniis, ut submersus pro spurio pronuntiaretur, operã dedisse, ipsum sese pro legitimo asseruisse: quæ ut uanißime conficta plerique risere, educati unà cum eo. Interea hostes ad Casale maius põte copias traiiciunt: obseruabátque Lautrecus eorum iter, traiecto Ollio & Abdua. Posuere Columna & Daualus castra ad Robechum iuxta Ollij ripam, minus commode.

Id cum sensisset Lautrecus, re tantum communicata cum Francisco Maria, qui Venetis copiis praeerat, & Antonio Columna, & Lescuno fratre, ipse in crastinum diem prima uigilia admotis copiis, parte una hostes inuadere parabat: parte alia è ponteuico machinis emissis ita erat hostes impetiturus, ut sine iactura ullius certam omnes sibi spondererent uictoriam: patebant enim hostes tormentis bellicis, atque ita imperite castra fixerant, deploratā ut oporteret eorū salutem. Fama est aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Vrbinas monuerat, hostes admonitos, repentè castra mouisse: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hostile uererentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis non suis impeti hostes uolebant: Lautreco ea simulatione ita commoto, ut Veronam Brixiámque cum illi adiunctis Gallicis copiis reciperent, se ipso Gallicarum copiarum ductore nūquam latas à Gallis tales conditiones exprobraret. Haec sicut exposui, ita gesta esse audiui, referentibus integrae opinionis nobilißimis equitibus, qui eo tempore sub Lautreco meruerant. At exteri scriptores ita hac in re parum sibi consentiunt, ut contraria eorum scripta multum ab eis gratiae patriaeque datum ostēdant. Alij enim ita narrant: dum ad Robechū occurrentes hostes non detrectant certamen, Lautrecum ad consilium de pugna retulisse: duces Gallicos & Franciscum Mariam Heluetiósque omnes pugnam decreuisse, paucos alios dissensisse: quid enim frustra belli aleam tentarent, cùm fusis his copiis mox hostes sint Mediolano potituri, qui facilè alia uia distineri poßint? fieri posse ut interea dilabantur hostiles copiae: ducendum bellum: sua mox mole ruituros hostes. Atque huius sententiae authorem uolunt fuisse Petrum Nauarrum, cuius unius sentētiam Lautrecus peßimo exemplo secutus sit: narrántque eum multorum sententias exquirere solitum, quódque pluribus displi-

„ *cuisset quasi unus ipse saperet, plerunque secutū. Docent ue-*
„ *rò morum magistri ex incōtinentiis eam sanabiliorem esse,*
„ *qua atra bili impediti uti consueuerunt, quàm eam quæ eo-*
„ *rum est qui consultant, sed postea tamen in iis quæ consul-*
„ *tarunt non persistunt.* Alij narrant admonitum ab Vrbina-
te & Columna Lautrecum, quàm incommodissime sita essent hostium castra: missum ab eo Cardonum ad loca intuenda, eóque transferenda tormenta: illum moræ impatiētem, qui consilium tegere debuisset, leuius tormentum in castra hostium emisisse: territos hostes & Venetorum pollicitationibus diffisos, qui salua omnia recepissent, repentè castra mouisse. Vtcunque sit, Lautrecus in fugiētes hostes, alas aliquot equitum cum Lescuno fratre, Ioanne Bonauallio, Ioanne Chabaneo, Palicio, cui Vandenesij cognomen erat, propere emisit: hi multis concisis, cum frustra Daualus cohortes aliquot peditum circa fossas & uirgulta in insidiis collocasset, submittente Lautreco Pontiremium & A. Columnam, cum recentibus equitibus ita hostes oppressere, parum ut abfuerit quin ipsum Prosperum temere extra ordines inuectum interciperent, ex Ioannis quoque Medicei ala uix uiginti illæsi redierint: quanquam non ignarus sum qua fide hæc ab aliis relata sint. Lautrecus deinde ad Bebriacum hostes secutus, castra posuit: hi cōmodiore loco castra collocarant, eáque uallo fossisq; munierant integra nocte: ita Prospero Columnæ munitiones urgente, primus ut fossis æquandis operam daret ad excitanda aliorum studia. Non est uisa ratio Lautreco, cur periculoso loco frustra prælium committeret: tantum aliquot horis equestre prælium factum, æquóque certamine discessum est. Bernardus tamē Caunaus Aquitanus, familia nobili Caunea, haud longe à fano Seueri, & Montaldo, & quidam alij emissis machinis desiderati sunt. Lautrecus Pontiremium & Hugonem

Pepulum miserat, uti claustra Sebini amnis occupantes, trã-situ arcerent hostes aduenientes. Erat hi Heluetij, qui neque hac neque illa parte parum fideles, uelut licitatione auctionéque proposita, ad hostes transierát. Prosper & Daualus cum integris copiis redeunt ad Ollium: Lautrecúsque misso Lescuno ad Sebinum lacum, leuem hostium armaturam temerius uagantem oppresserat, eo loco cui Carauagio nomẽ est. Rursus Lautrecus cis Abduam cum integris copiis rediit, traductisque nauibus omnibus in ulteriorem ripam, uariis munitionibus, dispositisque undique militibus & machinis iuxta ripam, Cæsarianos Pontificiósque transitu arcebat. At illi Francisci Moroni Mediolanẽsis consilio, cimbis aliquot piscatoriis repertis in Brãbo fluuio, qui per Bergomatum campos fluens in Abduam se præcipitat, ad Vaprium traiiciunt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripã, & ad Vaprium, Hugonem Pepulum cum ala Italica reliquerat, qui & transitu arceret hostes, & celeriter si res exigeret, admoneret Gallos transitus hostium. Hunc omnes fatentur serò uigilum incuria excitatum, ut iam occupata ripa domibúsq; uicinis, cum illi magno numero traiecissent, impar esset eis pellendis. Tarde excitatus Pepulus, tardius Lautrecum monuit quo statu res essent. Mittit tamen cum delectis equitibus Lescunum & Palicium iuniorem, unà cum machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot subsidio suis tuendis & Rhetorum & Hispanorum submittit, delecto impigro quoque eorum qui periti habebantur uoluendarum leuium machinarum. Concurrunt Galli hortante Lescuno acerrimè: relictis equis peditum munia implent: multísque ex iis qui traiecerant cæsis, Vaprij eos area excludunt: igne iniecto in domum in quam Hispani sese receperant, multos sese præcipitare cogunt. Et prorsus eo die concisæ essent hæ copiæ, ni Ioannes Medices, qui cum recẽtibus

traiecerat, iam Hiſpanos, Italos, Rhetóſque *terga uertentes ad prælium accendiſſet.* Venere & Leſcuno *ſubſidio cohortes aliquot* Aquitanicæ *: ſed* Medicei & Hiſpani *globis æneis fortiſſimum quemque ſternebant :* & Leſcunus *dum in celeritate omnia ſita putat, machinis relictis prælium accelerarat: quæ ſi adfuiſſent, hauddubie afflictas deploratáſque res hoſtium oportebat.* Leſcunus *à* Theceno Rheto *haſta impetuus parum abfuit quin abduceretur, ſuorum tamẽ uirtute ſublatus eſt.* Palicio *iuniori equus ſuffoſſus eſt à* Mediceo *equite.* Gratianus Luſſus *ſpurius è* Luſſorum, *qui &* Luxi *uocantur, familia,* & Cardonus *uicinus* Belnenſib. Aurelis *caſi ſunt.* Benedictus Dorſius Belnenſis *ingenti rõphæa, quam ambabus manibus undique uibrabat in perniciem hoſtium,* Caponio & Serralio Hetruſcis, & Martingo Nouarienſi *obtruncatis, multis quoque uulneratis, à* Stoncmo Aretino & *ipſe necatus eſt.* Leſcunus *ubi aduerſa omnia uidet, receptui canit, ad fratrem ſe recipit, nemine ex hoſtibus ſequente.* Lautrecus *mutato conſilio* Mediolanũ *rediit, urbe hoſtes prohibiturus.* Heluetij *quotidie dilabebãtur, confluebãt ad hoſtes, in dies ſingulos copiæ eius minuebantur:* & *præter peditum* Delphinatium & Aquitanicorum *paruum numerum, equitéſque* Gallicos, *qui multis menſibus nulla acceperant ſtipendia, pauci exteri ſub eo merebant: exceptis* Venetis, *quibus partem* Mediolani *coactus eſt committere.* Hoſtibus *uerò* Matthæus Sedunenſis Cardinalis *recentes* Heluetiorum *plures cohortes adduxerat: ipſéque cum* Iulio Medice Cardinale *in perniciem* Gallorum *uarie eos acuebat, ſanctius uterque operas ſuas daturi ſacris ſuis, nec eas, ni mens uana occæcaſſet animos, eò collaturi.* Lautrecus *ne* Mediolani *ſuburbia hoſtibus prædæ præſidióque eſſent, uſus* Andreæ Criti Veneti *conſilio, incẽdit.* Iam Cæſariani Pontificiique Mediolano *proximi erãt:*

dubitantibúsque quo statu res essent Gallicæ, fama est ab obuio rustico, quasi deploratas res Gallicas assereret, accensos maturasse iter. Periculosum illis uidebatur, spatium confirmandi sese Lautreco dari. Præmissus est Daualus cum leui armatura & cohortibus aliquot Hispanicis, uenitque ad locum quem Vigentinum uocant: huic loco Venetos præsidio reliquerat Lautrecus, cum Grito & Theodoro Triultio. Veneti mox irruentibus Hispanis uelut panico terrore perculsi, undique armis abiectis munitiones deseruere. Triultius uillosa domesticáque ueste amictus, mulæque insidens capitur: Gritus cum integra ala equitum fuga sibi cõsulit, priusquam ad iactum teli uenisset. Lautrecus diris deuouens Triultij Gritique & socordiam & dubiam toto hoc bello fidem, ad arcem cum equitatu reliquisque copiis peruenit: ac cõstitutis rebus arcium Comum traiicit copias, relicto eo loco cum præsidio Palicio, Vandenesio, & Bonauallio, inde Leucum peruenit. Triultius cum liberasset se, ut aiebant, ingẽti pecunia, deinceps eius opera minime usus est. Hostes potiti sunt Mediolano rapinis omnia fœdantes: opera quoque Marij Montani Papiensis Pontificis, Papia mox ab eis recepta. Lautrecus Lescunum fratrem mittit ad Cremonenses in officio continendos: hi paucitatem Gallorum irridentes, urbe Gallos excludebant: accersierant enim Nicolaum Verolum cum quatuor exulum millibus, fossisq; ille præaltis & aggeribus urbẽ munierat. Venit Lescunus in uicum nõ longe à Cremona, cui Possayo nomen, ibi equos sarcináque relicto Aquitanico præsidio collocat: contendit deinde in arcem Cremonensem, cui præerat Bunonus Gallicus eques. Est medius locus inter arcem & urbem, hunc hostes palis, aggeribus, doliis uinariis undique sepserant. Gallici Aquitanicique equites nihil aggeres ueriti, quidam in Cremonenses proruperant: plures remissis equis, peditum

munere functi sunt. Ita disiectis aggeribus, Cremonẽses & exules coguntur in aliam urbis partem: è tectis tamen picẽ, lapides, Græcúmque ignem iaculantes, Lescuni impetum morabantur. Erat ille æquissimus Cremonensibus: nam rebus florentibus eum obseruarant, in eius clientelam recepti fuerant, multis indictionibus liberati. Itaque se in arcem recipit, caduceatorem mittit qui eos admoneret, uiderẽt quò progrederentur: recreati illi Lescuni aduentu ad deliberandum consilium petunt in sequentem diem. Lescunus unius demum horæ ad deliberandum dat spatium, uim posthac denunciat. Latæ sunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui esset Cæsarianos secuto: Verolus cum suis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additum, aleretur Regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincommode ut Federicus Bozulus, quem cum præsidio Parmæ reliquerat Lautrecus, Parma excederet, commissa urbis custodia Roberto Sanseuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leonem affinem, mox Alexandrum Vitellium & Hieronymum Columnam è Placentia euocatos, in urbẽ recepit. Huius ignauiam quò plerique tegant, referunt duos equites loris equos trahentes, prætextu in officinam eos ferrariam abducendi, portæ irrepsisse, custodes necasse: reliquos qui proximi erant, mox adcurrisse, urbéque potitos. Federicum à Lautreco è Parma euocatum, dum putat Lautrecus maioribus copiis opus esse ad Cremonenses in officio continendos, urbe excessisse. Mox aliis scriptis literis eidem imperatum, urbe ne moueret: si mouisset, eò rediret: uix Bozulum urbe fuisse egressum cum hostes urbem occuparint. Plane Lautrecum constat acriter in Bozulum inuectum, qui adolescenti urbem commisisset, nec à se euocatus uenisset: interea urbem Sanseuerino reliquisset, cui nupsisset Leonis Pontificis ex sorore neptis. At ille ita sibi Deos propitios

 obtestabatur,

obtestabatur, itáque obtingere ab his quæ exoptabat sibi, ut nunquam sciens commeruisset, merito ut suo Lautrecus ei succenseret: firmasséque sibi Sanseuerinum fidem, salua omnia Gallus futura. Hæc flagitia facturum eum atque admissurum indigna genere suo, nunquam eum nisi expertus esset crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallis extorquendum. Como præerat Palicius Vandenesius. Hostes admotis machinis bellicis ad turrim ad Septentriones spectantem, eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbē parata uideretur. Enimuero imminebat fossa eo loco aquis referta, & è propugnaculo uicino emissæ machinæ in dextrum latus, Nicolaum Valentinum, Alphonsum Peraltam, Carolum Errium Hispanos conciderant, dum audacius qua parte irruptio tentanda sit, excutiunt. Palicius quoque crates, palos, dolia, circa ruptos muros disposuerat: infrà quoq; munitionibus confectis, quibus illæsi essent ab hostium pilis æneis, instar grandinis undique ex hoste prodeuntibus, qui præsidio relicti erant. Eas munitiones cum uarie immissis tormentis Daualus concidisset, emissis tamē ex urbe machinis uim admouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditum munere fungentes, magno animo locum tuebātur, aliis doliis rursus oppositis. Sed sulphureum omnem apparatum iam Palicius consumpserat. Itaque per Petrum Foresium admonet Lautrecum, ni sulphureo apparatu iuuetur, loco hostes potituros. Mittebat abunde necessaria omnia è Leuco Lautrecus per Larium lacum. At Daualus delecto fortissimo quoque, Ludouico Gusmano misso, eum omnem apparatum intercepit, ipso tamen Gusmano, dum incautius in nauiculam Gallicam inuehitur, necato. Hoc incommodo accepto, nulla iam Vandenesio consultatio reliqua quàm de urbe æquis conditionibus dedenda. Has cupidissime accepit Daualus, conceptis uerbis, ritu maximo adhibito, palā

iurauit Comensibus salua omnia futura: Gallos cum armis impedimentisque omnibus palàm uexillis elatis incolumes abituros. Iam Comenses in uerba Cæsaris iurarant: Galli instructis copiis urbe maiore ex parte cesserant: ipse Vandenesius humanißime cum Daualo colloquebatur, cùm repentè Hispanus miles & Gallorum & Comẽsium impetu facto fortunas miserè diripit. Vandenesius purganti se Daualo, Hæc ne ait fides? Nec plura locutus, ad Lautrecum, diripiente urbem Hispano, peruenit, prouocans mox ad singulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato, & Gallorũ & Comensium res diripiendas Hispano militi dedisset. At ille culpam in milites transferens, iurisperitorum usus consilio, & uerbosa simulatione prudentiæ, quasi ille ex iure manum consereret, ac non potius perfidiam ferro expiaturus esset: perfecto demum bello duellum se subiturum respondit. Prosper Columna aut in milites animaduertendũ tanto scelere patrato, aut duelli leges accipiendas suadebat. alioqui futurum ut ea animi labes, nec diuturnitate uanesceret, nec manibus ullis leguleiorúmue cauillis, aut formulis & actionibus exceptionibúsque elui posset, ut nec trãslatione criminis. Sed neutrum à Dauálo impetrari potuit, sibi non conscio, quem paßim & exteri & Gallici scriptores culpa liberare uidẽtur. Interea defuncto Leone decimo Pontifice, uel ueneno uel pituita, designatus est in gratiam Cæsaris, cuius tum uenti ualde secundi erant, Adrianus Sextus. Lautrecus consternatis morte Pontificis Cæsarianis, Bonauallium cum Federico Bozulo & Antonio Colũna mittit ad Parmam tentandam. Hanc iam Pontificij ualidis præsidiis munierãt: itaque cum aduectæ non essent machinæ, uanus fuit conatus, nuntiato præsertim Prosperi aduẽtu, qui se iam accingebat ad urbem tuendam, ut uano rumore dißipatum erat. Iam Lautreco in mẽtem nihil uenire

poterat non modo quid speraret, sed quid optaret. Nā Heluetiorum opera ægre toto eo bello utebatur, quippe qui nec Parmam nec Cremonā adire uoluerint: solicitatique à Pontificiis, quasi sub hac exceptione euocati essent pro Rege se militaturos, non tamen in Pontificem palàm iactitarent. Eodem accedebat, quòd exploratorum aut nulla aut minus fideli opera utebatur prudentia Prosperi Columnæ. Nanque is cunctator insigni silentio consilia sua tegebat: sæpéque cum moturum minime quis putaret, repente paratus uisebatur. Idem Lautreco pugnæ copiam faciente ita aciem instruebat, ut inuitus ad prælium nisi superiore esset conditione, cogi non posset. Nisi quid à prætereunte uiatore exceptum esset, aut perfido transfuga, scire nihil poterat. Dolebátque Lautrecus omnibus se uentis inuidiæ in aula regia circunflari: inculcatúmque fuisse Regi Palauicinum damnatum non ritè, moréque maiorum decreta quæstione: non hospitij ius atque nomen à cupiditate Lescunum ad partem humanitatis reuocare potuisse, quin eius arces exhauriret & exinaniret refertas rebus omnibus. Ad ea purganda mittit in Galliam Lescunum fratrem, simul ad noua auxilia paranda. Parte alia Cæsariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulsis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianū præfectum prætorio una cum Palicio iuniore ad parandas copias ad Heluetios misit: hostiúmque copiæ prius aduenientibus septem Germanorum millibus auctæ sunt: his Georgius Franispergus præpositus est, homo eius gētis imprimis nobilis. Et quasi omnia Gallis infesta essent, niuibus quæ in montium cacumina itineraque insederant multis mensibus, etsi magnis sumptibus itinera refecta essent, Heluetij ne ad Lautrecum peruenirent impediti sunt. Erant hi conscripti à Sabaudiano ad sexdecim millia: hi tandem Cremonam peruenerunt: exierátque iam annus ab

initio belli secundus. Sed fuit quoddam belli ueluti iustitiũ. Accidit id militum amore in Lautrecum: quippe rumor percrebuerat abrogato ei imperio, decretum omne belli imperium Sabaudiano, quod iniquo animo miles ferebat: & Sabaudianus ea fuit modestia, ut præsente Lautreco nihil ipse iuberet, absente ui debat dilapsuras copias. At accingẽte se ad iter Lescuno, certiores facti milites, nihil mutatum, Mediolanum omnes profecti sunt. Videbat Prosper Lautrecum ad arcem uenturum, eáque parte facile Mediolano potiturum: itaque eo discludendos Gallos putabat, munitionésque nouas instituendas. Vercellensi itinere ad Comensis portæ suburbia, duas munitiones perfecit, sinuato quasi in orbem ambitu: has duplici fossa conclusit: spatium uiginti passuum inter utranque munitionem comprehendit: ad fastigia munitionum, loricam pinnásque adiecit instar propugnaculorum. Plutei obtegebant interuallum quod erat inter pinnas: pinnæ interstructæ erant inter pluteos. Cerui ingentes collocati inter pinnas aggeris: hi suspensi plutei, quibus tecti Hispani, Itali, & Germani ascensum Gallorum & Heluetiorum depellerent. Lautrecus sæpe cupas seuo picéque completas & ardentes, ad incendendas hostium munitiones immitti iubebat: cúmque hi operi acrius instarent, collocatis loco apto machinis maioribus, pinnas propugnaculáque deiicit. Constat uno die plusquam ducentos impetu machinarũ elisos. Vilis ea iactura Prospero uisa, cũ maior pars cõstaret ex fossoribus rusticanis hominibus: nec desinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parum abfuit quin Alphõsus Daualus eliderettur. Petrus Nauarrus intẽtus deiiciendis munitionibus, ita cuniculos agebat, ut in media hostium opera penetraret: sed hostes emissis tormentis bellicis Nauarri consilia perturbabant. Itaque parte alia Lautrecus urbem oppugnare instituit, territus ma-

xime morte Marci Antonij Columnæ & Camilli Triuultij, qui emissa è munitionibus hostilibus machina necati sunt: cum & Mandosus Aquitanus magni nominis crure eliso abiisset, suadente tamẽ Palicio & Sabaudiano, distulit oppugnationem, dum hi annonæ inopia aut stipendij dilatione non desperant urbe potiri. Interea Franciscus Sfortia sex secum ducens Germanorum millia & trecentos equites pontificios, unà cum Federico Gonzaga Ticinum peruenit. Lautrecus ad Cassinum motis castris, ea ratione, ut Sfortiã copiásque eius excluderet ab ope ferenda Mediolanẽsibus, castra muniit. Iam Lescunus Genuam peruenerat, collectóque peditatu fratrem admonebat, Nouariam si sibi obuiam copias mittat, recipi posse: mittit ille Annam Mommorantium & Federicum Bozulum cum peditum septẽ millibus & equitibus quadringentis. Mommorantius mox Vigleuenum cæsis pulsísque Cæsarianis recepit. Narrant postea arcem receptam à Lescuno: uituperántque Hispanos in eius arcis deditione, quòd cùm Italis commilitonibus suis non minus ac sibi consulere potuissent, irati Galli arbitrio concidendos eos dederint: eius rei author Christophorus Longolius. Inde iunxit copias Lescuno Antonius Leua & Federicus Gonzaga, summo silentio eductis raptim è Ticino quatuor Germanorum millibus, & trecentis equitibus, ad Gãbelotum uicum obuiam fit Mommorantio. Apud eum ubi parata uident omnia ad certamen, in urbem rediere: ille ad Lescunum contendit. Philippus Torniellus cum peditum duobus millibus ducentisque equitibus Nouariæ præsidio relictus erat. Signum dat Lescunus ad inuadendam Nouariam. Torniellus suis excitatis celeriter arma cepit, Gallósque repulit: & quibusdam interfectis nihil minus quàm de deditione cogitabat, misso Carolo Salominio ad Sfortiam, auxilium expectans. Lescunus & Mommorantius cùm

machinis admotis strauissent mœnia, fit impetus ab Aquitano Heluetióque pedite, iam proposita urbis direptione. Illi primum acerrimè obsistere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undique circunuenti desperata salute, se per munitiones deiicere, & fuga salutem quærere cœperunt. Nouaria direpta est: multi cæsi: Torniellus, Rusca, & plerique alij capti. Cæsus est tamen Renatus Bouchagius unus è Gallicis proceribus spectatæ uirtutis. Interea Sfortiã clam nocte flexuosis itineribus Mediolanum peruenisse resciit Lautrecus: itaque ad Papiam oppugnandam traducit copias, celeritérque admotis tormentis sternere incipit mœnia, ea parte, qua uergunt à porta Noua ad castrum. Præerat Papiæ Federicus Gonzaga, & semel atque iterum submotis Gallis, Sfortiam & Daualum admonebat, ni mox adsint auxilia, urbe se Lautreco cessurũ. Galli ut mutui auxilij spem Cæsarianis adimerent, & castra diffuderant ingenti latitudine, & sua & Venetorum itinera obsidebant. Missi tamen sunt à Daualo mille ducenti pedites, partim ex Corsica, partim ex Hispania, qui media nocte hoc astu fefellere uigiles, dum obambulantes per Veneta castra Aquitanicè loquuntur, pro Aquitanis à Venetis habiti sunt: Gallicos autem uigiles Italica lingua decepere pro Venetis habiti. Verum in cautiores uigiles incidentes, tesseræque nomine ignorato detecti, dum ad arma undique conclamatũ esset, plusquam quadringenti cæsi sunt: reliqui fugati aut capti, exceptis paucis qui Papiam peruenere. Hos insecutus est Petrus Riberacus Daydius Aquitanus, consanguinitate Lautreco proximus, alæque eius signifer, qui Ticino trãsmisso in hostes ferebatur tanto impetu, ut intra portam quæ Ticino fluuio iungitur, militare uexillum intulerit, capíque potuerit urbs si cæteri eodem impetu secuti essent. Sed tardius accurrentibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lan-

da Bernolius unus è Medulorum nobilitate pila plumbea percussus circa gulam. Rupiposeus quoque uulneratus est. Lautreco ita mortem Riberaci ægreferente, ut incolumes hostes saluo eo cupere se diceret Papiam peruenisse. Eo acerbius quatere cœpit mœnia: iámque strarat triginta murorum cubita, cum subitò Sansius Castalius cum centum equitibus & ducentis peditibus uisus est, parans sibi aditũ inuitis Gallis in urbem. in hunc Renatus Sabaudianus, & Palicius, & Galeatius Sanseuerinus inuecti, multis cæsis in fugam hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Daualus cum flore equitatus omnis hostilis & peditatus: eius aduentu commotus Lautrecus, acie instructa in eum graditur: ueritus quoque ne unà Prosper adesset. In hac trepidatione Castalius Gallis ereptus, fuga sibi deuiis captatis itineribus consuluit. Daualus sensim se ad suos recipiens, Gallos frustratus est. Apparebat Lautrecum potiturum Ticino: itaque eductis omnibus copiis, Prosper & Daualus pergunt ad soluendam obsidionem: occupatóque sodalium Cartusianorum fano, indéque Veneto præsidio pulso, castra munierunt. Ita Lautrecus soluit obsidionem, cum & illud intelligeret, Corsicos & Hispanos pedites prius inuitis Gallis cum ferro sibi iter aperuissent, Ticinum ingressos: & cùm propter assiduos imbres minus annona in castra inferri posset, consumptáque esset omnis pecunia in stipendium militum à Sabaudiano allata, soluisse Lautrecum obsidionem uerisimile est, Heluetio quoque milite iam missionem seditiosè flagitante. Circa ea tempora archipiratæ aliquot Hispani, deligentes sibi insulas aliquot haud longe à mari Santonico, quas habebant adiutrices scelerum, furtorum receptrices, flagitiorum socias, mare Santonicum orámque Medulorum circa fanum Virginis Solacææ uariè uastabant, in Blauiam ipsam & Burdigalæ

uicina loca inuecti. Quidam cum myoparonibus deprehẽsi, aliis ad malum, aliis ad cornua antennarum gula fracta pœnas dederãt. Strabo urbis Santonum Mediolani meminit ad Oceanum uergentis maxima ex parte arenosæ, & agro tenui ex milio alimoniam captantis, quam ait reliquis fructibus sterilem. quæ satis ostendunt, ad eorum urbẽ quos hodie Santones nominamus, uix referri posse. In Medulorum finibus, uisuntur ruinæ urbis cuiusdã, ut & apud Sãtones loco arenoso, haud longe ab Arueto. hæc Oceani impetu an corruerit incertum. Vnus quoque Gallicus pirata cum ad Barcelonem usque temere prouectus esset, circunuentus supplicio à Cæsarianis affectus est: hunc Ioannem Fleurium uocabant. Normanus is erat, rei nauticæ peritissimus: sed uicos permultos hostium, alios miserè funditus euerterat, alios non solùm bonis exhauserat, sed nefarias etiã libidinum cõtumelias, turpitudinésq; subire coëgerat. Lautrecus ad Landrianum è Ticino mouens, celeriter cõtendebat, aut Mediolano se potiturum Prospero Daualóque absentibus, aut nacturum in itinere iustæ pugnæ copiam crediderat: utraque spe deiectus est, cùm deuiis itineribus nocte Daualus regressus esset Mediolanum. Itaque Moguntiam exercitum traduxit, & ueritus Heluetiorum seditionem, & Veneti ne dilaberentur metuens, nanque hi commeatibus eum suis uti nolebãt: atque hos quidem dum abundè toto bello & Cæsarianis & Gallis suppeditant, in lucro id deputantes, bellum trahi è re esse sua putabant. Heluetij & si stipendiis solutis nihil queri possent, uel desiderio repetendæ patriæ, uel quòd à paucis Cæsaris pecunia corrupti admonebantur, ni reditum festinarent, futurum ut decreto gentis pro proscriptis haberẽtur, aut ultro pugnã deposcebant, aut discessuros sese palàm iactitabant. erat utrunq; sane quàm durum Lautreco atque acerbum. Nam & ad

Picocam(alij Bicocam uocant)munito loco consedisse hostes uidebat,nec inde nisi magno accepto incommodo erui posse: & Heluetiorum discessu debilitatas regias copias uidebat. Itaque palàm submittens nobilissimos homines, & Heluetiis uirtutis nomine notissimos (in quibus fuere Renatus Sabaudianus,Palicius,I.Medices,Galeatius,Sanseuerinus, Lescunus frater,Mommorantius,Terralius Baiardus, Ioannes Bonauallius,Pontiremius) multis precibus contendebat ab Heluetiis & Alberto Petra, qui eos maximè aut ad discessum aut pugnam solicitabat,ut abeundi pugnandique consilium remitteret,donec hostes fatigatos commeatus inopia aut ui tormentorum bellicorum, è locis munitis eduxissent. At hi unico uerbo præcidentes, aut pugnandum aut abeundum clamitabant. Re ad concilium à Lautreco
» relata,Palicius dimittendos potius Heluetios censebat: Re-
» natus Sabaudianus & cæteri omnes, excepto Petro Na-
» uarro,satius esse aiebant tentare euentum belli,quàm iner-
» mes copias dilabentibus Heluetiis hostibus obiicere, mox
» eis prædæ futuras.Nauarrus Lautrecum, Lescunum, Pali-
» cium, tótque nobiles imperatores Gallicos singulos regno
» dignissimos, multis casibus didicisse quando pugnandum,
» quando abstinendum sit pugna. Intolerandum esse si Per-
» alta & Heluetij docere uelint tot bellis assuetos, quiescen-
» dum an pugnandum sit. Rationes aliis in rebus à fœdera-
» tis fortè in tempore reposci posse: nunc nisi authoritate tot
» procerum contenti sint,pro perduellibus habẽdos.Esse Gal-
» lis uictoriam exploratam, si intra paucos dies consumpta
» annona,munimentis,agmine effuso hostes abeuntes paten-
» tibus in campis adoriantur. Nunc si castra eorum præalta
» fonticulis undique munita, uallo insuper septa inuadantur,
» quis non uideat inde Gallos maxima clade accepta reditu-
» ros? Itaque nisi qui stipendia Gallica iam consumpserint,

„ *Gallicò imperatori pugnæ consilium differenti pareant, cō-*
„ *cidendos esse aut potius domum remittendos aiebat. Videbatur hæc sententia durior alieno tempore. cùm Gallicæ res auxiliis* Heluetiorum *starent: cum rursus & Palicius &* Lescunus *&* Sabaudianus *frustra admisi essent, ut* Heluetios *à pugna deterrerent, satius uisum est pugnæ copiam fieri.* Lautrecus *accitos ad se* Albertum Peraltam *&* Arnol-
„ dum Vnderaldū Heluetiorū *duces,* Hóccine *rogauit huma-*
„ *num esset factū aut incœptum? hóccine officiū fœderatorū*
„ *dissentientibus omnibus succlamare, prælíumque poscere,*
„ *aut discessum minari? Obiicere hostilibus munitionibus ex-*
„ *ercitum fortissimum, maxima auxilia, proceres Gallicos,*
„ *prouinciam* Mediolanensem *cunctam, summæ dementiæ*
„ *& temeritatis esse: sibique si ita oppressus esset, rémque* Me-
„ *diolanensem perdidisset, mortuo non modo honorem, sed*
„ *misericordiam quoque defuturam. Cum spes huc meas*
„ *omnes collocarim, quid iam habiturus sum reliquum, si*
„ *hæc mihi atque* Regi *expectatio in uobis posita decoxerit?*
„ Per *sacra omnia obtestatus est, cuncta ut integra intra ali-*
„ *quot dies seruarent: daturum se operam quoad copias alias*
„ Rex *submiserit, salua ut eis omnia sint.* Illi *adhæc,* Sustinere *se non posse* Heluetios *: nisi in crastinum diem pugnam decretam audiant, omnes dilapsuros.* Ita Lautrecus Gallicíq; *alij proceres, illusi tum* Heluetiorum *delitiis, tum* Altosaxi, Peraltæ, Vnderaldi, Polamyri, *qui multum apud eos poterant, insolentia, copias propè in aspectum hostium adduxerunt,* Heluetiis *summo impetu in hostem ruituris: à quibus nec impetrari potuit, ut nocte prius tentarent educere ex ea munitione hostes, pollicente* Lautreco *futurum, ut pluribus locis circunductis machinis, hostes loco depelleret, debellandósque daret.* Præmissi *sunt* Petrus Terralius, Baiardus *&* Petrus Nauarrus, *qui munitiones hostium, à qua parte cō-*

modius inuadi possent, renuntiarent. Aciem ita distribuit Lautrecus; ut Lescuno partem equitatus cum Pontiremio, Hugone Pepulo, Mommorantio attribueret: alteram sibi ipse sumeret cum Federico Bozulo, Galeatio, Sanseuerino Sabaudiano, Bonauallio. Theodorum Triuultium & Venetorum equitatum iubet Heluetiorum terga claudere. Ioanni Medici (is post Leonis Pontificis mortem, quòd Vidonem Rangonium à Florentino populo, in copiarum imperio ferre non posset sibi prælatum, Gallicas partes sequebatur) cũ expeditis equitibus imperat mox in hostes præcurrat. Prosper tuto loco ad Bicocam castra fixerat. Ad dextram fossa uia militari muniebantur: læua & à tergo, duobus fonticulis claudebantur: in fronte uia admodum erat caua, & implicita. Itaque eo loco machinas & pedites posuerat cum Daualo & Georgio Franispergo: Hispano Italóque pedite succincto pilis plumbeis in fronte collocato, ipse à tergo cum equitibus constitutus erat: constituto quoq; Francisco Sfortia militari uia, qui eò è Mediolano excito fortissimo quoque peruenerat. Aliquãtulum Medicei equites cum Petro Castalio, qui ad exploranda Gallica arma præcurrerat, dimicant. Multi utrinque desiderati, sed Medice ut habebat expeditissimos equites, uariè hostes ludificante, proripuit sese Castalius. Heluetij uix dato spatio ad displodendas maiores machinas, temere quanquam acerrime in frontem aduersus Daualum & Germanos proruunt: sed ab Hispano Italóque pedite emissis pilis æneis ita prostrati sunt, ut & alij impliciti fossarum altitudine, alij pilis concisi sint. Plerique per cadauera cæsorum, difficultatem locorum transgressi, in hostes proruperunt. In qua rerum uarietate, à Peralta Franispergus uulneratus: reliqui diu cum locorum angustiis conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus, & instar turbinis pilas uoluentibus, pulsi loco cesserunt. Vi-

neti quoque equites dum Heluetios terga uertere uident, cũ Theodoro Triuultio mox sese proripuere. Iusserat Daualus, assuefecerátq; pedites, ut cùm ex priore ordine pilas æneas uoluissent, in genua proclinati secundis uoluẽdi locum aperirent: idem aliis ordinibus imperarat, ita ut sequentes cùm uoluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant fistulas ferreas, rursus nouas ipsi pilas uoluerent. At sinistra parte Lescunus, cùm strenuè transiliisset duplicem fossam, captis cæsisque multis Sfortianis, tentorio quoque Leuæ & Castalij direpto, properabat ad pontem occupandũ. Atrox tenuit certamen utrosque. Sed tamen cùm Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco opportuno transtulissent, eásque in transuersos Gallicos emisissent, & essent loca munita fossis, & funibus & cippis ita coniunctis inter se atque implicatis, ut qui intrarent, seipsos acutissimis uallis induerẽt: irrita erat Gallicorum equitum uirtus, cùm pedites maxima acclamatione uocati nusquam adessent, equóque suffosso, quem eo die Lescuno Lautrecus dederat: cum is ex uulnere debilitatus nusquam se loco moueret, quantumuis calcaribus agitatus, in periculum ille uenisset, nisi ab Ossuno primùm, mox à Lupeo auxiliũ latum fuisset. Lupeo qui signifer erat Lautreci signum elapsum. Id dũ Ianotus Monferratus adolescens, quem & Portensem uocabant, magna ex parte sustulisset, uoluentibus hostibus undique pilas, hosti cessit. Canaplio qui Pondormij signum efferebat, equus suffossus. Salutianus cum Lescuno intrepidè periculo se offerebat: Mommorantianus pilis undique emissis eodem fuit in periculo. Adfuere & eo prælio alæ illæ equitum, quæ attributæ erant Ludouico Arsio & Aubignio. Heluetij ea fuere contumacia, ut neque qua parte Baiardus præscribebat, impetum cum eo fecerint, neq; fracti cùm integræ essent plures cohortes, obiicere se hosti uoluerint.

luerint. Lautrecus nihil territus Heluetiorum *strage*, Venetorúmque *fuga, à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni, mutatáq; alba, & Hieronymi* Adurnij & Colissani *equites fugarat, & unà cum Cæsarianis parum abfuit quin castra hostium penetraret*. Prosper *dolo intellecto, herbæ uirentis fasciculos, quibus locus ille abundabat, mox suos omnes colligere iussit, uti ab hostibus discerni possent*. Cum *undique aggeres, fossæ palus perforatis, interiectus longuriis impedirent equitatum, pedites hostium pilis emissis in latus obuersi multos conciderent*, Lescuno *fratre ad se redeunte, iam suadentibus omnibus frustra uim admoueri, receptui canit*. Discessum Gallorum *nihil simile fugæ habuisse fatentur* Galeatius Capella, Barládus, *exterique omnes scriptores: non militem ullum, non equitem, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam, dum se recipiunt* Galli *interceptam*. Daualus *cùm saucium* Guineam *cum duabus cohortibus in discedentes emisisset, effecit, ut unà cum* Guinea *à* Batardo, Medice & Heluetiis *qui machinas reducebant, concideretur*. Emissi *mox hostium equites à* Pontiremio, Mommorantio, Lescuno, *unà cum* Medice *redeunte in castra compulsi sunt*. Eo *prælio necatus* Roquelaureus, *unus ex* Albiensi *nobilitate, signifer* Philippi Chabotij Brionij *alæ, &* Petrus Lurus Longanus *è* Petrocoriorum Longana *illustri familia*: Lescuno *equus suffossus est, idem alio equo admisso ense in os impacto uulneratus est*. Ex Heluetiis Peralta & Vnderaldus, & Altosaxus *cæsi: ex quibus etiam duo millia cæsa aiunt*. Desiderati *quoque* Miolantius, & *uicinus* Sabaudianis Guycheus, *quem* Laguichen *uocant insigni genere è* Burgundia, & Monfortius *è* Lauallorum Britannorum *familia*, & Turnonius. Ex *hostibus quoque* Petrus Colisanus Cardonia *familia natus, quem alij* Ioannē Cardonensem *uocant*, Guinea & Paulus

Vagius cæsi: uulnerati Alphonsus Vastius, Georgius Franß spergus, Hieronymus Adurnius, Ambrosius Landrianus, Castalius, & plusquam trecenti alij. Ita fractis Gallis, cæsis Heluetiis, nullo ex hostibus iam sequente, copiæ inde eductæ sunt, Vadenesio qui paruulo equo uehebatur tardius sequente, atque hæc identidem Heluetiis suggerente, Siccine uenimus? Prosper deinde Laudem Pompeiam profectus, frustra Carolo Casterao Aquitano adnitente, ipsoque Bonauallio segnius urbem tuente ac stertente, Italóque pedite dilabente eam recepit, diripiendámque militi dedit. Lautrecus cum Heluetij ne salute quidem Gallis reddita dilapsi essent, ueriti ne minus stipēdia à Lautreco repræsentarētur, equiti quoque plurium mensium stipēdium deberetur, Tritium peruenit: cúmque deesset pecunia, fidémque omnem suam consumpsisset, ipse fratre Cremonæ relicto, comitante uno tantùm atque altero seruulo, per Heluetiorum fines in Galliam reditum parabat. Veritus uerò insidias hostiles & Heluetios aliquot, in quos pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat, ipse uidulo sarcinulas compositas equo uehens iter faciebat, uno è ministris pro hero se gerente, atque ita in Galliam rediit. Nactus est autem Regem grauissimè Mediolani amissi iacturam ferentem, præcipitatúmq; eius inde discessum carpentem. Is Lautrecū etsi satis hilari uultu excepisset, ueluti re male gesta, haud eodem quo prius loco numeróque habere uidebatur. Nam multi è castris redeuntes in eum Regem incenderant, Palauicini bona direpta iactitantes: & molestè constabat ferre Regem quòd eo tempore Mediolano excessisset, quo nondum illius recipiendi abiecta omnis spes uideri poterat. Quodam die Lautrecus ad Regem admissus, Carolo Borbonio impetrante ut audiretur, atque ut nullis simulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo iram tegere pote-

» rat, sic Regem affatus est: Audita tibi esse arbitror, here,
» quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picocam acta
» sint: quæ fuerit cuiusque sententia de bello, munitionibúsq;
» hostium eo tempore minime inuadendis. Magnum in Gal-
» lia Transalpina bellum, magnæ Cæsaris copiæ, mihi perdif-
» ficilis ratio administrandi præsidij, nobis parum sumptus
» annuus uix numeratus. Neque ego superiora repetam, sed
» extremo bello si ab Heluetiis impetrari potuisset, ut pugnã-
» di ardorem in mensem unicum differrent, aut oppressum
» iam esset bellum, aut Cæsariani in aduersissima illis loca cũ
» detrimento eorum maximo extrusi. Fuit aliquis fatalis ca-
» sus quem tulimus, quoquo modo tamen ferendus fuit. Ego
» quidem reliquíque Gallici proceres, consilio quantum po-
» tuimus, labore plus penè quã potuimus excubauimus, sal-
» ua ut essent omnia. Cum hæc ita sint, grauiter fero alios ue-
» tera accersere de Palauicini cæde, qui decreta quæstione à
» peritis iuris legúmque ciuiliũ, dãnatus sit: alios præcipitatũ
» meum inde discessum apud te obliquè carpere. Equidem fa-
» cere non possum, here, quin grauiter feram, aditum patere
» ad aureis tuas uanis hisce sermonibus pusillorum hominũ,
» & ipsa maleuolentia ieiunorum atque inanium: nec ani-
» mi tui magnitudo, nec acerrimum iudicium multis magnís-
» que rebus perspectißimum id postulat. Didicisse enim ui-
» deor à maioribus, quò grauius sit crimen id quod ostendi-
» tur esse falsum, hoc maiorẽ ab eo fieri iniuriam qui cõfingat.
» Paratus est enim grauitate criminis ita occupare animos
» eius qui audiit, ut difficilis aditus defensioni relinquatur:
» in iis explorandis maiores partes eße prudentiam eius ad
» quem ita res deferuntur. Profectò si me uirum fidelem me-
» minißent, me quoque ex natura sua fingerent. Atqui sic ha-
» beto, te tot tuis in me præclarißimis beneficiis non modò
» id aßecutum, perpetuò ut animam hanc pro te expositam

" *uelim (quod quidem ipsum cùm tua parum referat, mea cer*
" *te plurimũ interest, ut ingrati animi tot cumulatus honori-*
" *bus notam fugiam) uerùm me etiam ubi uoles, daturum o-*
" *peram, uti ne tot in me profusorum honorum unquam pœ-*
" *niteat: ut uoles uel utare uel nõ utare opera mea, æquo ani-*
" *mo laturus sum. Si quid aliud te offendit, tuum est admo-*
" *nere. Ego quidem innocentia una tectus, prudentiáque*
" *tua fretus, mihi persuadeo graues maleuolorum suspiciones*
" *discußas fuiße: iamque sentio causæ nostræ ueritatem, & si*
" *uanis rumoribus diu afflictam, tua humanitate æquitaté-*
" *que erigi atque recreari: maiora à te ornamenta consecutus*
" *sum, quàm sperare unquam debueram. Id eò sane pertinet,*
" *ut intelligas, quàm mihi maiestas tua & fuerit & eße de-*
" *buerit curæ: si modo is ego sum, ut planè sum, qui officium*
" *meum, memorémque erga tot tua merita animum præstite-*
" *rim. Illud tamen admonebo: Si equiti Gallico plurium mẽ-*
" *sium stipendia non defuißent, me Laude aut Cremona non*
" *moturum. Cremonæ tamen præfeci fratrem. Cùm plerisque*
" *in rebus gerendis tarditas & procrastinatio nocere solet,*
" *tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est Lescu-*
" *no, & Genuensibus horam si eximis ullam in eis submit-*
" *tendis auxiliis, nihil est quòd amplius solicitus sis de Me-*
" *diolano retinendo, hosti omnia patebunt. Hæc admoneo,*
" *qui ut nõ omnis peritißimus sim belli, cum Cæsarianis qui-*
" *dem manum conserere bonis malisque meis didici. Ad ea*
" Franciscus Rex, *ut erat humanißimus & suauißimus: Ea*
" *orationis tuæ pars* Lautrece, *qua mea in te beneficia enu-*
" *meras, minime neceßaria fuit. Ea si ideo enumerasti ut uel te*
" *nõ ingratum ostenderes, uel meum in te amorem excitares,*
" *neutrum eorum adducere te debuit in eam commemoratio-*
" *nem. Neque enim tu ingratus eße potes, qui re non uerbis*
" *industriã tuam mihi tot bellis perspectã probaris, omnésque*

» *uel cogitationes meas officiis tuis uiceris*. Neque ego is *ſum*
» *qui à te amando reuocare tam facilè animum poßim, niſi*
» *tu is eſſe deſinas qui es, animique magnitudinem fidémque*
» *dediſcas*. Itaque *ſi me amas, ne tu poſthac ad me quidem*
» *quicquam eiuſmodi*. Te *uerò ſcire uelim(quod ſubuereri ui-*
» *deris, gratiam noſtram, & quã de ſpectata tua fide ſemper*
» *habui opinionem, nullius unquam ſermonibus labefacta-*
» *tam*. Apertè *quidem uel odiſſe magis eſt ingenij mei, quàm*
» *fronte occultare odium: neq; facile criminibus credidi obla-*
» *tis, neque unquam in exulcerato animo fictum crimen inſi-*
» *dere ſum paſſus*. Tibi *quidem certe nullo loco deero: idque*
» *etiam ſi mihi tecum nihil unquam fuiſſet, facerem propter*
» *ſingularem illam animi tui magnitudinem*. Grauiter *uerò*
» *tuli præcipitatum tuum è* Cremona *diſceſſum, cum neque*
» Gallicus *equitatus, neq; firma* Venetorum *auxilia deeſſent,*
» *ipſe peditem conſcribendum nouum mihi proponerem, quẽ*
» *tibi mox ſubmitterẽ*. Itaque *egi tecum paulo quidem aſpe-*
» *rius quàm tu putaras & expectaras. ſed & iracundia* Me-
» *diolani amißi permotus, aut ne me tam remiſſum putares,*
» *ſi in eo ullius ſeueritate nõ te admonerem, in quo te omnes*
» *culpa minime eximebant*. Nam *equitum ſtipendia hacte-*
» *nus à me tibi curata ſunt, aut ſumma perfidia à quæſtori-*
» *bus interuerſa*. Me *quidem in poſterum tuæ dignitatis non*
» *modò fautorem ſed amplificatorem cognoſces*. Ad ea Lau-
trecus, quinqueſe menſium ſtipendia corraſiſſe oſtendit, ſe aluiſſe milites eo tempore, fidem iam ſuam omnem conſumptam, non potuiſſe uicem ſe fiſci præſtare, amicos omnes ſeque ipſum ære alieno obſtrictum. Cùm *nulla ſpes nummi affulſiſſet, dimiſſos* Heluetios*, qui nec triplici ſtipendio retineri potuiſſent: ignoſcendum* Gallicis *equitibus multis ſi domum rediiſſent tanto tempore dilato ſtipendio: reliquos munitis locis præſidio relictos*. Tum Rex*, qui pecunias puta-*

bat ad eum missas, Iacobum Belnensem Samblancianum *quæstorem uocari iubet: uenientem rogat num pecuniam præteritorum mensium ad bellum* Lautreco *curasset.* Ille *cũ primò impudenter respondisset, ad extremum debilitatus atque abiectus, se numerasse quibusdam fassus est: hique introducti cum faterentur, culpam tamen deprecarentur, quasi putassent ea nõ missa, salua omnia* Regi *futura.* Tum
„ Rex: *Enimuero, ait, abiecta est spes* Mediolani *recipiendi,*
„ *idque nostro merito: non si ipsa uictoria uelit, ipsi uincere*
„ *posthac* Cæsarianos Mediolanóque *pellere possimus.* Nec *plura locutus, bono animo omnes esse iussit, ut erat officiosissimus & humanitate omnes omnium gentium & proceres & reges uincens, cum* Lautrecóque *rediit in gratiam.* Hæc *excepta à* Iacobo Minutio *præside* Tholosano, *qui* Lautreco *fuit familiarissimus, narrare libuit, fidei periculum in me minime recepturus, quando in gratiam* Lautreci *ab eius familiaribus confícta arguere quis posset.* Accidit *ut quodam die* Robanus *Spurius* Diœcetes Rhotomagensis *qui ostio liminis regij præpositus erat, homo asper & ferox, uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel suapte asperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio* Lautrecus, *talos ei uixdum egresso conculcaret ianua celeriter impacta.* Non *tulit ille ferociã aulici mancipij, foribúsque mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecidit: quod altius in animum* Regis *descẽdisse multi putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæstio.* Sed *is contumeliæ impatientem* Lautrecum *cum sciret, aut dissimulauit, aut ignorauit ut alij uolunt.* Nã Lautreco *quindecim postea dies* Lutetiæ *obambulante, nihil auditum est in eum seuerius: quin & in aulam reuersus, cùm* Ludouica *regia mater de ea iniuria expostularet, causam ei suam probauit: &* Gulielmo Gounferio *subiiciente, se libẽter* Regem

 placaturum,

placaturum, sibi uerò non opus intercessore respondit. In Aquitaniam deinde rediit, cuius rector erat, ad res partim quarum suprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartasium Aquitaniæ urbem copiis, quibus hostium incursiones reprimeret. Vbi Petrus Pontius cui Fuxeo cognomen, peditibus præfuit & Ioannes Monferratus. Hostes quidem triplici parato exercitu effusi sunt in Aquitaniam: neque redeundi consilium cepissent, nisi Lautrecus, corruptis ipse prius & direptis frugibus, inutile eis solum & sterile uacuúmque reliquisset. Ita factum ut cū illi multa facere uiderentur egregiè, uerterint ad extremum omnia, frustratáque est ita Cæsarem Aquitaniæ spes.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VI.

DVM ita Galli & Cæsariani de Mediolano certant, Solymanus Rhodum terra marique oppugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam Rhodi oppugnationē nihil ab historia Gallica alienā: cùm utranque Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte confectam omnes satis intelligant. Annus agebatur Millesimus quadringentesimus octuagesimus, quo tempore Romanis sacris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus tertius, Gallus Ludouicus undecimus, Rhodiis Petrus Dábussius Gallus Aruernus præerat, cùm Mahometes Turcarum tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior omnium aliorum uiribus erat, consilium iniit de Rhodo oppugnanda. Eius oppugnandæ habebat has causas: Quòd

graues uicini incubarent uiribus eius, facile si quæ eum fortuna feriat, labantes res eius impulsuri: quòd multis myoparonibus mare infestissimum Turcis *redderent: quòd ab eorum sacris abhorrerent: quòd uni omnium neque imperata facerent, neque leuissimi tributi impositione honorariáue ulla alia professione,* Turcarum *imperium agnoscere essent parati.* Ad *hæc, ea ut erat animi elatione & magnitudine, quibus nimia dominandi cupiditas innascitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illustrandi, & æquum censeret neminem imperium eius detrectare.* Augebatur *ea cupiditas perpetuo cursu prosperarum rerum.* Erat Antonius *Meligalus* Rhodius, *familia non ignobili, uario homo ingenio.* Is *cũ delectaretur magnificis apparatibus, uitæque cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit.* Redactum *se ad penuriam uidens, homo omnium nequissimus, nihil humile agitabat, is cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in audacia.* Meditabatur *uerò ut prius patrimonij, ita patriæ ruinam: neque ita se parauit ut spes nulla reliqua in se ipso sibi esset, & consiliũ cum re amisisse diceretur: quiduis perpeti & patrare, quàm squalidus* Rhodi, *cùm bona abligurijsset, maluit.* Is *cum indignus esset* Rhodo, *fallax & leuis, & ad assentationem eruditus, in regiam* Mahometis Constantinopolim *peruenit: ac licet antea ignotus, suis tamen artibus id assecutus est, breui ut in* Mahometis *familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad* Rhodum *debellandam.* Attulerat *is secum* Rhodiæ *urbis descriptionem, portis, propugnaculis, munitionibus, arcibus, portubus, uicinis locis ita aptè descriptis, repræsentare ut urbis faciem facilè uideretur.* Idem *quà mari peruadendum, quò exponendæ copiæ, qua parte propugnacula mœniáque sternenda essent, ita acutè differebat, oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatã oppu-*

gnationem uideretur. Pellexerat *is in eandem patriæ perniciem unum, cui uana spe animos inflarat quasi orto familia* Palæologorum, & Euboicum Demetrium, & Sophoniū, *qui quasi magorum uanitati deditus male paßim audiebat.* Expectabat *uerò* Antonius, Rhodo *uicta, urbis præfecturam. Is uerò prætexebat cupiditati suæ* Græciæ *libertatem, quæ & innumeris portoriis & uectigalibus, & acerba seruitute opprimeretur à* Latinis: *se uerò eam iactitabat prouinciam suscepisse, ut mederetur incommodis* Rhodiorum, *prouideret saluti, quasi patriæ amator & dici & haberi uellet: quasi uerò fidelior hic esset patriæ, quā* CHRISTO OPTIMO MAXIMO, *cuius sacra homo impius uictus* Mahometis *auro, intra paucos annos paßim repudiauit.* Erat Petrus Dambußius *(quem alij* Damboßianum, *alij* Ambussonum, *alij* Maubussonum *uocant) ortus parentibus nobilißimis, qui & re & æstimatione magna apud* Gallos *fuere.* Puer *sub* Sigismundo Cæsare *uixit, mansuetiorum* Musarum *amantißimo: ita factum quasi tinctus literis, ut multa quæ ad antiquæ historiæ cognitionem pertinebant, meminisset* Contigit *huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cum quibus uersaretur amicitiæ, ac promerendi paßim amoris singulare studium.* Adhibitus *à* Carolo *septimo* Gallorum Rege *arduis negotiis, diligentiæ laudem à principe prudentißimo eam tulit, ut & amorem eius in suscipiendis mandatis, & fidem in conficiendis ac renunciandis perspicere se fateretur.* Adscriptus *inter* Rhodiæ *militiæ proceres, optima & fide & fama semper apud eos fuit: ut* Rhodiæ *militiæ imperatores, qui sese magistros appellari uoluere, & abstinentem & moderatum & à cupiditate omni remotißimum, præterea magni laboris, summæque industriæ, & dignißimum summo* Rhodiorum *imperio iudicarint.* Ita res Rhodiorum *administrabat, ut*

publicas res sic procuraret ut suas: ita uero manus abstineret ab iis, ut alienis. Idem plenus officij, grauis præter Galli*cum morem, & liberalissimus: sic prorsus &* Græcis *&* I*talis placebat, illius ut ordinis obseruarent neminem diligētius.* Catus *adeò & sagacissimus in odorandis* Turcarum Mahometis*que consiliis erat, ut octauo quoque die per exploratores, quos magna ui auri subornabat, cōsilia eius notissima haberet: rursus idem uafer adeò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & transfugis nunciarentur, rarò ut bis ab eodem deceptus sit.* Somni *cum esset breuissimi, & nocte & die semper ad depellendos aut intercipiēdos* Turcas *paratissimus erat.* Rhodi *mœnia qua parte infirma erant, sedulò instaurabat.* Molas *quoque manuales & publicè & priuatim curarat: solitus idem in otio de negotiis cogitare, & in solitudine se ita agitare, ut neque cessaret unquam, & magnum quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur.* Vbi *circa mœnia* Rhodi *obambularet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequenter) quos acres & industrios ex suo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte satis munita propugnacula uiderentur:* Quid *si illa parte hostis occurrat, quà ei anteuortendū: quid si multitudo hostiū superueniat, in eos qui urbe temerè eruperint, quà receptui canendum, quo loco classis hostium commodissime possit incendi: quæ ad incendendam antea paranda, quæ diuerticula, quæ flexiones implicatis quærendæ.* Ex *quo intelligebant omnes* Dambussium *mentis agitatione, inuestigationéque earum rerum, quæ sibi necessariæ uidebantur ad* Rhodi *conseruationem, neque otiosum esse, neque ubi in præsens certamē ueniendum esset, imparatum futurum.* Nō *latuere* Dambussium, *quid* Meligalus *&* Demetrius *molirentur apud* Mahometem. Curauit *igitur magnam uim frumenti & tritici ex uicinis locis: sulphurei uerò*

pulueris tantam copiam repositam habuit, ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. Arma, tela, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendum hostem recondidit: per Antonium Dambussium fratrem oppigneratis etiam annuis uectigalibus, pecuniam accepit: à Ludouico quoque undecimo Gallorum rege, qui bello Burgundico implicatus, distrahi suas nollet copias, dono accepit sexto ante obsidionem mense, sexaginta nummûm aureorũ millia: à Ferdinando Neapolis rege quatuor millia, & cõmeatum in multos menses: à Sixto Romano pontifice permissum, uti è sacris uicinis decumam sacerdotiorum multorum auferret, & uectigalia quædam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant. Paucis quoque ante obsidionem mẽsibus Rhodum uenit Antonius Dambussius frater, stipatus nobilissimorum equitum comitatu, qui maxime ex Aruernis erant. Venerat & cum eo Ludouicus è Craonum nobilissima Galliæ familia, sed spurius, Gulielmus Gomardus Xantonensis, Claudius Columbus Burdigalensis, Carolus Regius Diuionensis, Ludouicus Sãguinus Parisiensis, Matthæus Brangelerius Petrocoriensis, & alij plures è Gallia, insignes omnes & bellicis rebus à pueritia assueti. Venerat & paulò antea Benedictus Scaliger, ortus nobilissima Scaligerorum familia, cuius olim maiores Verona Italiæque parte nobilissima potiti fuerant. Vtebatur autem ad omnia Dambussius Carolo Montelono Heduensi, quo neque prudentior quisquam, nec fide maiore esse ferebatur, neque amantior illius. Cõcoquebat toto triẽnio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuánsque an suscipiendam sibi proponeret. Tandem rem ad consilium, uocatis intimis quibusque, qui consiliis bellicis adhiberi solent, refert. Erant Mahometi trium generum consultores, militares homines & ueterani, consiliis milita-

taribus: ciuilibus negotiis urbani, sacris rebus sacrificuli adhibebãtur. Ipse sæpißime præerat consiliis, ita tamen ut audiret sigillatim sententias omnium, nihil eo loco decerneret: sed ut negotij grauitas exigebat, interdum ampliabat totam rem, interdum post aliquot horas aut dies clanculum iis qui summæ rei præerant, significabat quæ magis sibi probaretur sententia. Eam ubi semel indicasset, mox illi mandata curabant. Deliberatio omnis hæc fuit, eßétne Rhodus oppugnáda. Cùm iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ, tum contumeliæ illatæ recentes, adducebant multos ut oppugnandam dicerent. Accedebat illud, uicinã insulam & Latinorum auxiliis tum nudatam, non difficile esse intercipere: quæ multis rebus usui esse poßit ad subigendas reliquas Europæ partes. Neque uerò periculum esse, ne inde cũ aliquo fortè dedecore abeundum sit, cùm multo plures machinæ ad eius expugnationem afferri poßint, quàm Rhodo urbi sint lapides, quibus ambiantur mœnia. Qui uicina cætera in continenti litora poßideat, cur Rhodo abstineat? cũ & ueteres Rhodum Asiæ addiderint, quæ Cariæ obiicitur: Asiam qui subegerit, æquùm ne esse Rhodios uana libertatis nomina, exterorúmque Deorum cultus iactitantes, colentésque intueatur? In hac parte hæc erant quæ Turcas acuebant ad eius obsidionem urbis: in altera quæ deterrerent hæc: Diuersam causam Rhodi oppugnandæ quæ olim fuerit, aut Constantinopolis, aut Trapezuntij imperij. Ibi pro imperio certatum, hìc pro insula quæ uix emergat. Cur tot corpora in certam perniciem trahenda? Non idem futurum bellum quale nuper ad Chalcidem aut Scodram: deligi insulam omnium bellicosißimam ad prælium, ubi sedes Latinorum equitum fortißimorum, ubi multæ uires, multi qui concurrant, multi qui defensam uelint: etiam si nemo auxilium ferat longius bellum futurum. Si reliqui Christiani

proceres succurrant, relinqui ad posterum bellum implacabile: eam oppugnationem cum Mahometi, tum Turcarum omni imperio inutilem & periculosam esse. Priorem sententiam probauit Mahometes. *Decimo quinto postea die Dambußius per exploratores admonitus est, quasi non dubium bellum haberet: adfuturos mox Turcas Misacho Palaeologo duce (hunc & uocãt Mesithum Bassam, omnes quidem ortum Palaeologorum genere fatentur) cum maximis copiis: & euocatorum firmam manum, & foederatorum populorum, regúmque & sociorum tanta auxilia adfutura, ut octoginta hominum millia expleant. Ipse exercitu lustrato, Rhodiisque ciuibus & exteris, Iudaeis quoque & seruis qui ad arma non inutiles erant, sexdecim hominum millia habebat: segetésque etsi immaturae essent, colligi & in urbẽ inuehi curauit, ne essent praedae hosti. Iam per flexum litoris Lycij usa claßis Turcica felicitate nauigandi, cùm Auster leuißimus flasset, Rhodum contendebat. Rhodi situs à ueteribus plurimis copiosißimè descriptus est: uerùm haud prorsus eodem loco nunc uisitur. Quà portus Septentrioni oppositus est, mari alluitur: quae pars occidentem intuetur, hanc excipit planicies lapidosa, maiore longitudine quàm latitudine. Proximè uisuntur colles aprici ciuitati imminentes: uillis uicinis lautè aedificatis, & fontibus undique scaturientibus, hortis, oleastris, uitibus, cerasis, malis punicis, citriis insignes. Ignari ueteris historiae, qui Colossum illum celeberrimum hodie describunt, cùm Eraclij aut Constantij Caesaris tempore, eius qui sectam defendit Monothelitarũ, Saraceni ab Alexandria soluentes, capta Rhodo Colossum illum memorabilem demoliti sint, ex cuius aere nongentos camelos onerauere. Quà exitus patet in montem Phileremum, Dambußius propugnaculum munitißimum paucis antè mensibus erexerat. Vnde factum ut porta uicina Dã-*

bosio qui ei successit, exornatam. Fanum Stephani (ubi mōs huic diuo sacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario ab urbe abest. Habebat pluribus uicinis locis dispertitos industrios homines Dambussius, qui in speculis erant: qui excubabant eo monte, primi aduentum Turcicæ classis tumultuosè nunciarunt. Dissipatum interea est consultò ab hostibus, ut imperatum ab exercitu facilius Dambussium opprimerent, Mahometem occubuisse. Hic rumor cum raucus esset factus, & per alios quorsum emanasset ille nouisset, nihil remisit de pristina cautione. Misachus Palæologus in classem profectus, uocari ad se iubet Antonium Meligalũ. Is paucos ante dies scaturientibus undique uermibus, tetróque odore commotis omnibus, deûm hominûmque fidẽ implorans, quos ea perfidia implacabilès habebat, nequicquam, quiritās in mare à nautis præcipitatus fuerat. Mortuum demersum passim aliis renunciatum est. Vocari deinde iubet Palæologus Demetrium, eóq; ueluti interprete, & itinerum duce postea usus est. X Calendas Quintiles equitatus Turcarum in monte Stephani expositus est. Ibi machinas æneas, testudines apparatúmque alium oppugnandæ urbis, ima montis parte collocarunt: ita aptè, ut ob montis cacumen rupésque, è Rhodo conspici non possent. Deinde aliæ copiæ superuenere. Dambussius & si antea delata quoque urbis præfectura, Antonio fratri uariè singulos hortatus fuerat, hac tamen oratione uocatos rursus omnes simul ad ferenda obsidionis incommoda hortatus est: Tandem aliquando, sodales charissimi, quod & literis multorũ & sermone omnium perferebatur, uidemus anhelantes Turcas perniciem nostram: delubra, aras, sacrosanctáque sacra nostra uiolare paratos: uastitatem urbi huic nobilissimæ, perniciem singulis nobis moliri: fortunas omnium, uitam, spes, opésque omnes, tot annis parta decora inuadere. Atque

» ego quidem ut omnem belli Martem communem, & sem-
» per incertos esse præliorum exitus non diffiteor, animi ta-
» mē uestri magnitudine in spem certissimam uictoriæ uocor.
» Susceptum ab eis bellum nullo nostro merito: causa belli
» nulla alia quàm libido immensa propagandi imperij, op-
» primendique nominis Latini, & excindendæ sacrosanctæ
» Christianæ persuasionis. Nobis machinæ, arma, tela, com-
» meatus in multos annos: nobis auxilia è Gallia Italiáque
» firmissima: nobis denique dux & author CHRISTVS
» OPTIMVS MAXIMVS, quo freti uim ab hoste sce-
» lerato & impio facilè depellemus. Nobis nominis CHRI-
» STIANI tuendi cura exuscitat animos, & maiores ad
» uim depellendam facit: illi pro impiis sacris propagandis
» laborant. Nobis Galli, Itali, Germani ad bella nati: illis Ae-
» gyptij, Syri, Asiatici militant ad delitias educati. Neque ego
» ullum uelim scientem in paratam perniciem incurrere, neq;
» uana spe lactare animos: id tamen spondeo recipióque, si
» longius bellum ducetur, & Gallica, & Italica, & Germa-
» nica, & Hispanica auxilia ea adfutura, non dicā quæ obsi-
» dionem soluant, sed quibus freti ultro & Constantinopoli-
» tanum illis Trapezuntiúmque imperium eripere possimus.
» Videbunt illi neque sui se consilij ullum exitum reperturos,
» & totam eorum rem ira uacillare & claudicare, ut præci-
» pitem hinc profectionem inutilē sibi sentiant. Quòd si quid
» acerbius etiam impenderet, conscientiam rectæ uoluntatis,
» & uitam profusam tuēdorum sacrorum nostrorum gratia,
» ecquis nō fœlicissimam laudatissimámq; diceret? Me quidē
» ipsum ætas & acta iam uita, cū suo cursu confecto ex ani-
» mi sententia in propagationem Christiani nominis, tū cer-
» tissimum quæ maneant à patre illo cælesti, & diuino præ-
» mia eò uocant, ut uim etiā futuróśque casus parum timeā:
» qui tamen ne nos opprimant quoad eius fieri potuit, data

" *egregie à nobis est opera. Vos fortè facite animum habeatis*
" *& magnum, quod est in unis uobis situm: reliqua tempori-*
" *bus regentur, consiliisque nostris prouidebuntur. Accidit ut die qui sacer est D. Ioanni, antelucano tempore Demetrius transfuga, cuius suprà meminimus, cum turmis aliquot equitum & peditum iussu Palæologi, quasi qui in rem præsentem uenisset, circa muros obequitaret, locáque apta ad oppugnationem designaret. Non tulit Antonius Dambussius contumeliam transfugæ (hunc Antonium alij Moteliū à ditione more Gallico uocant.) Is igitur circa recētem Turcarum aduentum, ad existimationem nominis Latini pertinere arbitratus comprimere eorum insolentiam, acceptis à fratre turmis aliquot equitum, quæ maximè ex Aruernorū nobilitate erant, eò contendit. Turcæ hortante Demetrio intenti, infensíque eos excipiunt: committitur prælium. Antonius adesse, instare, multisque locis stipatus equitibus lectissimis, in eos inuehi. Contra ea Demetrius cum Turcis obsistere: ubi quenque periculum ceperat, ibi resistere: pedites equitibus permisti, uim propulsare: denique quando numero uincebant (neque enim plures emissi fuerant quàm centum) à tergo Gallos inuadere. Antonius conuerso equo id intuitus, eo impetu in hostes inuectus est, ut iam illi implicati & dissipati cedere cogerētur: magna pars aut uulnerati, aut cæsi sunt. Ipse Demetrius suffossis iliis equi, procidēs obtritus est equitum incursu. Muratius eques Gallicus dum cæsi spolia incautius legit, unà quoque necatus est, Turcis etiam caput eius palàm conto gestantibus, eique mira diritate insultantibus. Hostes qui ex prima eruptione Latinorum robur fugati cognouerant, Georgio Frapamo authore (hunc alij Germanum, alij Pannonium, Danum alij fuisse contendunt, quisquis is fuit, machinarum admouendarum egregius fuit artifex, eóque nomine acceptissimus Mahometi.)*

meti.) decreuere non aperta oppugnatione neque acie, sed alio more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, excisis arboribus, tres inusitatæ magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleum propugnaculum portámque subuerterent. Aduersus eos conatus Dambußius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Basilici nomen inditum erat, ita aptè eas hostilibus opponi curarat, frustra ut incœptum eorum fuerit. Erat hortus quē equitum Aruernorum hortum paßim uocabant, quasi is esset Aruernis equitibus attributus: & quia ad subitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis custodibus septus fuerat uallo & fossa, additis quoque tribus machinis. Palæologus loco animaduerso hunc statuit oppugnare, ratus id quod res postulabat, aut Dambußium laborantibus suis auxilia submissurum, & urgente suorum multitudine intercepturum se eos: aut si auxilia non ueniant, loco se potiturum. Diffidere quoque cœperat loco Dambußius: itaque antequā lucesceret, distributis cohortibus & auxiliis, machinas inde abducere parabat. Hostes instare, urgere. Latini ubi innumerum hostium uident, ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hosti, in urbem se proripuere. Id eorum consilium, etsi metu fortè compulsi cessērant, laudauit Dābußius, non ignarus si hosti occurrissent cohortes, id futurū ut occidione occisi omnes, nullo postea usui in tanta militū penuria sibi Rhodiisq; essēt. Rhodi situs distat à turri Nicolea trecētos ferè passus: uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiendos, & aphracta quà patet in occasum. Eius exitus paulò est angustior imminente ingenti concauitate: uersus Septentrionem ea moles sita est, eique imposita turris prodigioso opere, circundata undiq; rupibus marinis. Visitur adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare protecta: huic impositum

ferunt Solis nobilem illum Colossum: de quo Græci multa, ueteresque omnes passim, ut rei captũ humani ingenij prætergressæ, meminere. Munitam ferunt turrim pecunia collata à Philippo Burgundionum Duce, Caroli quinti Gallorũ regis fratre. Persuaserat sibi Palæologus hac occupata, prosperè successura omnia. Itaque rursus circa hortos Antonianos, & multò plures machinas disposuit, & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore: eo consilio ut & munitiones quibus septus est portus conuelleret, & ne naues aliæ auxiliũ ferrent, facilius impedire. Ex his turribus saxa ingentia uoluebantur, sed irrito conatu: in quo Georgius Palæologi spem fefellit. Ac cum se illi suspectum uideret, uel dolo malo quasi exploraturus Rhodiorum consilia, antequam lucesceret uisus est circa portas urbis, obuiũ quemque rogitans, perduceretur ad Dambussium. Hunc plerique uelut certissimum exploratorem necandum mox censebant: alij, cum suspectum se Palæologo uideret, sponte & sincera fide transiisse, aculeo etiam diuina ope homini, qui olim sacra Christiana coluerat, expiandæ ueteris perfidiæ iniecto. Vicit ea sententia ut attributis ei sex custodibus diligentissimè obseruaretur. Ipse interea rogatus de apparatu, copiis, consilio hostium, grauiter prudentérque disserebat. Prægrauant tamen dicta factáque eius multa, ut quasi explorator missus fuerit: repetitóq; exemplo Tarquinij Iunioris & Zopyri, Rhodum sese proditurum Mahometi spoponderit: ita ostẽdit se infœlicem, cui Christianæ persuasionis ueritas posterior ambitione & opibus fuit. Quatiebat interea frustra admotis machinis mœnia hostis: pilæ tamen sæpissimè præteruolantes, priuatos infestabant. Itaque Palæologus retulit animum ad uetus consilium, & spem Nicoleæ turris occupandæ. Ex his ligneis turribus, quarum suprà meminimus, ingentia saxa eáque rotunda, in eam

uoluebantur. Quin & nuper cùm trecentas machinas minores admouisset, quæ pars in occasum uergit, ita quassata est, ut ingentia ea saxa quæ extra turrim collocata erant, aptißimè ad uim depellendam corruerent, quorum ruina ingens exauditus est fragor: Signinum tamen aliáque ædificij opera integra manebant, mortario needum excusso. Commoti sunt grauiter Rhodij ea ruina. Sed Dambußius per industrios homines hortabatur moderatè eum casum ferrent: ipsi se interea contra fortunam cautius pararent & armarent: curaturum se ne turri etiam quæ tanta ruina prostrata sit, potiatur hostis. Eadémque paßim concionantem audiere Rhodij libenter Antonium Fradinum sodalem Franciscanum, doctum hominem & studiis optimis deditum: cuius oratione cum essent moniti ne ita caderent animis, quasi aliquid euenisset quod fieri posse nunquam putassent: essent uerò ea mente, quam ratio & persuasio Christiana præscribit, placatè ut si quid etiam impendeat ferant, acrius illi ad uim depellendam accensi sunt. Vtebatur ille oratione & celeri & concitata, & uerbis efferuescentibus, quibus id assecutus erat, ut unus aptißimus esset & ad populum languentem incitandum, & ad effrenatum moderandum & placandum. Interea cum se potituros turri putarent hostes, Dambußius equites Rhodios delegit, qui locũ tuerentur: Fabritio Carreto imperauit, fossas, propugnacula, nouásque munitiones intus excitet, quibus uis hostium arceatur: húncque cum reliquis præsidio reliquit. Ipse nauticula uectus locum ipsum lustrauit, & quæ muniendo eo necessaria erant, ut accelerarentur continuatis noctu diúque operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodij equites insederant, ita oppleta saxis arenáque uisa sunt, uix ut recipiendis illis uacuus inueniretur locus. Excitata est alia munitio circa propugnaculum (quod & uocant antemura-

se) & turrim quæ à diuo Petro nomen retinet. Ex eo loco usque ad molem, quæ protrahitur uersus turrim Nicoleam, quando mare ibi parum profundum, & interdum uado inuento permeabile erat, in ualle & fossis equites Gallici & Hispanici notissimæ uirtutis, Craono & Scaligero ducibus collocati sunt, qui facilè reliquis auxilio essent. Sed & machinas bellicas plures circa mœnia auehi iussit, quibus naues fasélósque Turcarum, qui sese accingebant ad turrim occupandam, deprimeret. Nocte ingenti ululatu quid pararent ostendebant. Prima luce tympanis omnes excitati, ingens undique strepitus. Turcæ nostros inuadunt: machinarum fragor ad cælum ferri. Qui turrim defensabant, contrà acerrimè niti: neque ullus quàm in dextra spem habere; sagittæ utrinque uolare. Intenti illi nostros loco pellere: nostri fortiter uim arcere. Illi rursus plurimis locis loca semiruta oppugnare: nostri saxa uoluere, quibus multos in mare præcipitabant: maius illis studium Turcas sauciendi, quàm semet tegendi. At dum fessis & sauciis recẽtes undiq; Alexius Tarsius (nam is eo die Palæologo ægroto Turcis præerat) summittit, scalis Turcæ propè summa occuparant. Cõcurrunt Latini: lapides, tela, ollas præterea pice sulphuréque igneo plenas ingerũt. Addunt alij funibus & restibus quæ adinstar scalarum aptè compactæ fuerant, hamis & harpagonibus ferreis, quas edocti erant mira arte in turrim summo impetu uibrare Turcæ, fatigatos Latinos. Turcæ principiò resistere: deinde ubi omnes scalæ hamæque comminutæ sunt, contraxere uela. Multi afflicti: multi præcipitati in undas, pauci integri: magna pars post horam diei tertiam uulneribus confecti, Alexio iubente, inde se subducunt. Eo prælio Antonius ipse Dambussij frater, unà cũ ipso Dambussio interfuit. Octingenti Turcæ necati sunt, uulnerati mille: præter eos qui in undas excussi iacuere, quorum

maior numerus, certò tamen iniri non potuit. Ipse Dambußius, *excussa lapide caßide territis aliis, pileo sumpto nihil remisit de pristina diligentia, quin suis semper præsto adesset. Sagittam quoque in femur impactã, clypeo diuertit: & Fabritio Carreto oranti subduceret se periculo, cum illi proximus Benedictus Aguius à manu seruus cecidisset, Tibi (inquit) tuique similibus labores hi mei sudant. præsagiens & uaticinans Carreto summam Rhodij imperij potestatem, qua & postea potitus est.* Ipse quoque Antonius Dambußius *prægrauante Turcarum multitudine, ingenti arca è satis longinquo loco humeris uecta, ingenti strage proiecta ea multos elisit & oppreßit. Sequenti die ad claßicum paludatus* Dambußius, *& comitatus equitibus ornatißimis, qui phaleras equorum, & arma auro & argẽto polierant, Rhodum rediit. Vbi ei concursus priuatorum Rhodiorúmque omnium, mirabilem in modum incredibili multitudine præsto fuit. Nihil exoptatius aduentu illius, nihil charius. Plebs Dambußium ad cælum tollere, résque illius gestas summorum imperatorum uictoriis anteponere. Fortunam eius quæ paulò duriore conflictari uideatur, fortunæ quâ reliqui reges florentißima utebantur, præferre: supplicationes ob res prospere gestas decretæ.* Antonius Fradinus *sacro die concionatus populum edocuit, uni* CHRISTO OPTIMO MAXIMO *tantæ uictoriæ fructum acceptum ferendum. Votique reus* Dambußius *in sacratum fanum diuæ Virgini profectus est: quo damnatus spectante omni populo, & Deum & sacram Virginẽ obtestatus est, auerterent iram à Rhodiis, & in uilißima Turcarum capita transfunderent.* Palæologus *ea spe excidens, admotis rursus machinis quatiebat mœnia, parans aditũ quà sui irrumperent. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabant, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit*

ad Septentrionem, eo loco quo supplicium de sontibus sumi solet. Loco excelso machinas admouent, quibus & mœnia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id fefellit Dambußium: itaque Iudæorum hortos, domósque ibi adiunctas ipse diruendas curauit Ibi fossa & uallo locum ambiẽtes, erecto etiam muro secũdum fossam, ne eò peruaderet hostis, effectum est. Nemo ab eo immunis opere fuit, uel omnibus paßim ad tam utile opus operam sanè quàm lubenter deferentibus, uel motis ipsius Dambußij labore, qui lapides, terram, calcem, arenam suis ipse humeris auchebat. Huius exemplo & exteri negotiatores, & Iudæi ipsi, cum Gallicos equites tam cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque suas in id opus contulere. Frãciscani quoque quidã è Gallia unà cũ Fradino, qui Gallia exulabat, quòd liberius aulica uitia Oliuerio Dano præsente accusasset, ipsi quoque plaustris subuectabant sabulum: totáque ea oppugnatione armati negotia attributa strenuè curabant, ut eo maximè motus Dambußius uictor, cœnobium diuo Francisco ædificãdum magnis sumptibus curarit. Horum commotæ exemplo & mulieres ipsæ Rhodiæ, & quæ Deo addictæ erãt, dum alij incumbunt operibus, cibos occupatis præparant. Ipsæ quoque si quæ uirili corpore apparuere, cætratæ armatæque uisæ in transuectione publica, quò hosti è monte spectanti maior numerus uideatur tuẽtium urbem. Sed tamen hostis machinarum aßiduo impetu ita profecit, ut sterneret partem muri: nocte quoque saxa uoluentes multos è Rhodiis opprimebant. Ita Dambußius collapsa celeriter reficere, intus nouas fossas erigere, has leuiter arena ligno superiniecto tegere, proximè picatum apparatum sulphureúmque admouere, ut si eà hostis irrumperet, facile opprimeretur: quod Palæologus per exploratores intelligens, irrumpendi consilium distulit. Georgius transfuga futura ea prædi-

ea prædixerat Rhodiis, uel uerè ita sentiēs, uel aucupaturus eo nomine apud eos fidei opinionem. Cum autem eorum saxorum impetu, quæ ingentia in oppidanos uoluebantur uariè omnes afficerentur, pueros & mulieres quæ bello inutiles erant, in hortum conclusit Dambussius, annona affatim illata: eum tabulato ita contexit, illæsi omnes ut fuerint. Noctu plerique in cellis uinariis, antris & speluculis, concauisque locis & tectis firmo opere desidebant, facilius diu uitantes saxa: multi quoque in ædes sacras se abdebant. Ita cum omnes latibulum & perfugium noctu quærerēt, nihil hostis ea oppugnatione profecit. Neque tamen Palæologi animus minuebatur: at quotidie plura agitare, machinas rursus opportunis locis admouere. Vbi multa agitanti nihil procedit, per transfugas aliquot, qui nondum indicto bello subdolè Rhodum speculati Dambussij consilia ierant, parat ueneno Dambussium tollere. Rumor interea dissipatus est, auctus Calibassæ iunioris uanis imposturis, qui à Mahomete in castra missus fuerat, adfuturum mox Mahometem ipsum cum centum hominum millibus, & machinis mille quingētis insignibus. Eo rumore ita Itali aliquot, Hispani quoque & Nauarri consternati sunt, ut conuenticulis actis quærerent, saluū ne esset Rhodium imperiū. Ipse Dābussius non minuendo neque negādo rem, at præterea augendo addendóq; confirmabat: uocatis iis qui seditiosè iam missionē flagitabant, aphractis se quas in terras uellent auehendos curaturum ait, lubentérque se eos ex manipulis expuncturum, modò desinant quærere quantæ essent hostium copiæ. At si odiosi esse pergant, inferias se Murato daturum, iugulatis omnibus: Rhodúmq; Gallus solis tuuantibus & Rhodiis, cū Veronensium cohortibus, quas lectissimas Benedictus Scaliger adduxerat, defensurum se edixit. At hi ad frugem redeuntes pœnam ultro in se depoposcerūt: ut obli-

terata seditionis infamia, cùm tumultuosissimè adesse hostes dicerentur, proriperent se, nec redirent, nisi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo usui fuerunt, perforatis aliquot hostium tormentis, repentina eruptione. Nec tamen erumpere eos sinebat Dambussius, nisi attributis Aruernis equitibus, ut Palæologus rem esse sibi dixerit cum bellicoso Cantabro, Quirinique & Magni Caroli uetere progenie, & Hispano indomito: nouerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuisset tentata. Interea Ianus Dalmata transfuga in urbe disquirebat, quo pacto ueneno Dambussium aggrederetur. Denique omnia tentando socium sibi adiungit Pythium Epirotam: erat is Mario Philelpho familiarissimus, qui erat Dābussio à secretis. Eum uerò & patris Francisci nomine, cuius nomē celebre erat, & quòd eius opera crebrò uteretur in præscribēdis epistolis & Græcis & Latinis, & quòd humanitate eius in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberalissimè fouerat Dambussius: recenti tamē seditione cui is hæserat, excidisse uidebatur amicitia: ut tamen remissione usus leuata & diffuta magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxium aggreditur, hortatúrque pœnas petat uiolatæ amicitiæ. Id adeò mature posse euenire, si ueneno parent Dambussium tollere: esse id ei facillimū cui cum cocis, pincernísque Dambussianis familiaritas sit. Sed ille cùm simulasset sese ea curaturum, quæ máneát præmia exquirit. Ille Palæologi literas ostendit, quibus rem acceleret monebatur, quácunque participibus facinoris fidem dedisset, se præstaturum, nec tamen (ne res deprehenderetur) subscriptæ erant: tantùm prima literarum nomina latius à tergo scripta uisebantur. Marius uti & ingenio: & optimis studiis, quibus erat deditus, æquum fuerat, cùm recepisset se curaturum quæ in rem uidebantur, cognitis insi-

diis ad Dambußium pergit: & rem omnem uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianum, & Pythiũ. *Pythius interrogatus de insidiis, quid egisset cum* Mario, *quid parasset, principiò negare, deinde dissimulare: pòst ubi tormenta admoueri uidet, omnia uti parata erant aperit: docétque magnis se pręmiis solicitatum, ut* Dambußium *ueneno tolleret.* Igitur Pythio *gula laqueo fracta est,* Iano *caput truncatum. Conscij duo tanti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Marium deinceps ardentius complexus est* Dambußius, *à quo nulla simulatione antea se cultum aut obseruatum causa temporis, sed uerißimo mutuóque amore intelligebat: præsertim qui in eo lumen insigne probitatis, & fidei indicio hoc delato perspexisset.* Palæologus *diu in incerto habuit, quidnam consilij caperet, detectis domesticis insidiis.* Rediit *autem rursus ad* Nicoleam *turrim: prius tamen parat comminuere eas munitiones quas* Rhodij *circa littus maris erexerant.* Antonius Dambußij *fratre animaduerso eorum consilio, quinquaginta ex* Italica *statione delectis, exitu clanculum subtus terram parato, summo eos silentio emisit, circa locũ quo incipiebant hostes ea moliri: sublatisque repentè scalis, telis, gladiis, lapidibus, in fugam* Turcas *uertère, dißipato eorum apparatu: decem ex his necatis, quorum capita hastis uictores extulere.* Eos *palàm laudatos, multis præmiis* Dambußius *donauit: ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quasi nimius & prodigus reprehenderetur.* Iam Turcæ *machinationes suas summa industria turri admouent, sperantes sese munitiones* Latinorum *fracturos: sed quæ hi diruebant, mox multitudine operum & militũ reficiebantur.* Ineunt *autem nouam de integro rationem, ut ponte constrato ex transuerso, prodirent ex fano* Antoniano *usque ad turrim.* Pons *ex uariis lignis constratus est, cui*

inerant aditus desuper, ingẽtes porrò claui suffixi: ita latus, ut exciperet sex homines armatos prodeuntes. Hunc per *mare funibus oblongis & grauibus obstrictum transferre parabant.* Geruasius Rogerius *è* Britannia *minore, rei nauticæ peritissimus, noctu indicans suis magnũ nescio quid se moliri, in mare insilit: summáque celeritate usus funes quibus pons illigatus erat incidit: deinde ordine rem uti erat gesta, in urbem rediens enarrat* Dambusio. *Huic ille summos honores habuit, donauitque ducentis nummis aureis, pro concione etiam publicè laudatum. Hæc ubi frustra fuere, parant hostes pontem subductis pluribus nauiculis, in turrim educere: simul etiam faselos alios & pontones miræ magnitudinis, quibus abundabant, subducunt, onerántque eos tormentis bellicis: ut & uno eodémq; tempore alij* Latinos, *qui præsidio turri relicti erant, infestarent, alij ascensum pararent, alij machinis eos terrerent.* Dambusio *cum esset nunciatum faselos hostium circunduci, eósque classem instructam & paratã in aqua habere, nouo præsidio mille delectis equitibus locum auxerat, intúsq; omnibus passim intentus nouas munitiones pararat.* Repentè *nocte signo dato* Latini *inuaduntur, sed sagittis globísque æneis pelluntur hostes.* Magna *rerum hominúmque strages, nocturno fragore ululatúque circunsonante, cymbis transuehitur pons: sed machinas aliquot bellicas* Dambusius *ita aptè direxerat, ut hæ & pontem & reliquum apparatum cõminuerint: & quatuor myoparones & põtones aliquot onustos bellicis tormẽtis perfossos dissiparint: ubi multi quoque ex hostibus submersi sunt.* Nec *tamen remittebant hi aliquid de pristina oppugnatione:* Nanq; *multitudine tormentorum bellicorum abundantes, uariè* Rhodios *infestabãt, qui & ipsi aliis tormẽtis tormẽta hostilia subuertebãt.* Protracta *est ea oppugnatio ex hora noctis tertia, usque ad*

horam diei sequentis decimam. Palæologus *ubi uidet suorũ minui numerum, receptui canit, & ardens ira in castra rediit.* Fluitantia *hostium corpora diebus sequentibus ripæ appulsa sunt, & spolia à* Rhodiis *lecta.* Duo *hominum millia & quingenti desiderati.* Eadem *nocte duo è* Creta *stipendiarij, qui transitum ad hostes parabant, intercepti ceruice luerunt.* Circa *eam muri partem ubi* Iudæi *&* Itali *excubabant, rursus incumbunt hostes: ac die quidem non desinunt mœnia obruere, nocte uerò actis cuniculis, muro quammaximè instant: fossas quoque perfodiunt, eásque ne uideantur, obtegunt arboribus.* Munitiones *nouas erigunt, eásque uiburnis tegunt, ut inde commodius machinas æneas admoueant.* Erat *ingens uel fossa uel hiatus haud longe à muro, quem illi multa arena multísq; saxis illatis peræquare instituebant, ut inde ueluti dorso parato, commodius in murum scandere eis liceat.* Consulit Dambußius *quid agendum, quo pacto disturbandæ hostiles munitiones.* Placuit Liguris *equitis* Caroli *(quem quidam aiunt è familia* Arruensium Sixtíque Pontificis *fuisse) consilium, qui machinam ligneam die quidem struendam, nocte uerò altius promouendam docuit, qua ingentia saxa in hostilia opera laceranda emitterentur.* Nec *spem* Dambußij *ille fefellit: ita ingentia saxa nocte emittebantur altius promota machina, ut munitiones eorum comminuerentur.* Placuerat *eodem authore, ut uacuaretur fossa ea quam exæquarant hostes.* Ita *nocte cuniculis actis eò multi concurrere, ut magna parte hiatum uti antea uacuum reddiderint.* Palæologus *tot se repentè circunuallatum angustiis fatebatur, unde nunquam emergeret.* Calibassæ *tamen consilio nõ desinit quatere mœnia.* Dambußius *cum fratre sanctioréque consilio ex* Aruernis *equitibus &* Liguribus, *&* Veronensibus *disquirit, quo pacto se hac expediat turba tanta,*

iam ruentibus muris qua Iudæi & Itali excubias agebāt. Decretum est iuxta hortum uicinum extruendum alterum murum, densatum latitudine geminarum palmarum commodum esse: mox figere ima terra paxillos è ligno tenacissimo: diffundi deinde dispergique uisci copiam, diu multúmque commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos, quæ mox comprimatur. ut constitutum erat, mox opus procedebat: nec id Calibassem latuit, Dat igitur operam, ut impediat opus Latinorum, adhibito plurimo igne artificiose admoto: hic magna industria inferebatur doliolis plenis pice & sulphure, aptissimus incendio mouendo. Accedebant loculi, & sacculi oppleti alij lana & canabi ferro intermixto, alij ramento, scoria & ferri excremento, quibus ille existimabat se muniziones deleturum. Sed accidit ut austro reflāte, uel quod uerius est, imperitia eius qui machinis iis erat præpositus, uanus is esset conatus, multósque ex hostibus absumeret. Ipse quoque Dambussius quid hostes machinarentur per transfugas intelligens, breuibus illatis machinis multos prosternebat: unde Rhodiis Latinísq; aucti animi. Georgius transfuga prius in eum locum perductus fuerat, uti consuleret, qua arte eludendi essent hostes. Isque cum perfunctoriè agere uideretur, ad extremum consuluit, ut noua eáque altiuscula erigeretur machina, unde impeterentur Turcæ. Hæc dum pararentur, machinis hostilibus uexati sunt Latini acerrime: ita diffidere omnes illius consilio, ut transfugam fallacissimum ad supplicium raperent. Sunt qui inuito Dambussio discerptū à furibunda plebe scribant. Sunt qui acerrimis hominibus datum ad quæstionem, ordine retexuisse narrent, quo dolo in urbem transierit, quibus artibus Rhodum Mahometi daturum se pollicitus esset: quibus simulationibus alias quoque urbes, aut pellexerit ad deditionē, aut inuitas diripiendas, elusis ciui-

bus,ei tradiderit: ita laqueo illi gulã publice fractã. Eius *supplicio accisas spes aiunt* Palæologi, *qui etsi omnibus modis insidias parabat* Dambußio, *intelligebat tamen neque illi ad cauendum prudentiam aut astutias deesse.* Postquam *uidet uim frustra esse, neque insidias quas* Dambußio *faciebat prosperè cedere, quando quæ ui tentarat, aspera fœdáque acciderant, constituit aliis astutiis* Latinos *opprimere.* Scribũtur *literæ à* Palæologo Græcis & Rhodiis, *quibus narrat bellũ hoc à* Mahomete *susceptũ, ut eos æquitate & fide tueretur, oppressos iam* Latinorum *seruitute.* Principiò *eos uirtutis, continentiæ, beneuolentiæ, libertatisque* Rhodiorum *propagandæ uisos studiosos: sensim hanc consuetudinem & disciplinam amissam: desitum in eos reliquáque* Græciæ *lumina uideri quicquam iniquum, ut iam commoti eorum cotumeliis multi patria fortunisque carere maluerint: id esse clarißimum &* antonij Meligali, & *plurĩũ*
" *aliorũ exemplo.* Tandem *aliquando miseræ patriæ consu-*
" *lant: libertatis legúmque præsidium, quod improbitas* La-
" *tinorum eripuit, restituant: ne eos patiantur licentia ra-*
" *pinarum quasi rabie, ad singulos integrósque procedere.*
" Dambußium *ne audiant, qui angatur ac laceretur ani-*
" *mi cupidine, & noxarum metu inquies, abutatúrque*
" *eorum facilitate: sibiipsis consilium salutare capiant, ante-*
" *quam copiis rursus admotis ferro atque flamma* Rhodum
" *subuertant.* His *literis publicè lectis,* Rhodij Dambußio
" *respondere:* Pollicitationibus *plenißimis insidiarũ se nihil*
" *moueri: à* Græcis *uerò, sibi,* Latinóq; *omni nomini paratis-*
" *sima esse omnia consideret.* Iuberet *demum quæ ad* Rhodũ
" *tuendam pertinere arbitraretur, omnia se diligenter stu-*
" *dioséque curaturos, profuso etiam sane quàm libenter suo,*
" *liberorum, uxorúmq; sanguine: quæ cum facerẽt, amorem*
" *ergase* Dambußij Latinorúmque *imitaturos, merita non*

assecuturos. Rursus è Græcis transfugis mittuntur legati ad Dambusiũ, qui intromissi uariè eum ad deditionẽ Mahometis, etiã ostentatis præmiis, accẽdebant. Monuerũt uideret etiam atq; etiã quò progrederetur proclinata iam re: nõ eandem illi semper occasionem in conditionibus æquis ferendis & impetrandis futuram: cogitaret, ne se Latinósq; omnes funditus euerteret: nec se prudens, sciénsq; eò demitteret, unde exitum uideret nullum esse. His respondet Dãbusius, consiliis se hostium libenter minimè uti integris rebus: afflictis uerò constanter se uitã quã DEO OPTIMO MAXIMO debeat redditurũ: idq; potius quàm ad ullas deditionis etiã honoratissimæ & utilissimæ leges ueniat. Cum legati præstito aliquo obsequio Mahometi nõ ad deditionem, sed ad societatem se eum hortari dicerent, tum Antonius Dambusij frater, Tu quidem, ait, frater uerbo ad societatem, re quidem certè ad prædam certam peteris. Ita uitatis insidiis legati digrediuntur. At Palæologus ubi nullis conditionibus bellum componi posse uidet, noua rursus consilia capessit. Parari itaque iubet omnia tormenta, & trigesimo die post uanam oppugnationem Nicoleæ turris, & die & nocte ita pergit sternere mœnia, leuioráq; alia tormenta in urbem altius emittere, ut quatuor diebus integris atratum cælum, & fulgura emittentem condensatum aërem stridore, & fumo sulphureo omnes dicerent: & erant aliquot turres altissimæ, iámque parte una muri ita prostrati, ut ad irruptionẽ hosti locus datus uideretur. Quinto calend. August. inuadunt urbem, multitudinéque prægrauante, muro potiuntur: ibi figunt uexilla. Idem faciunt circa turrim Italicam: sed à læua & sinistra accurrentibus Italis & Cantabris, quibus & subsidio uenit Antonius Dambusius cum nobilitate Aruernorum, pellũtur hostes: & mutilatis corporibus, alij cadunt, alij præcipitantur.

pitantur. Qua in re Caroli Montilij Arverni equitis nobilitata est uirtus. Erant quatuor scalæ quibus ascensus & descensus patebat in uicum Iudæorum, quo loco fuit ea irruptio. At cùm animaduertisset Dambussius una Turcas in urbem descendere, comminuta ea, qui temere irruperat discerpti sunt. Altera scala cum iam instarent hostes, ipse Dambussius conscendens impetu facto sæpe hostem ferire, strenui militis & acris officia exequi, temere inuectos disturbare: alios quoque equites Rhodiósque inducit, qui hostes perturbatos loco depellunt. Multi cum cecidissent, rediere tandem hostes in castra. Eo prælio plagas accepit Dambussius quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalem medici dicebant: Dei tamen ope emersit ille ex incômoda ualetudine. Cæsa Turcarum tria millia: addunt alij quingêtos & trecentos, qui concisi sunt in uico Iudæorum: addunt & perterritos hostes & destitisse oppugnatione, inspecta in aere cruce insigni, & uirgine fulgente, quæ manu scutum & hastam gestabat: astitisse huic synthesi hominem indutû, stipatum insigni nobilium comitatu, quasi pararet obsessis ferre opem. Iacobus Sadoletus scribit fulgore insolito cælitus ad confirmandos nostros apparentê, pleros que Turcarum in acie sine uulnere, sine sanguine sine ulla aperta ui cecidisse. At Palæologus cum suorum numerum imminutum uideret (cæsorum enim numerum ad octo millia, sauciorum ad quindecim millia multi protrahunt) anxius trahere cum animo suo, omitteretne Rhodi oppugnationem, quæ frustra hactenus fuisset, an fortunam opperiretur, quâ sæpe prosperè usum se meminerât. Hæc cum plures dies noctésque æstuans agitasset, desperans uictoriam, tandem deliberat suos inde educere. Accelerauit consilium profectionis fama, quæ ante paucos dies percrebruerat Latinorum auxilia è Gallia, Neapoli, & Roma

aduentare. Ferdinandus Neapolis Rex, *subsidio* Rhodi *is mittebat naues duas duce* Ioanne Poo, *refertas militibus, commeatu, machinis.* Hæ *portum inspectantibus* Turcis *ingressæ sunt: emisere tamen hi in eas machinas bellicas, quarum impetu malus unius diruptus est.* Harum *una cũ deerrasset paululum,* Palæologus *missis uiginti myoparonibus, eam inuadit.* Effusi *erant omnes in hoc spectaculum.* Tribus *horis integris pugna protracta est, dum hostes circunuenire nauim parant: sed ea talibus erat machinis munita, ut respirandi hosti nullus locus daretur, tametsi agitatione maris parum abfuit, ne obrueretur.* At *sedatis iam fluctibus, & tempestate commutata, elapsa tàdem tribus depressis myoparonibus, ad* Rhodios *se recepit.* Erat *in naui ea* Neapolitana Franciscus Auersanus *à* Sixto *pontifice literas afferens, ante decimum quintum diem, nisi interea solutam obsidionem* Dambussius *nunciet, se ingentem nauium, faselorum, hominúmque multitudinem missurum: libentérque omne ærarium pontificium in tam sanctam expeditionem exhausturum.* Hæ *literæ publicè cum essent recitatæ, recreati sunt omnium animi, gratiáque habita* Põtifici. At Turcæ *succisis prius arboribus & uineis, abactóq; pecore quantum licuit, inde sese proripuere.* Posteriore *ea oppugnatione sunt qui ita* Turcas *sibi certam urbis direptionem adfuturam crediderint, ut octo millia palorum adduxerint, quibus publicè denũciarint, se palis podici impactis fixuros totidem* Latini *nominis: repertique sunt circa zonas cæsorum funes, quos in* Latinos, *ut nõ dubio euẽtu, portauerant.* Tribus *integris mensibus obsidionem tulere* Latini, *magna animi cõstantia: aut ut alij malũt, octoginta diebus.* Christophorus Richerius *cœptam obsidionem ad undecimum* Calend. Iul. *solutam, ad sextum decimum* Calend. Septemb. *ait.* Hæc *habui quæ de* Rhodij

priore oppugnatione scriberem, ut obliteratam penè Dambußij memoriam ab obliuione hominum, atque à silentio uindicarem: qui cùm bello asperrimo premeretur, armis, machinis, militibus multis spoliatus, occupata etiam murorum parte, nunquam defessus sit, uel uitæ iactura de sacrosanctæ nostræ persuasionis honore, Rhodique saluti pugnare. Nō doli, non insidiæ, non multitudo Turcarum, nō aduersa asperáque res ingentem eius animum subegit, quin quem uirtute adeptus erat principatum, simul cum anima retineret. Quæ multis bellis militans uiderat, quæque ab adolescētia à prudentißimis uiris tradita, memoria & sciētia comprehenderat, his aduersis rebus usus est. atque ita semper instructus fuit, nō modo tranquilliora ut lætè ferret, sed omnia turbidißima etiā si essent, tamen ex conscientia & factorum & consiliorū probatißimorum, quæcunque acciderent, fortißimo & maximo animo ferre paratißimus esset. Atque his quidem magis prudentibus consiliis, ut qui sese antea aduersus tantam potentiam munierat, & sincero cultu diuini numinis, quàm magnitudine uirium ferocißimos hostes depulit. Cuius utinā exemplo Pontifices maximos, Cæsares, Reges, Regulos, liberos populos ea cupido exerceat, ut quàm primùm labantem rempublicam Christianam fulciāt: labefactatóque Turcarū imperio decora Christiani nominis priuatis commodis potiora habeant: neque sacrosanctum CHRISTI nomen apud Afros, Aegyptios, Iudæos, Asianos, Græcos, Macedonas, Illyrios, Thessalos, Hōgaros tabescere uetustate, ac per summam socordiam dilabi patiantur. Eniterentur porrò & cō tenderent, ut longi temporis usuram, qua caruit Christiana respublica intermisso officiorum debito, & industria, & fortibus consiliis, & magnitudine copiarum sarcirent: tantúmque studij, operæ, laboris, pecuniæ, ad cōficiendum bel-

lum conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate aucta habent quanta quanta sunt aut imperia, aut regna, contulisse exploratum est. Ac nisi sui ipsi morosi æstimatores, fructus quos uetus inertia desidiáq; Christo subtraxit, omnes à seipsis exegissent, hac amplitudine imperij, hac maiestate regnorum, hoc splendore dignitatis, non se satis
» *dignos iudicaret. At enim quousque tandem illi desinent*
» *in mutua corruere uulnera? quousque desinent multipliciter animos curis atque uigilijs fatigare, uicinos ut propinquos, affines, fœderatos reges regnis spolient? quem ad finem sese efferet præceps hac & inquies ambitio? Quid expectant nisi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè opprimantur quàm anhelantem Christianorum omnium perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, sitientem Christiani cruoris, depellere possint? An nõ, obsecro, intuentur quid Trapezuntius Byzantijsque, quid Mycenis, Andronopoli, Sparte, Mothoni tam immani seruitute oppressis acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedoniam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phrygiam ingemiscere, Dalmatiam queri, Thessaliam mœrere, tristari Bœotiam: superata septem ostia Nili, Alexandriam omnémque Aegyptum domitam, occupatam nuper maiorem Vngariæ partem: fugisse Arabes, Hierosolymam iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Persas, expauescere Assyriam: & interim semper putamus nos ab isto periculo uacuos futuros? Vsque eò sumus eneruati, ut ruinam proximam longè malimus spectare & otio tabescere, quàm in uenientem procellam diuertendam incumbere? Profectò nisi tandem nobis consulimus, qui hactenus tantos terrores iecerit atque denũciarit, malum dabit Christiano nomini. Eruptura sunt pessima consilia in capita magnatum, neque sinent ætatem nostram quantumcunque*

» *diuturnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum*
» *curarum spectare. Si decoris causa bella suscipimus, quæ*
» *causa belli præclarior? Si opes quærimus, omni tot regum*
» *gaza, tot Cæsarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-*
» *bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congesta spolia mul-*
» *torum annorum. Expergiscantur itaque tandem Reges,*
» *Pontifices, Cæsares. Si stant. ingrediantur: si ingressi sint,*
» *currant: si currere cœperint, aduolent, ut flagitiosam, im-*
» *piam, sacrilegam Turcarum uim Christianæ existima-*
» *tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-*
» *tundant, deleant. Excutiant se ipsos aliquando, magni-*
» *tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-*
» *to cursu nitantur. Impertiantur Christianum nomen hoc*
» *beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conseruatæ, liber-*
» *tatem & salutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam*
» *referant. Sed reprimam iam me, nec insequar hæc lon-*
» *gius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, ad-*
» *monendos eos putaui, ne per uniuersum orbem terrarum,*
» *uastitatem, bella, cædes Christianorum, oppressorum in-*
» *digna seruitute gemitus passim exaudirentur. Cæterùm*
» CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM
» *precor, ut quocunque modo agent, ea eis res, reíque publi-*
» *cæ Christianæ prosperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-*
» *di oppugnatione hæc dicta sint.* Reliquum est ad poste-
riorem expugnationem ueniamus, in qua consultò breuio-
res erimus, cùm & extent Gallicè scripti commentarij
eius historiæ locupletissimi à F. Macedonio, Gallo eodem
equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini mul-
ti, ita tamen scripti, ut alij ab aliis multis locis dissentiant,
qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scripto-
rum esse uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum
diuersis locis urbs oppugnatur, omnes nõ possũt interesse:

quos consecuti multi sunt, in eodem historiæ genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorũ imperatorè uita emigrasset, comitiis habitis de nouo imperatore deligẽdo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrent, nulla habita ratione Antonij Moralij Lusitani, cuius præproperam prensationem omnes repudiarunt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus sit, renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liladamum cum renunciasset, è Gallia ille salutato prius Francisco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modũ fuit abalienato animo, non à Villario solùm, sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque actum præcipitem, non dubitasse multi scribunt, & in se & in Rhodios pessimè consulere: & nouandis rebus studentem communicasse clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodo potiretur. Et iam dissipatis rumoribus, cum parare diceretur classem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare, ad exploranda hostium cõsilia. Atque his faselo suo, comitatus aliquot aphractis, intercepta naui Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notissima fuere Rhodiis hostium consilia. Dispari euentu Alphonsus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solymanũ: qui cùm Xaicum uerborũ contumeliis infesto ore lacerasset, tormentis questionẽ habuit de consiliis & apparatu Rhodiorũ: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum ostentare solet, ut suam insatiabilẽ crudelitatem in hominẽ fide publica abductum exercuerit.

cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidiis, subduxit se huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquoq; apparatu ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis etiã sordibus urbis & murorũ: propugnaculisque lustratis & instauratis, ubi opus esset, muniit Rhodum Villarius: uocatósque Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis incommoda toleranda: eademq; eisdem & Rhodiis alio tempore, cùm appropinquare Turcarum aduentus putaretur, per Leonardum Balestrinum Genuensem põtificem Latinorũ apud eos, & Rhodiis per clementẽ episcopum Græcorum proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuolentiam erga se, & fidem expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis sanctitate & probitate, ut uetere Græcia dignissimus passim haberetur. Misit interea ad Carolũ Cæsarem Villarius, ad Franciscum Galliarum regem, ad Henricũ Britãniæ, Rhodios aliquot equites, cùm frustra auxilium ab Adriano pontifice & Leone expectasset: qui eos hortarentur suam quoque rem agi, auxilium Rhodiis ferrent aduersus eos hostes, quibus tandem obuiam nisi uentum sit, annorum aliquot processu in eorum fines irrupturi sint: eósq; aut posteros eorum, fœdũ in modum habituri, & in graue & gloriæ & salutis amittendæ adducturi discrimen. Susciperent uero communem religionis causam, maiorúmq; uestigiis consectãdis, hæreditatem eorum nõ minus laudis, quàm regnorum cernerent. Ita sibi persuaderẽt insitas inimicitias huic esse genti cũ Latino nomine, ut oppressum uelit: ac tum demum tale quid quod operæpretiũ sit, fecisse sibi uideatur, si obterere & cõtundere Latina decora possit, ac nobis negotiũ facessitũ intelligat. Sed hæc occupatis eis distractisq; Belgico Italicóque bello, frustra fuere.

Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annum

M. D. XXIII. VI. Cal.Iul.*certior factus est* Villarius, *qui paulò antea ne prædæ essent hosti hortos, uicinásque regiones imminentes uastauerat, adesse* Turcarũ *naues cum* Mahomete Carra. *Cœpit classis periculoso aditu sub* Rhodiorum *conspectum ferri, sed machinis à* Rhodiis *emissis mox inde abacta est, secessítque in* Boium *promontorium, quod alij* Parobolinum *uocant. Sed cùm rursus machinis emissis uariè illi uexarentur, in terram paulò post subducti sunt.* Hieronymus Bartolutius Florentinus *communicato cum nauticæ rei peritissimis aliquot consilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium, ut myoparonibus lectissimis & leuissimis, quasi eliceret hostes ad pugnam, his occurreret, miráque arte factitium ignem qui uasculus concludebatur, nauibus hostium aliquot locis inferret. Sed cùm magni sumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum est id consilium.* Interea *copiæ in insulam perueniunt: explorántque qua parte commodius urbs oppugnari possit.* Placuit *occupare eum collem, qui fano ædificato sacer erat* Cosmæ & Damiano, *spectans in* Britannicam *stationem.* Tricoplerus *cum delecta* Britannorum *multitudine eam tuebatur.* Mostaphes *cœpit eum locum adhibitis emissísque machinis uariè quatere,* Pyrrus Apocletus Italicam *stationem simul terrere cœpit. At cùm loci depressione frustra hic esset labor, cœpere aggere proiecto, fossis loca aliquot urbis circundare: nanque* Turcæ *calonũ multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda* I. Fontanus *quinquaginta hominũ millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisásque ab his rupes durissimi silicis, & cãpos montibus aggere æquatos, & cõplanata fossuris montium iuga.* Constabant *hi maximè ex* Asapis. *est id apud* Turcas *genus militũ, quos* Turcicæ *urbes mittunt, exhibito*

in singulos menses trium nummum aureorũ stipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarũ interdum habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, & Cassius Antoniam portam uicinàque loca uariè tormentis emissis quatiebãt. At Villarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iussit: simul aptissimè monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturũ. Erumpunt Rhodij equites, prosternũt innumeri calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos properè castris educit: illi infesti adesse, instare Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorũ impetum eorũ declinabant, nunc quasi cõferendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uariis locis dispersi, ad suos se recipiũt: cum interea in Turcas proximos emissa tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarũt. Id Mostaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus cõtegerentur qui operi instabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiã iussit quæ mox in erumpentes emitterẽtur: noctuque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Basilius, quem alij Rhodium, alij Cretensem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit. Qui cum principiò rogati de consiliis hostium uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo is adfuit: aduentúmque eius Rhodij perspexere, emisso in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is *ubi aduenit, ut se acrem & seuerum imperatorem ostenderet, multos, quos* Pyrrus *ut seditiosos criminabatur, cum ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorum increpita inertia, acerbior uisus est.* Turris Phari *fastigia, eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à* Rhodiis *multa, diruêre hostes.* Admotis *itaque machinis rursus uexare urbem constituit.* Proiiciebantur *& magno conatu globi saxei, quibus parum abfuit quin ipse* Villarius *opprimeretur.* Immissi *quoque sunt passim cupro contecti, instar pilarum pastilli bituminati, refertissimi pice & sulphure.* Rursus *eiusdem apparatus alij globuli contecti intortis restibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant.* Sed *maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur assidua conquassatione tormẽtorum ingentium.* Horum *duodecim* Basilicos, *quindecim* Salamandras, *tredecim quorum magnitudo alios superabat,* Crocodilos *uocabant illi, prædam aduectam direpta* Aegypto*: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriorem ut conditionem impendêre sibi* Rhodij *iam uererentur.* Turcæ *ut tormenta sua sarta tecta seruarent à* Rhodiorum *impetu, hanc ineunt rationem, ut asseres contignatione proxima coniunctos supponerent, hique medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominentiorique loco restibus ad machinarum extrema deducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant.* Diu *cum laborassent* Latini *in disturbãdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pulueris.*

ueris. Itaque in hunc celeriter conficiendũ suos ipse equos maiores & delectos ex sua cohorte fidelissimos quosque Villarius præposuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. Solymanus interea increpita eorum segnitia, qui uanè tandiu tempus tererent, nouo consilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortissimo, quibus præfecerat Guydum Ragusum Gallum. Admotis tormentis cùm sperarent hostes se loco potituros, rursus proiectis ex ea aliis tormentis Ragusus ita Turcas infestabat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipsa laceraret. Ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte tormenta rursus illi promouerent, nihilominus nocturna quàm diurna oppugnatione promouentes. Namque Ragusus qua parte nocte uerisimile erat emissuros hostes tormenta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent hostes patefacta ei prius omnia consilia. Suffodiẽdis itaq; rursus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villariusque his auertendis, ut utrinque multi desiderati sint: Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hostibus prostratum est, Britannis multis oppressis. Et iam ea parte tumultuosè nũciatum est Villario instare hostem, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrens, multis necatis loco deturbat. At Mostaphes suos reuocans, & fessis recentes submittens, prælium acrius renouabat. Rhodij, Galli, Hispani equites pilis plumbeis emissis, simul aduectis breuiusculis tormentis, ita lacerabãt hostes, ut nihil nisi de fuga consulerent. Tracti itaque & debilitati pedem referũt: ac multis cæsis ex Hispanis & Gallicis Britannicisq; equitibus, quorum, ut & Italorum quorundam, animi magnitudinem eo congressu omnes extollunt, qui huius temporis res gestas conscripsere: ex Turcis

Gestis Gallorum Lib. VI.

mille cæsos, alij duo millia addunt, alij mille quingentos: illud quoque prodidere, ex Britannica statione machina emissa necatum tormentorũ magistrum, qui ob singularem industriã charus erat Solymano: & ex Gallis XX desideratos, ex Hispanis XVII, ex Italis XIII aiunt prorsus ostentantes magna se incuria scripsisse historiam, cum oppugnationi interfuerint, ac nomina silentio obruerint fortissimorum uirorũ & immortalitate scriptorũ dignissimorũ. Recensent tamen inter cæsos Philippum Lõmelinum Genuensem, Petrum Melã Senensem, & Michaëlem Dargelinuntium inter saucios & Baptistam Romanũ, & Franciscum Telum Lusitanum, & Henricum Mansellum: quin & Gallicus scriptor quatuor addit sauciatas Rhodias mulieres, quæ uascula plena pice, sulphure & igne immittẽtes, uirilibus ipsæ officiis in patria tuẽda utebantur. Omnes cõsentiunt, dũ ignis in cuniculos ab hostibus immittitur, intremuisse urbem eo pacto, ut ruinam omnes uererentur. Addunt & ea strage mœnia ita procidisse, facilis ut esset hosti irruptio, sed anxios metu uel tũc abstinuisse. Ita acriter irrupisse eos, ut aliquot uexilla fixerint in fastigiis propugnaculorũ & murorum: & per ruinas aditum sibi facilẽ essent paraturi, nisi erectis à Villario prius munitionibus ex asseribus & trabibus, ab ipsis Rhodiis loco deiecti essent: & ex nostris tantùm tredecim desideratos uolunt. Quinto die post id prælium rursus Mostaphis hortationibus, inuadendum id sibi Britannicum propugnaculum Solymanus credidit: & iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ; Britannósque loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectissimis occurrens, rursus excitat Latinos. Instauratur prælium quantum unquam antea: iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitati temeritatis pœnas luebant Pyrrus & Mostaphes compescunt fugam suorum: ita rursus

Arnol. Ferroni de rebus redu-

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis æneis, & telis longe emißis Latini sauciabantur. Sed cùm suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Villarius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Mostaphe canente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanũ gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuisse aiunt ex eo ordine qui apud Turcas honoratißimus est, quem alij Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco quem Turcæ uocant Clausuram, liberaliter instituti, seriis honorificisque negotiis præficiuntur, quibúsque & mulieres educatæ apud eandem Clausuram, & sorores & filiæ nubere solent ipsius tyranni. Fatentur omnes incredibilem ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amissum uexillum Rhodiæ militiæ multis cæsis hosti feroci extorserit. Pyrrus non succedente hac parte, ui propugnaculum Italicum summo impetu paucis postea diebus adoritur, admotis tormentis quibusque eximiis: eodémque impetu stationem Narbonensem suffoßis cuniculis inuadit Caßius. At Gabriel Chierus Narbonensis contrà actis cuniculis, compreßit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Ambosius summus olim Rhodiæ militiæ princeps, ingentem aggerem struendũ curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cum Syro milite inuasisset, necatis qui custodiæ præpositi erant, loco iam potiebatur. Vndique strepitus quasi capta urbe, Rhodij ciues permixti equitibus, & multi è Frãciscanorum sodalitio, & Aethiopes serui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas integros saucius submittens, rursus aggere potiebatur. Nostri rursus instare lapidibus ferreísque sudibus, & hastis & uerubus impellere Turcas. Tardatus est hostium impetus industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irrumpentium multis emissis machinis, & conglobatos dissipabat, & dispersos aliis facilius detrudendos proponebat. Clamor permistus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæsorum ad cœlum ferebatur. Pyrrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intenderat effici posse uidet, anxius immitteret ne suos, rursus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solymanus, suos reuocare iubet: paruit ille, suósque in castra reduxit trahens sauciorum ingentem multitudinem. Mostaphes qui apud Solymanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hispanicam impetēte. Mostaphes suos hortando ad uirtutem arrigere prorsus intentus, summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidētes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, mœnibus hostem prohibent, eóque acrius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiúmque ala: qui superuenientes detruserunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britannis desiderati, quos rursus huius historiæ scriptores silentio obruêre, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cùm aliorum fortitudinem uicisset, seipsum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus plerósque ex hostibus instar pecorum mactaret: fuit & toto eo prælio eius industria apud Villarium Rhodióśque celebris. Maiori impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi saucij magna ex parte omnes paululum remisissent de priore impetu, soli facilè innumeros hostes fugassent.

gassent. Sauciis Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est, ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperēt. Crediderat Achimetus initiò se loco hac arte potiturum, cùm prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto, & ipse quidem quæ parauerat industriè executus est. Sed cùm per alios subter cuniculos Latini impetum in hostes fecissent, admotisq; aliquot machinis nihil tale metuētes oppressissēt, ualde debilitati sunt: qua in re Christophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confertissimos hostes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen Achimetus absistebat oppugnatione, sed maximo clamore, infestis signis, rursus recentes submittit: hi uerò miserè atterebantur & lacerabantur emissis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaso læuo latere: & rursus aliis emissis dextro latere à Francisco Gienraucio: aliis quoque emissis ex tectis domuum proximarum, quas solerter ubi instare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixiensis. Itaque cùm uim frustra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desineret strata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidē plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm si ui aperta ut cœperat, irrupisset. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abundabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, omnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse constat plusquam cētum hominū millia, prosperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus est, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus Rogerius, quem Gallum aut Rhodi patre Gallo ortum scri-

bunt,praeerat. Falsi sunt tamen Turcae qui sperabant artificio cuniculi lapsurum murum, & qui incautius eò properarũt,necati sunt. At Caierbeius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere: neque uero Aruerni, neque Turcae pedem referre, pugnare utrique summa ui: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudiri primis cõfossis per eorum strata cadauera reliqui congredi: & iam qui scalis moenia conscẽderant, deiecti sunt. At Caierbeio urgente, uociferante, iterum irrũpere, iterũ aditum ad moenia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleã deducere. Tandẽ Aruernorũ uirtute Turcae fatigati potius quàm uicti, à moenium oppugnatione abstinuere. Caierbeius subducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immissi, fragoréque emissi, etsi apertè uis non appareret, intus tamen uitium accepisse murum non temere coniectura augurabatur. Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum integra nocte diéque sequenti quatiendum illi sibi desumpserint. Id cum esset factum impigrè (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificúmque industria, haud temerè à scopo pilae aberrabant) murus stratus est: neque uerò tam facilè erat Villario excitare nouas introrsum munitiones, quàm hosti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius suprà meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierbeius paucis antè diebus lectissima secum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexãdria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipse ducẽs peditum millia. Solymanus Mostaphis consilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis simul Rhodios oppugnare statuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murúmque Britannicum, decem millia ad

Hispanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonensem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem suppleant, uelut optiones deliguntur. Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eóque loco unus ex iis desideratus est qui Ianizariis præerat magna apud suos fortitudinis opinione. Vndique diuersis locis pellebantur hostes, & Gallus, & Hispanis, & Britannus, & Italis suo fungentibus munere, Rhodiísque mulieribus & sodalibus Franciscanis picatos igneósque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam stationem, quæ opprimebatur hostium multitudine liberauit, mox ad Britannicum propugnaculum cùm iam uexilla hostilia apparèrent, occurrit sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Môterollus Gallus, eius iussu hortabatur ad subeunda strenuè pericula. Paululum resederant impetus Turcarum aduenienti Villario: nam his stipatus fortißimorum equitum ueteranorúmque robore, quacúnque incedebat, hostes deturbabat, cùm repentè exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam. Itaque ex suis acerrimum hominem Emericum Gombautum relinquens, adcurrit cũ robore suæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi desidia circa molem lapidum deiectorum hæserant. Turcæ interea parte alia immißis machinis, uariè Hispanos fatigabãt dextro latere, ubi quò suis opem ferrent, & fatigatis succederent fortißimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculũ oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa hæsisse, cum strepitum nullum audirẽt, rati id quod erat, locũ propugnatore uacuũ, uersuri desidiã in robur & fraudem, cliuo reptãtes deserto loco potiti sunt, cæsis paucis quibusdã à tergo, uexillísque deiectis. Reliqui hæc intuẽtes, in cælum

horum robur tollentes, increpita sua ignauia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primùm iubet tormenta aptè emitti, ne simul hostes coniungantur: & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæsis: qui autem iam propugnaculum conscenderant, saxa uoluentes ascensum impediebant. Interea tamē unus ex his qui Vlusagis præerat (est id apud Turcas equitum honoratissimorum nomen) cùm duodecim aliis strenuis, in mœnia Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Burdigalesi Ioāne Maquenao, uno ex suis industrio homine, ad Guydum Ragusum qui turri Nicoleæ præerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere possint, reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille: móxque cum Alioro Hispano equite lectissima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinis Rhodiisque animi aucti, & Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus, cùm Cretensium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeritérque ad suos se receperunt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solymani in castra redicre, multis cæsis, ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc prælio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunensis, & Tori Hispani, & Ioannis Antonij Franciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentissimo hosti obstiterint, laude dignissimi uidentur. Multi tamen & ex Gallis & Hispanis, & Italis desiderati sunt: quorum nomina qui se scribit silere, quasi id esset historia indignum, parum uidetur ueterum scriptorum di-

ligentiam hac in re æmulatus. Solymanus ita exarsit huius oppugnationis frustra tẽtatæ causa, parum ut abfuerit quin Mostaphem, quem architectum uocabat totius huius belli, supplicio palã afficeret: & uix animaduersionem & supplicium quo in eum erat usurus, Pyrro intercedente remitteret & condonaret. Interea Solymanus in cacumine Phileremi montis arcem ædificari iußit, mole insigni: & iam aspera hyeme multos absumente, reficiebat suos. Accidit dũ hyeme prædura minus timetur hostium impetus, ut propmurum qui Aruerno muro proximus est, Achimetus occuparet. & qui occuparant tandiu se, obsistentibus quantumlibet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora adessent, quæ eo adcurrerũt per pluteos antea paratos: simul etiã ingesta humus altißimè, usum machinarum iis qui propugnaculo Aruerno præerant, adimebat. Latebant & Turcæ alij intra aggeres, qui & ipsis suis tormentis, ne Latini è muro Turcas tormẽtis arcerent, curabant: ex eo loco Achimetus ima murorum dolabris uectibúsque ferreis euersurũ se, aut perforaturum credebat, sed Preianus uariè eos opprimebat. Asaporum ingẽs multitudo huic operi incumbebat: horum salutem Solymanus multis expeditionibus, hácque Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendísque foßis eos præficeret, eásque interdum eorum corporibus impleret, quò commodius aditum Ianizaris ad loca expugnãda pararet. Hi igitur urgente Achimeto, concauata propè fundamenta mœnia ingentibus stipitibus sepiebant: deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore operam consumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúsque in terram impellant. Eo tamen loco cùm muro propius succederẽt, machinæ ex Aruernica munitione emissæ, diruère omnia ea opera hostium, multósque ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus

lum conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate aucta habent quanta quanta sunt aut imperia, aut regna, contulisse exploratum est. Ac nisi sui ipsi morosi æstimatores, fructus quos uetus inertia desidiáq; Christo subtraxit, omnes à seipsis exegissent, hac amplitudine imperij, hac maiestate regnorum, hoc splendore dignitatis, non se satis
» *dignos iudicaret. At enim quousque tandem illi desinent*
» *in mutua corruere uulnera? quousque desinent multipliciter animos curis atque uigiliis fatigare, uicinos ut propinquos, affines, fœderatos reges regnis spolient? quem ad finem sese efferet præceps hac & inquies ambitio? Quid expectant nisi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè opprimantur quàm anhelantem Christianorum omnium perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, sitientem Christiani cruoris, depellere possint? An nõ, obsecro, intuentur quid Trapezuntiis Byzantiisque, quid Myce- nis, Andronopoli, Sparte, Mothoni tam immani seruitute oppressis acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedo- niam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phrygiam ingemiscere, Dalmatiam queri, Thessaliam mœrere, tristari Bœotiam: superata septem ostia Nili, Alexandriam omnémque Aegyptum domitam, occupatam nuper maiorem Vngariæ partem: fugisse Arabes, Hierosolymam iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Persas, expauescere Assyriam: & interim semper putamus nos ab isto periculo uacuos futuros? Vsque eò sumus eneruati, ut ruinam proximam longè malimus spectare & otio tabescere, quàm in uenientem procellam diuertendam incumbere? Profectò nisi tandem nobis consulimus, qui hactenus tantos terrores iecerit atque denũciarit, malum dabit Christiano nomini. Eruptura sunt pessima consilia in capita ma gnatum, neque sinent ætatem nostram quantumcunque*

» *diuturnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum*
» *curarum spectare. Si decoris causa bella suscipimus, quæ*
» *causa belli præclarior? Si opes quærimus, omni tot regum*
» *gaza, tot Cæsarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-*
» *bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congesta spolia mul-*
» *torum annorum. Expergiscantur itaque tandem Reges,*
» *Pontifices, Cæsares. Si stant, ingrediantur: si ingreßi sint,*
» *currant: si currere cœperint, aduolent, ut flagitiosam, im-*
» *piam, sacrilegam Turcarum uim Christianæ exist.ma-*
» *tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-*
» *tundant, deleant. Excutiant se ipsos aliquando, magni-*
» *tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-*
» *to cursu nitantur. Impertiantur Christianum nomen hoc*
» *beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conseruatæ, liber-*
» *tatem & salutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam*
» *referant. Sed reprimam iam me, nec insequar hæc lon-*
» *gius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, ad-*
» *monendos eos putaui, ne per uniuersum orbem terrarum,*
» *uastitatem, bella, cædes Christianorum, oppressorum in-*
» *digna seruitute gemitus paßim exaudirentur. Cæterùm*
» CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM
» *precor, ut quocunque modo agent, ea eis res, reique publi-*
» *cæ Christianæ prosperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-*
» *di oppugnatione hæc dicta sint. Reliquum est ad poste-*
riorem expugnationem ueniamus, in qua consultò breuio-
res erimus, cùm & extent Gallicè scripti commentarij
eius historiæ locupletißimi à F. Macedonio, Gallo eodem
equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini mul-
ti, ita tamen scripti, ut alij ab aliis multis locis dissentiant,
qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scripto-
rum esse uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum
diuersis locis urbs oppugnatur, omnes nõ poßũt interesse:

quos consecuti multi sunt, in eodem historiæ genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodioru imperatore uita emigrasset, comitiis habitis de nouo imperatore deligẽdo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrent, nulla habita ratione Antonij Moralij Lusitani, cuius præproperam prensationem omnes repudiarunt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus sit, renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liladamum cum renunciasset, è Gallia ille salutato prius Francisco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modũ fuit abalienato animo, non à Villario solum, sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque actum præcipitem, non dubitasse multi scribunt, & in se & in Rhodios pessimè consulere: & nouandis rebus studentem communicasse clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodo potiretur. Et iam dissipatis rumoribus, cum parare diceretur classem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare, ad exploranda hostium cõsilia. Atque his faselo suo, comitatus aliquot aphractis, intercepta naui Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notissima fuere Rhodiis hostium consilia. Dispari euentu Alphonsus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solymanũ: qui cùm Xaicum uerborũ contumeliis infesto ore lacerasset, tormentis quæstionẽ habuit de consiliis & apparatu Rhodiorũ: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum ostentare solet, ut suam insatiabilẽ crudelitatem in hominẽ fide publica abductum exercuerit.

cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidiis, subduxit se huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquoq; apparatu ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis etiã sordibus urbis & murorũ: propugnaculisque lustratis & instauratis, ubi opus esset, muniit Rhodum Villarius: uocatósque Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis incommoda toleranda: eademq; eisdem & Rhodiis alio tempore, cùm appropinquare Turcarum aduentus putaretur, per Leonardum Balestrinum Genuensem põtificem Latinorũ apud eos, & Rhodiis per clementẽ episcopum Græcorum proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuolentiam erga se, & fidem expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis sanctitate & probitate, ut uetere Græcia dignißimus paßim haberetur. Misit interea ad Carolũ Cæsarem Villarius, ad Franciscum Galliarum regem, ad Henricũ Britãniæ, Rhodios aliquot equites, cùm frustra auxilium ab Adriano pontifice & Leone expectasset: qui eos hortarentur suam quoque rem agi, auxilium Rhodiis ferrent aduersus eos hostes, quibus tandem obuiam nisi uentum sit, annorum aliquot processu in eorum fines irrupturi sint: eósq; aut posteros eorum, fœdũ in modum habituri, & in graue & gloriæ & salutis amittendæ adducturi discrimen. Susciperent uero communem religionis causam, maiorúmq; uestigiis consectãdis, hæreditatem eorum nõ minus laudis, quàm regnorum cernerent. Ita sibi persuaderẽt insitas inimicitias huic esse genti cũ Latino nomine, ut oppressum uelit: ac tum demum tale quid quod operæpretiũ sit, fecisse sibi uideatur, si obterere & cõtundere Latina decora poßit, ac nobis negotiũ facessitũ intelligat. Sed hæc occupatis eis distractisq; Belgico Italicóque bello, frustra fuere.

Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annum

M. D. XXIII. VI. Cal. Iul. certior factus est Villarius, qui paulò antea ne prædæ essent hosti hortos, uicináſque regiones imminentes uastauerat, adesse Turcarũ naues cum Mahomete Carra. Cœpit classis periculoso aditu sub Rhodiorum conspectum ferri, sed machinis à Rhodiis emissis mox inde abacta est, secessitque in Boium promontorium, quod alij Parobolinum uocant. Sed cùm rursus machinis emissis uariè illi uexarentur, in terram paulò post subducti sunt. Hieronymus Bartolutius Florentinus communicato cum nauticæ rei peritissimis aliquot consilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium, ut myoparonibus lectissimis & leuissimis, quasi eliceret hostes ad pugnam, his occurreret, miráque arte factitium ignem qui uasculis concludebatur, nauibus hostium aliquot locis inferret. Sed cùm magni sumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum est id consilium. Interea copiæ in insulam perueniunt: explorántque qua parte commodius urbs oppugnari possit. Placuit occupare eum collem, qui fano ædificato sacer erat Cosmæ & Damiano, spectans in Britannicam stationem. Tricoplerus cum delecta Britannorum multitudine eam tuebatur. Mostaphes cœpit eum locum adhibitis emissisque machinis uariè quatere, Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cœpit. At cùm loci depressione frustra hic esset labor, cœpere aggere proiecto, fossis loca aliquot urbis circundare: nanque Turcæ calonũ multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda I. Fontanus quinquaginta hominũ millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisásque ab his rupes durissimi silicis, & cãpos montibus aggere æquatos, & cõplanata fossuris montium iuga. Constabant hi maximè ex Asapis. est id apud Turcas genus militũ, quos Turcicæ urbes mittunt, exhibito

in singulos menses trium nummum aureorũ stipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarũ interdum habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, & Cassius Antoniam portam uicinàque loca uariè tormentis emissis quatiebat. At Villarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iussit: simul aptissimè monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturũ. Erumpunt Rhodij equites, prosternũt innumerã calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos properè castris educit: illi infesti adesse, instare. Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorũ impetum eorũ declinabant, nunc quasi cõferendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uarijs locis dispersi, ad suos se recipiũt: cum interea in Turcas proximos emissa tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarũt. Id Mostaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus cõtegerentur qui operi instabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiã iussit quæ mox in erumpentes emitterẽtur: noctuque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Basilius, quem alij Rhodium, alij Cretensem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit. Qui cum principiò rogati de consilijs hostium uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo is adfuit: aduentùmque eius Rhodij perspexere, emisso in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is *ubi aduenit, ut se acrem & seuerum imperatorem ostenderet, multos, quos Pyrrus ut seditiosos criminabatur, cum ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorum increpita inertia, acerbior uisus est.* Turris *Phari fastigia, eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à Rhodiis multa, diruêre hostes.* Admotis *itaque machinis rursus uexare urbem constituit.* Proiiciebantur *& magno conatu globi saxei, quibus parum abfuit quin ipse Villarius opprimeretur.* Immissi *quoque sunt passim cupro contecti, instar pilarum pastilli bituminati, refertissimi pice & sulphure.* Rursus *eiusdem apparatus alij globuli contecti intortis restibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant.* Sed *maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur assidua conquassatione tormẽtorum ingentium.* Horum *duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios superabat, Crocodilos uocabant illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriorem ut conditionem impendêre sibi Rhodij iam uererentur.* Turcæ *ut tormenta sua sarta tecta seruarent à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut asseres contignatione proxima coniunctos supponerent, hique medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominentiorique loco restibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant.* Diu *cum laborassent* Latini *in disturbãdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pul-*

 ueris.

ueris. Itaque in hunc celeriter conficiendũ suos ipse equos maiores & delectos ex sua cohorte fidelißimos quosque Villarius præposuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. Solymanus interea increpita eorum segnitia, qui uanè tãndiu tempus tererent, nouo consilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortißimo, quibus præfecerat Guydum Ragusum Gallum. Admotis tormentis cùm sperarent hostes se loco potituros, rursus proiectis ex ea aliis tormentis Ragusus ita Turcas infestabat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipsa laceraret. Ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte tormenta rursus illi promouerent, nihilominus nocturna quàm diurna oppugnatione promouentes. Namque Ragusus qua parte nocte uerisimile erat emissuros hostes tormenta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent hostes patefacta ei prius omnia consilia. Suffodiẽdis itaq; rursus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villariusque his auertendis, ut utrinque multi desiderati sint: Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hostibus prostratum est, Britannis multis oppreßis. Et iam ea parte tumultuosè nũciatum est Villario instare hostem, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrens, multis necatis loco deturbat. At Mostaphes suos reuocans, & feßis recentes submittens, prælium acrius renouabat. Rhodij, Galli, Hispani equites pilis plumbeis emissis, simul aduectis breuiusculis tormentis, ita lacerabãt hostes, ut nihil nisi de fuga consulerent. Tracti itaque & debilitati pedem referũt: ac multis cæsis ex Hispanis & Gallicis Britannicisq; equitibus, quorum, ut & Italorum quorundam, animi magnitudinem eo congressu omnes extollunt, qui huius temporis res gestas conscripsere: ex Turcis

Gestis Gallorum Lib. VI.

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis æneis, & telis longe emißis Latini sauciabantur. Sed cùm suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Villarius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Mostaphe canente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanū gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuisse aiunt ex eo ordine qui apud Turcas honoratißimus est, quem alij Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco quem Turcæ uocant Clausuram, liberaliter instituti, seriis honorificisque negotiis præficiuntur, quibúsque & mulieres educatæ apud eandem Clausuram, & sorores & filiæ nubere solent ipsius tyranni. Fatentur omnes incredibilem ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Arnerni, qui propè amissum uexillum Rhodiæ, militiæ multis cæsis hosti feroci extorserit. Pyrrus non succedente hac parte, ui propugnaculum Italicum summo impetu paucis postea diebus adoritur, admotis tormentis quibusque eximiis: eodémque impetu stationem Narbonensem suffoßis cuniculis inuadit Caßius. At Gabriel Chierus Narbonensis contrà actis cuniculis, compreßit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Ambosius summus olim Rhodiæ militiæ princeps, ingentem aggerem struendū curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cum Syro milite inuasisset, necatis qui custodiæ præpositi erant, loco iam potiebatur. Vndique strepitus quasi capta urbe, Rhodij ciues permixti equitibus, & multi è Frācifcanorum sodalitio, & Aethiopes serui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas integros saucius submittens, rursus aggere potiebatur. Nostri rursus instare lapidibus ferreisque sudibus, & hastis & uerubus impellere Turcas. Tardatus est hostium impetus industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irrumpentium multis emissis machinis, & conglobatos dissipabat, & dispersos aliis facilius detrudendos proponebat. Clamor permistus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæsorum ad cælum ferebatur. Pyrrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intenderat effici posse uidet, anxius immitteret ne suos, rursus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solymanus, suos reuocare iubet: paruit ille, suósque in castra reduxit trahens sauciorum ingentem multitudinem. Mostaphes qui apud Solymanum se ulescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hispanicam impetēte. Mostaphes suos hortando ad uirtutem arrigere prorsus intentus, summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidētes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, mœnibus hostem prohibent, eóque acrius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiúmque ala: qui superuenientes detruserunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britannis desiderati, quos rursus huius historiæ scriptores silentio obruêre, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cùm aliorum fortitudinem uicisset, seipsum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum mactaret: fuit & toto eo prælio eius industria apud Villarium Rhodiósque celebris. Maiori impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi saucij magna ex parte omnes paulùlum remisissent de priore impetu, soli facilè innumeros hostes fugassent.

gassent. Sauciis Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est, ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperēt. Crediderat Achimetus initiò se loco hac arte potiturum, cùm prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto, & ipse quidem quæ parauerat industriè executus est. Sed cùm per alios subter cuniculos Latini impetum in hostes fecissent, admotisq; aliquot machinis nihil tale metuētes oppressissēt, ualde debilitati sunt: qua in re Christophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confertissimos hostes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen Achimetus absistebat oppugnatione, sed maximo clamore, infestis signis, rursus recentes submittit: hi uerò miserè atterebantur & lacerabantur emissis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaso læuo latere: & rursus aliis emissis dextro latere à Francisco Gienraucio: aliis quoque emissis ex tectis domuum proximarum, quas solerter ubi instare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixiensis. Itaque cùm uim frustra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desineret strata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidē plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm si ui aperta ut cœperat, irrupisset. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abundabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, omnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse constat plusquam cētum hominū millia, prosperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus est, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus Rogerius, quem Gallum aut Rhodi patre Gallo ortum scri-

bunt, praerat. Falsi sunt tamen Turcæ qui sperabant artificio cuniculi lapsurum murum, & qui incautius eò properarūt, necati sunt. At Caierbeius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere: neque uero Aruerni, neque Turcæ pedem referre, pugnare utrique summa ui: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudiri primis cōfossis per eorum strata cadauera reliqui congredi: & iam qui scalis mœnia conscēderant, deiecti sunt. At Caierbeio urgente, uociferante, iterum irrūpere, iterū aditum ad mœnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleā deducere. Tandē Aruernorū uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, à mœnium oppugnatione abstinuere. Caierbeius subducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immissi, fragoréque emisso, etsi apertè uis non appareret, intus tamen uitium accepisse murum non temerè coniectura augurabatur. Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum integra nocte diéque sequenti quatiendum illi sibi desumpserint. Id cum esset factum impigrè (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificúmque industria, haud temerè à scopo pilæ aberrabant) murus stratus est: neque uerò tam facilè erat Villario excitare nouas introrsum munitiones, quàm hosti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius suprà meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierbeius paucis antè diebus lectissima secum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexādria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipse ducēs peditum millia. Solymanus Mostaphis consilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis simul Rhodios oppugnare statuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murúmque Britannicum, decem millia ad

Hispanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonensem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem suppleant, uelut optiones deliguntur Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eóque loco unus ex iis desideratus est qui Ianizariis præerat magna apud suos fortitudinis opinione Vndique diuersis locis pellebantur hostes. & Gallus, & Hispanus, & Britannus, & Italus suo fungẽtibus munere, Rhodiísque mulieribus & sodalibus Franciscanis picatos igneósque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam stationem, quæ opprimebatur hostium multitudine liberauit, mox ad Britannicum propugnaculum cùm iam uexilla hostilia apparẽrent, occurrit sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Mõterollus Gallus, eius iussu hortabatur ad subeunda strenuè pericula. Paululum resederant impetus Turcarum adueniente Villario: nam his stipatus fortissimorum equitum ueteranorúmque robore, quacunque incedebat, hostes deturbabat, cùm repentè exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam. Itaque ex suis acrem hominem Emericum Gombautum relinquens, adcurrit cũ robore suæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi desidia circa molem lapidum deiectorum hæserant. Turcæ interea parte alia immissis machinis, uariè Hispanos fatigabãt dextro latere, ubi quò suis opem ferrent, & fatigatis succederent fortissimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculũ oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa hæsisse, cum strepitum nullum audirẽt, rati id quod erat, locũ propugnatore uacuũ, uersuri desidiã in robur & fraudem, cliuo reptãtes deserto loco potiti sunt, cæsis paucis quibusdã à tergo, uexillísque deiectis. Reliqui hæc intuẽtes, in cælum

horum robur tollentes, increpita sua ignauia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primùm iubet tormenta aptè emitti, ne simul hostes coniungantur: & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæsis: qui autem iam propugnaculum conscenderant, saxa uoluentes ascensum impediebant. Interea tamē unus ex his qui Vlufagis præerat (est id apud Turcas equitum honoratissimorum nomen) cùm duodecim aliis strenuis, in mœnia Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Burdigalesi Ioāne Maquenao, uno ex suis industrio homine, ad Guydum Ragusum qui turri Nicoleæ præerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere poßint, reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille: móxque cum Alioro Hispano equite lectißima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinis Rhodiisque animi aucti, & Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus, cùm Cretensium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeritérque ad suos se receperunt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solymani in castra redire, multis cæsis, ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc prælio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunensis, & Tori Hispani, & Ioannis Antonij Franciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentißimo hosti obstiterint, laude dignißimi uidentur. Multi tamen & ex Gallis & Hispanis, & Italis desiderati sunt: quorum nomina qui se scribit silere, quasi id esset historia indignum, parum uidetur ueterum scriptorum diligentiam

ligentiam hac in re æmulatus. Solymanus ita exarsit huius oppugnationis frustra tētatæ causa, parum ut abfuerit quin Mostaphem, quem archite ctum uocabat totius huius belli, supplicio palā afficeret: & uix animaduersionem & supplicium quo in eum erat usurus, Pyrro intercedente remitteret & condonaret. Interea Solymanus in cacumine Philermi montis arcem ædificari iußit, mole insigni: & iam aspera hyeme multos absumente, reficiebat suos. Accidit dū hyeme prædura minus timetur hostium impetus, ut promurum qui Aruerno muro proximus est, Achimetus occuparet. & qui occuparant tandiu se, obsistentibus quantumlibet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora adessent, quæ eo adcurrerūt per pluteos antea paratos: simul etiā ingesta humus altißimè, usum machinarum iis qui propugnaculo Aruerno præerant, adimebat. Latebant & Turcæ alij intra aggeres, qui & ipsis suis tormentis, ne Latini è muro Turcas tormētis arcerent, curabant: ex eo loco Achimetus ima murorum dolabris uectibúsque ferreis euersurū se, aut perforaturum credebat, sed Preianus uariè eos opprimebat. Asaporum ingēs multitudo huic operi incumbebat: horum salutem Solymanus multis expeditionibus, hácque Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendísque foßis eos præficeret, eásque interdum eorum corporibus impleret, quò commodius aditum Ianizaris ad loca expugnāda pararet. Hi igitur urgente Achimeto, concauata propè fundamenta mœnia ingentibus stipitibus sepiebant: deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore operam consumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúsque in terram impellant. Eo tamen loco cùm muro propius succederēt, machinæ ex Aruernica munitione emissæ, diruêre omnia ea opera hostium, multósque ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus

patefactus est intra murum, ut inde emißi Rhodij disturbarent opera hostium, & permultarum machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non desinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fissuras eum tormentis quatiebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recentem opposuit murũ, magno labore Rhodiorum ædificatũ. Rursus Achimetus urbis direptione uoluntate Solymani proposita, accendit suos ad urbem occupandam, impetúmque facit in portam quam ab Ambosio Emerico ædificatam aiunt: simul etiam classem circunduci iubet, quasi ad urbis oppugnationẽ. Trepidatur tota urbe, occurritur Turcis, sternuntur undique multi. Ludouicus Tẽtauillus Gallus cùm uexillum in hostes immisisset, languẽtes iam suos excitauit. Achimetus obuersis in frontem cuneis, summa ui iam inuectus in Rhodios urbe potiebatur, ni qui extrema mœnium operibus celeriter erectis defendebat, dextra læuáque parte hostiũ latera lacerassent emissis machinis. Ita accidit, ut suos Achimetus reuocaret, sequẽtibus uerò diebus murum sternendum curaret, igne eos qui recentes construebantur corrumpens: ingentiáque saxa in urbem uoluebant hostes, quæ priuatorum domos & fortunas atterebãt. Et sane hac perpetua oppugnatione ita quassata sunt mœnia ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum consternati, extrema ut iam omnia metuerent, sibique diffiderent. In tanto & tam repentino motu multi delati sunt, quasi Rhodi Turcis proditione dedendæ authores, quæ & animũ Villarij magnopere mouerunt. Dicebantur plerique infami simulatione quasi in hostes sagittas emitterent, aptatis literis sagittæ, omnia cõsilia Solymano prodere. Ita factum ut edicto, præconis uoce, magno omnium concursu, circa omnes urbis an-

gulos propugnaculáque omnia pronũciato, prohiberet Villarius, ne quis sagittam in hostes emitteret. Lucius *Castrophylacus* Rhodius *cùm aduersus edictum emisisset, mox in uincula coniectus est.* Erat *illius authoritas, ut clarissimi & spectatissimi uiri, & grauissimis causis cogniti summa, atque imprimis hac posteriore oppugnatione probatus fuerat: sed aduersus recens edictum, alieno & loco & tempore emissa sagitta, suspectum eum reddebat.* Quo *factum ut decreta quæstione à* Tribunis *rerum capitalium, tormentis ad eliciendam rei seriem subiiceretur: à quo tamen pauca extorta sunt.* Paulò *antea unus è* Iudæis, *qui in* Christianismum *adscriptus erat, deprehẽsus cùm esset,* Moralium Lusitanum *suspectum reddiderat.* Tandem *cognitum est* Moralium *architectum totius doli, & epistolis telorum amẽtis illigatis, quo statu res essent, solitum indicare.* Atque *is minime tortus, quippe magna apud* Rhodios *& dignitate & authoritate, fassus est odio repulsæ in id se erupisse: simul initurum gratiam apud hostem, quem ipse* Villarius Rhodiique *omnes uident apertè, si uim paret admouere, urbe potiturum.* Ea *tamen palam edixit, ut appareret deplorare eum tot annos quum fideliter* Christo *seruisset, ad extremum tam nefarium scelus cõcepisset.* Ita *ille ceruice luit, ac de multis indicio eius delatis supplicium sumptum.* Narrat Paulus Iouius *in libro de rebus* Turcicis, *feruente bello* Adrianum Pontificem Maximum, *qui cum nonnullis nauibus ac triremibus, peditũmque circiter tribus millibus uenerat, rogatum à* Iuliano Medice, *aliisque purpuratis, ut eas naues ac pedites unà* Rhodũ *mitteret, id apertè detrectasse: futurum uerò omnes sperasse, ut hæ naues ualidioribus uentis adiutæ, inuita etiam* Turcica *classe portum ingrederentur: præsertim cum quinquaginta* Venetorum *triremes in* Creta *tunc essent, quæ hac in re nonnihil auxilii, etiam*

si solùm sese hosti ostentassent, attulissent. Lilius Giraldus addit in Gallos eos pedites mox ab Adriano missos, auditásque palàm infaustas uoces, Pontificis non in eum usum paratas sibi copias, ut Rhodiis opem ferret, uertendum aliò impetum dictitantes. Idque magis mirandum in Adriano, quem & uirtus & eruditio, & Dei optimi beneficium, nouum hominem & terræ filium, in editissimo authoritatis fastigio collocarat. Obstrictum uerò meminisse se potius debebat Deo quàm Cæsari: & hostes se eos relinquere, quorum potentiam crescere iniquum ac pestiferum esset, opprimere & sanctum & necessarium. Germani scriptores narrant illum sophisticis nugis occupatum, & poëtis Roma exigendis, quos perduellium loco habebat, quæ pertinerent ad acquirendam ueram laudem, nec scisse cogitare propter imprudentiam, nec exequi potuisse propter inertiã. Erat & Bernardinus ex Rhodiorum sodalitio, non tamen equites inter adscriptus, homo nauticæ rei peritissimus, & qui unico myoparone & faselis aliquot mare redderet Turcis infestissimum. Hic quoniam illegitimis parentibus ortus equitum gradum, ordinémque assequi non potuerat, cum posset Rhodiis magno esse auxilio, repulsæ memor domi se continuit. Iam res Rhodiorum eò reciderant, ut Villarius diutius tantum exercitum Solymani sustinere nõ posset, neq; quo se pacto his expediret ærumnis reperiret. Malè ipsi Rhodij omnes equites ciuésque metuebant, ne malum aggrauesceret: omnes cogitationibus molestissimis perturbabantur, pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec longius res aberat à seditione, profusis lachrymis porrectísque libellis more inueterato Rhodiorum undique Villario, à Græcis orantibus ne se, pueros, uxores, urbem diripiẽdam Turcis præberet. Nec uerò Villariũ tam hæc mala angebant, quàm suspicio intestini doli, domesticarúmque in-

Arnol. Ferroni de rebus *sidiarum:*

sidiarum: quanquam accito Preiano, Martiningo, & aliis, uidebat deploratam urbis salutem. Apud Solymanũ quoque re sæpe relata & grauiter acta, & planè perspecta eius uoluntate, dum Achimetus diripiendā primo impetu Rhodum, Pyrrus ad deditionem hortandos nobilißimos equites & ciues, decretũ est humanitate tentādos eorũ animos. Missus est itaque Rhodum Genuensis transfuga, qui cùm priuati alterius Genuensis prius colloquium peteret, acturus postea maximis de rebus, à Gallico equite non ferente iam conditiones ut uictis dici, pulsus est. Refertur res ad Rhodiũ consilium à Villario, atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniam petiit, dum ruinæ imminenti
" consilium quærit, si prius ipse sententiam dicat: Rogauit no-
" bilißimos equites, ne tantis plagis acceptis conciderent, ne
" deficerent: uulnus quidem esse eiusmodi, ut & pertimescen-
" dum uideretur, nec dißimulandum: At enim res à nobis
" gestæ id exigunt, libenter ut Deo acceptam uitam repetenti
" referamus. Quis scit an interea noua auxilia ueniant? Quis
" scit an nouo stupore perculsi, ut in bello paruæ res magni
" momenti sunt, illi cedant? Imitemur nos oportet, nobiscum
" ipsi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus gestis non
" nostri similes esse. Quamobrem erigite animos, retinete pri-
" stinam animi magnitudinem. Ego quidem primus libentis-
" simè hoc pectore tela hostium excipiam. Vos uerò omnes
" quantum periculorum ad uim hostium ferendam subieritis,
" etiam si occisione omnes occisi cecideritis, tantundem uobis
" ad assequendam immortalitatem loci apud Deum Opti-
" mum Maximum comparabitis. Tum Raimundus Lupus Pacus Hispanus, homo & fortitudinis & prudentiæ opi-
" nione apud omnes Rhodios clarus, hæc: Oratio tua Villari
" etsi est nobis probatißima, quòd ab insigni inuictóque pro-
" dit pectore, tamẽ hoc nobis multò est iucundior & gratior.

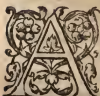
» *quòd tantis acceptis plagis te neque defatigari, neque angi,*
» *neque unquam antea uidimus, & hoc tempore constan-*
» *tißimum agnoscimus.* Sed *quando potentißimo hosti pares*
» *esse non possumus, quid tandem molimur morte nostra ui-*
» *ctoriam eorum insignire?* Iam *ciuibus famem, iam urbi ua-*
» *stitatem uides inferri: urbem & decus* Latini *nominis ser-*
» *uandum, quantum in nobis fuit, semper putauimus.* Sexto
» *iam mense miseri obsidemur, auxilia aut nulla aut ea su-*
» *peruenere, quæ uel leuißimo cõgressu impetúque hostiũ pu-*
» *gnando mox concident, cedendo duriorem nostram condi-*
» *tionem facient.* Quin *te ipsum* Villari *uideo, quasi exitium*
» *adsit, nos hortari: cæterum nostrâ ne sponte an* Turcarum
» *ui pereamus, id modò agitari: ita omnibus rebus urgemur,*
» *quas sustinere nullo modo possumus: una erit leuatio, si* Rho
» *dum relinquimus.* Obsecro *te, obsecro omnes nobilißimos*
» *equites, est ne ulla nobis uia? superest ne aut ars aut dolus*
» *aut consilium quo hosti æquales esse poßimus?* Si *quis id a-*
» *gnoscit, expromat, me quidem ipsum authorem habiturus,*
» *me priore loco in uulnera ruiturum uidebit.* Si *qua modò*
» *spes reliqua est, si reflantem fortunam, si uastitatem ur-*
» *bi proximam declinare possumus: si nihil superest, si hu-*
» *manas omnes spes consumptas agnoscimus, cur non qua-*
» *les quales conditiones dedendæ urbis potius proponi-*
» *mus, alio fortè tempore dolorem uindicaturi, quàm te-*
» *meraria morte hosti immanißimo nos obiciamus?* Necessi-
» *tati parere semper est sapiẽtis habitum.* Caput *illud est: etsi*
» *ista mors laudatior esse uideatur, cogitandum tamen sit, ne*
» Christiano *nomini* Rhodióque *ordini incommodior sit.* Ita-
» *que censeo consulamus tẽporibus, mittamus ad* Solymanũ
» *legatos, qui tentent an æquis conditionibus hoc nos loco e-*
» *missurus sit.* Villarius *seruato antiquo more, exquisitis om-*
nium sententiis, ubi uidet in Lupi *raptim currere omnes*

sententiam, iubet nominari qui ad Solymanum mittantur. Delecti sunt Robertus Perusius, Raimundus Marchetus, & is ipse Lupus deditionis author, & Groleus: rursus & alij missi Pactum est Villario, equitibus, Rhodiísque qui uellent, abire auehere'que quæcunque possent, annonámq; & naues, liceret: machinas bellicas quas uellent nauibus inferre: templa Turcæ ne polluerent: nulli qui Christianam fidē sequeretur fraudi esset, ac nemo in Turcarum sacra inuitus adsciscerentur. Variæ verò sunt sententiæ scriptorū huius temporis quàm fidelissimè ea Solymanus executus sit. Iacobus Fōtanus qui eo tempore ius Rhodiis dicebat, narrat porta Cosquin qui effracta insoletem eum in urbem introisse, polluta templa, sicata quædā Mahometi, Christianis cæsis uice iumentorū usos: CHRISTI OPTIMI MAXIMI statuas luto conspersas: in foro aut loco publico neminem expertem fuisse contumeliæ. At qui nuper scripsit Italica lingua Solymani res gestas, pactu ait demptis æreis machinis res Latinis proprias liceret auehere: cōuentionésque Solymanū humanissimè ac religiosissimè seruasse: præterea res sacras D. Ioanni ne attigisse quidem: seque audiisse de Villario, cum Solymanus Rhodum triginta hominum millibus stipatus esset ingressus, ne unum quidem uerbum petulans ex alicuius ore emissum: cúmque secundo Solymanum Villarius inuisisset, ut abeundi copiam impetraret, conuersum eum ad Habraimum Bassam hæc dixisse, Equidem haud possum non dolere, qui infelicem hunc senem, propriis laribus pulsum, mœstum hinc abire uideam. Villarius tandem post uarias fluctuationes Melita à Cæsare concessa, eò fixit sedem equitum Rhodiorū. Melita quidem ea lege à Cæsare donata est, ut Tripolim suis sumptibus Rhodij tuerentur. Multum uerò eo tempore simulatio Adriani Pontificis elusa est à prudentibus: qui cum

omnes palàm uiderent ad bellum eius uti consilio dignitate, gratia, ope, hostes, ut sumptibus bellicis exhauriretur ærariũ omne pontificium, tamen nullam se partem belli suscipere Francisco Regi scriberet, hortaretúrque eum obliteratis simultatibus ad bellum Turcis inferẽdum. Hic si in suis maximis curis aliquid impertiisset temporis huic quoque cogitationi, ut Gallorum Cæsarísque controuersias componeret, pij tum Põtificis nomen famámque retulisset. Pertinebat hoc ad pontificium officium, ut pacis utriusque & communis concordiæ cupidißimus haberetur. Nec tamen tot iniuriis irritatus Rex humanus, & religionis amãtißimus adduci potuit, quin sui semper similis esset in pontificia maiestate obseruanda. Narrat Iacobus Sadoletus huius Regis pietate factum, ne in tam diffuso regno usquam sectarum labes existeret, aut non subitò exorta uindicaretur. Eundem in maxima fame aliquando, cùm sterilitate & inopia frugum laboraret Frãcia, patefecisse fontes liberalitatis Regiæ, permultáque hominum millia aluisse cõplures menses, quoad nouis frugibus uberior annus copiam paßim frumenti suppeditaret. Quo uerò tempore Turcarum Rex Syriam atque Aegyptum occupasset, Romæ hortante Leone initum id consiliũ, ut in quinquẽnium fœdus Christianis Regibus indiceretur: Dictã esse sententiã ab Antonio Mõtio. At cùm Bernardus Diuitius Biebenna legatus Põtificius de his induciis Regem admonuisset, sacróque bello capessendo, diem sibi eum sumpsisse ad deliberãdum: Quæ cùm uenisset dies, eßétque frequens ornatißimorum uirorum cõcilium, Regem commemoratis maximis beneficiis, quæ sibi diuinitus essent collata, ad extremum pollicitum, si cæteri principes induciis essent assensi, causamque Dei priuatis dissensionibus præuertendam esse cõstituissent, sese cum quadraginta millibus peditum, duobus millibus cataphractorum equitum,

in bellum atque in expeditionem in Turcam iturum: neque antè finem facturum, quàm profligato bello atque cōfecto, aut uitam suam quam deuoueret Deo, aut ueteres prouincias, quas impiè hostes eripuissent, Deo restituissent. Ipsi quidem Pontifices, si bellum non aluissent, suscipere debebāt curam dignißimam tantæ maiestatis, ut Carolum & Frāciscum maleuolorum susurris distractos, rursus in pristinam concordiam reducerent.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VII.

LIQVOT *iam menses transierant, & æstas præcipitauerat, neque auxilia ulla Lescuno ueniebant, Ioannésque Medices & Veneti dilapsi erant: Mediolanenses qui iugum Gallicum se exuisse existimarant, in compedes se Hispanorum duriores, serius quàm uellent incidisse agnoscebāt, ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorum sermone prouerbio, A Gallo attrectatas clàm Mediolanensium uxores, ab Hispano & uiolatas palàm, & insuper bona direpta. Cum neq; à Sfortia ad tātas alendas copias suppeditarentur pecuniæ, neque à Cæsare, exhaustum cùm esset iam ærarium pontificium, Prosper & Daualus deductis militibus in locupletißimas Mediolanensium domos, has interdum diripiendas eis dabant. Interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maioréque acerbitate exigebantur, mutui ac crediti nomine uelatis rapinis. In capita singulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in stipendium militi, nunc in ue-*

stem, nunc in acetum & ius, nunc in ligna, nunc in arma detergenda, nunc in calonum expensas, nunc in uias purgãdas: cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc satis ad argentum imperandum erat. Non solùm Mediolano, sed uicis castellisque uicinis Hispani milites publicanorũ officio functuri præponebantur. Eorum qui aliquid contumeliosissimè impudentissiméque fecisset, is ut uere Cæsarianus, & libertatis studiosissimus commendabatur. Atque hi præter indictos nummos priuato suo compendio intenti erant: ut iam & Sfortiam ipsum & Hieronymum Moronum tæderet Cæsarianos accersitos, non ad Sfortiæ asserendũ sed ad diripiendum (ut aiebant) Mediolanensem principatum, quanquam armis oppressi tegerent odium. Cùm uideret Prosper direptas iam Mediolanensium afflictásque res, ipse Daualum ad Pisteonem oppugnandum mittit, cùm & annonà deesset, neque satis esset præsidij ad uim arcendam, pacta Gallorum oppidanorúmque omnium incolumitate, à Bonauallio qui oppido præerat, atque ut datis uiæ ducibus Cremonam mitteretur, fit æquis conditionibus deditio. Vix deditio facta erat, cum Prosper iter in Cremonã parare incipit, literæque ab eo Daualo redduntur properaret ad se cũ expeditis Hispanorum cohortibus uenire, omniáque posthaberet: tentanda enim sibi Gallica omnia præsidia, longiúsque procedendum existimabat. Valde Dauali uoluntas abhorrebat à Prospero. Ipse ut erat elato animo, indignũ putarat cui pareret: dedêre tamen operam communes amici, ut & ei quàm humanissimè scriberet, & se mox cum eo cõiungeret. Lescuno in multis & uariis molestiis cogitationibúsque, cùm & deesset commeatus, & dilapsa undique auxilia, hæc una consolatio occurrebat, quòd neque à laudatiore æquioréque quàm Prospero quoquam oppugnari posset: neque is deditionis honestæ leges, si ita res urgeret,

memor casuū humanorū repudiaturus esset: qui meminisse posset fieri posse, ut & ipse in easdē angustias præcipitatus, eandē fortunā deprecaturus esset. Hanc spem cū haberet de eius uoluntate, arcē muniit, præsidia in urbe disposuit. Neq; uerò Prosper etsi innumeræ copiæ adessent, ui oppugnare urbem instituit: angustè Gallos cùm uideret uti re frumentaria, assidendo aditúsque intercipiendo eos undique magna cura obsidebat. Itaque fœdus tandem ictum his legibus, ut Lescunus intra quadragesimum diē Cremonæ cum Gallicis copiis uersaretur, remissa interea omni obsidione. Si interea Gallica aut fœderatorū adfuissent auxilia, quæ aut Padum inuitis Cæsarianis tranarent, aut urbem unam Cæsarianorum armis occupatam reciperent, infectæ essent cōditiones: sin secus accideret, ipse Cremona Prospero cederet, ita tamen, ut Gallus sibique è præsidio decedenti expansis uexillis, tympanis personantibus, incolumibus omnibus impedimentis, & saluis Cremonensiū fortunis: iumentis quoque præbitis, quibus & agri & impedimenta ueherentur, datis quoque uiæ ducibus in Galliam ire liceret: captiui utrinque restituerentur, reliqua loca quæ præsidiis Gallorum tenebantur eiusdem essent iuris: castra tamen Mediolanēsium, Nouariensium & Cremonensium quoad eius fieri posset sese tueri possent, nec huic deditioni obnoxia essent. Dati sunt obsides eo nomine à Lescuno, in quibus fuere Frāciscus Riberacus Daydius, alterius Riberaci qui ad Papiam ceciderat frater: Freissillius qui postea Daciorum rector fuit, & Bonauallius. His confectis, & ultra præstitutum diem deditione facta, Prosper quàm potuit maximis itineribus cum ea copia quam Alarco comparauerat, & cum his militibus, quos Leua legerat circa Ligures, ad Genuam contēdit, cùm ad eum Ottobonus Simbaldus Flisci pollicerentur uisis Cæsarianis Ligurum ciuitates imperata facturas, aut

ui futurum ut extorquerentur Gallis. Erant Genuæ factiones plures: Flisci ueteris homines potẽtiæ, & Adurnij Hieronymus & Antoniotus, & Augustinus Spinula Cæsarianos uocabant. Octauianus & Federicus Fulgosij, Andreas & Philippus Doria, & Ligurũ reliqua nobilitas Adurniorũ exosa imperia, Gallis fauebant. Itaque cùm spes esset adfutura mox Gallica auxilia, constituunt obsidionẽ ferre. Genua ipsa etsi sua nobilitate omnibus notissima est, quò tamen huius obsidionis rationes apertius quiuis intelligat, pauca nobis de eius situ dicẽda sunt. Est illi portus memorabilis ad Africum expásus, urbẽ, quà patet ad Orientẽ, Feritor amnis præterfluit, quẽ & hodie Bisamnẽ uocát, amnẽ è proximis montibus præcipitatũ, qui se Bisamni immiscet, Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici Neruiũ, Buliaschũ, Saulũ, Rechum, Camuliũ. Post Camuliũ fanum Fructuosi, & promontorium, quod & Caput mõtium appellant, saxosum in mare excurrit, læuáque irrumpentes fluctus angustis faucibus excipit, Delphini portum efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis & littori proximis, passimque totis uallibus & collibus lautius uillæ ædificatæ ciuium spectantur: has uillas edicto, ne Cæsariani aut diruerent aut spoliarẽt, Prosper cauerat. Prosper cum Sfortianis & Germanis ad eam portam fixit castra, qua ad Feritorem amnem peruenitur. Classis Hispanica duce Ioanne Recasentio sese intra Delphini portũ continuit. Habebant Fulgosij magnum Corsorum numerum: simul ex Liguribus plerique homines rusticani atque montani exercitati in armis, in urbem se receperant. Andreas Doria & celeritate nauium, & sciẽtia rei naualis superior, uariè Recasentium fatigabat, impetúmque in Cæsarianas naues faciebat, eásque circunuenire, aut remos transcurrentes detergere si posset, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat,

assuetúsque pugnæ nauali, tutiore cõsilio sese posthac è portu Fini non commouit, ut ne classem quidem moueritʼ ad apparatum sulphureum Prospero Daualóque perferẽdum: at hic iumentis fuerit summo noctis silentio efferendus. Interea Petrus Nauarrus cum duabus triremibus freto Genuensi prouehitur, appulsisque Genuam triremibus, uaniè Genuenses accendebat ad obsidionem perferẽdam. Prosper iubet denunciari Genuensibus, nisi intra diem sequentem saluis ciuium & immunitatibus & fortunis, liberóque discessu Gallorum deditionẽ faciant, uim se allaturum. Octauianus Fulgosus æger lectulo decumbebat, cum Nauarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hostibus, parum esse tuta omnia referrent: uisum è re Genuensiũ fieri deditionem: ad leges conscribendas missi sunt Thomas Cataneus, & Paulus Bulgarus, Benedictus Viualdus. Dũ legati agunt cum Prospero, Daualus interea Ioanne Vrbino acri homine & summo apud Hispanos loco dissentiẽte, & iniquum esse clamitante, summa Cæsaris ignominia, cum legati deditionem polliceantur, diripi urbem: séque subducente Hieronymo quoque Adurnio, & Francisco & Hieronymo Moronis dissuadentibus, machinas emitti iubet ex loco excelso in eum locum, cui est Petræ Paruæ nomen: accẽso ad prædam Hispano Italóque pedite, Nauarrus celeriter iubet emitti minores aliquot machinas, quibus ex Hispanis quidam discerpti sunt. Tandem frustra Genuensibus repugnantibus, cùm undique tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulentæ direptionem properarẽt, multis præterea qui in urbe Adurniis optimè cupiebant adiuuantibus, Cæsariani urbe potiti sunt. Octauianus Fulgosus æger, cum se Dauali fidei commisisset, soluto redemptionis pretio semel emissus: deinde ex Auersa in quam perductus fuerat reuocatus, effecit, ut in Cæsare aut Cæsarianis probus quisque

fidem desideraret. Petrus Nauarrus oblato ingenti pretio, tametsi Daualus liberatum cuperet, cùm & Cæsar ei esset iratior, qui causa sua relicta Gallicam tutatus esset, aut diutius uellet eos habere solicitos, à quibus se existimaret diuturnioribus molestiis esse conflictatum, uix post aliquot menses capto Rege liberatus est. Federicus Fulgosius Pontifex Salernitanus nauicula conscensa cum multis, magno uitæ periculo Maßiliam perfugit, multis ex eadem factione occultè in aliquas onerarias corrependum fuit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tempore quo Octauianus & Federicus Fulgosij fratres, regiis auspiciis regerent Genuam patriam, nunquam florentiorem fuisse Genuam: cùm illi nihil præter æquum & bonum permitterent cuiquam, nec in studiis & dissentionibus partium, quæ in illa republica aßiduè uigebant, potentiores & gratiosi homines plus possent per iniuriam & gratiam, quàm aduersarij eorum per ius & iudicium. Federicum conceßisse in Galliam, cœnobio opulentißimo donatum à Rege, atque ibi cum fratribus piis nonnullis, nocturnam diurnámque operam sacris literis impendisse: conciones sæpe ad fratres hortandi, docendi, monendi, consolandique causa more maiorum habuisse: rediisse in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatem quam habebat sedem sacerdotii sui, domicilium omnium suarum rerum curarúmque fixisse. Ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui fame exorta, fructus suos omnes ecclesiasticos in egenos effudisse, etsi omni etiam tempore egenorum curam sustineret. Ita factum, ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & absens in purpuratorum ordinem cogeretur. Cæsar etsi Genuæ receptione lætatus est, tamen direptionem urbis à Daualo per speciem colloquij cum legatis factam, molestè tulisse uisus est: durior tamen in Octauiano Fulgoso & Petro Nauarro iudicatus. Franciscus planè Rex

& Carolus Cæsar, cùm æquali haberentur potentia, diuersis ferebantur consiliis. Cæsar callidior & occultior: Franciscus apertior & elatior. In Rege clemens & mitis natura: in Cæsare durior & minus remissior. Cæsar ualde acutus & prouidens: Rex strenuus & magnanimus habebatur. Cæsar quò astu insidiisque falleret: Rex ut pugna aperta uinceret, laborabat. Cæsar militares homines & callidos complectebatur: Rex mirificè ingeniis excellētibus delectabatur. In Cæsare maiorem fidem: in Rege interdum maiorem cautionem desiderares. In Cæsare orationis breuitatē, in Rege copiam efferebant. Erant apud Cæsarem industriæ quidam stimuli ac laboris: flagrabant ornamēta fortitudinis, comitatis, humanitatis apud Regem. Cæsarem parcum nec illiberalem tamen, diceres: Rege in largitione nemo effusior habebatur. Cæsar seruire temporibus, regere ad tempus suam naturam, huc atque illuc torquere & flectere didicerat: Rex constantiam sermonum re exequebatur, eáque palàm sentiebat, quæ inuictum eius animum facilè ostenderent. Cæsar cum callidis acutè, cum suis grauiter uersabatur: Rex cum aulicis iucundè, cùm proceribus humaniter uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Cæsaris auo, nisi quòd & fide & comitate, ditione, eruditione fuit maiore Rex: Cæsar Ludouico undecimo Gallorum Regi simillimus. In Rege uariam eruditionem memoriámque propè diuinam: in Cæsare uarium & ad omnia uersatile ingenium non desiderares. Cæsar repræsentabat umbram humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata simulachra, sed totam effigiem harum uirtutum agnosceres. Rex manu fortior: Cæsar cautior ferebatur. Cæsarem nisi se ambitu commaculasset uerè pij nomen relaturum: Regem nisi delitiis aulicis implicitus fuisset, omnium Regū triumphos superaturum, detrectatores tantarum uirtutum, & quasi

Momi Veneris sandalium carpentes, aiebant. Sed Regum *est cùm benefecerint, malè interdum audire.* Naturâ enim *cùm esset comis, facilis, benignus, disertus, conciliarat sibi omnium principio regni amorem.* Rythmos quidem Gallicos *ea cõcinnitate* Rex *edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numerosius, nec cohærere aptius ullo pacto possent: dubitaréntque qui eo in genere uersati sunt, an res uerbis, an uerba sententiis magis illustrarentur.* Atque ita *amatoriis lusibus philosophorum seueritatem permiscebat, ut & illi hinc authoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accepisse uideri possent: totúmque* Francisci Petrarchæ *myrothecion, ac nonnihil etiam* Dantis Aligerij *pigmenta consumpsisse uiderentur, tametsi obscuritatem in his* Critici *interdum reprehenderint.* Vidimus *ipsi si quid plebi* Gallica *lingua suaderet, præcipites ferri impetu animos audientiũ, quocunque eos ei impellere libuisset, tanta copia orationis, tantum flumen lectissimorum florum, id põdus grauissimarum sententiarum ex eius ore manabat.* Eo *ferè tempore* Susanna Borbonia Caroli Borbonij *magistri equitum uxor emigrauit è uita.* Erat Borbonius *homo & gnauus & industrius, experientissimúsque in re militari.* Defuncta *uxore cùm ad fanum* Germani Layci Regem *inuisisset, pulláʃque uestes ponere iussus esset, animúmque oblectare, uultu ipso ingentem animo premere dolorẽ uidebatur, molestissimísque cogitationibus molestiam quam contraxerat testari, ut ad blanditias auliсas undique subringentem, constaret nondum illum ad pristinam suam alacritatem rediisse.* Gulielmus Gounfierius *tribunus maritimorum ita* Regi *familiaris erat, nihil ut posset esse coniunctius.* Eo *tantum potẽte, cùm & rem & existimationem, & authoritatem suã tueri se nõ posse putaret, illúmque sibi præferri grauiter ferret, commotum putant: præsertim cùm olim apud* Regem

dignitate & gratia plurimum ipse ualuisset, eo tẽpore parum posset. Ludouica Regis mater Borbonium in ius uocauit ad Boiorum aliquot oppida, quæ sibi ut proximiori ab intestato delata esse contendebat, quæ ab uxore ille relicta possidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitáque oppida in iudicium nolebat deduci, apertè frendebat iniquum esse sibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo consilia, quibus & regiam dignitatem & uniuersam Galliam concuteret: rempublicam Gallicanam ad exitium & uastitatem uocaret: ac iam odio æstuãs, iracundia ardens in patriam præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obdurauerat, ut nullum laborem recusaret, nullum periculum defugeret, quò uel perturbata uel oppressa Gallia, iniurias ut aiebat ulcisceretur. Rex ut erat humanißimus Molinijinuisens Borbonium, uersatus apud eũ humanißimè fuerat: uidebatúrque quæ eum ob litem motam offenderant, quæque acrius in animo eius insederant, & suauitate orationis deleuisse, & uultu illo familiari sustulisse. At is paulò antea oblitus patriæ, misso ex suis fidelißimo ministro ad Cæsarem & Henricum Britanniæ Regem, cum eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia sibi adsciscenda, parte tamen Cæsari, parte alia Britanno tradenda: Italiæ imperio Cæsari asserendo, Helionora sorore Cæsaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulsum uolunt Borbonium ob ueteres simultates quas cum Rege gesserat: quippe priuatus Rex ob quædã ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eum prouocarat palàm è Borboniana domo, quæ Lutetiæ circa Luparam arcem sita est. Harum simultatum tantum aberat, ut regnum ille adeptus meminisset, ut ultro magistrum eum equitum designaret. Alij putant Borbonium, cùm delectaretur magnificis apparatibus, uitæque cultu cum elegantia & copia,

omnésque passim domo mensáque exciperet, nec res familiaris etsi amplissima, tantis sumptibus par esset, turbare omnia ac permiscere uoluisse: captúmque regni libidine, excussis tot suis clientelis atque amicis, iniisse consilia rapiendi regni quod semper concupierat. Docent *uerò sapientissimi homines in maximis animis, splendidissimísq; ingeniis plerunque existere honoris, imperij, gloriæ, potentiæ cupiditates: nec tamen ullum adduci debere, ut eum iustitiæ patriæque capiat obliuio, cùm in imperiorum honorúmue cupiditatem inciderit.* Borbonius *non solum perturbatione indignationéque animi, sed consultò & cogitatò hæc molitus fuerat.* Narrat *enim auditum, cum diceret se post tam acres aculeos infixos, aulicis uerborum mulsulis, blanditiarúmue lenocinius flecti non posse.* Laudabat *idem & in ore habebat* Aquitani *eius scitum responsum, qui rogatus à* Carolo *septimo quo tandem præmio impelli posset, ut fidem sibi tot magnis rebus perspectam falleret,* Non *tuo (inquit) here regno, non orbis imperio adduci possim, non omnium thesauris, contumelia tamen & stomachosa iniuria possim.* Manauerat *interea rumor in aula nescio quid illum moliri, atque is ab uno authore ad plures peruenerat, aliúsque alij tradiderat.* Quibus *permotus* Rex Borbonium *euocarat: atque is uacua lectica uno die elata, quasi æger conspectum hominum uitaret, noctu* Molinum *egressus.* Posteaquam *in arce, cui nomen* Chanteneria *& alia* Carlaca *pernoctasset cum* Pomperano, *in* Burgundiam *uicinam quæ* Cæsaris *imperio obnoxia est perfugerat: missámque ualidam manum, rumore certiore ad se comprehendendum frustratus est.* Borbonium *secuti* Emarius Prius, Lursius, Tansaneus, Ioannes Beumontius, Pomperanus, Pelusius Motta, Ioannes Hospitalis *medicus, illustri ingenio & industria: indices autem extitere tantæ coniurationis,* Argusius &

Arnol. Ferroni de rebus. Matignonus

Martignonus Normani. *Galeatius* Capella Borboniũ *abiisse ait ob litem quam ei* Ludouica *intẽderat.* Adrianus *Barlandus narrat curasse* Regem *uti* Borbonius *Ludouicæ matri nuberet, eum nuptias repudiasse: ueritum tamen ne cogeretur, abeundi consilium sumpsisse.* Id *ille unde expiscatus sit, incertum: nunquam in* Gallia *auditum: maioréque uerisimile est* Ludouicam *modestia, & Regem humanitate maiore fuisse, quàm ut inuito obtruderent nuptias: ætásque illius deuexa à nuptiis abhorrere uidebatur.* Ac *sæpe & multum admiratus sum exteros scriptores illarum nuptiarum meminisse: atque eam à* Borbonio *cauillo impeti solitã ut ambitiosam, quasi ea esset quæ arbitrio suo, non ratione & consilio uteretur.* Prudentissimè *uerò eruditissimi homi-*
" *nes sensisse mihi uisi sunt, qui scripsere,* Sciẽtiam *esse eorum*
" *quæ sic comprehenduntur, ut conuelli ratione non possint:*
" *sin aliter, inscientiam uocari: ex qua existit opinio, quæ est*
" *imbecilla & cum falso incognitóque communis.* Atqui *ipsi de* Frãcisco Borbonio *fani* Paulini Comite *audiuimus, missum se à* Ludouica *paucis autẽ mensibus ad* Carolum Borbonium*: eius nomine egisse cum eo accuratè ne angeretur ob litem eam intentatam: si liberos ipse quacunque uellet, uxore sibi adiuncta susciperet, iure quo optimo maximo ius se daturam, cessuram eorúmque posteris omnia ea oppida, quæ in controuersiam deducta erant: sin cælebs maneret, usufructu se cessuram quandiu superstes esset: impetraturã etiam à* Rege, *ut quem uellet ex agnatis ad eam hæreditatẽ cernendam, liberè uocare posset: interea molestè ne ferret iudicio patrum* Parisiensium *rem decerni: nulla se regia potestate eo in iudicio usuram: neminem missurum, qui suo nomine patres prensaret: permittere* Borbonio *quos uellet ex cohorte iudicum reiiceret.* Parisiensis *senatus si displiceret, quem uellet ipse deligeret, aut* Tholosanum*, aut* Burdi-

galensem, aut Rothomagensem, aut Diuionensem, aut Gratianopolitanum, aut Aquensem. Ad ea illum respondisse, *Feruntur mihi hæ conditiones quas ego accipere lubentissimè debueram: at satius controuersiam in iudicium delatam patrum iudicio sopiri, ipsa dabit dies consilium.* Addebat idem cum Borbonio sibi sæpe multum fuisse de Ludouica sermonem, qui sibi uisus esset nunquam, nisi reuerentissimè de ea & sentire & loqui: unde eum placatiorem crediderit futurum, nisi Pomperanus, Pelusius, & quidam alij, quibus mendaciis, multiplicando uerbis Cæsaris uim & liberalitatem, erexerant eius animum, iisdem spem eius inflassent, quasi mox summo omnium uoto ad Gallica regna uocaretur, & undique cõcursus ad eum futurus esset, ubi Cæsaris exercitum cõspexissent: præsertim cũ hinc Cæsar haud dubie uocaret eum ad regnum Gallicum, illinc Britannus Gallicis cladibus lætus, stimularet. Antea Guillotus Maclous Lutetiæ abscissa prius dextra capite luerat, ob uicos aliquot direptos, quos cũ turmis militaribus circuibat, metatorésque suos præmittebat, qui sibi ut Regi hospitiũ pararent. Missus deinde caduceator ab Henrico Britãniæ Rege, bellum Regi superbissimè indixit. Hunc Rex Lugduni audiit, placidáque oratione placatum dimisit. Ipsi interea in Galliæ fines irrupere: iis P. Borbonius Vindocinensium dux unà cum Carolo Tremolio occurrit: missique sunt mox Thomas Fuxeus, Lescunus, Anna Mommorãtius, Federicus Bozulus, Renatus Maserianus cum multis equitum alis: quæ causa fuit, ut mox illi ne tentato quidem prælio redirẽt, frustra per multos dies arce Hisdinensi obsessa. Annus agebatur millesimus quingentesimus uicesimustertius, cùm rursus Angli stipati longo agmine Burgundionum, maioribus contractis copiis in eam partem Galliæ, quæ Picardiæ nomine notior est, peruenère: & petente ipso Vin-

docinensium duce, præpositus est uniuersæ illi prouinciæ idē Tremolius. *Is in* Sanctoquintinum *peruenit, inde* Bononiā *muniit urbem maritimam: deinde* Monstrolio *urbe se parū munita continuit, munitionibus celeriter constitutis.* Suffortius *unà ingens agmen* Anglorum *trahens, cum* Distano *Burgundicis copiis præfecto adcurrit: uidebantur lectissimæ copiæ. Constat in armis fuisse peditum triginta millia, equitum sex millia, tormenta bellica & multa, & inusitatæ magnitudinis.* Hi Bononiam *cùm obsidere uellent, certiores facti prius munitam, incensis direptisque castris aliquot, abiere in* Tarauannam Morinorum: *& quanuis consumpsissent quatuor integros dies assidendo, dum exquirunt qua parte facilius urbem obsideant, territi undique emissis machinis, ea quoque abstinuere.* Petrus Pontius *qui urbi præerat, cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpēs, multis cæsis in urbem rediit.* Suffortius *deinde mouit ad* Dorlanum: *frustráque consumptis quatuordecim diebus inde quoque cessit.* Nanque Pontiremius *prope urbem, propugnaculum humo undique congesta, in castelli arciúmq; speciem erexerat, unde emissis machinis uariè eos infestabat.* Huic *subsidio duæ alæ equitum missæ, quæ expansis uexillis, inspectantéque hoste urbem introiere.* Valde *laborandum fuit* Tremolio *&* Vindocinensi *ob copiolarum paucitatem, ut cùm hostis è loco uno sese commouisset, sensim ex eo eductis copiis hæ in proximum, in quem uerisimile erat eum uenturum, submitterentur.* Mox *hostes oram legētes* Somonæ, Brayam *uenēre: eáque præsidio nullo munita potiti, amnem transmisēre.* Inde *quoque &* Royam *&* Mondiderium *desertas ab oppidanis urbes diripuere.* Boiagnum *idem prius receperant, & præsidio sepserant.* Tremolius *&* Vndocinensis *ubi* Britannos *&* Burgundiones *uident* Somonam *transmisisse,* Dammartinum *mit-*

tunt ad Nouiodunum *tuendum cum ala equitum lectißima.* Atque *is collectis è uicinis locis militibus, ciuibúsque uocatis ad arma, breui quantum loci opportunitas, bellique ratio postulabat, urbem muniit.* Idem *fecere* Mommorus *&* Humerius, *qui ad* Peronam *mißi sunt.* Luxemburgus Brienneus *&* Brenneus *ad* Guysiam*: ad* Corberiam Pontiremius, Franciscus Regulus Turenensium, *&* Hector Borbonius Lauedanus*: ad* Sanctoquintinum Iacobus Albonius Sãctoandreanus*: ita hostes circunuallare ea loca prohibiti.* Scripsit *ad* Senatum *&* Decuriones Parisienses Tremolius, *quos iam angi ob aduẽturũ hostiũ uidebat, & delectum* Lutetiæ *habere: soluto essent animo, & per* Matronam *machinas bellicas, sulphureúmque apparatum mitterent.* Ipse *in omnes intentus occasiones, annonam undique quà uenturum uidebat hostem, corrumpebat.* Quo *factum ut illi mole sua ruentes, clàm se è* Gallia *properarent infeliciter succedentibus rebus.* Hos *secutus* Tremolius *uestigia eorum undique ita premebat, ut inspectantibus eis, cæsis qui in præsidio ad* Boiagnum *relicti fuerant, locum reciperet: darétque operam ne ullo loco ad obsidendam ullam urbem consisterent.* Ita *re infecta pars ea* Galliæ *metu, periculóque liberata est.* Atque *eo tempore & prioribus annis ad tanta belli impendia perferenda, uariis indictionibus urbes* Gallicæ *oneratæ sunt: noui magistratus designati, hique uenales propositi: in fœneratores iudicia seuerè multa facta datis selectis iudicibus, submotáque prouocatione, qui paßim ubi minus pretium à uenditore datum constiterat: usuræ prætextu temere initos contractus rescindebant, adiecta mulcta fisco maiore interdum quàm res esset empta.* Imperatæ *quoque decumæ nationi sacerdotum.* Interea *ne senescerent consilia belli* Mediolanensis, Rex *undique copias scribebat.* Eadem *quoque tempore multi absentes postulati maiestatus, qui*

tis, qui Borbonium secuti fuerant: in quibus fuit Põtieurius è Britannia minore, Ioannes Huraltus Eduensium Põtifex, qui postea captus est, Carolus Motta, Pomperanus, Pelusius, Sanctouincentianus, & plures alij. Capti & in carcerem coniecti Ioannes Troius Pictonicus, qui & Sanctoualeriani nomen retinebat: & Ioannes Escartius suppræfectus Boiorũ, qui Lauaugioni cognomine notior est. Ac multò post tempore Valerianus maiestatis damnatus, Regia humanitate liberatus est. Nam qui consanguinitate illi erãt proximi, orabant Regem ne extingui pateretur, extinctum post patris ærumnosissimi mortem, ni filiæ mortem uidere uellet: daret illi quæ ab ineunte adolescentia & Claudiæ Reginæ, & Ludouicæ matri præstò semper fuisset ad aulica ministeria, patrem in falsa inuidia, periculisque uersatum: leuaret hunc aliquando supplicem, quem seruatum plurimi uolunt, seruare ipse unus posit: ne permitteret in tot bellis periculisque perspectum uagari flammam aliorum facto & cupiditate excitatam: orabant Regem & obsecrabant, ne infelicissimæ filiæ uota, ne preces repudiaret, aliter post funus paternum filiæ funus, propinquorúmq; expectaret: quódnam ob facinus? quid ipsi tantum sceleris admisissent? Rex ut tam in breui spatio omnem eiecisset animum, preces ut miserorum nihil apud eum possent? Ita flexere illi animum humani benignique Regis. Nanque ætatis nostræ Reges, Cæsares, Pontifices, aliis fortè in rebus æquales Francisco aut superiores fuere: humanitate, clementia, pietate omnes ille uicit. Excubabant illi pro salute rei: ita curarunt mox diploma regium obsignari quo crimen obluerabatur, idque cursu Pegasario celerrimè, quocunque statu res essent, perferri curarunt. Ita factum ut desperata iam propè salute, in carcerem reduceretur, beneficióque Regiæ clementiæ frueretur. Escartius absente Rege, ueritus ne falsi crimi-

nis inuidia opprimeretur, dum fugam parat custode carcerum ita alligato, ut neque uerbo neque facto fugam impedire posset, acclamantibus aliis captiuis, prouentéque plebe, causam iterum fugæ dicere coactus, cùm patribus innocentiam suam probasset, absolutus est, multíque alij aut absoluti sunt, aut humanitate Regis *restituti*. *Aequius enim uidebatur ei liberare etiam suspectos, quàm oblatis criminibus insectari, aut capitis arcessere*. Maximè uerò Gallia *omnis perturbata est incendiariorum iniecto metu: quos passim submissos à Cæsarianis, ut in uicos urbésque ignes immitterent, plebs suspicata est*. Trecensium *ciuitas maiore ex parte ea lue polluta est: nec tamen unquam exploratum esse potuit, unde ea incendij causa orta, tantum in Cæsarianos causa translata uulgi rumoribus*. Ac *rursus ob metum Cæsarianum* Tarauanna Morinorum *scripto exercitu cõmeatu instructa est*. Caroli Borbonij *bona fisco addicta, exceptis iis de quibus contendebat cũ* Ludouica, *quæ decreto senatus post aliquot annos ei cessere. Hactenus res* Gallorũ *eo statu fuerant, ut de* Mediolano *recipiendo nondum spes abiecta esset*. Amissa autem Cremona, expugnata Genua, *arce* Mediolanensi *reddita, morbo & fame tabéque consumptus qui in eam introierant, in quibus fuit* Gratianus *Garrus*, Venetis *in Cæsaris partes uenientibus*, Carolo Borbonio *rei militaris peritissimo, cui consilia omnia Gallica notissima erant, adiuncto* Adriano Pontifice Maximo *Cæsaris studiosissimo pecunias exercitúmque suppeditante, accitis etiam ad partes* Florentinis, Senensibus, Lucensibus, *regulísque* Italiæ; Ioanne etiam Medice *(iterum repudiata Gallorum amicitia opera* Iulij Medicei Cardinalis*) cum equitibus leuis armaturæ trecentis; grauis quinquaginta, quinque peditum cohortibus ad Cæsarianos transeunte, uersa est belli alea: & studiosi* Gallicarũ *partium uim ho-*

stilé uerit, Italia excedere coacti, cū Romæ Vulteranus unus è purpuratis pōtificiis Gallicarū partiū inuidia, in uincula esset coniectus ab Adriano Pontifice. Nec licuit Regi, ut constituerat Mediolanum pergere, ob patefactam Borbonij coniurationem: terebatúrque interea tempus, belliq́ue apparatus refrigescebat. Ac tandem summa imperij traditur Gulielmo Gounficrio Bonineto tribuno maritimorum: cum eo fuere Vaudemontius Lotharingus, Palicius, Vandenesius, Baiardus, & plures alij. Erat ille quidē Borbonio inimicissimus, eúmque ille oderat æquè atque illos ipsôs qui Regis animum à se auerterant: multáque antequam Gallia excederet acciderant, in quibus & simultates illius, & odium experiretur. Huic adfuere triginta peditum millia, equitum quatuor. Prosper Columna illi ad Ticinum occurrit, ripa munita transitu eum prohibiturus, sperans futurum ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitionibus præruptis, interceptis etiam aliquot machinis, Prosperum mox Mediolanum redire coëgerunt, Baiardo primo cum suis Ticinum intrepide transeunte. Omnes qui huic bello interfuere, ipséque Baiardus & Vandenesius, culpam hanc adscribebant Bonineto, quòd perterritos hostes non secutus, spatium eis dederit Mediolani muniendi. Id & in eo Galeatius Capella desiderat: multíque suspicati sunt spe pecuniæ ingentis ab oppidanis exigendæ dilatam oppugnationem, quòd ab eius uiri uirtute abhorret. Natura uerò id insitum, ut consilia euentis ponderemus: ac cui faustè quid contigerit, prudentissimè illum prouidisse, cui infeliciter, male sensisse iudicemus. Ipse aiebat sequi se confestim nō potuisse, nondum equitibus, sarcinis, machinis traiectis: deterritúmque à Galeatio Vicecomite, quem parum fidū Regi serò sensisset. Interea Prosper eadem ratione qua prius Mediolanum muniit. Eo ferè tempore Adrianus Pontifex

Maximus conceßit fato: & post uarias disceptationes suffectus in locum illius Iulius Medices, *qui se Clementē* VII *uocari uoluit.* Prosper *cum extrema ualetudine conflictaretur, absente* Daualo, *qui ob simultates aberat,* Ferdinandū Alarconem *docebat quid agi uellet.* Gounferius *castra fixit ad* Ticinensem *portam. Serò autem* Baiardi Vandenesiique *consilium se non secutum, qui perterritis mox instandum suaserant, agnouit.* Interea Carolus Laurius & Ferdinādus Daualus *è* Neapoli Papiam *peruenere cum recentibus copiis: &* Borbonius *è* Germania *acceptis à* Ferdinando *Cæsaris fratre septem* Germanorum *millibus,* Mediolanū *quoque perueniebat. Mutata belli ratione* Gounferius *ipse cum parte copiarum* Mediolanum *obsidebat:* Baiardum *misit cum septem peditum millibus, equitibus ducentis, &* Federicum Bozulum *ad* Laudē Pompeiam *oppugnandā.* Laudi *præerat* Federicus Mātuanorum *regulus, qui se imparem* Gallicis *uiribus agnoscens, tentatus per* Bozulum *honestis conditionibus deditionem fecit. Alios deinde præfectos cum quatuor peditum millibus leuique armatura* Moguntiam *mittit, quam & ille profugientibus* Cæsarianis *occupauit: frustra tamen* Cremona *tentata est. Itaque rediere rursus coniunctis uiribus ad* Mediolanum *omnes. Summa tamen annonæ inopia, aßiduisque imbribus fatigabantur* Galli. *Fama est, cùm* Boniueto *promeretur frumētum à rustico, acclamasse hominem,* Edite triticum conditū *ante sexaginta annos: idque minimè insuaue uisum. Sunt autem ut his qui uicini sunt* Tholosatibus *accidit, qui granaria habeant sub terris, uti speluncas, quas uocant* Syros, *ut in* Cappadocia. *Horum solum, ut ait* M. Varro, *paleis substernunt, & curant ne humor aut aër tangere poßit, nisi cū promitur ad usum: sic conditum, ait, triticū manet uel annos quinquaginta, milium uerò plus annos cētum: & quò spi-*

ritus non peruenit,ibi non oritur curculio. Ad hæc Federicus Gonzaga Mantuanus, & Medices Ioannes, frumentatores Gallicos uariè concidebant: & maturius soluisset ille obsidionem, nisi per Carolum Murgantē Parmensem in spē uenisset clàm potiundi Mediolani: nanque is ponte sublicio occupato quò extra munitiones ad urbem aditus patebat, Gallos erat introducturus. At dum incautius consilia sua communicat cum Ioanne Ferrario, detecta ab eo coniuratione pœnas dedit. Prospero interea mortuo summa imperij redierat ad Carolū Lanoium. Peruenit & Borbonius Mediolanum cum Germanorum copiis, cui unà cum Lanoio totius imperij cura à Cæsare commissa, uicario etiam imperij, ut uolunt multi, designato. Iam autumnus in exitu erat, Baiardóque & Rentio Cerro in uicina loca dilapsis, seduloque adnitentibus, ne quid commeatus in urbem inferretur: molis quoque dirutis fame prius cœperant Mediolanēses urgeri. Tantis copiis hostibus auctis, coactus est Gounfierius & Baiardum & Cerrum ad se reuocare: horum discessu recreati Mediolanenses minus angustè re frumentaria usi sunt. Prius quoque de inducis actum fuerat, quas cū Prosper & Alarco duorum mensium se dare recepissent, Hieronymi Moroni opera præcisa est eorum spes. Fuerat is Moronus Gallis olim amicissimus, at se totum eo tempore à Gallorum amicitia auerterat: initióque huius belli nō sensim atque moderatè ad Sfortiæ amicitiam arrepserat, sed breui tempore totum hominem difficillimis adhibitus cōsiliis, mirúsque artifex in pecuniis undique auertendis, possederat: eadem ratione non ingratus Prospero & Dauale, cùm & Cæsari optimè se cupere iactitaret, ac neq; hac neque illa parte fidem habens, omnia perdita ob prædā cupiebat: ardebat studio præproperè adipiscēdarū præfecturarum sacrarū: sedatísque tandē bellis, neque Cæsari, neque

ipsi Sfortiæ parum fidelis uisus. Ac principio quidẽ sic progressus est, ut maximis in rebus pacis & belli consiliis adhiberetur intimis. Posteaquam uero ambitio praua, uirtutis imitatrix, sine ulla ratione officij subdolo freta ingenio, cõcutere nouum hominem & ambitiosum principatus, & labefactare fidem ciuium & præfectorum impulit, suis ipse captus artibus parum abfuit quin perfidiæ daret pœnas. Huius igitur consilio sublatis induciis, Gounfierius Abdiatum se recepit, Rentium Cerrum Aronam mittit, qui frustra arcem oppugnauit. Gaudentius Merula scribit Aronam à Gounfierio classe etiam quam ad hoc opus præpararat, & terra infeliciter oppugnatam. Hæc ante Borbonij Lanoiiq; aduentum gesta. Borbonius quartana fatigatus, Germanos ad iter longum promisso tantũ stipendio pellexerat. Efflagitabant illi stipendia ab eo, minitabantúrque futurum ut ad Gallos transirent, nisi fidem suam liberaret. Adriano Pontifice extincto, cùm pecunia deesset, à Clemente Pontifice, Senensibus & Sfortia undique corradens nummos, tantum pecuniæ sumpsit, ut multorum mensium stipendia militi persolueret. Veneti quoque misso Francisco Maria, Cæsarianis se coniunxere: quorum opera cùm toto superiori bello minus aut prospera aut fideli Galli usi essent, ueluti superis in eorum perniciem coniurantibus, Cæsariani & secunda & fidelißima deinceps usuri sunt. Miserat Gounfierius Baiardum ad Robechum oppidum tuendum, haud satis opportunum ad uim hostilem arcendam, haud longe ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturæ quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice cõmunicata, nocte intempesta raptißimè eductis quatuor Hispanorũ millibus, indusiis albis quò facilius fallerẽt superinductis, Robechum peruenit. Erat ei notißimũ quid ageretur in castris

Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quòd ille aut non resciret, aut nō sentiret per Genuensem quendam transfugam. Itaque intelligens leuem armaturam maximè ex Italico equite constare, summa ui multis locis circunuallato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undiq; strepitus & terror. Pauci, in quibus Baiardus & Egidius Cortonensis, memore pristinæ uirtutis, hosti occurrêre, multos deiecere, reliqui fuga sibi consulere: ita factū, ut multis cæsis Robecho hostes potirentur. Terralius qui se unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam sibi fecit, & ad Gounferiū peruenit. Qui res gestas Baiardi scripsere, narrant cùm loco diffideret ille, sæpe agitasse cum Gounferio de præsidio inde educendo: Gounferium illi recepisse, futurum ut iustas copias mitteret, nec tamen misisse, idque illi à Baiardo exprobratum: noctéque eadem cum alis aliquot equitum ab eo acceptis, in alā Mediceā impetu facto multis necatis, ense iam ita sanguinolento, ut inutilis esset deinceps futurus, ad suos rediisse. Exteri scriptores negligentius uigilias egisse Baiardum & Gallos aiunt, eúmque discinctum uix inde sese proripuisse. Cæsariani interea deliberant, quo pacto Gallos persequantur, Borboniique authoritate permoti, præsidia uicinis locis undique constituta, inuadenda censuere. Hæc ille suadebat, quòd angusta re frumentaria uterentur, quódque Gounferius multitudine equitum ualebat, ut minore periculo undique commeatum suis curaret: simul uti pabulatione Gallicum equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet. Mittit itaque Franciscum Mariam ad Garlascum oppugnandum cum Ioanne Medice, Venetorúmq; copiis: Garlasco præerat Baptista Leca Ligur. Abundabant Veneti machinis multis bellicis, quo factum est, ut obrueretur mox murus multis locis. At Leca intus nouis munitio-

nibus celeriter excitatis, sibi non deerat. Fit impetus in urbem: promptissimus quisque ex Venetis, dũ incautius progreditur cæsus est, ut iam de fuga cogitarent, ni Maria recentes undique submittens ita suos hortatus esset, ut perrũpentes transilientésque fossas aqua refertas, loco tandẽ potiti sint: direpta urbe, præda undique abacta, multi cæsi. Plures ita prodidere, ex hostibus ducentos, ex Gallis quadringentos desideratos. Cæsi sunt ex hostibus notissimæ uirtutis, Hieronymus Angelus Patauinus, Carolus Eugubius, Scipio Palauicinus. Gounfierius, ne authoritatem, qua maximè Gallicus equitatus apud exteras gentes niti uidebatur, minueret, si fama percrebresceret se suis subsidia nulla submittere, neque audere prælio dimicare, Vigleuenum motis castris properabat: posteróque die ante frontem castrorũ hostilium, qui eodem cum Borbonio, Lanoio, Daualo, Maria, Medice peruenerant, copias struit. Borbonius an productis copiis prælio decertaret dubitabat: nam etsi numero abundaret, cataphractorum, tamen equitum robur metuebat: & studium alacritatémque pugnandi cognoscens, sperabat futurum ut cùm resedisset ea alacritas, hyemisque sæuitia consumpti essent Gallici equi, ad prælium minus apti essent: simul auertendo annonam & singulatim præsidia eorum expugnando, incruentam sibi pollicebatur uictoriã. Cùm omnes in eius sententiam transiissent, castris se continuere Cæsariani, tametsi triduo pugnandi copiam faceret Gounfierius. Mittit uerò Borbonius ad Vigleuenum oppugnandum Daualum cum tribus Hispanorum millibus, atque is celeriter concusso muro, frustra præfecto adnitente cùm sui undique fugerent, oppido arcéque potitus est. Ioannes quoque Medices ad Mortarium missus: is quandiu Gounfierius proximus fuit, quasi alia tentaret, in alia loca iter simulabat: eo abeũte productis copiis, circũuallato op-

 pido,

pido, proſtratóque muro, dum Ioannes Biragus *agit de deditione, irrumpentibus ſuis loco potitus eſt, capto eodem* Birago *& multis aliis.* Sic *&* Ioannes Vrbinus *capto* Hugone Pepulo, *Sartirano oppido ſito circa citeriorem ripam* Padi *expugnato, rediit ad* Borbonium. Iam Gounſierius Nouariam *peruenerat, expectans equitum noua auxilia, quæ à* Rotelino *adducebantur: expectans quoque* Heluetiorum *nouas copias, quas iam ſciebat ad* Gattinariũ *perueniſſe: ſimul ſperans futurum, ut* Rentius Cerrus *qui ab eo accepta pecunia ad* Rhetorum *ingẽtem numerum conſcribendum miſſus fuerat, &* Federicus Bozulus *ut inter eos conuenerat,* Mediolanum *obſidentes,* Borbonium Cæſarianóſque *eò reuocarent: ipſe mox adeſſet cum recentibus lectiſſimíſque copiis ultro hoſtes ad pugnam prouocaturus.* Excidit *ille utraque ſpe: neque enim* Rotelinus *in tempore adfuit, neque* Cerrus *ut receperat, potuit* Rhetorum *auxilium* Laudem *perducere ad* Bozulum, *ut inde* Mediolanum *inuaderent.* Cùm *per* Ioannem Medicem *illi* Sfortiano *auro corrupti, legatis ultro ad* Sfortiám *miſsis fœdus cum eo pepigiſſent, relinquebatur* Gounſierio, *ut ſe cum* Heluetiis *cõiungeret: nam illi aliter reditum ad ſuos minabantur, cùm equitatus hoſtilis uim ſoli ſuſtinere non poſſent: &* Borbonius *fixis inter* Nouariam *&* Vercellas *caſtris, commeatus intercipiebat.* Quin *& per* Hieronymum Pectiũ *à* Vercellenſibus *aut potius per* Sabaudiani *uxorem, ipſúmque* Sabaudiæ Ducem Carolum *impetrarat, ut neque à* Taurinis, Gallis, *neque è uicinis ullis locis annona deferretur, affatim uerò in* Cæſarianorũ *caſtra inferretur.* Acceſsit *aliud incommodum ex* Abdiati *occupatione.* Franciſcus *enim* Sfortia *cum multis equitum peditúmque millibus, unà cum* Ioanne Medice Mediolano *egreſſus, occupato prius ponte* Ticini *quem* Galli *retinebant,* Abdiatum *peruenit: atque*

ex antelucano tempore usque ad horam primam post meridiem machinis muros concußit. Huic *præerat* Federicus Carafa *cum ualido quidem præsidio: sed pestis iam in plerosque ita grassabatur, ut inutiles essent ad uim depellendam.* Impetu *itaque ab hostibus facto potiuntur* Abdiato, *abducta ingenti præda & multis cæsis: nec tamen præda illis diuturnum gaudium attulit, contagione mox morbi in eos qui eam attrectarant serpente, Carafa captus est.* Gounfierius *harum rerum commutatione territus, longe aliud sibi capiendum consilium uidebat, solicitus erat de* Gallia *repetenda: itaque cùm* Heluetij *ad* Eporediam *peruenissent, iis se adiungere parabat.* Ad Padi *ripam ubi* Sicida *fluuius ostia habet,* Bremide *oppidum: & ad fluuij dextram* Palestrum, *superiúsque est* Romagnum. *Superius ad sinistram* Sicidæ, Burgus: *deinceps ad Padum est* Triduum, *& prope cœnobium cui* Lucedo *nomen,* Duria Baltea *amnis apud* Hastubiam *ex alpibus oriens, cui inferius adhæret* Crescētinum, *superius* Salugiæ, *& paulò suprà* Eporedia. Borbonius *per exploratores certior factus* Gounfierium *in* Galliā *reditum parare, ut inclinari eum uidet, timore sic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitium, abeuntémque premeret. At ille pro certo habens id quod erat, si quid de celeritate remitteret, eripi se non posse* Borbonio, *transuersis itineribus* Romagnum *peruenit, oppidum difficili ascensu atque arduo, nocte intempesta è* Nouaria *eductis copiis.* Mox *diuersis itineribus ad insequendos* Gallos *præmißi* Daualus, *qui serò circa* Romagni *uicinos uicos peruenit, &* Vastius, *qui frustra* Fontanettum *perrexerat: mißis tamen cum* Mercado *peditibus* Hispanis, *qui colles eos conscenderent.* Galli *conferti in eos impetum fecerunt, illique in fugā coniecti sunt.* Sed Daualus Ioannem Vrbinū *mox his submisit, qui & ipse multis cæsis irruente* Baiardo *pulsus est,*

cùm prius uulnus accepisset pila ænea impetitus. Itaque cũ *robore peditatus & equitum leui armatura* Daualus & Vastius *progreßi in pugnam: cùm & his &* Vandenesius & *ipse* Gounfierius *strenuè occurrerent, sensim suos recipere, & in castra ad* Gemium *uicum reducere eos coacti sunt.* Ex Hispanis *octoginta, ex* Gallis *uiginti eo prælio, quod fuit instar decursionis, uulnerati sunt.* Nocte *quæ secuta est, colles uicinos* Daualus *occupauit: nec* Heluetij *qui ad* Gattinarium *erant, ullis precibus adduci potuere ut flumen transirent, ita necessariò fuit* Gounfierio *ad eos transeundum.* Borbonius *perculsis instandum, ut &* Daualus, & Franciscus Maria & Vastius *aiebat:* Lanoius *abeuntes faustis ominibus excipiendos: nõ esse usqueadeò accisas res* Gallicas, *atque ut sint accisæ, præcisa salutis spe in desperationem uersos, cladem fortè illaturos.* In ea Cæsarianorum *altercatione* Gounfierius *nocte eductis* Gallis, *iam uenientibus ad ulteriorem ripam* Sicidæ Heluetijs, *qui* Eporedia *uenerant, uado fluuium transit.* Borbonius *celeriter summo diluculo è castris cum* Daualo & Vastio *profectus, paucos lixas & calones & saucios: qui nondum flumen transierant, impeditos & inopinantes aggressus, concidit: móxque aduentantibus integris copijs in alteram ripam reperto uado trãsiit cum equitibus mille, peditibus totidem, qui in equorum dorsum sublati sunt, omnes peritißimi globorum æneorum emittendorum.* Non dubitarat Gounfierius *quin ille omnia moliretur, quibus iter suum auerteret: itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis,* Italorúmque & Narbonensium *peditum, quos* Prouinciales *uocãt, cum* Casseo Tristanóque *relicto præsidio, ipse aciem instruebat.* Hi *cum à* Daualo *pulsi essent, uident futurum ut temerè progressus turpẽ haberet exitum, si hostes machinis bellicis potirentur, dandam esse ait operam, ut acceptum damnum uirtute sarcire-*

tur:uocatisque Vandenesio & Baiardo præstare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunam experiri, quàm per summam infamiam sinere hostes machinis potiri. Illi cum se ultro prælio offerrent, in Cæsarianos impetu facto machinas quidem maiores omnes abduxere, septem tantùm leuibus desideratis, quæ antea in aduersam ripam ab hoste celeriter transuectæ fuerant. Pedites tamen Hispani succincti machinis leuioribus dum modò instarēt, modò sensim se reciperēt, in gyrúmque uoluerentur, uitato impetu Gallicorum equitum, plures uulnerauere: in quibus Gounferius necatis tribus Hispanis, qui maius tormentum abducere parabant, sinistro brachio glande ænea ictus uulneratus est: Vandenesius quoque circa humerum grauioris pilæ uulnere accepto, post paucos dies animam exhalauit. Philippus Cerbelio & Paulus Luzascus Hispani leuiores machinas abduxere, eóque prælio specimen dedēre fortitudinis. Ea pugna Heluetij cum dicerent ad suos se recipiendos, non certamen uenisse, adduci non potuere ut Gallos in hostem ruentes sequerētur. Hispani rursus flumine traiecto ad suos se recepere. Iam Gounferius integra nocte longum iter emēsus erat, cùm Borbonius, Lanoius, Daualus, Franciscus Maria media nocte eos consecuti sunt. Heluetij iam equites Gallicos & machinas in medium receperant agmen. Tyrones præcedebant: uetus eques Gallicus, ut quisque plura stipendia meruerat, aut spectata eius esset fortitudo, à tergo sequebatur, nullo fragore, nulla perturbatione audita: sensim ita incedebant, ut neque ullus ordine se suo commoueret, neque celerius progrederetur: neq; ullis procursationibus hostium terreri potuere, quin aut somnū caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarent. Iam instabat, cùm se illi ad iter accingerēt, cum robore exercitus Borbonius. Nam ante huius aduentum miratus Daualus or-

dinem constantiámque, copias suas exiguas noluerat obiicere. At Gounfierius *qui imperatoris officia, oppressus acerbitate uulneris, minus commodè implebat, accersito* Baiardo: Vides, *inquit, quo statu sint res: opinio magni mali impendentis uincenda constantia.* Borbonius *quos persequatur immemor, quasi quasdam immittat in nos atque incitet furias, omnibus uiribus in perniciem nostram incumbit.* Si *uolumus quod reliquum est uitæ sine infamia traducere, omni nobis cõtentione, uelis remisque fugiendum, ne potiatur machinis bellicis.* Me *uerò uulneris magnitudo munus officij mei exequi & tueri uetat: interea principẽ te tantis copiis nominaui, & ad omnia te alterũ me fore dixi: itaque per sacra omnia illum animum adhibe quæso, quem fortem semper habuisti.* Erat Baiardus *naturâ dicax: atque eo tempore* Gounfierio *respondit,* M*agnificentius id sibi cessurum, si tantum decus imperiúmque prosperis rebus impertiisset: se tamen rebus afflictis & difficillimis sic adfuturum, ut & præstaturus sit quod debeat, & quodcunq; sibi acciderit, moderatè laturus.* Borbonius Daualúsque Gallis *instantes cum quatuor* Hispanorum *millibus, pilis plũbeis emissis, uariè equites Gallicos, extremúmque agmen carpebant: nec tamen ordines sensim incedentes perturbabant.* Baiardus *ut cohiberet hostes, cum lectissimis equitibus, ut interea præcedendi spatium pediti daretur, in confertos eos sese effudit.* Hispani *leuisque omnis armatura repentè expansa, impetum* Gallorum *fugiebant: rursus hortante* Borbonio *sensim ad iactum globi ænei pedem conferẽtes, multos uulnerabant: cõculcati sunt tamen prius aliquot ex hostibus.* Baiardus *dum equitum alas, ad suos se recipiat, uolubilis circumagit se, sub latere dextro glãde plumbea ictus corruit: ac sese circa uicinam quercum prosternẽs,* CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM *obtestatus*

est, se circundaret, se complecteretur, se tueretur. purgatáque præteritorum memoria animam ad se euntem exciperet, ablueret sua humanitate & gratia sordes, parceret misero, uultu placido intueretur, seu seruum, seu reum mallet: gratia se filium adoptatum ab eo, culpa reum factum, uinceret gratia culpam: ut diuina clementia maiore in scelere cresceret, malè quidem tot annis numen diuinum cognitum, parũ abesse quin humanitas superaretur sceleribus: se tamen excusso dæmonum iugo, nihil nõ beneficio sanguinis effusi, patrocinióque CHRISTI OPTIMI MAXIMI *sperare. Semianimísque adhuc uenienti* Borbonio *eúmque consolanti, nihil aliud respõdit quàm,* SERO ET VBINAM FIDES, HERE? *Cæsus &* Beuuosius *ex* Belnensi *nobilitate* Aurelijs *proximus. Constat curasse* Borbonium *ut sacro prius libamine sumpto decederet, quẽ & in huius funere multum profudisse lachrymarum certum est.* Symphorianus Campegius *narrat illum percussum, morientem hæc dixisse,* Mortem *se non ægrè ferre: etenim uenisse domo ut* Regi *uitam debitam tribueret: eo uerò nomine angi, quãdo manu minimè usus moreretur.* Nicolaus Quercetus *eius opera saluas reduxisse ait* Gallicas *copias, magnúmque ab eo strenuis uiris exemplum præbitum, quanto potior esse debeat probis dignitas sine uita, quàm uita sine dignitate.* Galli *tandem incolumes, paucis quibusdam* Heluetiis, *qui longius in hostes excurrerant desideratis,* Eporediam *uenêre.* Hic *finem factum sequendi* Gallici *scriptores aiunt, dissentiente* Hispano *scriptore, qui* Celando *oppido multas machinas bellicas relictas, à* Gallis *per* Fernandum Alarconem *abductas ait.* Laudem *deinde* Pompeiam *hostes recepere,* Federico Bozulo *qui urbem tuebatur, æquis conditionibus unà cum omni præsidio, saluis rebus omnibus emisso.* Rex *etsi belli aleam male cessisse uidebat, exte-*

nuariqué spes suas & euanescere, incolumẽ tamen exercitum, incolumémque Gounfierium rediisse lætabatur: atque ita res eius gestas commẽdabat, ut laudabilem eius ex Italia cessionem, quam hostes fugam uocabant, cessioni illi nobilissimæ Græcorum, qui Cyro iuniori militarant aduersus Persas, Xenophontéque imperatore non sine laude ad suos redierant, multis superatis hostium & uiribus & insidiis, conferret. Desiderasse uisi sunt Borbonius & Daualus in Francisco Maria toto hoc bello celeritatem, qui tamen unus nostra ætate exacuisse dicitur illam ingenij aciẽ, ad captandas rerum occasiones fortunæque prospero cursu diutius usus: aliud accidit Guydo Vbaldo, cui is successerat, cuius & eruditio & summa animi magnitudo constricta uinculis, labefactatáque aduerso exitu cõsiliorum prudentissimorũ, ius tamen suum retinuit. Et iam aderat annus millesimus quingentesimus uigesimus quartus, cùm mense Iulio Blesis Claudia Valesia Regina migrauit ad superos. Hanc lichenes morbo, aut non ita dissimili impetigine fama est occubuisse, imperitia medici: qui cum morbum erumpentem curare debuisset, abigere pharmacis adhibitis & aluo subducturum se receperat. Fuit ea stata quidem forma & liberali, sed summa integritate pudicitiáque. Abundabat illa innocentia, pietate, religione, obsequio in uirum, diligentia in familiares: nunquam insolens elatáque uisa, eundem uultũ eodem tenore referebat, grata ciuibus, iucunda plebi, nobilitati optabilis: ut in aduersis rebus constantiam, ita moderationem in secundis retinebat. Familiare illi nihil nisi de diuinis cælestibúsque promissis, cretionéque diuinæ hæreditatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à quibus esset offensa, afflictis multa condonabat, probis piisque uiris multa elargiebatur. Nemo eam ulla lucra ligurientem, nemo ad rem attentiorem, nemo ullis deprauatam cupidi-

tatibus, aut uidit, aut audiuit. Ita sapienter, ita scitè, ita eleganter, castum sincerúmque animi motũ singulæ eius sententiæ olere uidebantur, omnibus ut abundare ornamentorum generibus, omnibus uirtutibus quasi fontibus scaturire uideretur. Interea Borbonius *Daualum mittit ad Alexandriam oppugnandam, daturus operam ne usquã subsisterent* Galli. *Claudius* Boisius Gounfierij *nepos* Alexandriæ *præerat, & quanuis urbs satis munita uideretur ad pellendum hostilem impetum, ueritus tamen Dauali ueterani imperatoris astutias, nec uidens in quem usum amißis aliis urbibus retenta* Regi *Alexandria prodesset, deditionẽ facit, ea lege ut saluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in* Galliam *cum* Federico Bozulo *rediit.* Ante *aliquot mẽses frustra* Vitellius Romanus, *Hieronymúsque* Adurnius, *etsi stipati ingenti* Corsorum *multitudine, urbem ei eripere tẽtarãt.* At Borbonius *uel ueteribus stimulatus simultatibus, atque ex fœdere* Galliam *recepturus, uel* Cæsaris *iussu, ne tot copiæ dissoluerentur, cùm sciret* Regem *expeditionẽ nouam in* Mediolanenses *paraturum, ut eum ad sua tuenda reuocaret, prætexens etiam eam* Gallicam *præfecturam, cui uetus* Prouinciæ *nomen mansit,* Cæsarum *uetus esse beneficium, simul* Mediolanensem *agrum militum rapinis liberaturus, in* Galliam *cum ualidißimis instructißimísque copiis progreditur, unà cum* Daualo & Ioanne Vrbino & Philippo Cerbellione, *Italicísque multis proceribus.* Carolus Lanoius *qui ad* Astam *sedebat, mille se equites grauis armaturæ submissurum receperat.* Cæsar *quoque pollicebatur occupata reliqua* Narbonensi *prouincia, qua ex* Perpẽniano *aditus patet, uires se suas ei coniuncturum,* Henrico *intereà* Britãniæ *Rege cum* Burgundionibus *ad* Parisios *penetraturo.* Ricardus Pacæus, *qui ab* Henrico *legatus ad* Borbonium Cæsarianósque *uenerat, maximè eum ad bellũ*

acuebat: neruósque belli pecuniam ingentem afferens, authorfuit itineris accelerandi. Borbonius *primùm ignobilia aliquot castella, deinde etiam* Aquensem *urbem, cui* Aquarum Sextiarum *uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente* Rege, *fortunis quantum licuit sublatis, secesserant ciues) occupat: deinde crebris literis* Lanoium *admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, non ignarus his detractis rebus suis quantum mali constitueretur. Ille cum rem extraxisset uariis simulationibus, ad extremum totum illius postulatum causamque negligere se ostendit.* Cupiebat Borbonius Auenionem, Carpentoractũ, Cabelionem, Arelatem, *uicinàque alia loca inuadere.* Non *ita uisum* Cæsarianis, Maßiliam *malebant oppugnari, quæ semel occupata retineri facilè posset, magnóque usui* Cæsari *futura esset ad* Galliam *edomandam.* Hostes *hortante* Borbonio Tholoniensem *arcem aggreßi, multis admotis machinis ea sunt potiti:* Hugone Moncata, *qui è* Genua *cum aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim admouente.* Hũc *postea* Andreas Doria *adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarum unam abduxit, anchorariis funibus à* Iona *nauarcho* Gallico *iam præcisis: superuenit* Daualus, *qui reliquas ne prædæ essent* Gallis, *incendi iußit.* Pergit *deinde expositis à* Moncata Borbonius *machinis ad* Maßiliam *oppugnandam.* Huius *situs ex ueterum commentariis notißimus, ipsoque* Iulio Cæsare, *à quo aut eius præfectis urbs oppugnata est: at pleraque hodie munitiora.* Quin *post* Borbonianam *oppugnationem nouæ excitatæ munitiones.* Erat *portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari collocatis obseptus, hæ etiam alligatæ sunt turri, quam* Santoioannam *uocant.* Extra *mare fanum* Victorianum, *quod ualido præsidio munitum fuit: inde hortus regius, inde locus quem* Canalem *uocant, ubi ædificantur, or-*

nantur, reficiuntúrque classes. Et minus commodè tentaturus uidebatur obsidionem, qui fanum Virginis custodiæ dicatum, situm loco excelso, præsidio suo muniendum non curarat. Ibi nunc arx munitissima, eo enim occupato ciues facilè perterruisset. Relinquebatur ut ad portã, quæ ad Lazari templum spectat, cùm ea parte mœnia parum firma uiderentur, urbs quateretur. Miserat Rex ad urbem tuendam Philippum Chabotium Brionum *unum ex Aquitanis proceribus, cuius humanitate & prudentia in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur. Ille & fani, cuius suprà meminimus muniendi author, & substruxerat aliud munimen eo loco ubi erant molæ frumentariæ, sito excelsa parte urbis & media, machinisque bellicis dispositis uariè* Cæsarianos *infestabat. Hũc locum hodie* Galli *ualidius cõmunierunt. Superuenit deinde æquali cum imperio à* Rege *missus* Rentius Cerrus, *cum bellico multo apparatu delectisque* Italorum *turmis. Fama est missum à* Borbonio *ad urbem caduceatorem, qui* Gallos *ad colloquium euocaret.* Hi *cùm non detrectarent colloquium, sperantes futurum ut ille solueret obsidionem, prohibitos à* Cerro, *qui diceret urbem obsessam quæ per colloquia ad hostem tentetur, iam pro dedita haberi: proinde si quis egrederetur ad colloquiũ, futurum ut redeundi iter præcluderet.* Brionus *dum animaduertit subuehi hostium machinas, ad portam minore præsidio quàm deceat misso* Iona, *cum* Massiliensibus *aliquot* Gallicisque *peditibus, uariè hostes fatigauit.* Nanque *illi è portu conscensis onerariis nauibus, in alteram ripam euaserant, hisque cæsis qui tormentis uehẽdis occupati erãt, reliquos in fugam uertunt, tormenta quoque iam abducebant.* Id Borbonius *intuitus,* Daualo & Cerbellione *repentè uocatis, cum delectis* Hispanorum *cohortibus adcurrit,* Galli *numero inferiores cessere: ita tormenta recepta: quidã*

tamen feruescente acrius intumescentéque mari absorpti sunt: reliqui unà cum Iona *faustis acclamationibus excepti.* Aegrè *ab hoste admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petrosa perfodi uix posset ad excitanda opera.* Ad *hæc ipse* Doria & Ionas *circumactis undique myoparonibus, uariè eos, & oppidani quoq; fortuitò emissu tormentu infestabant.* Antonius Rupifocaldius *quem uulgatiore cognomine* Barbesium *ab oppido in* Xãtonensiũ *præfectura sito, uocát, admonet* Brionum & Cerrum, *sibi si ducenti milites dentur, futurum ut hostes opere prohibeat.* His *attributis munitiones acerrimè impediebat: multisque cæsis reliquos in fuga solum spem habere compulit: audaciúsque eos premere & instare cœperat, ni ueritus ne à multitudine circunueniretur, aliquot captiuis abductis spolijsque hostium in urbem rediisset.* Ille *eo nomine deinceps innotescere cœpit, a* Briono Cerróque *palàm commendatus.* Borbonius *deinceps cautior futurus est ad eas eruptiones coercendas.* Vincentius Tibaldus Romanus, *gentilitate proximus* Cerro, *non quò aliquid delibaret de laude* Rupifocaldij, *at incensus animi magnitudine, acceptis* Italicis *aliquot cohortibus, porta quam* Regiam *uocant, dissentiente* Cerro *ipse quoque perrumpere hostiles munitiones constituit: rémque feliciter exorsus, ancipiti prælio hostes distinebat, cùm in insidias quas* Borbonij *iussu* Daualus *misso* Alphonso Vastio *parauerat, præcipitatus esset adolescens omnibus rebus ornatus, fortissimè pugnans, occubuit: fugientes alios cùm hostes effusè usque ad mœnia sequerêtur, inde abacti sunt machinis bellicis: quidam etiam circa portam cæsi, in quibus fuit* Rodoricus Corius *signifer* Vrbini: *repressæ satis uidebantur* Gallicæ *eruptiones.* Borbonius *cõtinua munimenta ad mare circunduxit, turriculisque excitatis effecerat dispositis militibus, ne opera illi turbarent,*

néue impedirent impetum machinarum: ea enim opera uix quadraginta passus à muro aberant: & iam ita strauerat mœnia, ut irrumpēdum sibi uideretur in urbem. Ita enim collocarat machinas, ut plures simul uno eodémque puncto uoluerentur, stragémque afferrent strepitu quodam & fremitu ingenti & horribili: & miles Gallicus, cui nulla dabantur interualla requietis, succumbere laboribus uidebatur. At Brionus & Cerrus intus pro dirutis reficiebant muros: ac tametsi multis urgebantur angustiis, tamen nulla eos res magis quàm uigiliæ assiduæ fatigabant. Interea è superioribus colliculis ex urbe emissis tormentis, uariè tentoria Cæsarianorum lacerabantur. Accidit ut quodam die in ipsum tentorium Dauali ingens emissus globus, sterneret unum ex eius familiaribus, qui uix sex passibus ab eo aberat. Itaque Daualus accito puero tolli ab eo mox globum iussit, ad Borboniúmque perferri, rogāte puero & sciscitante Dauali nomine, essèntne hæ claues Massiliæ? Id ille rogare puerum iusserat, cauillo impetens Borbonium, qui prædixerat futurum ubi ad portas Massiliæ processisset, ut sibi ciues cum clauibus urbis occurrerent. Est uerò Daualus omnibus, propter summam uirtutem summámque nobilitatem, maximè propter Regis captiuitatem, atque egregiā operam totis his prœliis Cæsari depensam, notissimus. Multi uerò machinis magni apud hostes nominis concisi sunt, in quibus fuere Franciscus Gusmanus & Ludouicus Calecus Hispani, Franciscus Cantelmus, & Titus Fanfulla Parmensis, & plures alij. Cùm iam strata satis uiderentur mœnia, Borbonius, Motta, Pomperanus, Pelusius, reliquiq; Galli qui Borbonium secuti fuerant, signum inuadendæ urbis proponendum putabant. Hæc cùm etiam ipsi ueterani Hispani milites sentirent, & cùm in eam sententiam incitati prædæspe loquerentur, unus erat Daualus qui dissen-

tiret: futurum enim coniectura augurabatur, intus nouo refecto muro ingenti ut strage depellerentur, præsertim Briono *&* Cerro *ita uigilantibus, ut decem iam noctes ipsi ad mœnia excubarint, ut constabat per* Corsum *exploratorem, qui infesta omnia futura* Cæsarianis *palàm iactitabat*. Tum *multi concurrunt, orant* Daualum *educat omnes ad oppugnationem: alioqui futurum, ut* Borbonio *hortãte ad quem summa imperij pertineat, ipsi ultro urbem sint inuasuri*. Ibi Daualus *uerò æstuare dubitatione, uersaréque se in utranque partem*. Tum *uerò simulans se uictum eorum rationibus, id impetrauit, ut uelocissimi aliquot ex* Hispanis *mittantur qui impetu facto excutiant saluísne rebus urbs posset oppugnari*. Hi *cùm irruissent per deiecta mœnia, quibusdam cæsis, omnibus uulneratis, renunciant obseptum undique dirutum locum nouis munitionibus, ingentes specus concauatos, hos picato apparatu aptissimo ad incendium excitandum refertos: ita futurum, ut priusquam ad teli iactum uentum sit, alij incendio flagraturi, alij semiustulati in hostium potestatem uenturi sint*. Borbonius *uerebatur, ne per* Hispanos *pedites fucum sibi fecisset* Daualus: *itaque in uetere permanebat sententia urbis oppugnandæ*. Rex Massiliæ *obsidionem grauiter ferens, contracto ingenti peditatu ex* Heluetiis, *equitatúque* Gallico *instructissimo, cui* Iacobum Palicium Chabaneum *præfecit*, Palicium *præmisit ad* Auenionem, *ne fortè hostes qui uicini erant* Aquis Sextiis, *consilia inirent de urbe ea intercipienda*. Is Auenionẽ *profectus, urbe quidem minimè exclusus est à* Francisco Claromontano *Legato põtificio homine* Gallo: *cum tamẽ urbs pontificiæ esset ditionis, claues urbis penes eum ad quẽ summa imperij pertinebat, manere æquum aiebat*. Rex *consternatus ea altercatione raptissimè* Tremolium, Maserianum, Aubignium *ad eum misit, qui reciperent futurum salua*

omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent pupurati pontificij, cuius fratres cùm honorificis functionibus in Regia fungerentur, unus etiam Narbonensi prouinciæ præpositus esset, mirabatur hunc immutatum, qui splẽdidissimis sacerdotiis, Auxitanensique præfectura maxima (quæ multo omnium opulentissima est apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admissus cum esset, hominẽ placauit ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiæ potentiæ, & fidei traditis omnibus portarum clauibus permiserit: Aubignio cum ueteranis alis equitum custodia urbis data: Palicius & Tremolius properabant ad obsidionem Massiliæ soluendam. Horum aduentu & fama uenientis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto commouere se obsidione urbis uolebat: simul etiam ueritus, quod & aiebat Daualus, ne Mediolanensem agrum milite uacuum nacti Galli, facilè Cæsarianos pellerent; mutato consilio transiit in Dauali sententiam: soluta urbis obsidione post quadragesimum diem, Rex Aquas Sextias cùm excessissent hostes, mox quoque recepit. Ibi deliberatum est an ipse Mediolanum proficisceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Lescunus, cùm iã in exitu æstas esset, differenda belli consilia in uer proximum aiebant: præsertim cùm robur exercitus exteris constaret, qui ægrè retinerentur sine nummis. Gounfierius, Sãmarsallus, Ioannes Barra, Philippus Chabotius Brionus minimè differendum bellum, instandum hosti perterrito censebant: ueterani proceres ut maximè hosti sit instandũ, præsentem Regem reuocabant à bello: uulgus Gallicum, ut ex ueritate pauca æstimat, authorem fuisse Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abest à uero, ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiens salutare minimè ausus sit: pro certo habens futurum, ut illa profe-

ctionē remoraretur. Indicarat enim ea per literas esse quædam quibus angatur & solicitetur magni momenti, quibúsque uerendum sit ne ipse premeretur: quæ non audeat committere epistolæ, ea mutui sermonis communicatione egere: aculeos quosdam & scrupulos solicitudinum insidere atque urgere, qui mutuo congressu exhauriri poßint: adfuturam se intra paucos dies. Ille hæc ueritus mox sese proripuit: abiens tamen illi administrationem omnem regni reliquit. Aßidebat uerò Ludouicæ Antonius Pratianus iurisprafectus, absentéque Rege omnia illi exequebātur, in speciem uocatis aliquot proceribus. Sic & ante multos annos matri curam regni in Heluetios Sfortiámque Maximilianum moturus, delegarat, aßidente tum ei in locum Pratiani iurisprafecti, qui cum eo proficiscebatur, Mondoto Martonio præside Parisiensi. Hunc Rex mox regnum adeptus, cùm Pratianum iurisprafectum designasset, in locum Pratiani ex Burdigalensi præside Parisiensem renunciauit liberalitate eius cognita cùm ad Cantabros recipiendos adolescens profectus esset, eiúsque industria factum, ut & Rex Martonios alios complecteretur, & Robertum Martoniū, quem Bouensem uocabant, multis obeundis legationibus præficeret, in quo ille dexteritate ingenij multum ualere uidebatur. Itaque cùm Carolus Geldriæ Dux cum multis copiis Hollandiā ingressus, cæde, incendiis, ruinis omnia strauisset, Medelbicum diripuisset, Alcmariam spoliasset, Sparandānum incendisset, Aspera capta in oppidanos ita sæuiisset, ut & pueros in gymnasiis inuentos trucidaret, miserriméque sæuisset in uagientes infantulos ad cunas repertos, manente tamen prius pace inter Cæsarem & Regem, misso Rex Roberto Martonio Bouensi cùm frustra id alij tētassent, per eum conciliauit Geldrum Cæsari. Iam Borbonius & Daualus maturabant fugam, ita tamen instructā

acie,ut lacessiti facilè uim depellerent. Annáque Mommorantius, Bozulus, Marchianus, Aubignius, & plures alij tardius insecuti hostes erant proximè, cum Borbonius pugnæ ciendæ auidissimus, qui & antea Egulium suppræfectum Ruthenorũ temerè inuectum represserat, sistere suos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiæque instaret, iter ita accelerauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus imposuisset, minores uerò minutim scidisset, eásque iumentis imposuisset, ut ex eodem ære cùm Mediolanum uenisset, reficerentur. Rex per Cottias Alpes celeriter uolens Cæsarianos anteuertere, Mediolanum properabat: idque ratus Borbonius continuatis nocte diéque itineribus suos urgebat, effecitque ut prius Papiam perueniret quàm Galli. Ibi Cæsariani deliberaturi accersebant Franciscum Sfortiã, qui ueritus Gallicas copias cùm diceret non esse se auem, ut cauea includatur, adduci non potuit, ut se Mediolano ab obsidionem perferendam teneret: uitatóque Cæsarianorum colloquio suspectus eis fuit. Iam Borbonius, Lanoius, Daualus, Antonium Læuam cum sex Germanorum millibus, Hispanísque octingentis, cum machinis multis bellicis apparatúque machinario maximo, Italorúmque cohortibus aliquot Papiæ præfecerant: uidentes futurum Regem, ut erat magni animi, ægrè post se Papiam relicturum. Atque ille urbem propugnaculis nouóque opere cõmunierat, magnam uim frumẽti coëgerat: recensuerat oppidanos omnes qui arma ferre possent, tormenta aptis locis locarat, singula loca suis custodibus firmarat, molas manuarias multas parauerat, nihilq; sibi reliqui ad molestam longámque obsidionẽ tolerandã fecerat. Erat Papiæ cum Læua Garcia Mauricus impiger, reique militaris peritissimus, cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita est. Rex misso Michaële Salutiano cum alis

aliquot equitum, submissóque mox cum maioribus copiis Iacobo Palicio, *&* Ioanne Albanio, *repentè* Mediolanum *occupat: ea quidem celeritate, ut cùm* Borbonius, Lanoius, Daualus *diffisi uiribus cederent, abiréntque* Romana *porta*, Galli Ticinensi *&* Vercellensi *urbem occuparēt*. Galeatius Capella *ait, si eo die* Galli Cæsarianos *secuti fuissent, nemini dubium fuisse, quin eo die debellatum fuisset*. Sed *persequētibus* Gallis, *cùm temerè qui inuecti repressi essent, rediissent, frustra id fuisset*. Nam Daualus *uariis locis cōstitutis* Hispanis, *qui pilas plumbeas in* Gallos *ruentes emitterent, facilem fugam suis efficiebat: authorémque scribunt, qui* Tremolij *res gestas scripsere, illum fuisse* Regi, *ut properè hostes insequeretur, quocunque illi se reciperent: nec tempus tereret in urbium oppugnationibus, ubi* Gallicus *ardor flueret, remissúsque parum posset: id illius consilium repudiatum*. *Misit deinde* Rex Tremolium, *qui* Proregis *nomine* Mediolano *præesset: huicque postea si quid hostes mouerent, subsidio misit* Frācis*cum* Borbonium *sancti* Pauli*ni* Comitem, Vaudemontium Lotharingum, Thomam Fuxeum, Lescunum, Theodorum Triuultium. Circa *finem* Octobris *mensis, deliberante* Rege *satiús ne esset aut* Comum *aut* Laudem *aggredi, an uerò potius* Papiam, *cum ueterani omnes proceres, in quibus erat* Ludouicus Darsius, *qui pedibus æger lectica aduectus fuerat, censerent aut* Como *aut* Laudi *admouendas copias*. Gounfierius *cui* Sammarsallus *quoque hærebat, à regia maiestate ostendit alienum esse, relicto proximo hoste longinquum consectari*. Huius *sententia tantum ualuit apud* Regem, *ut medio ex itinere* Albanius, *qui iam* Laudem *à* Tremolio *præmissus fuerat, reuocaretur*. Daualus *ubi uidet* Regem *ad* Papiam *contendere, qui* Laudem *relicturus erat, consilia de ea retinenda non abiecit*. Borbonius *autem in* Germaniam *transit noua* Ger-

manorum auxilia coacturus. Lanoius ita consternatus fuit Gallorum aduentu, saluas ut sibi res futuras desperarit, donec trans Abduam se reciperet: ex quo apparuit postea malo omine ad Papiam peruentum. Rex castra posuit inter ædem sacram Seruatoris, quam uulgò Saluatorem uocăt, & Lanfrăchi ædem, uia militari qua ad Laudem itur. I. Chabaneus Palicius substitit cum prima acie: Anna Mommorantius à Gounfierio cui familiarißimus erat, in insulă missus, ut impediret exitum hostium. In hunc Læuæ iussu cum paucis Germanis, pluribus uerò Hispanis, Garsia Mauricus urbe erupit, & quibusdam utrinque cæsis, arcus pontis postremus concameratus incisus est. Vtrinque deinde & à Læua & à Mommorantio munimentis perductis, postridie occupato suburbio, Mommorantius molas, quæ secundum Ticinŭ sitæ erant, partim ui admota, partim tormentis emißis comminuit. Eo factum cùm putaret ut illi fame essent laboraturi, spe lapsus esset, cùm trusatiles molas, prius id præuidens Læua, parasset. Has interdum homines, interdum asini & equi in gyrum adigentes, ne quid desideraretur effecere: hæ uersabantur & quibusdam locis publicis & sacellis, & in ipsa academia ciuilis pontificiique iuris. Ita pinsorum uoces inconditæ nobilißimo loco strepebăt, ubi paucis antè annis Iasonis, Deciorum, Curtiorum, Picorum, cum admiratione acuminis auditæ fuerant. Erat turricula in ripa Ticini haud longe à muro lateritia, obseptáque erat præsidio Hispanico: hanc Mommorantius adcurrente quoque Claudio Longauillano cæsis Hispanis recepit. Barlandus narrat Hispanos pactos corporum salutem, à uictoribus Gallus suspendio uiolata fide necatos. Alij cùm per præconĕ sæpe moniti, deditionis omnes leges repudiassent, ui expugnatos aiunt cŏcisos: cŏstratóq; pŏte ad mutua auxilia submittenda facilior locus uidebatur. Ex ea turri-

cula pilis emißis ita perterrebant Galli oppidanos, consiliũ ut ineundum Leuæ fuerit de ea diruẽda. Itaque multis, iiſque ingentibus admotis machinis, celeriter diruta eſt quibuſdam oppreßis. Pergit Rex urbem oppugnare, quaſſatiſque mœnibus, & à ſe & Palicio ad propugnaculũ Aquitanos cum Sanctoſtephano & Ambleuillano mittit: atque hi munitionibus præruptis, ſi recentes alij ſubmißi fuiſſent, poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo fert auxilium, multis uulneribus confecti rediere. Et ſanè ſperabat Rex futurũ, idque malebat, ut afflictis rebus hoſtes agerent de deditione. Ipſe cum alueo ueteri uult Ticinũ deflectere: impenſis factis grauißimis, fruſtratus eſt: addunt & alij multis de cælo aquis decidentibus impetu aquarum opera corruiſſe. Cúmq; Ticinũ poſtea Rex diuertiſſet, foßis & uallo à Leua excitato impeditum ne uim admoueret: quod ſanè dißidet ab his qui omiſſas munitiones ſcripſere. Eo quoq; tẽpore poſtulatus unus è Cæſarianis maieſtatis, quaſi Regi per literas indicaſſet laborare obſeſſos ſulphurei apparatus inopia, cùm tormentis facta infectáque efferre cogeretur, damnatus eſt. Raptus ad ſupplicium ſaniorem mentem Leuæ imprecatus eſt, qui crudelitatem exerceret in ſe innocentem, ut eo exemplo deterreret Germanos ne ſe commouerent. Reſupinato & diſtricto carnifex pectus aperuit gladio, manu ſanguinolenta, cor, hepar, præcordia abſtraxit, minutímque in fruſta reliquas partes corporis diſſecuit, improba ſimulatione tegente hoſte crudelitatem: omnéſque Nerones & Phalaridas, Domitianóſque uincẽte exemplo propoſito animi parum memoris humanæ ſocietatis. Claudius Longauillanus dum incautius munitiones ſpectat, glande plumbea ictus, magnum ſui deſiderium reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem, clandeſtina inita fœdera inter Clementem Pontificem Ma-

ximum, Regem & Venetos: missóque I. Matthæo Giberto Veronensi pontifice, hortabatur Cæsarianos Põtifex ad inducias, donec conuenisset inter Regem & Cæsarianos. Eóq; uentum est, ut principio ferrentur hæ leges Cæsarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent, retinerent: id si displiceret, penes Pontificem quasi sequestrum interea Mediolanũ maneret: Ipse cùm se fœdere Adriani nõ teneri diceret, ne Florentini, Senenses, Lucenses pactã prius pecuniam numerarent, effecerat. Rex sublata induciarum spe, I. Stuardum Albaniæ regulum & Rentium Cerrum, attributis eis decem peditum millibus, sexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, consilio maximè Pontificis ad quem miserat Ioannem Lãgiachum, & Venetorum: ut reuocaret Cæsarianos ad sua tuenda, dissuadentibus multis qui copias distrahi nolebant: desideraturus est Rex eas postea copias. Ille in Senensium fines profectus, adiuuante etiam Fabio Petrucio, qui Senensibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica, & pecunias ad bellum palàm sumpsit. Clemens tamen cùm spe Albanium lactando, remoraretur eius iter, uel pacis sequester esse uult, utrique & Cæsari & Regi ex æquo defert, & Cæsarianis & Gallis æquè suspectus. Ac postea parum abfuit rumore pugnæ aduerso intellecto, quin Albanius Romæ ab Hispanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuisset, libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanoius, ni Daualus multis precibus dissuasisset, & in aduentum Borbonij differentur ut ea consilia impetrasset, ad Neapolim tuendam redire uoluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur, concursus est ad Lauam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatis seditionis stimulatore & concitatore, à quo & dissipatos ferunt sermones de Papia Regi dedenda. Itaque

Arnol. Ferroni de rebus ualde

ualde fuit prouidendum Laeuae*, ne in hanc tantam materiem seditionis ea funesta fax adhaeresceret, & undique à ciuibus magna acerbitate exactis pecuniis, sumptísque pãnis quibus illis uestes confectae sunt militares, solutóque stipendio sedauit seditionem: iussítque uasa sua omnia argentea liquefacta, & inde pecunia conflata, in eos erogari: palàm quoque sumptis donariis, statuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è sacris omnibus locis.* A Laeua *quoque* Azornius *ad coenam uocatus, ueneno sublatus est: neque expertem* Laeuam *fuisse huius consilij palàm omnes praedicabant. Saeuiente uero hyeme cùm ligna ad obsonium parandum deessent,* Germani *lautissimè aedificatas aedes* Papiensium*, asseribus contignationibúsque direptis, nudabant, eísque pro lignis utebantur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibusdã pro re seria scriptum, missum fuisse clàm à* Rege *ad* Laeuam *sodalitij* Frãciscani *hominem, qui* Laeuae *fuerat olim à sacris confessionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia solicitaret eum ad* Papiam *dedendam.* Huic *ob uitae morúmque sanctimoniã, & opinionem quam olim de eo conceperat, illum pepercisse, cùm prius laqueum interminatus esset: admonuisséque operam potius dependeret sacris uoluendis, quàm acuendis hominibus ad uiolandam fidem: id ipsi etiam* Caesariani & Laeuae *familiares falsum fatentur.* In *castris regiis iactatum, obsessos ad eam caritatem rerum penuriámque uenisse, ut consumptis equinis asininísq; carnibus, uix hae reperirentur, cùm gallina nummo aureo* Gallico *ueniret.* Cùm *tamen constet cõuiuia eos profusissimè iniisse, quasi in summa omnium rerum copia.* Cursitabãt *è* Papia *in castra* Gallica Hispanorum *exploratores, & ad* Daualũ & Lanoiũ, *quorum dubia fide* Rex *utebatur.* Daualus *certior factus ob stipendia non soluta periculum esse ne tumultuentur*

Germani ueteranos duos subornat specie mercatorum, qui prætextu uini in castra regia deferendi, fixis tabernaculis ubi primùm licuit ancipiti prælio occupatis Gallis, Papiam *se proripuere, triáque nummûm aureorū millia* Laeuæ *reddiderunt, affirmantes paratam quidem reliquam esse pecuniam, fieri uerò non posse hoc tempore circunsidentibus* Gallis *itinera omnia, tutò ut in urbem inferri posset.* Ita *illis ad tempus placatis, admonitóque* Lauæ *de toto* Borbonij Daualique *consilio, qui regia castra inuasuri essent, utrique se ad belli præmia ubi debellatum esset accingebāt.* Sed *&* per Hispanos *qui conscientia sceleris patrati, in* Gallica *castra transfugerant, rursus eis solicitatis à* Daualo, *expiatione omnis sceleris condonatione´que proposita, pecunia allata* Lauæ. Interea *per* Alphonsum Ferrariensium *regulum curatus ingens apparatus sulphurei pulueris in castra perductus est:* Ioanne´sque Medices *oblatis à* Rege *summis stipendiis cum multis cohortibus equitatúque lectissimo, relictis* Cæsarianis *in castra* Gallica *uenit pridie nonas* Decembres. Huius *aduentu territi obsessi, cùm candida uexilla quindecim haud longe à mœnibus ostentata fuissent: conatíque sunt* Medicei *pedites admotis scalis subire muros, uano conatu, cùm* Germani *irruentes omnes deiecissent.* Cùm Germani *quererentur integra stipendia non soluta,* Læua *intelligens flaminibus templi quod* Maius *uocant, pecuniā esse reconditam, omnes accepit: argenteósque baculos, qui instar fascium & insignium* Ticinensis *gymnasij præfecto præeuntibus apparitoribus circunferri solent, in usus suos conuertit.* Nonis Ianuarij Rex *imperat turrim mœnibus sitam machinis quati, tētaturus hac parte irruptionem.* Hæc *biduo quassata uel ita corruit, ut ruina muri aditum difficilem* Gallis *præberet, uel ut alij aiunt, ex parte tantùm concussa irruptionem distulit.* Carolus Borbonius *qui ad* Fer-

 dinandum

dinandum Cæsaris fratrem, ad noua auxilia Germanorum paranda peruenerat, etsi pauca pecunia accepta cùm accendisset spe prædæ pollicitationibúsque Germanos, sex peditũ millia, duo equitum contraxit. Venêre cum Borbonio Georgius Franispergus, *quem alij* Fronspergum *uocant,* Marcus Psittacus Empsus, *quem & Sithium uocãt, & qui equitatui præerat* Nicolaus Salmus. Hos *Germani scriptores magis* Borbonij *uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim omnium optimè comprehẽdere Germanos, quos olim multis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obsequio, cum iis communicare quod habebat didicerat) pellectos scribũt ad iter, quàm* Ferdinandi *hortationibus.* Borbonius *cum his Germanorum auxiliis sexto Calendas Februarias uisus in agro Laudensi: is se deinde cum* Lanoio Daualóque *coniungit ad* Laudem. Huius Daualique *consilio ad* Papiam *contendunt: quippe cùm dubio prælio ex urbe irrumpentibus Læuianis pugnari posset, & foris multæ peditũ equitumq; copiæ adessent, Regẽ sese intercepturos non desperabant: quem affirmabat* Borbonius *nunquam se è* Papia, *nisi aut uictorem aut uictum, commoturum: ita ei esse constituta consilia, etiam accisis rebus, ut magis pœniteret eum*
" *cœpisse, quàm liceret desistere:* Qui *strages tantas iam præ-*
" *lia iactando ciet, quid non aduẽtu nostro ausurus?* Mox *rui-*
" *turum in pugnam scio ferocem: ita futurum ut* Ticino *no-*
" *bilior Gallicis cladibus locus non relinquatur.* Rex *nũciato* Borbonij, Lanoij, Daualique *aduentu, ex* Rhetis & Sedunis *noua accersiit auxilia:* Ludouicúmque Palauicinum Manfredi *fratrem* Guydonem & Fanciscum Rangonios *cum aliquot peditum equitúmque turmis, oblato stipendio ad se inuitat.* Accidit *autem ut* Palauicinus *annonam, quæ in castra hostium inferretur, attributis sibi peditibus mille quingentis, & quadringẽtis equitibus impediret, nactúsq;*

Cæsarianos interciperet, & iam Sfortiæ qui Cremonæ substiterat terrori esset, dum Casale maius muniisset. Missus est ad eum reprimendum à Sfortia Alexander Bentiuolus Bononiensis. Admonuerat Franciscus Rangonius Palauicinum per literas, se intra paucos dies cum delectis equitibus peditibúsque uenturum. At Palauicinus contemptus Sfortianis, ne participem adsciscere uideretur laudis Rangoniũ, occurrit mox Bentiuolo: pugnatum est utrinq; summa alacritate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortiæ, quam ab eo acceperat (constabat ea ueterano milite) cùm immisisset in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & dißipauit. Palauicinus equo excussus, cùm suos ad pugnam reuocaret, captus est: reliqui fuga sibi consuluere multis & captis & cæsis. Eodem tempore Michaël Salutianus Genuenses Sauonensésque obsidebat: Andreásque Doria pro Gallis, & Hugo Moncata pro Cæsarianis classe instructa aderant. Defertur ad Moncatam Gallicos pedites ad Veragrium sedere oscitantes, uino, luxu, epulísque diffluentes. Is classi impositis peditibus ad eos opprimendos contendit. Pombrianus & Sanctochemantius è Lemouicensium nobilitate, cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corso, Gallicis Italicísque cohortibus præerat: & tametsi ægrè in officio militem continerent, ipsi tamen cum paucis aliis excubabant, uigiliásque agebant. His cùm esset nunciatum adesse hostes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis omnibus ad arma. Moncata qui fucum sibi factum uideret, & ad suos se in classem recipere uellet, classem reflantibus aduersis uentis soluisse uidet: suos tamen expediens ad pugnam paulùlum restitit, donec undique suis fugiẽtibus capitur. Rex omissa Genuæ obsidione, ad se euocat mille pedites Italos. Hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter se accinxerant, peruenerántque nullo ordine in agrum Alexandrinum.

num. Praeerat Alexandriae Gaspar Maynus, is certior factus palantes eos uagari, alios stertere, cum octingentis peditibus centúmque equitibus Alexandria egressus, in eos impetum facit: faciléque oppressis multis, reliquos in fugã uertit. Multi tamen in Castellatium oppidum perfugêre, quos & ille obsessos ea conditione recepit, ut armis equísque acceptis saluos emitteret. Tibaldus & Gigantius antea Sauonam ad Salutianum redierant. Rex concussus Borbonij, Lanoij, Daualíque aduentu, Tremolium, Franciscum Borbonium, Lescunun qui mediolani erant, ad se euocat, cura Mediolani mandata Theodoro Triuultio, quid agat
» *consulit. Tum Tremolius senior, Papiae oppugnationem tãtisper differendam ait, donec traducto in tutiora loca exer-*
» *citu, trans Ticinum nouum belli ineant cõsilium, aut ad Binascũ motis castris: uetera illa militarium hominũ iactitãs,*
» *Citius uenire periculũ cùm contemnitur, contemníque esse*
» *leuius quàm percuti: eripienda esse tela irato Borbonio, nõ*
» *danda: uenire iratũ, uenire uitae suae prodigũ, uenire cum le-*
» *ctissimis Germanorum copiis: adesse Lanoium & Daua-*
» *lum cum Hispano pedite ueterano, qui mori sibi tutum pu-*
» *tet, adeò praemiis praedáque accensus ruiturus sit: qui mor-*
» *tem sic negligat, metuendum. Honestum laudabiléque esse*
» *seruire tempori, cedere fortunae ad tempus. Erumpentibus*
» *Laeuianis ex urbe, urgentibus Caesarianis alia parte, facilè*
» *futurum ut Rex facilius obsideatur, quàm obsederit Pa-*
» *pienses. Magna spe obsessam Papiam, nunc aduentantibus*
» *hostium uiribus, fortunae uim temporúmque rationem in*
» *consilium admitti debere. Adhibendam eam cautionẽ qua*
» *non solùm gloriosis consiliis utamur, at paulò etiã salubrio-*
» *ribus: fortissimos & Reges & Imperatores aduentanti-*
» *bus hostibus soluisse olim obsidionem, ne duplici hoste op-*
» *pressi suos perderent: Ticinenses & Lauam, qui soli robur*

" *Gallicum sustinuerint, quanto audaciores factos* Cæsaris
" *lectißimis copiis aduentantibus? Sic instare futura mala, ut*
" *tamen uitari poßint prudentia.* Transiere in Tremolij sen-
tentiam Palicius, Lescunus, Franciscus Borbonius, Suffor-
tius, Sanseuerinus. At Goũfierius *ita castra munita aiebat,*
" *ut uis hostium metui non debeat.* Proinde *ita quidem agẽ-*
" *dum, ut nisi potioribus oblatis conditionibus prælio non*
" *decernatur, ita dilapsuras hostiles copias quibus nulla sti-*
" *pendia persoluantur: ut potiamur commodis, ferenda in-*
" *commoda.* Fraudes se Borbonij & Dauali *semper ueritum,*
" *nunc minus esse noxias cùm sint apertæ: miserum esse angi*
" *metu mali, quod nondum impendeat: rarò periculum sine*
" *periculo uinci: alios* Regem *uidisse uentos, alias prospexisse*
" *animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non*
" *ceßisse, aliis turbinibus ac fluctibus regni nauem saluam in*
" *portu collocasse.* In *rebus dubiis plurimum ualere animi*
" *magnitudinem.* In *eas plagas iam irretitum* Borbonium
" *transfugam & exulem, unde se explicare uix poßit: huius*
" *belli conficiendi multo se maximam spem in erecto* Galloru͂
" *animo posuisse.* Incumbendum *esse omnibus, ut in alieno*
" *solo ad bellum laboréſque assuefacti, de retinenda pristina*
" *gloria soliciti sint.* Itaque *æquum esse expergefieri & accẽ-*
" *di, & ad præliu͂ (si res exigat) nunc maximè gerendu͂, ani-*
" *mum adiicere: nec patiendum talem occasionem diuinitus*
" *oblatam elabi, nec committendum ut fraudi sit cunctatio:*
" *dandam potius operam, ut illata plurima incommoda nu͂c*
" *uindicentur.* Papiensibus *ut primæ oppugnationis exitus*
" *animos dare, ita dirutos paßim muros, summámque rerum*
" *omnium penuriam solicitos habere.* Neque *enim facilem*
" *refectionem deficiente materia, & multis iam aut belli*
" *impetu, aut inedia extinctis, maiore multitudine opus esse*
" *ad tuendam urbem.* In Gounfierij *sententiam trãsiere multi*

ex nobilitate Gallica, quos ætas immatura feroces, & ad omnes casus promptissimos reddiderat. Rex eam sententiã *quæ ultimo loco dicta est approbabat, hortante maximè* Sammarsallo, *qui* Cæsarianorum *uires eleuans, blanda pro ueris solitus ingerere, opinione prudentiæ sibi conciliata fallebat: magnisque additis munitionibus & fossis à tergo, à fronte, & sinistra firmarat castra, antea septi etiam* Papiensis *mœnibus ea obtexerat.* Borbonius *patriæ immemor, cui unà cum* Lanoio *decretum erat supremum imperium, priusquam è* Laude Cæsariani *mouerent in* Regem, *milites hac sibi oratione uocatos, excitandos putauit:* Tandem *aliquando commilitones lætor illuxisse diem, quo potestas uobis daretur, ut quantum animi, quantum roboris, quãtum fidei uobis inesset, &* Cæsari *de uobis optimè merito, & ciuibus* Papiensibus, Antonio Leuæ, *fidelissimisq; sociis* Germanis *ostendẽdi daretur occasio.* Me *quidẽ ipsum nihil æquè ac pulcherrimæ uictoriæ adipiscendæ cupido sollicitabat: ita diurnis nocturnisque horis agitabam, si quà possem pulcherrimorum facinorum patrãdorum uobis author esse: uoto enim meo abundè id sufficere arbitrabar.* Id *uerò supra uotum, uictores nos uolitare per ora hominum seruitute depulsa à fidelissimis sociis, suóque decori pristinæque maiestati restituto imperio.* Ac *mihi quidem quandiu in* Gallia *olim uel leuissimam spem uidi ab eo quo opprimebar onere respirandi, & sorbenda multa & concoquẽda rebar.* Posteaquam *ueterem me ferẽdo iniuriam inuitare nouam uidi, nectique mihi grauiores laqueos, statui mecum insignem esse materiam oblatam insectandi* Regis: *miseros uos socios uindicandi: in proferendo* Cæsaris *imperio omnem ei meam operam studiúmque deferendi.* Mutata *est mihi fides quæ irritata fuerat iniuria: & quando facta uerbis potiora sunt, scitote de sententia ducum mouenda*

» *castra, mox hostem oppugnandum. Ego si solus eam senten-*
» *tiam dicerem, qua regia castra inuadenda essent, certè igno-*
» *sceretis, ueniam ueteribus simultatibus querelisque præbe-*
» *retis.* Nunc *ea demum summa uoluptas est, uel quòd id* Pa-
» *piensibus,* Leuæ, Germanísque *prodest quarto iam mense*
» *obsessis, ut ira nostra nihil à commodo publico differat: uel*
» *quòd authores habeo* Daualum *uirum & prudentissimum*
» *& fortissimum, &* Lanoium *cautissimum.* Qui *si propter*
» *insigne odium in me* Gallicum, *castra omni impetu putant*
» *oppugnanda, quónam me animo esse oportet, qui uindicán-*
» *dæ contumeliæ occasionem hactenus terra, marique tot ex-*
» *antlatis laboribus quæsierim?* Iamdudum *parauimus o-*
» *mnia, quæ pertineant ad hostium oppugnationem: conspi-*
» *rantem* Italiam, *coniunctam* Germaniam, *paratas copias,*
» *expeditos duces uidetis.* Retinenda *est uobis, commilitones,*
» *pristina animi magnitudo: repetenda uetus illa alacritas,*
» *inuadendi sunt hostes: quod diu quidem distulimus, sed erat*
» *tunc occasio numero illis superioribus dura illa quidem, sed*
» *tamen iusta, nunc quidem nulla: æqualis aut maior nume-*
» *rus.* Ad *hæc, fatigatis hyberna oppugnatione, eruptioni-*
» *búsque crebris* Papiensium, *ipsi recentes occurrimus: nunc*
» *ui occupanda sunt, quæ ui ab eo extorta sunt: uenit tempus*
» *serius omnino quàm* Cæsare *nobísque dignum sit, sed tamen*
» *ita maturum, differendi ut nulla expectándique supersit ra-*
» *tio.* Fuit *tempus quo insultantibus illis minus commodè*
» *obuiam iremus, id quoquo modo tulimus: nunc si quis erit*
» *casus, iure ille nobis adscribetur.* Ego *quidem commilito-*
» *nes, consilio quantum potero, labore plus penè quàm pote-*
» *ro, excubabo, sedulóque dabo operam, ut quàm minimo*
» *uobis negotio confodiendos, spoliandósque locupletissimos*
» *hostes exhibeam.* Ardet *animus contundendæ reprimen-*
» *dæque* Gallicæ *audaciæ.* Mihi *constat nec meas ferre iniu-*

" rias,nec deserere Antonium Leuam fidelißimum socium,
" nec Ticinẽses pati ad cruciatum rapi. Res intra paucos dies
" ad extremum discrimen deductas uisuri sumus:nolite com-
" mittere, ut uos à maiorum pristináque animi magnitudi-
" ne desciuisse quis opinetur. Simul illud ante oculos uestros
" proponite, Primum superatis Gallis opulentißima præda,
" opimisque uos spoliis potituros:deinde Italiam omnem ar-
" rectam ad spem libertatis recepturos:tum etiam fidelißimos
" socios Ticinenses, Hispanum Germanúmque commilitonem
" subleuaturos. Postremò id fixum in animis reponite, capto
" superatóque nobilißimo potentißimóque Rege, immortale
" uos decus adsecuturos. Quando uerò res eò perducta est,ut
" aut ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpetuò seruiamus,
" pristinũ animũ uirtutémq; recipite:ut aut recuperemus li-
" bertatẽ, aut mortem captiuitati præferamus. Hæc ille cum dixisset, conclamatum est, duceret quò uellet, militem suo officio non defuturum. Ita educti milites, cùm simulassent se Mediolanum pergere, exploraturi an Galli metu urbe cederent, nihil eis perterritis, Papiam contendunt. Hanc Borboniĳ concionem unus ex hostibus magni nominis excipiens, Præclarã aiebat, si pro patria magnificè ille perorasset: quid autem in patriam præclarum? Est oppidum quod fanum Angeli uocant, medium fere inter Laudem & Papiã. Rex qui non dubitaret hostes oppido omnibus rebus munito insultaturos, prius eò miserat Palicium & Federicum Bozulum, qui explorarent, satis ne ad uim hostilem depellendam munitum esset. Oppido præerat Pyrrus, Gonzaga, Bozulus: hique renunciarant parata omnia ad uim arcẽdam. Iam Borbonius castra fixerat, Dualúmque præmiserat ad machinas commodo loco admouendas. Quibus ille celeriter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrim quadratã emittit, multisque horis quassatam tandem con-

cußit: Antonio tamen Capuano dum incautius cum Daualo situm oppidi explorat, globo ex urbe emißo necato: Foßis mox aggestis uirgultis complanatis, irrumpũt in oppidum. Itali qui cum paucis Gallis in præsidio erant, multos pilis plumbeis sternunt: in quibus Antonius Capecius Neapolitanus in ipso iuuentæ flore præreptus est: ipse Daualus bis pila ænea decussa, ne occumberet parum abfuit, turri tamen potitur. Secesserant Itali, qui in præsidio erant in secundam munitionem, uariè tamen impetebantur pilis à Cæsarianis, nec loci iniquitate poterant uim arcere. Itaque cum Pyrro omnes se in arcem recipiunt. Daualus multis precibus cùm ægrè impetrasset à Casada Centurione Hispano, ut per speculas turris in murum desiliret, cognouit id quod sibi persuaserat, ab hoste munitiones desertas. Nanque ille & pileo rubro hasta elato, & puero mox in murum sublato, indicauit nihil hostile subesse. Daualus celeriter cum Vastio Hispanóque milite in murũ euadit, & porta obsepta aperta, aditum suis aperuit. Pyrrus mox cũ suis deditionem fecit, equi armáque militibus captis adempta; Imperatum ut trans Abduam transirent, néue ante mensem in Cæsarianos arma ferrent: summa præda in arce inuenta hostes potiti. Non desunt qui Pyrri fidem in dubium reuocent, qui affinitate iunctus cùm esset Daualo, ante tẽpus oppido relicto in arcem confugerit cum suis omnibus. Iam castra castris collata uidebantur, ac sæpißimè nunc Borbonius, nunc Daualus, nunc Alphonsus Vastius, nunc Alphonsus Caruailus occultè Gallicas copias inuadentes aßiduis incursionibus fatigabant, nunc hac, nunc illa parte inclinante uictoria. Quodam die parum abfuit, cum Borbonius & Daualus in pecora Gallica, quæ extra uallũ paulò longius processerant, Hispanis irruẽtibus fugatisque cum robore exercitus auxilium tulissent, parte alia Gounferius,

Lescunus, Antonius Cusanus, Ioannes Medices cum equitibus Gallicis Italicisque, adiuncto etiam ex Heluetiis & Aquitanis peditatu adcurrissent, quin iusta pugna certaretur. Iam enim Rex accingebat quoq; suos ad certamen: sed hostes cùm impetum Gallicum non sustinent, receptui canunt: multis tamen desideratis, in quibus fuit Alphonsus Caruatlus. Alio die Daualus ita inuectus est in Gallorum munitiones, ut parũ abfuerit, quin tormenta clauis configeret: sed urgentibus Gallis secessit. Læua quoque urbe erumpens cohortes aliquot Ioannis Medicei dissipauit, absente tum Medice, qui intra paucos dies Læuiarios ad eruptionẽ inuitans, quibusdam quoque cæsis ultus uidebatur priorem cladem: nisi accepto uulnere pila plumbea iuxta pedis talũ, post pugnam dum stratorum hostium cadauera Gallis ostẽdit, maximè commouisset Gallos. Nanque ille intra paucos dies uulneris acerbitate urgente, coactus est Placẽtiam nãue deferendum se præbere. Atque hunc non ferentem magnitudinem doloris, sunt qui putent pede amputato nõ diu superuixisse. Et sanè habebatur is rei militaris non imperitus, multum in eo audaciæ ad pericula subeunda, multum industriæ inter ipsa pericula, ni tantas uirtutes ingentia uitia fœdassent: quippe & inaudito iureiurando uariè Deum diuósque lacessebat, & fœdis puerorum amoribus deditus cùm esset, flagrare uitia libidinis apud eum uidebãtur. Quin à diuinæ maiestatis contemptore auditas has uoces ferunt, Florentinis se uelle imperare, sed tamen inuitis diis: si uellẽt dij, nolle imperare: quæ uanissimè dissipata in uulgus ab iis quibus ei magnum odium, cum crudeli dissidio extitisset, multi imprimis authores prodidere: conferentes Medicem aut Themistocli, aut Iasoni Thessalo illi commẽdato à Xenophonte. Accidit autem postea cæso Alexandro Medice Florentiæ principe, factione Laurentij Medicis, ut Cosmus

Medices aliquot pòst annis adnitente maximè Innocentio Ciboo uno è purpuratis pontificiis,& Alexandro Vitellio, dux Florentinus designaretur. Erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optimè constitutam rempublicam Florentinam eruditi homines passim fatentur. Et quasi quotidie esset deterior posterior dies, accessit aliud Regi incommodum. I. Iacobus Medices Mediolanensis, qui arci Mussi praeerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum sex peditum Rhetorũ millibus apud Regem militabat, pollicitus sex nummûm aureorum millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerentur. Velare ille specie aliqua perfidiam uolebat: itaque arce Clauennæ de industria positis insidiis à Medice occupata, id effectum est, ut Rheti insolito perculsi metu, quasi bellũ pro aris & focis instaret, omnes qui apud Regem militarent proscriptionem minitantes, domum reuocarent. Rex multis precibus obtestabatur, ne prælium cũ instaret desereretur, maiora ultro deferens stipendia, traducturus confecto bello copias ad Medicem debellandum. Et quanquam Tremolius & Gounfierius multa in eam sententiam cum Thecano egissent, ingenium aduersum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandam accederent, à Rege eum plura commoda accepturum, quàm incommoda perpeti possit ab hoste reciperent, tamen nunquam flecti potuit. Itaque factum, ut corruptum auro abire multi suspicarẽtur. Lescunúsque contumeliæ impatiens probris omnibus conscindẽs Thecanum, ultro eum ad singulare certamen prouocaret. Ille uerò sibi conscius fidem qui perdit nihil admodum posse perdere, etsi haberent aculeum eius contumeliæ quem pati uir fortis & probus non posset, qui tamen pretio fidem addixisset, ne tantulum quidem cõmotus est. Frãciscus Lotharingus ita in eum incensus est, uix ut contineri potuerit quin perfidum hominem mactaret: feruidúsque iu-

nenta Regem regióſq; omnes proceres obteſtabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos induceret, eóſque circumuentos obtrucari iuberet. Erat id conſilium periculi plenum: nam ſi illis reſiſtentibus Cæſariani tumultu audito impetum in Gallos feciſſent, inteſtinus hoſtis non minus damni intuliſſet, quàm externus. Abieréque Rheti abductis etiam Heluetiorum aliquot cohortibus, atque horum diſceſſu Albanij copiæ maximè, ſerò tamen, deſideratæ ſunt, quæ quoad fuere cum Rege perbono loco res erat, ubi ab hoſtibus Rex premi cœptus in perditis & deſperatis haberi cœpta ea obſidio. Borbonius & Daualus tentandum exiſtimabant quidnam Rex propoſiti haberet ad dimicandũ? ſæpéque quaſi inſtructa acie Gallos uelitaribus pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorum equitatũ faciebat, cùm Galli eo uincere uiderentur. Inſtitutúmque id ſeruabat Borbonius, ut quoniã uereretur ne par eſſet equitatu, ex peditibus Hiſpanis & Italis delectos dorſo equitũ impoſitos, ſclopo ferire equites edoceret. His erat effectum, ut equites pauci Cæſarianorum apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cùm eſſet uſus, ſuſtinere auderent. Quin & partitis diligenter excubiis per uiginti ſingulos dies caſtra Gallica nocte infeſtaret: quæ res affecta uigiliis corpora Gallorũ extenuarat, ut iam ſæuitia etiam hyemis & imbrium ſtrigoſiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanoius deliberant caſtra regia inuadere. Eſt locus quem Mirabellum uocant, uel palatij nomine olim inſignitus, uel lauta domo, qua Mediolanenſium principes olim dum uenationi impliciti ſunt, diuertere ſoliti ſunt. Eſt is medio ferè in ſepto: hoc potiti ſi eſſent, neceſſe erat aut liberari Læuam obſidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam eductis è caſtrorum munitione copiis, facere. Ferunt ſuperiori nocte qua com-

missum est prælium, uenisse ad Borbonium exploratorē narrantem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrem exonerat audita quædam afferentem, quasi minimè Rex esset prælium detrectaturus. Adhibitus militibus fabrisque prostrata est muri pars, qua cingebantur regiæ castra, nec quicquam exaudientibus Gallis, uel quòd alia parte eodem tēpore infestassent hostes castra, uel ut alij prodidere arietibus malleisque lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eum usum pararat, uel oscitantibus uel deceptis uigilibus, admonetur Læua, eruptionem faciat è Papia, cùm impetum duarum ingentium machinarum audierit. Missus a Borbonio Daualoque Alphonsus Vastius qui Mirabellum occuparet: is multis oppreßis iam loco potiebatur. Et iam Rex uidēs hostes septum ingreßos ad se properare, Heluetiis & Germanis eductis, quos hinc machinæ bellicæ, hinc equites æquis frontibus æquabant, suos ad pugnam hortabātur, & Heluetios quidem Germanorum copiis opponebat: Hispanis uerò Germanos, quos Nigros uocabant Galli: Italorū autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones Antonij Læuæ compescendas: Bußium uerò Ambosianum castris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hostiū cohortes, cùm longius septum ingressæ à suis disiunctæ essent, misso Philippo Chabotio Briono, & Federico Gōzaga Bozulo qui eas machinis deducendis implicitas nacti erant, miserè discerptæ sunt: neque in uicinum nemus elapsæ iram uictorum uitauere, quin Gallis sequentibus protererentur. Cæsariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui subsidio erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proximam cogebantur. Nam Ienolacus Galeatius tormentorum magister, raptatis aptißimè tormentis quà necesse erat, uariè afficiebat hostes. Palicius quoque Chabaneus cum primo agmine cū Borbonij Lanoiique equitatu congressus, iā

cedentibus illis superior uidebatur. Rex *qui instādum perterritis putabat, à dextro cornu cum robore equitatus ita se rebatur in hostes, nihil ut propius fuerit, quàm ut uerè illi fugientes uictoriam ei relinquerent.* At Borbonius *misit ad* Daualum Carolum Mottam, *qui doceret deplorata omnia, nisi mox pedites succinctos globis plumbeis ut conuenerat, mittat: missis ab eo octingentis in dorsa equitum collocatis, uersa est belli alea.* Nāque *hi à tergo, à latere, globis assiduè emissis stragem ingētem equitum equorúmque edidere, & eam quidē, ut hoc maximè nomine uictoria illi potiti sint.* Fortissimus *quisq; passim sternebatur: conglobati* Gallici *equites acrius urgebātur pilis: expansi & dissoluti & petebātur, & inutiles erāt ad uim arcendā.* Tremolius, Lescunus & Sanseuertnus, *dū conferti coactis suis inuehūtur in eos, in gyrū eis sensimq; dilabētibus, nihil impediuere quin maior strages ederetur, cū hostes emissis semel leuibus machinis, & rursus adimpletis displodendi finem nullum facerent: cùm interim* Gallicæ *machinæ inutiles essent, nec emitti in hostes, nisi prius in* Gallos *emitterentur, possent: qua parte insigniter peccatum est.* Rex *hortando suos, periculáque intrepidè obeundo, languentem pugnam multis locis restituebat, concitatóque equo in confertos hostes, multis cæsis, fortitudine aduersas res uincere uidebatur.* Ille Ferdinandum Castriotam Thessalorum Regum *sanguine ortum, ille alios plerosque manu sua confodit: & tametsi ex immenso campo, in exiguum sanè gyrum compulsos uidebat* Gallicos *equites, internecione multos liberauit, se subinde interponens ferocissimis hostibus.* Erat *ei in animo rectà se inferre in confertissimos hostes.* Et *quanuis undique se suósque profligante fortuna, omnibus uiribus connixus substitit in acie, strenui equitis intrepidique munia omnia summa alacritate, inuictóq; animo obiēs: equóque cæso ite-*

rum cum esset sublatus in alium, acrius in hostes ferebatur: eo quoque suffosso, pedestre certamen intrepidè iniit. Parte alia Daualus cum Germanis in Gallicos, Germanos, Nigros inuehitur. Is cùm esset leuiter uulneratus, monuit Frōspergum & Marcum Psittacum Germanorum duces, ut expansa acie circuirent hostes acriter resistentes: quo factū est ut circundati ad unum trucidarentur. Ibi fortissimè dimicantes periere Suffortius Britannus notissimæ uirtutis, Franciscus Lotharingus, Longamantius Vindelicus Augustanus, multique è Germania proceres, multis tamen ex hostibus & cæsis & uulneratis. Alio loco Alphonsus Vastius Dauali iussu à dextro cornu in Annam Mommorantium fertur: iique ambo pugnantes uisi, cùm & Hispani ingentem stragem ederent Gallicorum equitum: quò factum uulnerato equo ut excidens Mommorantius ab Hispano pedite caperetur. Iam Hispani cum Daualo in omnes partes se circumagente, & Vastio in Heluetios impetum faciebant. Marchianus quem ab oppido Cedano sito in Belgica Gallia Cedanum uocabant, ægrè tametsi in prima acie pedes uersaretur impetrauit, ut primum hostium impetum ferrent. Tum demum Despacho summæ apud eos nobilitatis procere cæso, in fugam uersi: qui si uires ipsi suas metiri uoluissent, æquales sanè erant hosti. Altera eorū acies multis cæsis fortiter impetum hostium sustinebat: at intellecta Gallicorum equitum consternatione, mox quoque in fugam uersa est. Narrāt Germani scriptores, & Heluetij, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præsidio & machinarum usu, simul instar procellæ emissus ab hoste globus, necesse fuisse hosti cedere. Lescunus quidem à Rege missus fugam eorum sistere nunquam potuit. Non constant sibi scriptores neque Gallici, neque Italici, neque Hispanici, neque Germanici in huius pugnæ narratione;

ratione: ut qui dixit, tot pugnæ narrari formas, quot sunt authores, uerè dixisse uideatur. Partim *uolunt, cùm ad uoces tumultuosorum nunciorum ad arma conclamatum esset, ut hostis occurrebat, sine imperio, sine signo, incompositos inordinatósque qui* Gallis *aderant, in prælium ruisse.* Partim *aiunt, in septum progressos hostes,* Gallos *adcurrentes pulsos: his subsidio uenisse* Heluetios *cũ equitatu* Gallico *à latere, à quibus pulsi sint* Hispani: *inuectos deinde* Fransbergum *cum* Germanis *in cuneatam frontem, porrigentes aciẽ* Heluetios *post longam dimicationem concidisse.* Partim *uolunt* Gounfierium *nondum omnino accisis rebus, ita perterritum uisum, quem intrepidum semper agnouerant, ut mentem ei à diis ademptam quiuis diceret.* Ille *captus animi, non manu, non lingua pollere, neque aliorum monita exaudire, neque sua expedire, huc illuc circumagi.* Denique *cùm haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tantis copiis, quæ suo consilio præliũ iniissent, esset, concitato equo in confertos hostes se immisit, pugnánsque occubuit: existimans captum se* Borbonio *eripi non posse, cuius in se implacabile odium multis rebus accenderat.* Regem *iam stipatoribus suis cæsis, uix tandem aiunt* Lescuni*, multorúmque hortatu in proximum pontem se recepisse, ibique obrutum hostium subsequente multitudine, qui armis insignem uiderant, rogantibus multis dederet se* Borbonio*, etsi undique enses pugionésque admouerentur, tacuisse.* Deinde *adcurrente* Pomperano*, agnitum, qui mox* Lanoium *proximum euocarit, cui ille deditionem fecerit: aliis arma, aliis calcaria, aliis annulos diripientibus, dum omnes capti* Regis *decus penes se esse uolunt, discerptísque ornamentis militaribus, uitæ adiit, irruente in eum turba, non leuius periculum.* Tũ *demum multi capti, fuga apertè facta, multi fugientes gurgitibus absumpti* Ticini*, quorum pauci in terrã enauerint,*

fluitantia corpora undæ per multos dies fœdißimè uisa. Cæ*sariani scripsere* Regis *feruore,qui abducto secum robore equitum inuectus esset in eos, & machinarum bellicarum usum suis ademisset,partam uictoriam.* Galeatius Capella *narrat* Ioannem Alenconium *sororium* Regis*, cui postrema equitum acies attributa fuerat,statim conserta manu cũ tota acie,prælio se subtraxisse.* Adrianus Barlandus*, illum suorum stragem uidentem, quadringentis cum equitibus* Galliam *quàm maximè citato cursu contendisse: unique huic,qui suo equitatu integro* Heluetios *tueri potuit,* Heluetij *ipsi fugæ suæ causam cùm deserti ab eo essent,adscribũt.* Vnus *demum è uulgaribus* Gallicis *scriptoribus narrat* Alẽconium *in pugna captum, mox à* Tiercelino *legato alæ suæ ereptum hosti, cuius se consilio receperit* Mediolanum*, comitante* Aureliano & Forgeo*:ipsum* Tiercelinum*, qui hosti* Alenconium *eripuisset,captum fuisse.* Ludouicus Tremolius *facie uulnus excepit haud lõgè ab oculo, equo uulnerato, cùm obuius fuisset* Ludouico Bonnio Clusẽo*,* Iacobo Brosßio*, domesticis suis,* Iacobo Borgeto*, qui sub eo olim militarat.* Tum Brosßius *qui apud eum puer educatus fuerat,equo suo integro illum intulit:* Broßius *pedes ad* Heluetios *se recepit.* Tremolius *iterum se* Regi *adiũgit, acriter dimicans glande plumbea ictus corruit.* Cæsi *quoque sunt ex eius ala nobilißimi equites,in quibus* Ioannes Iancurtius Villarnous *alæ eius signifer,* Iacobus Salezardus*,* Ioannes Iosserandus*,* Layreus*,* Marconus Britannus*,* Arrasius*,* Ioannes Poixus*,* Villemorus*,* Carolus Cazeratus*,* Adamus Rauenellus*,* Riuerius*,* Ludouicus Poixus*,* Forgeus*: uulneratus grauißimè* Claudius Crauantius*.* Bonnius *autem, cuius suprà memini, &* Georgius Chargius*, &* Ronceus *iunior capti, liberatique à* Borbonio *corpus heri in* Galliã *aduexere. Sunt uerò hi quorum meminimus maiore parte è*

Pictonica nobilitate. Thomas Fuxeus Lescunus Lautreci frater eo prælio memorabilis fuit: sæpius audacissimè qua parte premi Regem uidebat, concurrit, eo iubente nunc hos nunc illos capessentes fugam, pristini decoris admonebat: coxáque cùm esset globo ictus, uulnus præ calore non sentiens, nulla non strenui equitis munia obibat. Captus cum Rege, & Borbonij sedulitate Daualiiq; humanitate omnibus adhibitis rebus, quibus uulnus curari posset, cùm tardius plaga curata esset, intra decimum diem desideratus est. Rex primis literis quas captiuus ad matrem scripsit, iubebat erogata quantum hostes peterent pecunia regia, mox ille liberaretur. Cæsi quoque Palicius Chabaneus Tribunus militaris, Galeatius Sanseuerinus, Bussius Chaumontius, Bussius Ambosianus, Franciscus Duratius, Caianus, Marrafinuus Tonorreus, Moretta, Franciscus Beumontius Xantoniēsis, Iustus Turnonius, Hector Borbonius, cui Lauedano cognomen, Deybaldus, Petrus Rohānus, Dasmōtus, Andoinus, Catargus, Merlinus Sanctogelasianus cùm equo admisso exiisset, nusquam postea à suis uisus: Galiotus Ienolacus captus ab uno ex hostibus magni nominis, quē ipse olim ceperat bello Neapolitano: liberatátque quasi in tempore persoluente eo mercedem & pretium beneficij, liberatus est & in pacata loca perductus. Renatus Sabaudianus post octauum diem captus, ex uulnere moritur. Paris legatus alæ Brioni cæsus, & plures alij illustres. Capti Henricus Nauarrorum Rex, Franciscus Borbonius fani Paulini Comes, Ioannes Montferratus, Claudius Boysius, Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mommorantius, Antonius Rupifocaldus, Barbesius, Franciscus Sammarsallus, Ludouicus Cliuensis, Carolus Tiercelinus, Marchianus Riuensis, Lorgius, Monchenus, Monteianus, Lumeus, Boutierius, Cardilacus Mompezatij cognomine notior, Ga-

leatius Vicecomes: *innumeriq; alij nobilitate & rerum gestarum magnitudine insignes*. Borbonius *uariè elusit* Sanmarsallum *quasi architectũ totius in se conspirationis. Castra direpta: ubi inuenta ea omnia quæ delicati homines desiderare solent*. Nec *desunt qui narrent admonitum* Regem *per* Gounfierium *nihil esse salui, sibi ipsi consuleret: sed spe renouandi prælij id non exauditum*. Alenconium & Carolum Claromontanum *cum multis* Mediolanum *properasse: deinde unà cum* Theodoro Triuultio & Chandio, *dissimulato casu pugnæ aduersæ, sese in* Galliam *proripuisse*. Satis *constat* Palicio, Tremolio. Lescuno, Suffortio, Sanseuerino *funus apparatissimum à* Borbonio *factum, cui & ipse atratus interfuerit*. Rex Pisleonum *in custodiam ductus est: custodia eius attributa* Ferdinando Alarconi. Borbonius *cùm eum salutasset, humaniter exceptus est*. Scio *tamen iactitatum, ad* Regem *ut uenisset, collachrymanti similem* Regẽ *dixisse*: Egregiam *uerò laudem* Borboni, *egregia uerò spolia refers, tuis oppressis, uictis, dissipatis*. Illum *hæc respondisse*, Ego *quidem, here, si nemo me coëgisset ad ea molienda, libenter supersedissem*. Deinde *illos semifultos proximæ fenestræ, multis uerbis ultro citróque habitis, dimidium horæ consumpsisse*. Pomperanus *quidem* Borbonij *comes & dux itineris, ita officiosus tota hac captiuitate in* Regem *fuit, in* Galliam *ut mox condonatione impetrata aditus illi patuerit, posteáque alæ equitum præpositus sit*. Rex Pisleonum *ingressus, uisus est quiddam efflagitare à* Borbonio & Lanoio: *recipientibúsque illis futurum ut acciperet, alia cum expectarent, petiit ne pueros* Gallicos, *qui capti erant*, Italicus *miles attrectaret*. Si *quos cepisset*, Hispano *redderet permutatis captiuis: atque id petiit pudicitiæ eorum consulens*. Id *libentissimè* Borbonius Lanoiúsque *concessere*. Mox *totis castris per tubicines edicto proposito*.

plusquam sexcenti adolescentes liberali, egregiáque forma Hispanis redditi: quorum pudicitiam deploratam, si apud Italos mansissent, omnes fatebantur. Cœna apparata accubuere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonsus Vastius, cùm diu frustra deprecati essent ne accumberent. Lanoius argenteam lancem lauanti Regi sustentabat: Vastius hydria argentea aquam infundebat: Borbonius ad manus abluendas mantile obtulit: idem honos, idem cultus, eadem in captum obseruantia quæ fuisset florentibus rebus, captis magnitudine animi facundiáque hostibus. Post cœnam uenit ad Regem salutandum Ferdinandus Daualus Piscarianus: cum quo in multam noctem Rex protraxit sermones grauissimis de rebus, captiuus planè mirabiliter homines mouebat. Nunciata clade Ticinensi, Gallia maximè consternata est: ipsáque Ludouica Regis mater perterrita. At senatores Gallici, qui Lutetiæ, Tholosæ, Burdigalæ, Rothomagi, Diuione, Gratianopoli, ex ueteri instituto iuri dicendo præerant, populum passim admonuerunt, ne animũ demitteret, sese colligeret potius. Decurionibus urbium negotium dederunt, ut urbes passim circuirent, uigilias agerent, mœstitiæ publicæ speciem demerent, omnibúsque excitandis & confirmandis & intererant ipsi priores, & præerãt. Horum exemplum secuta Ludouica, consilium habuit procerum, consolatáque & hortata est eos, ne ad tantas calamitates animos submitterent. Lautrecus cum Baionæ curã Grandimontanis delegasset, Narbonam, qua fama erat uẽturos Cæsarianos, adcurrit. Huic multis uerbis laudato cõsilio eius, Ludouica scripsit uideret, ageret, ne quid Gallia detrimenti caperet. Si Baionensium res curasset, Narbona ne se commoueret: quid peditum, equitúmque ad prouinciæ fines tuendos satis esset, scriberet. Ad hæc literis humanissimè ad ciuitates scriptis, singulos consolabatur. Abfuisse fi-

» lium Regem tantum à culpa in bello gerēdo, ut etiam pru-
» dentißimè omnia dispoſita habuerit: euentúſque magis cō-
» ſilij, quā conſiliū reprehendi poßit: quando præſtiterit quod
» debuit, moderatè quod euenit ferendum: futurum mox ut
» armis aut conditione poſitis, aut defatigatione abiectis, aut
» hac ipſa uictoria detractis, Gallia omnis reſpiret, & digni-
» tate ſua frui Regi & populi beneuolentia liceret. Rex etſi
» cum maxima moleſtia deſideretur, nullā tamen abſente eo
» futuram rerum perturbationem, hinc Vindocinenſium Du-
» ce Belgicæ Galliæ incubante, hinc Lautreco Aquitania pro-
» ſpiciēte: dediſſe ſe operam, ſuum ut ſtatum omnia tenerent,
» nec melius ſi ille adeßet tenerent, nec eſſe ullo in proprio pe-
» riculo: pollicebatur quoque futurum filio liberato, ſi quid in
» eo deſideratum eßet, ne poſthac deſideraretur: neque futurū
» quod multi grauiter tuliſſent, ut rebus ſemel iudicatis recu-
» peratores ulli, nec delecti amplius iudices, ſubmota ſua cui-
» que iuriſdictione, darentur.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VIII.

IN hanc dimicationem duorum maximorum potentißimorúmque Regum, omnes Italiæ principes Venetique animos intenderant, inter quos Clemens Pontifex, eo magis quo propiores Mediolano urbes habebat. Is ubi primùm audiit uictum Regē, utrius mallet uictoriam dubiis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Poſtea captiuitate illius nunciata ad fortunam inclinauit, legatóſque ad Borbonium & Lanoium miſit, centum quo-

que nummûm aureorum millibus, quos uocant ducatos, ut inde stipendia persoluerentur militibus, missus: pactóq; fœdere conuenit, ut Cæsariani è finibus pontificiarum urbium educerentur, conditione adiecta, si de fœderis ineundi cum Cæsare legibus illi non conueniret, pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum, ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrariensi exorta Cæsarianorum copiis, potiretur: qua spe deiectus, uariisque procrastinationibus à Cæsarianis elusus, totum se ab eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cum reliquis Italiæ regulis serò adiecit. Nondum clade ad Ticinum accepta, Hispani cum ualidis copiis Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis cõspecti sunt, quàm resciret Lautrecus ullum eorum apparatum. Mox tamen ab exploratoribus certior factus, uenisse eos spe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo consilio urbis diutius oppugnandæ & ciues qui uetere instituto ad impetus hostium excipiendos paratissimi semper sunt, & sacerdotes & sodales Dominicanos & Franciscanos, & reliquos omnes qui arma ferre possent, recensens quasi milites, qua parte maximè hostibus terrori esse posset, circunduxit, ac per tres dies ita frustratus est, donec Ioannes Grãdimontanus & Asprimontanus Ortensis, & Caunaus cum expeditis militibus urbem per fanum Spiritus ingressi sunt: hostésque uel spe frustrati, qui auxilia nulla uentura crediderant, uel audacia ciuium oppidanorúmque perterriti, qui quotidie ex urbe erumpebant, ad suos se obsidione soluta receperunt. At classis hostium pontem, quem media in urbe mare alluit, dëiicere parabant. At celeriter & ob maris angustias & solertia oppidanorum in fugam uersa est, uno etiam faselo tormento ex urbe emisso, eliso. Compositis Baionensium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibátque rationem unde pararet copias quæ tanto bello suffice-

rent, si res interea minimè componerentur. Lanoius *cum* Rege *agit captiuo (multa enim iam inscio* Borbonio *&* Da*ualo moliebatur) ut fide publica data ex* Gallia *in* Hispa*niam ultro citróque pegasariis cursoribus iter pateat, &* Philippum Chalonium Aurengiorum *principem, &* Hugonem Moncadam *captos antea à* Gallis *in libertatem restituat: pro quibus &* Petrus Nauarrus, *& quidam alij redderentur.* Anna *quidem* Mommorantius *liberatus nihil non tentabat summis uigiliis, industriáque ad* Regem *liberandum: patuitque ad* Cæsarem *per* Galliā *aditus, quando reciperet* Lanoius *futurū, uti facillimè induceretur* Cæsar *remisso* Mediolanensi *principatu iuréque regni* Neapolitani, *ad liberandum* Regem. Rex *scriptis ad matrem literis id petiit: missúsque est in* Galliam Pelusius Gallus *unus ex his qui* Borbonium *secuti fuerant.* Is *cum* Ludouica *collocutus, facilè* Hugonis Moncadæ *libertatem impetrauit,* Chalonio *in aliud tempus dilato.* Ac *celeriter ad* Cæsarem *transiturus, cùm* Narbonam *peruenisset, ueritus ne si abiret* Lautreco *insalutato ex itinere retraheretur, cum petasatis comitibus petasatus ipse, quasi mox equos admissurus,* Lautrecum *inuisit.* Ille *nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circumsepsit: urbémque custodia acri firmauit: armorum splendore apparatúque
» collucebāt omnia, ille admissus in crastinū diem.* Cum *ad-
» misso multa* Lautrecus *disseruit de sua cum* Borbonio *ami-
» citia: at nihil tanti fuisse quo frangeret fidem, uideri sibi* Bor-
» *bonium capto* Rege *egregiū facinus consciuisse: at sibi prius
» quigentísque aliis potentioribus omnia diuos adempturos,
» quàm ut concedāt* Galliæ *res diutius periclitari.* Scire *se qui
» furore iráque deprauati, hostes patriæ semel esse cœperint,
» eos cùm à reipublicæ pernicie repulsi sint, neque ui coerceri,
» neque beneficio placari posse: sibi cum talibus sempiternum*

 bellum

" *bellum susceptum: hoc scelere expiando seueritate animad-*
" *uersionis nimis uehementem neminem esse posse: si suo de-*
" *mum arbitrio res agatur, exempla se ea editurum, quorum*
" *posteritas meminisset.* Hæc dicens diducta manu quasi se-
caturus aliquid esset, uisum illum exanguem & æstuantē
ferunt, tremuláque uoce respondentem. Lautrecus quidem
uisus est eo splendore militaríque apparatu instructus, re-
gia ut illi castra regúmque splendorem sibi uisum putarent:
multúmque remitterent de spe Galliæ *à* Cæsare *inuadendæ,*
qui in uno Lautreco *tantū roboris, tantū maiestatis agno-*
uissent. Pelusio *ad* Cæsarem *proficiscenti,* Ludouica *literas*
" *dedit ad* Cæsarem *in hanc sententiam.* LVDOVICA
" CAROLO FILIO CAESARI S. D. *Equi-*
" *dem ut audita filij captiuitate indolui, ita non leuiter recrea-*
" *ta sum, cùm tui eum iuris factum agnoui: cuius ego huma-*
" *nitatem multis rebus perspectam, perspexi. Quò fit ut con-*
" *iectura augurer, facilē te ei præbiturū. Id si accidit, & rei-*
" *publicæ* Christianæ*, & populorum uestrorum tranquilli-*
" *tati filij mei calamitas proderit. A te uerò postulo, animum*
" *tandem ad eum liberandum adiicias, petóque donec conue-*
" *niunt inter uos conditiones, absentis filij desiderium crebri-*
" *tate literarum leniri patiare. Ego quidem ea proponam cō-*
" *silia, quæ si secutus fueris, magnificentius te uictoria usum,*
" *quàm uicisse omnes existimaturi sunt. Interea & necessi-*
" *tudinis uestræ iura proxima, & tua humanitas, & illius*
" *dignitas, liberali ut custodia asseruetur exigere uidentur. Id*
" *si feceris, erit mihi uehementissimè gratum. Vale.* Cæsar
audita tanta uictoria, supplicationibus passim decretis ue-
tuit ignes accendi, cæteráque uictoriæ encomia & trium-
phi prænuncia adhiberi: palámque populo ad sacram con-
cionem uocato edici iussit, uictoriam uni Deo Optimo Ma-
ximo referendam: nihil nec sibi nec suis eo nomine blandiē-

dum: literiſque Ludouicæ lectis, flecti cœpit, memor caſuum humanorum. Scripſit uerò & ad Ludouicam has literas.
» CAROLVS CAESAR LVDOVICAE MA-
» TRI S. D. *Ego quàm pacis antea cupidus fuerim, &*
» *tu ipſa ſcis, & filium tuum teſtem adhibere potes. Repu-*
» *diaſtis uerò pacis omnes conditiones etiam æquiſſimas. At*
» *præteritorum quæ magis reprehendi quàm corrigi poſſunt*
» *oblitus, non faciam ut inſultem aduerſis rebus ueſtris. Scito*
» *idem pacis ſtudium, eandem ſemper retinere uoluntatem,*
» *hærere in eadem, commorarique ſententia: eóque mitto ad*
» *te, filiúmque tuum Regem, qui uos nomine meo ad quas*
» *ego pacis uenturus ſim conditiones edocebit, Rutium. Ac*
» *uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex priſti-*
» *na elatione æquius fuerit. Neq; planè uelim eadem uti au-*
» *ſteritate non ſolùm in filium tuum, at ne in procerem ullum*
» *tenuiorem ex ueſtra nobilitate, qua uos uſi eſtis in Philippũ*
» *Aurengiorum principem conſanguineum noſtrum: quẽ ob-*
» *ſecro uel aliorum captiuorum permutatione, uel ſoluto re-*
» *demptionis pretio, curabis mihi liberandũ. Id ſi feceris, quæ*
» *te uelle, quæque pertinere æqua arbitrabor ad diſcordias*
» *haſce pacandas, diligentius ſtudioſiúſque curabo. Vale.*
Lanoius interea ſimulans ſe Regem abducturum Neapolim cum Borbonio & Daualo, Regi curam iniiciebat: & quaſi illi in Galliam arma mouere uellent, pacíſque turbare conſilia, conſuluit ei claſſe ut ſua Hiſpaniam ad Cæſarẽ perduci ſe pateretur, obliteratis ſimultatibus, futurum maiore ut comitate liberaretur & exciperetur, quàm olim Alphõſus Aragonius à Philippo Mediolanenſium Duce exceptus liberatúſque eſſet. Non ignoro iactatum, dum in ſenatu Lutetiæ agitur de Rege liberando, quoſdam ita ſententiã dixiſſe, quaſi leuibus tantum conditionibus liberandus eſſet: quod falſum eſt. Tantum conſtat, dum uerborum conten-

tionibus impliciti quidam, ob fœdus Britannicum *ineundũ cum* Henrico Britanniæ Rege,*qui ſeſe* Franciæ Regem *dicere ſolitus eſt,hiſq; fœderibus dicebat, multi id fœdus auerſarentur,parum abfuiſſe quin ſaluberrimæ cum eo pacis cõſilia abrumperentur: unde male in eos* Regem *animatum fuiſſe, ut & in patronum magni nominis.* Quæ *cauſa fuit, ut & quidam diutius poſtea arce* Luparæ *aſſeruarentur.* Conſtatque *eodem tempore diem dictam* Antonio Pratiano *iuriſpræfecto, cui præſens ipſe adeſſe iubebatur, ob cœnobij cuiuſdam poſſeſſionem immiſsis militibus occupatã.* Is *cum* Ludouica Lugduni *moderabatur conſilia liberandi* Regis,*unà cum* Ioanne Rupibelcurtio, *qui ualde* Ludouicã *obſeruabat: ob quæ poſtea reuerſo* Rege *edicto caueri impetrauit, ne ulla decuria ſenatuum* Gallicorum *in iuriſpræfectos quæſtionem decernere poſſet.* Idem *è ſenatibus præfecturarum eccleſiaſticarum iura cõtrouerſa cognitione aulico conſilio demãdata attribui uoluit: eóque tempore cùm aulicum conſilium decretum aliquot patrum* Pariſienſium *infirmaſſet inter priuatos quoſdam ob uindicias ſacerdotij ſecundum poſſeſſorem datas, oblato libello ab eo qui cauſa ceciderat contrario; inductóque iudicio aulico, à patribus* Pariſienſibus *id ſublatum eſt.* Ludouica *lectis* Cæſaris *literis, poſt aliquod tempus recepto* Petro Nauarro Lautreci *admonitione,liberauit* Aurengium, *qui conſilium fugæ iãpridem deprehenſus inierat,eóque acriori cuſtodia aſſeruabatur.* At Clemens Pontifex & Veneti *ueriti ne* Cæſar *occupato* Mediolano,*quod eſſet reliquum* Italiæ *inuaderet,cũ* Ludouica Henricóque Britanniæ Rege *agere cœpere de* Rege *liberando,*Cæſaréque Italia *pellendo.* Henricus *his bellis ea fuit ſimulatione,ut inferiori innixus bellum aleret: ita qui uires* Cæſaris *augeri nollet, fœdus percutit cũ* Ludouica *multis magniſque de rebus, quod à ſenatibus* Gallicis

comprobari uoluit sibi consulens. His fœderibus paciscendis præfuere adhibiti à Ludouica, Ioãnes Brino Præses Rothomagensis. & Ioannes Ioachimus Passanus, ab Henrico Gulielmus Cantuariensis Pontifex, Thomas dux Morforclius, & Thomas Morus, & quidam alij: cautúmque ut quæ deprædati essent Galli superiore bello, restituerẽtur, & ob Tornacum, aliásue pactiones contractum æs alienũ dissolueretur, ageretúrque de bello Turcis & Lutheranis inferendo. Serius omnino quàm utilitas Galliæ postularet, aliquando tamen Cæsaris uires Galli antea sæpe contemptas uereri cœperunt. Ludouica etsi tantum esse consensum omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatémque regiã defendendam conspirasse omnes uiderentur, externis tamẽ auxiliis freta, multum captiuo filio ad liberationem à Cæsare impetrandam conferebat. Rutius à Cæsare ad Regem missus, duriores conditiones retulerat: simul admonuerat Carolum Lanoium, simularet sibi iussum à Cæsare Regem Neapolim abduceret, ita futurum ut longinqua captiuitate depulsa, ad quasuis pacis esset uenturus conditiones. Is cùm uideret iniquius id Regem ferre, & Pontificis, Venetorum, aliorúmque fœderatorum coniurationes uereretur, ei persuadere cœpit, si in Hispaniam ad Cæsarem pergeret, futurum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnũ mox rediret. Lanoius id quoque recipiebat. Id eius consiliũ maluit Rex sequi, quàm periculosa aliorum consilia tentare. Genuam tamen profectus, cùm undique occurrisset multitudo, petulantiáque aliquorum risu irritatus esset, pœnitere eum cœpit consilij, minúsque æquus semper postea Genuẽsibus fuisse uisus est. Scriptores Gallici aiunt ita pacto conuentum inter Regem & Lanoium, nisi eum æquis conditionibus Cæsar liberaret, ut eum in Italiam reduceret. Cæsariani uanissimè ea confingi, quæsitúmque colorem fran-

gẽdæ & uiolãdæ fidei. Borbornius etiam postea in Hispaniam classe uectus ad Cæsarem peruenit. Cui Cæsari multis passuum millibus extra urbem Toletanam obuiam iit, cum toto comitatu aulico: ingentique pecunia donauit, quæ mox ut erat ille profusus, paßimque omnes domo excipiẽs, mensæque adhibens (quod rarißimum est apud Hispanos) consumpta est. Vnde postea & ab Henrico Nansoo mutuò decem aureorum nummûm millia, & à Laurentio Gonomodio uẽdita Calmontij Montealtique ditione uiginti nũmûm aureorum millia accipiens, omnia mox consumpsit. Henricus Nauarrorum Rex, cui inuito regnum iampridem Cæsar seruabat, etsi pactus erat de redemptionis pretio cum Daualo quod mox adfuturum erat, iussu Cæsaris diligentius in Papiensi arce asseruabatur. Id Franciscus Rupifortius cubicularius eius intuens, qui ultro citróque in urbem cursitare solitus erat, acri homo ingenio & solerti, paulatim duos è custodibus præcipuos in eam adduxit sententiã, uti consilium eius liberandi caperent. Solicitatos urget custodes: deligitur nox proxima rei parandæ. Interea funes comparantur oblongi: hi nocte intempesta sanè quàm solerter aptantur à custodibus, ut his innixus fossas arcis trãsiliret. Ille admonitus ubi transiliendum fuit, animo consternatus uel periculo ne in fossas decideret, uel acriori custodia, si minus res ex animi sentẽtia succederet, parum abfuit quin improbato suorum consilio in cubiculum rediens, prudens consilium eluderet. At cubicularius ut erat naturà ferox, & qui heri audaciam nosset, quasi tamen ignauia ei exprobrata, resipiscendi nullũ locũ rebus iam paratis ait. Quis enim nõ damnet ignauiã tuã here? Vin' liberari? Vin' redire in Galliã? Vin' distractionem bonorum fugere, quæ iam agitatur ob redemptionis tibi pretium afferendum? Et uelle quidem te uideo. Addo etiam uelle te Cæsaris iram

uitare, qui redemptione persoluta regni æmulum, quod iampridem occupatum possidet, fortè sublaturus est. Ea omnia cùm uelis, tuum esse in experiendo periculum non uis: haud stultè sapis, siquidem id sapere intelligis, te regnúmque tuũ funditus perire. Aut abeundi periculum tibi hodie suscipiẽdum, aut spes opésque omnes regni & uitæ amittendæ: harum cõditionum utram malis dispicito. Parata uides omnia tutissimè: sine metu abeundi facultatem uides. At nos in tua uita laudem quærimus? ubi si paululũ modò quid nos præterierit, abeundíque consilium Cæsariani resciuerint, ipse perieris? Immo uerò nullo abeundi consilio animaduerso, ut regni æmulum tollendum te deliberarunt: ut non deliberarint, an putes minus meam rem agi quàm tuam? Hic enim si quid nobis aduersi (quod dij auertant) euenerit, ego perierim: tibi salua omnia. Tibi quidem à Cæsarianis paululum diligentior custodia, & uerba: mihi & compedes & uerbera, ad extremum ceruice id mihi luendum uideo. Quin age & te & nos metu omni libera. Ea cùm audiisset Rex Henricus, iactámque iam aleam uideret, redeundi consiliũ omisit. Nec tamen, funes illos ueritus, prius sibi transiliendos putauit, quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat, tentarentur. Misso igitur puero, & transiliente eo, ensis pueri in fossas desiliens, stridulúmque sonũ emittens, maiorem ei incussit timorem. At cubicularij excitatus sermonibus nomine compellare cœpit puerum. Is strenuè transilierat, exauditúsque à Regulo cùm se transiliisse sine periculo diceret, tãtum ensem decidisse: proinde ne quid uereretur, pacata esse omnia, eum mouit ad transiliendum. Itaque Rex transgressus, cubiculario & custodibus sequẽtibus ex arce egreditur: seruilique ueste sumpta, celerique cursu uectus, in Galliam redit. Custodes ingentibus uectigalibus annuis donauit. Interea quò res esset occultior, nec

fugientes Cæsariani assequi possent, iusserat Rex occupationes prætexens, alterum ex pueris suis lectulo suo decumbere. Is ignarus horum consiliorum creditus est. Ac reliquis custodibus prima luce uenientibus in cubiculum, cùm Regem obdormire de more summo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem stertere, lectulo puerum extrudunt, doliique ignarum nacti, serò sequi abeuntem nequicquam pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, sed quæ in extremum penè discrimen conditiones liberandi Regis adduceret. Nã Rutio, quem à Cæsare ad Ludouicam missum diximus, per Narbonam proficiscenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum, qui iter eius obseruaret, secretáque colloquia inhiberet. Is ubi Monspessulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberãdi, Galliæque statu, maléque in Gallos animatum, edixit ei facesseret ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perduceret. Ille qui se iam designatum uideret, grauioráque uereretur, proficiscentes sequitur, tacitè obseruans, si quo tãdem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi, nactúsque occasionem cùm de uia deflexisset Carbo uentrem exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit, ualidóque ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obtruncatum agnouit, obeuntem insidiatorem sequutus, accitis uicinis hominibus persequitur: nactúsque palude delitescentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurum ut ex itinere à Lautreco reuocatus, eum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile ei, ignarum Rutiũ sceleris. Reus tortus & adductus satis hominẽ purgabat:

tandem Cæsaris Ludouicæque literis acceptis, eum dimisit, de insidiatore supplicium sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica, aliisque fœderatis occulta inibat cõsilia, quibus ex Italia & Neapoli pelleret Cæsarem. Cùm autem uideret fieri uix posse, ut tantæ Cæsaris copiæ delerentur, nisi adiuncto aliquo è Cæsarianis, tentauit in eandem factionem perducere Ferdinandum Daualum, oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus solicitandi Dauali negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uiresque exploraret, finxit se libenter huic prouinciæ præfuturum: occultè autem literis ad Cæsarem scriptis eum certiorem tota de re facit: admonuit tamẽ, dissimularet quæ tentarentur. Iam conueniebant fœderati cum Daualo, ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere, ad eos transfugeret, Neapolim inuaderet: eo regno Pontifex ritè Cæsarem rebus iudicatis Pontificique rebellem priuatum declararet. Cùm transiturum eum expectarẽt, petiit ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea responsis peritorum scire posset, an hæc faciens in maiestatis crimen incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Cæsari patefecit. Iurisperiti Romani cùm respondissent posse eum iussu Pontificis arma in Cæsarẽ ferre, Cæsarque eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana spes fuit fœderatorum. Risit autem Cæsar Pontificis calliditatem, qui cùm totius esset coniurationis architectus, Cæsarem tamen scriptis literis admonuerat rebus suis sibi caueret, ducésque suos fidelius sibi deuinciret. Rex in Hispaniam profectus ubique honorificè iussu Cæsaris exceptus fuisset, nisi fortunæ suæ eos honores non conuenire dixisset. In Hispania quoque cùm agros sanaret, strumis scrophulisque mederetur: (quod ei singulari ueluti prærogatiua à DEO OPTIMO MAXIMO *concessum, uetus est opinio.)*

opinio) cùm in corporis custodes liberalitate incredibili uteretur, passim à plebe Hispanica *laudatus est.* Inde Margareta *Valesia Regis soror cum Frãcisco* Turnonio Biturigum *pontifice,* Ioanne *Selua Parisiensi præside,* Philippo Cauotio, *Galioto* Ienolaco *ad pacis conditiones tentandas missa est.* Cæsar *qui* Rege *in* Italia *agente ad æquas pacis conditiones se uenturum ostenderat, repentè immutatus est.* Nam *Burgundiam omnem sibi prius reddi postulabat,* Mercurini *iurisprafecti consilio usus: &* Margaretam Regis *sororẽ* Borbonio *iungi connubio, reliqua temperari poterant.* Selua *respondit de* Burgundia *restituenda nihil sibi imperatum:* Margareta *quiduis potius se passuram, quàm* Borbonium *maritum. Sunt qui scribant* Regem *apertè contestatum, si ad duriores pacis conditiones cogeretur, futurum ut in* Galliã *reuersus pacta uiolaret.* Irritatus Cæsar *qui* Regem *diceret* Hugoni Moncadæ *ea omnia pollicitum, exceptis pauculis aliquot conditionibus, missos ait oratores ad pacis perturbandas rationes: simul illud simulans, inita consilia inter* Regem *& sororem, quibus is in* Galliam *fugeret.* Itaque *&* Regem *arctius quàm antea custodiri iussit, & longum ei carcerem per suos minitatus est.* Inde Rex *in grauissimum morbum incidit, uel tædio longæ custodiæ, uel animi consternatione, cùm liberandi sui consilia non procederent.* Id *ubi resciit* Cæsar, *qui antea* Regem *non uiderat, pergit ad eum consolandum: nam & facilè medici morbum auctum ex animi consternatione, renouata spe depelli posse aiebãt.* Et *is nihil se eius morte uidebat consecuturum: angebatúrque animo tantum bolum sibi ereptum austeritate sua.* Itaque *ad eum profectus, initio orationis ualetudinem tãtum diligenter curaret admonuit: adfuturam mox ei certam liberationem: multa se remissurum æquis ut conditionibus liberari posset.* Rege *conualescente in* Mantuano *conuentu,*

quod recentiore nomine Madricense uocatum est, conditiones Regis liberandi acceptæ sunt, Turnonio Selua & Sauotio pro Rege spondentibus: pro Cæsare Hugone Moncada & Ioanne Alemanno. Conuenit uti Burgundiæ ducatũ Cæsar reciperet: remitteret Rex iura Mediolani, Genuæ, Hastæ, Tornaci, & Attrebatensium: abdicaret à se suprema dominia Flandriæ, Attrebatensium, aliorũmque uicinorum, cederétque prouocationibus. Henricus Nauarræ Rex cederet iuri, quo regnum Nauarræ sibi maioribúsque suis delatum contendit: ei Rex ulla ne auxilia ferret. Cæsari ad insulas imperij suscipiendas Rex tredecim naues paratas daret: ad hæc ingentem pecuniam. Donec quæ pacti sint, impleuerint Franci, obsides manerent Frãciscus & Henricus Regij liberi: aut si liberos dare nollet, Vindocinensis, Ioãnes Scotũs, Lautrecus, Michaël Salutianus, Aubignius, Lauallus Riuensis, Sauotius, Mommorantius: Eleonoram sororem Cæsaris Rex uxorem duceret: Borbonio aliisque qui ad Cæsarem transfugerant bona redderentur. Pluráque alia disertè adiecta sunt, quæ omnia sancita sunt Patrum Gallicorum decretis, quæ nos omittimus cùm uideamus paucis postea mensibus irrita fuisse. His conditionibus Rex liberatus est, datis obsidibus duobus liberis: pactus ni pacta impleret, futurum ut ad Cæsarem rediret. Carolus Lanoius cum eo profectus ad Burgundiam recipiẽdam. Miserum spectaculum: non longe à Fonte Rapido, una naui pater redibat: altera liberi eadem uia in seruitutem abducebantur. Rex in Galliam reuersus solito tristior uisus est. Ad Montem Marsanum diuersatus, ad pristinam hilaritatem redire cœpit. Burdigalæ magnificè exceptus, ibi dies aliquot consumpsit: nactúsque cum Ludouica matre Annam Pisseleuam, quæ postea Pontieuria à mariti nomine uocitata est, uel Estampea ab oppido eiusdem nominis. ut uidit liberali facie puellam,

lam, delectatus est eius comitate & suauitate. Inde in *Angolismēsium urbem diuersatus*, Cognacum etiam adiit, *ubi multos dies consumpsit: ex eo enim loco ortus cùm esset, suadebant medici uti leniret curas captiuitatis diuturnæ*. At *dum auidius ceruum uenationi deditus sequitur, ex equo prolapsus, magnum adiit uitæ discrimen*. Ibi *magno principum, procerum, pontificúmque coacto concilio, palàm expressit cum* Cæsare *inita fœdera, obsecrans deliberarent, suaderéntque quid in rem esset & suam & suorum: affirmans nihil sibi esse antiquius, quàm fœderibus seruandis operam suam omnem deferre, perpetuáque pace cum* Cæ*sare frui*. Illi *re deliberata, iniquissima esse aiunt fœdera: neque uerò à capto homine ui, dolóque extorta seruanda, metu carceris perpetui pollicita irrita esse: ut autem maximè ea* Rex *uelit seruare, non situm in sua unius potestate: solutum cùm non peteret à* Pontifice *ultro legibus, & iure quidem: neque enim uanis illis pollicitationibus distrahi, alienarique potuisse* Gallici *regni uerum patrimonium, ab ipso ut non partum, ita posteris seruandum: cùm nulla populi uoluntas adfuerit, irrita esse omnia*. Ac *post lōgum tempus uocatis* Burgundiæ *proceribus, cū instaret* Lanoius *de ea recipiēda: longa* Rex *ab eis oratione petere cœpit, fidem suam apud* Cæ*sarem liberarent, libentes ad eum trāsirent*. Hi *negarunt se unquam in* Cæ*saris uenturos potestatem*. Quòd *si pergat* Rex *ui eos cogere, futurū ut & ipsi uim ui depellentes, solutiq; dominio omni & à* Rege & Cæ*sare, seruitutis iugū depellant*. Lanoius *etsi omnia perbelle instructa compositáque uidebat: quippe quem præsentem* Rex *his cōsiliis adhibuerat, rogare cœpit* Regem, *uti arces quas præsidio munitas possidebat, redderet*. Vt *uerò nec hoc impetrauit, quid gereretur sensit: precibúsque* Regis *adductus ad* Cæ*sarem scripsit, suadens ut pecunia accepta* Burgundiā

remitteret. Ille rescripsit nihil esse quòd Rex culpam in suos uertat, pactis eum satisfacturum si in Hispaniam rediret, réque infecta ad Cæsarem rediit Lanoius. Nec tamen protinus ad arma uentum est: at misso à Cæsare ad Regem Nicolao Perenotto Grauillano utrinque de fœderibus actum est. Dum hæc geruntur, non cessabat Clemens Pontifex clãdestinis legationibus Regem solicitare, cuius mentem nondum à superiori bello resedisse uidebat, ac tandem nouum fœdus initum est inter Regem, Clementem Pontificem Maximum, Venetos & Franciscum Sfortiam. His cautum est amicitiam inter eos perpetuò futuram. Si quis his, uni ue horum hostis sit, hostem omnibus futurum. Posse Cæsarem participem huius fœderis fieri, si prius Regios liberos æquo soluto redemptionis pretio reddiderit, Mediolanúmque Sfortiæ, neque Italiam adeat ad infulas imperij recipiendas, nisi eo comitatu, qui arbitrio relinquetur Pontificis & Venetorum: solueritq; Anglorum Regi debitam pecuniam. Parabuntur autem à fœderatis sumptibus communibus copiæ triginta millium peditum, quingentorum equitum cataphractorum, triúmque millium leuis armaturæ, unà cum machinis tormentisque bellicis necessariis. Manebit is exercitus donec bellum confectum sit, debellatíque qui Italiæ quietem perturbant. Conducentur ad bellum Heluetij: dabitúrque opera à Rege qui multum apud eos authoritate potest, ut honestis conditionibus ad bellum accedant. Admonebitur Cæsar de restituendis Regiis liberis: Ni faxit, confecto hoc bello fœderatus quisque Franco ad bellũ Cæsari inferendum auxilia suppeditato: omnes uerò decem millium peditum, mille cataphractorum, & quingentorum equitum leuis armaturæ numerum, aut eorum loco pecunias ad eum numerum militum cogendum. Parato classem ad id bellum uiginti octo triremium, nauiúmque one-

" rariarum ad eum usque numerum qui fœderatis placebit.
" Permittito Francus Sfortiam iure quo optimo maximo uti
" frui Mediolanensi principatu, soluta tamen quotannis pen-
" sione annua, quæ Pontifici Venetisque æqua uidebitur: mo-
" dò tamen ne sit minor quinquaginta millium nummûm
" aureorum. Pro his soluendis prædes sponsorésque aßiduos
" eo nomine dato. Hos si non inuenerit, Pontifex eius nomi-
" ne spondeto: Veneti cõsponsores accedunto. Persoluito Sfor-
" tia Maximiliano Sfortiæ fratri annuam pẽsionem æquam
" pro dignitate familiæ. Liberato Regem ea pensione quam
" ex fœdere pendit Maximiliano. Amicis fœderatorum resti-
" tuunto bona: his liber in patriã reditus esto: præcipuè qui-
" dem Alberto Pio Carporum Comiti. Pensiones quas Gallus
" Heluetiis persoluebat, has illis Sfortia persoluito, adiunctis
" sibi eis eo fœdere, quos sibi Rex adiunxerat ob Mediolani
" defensionem. Vxorem Sfortiæ Rex dato Pontificis arbitrio,
" regio ortam sanguine. Interea si quid acciderit Francisco
" Sfortiæ, eadem hæc Rex in Maximilianum conferto. Red-
" dunto fœderati Regi Astensem comitatum, Genuensium
" quoque supremum dominium: relicto tamen Antonio A-
" durno Duce, si is fœderis uelit particeps fieri. Parta Italiæ
" quiete, si moretur Cæsar in reddendis Regiis liberis: fœde-
" rati iisdem copiis Regem iuuanto. Neapolitanum regnum
" ubi debellatum fuerit, Pontificis esto: persoluta tamẽ æqua
" quotannis pensione Regi, modò tamen minor ne sit septua-
" ginta quinque nummûm millium aureorum. Dato Ponti-
" fex eo nomine coacto ritè purpuratorum concilio, eorúmq;
" consensu sponsores Regi. Ni faxit, redito Rex ad pristina
" iura. Hactenus capita aliquot fœderum adscripsimus, ple-
raque autem omisimus aliò spectantia. Actum & antea
fuerat inter Cæsarem & Pontificem, dum prius nunciassent medici, Sfortiam parum esse firma ualetudine, ut abdi-

caret à se Cæsar, Ferdinandóque fratre Mediolanensem eũ principatum. Et *iam fingebat se Cæsar acquiescere postulationibus Pontificis, nominaratque uel Carolum Borboniũ, uel Georgium Austriacum spurium Maximiliani Cæsaris.* Repudiato Georgio uterque Borbonium præferebat, *ni fidẽ Cæsaris suspectam habens Clemens, ad fœdus Gallicum animum adiecisset, ita subitò bellum exarsit, quod Cæsariani prius audierunt geri quàm parari: quiduis prius futurũ rati, quàm ut hunc fœderatorum consensum conspirantem, atque ita conflatum uiderent.* Tanta *Italiæ coniuratione territus Cæsar, eò remittit Carolum Borbonium attributis copiis: eodem peruenit Georgius Fronspergus cum multis Germanorum millibus, frustra Francisco Vrbinate iter impediente.* Rex *quoque Michaëlem Antonium Salutianum cum quatuor Aquitanicorum peditum millibus multisque equitibus in Italiam mittit: qui expugnatis aliquot oppidis, cùm uidet latius uagari Cæsarianos, qui Mediolanum præsidio tenebant, imparatos adortus, Mediolanum redire coëgit. Quo factum est, ut parum abfuerit, quin orta grauissima seditione res Cæsari infelicissimè cederent, nullo toto biennio militi soluto stipendio.* At *Borbonius uariè mitigans militum animos, corrasisque à priuatis & sacris locis ingenti pecunia, seditionem iam gliscentem compescuit.* Submiserat *Cæsar* Hugonem Moncadam *Romæ ad perturbandos Pontificis conatus.* Is *etsi Cæsari fauentes Colũnenses prius placarat, quippe cùm Vespasiano Columna redierat in gratiam, Pompeium tamen Columnam unum è purpuratis pontificiis ad insidias Pontifici tẽdendas impellit. Ingressi coniurati Romam, direpta pontificia supellectili, securum sibique nihil ab his timentem adorti in Vaticanũ cogunt: nec prius dimittunt, quàm pactus in quatuor menses inducijs: recipit etiam quos cis Padum haberet milites*

reducturum se, Præerat Borbonius cum magnis copiis Mediolano: pontificiúmque & Venetum exercitum adeò contemnebat, ut ultro Placentiam oppugnandam sibi susceperit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiorem, tardéque militibus à Cæsare stipendia suppeditari, re cum Antonio Læua, Alphonso Vastio, Georgio Frōspergo, Philippo Chalonio Aurengio deliberata, consulit unde egeno militi succurri possit. Placuit, quoniam rumor increbuerat lectissimas duce Laureco Gallorum Heluetiorúmq; copias parari, quæ Neapoli Cæsarianos pellerent, eò traduci copias. Sed interea dum eò peruenitur, magnoperè usui futurum ad subleuandam rerum inopiam omnium potiri Florentia, urbe plena atque opulenta, & quæ hactenus Cæsarianis iniquior fuerit. Borbonius usus singulari militum studio, Florentiam aduolat. Florentini consilio Borbonij cognito, iam fœderatorum copias & Salutianum, Federicū Boium, Pomperanum cum turmis equitum lectissimis præsidio sibi prius uocarant. Ita facilè impetrarunt, eam ut tanti exercitus procellam à se depelleret, alióque copias transferret: præsertim cùm dubia esset futura urbis nobilissimæ oppugnatio: Frācisco Vrbinate sensim Cæsarianos sequente. Itaque mutato consilio, Romam properare, eóque omnem belli apparatum conferre decreuit. Nihil minus uerebatur tunc Pontifex ob pactas nuper cum Columnensibus, Moncada, & Carolo Lanoio inducias. Nec uir astutus sentiebat se in eadem esse naui positum, in qua alij sæuientibus procellis multos iam dies periclitabantur: ac sanè quàm libentissimè incitatus ueteribus odiis, cupiebat Florentinorum naufragia ex terra intueri. Vbi autem audiit iam instare urbi Borbonium, ita perterritus est, diris ut tantùm pontificiis fugaturum se hostes putaret. Romani interim muros armatis complent: frequentes confidunt ad se defendendum: at ut in populo belli

imperito, undiq; res trepidæ, timor insolitus, malum improuisum: Heluetiis *tamen qui stipatores erant* Pontifici, *reliquisque paucis strenue dimicantibus, æneisque machinis facilè hostes pellentibus*. Borbonius *qui intueretur si protraheretur urbis obsidio, futurum ut neque militem retinere, neque alere posset ob commeatus inopiam, pridie* Nonas Maias *pergit ad urbem oppugnandam*. Hispani & Germani *bis mœnia scalis scandentes pulsi sunt: eo die nebula crassior urbi insidens pōtificiis oberat*. Pergit, *dolēs suos pulsos* Borbonius, *celeriter allatis scalis ipse scandere: cum eo certatim aduolat* Germanus Hispanúsque *miles*. Emisso *autem ex* Ianiculo *temerè ex æneo tormento globo, qui in crus sinistrum deuolutus est, inde repentè sublatus est*. Nec *minus tamen cessauit oppugnatio* Philippo Aurengio *uulneratum tantùm dicente: proinde ulciscerentur uulnus imperatoris sui*. Itaque *illi acrius instare, auidi prædæ murum ascendere: nec nisi urbe capta cessare*. Pontifex *in* Adriani *molem prius secesserat: capti ciues, direptæ domus, & sacra loca: uiolatæ mulieres & uirgines, etiam sacris addictæ*. Pō*tifices minores purpuratique passim in seruitutem abducti, qui se pecunia redemerant, iterum in captiuitatem ab aliis abducebantur: nihil sancti, nihil sacri prorsus intactum, neque modum, neque modestiā uictores habuere, fœda facinora in* Romanos *patrauere*. Borbonium *adhuc spirantem*, Romæ *expirasse creditum est*. Is *ita ab excercitu toto deploratus est, ut* Germanus *miles tumulo eius titulum hunc adscripsit*: AVCTO IMPERIO, SVPERATA ITALIA, DEVICTO GALLO, PONTIFICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CAROLI BORBONII HOC MARMOR CINERES CONTINET. *Delatus est iam mortuus in prætorium* Augustini Guysi: *non defuere qui ador-*

natam hanc expeditionem à Borbonio sibi persuaderent uoluntate Pontificis. Clemens quidē audita Borbonij morte, tum demum consternatus, in Adriani molem se recepit. Tandem exacta à Pontifice post aliquot dies ingenti pecunia, abactáque undique præda, Neapolim Aurengius cum Cæsarianis profectus est. Interea fœdus Rex arctissimum cum Henrico Britannorum Rege prius contractum renouauit: ambóque reges fœciales suos ad Cæsarem misēre, qui & bellum indicerent, & indignam Pontificis captiuitatē ei exprobrarent. Fœcialibus Cæsar respondit, indici bellum à captiuo suíque iuris homine non posse: Gallum iure captū belli, seruum factum: liberatum datis filiis obsidibus, iureiurando sacratissimo pepigisse ni pacta seruaret, seruaré ue per suos non posset, futurum uti in captiuitatē rediret. Quid interea contra ius gentium, neque religione solutus iurisiurandi, bellum indicit? Si pactorum pœnitet, redeat in meam potestatem captiuus: conuentiones irritæ sint: quicquid habuere Galli ante receptas pactiones recipiant: tum bellum & audaces prouocationes placeant. tum sponsio & iusiurandum repudietur. Expostulastis Pontificem captum, quasi is me ignorante non captus sit: captiuúmque adhuc liberari uultis, qui multos iam menses iussu imperióque meo liberatus est. Hæc ubi Cæsar dixit, separatim rogato Guyeneo fœciale regio, petiit ab eo ecquid Rex intellexisset de Ioanne Caluimontano Burdigalensium præside, regióque apud se legato, quod illi denunciarat. Caluimontano autem Cæsar multis antè mensibus dixerat, nisi pacta Rex seruaret, futurum uti inter profligatæ famæ, uilésque homines eū deinceps haberet. Ea ubi Rex resciit, per fœcialem Cæsarem ad singulare certamen prouocauit. Addunt alij Regis nomine mendacium Cæsari exprobratum, quod genus contumeliæ multo maximum est apud proceres: Cæsar ad Regē

& ipse fecialem suum misit. Hunc excepit Rex in Palatio Lutetiæ, uocatis magno apparatu legatis Pontificis, Venetorum, Florentinorum: nobilitate omni Gallica, Cardinalibus, Episcopis, iurispræfecto Antonio Pratiano aßidēte unà cum Senatu Parisiensi, theatro etiam in eam rem parato, uti res populo notior esset. His ita paratis, admissus est fecialis. Admissum rogauit Rex, afferrét ne à Cæsare duelli locũ. At ille Rege orato ut audiretur, iterum atque iterum ferocißimè à Rege rogatus est, ecquid afferret locum duelli? nihil opus uerbis, proinde afferrét ne duelli locum? Ille cum se id afferre diceret, quod Regi satis esse deberet: proinde prius sibi diserte imperatũ à Cæsare esse, uti quædā Regi referret, quæ paratus erat referre, non est exauditus. Ita cõuentus est dissolutus, cũ prius Rex de multis Cæsaris in se iniuriis expostulasset, spectantibus audientibúsque legatis. Interea Odlo Lautrecus contractis multis equitum peditumque millibus, Hastam peruenerat: ubi Heluetiorum septem millia expectans, ne quid interea hostes molirentur, (certior factus Ludouicum Lodronij Comitem Boschum peruenisse, urbem Alexandrinorum satis munitam, cum quinque millibus Germanorum, quos Alexandriam traducturus erat) constituit intercipere Lodronium unà cum Germanis: celeritérque properare iußis militibus unà cum Heluetiorum cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum, Boschũ cœpit oppugnare: misso Ioanne Mompezatio Carbone suppræfecto Vasatium, qui urbem cingẽs Germanos exitu arcebat. Lautrecus paucos post dies cum robore exercitus sequutus, cùm & oppidani Germani acriter urbis defensioni incumberent, admotis grauibus machinis stratisque muris, signo suis dato, prædáque concessá militibus, eorum usus opera mox expugnat Boschum, direptáque urbe prædam militi concedit. Sunt qui Lodronium, dum Boschum obside-

tur, iam Alexandriam *perueniße scribant: uxore apud* Boschum *relicta, quæ & ipsa in potestatem* Lautreci *peruenit.* At *ita humaniter tractata est, ut & pudicitia salua non ipsius tantùm, sed comitum omnium fuerit: & supellex ei, omnia uasaque aurea & argentea, quæ diripuerat miles, conquisita & reddita.* Iam *prius attributa parte copiarũ* Carolum *Lotharingum* Vaudemontium Alexandriā Lautrecus *miserat: in qua* Baptista Lodronius & Albericus Barbianus *cum ualido præsidio erant* Germanorum. Barbianus *per colliculos* Alexandriæ *uicinos inuito* Vaudemontio *ingressus fuerat.* Celeriter *admotis machinis ueriti oppidani* Boschi *casum, ad deditionem cogunt* Lodronium & Barbianum: *his quidem conditionibus,* Germani, *ut qui uellent, redirent in* Germaniam, Barbianus *intra sextum mensem arma ne in* Gallos *ferret.* Venit *interea ad* Lautrecum Cæsar Fulgosus, *indicans facilè esse* Genuam *recipere. Si partem copiarum sibi is attribuat, ita res se* Genuensium *attriturum, sequente ut* Lautreco *ad deditionem cogi facilè poßint.* Visa *res* Lautreco *non indigna regio nomine.* Itaque *attributis aliquot cohortibus* Fulgosum *emittit: eodémque tempore ab* Andrea Doria Genuensi, *quem* Rex *nauibus suis nauticisque copiis præfecerat, ita ora* Ligurum *omnis infestabatur, ut ad portum* Delphini *perueniens, naues obsideret* Genuensium. Non *longe à* Genua *promontorium est, quod saxosum in mare excurrens, sinistróque latere exundantes undas angustis faucibus excipiens,* Finum *portum efficit, quem ueteres* Delphini *uidentur nomine decorasse.* In *eum locum* Genuenses *in* Doriam *nauésq;* Gallicas *progreßi, usi uentorum auxilio, & obsessas naues liberãt, &* Doriam *capto etiam* Philippino Doria *nepote* Andreæ, *usque* Saonam *persequuntur, ferocioresque facti in* Fulgosum *progrediuntur,* Gabriele Martinengo *duce.* Ful-

gosus fugam simulans, capto prius Martinengo, alio itinere in urbem peruenit: nactúsque uacuam milite commeatúsque inopia laborantem, cum iam Lautrecus proximus esset, urbem recepit. Antonius Adurnus cùm Cæsarianis in arcē se recepit: inuitatúsque à Lautreco honestis pactionibus deditione facta arcem reddidit. Ita Liguriam omnem mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanensem peruenit. Cúmque Mediolano proximus esset, Ludouicúmque Barbianum ab Antonio Læua sciret Papiā missum cum præsidio ualido peditum, uel quod nollet Sfortiam Mediolano potiri, cui captum mox reddendum erat, uel quòd Papiensium insolentia commotus est, qui se Regū domitores prædicabāt ob captiuitatem Regis, summo usus Aquitanorum studio Papiam contendit. Quatuor diebus admotis machinis mœnia prostrata sunt. Papiensibus & Barbiano non indiligenter urbem tuentibus: quinto die expugnata est ciuitas, incensæ domus, expilata templa, direpta bona, ululatæ mulieres. Et iam parabant Aquitani ita urbem diruere, nunquam ut refici posset: ni Lautrecus post aliquot dies edicto uetuisset, ne quid in ciues oppidanósque miles moliretur: utque Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat, passimque omnia postica libidine polluebat, deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus captus est: Aquitani pedites præda ditati, plerique inscio Lautreco in Galliam rediere: quos omnes edicto regio conquiri, ultimóque supplicio in eos animaduerti iussit Lautrecus, ob desertam militiam. Fama est capta urbe post aliquot dies deprehensas aliquot hostiles cohortes, subterraneo loco collocatas, fusásque ac miserè concisas ab Aquitano milite, quem eo quidem bello ferociorem crudeliorémque plusquam res exigeret passim fuisse aiunt. Quod & ipsi Lautreco non satis probabatur: qui ut erat clementissimus, si quis ad æquas condi-

tiones rediret, ita impatiens contumeliæ, si quem nactus erat à quo se contemni putaret, uelut accidit ad Viglebanum. *Nam præfecto arcis cùm per caduceatorem iußisset, arce* Regi *cederet, isque superbißimè caduceatorem abegisset, remisso ad præfectum caduceatore, eò se uenturum cum totius exercitus robore denunciauit: ubi machinæ essent admotæ, nullum precibus locum futurum.* At *is superbius abegit caduceatorem, multa in* Lautrecum *Gallicúmque nomen conuicia effundés.* Itaque *admotis machinis cùm præfectus deditionem fecisset, iure militari usus, cùm exercitũ regium lusisset, in præfectum animaduerti iußit, reliquis omnibus illæsis: & tamen admonentibus rogantibusque aliquot* Italicis *proceribus, animaduersionem suam in eum remiserat, nisi momento prius temporis hi quibus imperatum fuerat antè mandatum executi fuissent, quod grauiter ipsum* Lautrecum *tulisse fama est.* Interea *cùm* Antonius Pratianus Pratiani *iurisprefecti filius in* Galliam *uoluntate* Lautreci *rediens, (reditum tamen breuem pollicitus, quippe eum* Lautrecus *quòd tardius antea subministrabantur pecuniæ regiæ secum abduxerat, patrémque ideo, cui ærarij cura incumbebat, faciliorem putabat futurum ad pecunias suppeditandas) nunciasset* Regi Papiæ *expugnationem, rumórq; tota* Gallia *dißipatus esset, plebs* Lautrecum *ad cælum tollere, ueluti macula priori sublata melius sperare.* Nanque *alia egregia belli facinora peperisse quidem* Gallis *laudem:* Papiã *autem expugnatam, in cuius oppugnatione priori* Rex *hæsisset, restituisse ueterem omnem* Gallicam *gloriam, priorisque captiuitatis famam obliteraturam.* Clemens *interea* Pontifex *etsi captiuitate liberatus, uel spe ut conuenerat* Neapolitani *regni recuperandi, uel quò* Cæsarianos *à quibus uexatus fuerat ulcisceretur, sperans etiam futurum uti* Lautrecum *in* Florentinos *malè sibi pacatos*

immitteret, non cessabat Lautrecum *ad* Neapolim *uocare: atque ita effecit apud* Regem, *ut is* Lautreco *imperarit, expeditionem* Neapolitanam *sequeretur.* Non *satis id placebat* Lautreco: *imperia tamen regia secutus, accinxit se ad expeditionem.* Vix *tum abierat cum* Antonius Læua, *qui antea in oppidis coarctatus fuerat,* Mediolano *cum* Cæsarianis *egressus,* Sfortianos Abdiato *spoliat.* Huius *rei admonitus* Lautrecus *à* Sfortia, Petrum Nauarrum *cum tribus* Aquitanicorũ *peditum millibus subsidio* Sfortianis *misit: qui mox fusis fugatisque* Cæsarianis Abdiatum *recepit.* Iã Lautrecus *longius cum exercitu progressus, præmiserat* Petrum Nauarrum *ad* Aquilam *tentandam.* Aquilani *etsi* Cæsarianorum *aduentum expectabant, deditionem tamen fecere.* Inde Troiam Galli *peruenerunt.* Ibi Cæsariani Gallos *expectabant:* Philibertúsque Chalonius Aurengius *satius existimabat prælio decerni, antequam res* Neapolitanorum *tentarentur.* Erat *uallis inter duas acies non sanè arduo descensu: eò* Aurengius *equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emisit, qui* Gallicos *equites lacesserent, in eos* Lautrecus *equitatus partẽ mittit.* Diu *cum esset pugnatum, & multi è* Cæsarianis *qui longius procurrerant circunuenti, in urbem redierunt.* Erant *hostiũ copiæ ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores* Gallicis. Hi *ueriti ne eo loco impetum* Gallorum *sustinere possent, ut maximè possint, periculum esse ne* Neapoli *excludantur, concilio conuocato optimum esse statuunt,* Troia *relicta* Neapolim *redire.* Itaque Aurengius *prima castrensi uigilia è* Troia *copias subduxit, crebris ignibus spem prælij faciens: non tamen ita occultè egressus est, quin ex fremitu abitum eorum* Lautrecus *senserit.* Agitatum *est apud* Lautrecum *sequendi ne essent hostes, sequendos plerique suadebant, præcipuè* Michaël Salutianus: *perculsas acies ac*

perterritas facilè dißipari posse. Dissentiebat Petrus Nauarrus: *neque enim in certius exitium properare hostes posse, quàm ad* Neapolim *confugientes uastam urbem, & quæ diutius tantas copias alere non posset. Quid si eos sequi uelint* Galli*? quid impediat quo minus illis & numero & robore non inferioribus, belli alea feliciter cadat?* Emensos *iam tota nocte longa itinera assequi quis poßit? Quæ tandē res cogeret* Gallos *se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus mox deteriorem & locus ipse redderet, sine stabili munimento degentem?* Placuit Nauarri *hominis rei militaris peritißimi sententia* Lautreco. Itaque *hostium sequendorum consilium omittens,* Troiam *recepit.* Troiam *urbem alij à ueteribus* Aeculanum *uocatam, alij per castra* Annibalis *ab aliis designatam contendunt.* Lautreco *culpam paßim omnes adscribunt qui hostes persecutus non sit: rei militaris periti homines culpa cum quidem liberāt: cùm* Melphi *retro relicta, periculum urgeret non leuius.* Gallicæ *copiæ occupatæ fuere circa* Melphim *quatuor integros dies: intereàque colligendi sese spatium hostis ad* Neapolim *habuit* Ludouico Lotharingo*, cui cognomen* Vaudemontio*, ægrè id ferente.* Apud Troiam *propè olíueta urbi proxima defixerat* Lautrecus *bellica tormenta, unde hostibus ingens periculum & terror.* Id Aurengius *intuitus, pugnam* Lautreco *denunciarat.* Intempestáque *nocte multum itineris emensus erat, pugnæ tamē speciem relictis aliquot uelitibus præbuerat: quo factū est, ut de hostibus sequēdis consilium tardius initū sit.* Ergo Melphim *cum robore exercitus proceßit* Lautrecus*: ibi rustici & reliqui uicini quòd non putarent eò* Gallos *peruenturos ob loci situm, fortunas suas collocarāt: &* Ianus Caraciolus Melphitanorum *princeps cum quatuor peditum millibus urbi suæ præsidio relictus fuerat.* Vbi *tormentorum impetu prostrata sunt mœnia, cū*

nõdum satis prostrata essent, Italicus miles spe prædæ summa ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendũ erat, angustior esset quàm deceret, frustra illi conatus procedebat: hostes igni, machinis, lapidibus optimum quemque cædere: eo die in castra rediit Lautrecus. Sequenti die admotis iterum machinis, cùm mœnia grauius essent prostrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multùmque fatigati, tandem in urbem perueniunt. Tum uerò cæsi fugatiq; hostes: urbs direpta, præda ingens militi parta. Caraciolus in arcem se receperat: ibique à Grandimontano captus est: pugnans & reluctans excelsa ipsa arcis parte armis excussis, parùmque abfuit quin ab irato milite cæderetur, ni Grãdimontanus cohibuisset militarem audaciam. Is postea in Galliam partes Regis sequutus peruenit: neque huic Cæsar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Auregio attributo. Sibi enim Cæsar persuaserat Caraciolum libenter partes Regis sequutũ. Quod ut ille facilius & nulla sua nota faceret, captiuus petiit à Cæsare, quando Galli urbeis omnes fortunásque suas occupassent, ipse eum pecunia attributa è captiuitate liberaret. Id cùm peteret, negarit ne Cæsar quòd transiturum eum ad hostes uideret, an alia ex causa incertum. Captiuus planè obsecrauit Cæsarem liberaretur, nec nisi sacramẽto solutus ab ipso Cæsare, in uerba unquam Regis iurare uoluit. Iam Trecarienses, Rapolani, Monspilosi per legatos deditionem fecerant. Capua etiam recepta est, & Samnium totum cum parte Calabriæ: Campania tota, eo tractu quo agrum Leborinum situm aiunt, quem hodie Terram Laboris uocant, usque ad Neapolim parebat Lautreco: Capuæ præpositus Daguerrus Cantaber. Restabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta confectum erat bellum. Eò Auregius cum quatuordecim ueteranorum militum millibus,

magnis itineribus Lautrecum *urbibus interea aliis recipiẽdis occupatum, anteuerterat: abundè commeatum in urbẽ introduxerat, urbem munierat.* Lautrecus *pro tempore atque loco paratis rebus mœnia exercitu circunuenit.* Auersa *urbs nonnihil uisa est uelle* Gallis *aduersari: eo loco* Atellam *ueterem ciuitatem stetisse passim prodituũ.* At *tutius sequuta consilium, mœnibus excepit* Lautrecum: *is eo loco plures dies res componens diuersatus est. Circa maris littus post* Vulturnum *sequitur* Clauius, *apud* Suessulam, *medio tractu inter* Capuam *&* Nolam *in montibus oriens,* Auersanum *agrum multis inundans locis: ita ut ponticulis multis inter* Auersam *&* Capuã *fluuium oporteat iungi, ad quos põticulos multæ sunt molæ passim ædificatæ: eas cùm disiecisset* Lautrecus, *ita* Capuanos *perturbauit, deditionem ut sponte fecerint, & urbibus præsidium impositum, & ciuiũ mutabiles animi & ad potentiorum excipiendas res prõpriores,* Gallos *ad* Neapolim *recipiendam acrius incitabãt. In quam* Lautrecus *totus & animo & corpore incumbebat, recepta ea bellum profligatum agnoscens. Cæterùm dũ ea res agitur,* Andreas Doria *qui classi* Gallicæ *præfectus fuerat è* Genua *soluens, uariè* Neapolitanorum *res affligebat.* Id Hugo Moncada *intuitus* Gallicæ *classi obuiam pergit, ex insula quam uulgus* Isclam *uocat,* Aenariáque, *atq; ut constantius illi occurreret, fortissimum quemque ex urbe deligit, classique imponit.* Philippus Doria *cùm tota de re admonuisset* Lautrecum, *ex* Gallicis *etiam copiis impigris hominibus delectis, in quibus fuit* Crocus Aruernus *eques strenuus,* Moncadæ *occurrit. Videbantur* Galli *fugam parare: prætoria hostium nauis id intuita, longius euecta, redeunte* Gallica *classe æneisque tormẽtis emissis depressa est: at non nisi post longum certamen, reliquæ uariè circunuentæ, partim captæ, partim depressæ sunt.* Hugo Mõcada *for.*

titer pugnans interiit. Crocus, qui prior in prætoriam illius nauem inuaserat, post aliquot dies uulneratus cùm esset grauißimè, occubuit. Alphonsus Vastius & Ascanius Columna, aliique plures è primoribus Hispanorum & Neapolitanorum capti. Multi putauere potuisse Neapolitanam classem Gallorum impetum euadere: sed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugam Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditionem fecisse. Satis constat Andream Doriam nauali prælio non interfuisse, atque eius animum iamdudum abhorrere à Gallis multi suspicabantur: qua maximè ex causa, incertum. Alij ita prodidere: Cùm in Sardiniam paulò antè cum myoparonibus suis & Gallicis peruenisset, seditione leui ex causa inter suos & Gallos orta, repentè conclamatum ad arma fuisse: Doriæque nomen inclamatum, cæso etiam Langio cũ uicißim Galli Franciam acclamassent. Visum id & Samplancardo: & Rětio Cerro iniquius, atque illos in eum stimulandi Regis authores fuisse, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupifocaldium Barbesium præficeret: qua ex re eum indignatum ad Cæsarem transiisse. In hoc ulcere ueluti unguem fuisse Daualum & Columnam alióisque captiuos, quos Rex quasi suos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, suos esse contendebat. Atque is Saonam Genuensibus attribui uoluerat, quod cũ nõ impetrasset, desperãs se eorũ principem futurum, quod iampridem concupierat, magis irritatus est. Itaq; Daualum & alios captiuos qui in Galliam proficiscebantur, sui iuris fecerat à Philippo nepote missos: Vastiúmque ut erat uario atque acri ingenio, authorem Doriæ fuisse ut relicto Rege sequeretur Cæsarem. Alij ita prodidere, Vastum hominis animum altáque cupiětem, cùm maxima eum libido inuasisset sese principem constituendi imperij maritimi, neque id quibus modis adsequeretur, in

 retur, in

retur, in Gallia uideret, eò eum impulisse. Cùm transiturus esset ad Cæsarem, transeundi occasionem quæsiisse: utcunq; quæsitam arripuisse. Nanque Lautrecus id sentiens, miserat ad eum colloquij causa familiarem quendam suum: pollicebatúrque daturum se operam uti maritimum ei imperium decerneretur, pretiúmque pro captiuis ipse se redditurum sponsoribus datis receperat: capitáque aliquot fœderũ ambo signis suis admiserant, quibus ipse confisus de Doriæ fide minimè dubitabat. Ille uerò & decem millia nummûm aureorum, quæ ex reliquiis stipendiorum debita contendebat, petebat, & Saonam: rescripseratque Rex Lautreco, hoc puncto temporis hæc se præstare uix posse, curaturum autẽ postea ut Doria & liberalißimè & honorificentißimè sese tractatum intelligat. Ad Cæsarem transiens & captiuos reddidit, & Genuam Gallo parentem ad seditionem pulsis Gallis concitauit. Paulò antè decreto à Rege maritimo imperio, circa littus Neapolitanũ peruenerat Rupifocaldius. Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppugnare uolebat, cùm muri & opere & natura muniti essent, ratus id quod erat, nulla ui oppugnari posse urbem, tentabat si quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret. Prope Neapolim paulò suprà Palæpolis est, Herculis nomẽ retinens. Ad uetera quoque mœnia Nolanámque portam, sacellum Seruatoris: & in eadem regione, Mariæ ecclesia. Post Palæpolim ubi hodie noua est arx cum hortis, pòstque montem qui Palæpoli imminet, promontorium protenditur in meridiem Pausilipum: è regione aliud promontorium: quæ loca uariè hostes munierant, Aurengio diutino morbo, quem ex scabie Neapolitana contraxerat, fatigato. Dum ad Neapolim sic sedetur, Ioannis Vrbinatis consilio Aurengius ex improuiso castra Gallica cum magna manu inuadit. Circa fanum Antonio sacrum, & circa Sebethi amnis

erectas ab hoste fossas, & ad Pausilipi fauces, egressi hostes cæsis multis equitibus, relatisque à Frāco signis aliquot militaribus trepidantes in urbem compulsi sunt. Quodam tamen die Horatius Ballio cum delecta manu Italorū, earúmque cohortium quas à colore Nigras uocabant, repentè perculsus est, mox reliqui sibi quisque consulere: alij fugere, alij prælium parare, multa impedimenta direpta. Lautrecus qui clamorem hostilem à tergo accepisset, equitatus partem subsidio suis misit: hostes perturbati in urbem rediere. At Galli immodicis caloribus cælique inclementia iam segniores fiebāt. Ad extremum & febribus & peste (quas ortas multi uolunt hostium opera) exagitati uariè terebantur. Quod Veneti Italique alij intuentes, iamdudum dilabebātur. Accidit ut quo die multi Gallici proceres cum Rupifocaldio & Carolo Nauarro reguli Nauarrorum fratre, post nauigationem longam in castra regia concederent, ratus id quod erat Lautrecus, hostes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiam prodiret. At illi ubi extremum agmen Lautreci redire uident, porta Brutia egressi, paulatim procedere: mox signo dato Gallos inuadunt, multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia intercipiebātur: pars cedere, pars sequi. Lautrecus ubi uidet hostes acrius instare, Ioāne Candalio Fuxeo admonito, adiuncto, etiam Lupeo Armeniaco signifero suo, iubet ut in unum cōductis militibus impetum faciat in hostes. Ille uti imperatum erat, immissis militibus loco depulit hostes. At dum audacius fugientes sequitur uulneratus est, ac paucas post horas desideratus. Vulnerati & notissimæ uirtutis equites, in quibus Grimo Andronus, cui & Mauriano cognomen, Burdigalensis, & Petrus Daydius, cui Ognao cognomen. Eo die parum abfuit, quin totis copiis certaretur. At illi magni interesse sua uidētes, in urbem rediere, fortissimo quoq;

ex ueteranis aut cæso aut uulnerato: cùm interea haud pauciores è Gallis desiderati essent. Multi eo prælio negant Lautrecum interfuisse, at misisse tantum Cādalium. Ex eius diei pugna, ob Fuxei mortem Lautrecus fatigatus in febrim incidit: uigintíque dies ita iacuit, pro mortuo ut haberetur. At dum conualesceret, uiderétque castra circumiens suos uariis morbis afflictos, plerosque hac atque illac præter militarem disciplinam dispersos, ita acclamauit, ut renouato dolore in febrim incidens, paucos post dies extremum uitæ spiritum ediderit. Et sanè cum Rupifocaldius cū myoparonibus Gallicis tardius auxilium ferret, Doriáque iam Gallis apertus esset hostis, facilè fuit hostibus Gallorum impetum sustinere. Sunt qui scribant, dum putat Lautrecus ruptis Neapolitanorum aquæductibus, se ciues ad deditionem coëgisse, ex graui intra aquas restagnatione aquæ fœtorem excitatum: unde Gallicus exercitus peste postea laborarit. Alij uocatum in castra seplasiarium Italum, pestis morbíque authorem fuisse prodidere. Gulielmus Bellaius id accidisse prodidit ex castrorum sordibus, parúmque purgato ambitu castrorum: adeò maximis in rebus minuscula neglecta nocent. Venere Franci deinde Auersam cum Michaële Salutiano, castráque mouere media nocte, eóq; peruenere summo diluculo. Obsidebàtur interea ab hoste Frācicis ipsis tormentis, acciditque ut nocte una & prima aurora, temerè irruentes hostes coercerētur. Id illi intuiti, agere cœpere de conditionibus quæ ita latæ sunt, Vt eques uno equo relicto abiret, haud tamen militari: pedites abirent, album bacillum manu efferentes. Id cùm expreßisset necessitas, uictores ea fuere insolentia, pacta ut uiolarent: multi ex equitibus transportari iis myoparonibus uolebant, quos Barbesius habebat. Ille multos exclusit, multi Plumbinum, Liburnum, & Genuam peruenere: multi Romam

profecti, stipe emendicata in Franciã rediere. Michaël Angelus *ex uulnere æger,* Neapolim *perductus : multi morbo extincti, ut* Ludouicus Vaudemõtius, Moleacius, Põperanus, Viuonius, Antonius & Ioãnes Turnonij, Ioãnes Carleus, Petrus Nauarrus, Grandimontanus, Carolus Fuxeus *frater* Hẽrici *Regis* Nauarrorũ *æger* Neapolim *perductus, uel ui morbi, uel propinata potione extinctus, dum consilium fugæ iniit.* Decessit & Ioannes Carbonerius *unus è* Petrocoriorum *nobilitate,* Iacobus Lanus *cui* Rochchaleo *cognomen.* Et *poterat tota ea* Lautreci *expeditio feliciorem exitum nancisci, si* Clemens Pontifex, Veneti, *aliique fœderati stipendia pacta persoluissent.* Veneti *receptis aliquot urbibus cùm essent languidiores, cùm* Clemens *exitum rei expectaret, nec* Rex *interea* Gallis *subsidia pecuniámque mitteret, parta propè uictoria elapsa est: lue præsertim morbisque & ducem exercitus & militem inuadentibus.* Nec *uerò feliciore fato circa* Genuam & Mediolanum Gallicæ *res tractabantur.* Doria *qui urbe* Genua Gallos *expulerat, arcem etiam à* Theodoro Triuultio *per deditionem recepit: cùm* Franciscus Borbonius Paulinus Comes, *obsessis (ut putabatur) auxilium non tulisset.* Rangonius *hyeme sequenti aliquot oppida* Appuliæ *retinuit, donec desperatis rebus pace postea parta, iussu* Regis *cedendum sibi uidit.* Rex *primùm eo consilio* Paulinum *miserat, uti* Lautreco *subueniret: deinde* Genuensium *res eum tentare uolebat: postremò* Sfortianis & Venetis *iunctũ res* Italicas *curare.* Ac *multa quidẽ quæ è re essent suorum iubebat: cæterùm ex distantibus interuallis mandata post res afferebantur.* Sequenti *æstate quæsitum quæ sedes bello legeretur.* Papia *cùm esset nuper recepta ab* Antonio Læua, *uisa potior : simul urbem nobilem ad quam olim* Galli *diutius steterant, auferre* Cæsari, *in rem famámque uidebatur.* Erãt Itali *mille,* Germani

trecenti relicti præsidio: sed ita acriter oppugnata est urbs à Gallis, ut post quassata mœnia, cæsis hostibus, recepta direptáque sit. Sed & Mortariũ & Nouariam Galli recepere, *multáque alia oppida: pellique* Mediolano Læuam *sperari poterat, ni iussu* Regis Paulinus *ad* Genuensium *res tentãdas maluisset redire, uulgato* Gallorum *consilio.* Dum Landrianum Paulinus *uenisset, torm̃etáque & primum agm̃e præmisisset, negligentiúsque suos reficeret,* Antonius Læua Mediolano *egressus, repentè imparatos adoritur: priúsque adfuit quàm* Galli *de eius aduẽtu cognouissent, exercitúmue instruere, aut sarcinas colligere possent.* Itaque Hispani *cateruatim uti quosque casus conglobarat, in eos concurrũt.* Galli *aliquot uirtutis memores, &* Germani *arma capere,* Italos *ad pugnam hortari, sine ordinibus eques pedésque permixtus necare quosdã, quosdã conculcare, alios in fugã uertere.* At Italus *palàm in fugam uersus est, ex quo præcipuus numerus cõstabat:* Hispani *nihil remittere, acrius instare: ita sensim & à* Gallis & Germanis *fuga facta.* Paulinus *sibi consulens, dum desperatis rebus nequicquam fossas ingentes equo parat transire, captus est: multi simul capti, impedimenta direpta, reliqui dissipati.* Exteri *scriptores prorsus quod attinet ad* Papiæ *expugnationem, maximè commeatu & apparatu bellico adiutos aiunt* Gallos & Lautrecum *à* Venetis: *ibique* Ioannem Paulum Manfronium, *dum tacitus spectat uim* Gallorum, *qua sternebant propugnacula* Papiensium, *pila plumbea ictum corruisse.* Petrum Longhenam *custodiæ urbis à* Lautreco *præpositum.* Hunc *postea dum parum suo fungitur munere, urbem amisisse, interceptum à* Læua: *præpositos* Cæsaris *nomine* Papiæ Apontesium Hispanum, Ludouicum Belzoiosum, & Petrum Biragam. Narrant *iidem pluribus uerbis,* Gallicæ & Venetæ *classis apparatum maritimum unà cum* Doria

in Siciliam, cuius intercipiẽdæ spes affulserat: utque & Ioannes *Morus* Venetorum *nomine*, & Rentius *Cerrus qui* Regi *militabat, ipseque* Doria *cum* Gallis *loca aliquot* Sardiniæ *expilarint: aliquot etiam uoluntaria deditione receperint, dum qui* Cæsaris *nomine præessent, parum locis fidentes, sese ex uno loco in alium proripiunt, quæ tandem omnia relicta sint.* Narrãt *iidem* Comitis Aquilani *ope, multa accessisse* Lautreco. *Circa* Troiam *uarie certatum utrinque prolusionibus. Alarconem tãdem cum* Cæsarianis *nocte* Neapolim *contendisse. Missum* Petrum Nauarrum *cum* Aquitanico *peditatu à* Lautreco, *Melphim capto* Caraciolo *expugnasse: omnes* Appuliæ *urbes obuiam claues urbium misisse* Lautreco: *Manfredonios* Cæsarianis *fidos fuisse: dũ* Manfredoniam *urbem in fide* Cæsaris *malunt permanere:* Cæsarianos *uariis munitionibus erectis* Neapolim *muniisse: supra* Martinianum *montem erectam munitionem insignem, multis machinis adhibitis, cui tuendæ præpositus sit* Fabritius *Maramus.* Fuisse Neapoli *acres homines*, & *uigilantes* Hugonem Moncadam, Philibertum Chalonium, Aurengium, Alarconem, Moronum Cremonensem, Alphõsum Vastium, Ioannem Durbinum Hispanum, Salernitanum, Ludouicum Icartum: *Maritimis copiis præfuisse* Icardum *Vaurium. Multi mercatores merces supellectilemque omnem in castra abduxere: ubi tanta fuit abundãtia annonæ, ut in biennium parata uideretur: tantáque fuit uini etiã delicati copia, ut milites non contenti sese eo ingurgitare, pedes equorũ eo abluerent. Vnde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitarétque* Italus & *Germanus miles uinum seditiosè, irrumperétque in* Capuanam *arcem prætextu uini inquirendi: ubi uix à* Ferdinando Alarcone *manus abstinuerit, qui è fenestra præceps in alium sese locum effudit, cæsis pluribus ex ea cohorte.* Ferunt Auren-

gium commotum ea seditione, turbulentissimis aliquot arreptis, stipatum Vrbini Hispani, quem & Durbinum uocant, fidelissimo comitatu, ita seditiosos increpuisse, ut iuberet aperta porta ad Gallos transire. Huic Vrbino pinguissimus aqualiculus, isque propenso sesquipede extabat. Caeterùm compensabat eam corporis intemperiem insigni animi magnitudine: cohortem habebat circa se fortissimorum Hispanorum: ipse ut ad fugam inutilis erat mole corporis, uastitatéque praepingui, ita si quem fugam molientem uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quando uideret sedendo & fatigando coërcendos Neapolitanos, Rētium in Brutios misit: ad Bituntum, Ioannem Clementem Stangam, quem Bario praefecerat: in Manfredoniam, Camillum Vrsinum: Salernum, Horatium Ballionem: in Calabros, Menaldum Daurum cui Asteo cognomen, cuius liberi in nomen familiámque Grandimontanorum successere & Symonem Romanum, & Federicum Caraffam: Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patricium cum Pomperano Gallo. Hi uaria loca receperunt, expilarunt, uastarunt, caesis Caesarianis: oppida praesidiis munierunt. Sed Asteus & Pomperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Vrsinus circa Sipontum, dum ab Hispanis qui arci munitissimae in praesidio erant, eos qui aquatum in uicina loca eunt, opprimi uidet, accersito Georgio quodam summo ingenio homine, cuniculis actis turrim deiecit, oppressis & Hispanis, & quibusdam cuniculorum ministris. Ad Neapolim ingrauescente annona, multae ad Lautrecum fiebant trāsitiones: Hispani tamen undique excurrentes inopiam subleuabant. Hos etiam in Appuliam excurrisse aiunt: eosdem Pōtificis Melphitani supellectilem, & mercatorum quorundam qui ad Gallos transibant: & ad Auelinum procurrentes Pontificem eiusdem loci, direptis

auectisque rebus multis, cum multis hominibus captiuum abduxisse ferunt. Est locus quem uulgo Podium Regale incolæ uocant, quem sepserant Galli, dum scalis multis allatis eum se intercepturos Hispani ex urbe progreßi existimant, plusquam ducentis cæsis, multis uulneratis, magna clade accepta in urbem compulsi sunt. Nec longè Gallicæ aberant copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianisq; decursionibus utrinque certaretur. Erant molæ circa Magdalenæ locum, quæ una die quinquies nunc ab Hispanis, nunc à Gallis occupatæ tandem Gallis cessere. Duo faseli quibus stipendia Gallis aduehebantur, parum abfuit quin adcurrente hoste interciperentur: sed Italo serius occurrente bolus is ereptus ex hostium faucibus. Calendis sextilibus, dum temerè hostes irrisa Gallorum socordia, in uineas proximas dilabuntur, adcurrentibus Gallis multi fatigati, pauci capti: sed fugientibus suis Hispani opem ferentes fugam cohibuerunt. Addũt alij decẽ Gallicos equites captos: ita permutatione inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chaloniũ suspicione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramũ affirmabat Lautreco recepisse liberum introitum ea parte quam præsidio seruabat. Cùm appareret indicium falsum esse, Fabritius qui captus fuerat liberatus est, uerè an falso accusatus incertum. Camillus frustra per dies aliquot Manfredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farneseo cum Cæsarianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exteri scriptores pluribus uerbis claßis Neapolitanæ direptionem, cuius suprà meminimus: & Doriæ ad Cæsarem transitũ, cuius trãsitum uelant, & ob Sauonæ libertatem in Genuẽsium damnum tributam: & ob alij præfecturam maris à Ludouica destinatã, & ob illustres homines captiuos à Rege, à Philippo Doria repetitos: interim tamẽ fatẽtes Alphõsi, Vastij, Dauali, & Ascanij Columnæ captiuorum susurris

& pollicitationibus pellectum Doriam *in* C*æsarianorum partes.*Narrant iidem,*cum* Lautreco,*fœtore & corruptione aquarũ orta peste, occubuisse* Michaelẽ Angelum Salutianum,*&* Aluigum Pisanum, *qui* Venetorum *copiis præpositus erat.* Egressum *è* Neapoli Fabritium Maramum *: à quo multæ urbes à* Gallis *captæ,receptæ sint*. Post *cladem* Gallorum, Bernardinus Baleritanus *celeriter adcurrit ad* Clementem Stãgam, *qui* R*egis nomine toti huic præfecturæ à* Lautreco *præpositus fuerat.*Is *è* Betonte *(quod &* Bituntum *uocant)mouens, dißimulata clade quasi* Lautrecus Neapoli *recepta potiretur,uana spe omnes implebat:* Barletóq; *munito se cõtinebat,(id alij paßim* Barolũ *uocãt)certioremq; clàm facit* Camillum Vrsinũ Manfredonia *abstineat,eoque ad se contendebat.* In Calabria Comes Burellus C*æsarianis uariè collectis occurrit* Simoni Romano:*cõgreßúsque tumultuaria pugna hominem fugat.* Huic *occurrêre auxilium laturi cum* Gallorum Venetorúmque *turmis aliquot* Boutierus *&* Federicus Caraffa *: hi quoque incolumes dißimulata clade* Barletum *contendebant.* At *rumor uires die acquirens, peruaserat in oppidanorum aures cladis acceptæ:ita illi introitu urbis exclusi.* Hos Stanga *insimulabat quasi parum constantes, sparsos ab hoste rumores dictitans: mox sibi diffidens arce se continebat.* Eandem *aluerat dißimulationem* Vrsinus Camillus, *&* Tranium *peruenerat.* At Stanga *irritatus* Bariletanorum *cõtumacia, clandestina porta reliquos excipiens è castro impetum in oppidanos facit: direptisque rebus omnibus & captiuis abductis, ingenti præda suos pauit.* At Boutierus Cruceus *&* Federicus Caraffa,*captiuos remisso pretio liberos reddi iusserunt.*Cùm *miles* Italus *nõ pareret,* Gallicus *cum* Boutiero Ital*isque proceribus multos obtruncauit.* Interea Stãga,Boutierus,Caraffa,Simon Romanus,Morettus,Calau-

resus, Angelus Calauresus, Nicoletus Corsus, Iacobus Bosus Corsus, Carbo Aquitanus Vassariorum supprafectus de summa rei deliberant: constituuntque quando difficile esset cum his copiolis hosti occurrere, direptis fanis & aliis locis, præda abacta inde sese clàm proripere. Multa fana expilata: ab Antonij fano temperatum, quasi is igne tutus sese uindicaturus esset. Interea Borellus auctus Cæsarianorum copiis è Calabria mouit, & Rubos & Quadratam peruenit. Rentius Gallorum collectis reliquiis Barletũ peruenit ad Stangam: locóque munito quiduis passurus uidebatur antequam deditionem faceret, cò ex Andria peruenerat Borellus. Is dum incautius equo uectus, intuitus qua parte commodius urbs obsideri posset, machina ex urbe emissa occubuit: relatúsque est Andriam magno Cæsarianorum desiderio. Alarco interea in Borelli locum peruenit, Bariletum obsessurus. At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus, & plerique alij in Canusium procurrẽtes, pecore multo abducto urbem laborantem, cõmeatu subleuarũt: Quadratámque idem Simon obsidere cœperat, ni paratiores Cæsarianos nactus, soluere obsidionem coactus esset. Interea Veneti classe instructa, Gallis qui ad Bariletum cum Rentio sedebant, auxilium tulere. Erat cum Veneta classe Ionas Nauarchus Gallus: cui ipsi uni, tot nobiles eruptiones, dum obsidet Maßiliam Borbonius, quas alij Stisaco, alij Barbesiano adscribunt, acceptas Maßilienses ferunt: huius hortatu soluit Veneta claßis è Barileto: ubi & Dominicus Bembus adfuit, aut certè claßis eius. Hi Molfetam oppidum maritimum progreßi, móxque irruentes in muros, erectis signis Gallicis oppidanos perterritos fudere: partáque præda & multis captiuis abductis potiti sunt. Deceßit tamen ea in oppugnatione Federicus Caraffa: uulneratus alter quoque magni nominis Ionæ Comes, quem à patria & corporis

exiguitate Vasconem paruum uocabant. Regressi deinde Bariletum iidem Nardi nomine loca insignita depopulati sunt: atque ibi classis Gallica cum auxiliis Gallicis prastò fuit: quo factum est ut uicina loca undique in Gallorum uenerint ditionem. Id intuitus Alarco, conscriptis copiis mouit ex Andria circa Tranium. Ioannes Conradus Vrsinus & Simon Romanus Brundusium classe obsidebant: urbéq; potiti direptis passim omnium fortunis sunt. Arx munitior uidebatur, nec priore alteró ue impetu expugnari potuit. Id intuitus Simon Romanus, pergit ad locum contemplandũ. Dum incautius disquirit qua parte collocari aptius possint machinæ bellicæ, breui machina emissa prostratus est: immatura morte à Gallis iuxta ac Venetis deploratus. Intereà Orengius mittit cum ualidissimis copiis Ferdinandũ Gonzagam: hic è Quadrata uariis excursionibus Gallos & Italos qui ad Bariletum & Tranium sedebant, fatigabat. Eò tandem contendit ipse Orengius cum Alphõso Vastio, Daualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbẽ acrius munierunt. Id illi intuiti oppugnatione abstinuere. Erant Barileti multæ Gallicæ & Aquitanicæ cohortes, sed longis uigiliis attenuatæ, & ad paucitatem redactæ. Corsi, Veneti multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Veturio, Stanga, Caraciolo, Camillo Conrado Vrsino, hostes in Grauinã & Matteram sese recepere: uidebantúrque Galli duce Cerro latius euagari, ni Venetorum societate amissa, qui cum Cæsare redierant in gratiam, acceptis maritimis aliquot oppidis rursus compulsi essent Bariletum. Ibi exagitatus est Corsorum seditione Rentius, cum stipendiorum solutionem tumultuosissime efflagitarent: ut iam in seditiosos machinas aliquot emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui tormentis præpositus erat, dilata re, tandem iræ sedatæ essent. Fuitque Rentij laudata constantia, qui urbem pulsis

undique Cæsarianis eò usque tutatus sit, donec iussu Francisci Regis literis acceptis de pace inita cū Cæsarianis certior fieret. Hæc ab exteris scripta referre libuit, quando quibusdam nostratia omnino sordescunt. Addunt iidem, dum Nauarrorum Regis frater cum Rupifocaldio classe uectus esset in castra Gallica ad Lautrecum, salutatione utrinque reddita ingemuisse Lautrecum: rogassé que adolescentem, quis eum lanista ad talem lanienam emisisset. At quo tempore pugnatum est ad Landrianum, Itali scriptores initiū fugæ à Germanis & Gallis ortum uolunt: culpa planè liberare Paulinum, qui parum solicitus fuerit de hostium aduentu, nemo posset. Sed Galliæ omnia in deterius audita, Regem angebant: & liberorum captiuitas & belli tædium utrunque principem ad mitiora inclinabant. Feruente adhuc bello, nobiles aliquot aulicos, qui formandæ pueritiæ liberorum regiorum dati erant, procul ab his Cæsar amādauit, plerosque ferreis uinctos compedibus in triremiū suarum dedidit remigia: ex quibus quidam, captis his triremibus à Mauris, Tunete oppido à Cæsare recepto, stipem mendicantes in Galliam rediere. Causam prætexuit Cæsar, quòd didicisset Iacobi Belliuultij coniuratione tentata redeundi in Galliam consilia. Ea indignitate motus Rex, captos aliquot ex Hispanis, triremibus quoque suis addixit: nec uerò prius liberauit quàm liberata parte suorum qui manus Maurorum euaserant. Abhorrebat Cæsar à pacis consiliis, Burgundiam semper petens. At Mercurinus Cattinarius, unus è purpuratis pontificiis libero homo ingenio, Sequanorúmque expostulationibus admonitus, qui belli calamitate oppressi uidebantur, hac oratione Cæsarem ad
» pacem accendit benignissimè auditus. Ego nisi scirem quali
» modestia Cæsarem admonendum suscepi, non hoc uterer
» dicendi genere, quod neque tua, neque mea modestia satis

» *dignum esse uidebatur. Me tu perlongo interuallo propè*
» *memoriæ, primum hominem nouum iurisprœfectum, quiq;*
» *sacro illo tuo scrinio præesset designasti: atque ita designasti,*
» *ut tantus honos, uirtute potius oblatus, quàm ullis precibus*
» *efflagitatus uideatur: Id ego tam illustre tuum beneficium*
» *Cæsar, cum ad ingenij mei tranquillitatem duxi semper es-*
» *se permagnum, tum ad curam diligentiámque multo ma-*
» *ius. Versantur enim Cæsar in animo meo multæ & graues*
» *cogitationes, quæ mihi nullam partem, neque diurnæ, neque*
» *nocturnæ quietis impartiunt, & tuendæ tantæ dignitatis*
» *& officij decorísque tanta dignitate digni conseruandi. Ac*
» *cætera neglecta tueri possim, casum, imprudentiam, necessi-*
» *tatem afferre: fidele cōsilium nisi dederim, & te ipsum Cæ-*
» *sar decipio, & meipsum indignum tali magistratu astrin-*
» *gam notæ sempiternæ. Video te abhorrere à pace. At Se-*
» *quani tui iam queruntur exhaustos sese tributis: Hispani*
» *ingemiscunt ad collationem: Italia propè direpta. Hybreas*
» *olim, Asiæ cum M. Antonius duplicaret tributa, Si potes ait,*
» *M. Antoni, duplex tributum uno anno exigere, id quoque*
» *æquissimum fuerit te posse: ac si possis, Asiæ impertiri, dupli-*
» *ces ut uno anno æstates, duplices quoque autumnos illa ha-*
» *beat: Talentûm multa millia Asia pependit. Quæ si nō ac-*
» *cepisti, exigito à quæstoribus tuis qui acceperunt: sin cùm*
» *expensa tibi fuerint, iam profusa euolarint, ecquid causæ est*
» *quin tot pecuniis exhausti perierimus? Valentinianum Cæ-*
» *sarem narrat Ambrosius sacer author, si quid hoc ad rem*
» *pertinet, cum admoneretur, noua indiceret uectigalia pro-*
» *uinciis, hæc respondisse: Præterita nequeunt soluere, noua*
» *quo pacto sustinebunt? An tantum honoris mihi ideo dela-*
» *tum, ut quo iure, qua iniuria, unus ego fisco tuo locupletan-*
» *do studerem? Vnus ego diripiendos tibi Sequanos tuos, ue-*
» *xandas omnium fortunas consulerem? Certè iam expilati*

„ *sunt: iam negant fortunas suas talibus tàmque crebris in-*
„ *dictionibus satis esse.* Ne here, ne *Cæsar committe, ut quem*
„ *patrem illi asciuerunt, quem principem, ipsi expilatorem*
„ *sentiant, & quiduis potius quàm custodem.* Summa *illa*
„ *fuerit:* Locupletes Sequanos *cum habueris, satis ipse locu-*
„ *ples eris: sin exhauris illos, periculum esse ne* Gallicum *illi*
„ *dominatum, quo tot annis carent, ultro optent.* Liberalitate
„ *illi proauorum tuorum recreati, si iam à te uexantur, milite,*
„ *exercitúque fretus, coercere potes corpora, ingenia non po-*
„ *tes:* Itaque *si me audis, uel minus iustam pacem æquissimo*
„ *bello præferes.* Exhausti *cum essent ambo pecuniis, ad pa-*
cis conditiones reditum est: ea composita est soluto ingenti pretio pro liberorum redemptione. Remissáque *à* Cæsare Burgundiæ *petitione,* Cameracique *sancita, eò conuenientibus* Margareta Cæsaris *amita, &* Ludouica Regia *matre.* Post *multum tempus procrastinantibus* Cæsarianis *redditi* Regij *liberi pecunia illis* Baionæ *appensa.* Regij *liberi cum prope* Fontem Rapidum *uenissent, inde retro perducti sunt, ita iubente* Velasco *magistro equitum* Castulonensi *ut multum* Annæ Mommorantio *laborandum fuerit in his celeriter recipiendis, causante* Hispano *uel nummos minus fideliter appensos, uel retractum ex itinere* Hispanum *fœcialem ad* Regem *missum.* Ducta *in* Galliam Eleonora Cæsaris *soror, absenti* Regi *dederat prius* Cæsar *spōsalia, misso in* Hispaniam *legato* Regio Francisco Turreo Regulo Turenēsium. Rex Burdigalæ *diutius cùm liberorum reditum expectasset, ægre tulit* Cæsarianorum *procrastinationes.* Vbi *audiit* Baionam *appulisse, obuiam profectus, non longe à* Mōte Marsano Aquitaniæ *oppido, apud* Veriense *cœnobium* Vestalium, *quas à diuæ* Claræ *sacris uocant* Clareas, *uxorem nocte celebratus nuptiis duxit.* Bononiā *cum esset profectus* Cæsar *ad infulas imperij accipiendas,* Gallicum *fœ-*

dus iterum renouatum est: aliquótque annis Galliam pace frui contigit, quibus nihil admodum memorabile gestum est: nisi quòd interea adnitente Gabriele Grandimontano *cardinale* Clemens Pontifex *Massiliam magno comitatu ad* Regem *peruenit.* Ibi *multa inter* Pontificem *&* Regem *agitata dicuntur.* Nupsit *tandem* Catharina Medicea *summæ indolis puella* Henrico Aureliorum Duci,*uni è* Regiis *liberis.* Regnum *is postea felicißime est moderaturus & humanißime.* Rex *præter cœnobia aliquot pontificiis attributa,annuas quoque pẽsiones constituit: & gemmam nobilem quæ prætium omne superabat,quæ* Tholosæ *in ecclesia diuo* Saturnino *sacra asseruabatur,* Pontifici *petenti dedit.* Põtifex *in eius gratiam* Claudium Giurium *&* Stuardi *fratrem* Scotum,*&* Oddonem Collignium Castellioneũ *adolescentem ornatißimum, deditum optimis studiis, &* Ioannem Venatorem Lexouiorum *antistitem, summa hominem innocentia & pietate, cui & commissa est* Regiæ *munificentiæ,& in egenos erogationis dispensatio,purpuratorum cardinaliúmque numero adscripsit.* Romam *reuersus* Pontifex *liberam donationem episcopatuum, cœnobiorum,aliarúmque præfecturarum ecclesiasticarum* Regi, *sublatis electionum priuilegiis, prærogatiuísque concessit.* Lutetiáq; *multi interea uiolatæ persuasionis damnati sunt, uiuíque exusti:* Cæsarque *per suos apud* Germanos *inuidiã conflans* Regi,*dissiparat in multos è* Germania *animaduersum: contenderéque cœperat,ne* Gallica *legatio* Germanico *conuentui interesset.* Itaque *scriptis literis* Rex *suspiciones diluens,neque in* Germanum *ullum animaduersum, neque obtrectatoribus suis fidem habendam ostendebat.* Interea Clemente *pontifice non sine ueneni suspicione extincto,* Alexander Farnesius, *qui se* Paulum *tertium dici uoluit,* Pontifex *designatus est.* Atque *is* Rodolpho Pio *ad* Regẽ,

& Gaspare Contareno cardinale in Germaniam sæpissime misso fidem faciebat futurum, uti mox concilium sacrosanctum toties à Germanis petitum indiceretur. Indixitque primùm ad Mantuam, inde ad Veronam, postremò multos post annos ad Tridentum. Sed uel Regibus, Cæsaréque ipso, uel ipsomet Pontifice, purpuratísque dissimulantibus, hactenus irrita omnia fuere. Atque is ab omni dissensione cũ semper abhorruisset, Columnenses tamen tot bellis attriuit, auitis ut castris oppidísque eis cedendum fuerit. Idem in Perusinos seuerus & acer, edoctus tenere suspensos legatos principum, abundans uerbis, sui negotij bene gerens. Reliqua quæ pertinent ad Pontificatum, prudenter administrás: sedulúsque, si quis unquam, in principum dissidiis componẽdis. Paulò antea fato functa est Ludouica Sabaudia mater regia, ex morbo qui multos annos eam torserat. Accidit uerò ut Ludouica spei plena esset ob pollicitationes Braillo-ni medici magni nominis: itaque etsi graui morbo, æstu, febríque iactaretur, minus intenta uidebatur ad suprema munera exequenda. Margarita Valesia filia, hanc admonuit spem aliò collocaret: illa Braillono inclamato & aliis qui Regem à se abduxerant, animum ab omni alia cogitatione ad Deum placandum traduxit. Et post aliquot annos, Antonius Pratianus iurispræfectus, uel cancroso ulcere, uel igne sacro decessit, cui nondum animam agenti pecuniam supellectilémque omnem auream atque argenteam Rex asseruari iussit. concessit tamen Pratiani liberis oppidorum aliquot fructus maximos & opimos, donec quicquid id esset æris alieni, dissolutum esset. Anno quoq; millesimo quingentesimo tricesimoquinto, Lugduni plebs ad seditionem proruit. Iubebat Rex uti propugnacula urbis munirentur. Quærebatur ratio qua ad nummos peruenirent. Exquisitis multorum sententiis placuit eorum consilium, qui in singula

uini dolia tres nummos Gallicos imponendos suadebant, in certum usque tempus. Plebs percita annonæ caritate, irruit primum in Campegij domum: direptáque ea in Marini & Gimbri mercatorum opulentorum. Pomponius Triuultius cũ magistratibus iram plebis permulsit, comitem se eis professus futurũ ad undique eruendũ triticũ: circunductus u à plebe in sacra loca, & priuatorũ domos, ubi fœde quædam patrata. Interea clam decreta quæstio in seditiosos. Admonitus Rex tota de re Boutierum eò misit, qui de seditiosis supplicium sumpsit. Franciscus Sfortia Carolũ Meruelium regium apud se legatum comiter admissum, tandem occidi indicta causa iussit, agitata consilia in se proponens. Quo scelere Rex & indignitate contumeliæ percitus, diu hac de re apud Cæsarem expostulauit. Henricúsque Angliæ Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pontifice negatum, illi apertus esse hostis cœpit, palámque instituta maiorúmque sanctiones reiicere, Thoma Moro & Ioanne Roffensi qui decretis eius æquum esse negabãt obtemperari, necatis. Atque is eo tempore male apud suos acceptus cum esset, gliscerétque iam popularium seditio, popularium motus sedauit. Parabat interea Cæsar classem & robore copiarum & omni apparatus genere instructissimam: nec regiis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficisceretur. Quæ causa fuit uti Rex consilia agitata crederet de Massilia intercipienda Barcinone diu in anchoris cum stetisset, mox cum ingenti apparatu soluit: rogauítque Regis legatum, admoneret Regẽ ut absenti sibi fides eius & amicitia perinde ut præsenti constaret: nec quicquam rerum interea in Italia moliretur. Cæsar cum tantis copiis primùm in Baleares insulas, inde Leonis Giro superato Sardiniam peruenit. Ex ea profectus ad portum Phari, quem Farium uocant, appulit: mox in Goulletam locum munitissimum: quem lo-

cum tribus locis quadraginta continuos dies oppugnauit, uix & suis & hostibus respirandi spatio tributo. Nam *Itali parte una, parte alia* Hispani, *mari autem* Andreas Doria *cum classis robore & tormentis emissis, & omni oppugnationis genere obsessos terrebant: tádemque post quadragesimum diem ui perrumpentes munitiones, simulatione extractis è propugnaculo barbaris, locum cæsis eis occuparunt: ibi octo dies cum refecisset exercitum,* Tunetum *peruenire parat: id nouem millibus à* Goulleta *abest.* Qua *ad urbem peruenitur, hinc stagna & aquæ: inde olíueta: medio itinere inter olíueta & aquas pergũt* Cæsariani. Ariadenus Aenobardus *qui regnum superioribus annis inuaserat, ad aduentum* Cæsarianorũ *copias contraxerat, ut multitudine, ita robore* Cæsarianis *impares: ratus tamẽ siti* Cæsarianos *fatigatos, medio se in itinere intercepturũ, ad eum locum quo putei aliquot siti sunt, illis occurrit.* At *illi ordine pergentes, nihil aduentu hostium perterriti sunt.* Numidæ *nunc cedere, nunc aduersis equis congredi, implicare & perturbare* Cæsarianos *parant: illi ex oliuetis machinis leuibus emissis fortissimum quemque è barbaris prosternere.* Ita *hostes post breue certamen in loca se munita recipiunt.* Cæsar *circa puteos hos pernoctauit. Sequenti die instructis copiis* Tunetum *proficiscitur.* Erat *ipse in prima acie cũ quatuor millibus* Hispanorum *ueteranorum, cum totidem* Italorum *ueteranorum millibus, equestribúsque copiis è sua familia comitatúque.* Media *acies è quatuordecim millibus* Germanorum *cõstabat: qui & ipsi calones, lixas, reliquáq; castrorũ impedimenta asseruabant.* Extremam *aciem cum sexdecim* Hispanorũ, *quorũ maior pars è tyronibus constabat, ducebat* Fernandus Daluadus Toletanus Dux Albæ, *cũ duobus millibus equitũ, quibus* Regulus Bondegarus *è familia* Mendosarum *præpositus erat.* Erátque *dies sacer*

Magdalenæ,cum repentè obuiam ciuibus uenientibus, intellexit Cæsar Aenobardum fuga sibi consuluiße: castrum à Christianis qui captiui asseruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit,& Altzachenum Tunēsem Regem, quem & Muleasemum uocant admonuit, nihil esse quòd urbem diripiendam militi daret: se curaturum ut aliquot stipendiis solutis salua urbe illi esset consultum. At ille uel suorum rebellionem ulturus: uel per speciem belli potentiorum opes direpturus,orare cœpit Cæsarem,urbem militi prædæ daret. Ita immißi Cæsariani oppidanos cædere,prædam undique auertere: si qui in manus uenerant,obtruncare: direptáque urbe arcem recepere. Altzachenum in regnum Cæsar restituit. Inde Goulletam rediens quam sibi uolente eo retinuit, præsidióque firmauit,uictor in Siciliam appulit. Ex eo prælio,& quòd superioribus annis ad Viennam profectus erat,Solymanúmque obsidionem soluere coëgerat, cæsis etiā multis ex eius exercitu,magna gloria apud omnes fuit. Cū interea Cæsariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solymani legatos liberaliter honorificéque excepisset:ipseq; uicißim ad eum legationem misisset: quódque cum eo fœdus sanciisset. Ad quæ Rex respondebat, accepisse item & misisse legatos ad Turcam & Cæsarem & Ferdinandum: ut mirum sit quod sibi licere putant,cur in se uelint reprehēdi. Cum uideret Cæsarem id agere ut fortunis omnibus eū euerteret:cū uideret se à Solymano ita urgeri, ut differre nō posset, quin uel se illi pacatum fore promitteret, uel hostem experiretur,adactum eße neceßitate cum Solymano placabiliore hoste depacisci inducias. Verum istas inducias ea ratione se depactum,ut quoad eius fieri potuit, Christianis in uniuersum consuleretur. Sed magis antea irritatus Cæsar putabatur,quòd Ferdinando Cæsaris nomine bellū in Huldaricum Vuirtembergæ Ducem gerente,Huldaricum pecu-

niis Rex iuuisset: nam aureis nummis Gallicis militi ab Hul darico persoluta stipendia didicerat. Quæ ipse ita refellebat, quasi emißet ab Huldarico Montis Pellicardi comitatum fiduciaria uēditione. Quem porrò in usum uerteret nummos, sua nihil interfuisse: & antiquo fœdere quod cum Germanis intercedat, si spoliato homini succurrisset, non protinus uiolata cum Cæsare postea inita fœdera. At Rex interea septem legiones in Gallia conscripsit: quibus lustratis belli iā consilia agitare cœpit. Et plane male simulatam amicitiam dissui aperte æquius fuerat, erumpereque concoctas diutius odij inter utrumque faces: dum cōtinuum inter æquales discordia malum utrunque ad ueteres simulationes reuocat. Sed occultiora Cæsaris odia & consilia: Gallica consilia priusquam res adornatæ essent, ipsi Cæsari notißima. Arx est Lumea quæ nō longe abest à Maseriis & Cedano. Lumeus olim Gallo amicus ad Cæsarianos transierat. Rex iubet obsideri arcem, accitis etiam machinis è Remis: At Lumeus Marchiani opera, reconciliata cum Rege gratia, Cedanum uenit ad eum salutandum, postea tamen irritatus posterioribus bellis aperte Cæsari fauit. Mortuo interim Francisco Sfortia, in Carolum Sabaudianum belli procella uersa est: quem soror consanguinitate mutua Gallo, uxor Cæsari affinitate deuinxerat. Atque, ut interim uxorū moribus dediti sunt uiri, totum se à Galli amicitia iampridem auerterat Sabaudianus, Cæsarem sequutus, uicarius imperij designatus fuerat: ipseque Cæsaris amicitia cùm fœderibus omnibus sibi cautum esset, sese securum putabat. Eius belli hæ causæ relatæ sunt. Fuisse Amædeum primum Ducē Sabaudiæ: huic Ludouicū, Ludouico Amædeum alterū, Amædeo huic Philippum succeßisse: nupsisse Philippo Margaretam Ducis Borboniorum filiam, ea lege matrimonio adiecta, ut qui ex eo nascerentur, si contingeret Amædeum

Philippo superstitem esse, hi Philippi patris loco Amadeo auo ad eas ditiones résque peruenirēt, ad quas Philippus si uixisset, successurus erat: ex Philippo natos Philibertum, qui sine liberis decessit, Carolum qui eo tempore Sabaudiæ imperabat: Ludouicam Francisci Regis matrem, quæ Margaritæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta, Philippi patris loco Amadeo auo succedere debeat, in omnia quæ censeantur eo iure ut diuidi possint inter hæredes, & cadere possint in fœminas: quæ omnia cum uindicarit Carolus, iure matris iuste repetiisse Regem. Ad hæc: Niceam & Villāfrancam & Taurinorum oppida in fide Comitum prouinciæ fuisse: quæ omnia Sabaudiani occuparint: ut & arces & uicos complures ex Salassiorum principatu, qui Delphinatus Viennensis est in cliētela. Eam Rex sibi fuisse belli causam proponebat. Sunt qui putent quo tempore Clemens Pontifex Massiliam uenit, uoluisse Regem cum eo ad Niceam conuenire: sed recusante Sabaudiano, dilatum conuentum, translatúmque in Massiliam: unde Rex exarserit iracundia auersissimóque semper postea ab eo animo fuerit. Narrant & Pium II, Pontificem Romanum longo antea tempore diris execrationibúsq; obstrinxisse Sabaudiani familiam, quo ex tempore pessum pedetentim ierint res eorum. Id ut uano rumore dissipatū est, ita ut fama est interdum ueri nuntia, originem sumpsisse potuit ex eiusdem Pij scriptis: Is enim scriptum reliquit, cum apud Mātuam conuentum ageret, Regésque hortaretur ad bellum Turcis indicendum, Sabaudianum Ducem, qui multa promiserat, inter primos repertum fuisse, qui spem auxilij præcideret. Eius filium adolescentem Ludouicum ea arrogantia usum, cum esset Mantuæ proximus, ut nollet inuisere Pontificem, ita à se prædictū, ut & ille regnū Cypri dotale amitteret (quod & paucis postea mensibus accidit) & frustra quoque pul-

ſus opem ab aliis peteret, quam pater Reipublicæ Chriſtianæ negaſſet. Alij, quòd ſe Carolus Sabaudianus totum ab eius amicitia ad Cæſarem tranſiens auerterat: accidebátque ſæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiorem eam cauſam belli referũt. At Cæſar eo animo & conſilio Regem in Sabaudianum mouiſſe aiebat, ut hoc adumbrato, maiora conſequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros, Inſubrium finibus cõiungeret: commodiorémque & ad inuadendos Inſubres expeditionem, & ad receptos tuendos facilius præſidium haberet. Rex Diuione agens, poſtea quàm morbo graui liberatus eſt, huius belli conſilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellente iniit: Heluetiorum etiam opera uſus, qui Geneuates male Sabaudiano placatos, ad ſe iam pelliciebant. Miſſus eſt ad Sabaudianum Gulielmus Poietus eo tempore præſes ſenatus Pariſienſis, qui res maternas, Niciã, aliáq; oppida repeteret. Atq; is feroci oratione uſus, cũ Sabaudianus negaret ſeſe rebus à maioribus ſuis lõgiſſimo tempore poſſeſſis ceſſurum, nec eſſe cur Rex iudicẽ, ſibi aut recuperatorem ferret, apud quem ſecum interdicto contenderet, nec ex iure manu conſertum uocaret, ſibi mox ferro res repetens ueterem amicitiam renuntiaret, potius uero arbitrum æquum ex amicorum albo ferret: proinde libenter compromiſſo ſe curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime ſuſpectũ, uti Regi ſalua eſſent ſua iura, maxime Sabaudianum turbauit. Eo enim digreſſo mox Chabotius cum multis equitum peditúmque millibus adeſſe nunciatur, uix ut Sabaudiano fugiendi locus, indéque ſeſe proripiendi daretur. Is itaque & Cambrienſes, & Sabaudianos reliquos ubique præſidiis impoſitis recepit. Mox in Taurinos profectus, Thurinum, Foſſanum, ac pleraque alia oppida ditione tenuit: Pedemontanámque omnem regionem,

quæ Sabaudiano parebat exceptis Vercellis. At Antonius Læua, qui Cæsaris iussu Mediolano præerat, dum hæc parari uidet, repentè Vercellis leue imponit præsidium, Cæsarem tota de re admonens: proinde pacis consilia simularet, donec contractæ essent copiæ. Contractis copiis & Vercellas & Mediolani principatum sartum se illi tectúmque præstaturum. Cæsar ad Paulum Pontificem scribens, arbitrio se eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum cõditiones recepit. Proinde mitteret è suis fidelissimum unum aliquem: interea ne quid miles in ullas Mediolanensis agri urbes grassaretur. Ea cùm celeriter ad Regem essent perlata, misit ille Ioannem Lotharingum Cardinalem ad pacis conditiones recipiẽdas. Interea Chabotius copias Vercellis admouebat. In eius castra misit Læua qui denuntiarent ei, Vercellas antiquum esse patrimonium Mediolanensium principum: dum ineuntur pacis cõditiones, iniquum esse in agrum Mediolanensem impetum fieri. Ita Lotharingi consilio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam is interdictum à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut possessione esset, Cæsaris attingerent. Alij aiunt Chabotium suopte usum consilio, copias à Vercellis reuocasse: ob quæ postea in odium Regis grauissimum incurrerit. Nam Vercellis receptis (quod alij ei facile, alij difficile tunc uolunt) ad Mediolanum recipiendum facilior patebat uia. Heluetij etiam perculso Sabaudiano ad eius spolia detrahenda aduolauerunt: Geneuatésque in libertatem factionésque suas asseruerunt. At Cæsar de Mediolano reddendo consilia cum regiis legatis iniens, nunc uni ex liberis Regis eo se cessurum aiebat. Nominatóq; à Rege Hẽrico Aureliorum tunc principe, usumfructum eius principatus cedi sibi à Rege uolebat: ac ne quidem sibi, at ei ex liberis cui daretur. Quæ cum Rex reciperet, cõtractis iam à Læua copiis, cùm admonitus

esset nihil instare periculi, totus repentè auersus est à pacis tandiu simulatæ conditionibus. Ipse etiam Læua Franciscũ Salaßiorum principem, quem fama erat ad Regem proficisci, uti postea Taurino præficeretur, in suas iam partes pellexerat. Atque is Lugdunum postea profectus, redeunte iam Chabotto cum imperio, circa Fossanum missus: sed adiunctis aliis multis æquali cum imperio. Cæsar è Neapoli Romam profectus magnifice excipitur, diúq; concoctum odiũ male dißimulans tandem effudit. Nam cum Pontifex & reliqui omnes patres existimarent eum à pacis non abhorrere conditionibus, repentè nihil nisi prælia sese meditari ostendit. Conuocatísque patribus & legatis principum & populorum si qui adfuerunt Romæ, acerba hac oratione & fucata in Regem, qui iam spe in Mediolanum peruenerat,

» *usus est. Cum pleraque, Pontifex Maxime, Patres conscri-*
» *pti, à maioribus nostris prudenter decreta sint, tum nihil*
» *laudabilius, quã quod uos ipsos & sacris* DEI OPTI-
» MI MAXIMI, & *Romanæ quoque urbis moderato-*
» *res esse uoluerunt: ut nobilißimi & integerrimi uiri sacra*
» *pie sanctéque tractando, & rempublicam hanc optime ge-*
» *rendo, imperij decus honorémque tuerentur. Ac maiores*
» *quidem nostri, rationes semper coniunctas cum uobis ha-*
» *buerunt: sibi id persuadentes, quantuscunque esset imperij*
» *decor, per uos magnificentiorem reddi: uósque ad parem*
» *curam imperij tuendi & augendi hortantes. Quod si ullo*
» *tempore factum est, hoc quidem certe faciundum fuit. Sci-*
» *tote enim hodierno die statuendum uobis esse, utrum post-*
» *hac uiolentos alienorúmque principatuum inuasores hor-*
» *tari ipsi debeatis, ad uiolenter occupatas restituendas res,*
» *an etiam sacrorum istorum uestrorum authoritate tueri*
» *malitis. Etenim si illi funesta illa sua arma, propagando-*
» *rúmque finium immensam cupiditatem, quam legibus no-*

» *stris defendere non possunt, sacrosancta ista uestra authori-*
» *tate tueantur, alij ritus, alij* Pontifices, *alia sacra quærenda:*
» *ad quæ confugientibus ne quiritandi quidem locus sit reli-*
» *ctus*. Sin autem *pro uestra dignitate & prudentia ea quæ*
» *ab aliis occupata sunt reddi æquum censeatis, erit ratio cur*
» *decreta uetera patrum nostrorum in ornatissimis homini-*
» *bus, & sanctissimis, ad pontificatum sacrásque dignitates*
» *præficiendis, iure & tueri & laudare debeamus.* Atque e-
» *quidem si est fortis* Imperatoris, *cùm omnia auxilia labefa-*
» *ctari conuelliique uideat, ferre opem reipublicæ, oppressos*
» *recipere, consulere publicæ tranquillitati: est etiam sanctissi-*
» *morum atque integerrimorum patrum, quales uos omni tē-*
» *pore extitistis, intercludere omnes uiolentiarum uias: tollere*
» *faces seditionum & simultatum: hos, qui secus faxint atq;*
» *legibus uestris in rite rebus repetendis statutum est, uobis*
» *hostes decernere*. Qua in re quem non moueat Caroli Sa-
» *baudiani exilium? qui ferro & armis & exercitus robore*
» *tot urbibus, tot castris, laribus etiam patriis cedere coactus*
» *est?* Quare *labor in hoc uindicando ac tuendo sit ille quidē*
» *meus: studiū uerò in homine nobilissimo restituēdo cōmune*
» *mihi uobiscum esse debet*. Ita *enim constituere debetis* Pa-
» *tres conscripti, hactenus causam nullam neque grauiorem,*
» *neque magis afflictam potiúsque à uobis suscipiendam, ne-*
» *que ab* Imperatore *uindicandam ad uos esse delatam.* Agi-
» *tur uerò nihil aliud in restitutione* Sabaudiani, Pontifex
» Maxime, *quàm ut nulla sit posthac in imperio dignitas: in*
» *uobis nobísque præsidium cōtra arma funesta: nullum per-*
» *fugium, miseris à potētioribus expilatis, pulsis, uexatis*. Sed
» *quando* Franciscum Galliarum Regem *audio sperare ali-*
» *quem se aditum ad aures uestras esse habiturum: & quos-*
» *dam queri dum affinem unum ex meis tueor, potentissimū*
» *me* Regem *eundémque affinem in me prouocare ruptis fæ-*

„ *deris legibus, uiolatáque affinitate: respondebo non illius*
„ *quidem uerbis, quibus ille nullis usus est, sed uiolentiæ, factisque* Rege *indignissimis*: Cuius *equidem uiolentiæ exercitationem cum incredibili audacia, tum etiam perpetua securitate muniuit: docebóq; semper ab hoc uno ruptas & fœderum & amicitiæ leges, à me uerò persanctè hactenus cultas & constantissime retentas.* Atq; *ut incipiã ab initio, & extrema prioribus cõferam: (omittam etiã quo astu in clientelam* Ludouicus Rex *à* Maximiliano *auo meo receptus sit* Mediolanensis *principatus, iniecta spe certissima matrimonij nostri cum* Claudia *filia.) quis apud uestri ordinis homines de* Francisci Regis *authoritate industrius: quis apud exteros sæpius egit? quæ tanta contentio? quæ cũ proximis simultas, quam ego non pro nostra amicitia susce-*
„ *perim? susceptam reclamante etiam* Maximiliano *auo ad*
„ *extremum perduxerim?* Quis *uerò ignorat, dum* Heluetiorũ *bello ille implicaretur, & contenderet* Maximilianus Cæsar *auus re ipsa, dilectione pater, uti aliò per* Galliæ *fines exercitum in eum mouerem, constantissime id me renuisse?* Neque *uerò is ipse negabit, quin audita eius* Mediolanensi *uictoria, profligatisque* Heluetiis *gratulatus ei sim de tanta uictoria: ut miraretur familiares nostri quid accepto uictoriæ nuntio tantopere lætarer,* Henrico *etiam* Nãsonensi Comite *ad eum misso.* Nec *uerò temporaria fuit ea gratulatio: fœdera inuicem pepigimus arctissima, quibus ego filiam eius sanè quàm libenter uxorem accipiebam.* Atqui *hanc totam coniunctionem conspirationémque nostram certi homines calumniis confictisque uanis rumoribus diremerunt: hortantes eum ad infulas imperij* Maximiliano *defuncto nobis præripiendas, quas tamen* Germanorum *ope ad me*
„ *deferri uidebat.* Ita *multis ad deprauandum paratis, splen-*
„ *dore honoris obiecto suspicionibus, eorundem & confictis*
 sermonibus

» *sermonibus exacerbatus ille, totum se ab amicitia nostra*
» *auertit.* Iámque *ab eo tempore quo uterque imperium am-*
» *biremus, inter nos obtrectatio quædam nata est: etsi legato*
» *apud me suo interea hanc honoris petitionem saluis fœde-*
» *ribus amicitiáque nostra futuram receperat.* Videte *ut fa-*
» *cta uerbis responderint.* Vbi *uidet me cunctis suffragiis* Cæ-
» *sarem renunciatum, obsides à me flagitat pecuniæ nomine,*
» *quam curatores mei rectorésque adolescentiæ pacti fue-*
» *rant regni* Neapolitani *ergò.* Ac *mox defuncta filiola, cum*
» *qua mecum matrimonium pactum fuerat, iniecit nouam*
» *mentionem de* Renata *uxoris suæ sorore ducendá.* Expe-
» *ctabam quorsum ea obsidum efflagitatio tenderet.* His *ne*
» *putatis eum contentum?* Imò *uerò legatis missis in* Germa-
» *niam illos quidem in me acuebat: illos ad libertatem uoca-*
» *bat: prorsus ut nouarum rerum initium mihi expectandū*
» *fuerit, ni gliscentem iam seditionem compescuissem.* Quin
» *&* Robertum Marchianum *eodem tempore in fines meos,*
» *&* Henricum Alebreti *principem, submissis ualidis equitū*
» *peditúmque copiis, in* Nauarrorum *regnum immisit: coa-*
» *ctus sum tandem ab instituta mea cum eo amicitia desili-*
» *re, & cum* Leone Pontifice *agere de meis finibus tuendis,*
» *ueterique imperij patrimonio recipiendo.* Ita *expulsis* Gal-
» *lis è* Mediolano, *cum ille ipse cui tantos spiritus adesse uide-*
» *tis, captiuitate mei iuris esset factus, nihil durius in hominē*
» *bello captum cogitaui: at potius quo pacto reconciliata in-*
» *ter nos amicitia perpetua esset: captiuum in* Galliam *remisi,*
» *pacta ei sorore in matrimonium.* Et *fuerat quidem indica-*
» *tum nobis antequam ipse dimitteretur, prædixisse eum, ubi*
» *liber ad suos reduxisset, nequaquam se fœderis leges seruatu-*
» *rum.* Ita *mox reuersus, fœdera* Madriliensia *fregit: authór-*
» *que fuit fœderum* Italicorum *quæ ad me* Italia *pellendum*
» *ipse ille primus cum* Pontifice Clemente, Francisco Sfortia,

„ Venetis, Hērico Britanniæ Rege iniit:contractisque quantū
„ nunquam antea copiis, Lautrecum in Italiam misit: qui & pleraque Mediolanensis principatus loca recepit, & Genuenses subegit, spéque iam deuorans Neapolitanum regnum, uirum fortissimum Neapolim misit: ubi quæ strages Gallorum fuerit, ipsi recordamini. Admonitus tandem & bello fessus, fiscique inopia coactus resipiscens, rursus noua fœdera proposuit: quæ & ipsa à me recepta sunt Samarobrinensi conuentu. Restitutique ei liberi obsides: quibus receptis renouatisque fœderibus apud Bononiam, cum Gabriele Grandimontano eius apud me legato. Cùm Viennā Solymanus obsideret, ego autem in communem hostem nostræ persuasionis expeditionem pararem, pro ueteri reconciliatáque nostra amicitia petij, iuuaret me nummorum par-
„ te qua posset: quod ille tam præcise negauit, prorsus ut exul-
„ ceratum eius animum agnoscerem. Neque uerò clanculum à rebus nouis abstinuit. Scitis enim ipsi Marauillium legatum eius, quòd nouis rebus studeret, Mediolani cæsum: totáque Germania submissos qui uarie in me homines extimularent. Nam bellū quidē Vuirtēbergicū suo ære gestum, ne ipse quidem negare solitus sit. Hactenus audistis ab illo in pace bellum, in bello pacem quæsitam: uidistis hominē, in uado solicitum, in rebus lætis obnunciatorē, & qui quālibet ratum auspicium omine incommodo dirimere solitus sit. Præterea quod grauiter me tulisse non inficior, aliquot ex meis bello captos, triremibus addixit, nec prius soluit quàm ego multos liberarem, quos ipse querebatur remigiis meis addictos. Per Dinteuillanum quoque Italicos aliquot principes solicitauit: nihil opinor aliud captans, quàm ut uos libertate per me parta priuaret. Iam uerò quid commemorē
„ Sabaudianum affinem meum, propinquum eius, in mei cō-
„ tumeliam fortunis omnibus spoliatum, nullo iudicio, non

» ritè repetitis rebus? Cum tamen eum ipsum non ignoraret
» fœdere Samarobrinensi adscriptum. Ferebam ego te iandu-
» dum Francisce Rex, ferebam: aliquando animum commo-
» tum ad ulciscendas tuas iniurias reuocabam ipse & refle-
» ctebam. Cedebam amicitiæ: dabã multa affinitati: tribue-
» bam omnia publicæ tranquillitati: distrahi me nolebam à
» bello Turcis inferendo. At ubi uideo nullum tibi te statuere
» modum, urgeri me sentio ad conatus tuos comprimendos.
» Sabaudiani isthæc principatus occupatio, quorsum tendat
» agnosco, ut facilior uia pateat ad Mediolanum recipiendũ.
» Quid ille speret, & quò animum intendat aperte intueor,
» diffluentem copia rerum omnium, & sese ignorantem, ut
» retunderem iandudum admonitus sum. Sabaudiani di-
» tionem occupauit, ut ad Mediolani principatum inter nos
» controuersum hoc corollarium adderetur. Verùm hoc quod
» iandudum factum decuit, certis de causis ut facerem adduci
» non potui. Nunc denique obuiam tibi eundum est, cum tan-
» dem neminem esse uideam quin agnoscat fœdera omnia à
» te uiolata, iniuste affinem meũ tot urbibus oppidísque spo-
» liatum. Atque ego quidem ita existimo, patres conscripti, si
» de pacis conditionibus inter nos non cõueniat, è re esse Chri-
» stianæ reipublicæ, nostras ut lites controuersiásque singulari
» ipsi certamine dirimamus. Nec tamen in eam partem hæc
» accipi uelim, quasi nulla sit spes inter nos concordiæ. Ego
» quidem contendam atque enitar, ne quis publicæ paci de-
» fuisse me queratur. Nam Regem ipsum expletum Sabau-
» diani miseriis, ad æquas fortè uenturũ pacis conditiones nõ
» despero. Quòd si neglexerit, cum & uetera & noua omnia
» fœdera ruperit, cùm nullo iure Sabaudianum inuaserit, cũ
» iudicio animi certo perpetuum se hostem imperij declararit,
» spero futurum uti repressos eius conatus audiatis. Vos qui-
» dem facta nostra comprobare æquum fuerit: reuocare ho-

" minem ab instituto ueteri aliorum opprimendorum. Ego
" quantum cura, diligentia, uiribus contendere potero, enitar
" ut libertatem uestram tuear: afflictámque fortunam affinis
" mei uindicem. Hæc ille cum dixisset, Pontifex hortatus est eum ad pacis conditiones ineundas: sibi persuasum dictitás esse futurum uti æquis cōditionibus acceptis, ab armis Rex discederet. Cæsar præcidit omnem spem pacis, ni Allobrogica oppida & Subalpina nuper occupata, Sabaudiano redderentur. Eam Cæsaris in se orationem cum intellexisset Rex, longo postea interuallo missis ad Pontificem legatis, has literas dedit quibus sese purgabat illi, Cæsarisque orationi responderet. Eas cum sciam à Rege ipso dictatas, malui historiæ ueritatem secutus huc adscribere, quàm nouas ipse rationes orationésue comminisci. Sunt autem hæ Re-
" gis literæ. FRANCISCVS GALLIARVM
" REX PAVLO PONTIFICI MAXIMO,
" CARDINALIBVS, LEGATIS, SENATVI-
" QVE ROMANO. S. Maximè uellem, beatissime
" Pater, amplissimi Cardinales, & diuersarum gentium cla-
" rissimi Legati, tum præsenti mihi adesse contigisset, quum
" istic Carolus Cæsar, ea quæ illi mecum intercesserunt, longa
" oratione uobis commemorauit. Commodius enim ad singu
" la capita respondissem, neque suspensa nunc iudicia uestra
" tenerentur, oratione tantum alterius percepta. Sed quoniā
" id mihi non licuit, existimaui mihi esse scripto satisfacien-
" dum, ad ea duntaxat, in quibus non tam res mea, quàm
" honos agitur: quò uos rei ueritate ante oculos proposita, fa-
" cilius in quo totum contineatur iudicium, intelligatis. Quā-
" quam id ipsum quoque, quàm mihi sit futurum difficile, nō
" ambigo: quòd quum neq; Cæsar legatis apud se meis, illius
" suæ orationis exemplum tradere, neque legatus eius, quæ de
" scripto mihi recitauit, eorum mihi describendorum copiam
 facere

" *facere uoluerit: ego ad ea tantum respondere possum, quæ*
" *uel ipse memoriæ utcunque commendaui, uel meorum ad*
" *me literis sunt perscripta. Sed me in iis difficultatibus, tuæ*
" *me, beatissime Pater, æquitatis, rectissimique iudicij persua-*
" *sio, & quam de illo uestro amplissimo consessu opinionem*
" *concepi, plane recreant ac reficiunt: magna ut me spes te-*
" *neat fore, ut nudæ ueritatis causa, etsi ob has difficultates*
" *iniquo imprimis loco constituta, tamen aditum ad omnium*
" *& singulorum aures omnium affectuum uacuas inueniat.*
" *Ac ne diutius expectatione uos teneam: Sanè Cæsar, dum*
" *quæ à se faciunt, amplificare oratione: contrà quæ à nobis,*
" *aut subterfugere reticendo, aut obscurare dicendo uoluit: mi-*
" *hi eius quam texendam suscepit historiæ dimidiam tantũ*
" *partem attigisse uisus est, atque ex tota causa, id quod sibi*
" *commodum esse iudicauit, elegisse. Veluti (nam & ego o-*
" *mittam uanam spem nuptiarum cum Claudia iniectam,*
" *quam & ille sibi omittendam putauit) dum ab eo exordi-*
" *tur loco: quòd quum ego primũ ad regni hæreditatem sum*
" *uocatus, illustrissimum uirum Anaxonensem Comitem ad*
" *me miserit, retinendæ firmandæque inter nos amicitiæ gra-*
" *tia, simul meminisse debuit, se à nobis reiectum eo tempore*
" *non fuisse, quo potissimum hæc amicitiæ inter nos concilia-*
" *tio, magno sibi futura erat (uti certe fuit) præsidio: ut scilicet*
" *(quod maxime omnium rerũ cupiebat) è manibus se sub-*
" *duceret Margaritæ amitæ suæ, & ab aui Maximiliani (qui*
" *tũ eius tutelã ingrati & inuiti administrabat) potestate at-*
" *que imperio ereptum assereret. Atque dum adiicit (id quod*
" *ego etiam tum ex legati apud se meis literis intellexeram)*
" *se acceptis de uictoria mea, déque receptione Insubrum nũ-*
" *tiis, non minorem cepisse animo uoluptatem, atque ex alia*
" *quacunque re fuerit accepturus: cur me sperare non debuit,*
" *si par illi successus contigisset, eodem in se beneuolo futurum*

» *animo? qui quàm illi eius rei memoria obstrictum esse me*
» *sentirem, nunquam præ me dissimulanter tuli? Sed hoc meo*
» *iudicio subiicere non debuit, se tum auo Maximiliano mo-*
» *rem non gessisse, à quo scilicet, ut dum ego eo bello implici-*
» *tus essem, aliunde mihi bellum inferret, urgeretur.* Nanque
» *ut hoc ne aggrederetur, obligatum se iurisiurādi atque exi-*
» *stimationis periculo intelligebat.* Adde, *quòd eodem ipso*
» *illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam ope-*
» *ram: neque mihi antea esse conquiescendum putaui, quàm*
» *ut ille* Hispanias *omneis (quæ non adeò lubentes illum* Re-
» *gem accipiebant) dicto sibi audientes habuerit.* Nec *cuius-*
» *quam ego quā ipsius stare uelim testimonio, quid tum ego,*
» *quid legatus meus à me ita iussus, ex ipsius commodo uti-*
» *litatéque susceperit atque perfecerit: fauórque meus & au-*
» *thoritas quantum rebus ipsius opis atque incrementi attu-*
» *lerit.* Addit *subinde, pacti sibi cum altera filiarum mearum*
» *matrimonij mentionem.* Ego *uerò persancte me asseuero,*
» *quum ad me de obitu earum allatum est, non maiorem ex*
» *patrio sensu dolorem cepisse, quàm quòd ereptam mihi hāc*
» *uidebam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem.* At
» *quum subdit, eo tempore quo ego & illi ad imperij digni-*
» *tatem unà uterque aspiraremus, subortam primùm inter*
» *nos fuisse quandam ueluti obtrectationem, & simultates*
» *subinde natas: quanquam ego tamen eius apud me legatos*
» *sæpenumero professus erā, me perinde hāc honorum peti-*
» *tionem existimare, atque si eandem uterque puellam am-*
» *biremus: méque adeò (utcunque res casura esset) in eadem*
» *uelle cum ipso amicitia integra inuiolatáq; permanere.* Ego
» *proculdubio iis me uerbis apud eius legatum usum esse non*
» *negabo, neque non orationi meæ uoluntas consentiebat.*
» Quod *uerò quæritur, ubi* Cæsar *fuit renunciatus, me obsi-*
» *des ab eo flagitasse, non contentum ad amicitiæ nostræ fir-*

» *mamentum superioribus fœderum uinculis: ad hæc nouam*
» *illi matrimonij mentionem cum* Renata *meæ uxoris soro-*
» *re iniecisse: nihil dißimulanter fateor, à me omnes esse initas*
» *rationes, ut hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sem-*
» *piterna*. Atque adeò, *si cùm filiarum mearum natu maior*
» *mihi fato erepta esset, altera tam tenera ætate, ut nuptiarũ*
» *expectatio diuturnior esset futura, ego nihil mihi humana-*
» *rum rerum prius agendum esse iudicaui, quàm de renouã-*
» *da (nam ea res noua non erat) cum* Renata *matrimonij mẽ-*
» *tione: perspicuúm ne hoc facere* Carolo *potuit, me quacun-*
» *que posset fieri ratione, retinendæ eius amicitiæ studiosissi-*
» *mum fuisse?* Nec *aliò spectant, quam hic ipse obiectat, obsi-*
» *dum efflagitatio*. Etenim *quòd annua centena nummûm*
» *aureorum millia, quæ mihi ex fœdere* Neapolitani *regni*
» *ergò pactus erat, diutius quàm par erat debebantur:* Ego,
» *ne concidente fide ob dilatam multorum annorum pensio-*
» *nem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut potius præ-*
» *des esse mihi flagitandos duxi: quos utique petiturus non*
» *eram, si ad constitutam diem mihi* Carolus *nomẽ dissoluis-*
» *set, poterat enim id nomen expunctum esse multorum fide,*
» *qui expromißores se offerebant ultro quò fidem eius libera-*
» *rent*. Cuius *procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior*
» *uisa est, non adeò tamen ex ea commotus sum, ut (quod ip-*
» *se quiritat) ego uel in* Germania *quicquam aduersus eum*
» *per legatum meum solicitauerim, uel* Robertum Marchia-
» *num ulla ratione in eum concitauerim*. Mandaueram *equi-*
» *dem legato meo, ubi sacri* Romani *imperij ordines, quibus*
» *cum me tum peruetus amicitia, tum principatus* Mediola-
» *ni ratio sociarat, per occasionem mihi salutaret: méque ostẽ-*
» *deret non ignarum esse, quænam mea esse deberet, & cum*
» *illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum* Romanum
» *imperium obseruantia*. Et *legatus quidem ille meus in co-*

» *mitatu etiamnum agens meo, sanctissimè deierat, se prætere-*
» *rea nihil quicquam in* Germania *molitũ esse.* Quòd *si aliàs*
» *fecisse conuincatur, proculdubio nec uolente, nec sciente me,*
» *nec impune laturus, id fecerit.* In Robertum *autem, ego* Ca-
» *roli oratori etiam auxilium si rogarer ex fœdere, me laturũ*
» *obtuli: & militem quem* Robertus *in regno meo insciente*
» *me conscripserat, statim ubi ad aures meas permanauit, gra*
» *uissimis edictis reuocaui, nec id sine magno* Roberti *incom-*
» *modo, qui præter spem ab eo milite nudatus, haud ignobi-*
» *les arces non ita multo pòst ui ac deditione captas amisit.*
» Nauarrorum *autem* Regi Henrico *quòd tulerim auxilium,*
» *mihi hoc criminosum esse minime potest.* Etenim *iis fœde-*
» *ribus, quæ* Carolo *mecum intercedebant, diserte hoc exce-*
» *ptum erat, nisi certo præfinitóque tempore illi cum eodem*
» Rege *conueniret, ego quæ alio ex fœdere* Henrico *debebam*
» *auxilia, rogatus ferre possem: idque etiam fide in* Carolum
» *integra & inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus.*
» Itaque *auxilia* Henrico *tuli, sed* Carolo *præmonito: atque*
» *ita tuli, magis ut mihi uerendum sit, ne* Henrici *conquestio,*
» *quòd serius, quàm* Caroli *accusatio, quòd tulerim, improbi-*
» *tatis sit maculam allatura.* Cùm *tot fuerint causæ quæ me*
» *saluis etiam cum* Cæsare *fœderibus, ut ei opem ferrem im-*
» *pellere & potuerunt, & uerò debuerũt.* Quibus *ex rebus,*
» *beatissime* Pater, *uósque amplissimi* Cardinales *& clarissi-*
» *mi legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, nullius*
» *nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse.*
» De *fœdere autem* Madriliensi, *quod uocant, apud* Mantuã
» Carpetanorum *icto, iam toties ac tam abundè à nobis di-*
» *ctum est, ut tam sæpe dictum dicere, mihi esse superfluum*
» *uideatur.* Tantùm *hæc constanter affirmabo, uirum bello*
» *captum (id quod apud omnes constat) si postea quàm de re-*
» *demptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberãdæ*

» *fidei reum non esse. Ego uerò non modò toto itinere, ex quo*
» *id fœdus ictum fuit, sed etiam ad* Fontem *rapidum, quo*
» *primùm ex loco sum liber dimissus, etiam maiore quã dum*
» *essem* Mantuæ, *præsidio ac diligentia obseruabar: adeò ut*
» *obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius*
» *quàm fidei meæ confidebãt, nullo iure condemnari possim:*
» *imò liber & cum libertate fidei, atque sine ulla obligatione,*
» *me ad meos receperim: multum me iis debere arbitratus,*
» *qui plurimũ operæ studiíque ad conficiendum reditũ meũ*
» *contulissent. Quare quod addit* Cæsar, *fuisse sibi antequam*
» *ego dimitterer, indicatum, ex me plerosque audiuisse non*
» *seruatũ iri eius pacis & fœderis cõditiones: ego id me dixis-*
» *se nõ dissimulabo: uidebam enim eiusmodi esse conditiones,*
» *quas seruare neque si poterã, debuissem, neque ut uellẽ, po-*
» *tuissem.* At *fœderis* Italici *societas, à qua sibi ut liberos mihi*
» *meos restitueret, denunciatum fuisse inquit, eò cõtracta fue-*
» *rat, ut per eam* Cæsar *ad æquiores adduceretur conditiones,*
» *& redemptionis meæ pretio contentus esse uellet.* Lautre-
» *canam uerò expeditionem, sicut omni asseueratione confir-*
» *mo ad liberandum captiuitate* Pontificem *initio susceptam*
» *fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant:*
» *ita fateor me liberato eo, &* Cæsare *ita pertinaciter omnes*
» *recusante cõditiones, omnis ut spes pacis iã sublata esset, op-*
» *portunitatẽ hanc, ex adornati iam exercitus occasione, am-*
» *plexum fuisse.* In *quo bello, si quod obiectat* Cæsar, *occu-*
» *buit* Lautrecus *dux fortissimus, imò (quod dissimulare ne-*
» *queam) bona pars exercitus fœdè periit: tamen negare non*
» *poterit, quin si* Deo Optimo Maximo *uisum fuisset, ita meũ*
» *exercitum à pestilenti clade, sicut ab hostium ui adhuc se-*
» *cerat, defendere, aliò atque inclinauerit, rem omnino incli-*
» *naturam fuisse* Porrò Samarobrinensis *conuentus indictus*
» *quum fuisset, ad ea mitiganda, quæ in* Madriliensi *pactione*

» *iniqua nimis, neque tolerabilia uiderentur, non modò nihil*
» *mitigatum est, sed adiectæ aliæ præterea non minus iniquæ*
» *conditiones: quas ego tamen accipere sum coactus, quòd me*
» *tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorũ*
» *calamitas ex dulcißima commendatione naturæ, mea mihi*
» *calamitas esse uidebatur. Quod uerò me ille facit in uado*
» *solicitum, & ueluti dirarum obnuntiatorem: Vtinam uero*
» *accidat resipiscerent, ut tandem quibus ego obnuntio eò co-*
» *natus eius spectare, ut libertate omnium conculcata, domi-*
» *nationem sibi ille immensam per aliorum ruinas compareta,*
» *cuius rei iam ab adolescentia dedit ille documenta maxi-*
» *ma; eruptura aliquando in perniciem eorum, quorum ille*
» *uiribus aduersus nos abutitur. At mihi prius omnia Deus*
» *Optimus Maximus eripuerit, quàm illud iudicium quod*
» *non modo Cæsari concesserim, ut Regia aliquid maiestate*
» *indignum patrans, fasces illi submisisse uidear: at ne patri*
» *quidem meo, si reuiuiscat, ut patiẽte me Gallicã maiestatem*
» *minuat. Ego quidem is sum qui contumeliam tam grauiter*
» *feram, quàm diligenter caueo iniuriam ne cui faciam. Quæ*
» *igitur præclarus ille uindex libertatis, seruitutem omnium*
» *expectans hactenus molitus est, in eam partem accepi, ut*
» *mirabiliter offenderer. Auxit dolorem fœdus clandestinum*
» *cum multis Italiæ Regulis ipsóque Sabaudiano, qui uicinũ*
» *mihi mallet Cæsarem quàm se ipsum propinquum meum.*
» *Instabat ille acrius, perfecitque ut nisi de uetere mea sentẽ-*
» *tia depelli mallem, & existimationis meæ, & salutis curã*
» *abiecisse uiderer. Saluti meæ consului. Vicinum inimicum,*
» *delicias Cæsaris, ad Cæsarem compuli. Inclusum illud odiũ*
» *multarum in me contumeliarum effudi. Missus est contu-*
» *meliæ sanguis: nihil postea residuum apparebit. Ac quan-*
» *quam multis artibus ita eum conualuisse uidebam, ut nunc*
» *Respublica ad resistendum imbecilla esset, ferebam tamen.*

» *Quæ cum ita sint, nunquam uel in maximis rei gerẽdæ op-*
» *portunitatibus, ut à pactione discederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus sum.* Imò uerò, *quo tempore* Turcarum *exercitus bellum in* Austriam *circuntulit, (ad cuius me rei mentionem* Cæsar *reuocat) ego* Balansono, *qui ab eo missus, cataphractos equites & pecuniariũ à me flagitabat subsidium, quanquam de pecuniis quidem non assensi, quòd nummularius non sim, à quo pecunias flagitare* Cæsar *debeat, cui tum satis esse oportuit, quòd uicies centena millia nummûm aureorum à me recens accepisset, tamen obtuli liberaliter.* Quod *maiores mei, quibus nihil unquam est præscriptum, ubi de suo aduersus hostem religionis ageretur officio, præstare sunt soliti, id me perlubentem*
» *esse* Christianæ *reip. præstaturum: ut copias scilicet meas*
» *omnes (etsi multæ mihi tum proponebantur à bello quiescẽdi occasiones) tamen ipse præsens uel ad tuendam* Italiam, *cui tum etiam* Turca *imminebat, uel aliò quouis, & quæcunque rei postularet necessitas educerem: ita tamẽ, ut* Cæsari *nihilominus principem, ea in expeditione locum non grauaret ex officio cedere: ac ne suspecta cuiquam essent uires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite* Germanico *conscribere.* Quòd *si eò uocatus fuissem, eo proculdubio descensurus eram apparatu, bonam ut partem eo ex bello accepturus fuerim uel gloriæ uel periculi.* Iam *quod attinet ad* Bononiense *fœdus, atque* Marauillij *cædem, mei apud* Franciscum Sfortiam *legati, non uideo quare* Cæsar *horum mentionem facere hoc loco uoluerit.* Nam Bononiẽse *quidem fœdus quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini.* At Marauilij *cædes, etiam ut ille quicquam aliter molitus sit, atque illum decuerit, (id quod minimè mi-*
» *hi persuadeo, certè nullum à me huiusmodi habuisse man-*
» *datum scio) tam indigna tamen fuit, tam sceleris & nefan-*

» *di flagitiȷ̃ plena, ut antea nunquam existimauerim Franci-*
» *sci factum à Cæsare probatum iri: qui quo amplius atque*
» *latè patens habet imperium, eo plurium legatorum opera,*
» *atque apud plures ut indigeat, necesse est. Quanquam (ut*
» *uerum ingenuè fatear) ubi me intellexi de tã immani scele-*
» *re, apud ipsum Cæsarem, affinem ac fœderatum meũ, Fran-*
» *cisci uerò dominum, à quo tam atrocem acceperam iniuriã,*
» *frustra querimoniam detulisse, commotus sum sanè: neque*
» *dissimulabo, nihil quicquam unquam mihi accidisse tam*
» *improuisum ac inopinatum, quàm hoc turpissimum Sfortiæ*
» *facinus laudatorem Cæsarem habuisse. Quod subinde Cæ-*
» *sar obiectat, à me præter Samarobrinense fœdus, quædam*
» *aduersus eum in Germania esse constituta, atque inita con-*
» *silia, maximéque bellum Vuirtembergicum meo ære fuisse*
» *gestum: Primùm hoc iterum profiteor atque agnosco, me in*
» *Germaniam legatos sæpenumero misisse. Nam & ego, &*
» *maiores mei, coniunctas semper habere uoluimus cum Ger-*
» *manis principibus & ciuitatibus rationes. Etiam nostra*
» *memoria uisum est, quamuis inter se Cæsares & Galliarũ*
» *Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ*
» *nationum amicitiam, ac societatem non ideo fuisse dissolu-*
» *tam. Tum à me pecunias esse Vuirtembergæ Duci nume-*
» *ratas, nunquam inficiatus sum. Ex eo enim Montis Pelli-*
» *cardi oppidum emeram, quod is tamen anno uertente (ut*
» *inter nos conuenerat) refusa pecunia redemit atque recepit:*
» *me non perlubente profectò, qui oppidum illud quàm pe-*
» *cuniam mihi maluissem: in quos autem usus ille pecuniam*
» *esset cõuersurus, nunquam ad me pertinere arbitratus sum.*
» *At hoc magis miror, non fuisse hoc loco à Cæsare præter-*
» *missum, de quo ego quàm honestè queri possit non uideo:*
» *aliquot uidelicet ditioni eius subditos homines, bello à meis*
» *captos, diutius fuisse in triremibus asseruatos. Simul enim*

» *meminiſſe illum oportuit, quàm indignè meos triremium*
» *ſuarum addixiſſet remigiis, præter æquum & honeſtum, ac per ſummam iniuriam, à liberorum meorum obſidum famulatu comitatúque ui abſtractos. Simul ſuos cùm fateatur ſtatim meis ab ſe miſſis, per me quoque fuiſſe liberatos, ignorare non potuit, à ſe ipſo moram fuiſſe, quo minus ipſe ſuos quoq; maturius ex me reciperet. Quod adiicit in ſe quoſdã ex Italia principes uiros, à me fuiſſe per Dinteuillanũ ſolicitatos: Ego id mihi certè nõ facilè perſuadeã, cũ ꝙ nullum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperit, tum quòd nullum mihi cum Cæſare bellum intercederet. Quòd ſi mihi aliquot inſignes ex Italica nobilitate uiri mereant, haud uideo quemadmodum Cæſar initorum in ſe*
» *conſiliorum, aut uiolatorum fœderum inſimulare me hoc*
» *prætextu poſſit. Qui ſi uoluerit, dum tam creber eſt in commemoranda libertate Italiæ per ſe reſtituta, hoc interim Italicæ nobilitati iugũ imponere, ut ab eo cũ receſſerint, mortalium nulli dare nomen audeant: hoc certè fuerit libertatẽ eorum ſimulatione propugnationis expugnare, ac re ipſa ſeruitutem, mentito nomine libertatis imponere. Atque ut iam ad Mediolani principatũ ueniamus: ſæpe mihi Cæſar per legatos ad me ſuos ſignificauerat, niſi fidem ipſe Frãciſco Sfortiæ iam obſtrictam habuiſſet, eum ſe principatum mihi omnino traditurum fuiſſe. Itaque mortuo Franciſco, ſublatóque eo excuſationis prætextu, quum ueniſſe tempus uiderem, deeſſe mihi ea in occaſione nolui. Miſi, qui eum principatum mihi à Cæſare repeterent. Significauit ille, ſeſe uni ex filiis meis æquiore animo traditurum. Aureliorum ducem nominaui, in quem ut ego potius quàm in aliorum quemuis hunc trãsferri principatum cuperem, multæ me*
» *& magnæ rationes inuitabant: quas quoniam ego non ad*
» *regni mei pacificationem tantummodo, ſed ad totius etiam*

» Christianæ reipublicæ pacem, ocium & quietem pertinere
» maximè arbitrabar, Cæsari explicandas & commemorã-
» das curaui: etiam atque etiam rogans & obsecrans, ut quæ
» sua esset ea de re mẽs, animi status, & cogitatio, mihi aper-
» tè & ingenuè indicare uellet: quemadmodum & ego mea
» omnia consilia candidissime, citráque omnem dissimula-
» tionem eius oratori exposueram. Tandem post multas ul-
» tro citróque nuntiorum & literarum missitationes, orator
» eius acceptus (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæsarem mihi
» asseuerauit postulatis meis assensisse, tantùm ut principatus
» eius usufructu cederem, quem deberi mihi contendebam.
» Nolui hanc unam reliquam ususfructus controuersiam re-
» tinendæ inter nos amicitiæ moram ullam afferre. Cessi, re-
» nunciaui, Cæsarem animi ac sensus mei certiorem feci, plane
» ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam
» impedire possit, modò quæ legatus eius est pollicitus, ea dũ-
» taxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantùm & ho-
» nestis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipso tempo-
» re, quo hæc inter nos tractabantur, se facturum affirmabat:
» atque si alias proponeret, satis signi se daturum, se nolle o-
» mnino ut inter nos conueniat. Igitur dici non potest, à me
» stare quominus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas
» conditiones, quæ mihi sunt ab eius legato propositæ descẽ-
» derim: à quibus ipse si decesserit, omnis in eum neglectæ
» pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis
» tam sum & fui studiosus, ut etiam superiori tempore, quo
» nec mihi Cæsar, nec liberis meis Mediolani principatum re-
» stituit, nihil aduersus eum molitus sim. Imò quo tempore
» Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modò à bello
» quieui, sed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli. Et
» cùm Cæsar expeditionem adornaret in Africã, ego (ut ipse
» uoluit) cum omnibus pacem colui: & quod facere tum po-

» teram minore (quàm nunc obtinente Italiam Cæsare) im-
» pendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis
» abstinui, nec conuellere ea uolui, quæ tum facilè potuere cō-
» moueri, cum multi ex Italiæ proceribus oppreßi illius iu-
» go iam extollere caput, & aliquando iniecta spe aduentus
» nostri recreati, se erigere inciperent. Contudi hac parte ani-
» mum & fortasse uici, si per Cæsarem liceat. Qua in re tuam
» in primis conscientiam Paule Pont. Max. implorare mihi
» libet. In cæteris uerò omnibus, quæ ad Christianæ reipubli-
» cæ quietem & commoda pertinent, nulli concedere uelim
» Christianorum principū, ut ea maiore quàm ego, persequa-
» tur affectu ac studio, cuius mei instituti esse possunt indicia,
» solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disci-
» plina. Quamobrē, beatißime Pater, uósque amplißimi Car-
» dinales, & clarißimi Legati, ea satis omnibus nota patien-
» tia, qua mihi factas iniurias hucusque tuli: hæreditaria mea
» filiorúmque iura, iam tandiu per alios me ferente occupata:
» interdictum, ne quid mei, quod in re aut possessione Cæsaris
» esset, attingerent: copiarum mearum à Vercellis de medio
» quasi iam desponsæ ac destinatæ uictoriæ cursu reuocatio,
» & statiuis in castris, ne quid tumultus excitaretur, colloca-
» tio: constituendæ pacis amplißima & libera facultas Car-
» dinali Lotharingo permißa: usus fructus, de quo memini ces-
» sio, satis omnia declarant, pacē ne an bello iura mea obti-
» nere maluerim. Neque uerò sanctitati tuæ mirum hoc loco
» uideri debet, si quod sentio liberius profiteor. Nam si occu-
» pator alieni, quiritari audet interim ac dolere: ego quid fa-
» cere debeam, qui tam ampla patrimonia uideam mihi ac
» liberis meis per iniuriam auferri, & nostra cum ignominia
» retineri? Quod uerò ad Sabaudiæ Ducem pertinet, non ui-
» deo qua ille se tueri aut defendere ratione poßit, apud quē
» toties expostulatum sit, à quo toties flagitatum rationem ut

„ *inire mecum uellet de iis rebus, & quas à maioribus suis*
„ *nullo iure occupatas, meo damno possidebat, & quas hæ-*
„ *reditario iure pertinere ad matrem meam, ambigere nõ po-*
„ *terat: quas quum ipsa dum uiueret, sæpe ad eum certos uiros*
„ *repetitum miserit, cum mandatis (ut sororem decebat) hu-*
„ *manissimis. Ego item ab eius morte, uiros meorum iurium*
„ *peritissimos, quique iis disceptatoribus qui sunt illi à consi-*
„ *lio, ea singulatim exponerent, sæpe misi. In quo ego quum*
„ *tandiu nihil profecerim, necessariò mihi ueniendum ad ar-*
„ *ma fuit. Qua in re uerò nihil à me peccatum est in ea fœ-*
„ *dera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt: quibus etsi prohi-*
„ *berer, ut ne cum ullo Italico principe aduersus illum consi-*
„ *lia communicem, non uideo qua ratione bellum istud Allo-*
„ *brogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, uel ad eam cau-*
„ *sam ullo modo pertinere: quum interim exercitus meus (uti*
„ *nunc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit quidem, quæ*
„ *ab eo rescinerint quo iure quáue iniuria possideri: atque ut*
„ *ne id facerent, disertè à me fuerit omnibus interdictum. Ne-*
„ *que enim si fœdere Samarobrinensi Sabaudiæ Ducis men-*
„ *tio inter Cæsaris fœderatos iniecta est, ideo tamen earum*
„ *rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eum esse*
„ *translatum intelligo. Nam neque is eo in fœdere, uelut qui*
„ *cum iniretur, intercedit: neque uox de rebus meis quæ ab*
„ *illo tenerentur ulla eo in conuentu missa est. Itaque ex ui*
„ *eius fœderis, neque cedi, neque renunciari potuerit. Atqui*
„ *ego & antea speraui semper, & nunc etiam spero fore, ut*
„ *Carolus pro necessitudine affinitatéque nostra, meam po-*
„ *tius iure ac legibus nitentem, quàm iniquam Sabaudiensis*
„ *causam sibi esse suscipiendam ducat. Quanquam hoc ego*
„ *tamen uideo (quod satis mirari non possum) cæterorum, qui*
„ *& ipsi armis in Sabaudiensis bona inuaserint, factum à*
„ *Cæsare non reprehendi, duntaxat reprehendi meum, qui cũ*

» illo ſim maximis uinculis & propinquitatis & neceſſitu-
» dinis coniunctus, & ea tantum recuperare uelim, in quibus
» luce clarius ius habeam, & non niſi ritè repetitis rebus ar-
» ma ceperim. Atque adeò beatiſſime Pater, paratus ſum ſan-
» ctitati tuæ, ſi hoc ita libuerit, iura mea omnia ex tabulis au-
» thẽticis explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero diſcrepa-
» re intelligat. Quòd ſi ille in animũ induxerit ſuũ, quæ mea
» ſunt, mihi reddere, ego uiciſſim, ſi quid à meis præterea occu-
» patum eſt, non grauabor illi reſtituere. Quare deſinat ali-
» quando Cæſar nobis præſcribere quid moliri audeamus:
» deſinat noſtra fœdera cum Sabaudiano communicare: de-
» ſinat ſi quæ ab illo occupata ſunt repetimus, de ſuo aliquid
» detractum opinari. Deſinat ſperare nos Mediolanum repe-
» tẽtes à progreſſu arcere, à reditu refrenare, occupatis Salaſ-
» ſiorum ipſiúſque Sabaudiani oppidis, & arcibus, quas iã
» ſpe hauſerat. Non ſuccumbam eius conatibus, experiárque
» & tentabo omnia, neque deſiſtam abſtrahere à ſeruitio Cæ-
» ſaris regnum noſtrum. Eſt mihi tanti huius inuidiæ falſæ
» tempeſtatem ſubire, dum modò à Francis meis huius nefa-
» riæ ſeruitutis periculum depellatur. Iam quod Cæſar inquit,
» ſi de pacis inter nos retinendæ conditionibus non poſſimus
» conuenire, è re atque commodo fore Chriſtianæ reipublicæ,
» noſtras ut controuerſias ſingulari certamine dirimamus:
» Ego quum hactenus, ſi quis uitæ meæ ſplendori notam ul-
» lam allinere tentauerit, abundè mihi ſatisfeciſſe uidear: &
» quum hæc duelli à Cæſare commemoratio, uoluntatis tan-
» tùm declaratio, non etiam prouocatio eſſe uideatur, aut de-
» coris atque honeſtatis noſtræ oppugnatio: Ego, inquam,
» breuiores eſſe noſtros enſes exiſtimo, quàm ut congredi tã-
» to interuallo diſiuncti poſſimus. Quòd ſi nos propius occa-
» ſio aliqua ſtiterit (id quod credibile eſt omnino futurum, ſi
» res ad arma redierit: egóque ut ita accidat ſanè quàm lu-

» *benter dabo operam) atque si tum Cæsar eandem retineat,*
» *quam nunc se habere ostendit decertandi mecum uoluntatem, méque tum ad certamẽ prouocauerit, non recuso, quin si existimationis meæ defensioni defuero, probi me atque graues uiri, inter profligatæ famæ homines repudient: id quod mihi acerbius futurum esset, quàm certamen ipsum formidolosum: A qua sententia si me abduci uideat Cæsar, ab eo sponsione me lacessi non inuitus audiam, iusto eum sacramento mecum eo nomine contendere, manúmque ex iure conserere tabellis obsignatis uolo, eique hic uadimoniũ polliceor, quod lubentissimè obibo. Sed quod subinde Cæsar declarauit nihil accusandi, aut suggillandi mei causa se dixisse: neque dicta sua ita uelle à quoquam accipi, quasi omni pacis spe sublata, iam classicum ueluti cecinerit: Ego uerò non minimam ea ex re uoluptatem me cepisse profiteor. Porro hæc sunt, beatissime Pater, amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, quæ apud uos commemorari uolui, non accusatoriè, aut lædẽdi cuiuspiam animo, sed purgandi mei causa: utque omnes intelligant, quàm ego in publicæ pacis studia, commoda reipublicæ, propensissima sim uoluntate, atque omnem ad arma cum Cæsare deueniendi culpam à me semper abfuturam, sicut adhuc abfuisse perspiciant: id quod omnes sine ulla dubitatione iudicaturos spero & cõfido, quicunque secum diligenter reputauerint, ad quas ego me continendæ pacis studio demiserim conditiones.* Ferunt Ioannem Bellaium legatum Regium, cùm exprobraret Cæsar Regi fœdera cum Solimano inita, multis uerbis liberè ei respondisse, fregisséque summo Purpuratorum silentio Cæsaris fastum. Illusit deinceps nimia imperij propagandi cupiditas Carolo Cæsari. Exceptus Neapoli & Romæ magnificè, incitatúsque Italorum uocibus, iam spe Galliã hauserat: triumphos Iulij Cæsaris meditabatur. Augebant spẽ

undique plaudentes Italiæ urbes. Nanque è Roma decedētem Senenses omni honorum genere profuso exceperunt: atque eo loco obuium habuit Ioannem Lotharingum cardinalem, qui ad sedandas controuersias ad Pontificem mittebatur, atque is cum Cæsare collocutus, non alienum à pacis conditionibus putabat: præsertim qui non ut purpuratum unum è multis, sed ut Regem ab eo se exceptum uideret. Inde Florentiam Cæsar perueniens ab Alexādro Medice Florentinorum Duce, Florentináque omni nobilitate hilariter exceptus, Lucam peruenit. Vbi iterum è Roma redeuntem Lotharingum (quippe mutatis sæpe iumentis redierat) obuium habuit. Cæsar Forum Nouum, ille classe in Galliam rediit. Ex Foro Nouo accito iam Germano milite, Hispanóq; instructo exercitu pergere cœpit: Placentiam peruenit, obuiásque habuit Sabaudiani & Sfortiæ nuper fato functi uxores. Sabaudiana mariti exilio suóque mota, uariè in Gallum accendit Cæsarem. Inde Mediolanum perueniens consilia omnia belli init, misso Antonio Læua, qui Fossanum urbem occupatam ualido Gallorum præsidio oppugnaret. Ipse interea Astæ commoratus, oppugnationis euētum expectabat. Antonius Pratius Cardilacus, cui Mompesatio cognomen, Fossanum præsidio sepserat. Læua, immissis militibus, emissis ex urbe æneis tormentis, oppugnationem eo deserere die coactus est: admotis machinis sequēti die, cùm strata muri parte facilem aditum suis putaret, maiore ui opus uidens, distulit oppugnationem: interea tamen per strages iacentium, urbem sese introiturum iactitās. Sunt qui addant (sed incerto authore) cùm iterum refecta mœnia strauisset, ac ingenti multitudine lignorum fasciúmque è uirgultis contracta, fossas repleuisset, Gallos ex urbe pice sulphureóque igni uirgultorum fascibus immisso lusisse eam oppugnationem: simul Mompesatius ad omnia

intentus, globis æneis uariè Cæsarianos infestabat. Læua ubi uidet uim frustra esse, ad pactiones uenit: liberum exitũ pactus cum omnibus sarcinis prædáque: quod Mompesatio non placebat. Sed multi spe prædæ conseruãdæ, ad hæc nobilissimus quisque sibi ob ignauiam metuens, recipiebat eas conditiones. Et iam his conditionibus urbem Cæsariani recipiebant, nisi Sabaudiani uxor, quæ gratia apud Cæsarem multum ualebat, parentandum suis cæde Gallorum uoluisset. Quid enim, si alieni principatus inuasores, qui primi oppugnati sunt, præda onusti in Galliam redeant, non ausuros eos in posterum? ita iussus iterum Læua urbem oppugnare. Et iam annona urbẽ deficiebat: & sulphurei pulueris copia. Sed cum edicto Mompesatij ingens pretium addictum esset eis, qui sulphureum puluerem in urbem inferrent, repentè illatus in urbem ingens numerus. Quo factum est, ut Læua oppugnationem non tentarit: ad Cæsarem scripserit, nisi his conditionibus urbem reciperet, futurum uti nunquam ea potiretur. Nam Capillatus quidam natus ex urbe, cui Villario nomen Tholosæ proxima, ueluti transfuga exceptus, penuria annonæ non se quidem transfugisse, (nam ea abũdare Gallos simulabat) sed ob patratum facinus in Galliis simularat, quæ causa fuisse uisa est multis, uti mox Cæsar deditionis leges acciperet. Misso à Mompesatio ad Læuam Ioanne Santiasterio, cui cognomen Sanctimartino, qui & ipse perbelle simularet ad Franciscum se missum Salassiorum principem, sciscitatum uerè ne ad Cæsarem transfugisset: quæ enim causa tot rebus Fossano instructo? Vnde factum est, ut Læua ante Cæsaris aduentum cupidus urbis recipiendæ, pacis æquas conditiones proposuerit, receptis tantùm equis maioribus, qui ipsi ut deditionis lex seruaretur mensi sunt, intra octauum diem. Sed Læua in Mompesatium & Gallicos multos proceres ea humanitate usus est, equos ut

his etiam maiores seruaret. M*ulti intra octo dies tritico frumentóque equos maiores affatim pauerunt, detracto potu aliquot dierum.* C*æsariani ignari doli, cum equis receptis potu eos satiari non uiderent, primùm admirati sunt: mox fœda strage multis potu nimio necatis, dolos sensere.* A*d* C*æsarem quidam profecti spirantem* G*alliæ excidium nacti sunt, quippe aut sese unum è* G*ermanis miserrimum, aut* F*ranciscum* R*egem unum è* G*allis infimum futurum iratus dixerat.* S*uadebat* L*æua* C*æsari,* T*aurinos oppugnaret.* A*t* C*æsar iam* G*alliam spe uorans, sciens urbem munitam, neque* G*allo paratas adhuc copias, in prouinciam* N*arbonensem per* N*iceā sibi properandum putauit.* I*ta pergit ualido instructóq; exercitu qui ex* G*ermanis,* H*ispanis,* I*talísq; cōstabat: nihil ut neque ualidius, neque instructius nostra ætate uisum periti rerum æstimatores contendant.* P*rimam aciem ducebat* F*ernandus* T*oletanus* D*ux* A*lbæ: ea robore* G*ermanorum & Hispanorum constabat.* M*ediæ aciei præfectus fuerat* A*lphonsus* D*aualus.* E*quites cum flore nobilitatis sequebantur duce* A*ntonio* P*ymentelo proximo* C*æsare.* E*xtremū agmē ducebat* I*oannes* F*ernandus* M*auricus: uelites excursoréśque attributi* F*erdinando* G*onzagæ, qui magna celeritate copias prætergressus, infesta omnia iam* G*allis reddebat.* H*is tantísque* C*æsaris copiis sese adiunxit* A*ndreas* D*oria, cùm ueteranis* I*talis aliquot militibus, è* G*enua profectus, unà cum* S*alernitano: hi* A*ntipoli urbe prouinciæ expilata,* M*aßiliensem oram infestabant.* F*erunt* H*ispanos ceu ad certam prædam cōtendentes,* G*alliam ingressos, obuolutos genibus* C*æsaris, prostratósque inuicem gratulantes uisos* C*æsari, qui agros* G*alliæ feracißimos uberrimósque eis attribueret.* Q*uasi summo in imperio id esset æquius quod potentius.* E*t quò certior esset* G*alliæ inuasio paratiórque* C*æsari: uno eodémque tempore ea dum*

à Cæsare parantur, actis raptim multis Burgundionũ Germanorúmque millibus, Henricus Nansous in Galliæ Belgicæ parte, quæ Cæsaris imperio parebat, Peronam urbem inuadere cœpit: ea capta Lutetiæ admoturum se copias iactitans, uel solùm cum uictore exercitu, uel adiuncto Cæsare: cui uictori adiuncturum sese copias palàm ferebat. Simul eodem tempore cum Franciscum Salaßiorum principem ad Cæsarem transfugisse hostes uiderẽt, nihil nisi Galliæ excidium expectabant. Cæsar instructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Dominæ cognomen. Ibi caduceatore præmisso qui denuntiaret, ni se dederent extrema passuros, id tantùm audiit, deditionem ne expectaret: denique, pro fide se ruituros. Itaque admotis machinis peditéque Hispano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die continuata oppugnatione, multis Hispanis cæsis, in quibus fuit Garsilassus Larzegus, homo rei militaris peritißimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præsidio relicti erant, ferè omnes in oppugnatione necati, pauci atque hi saucij supplicio affecti. Inde uẽtum ad Aquas Sextias, eum locum attribuunt multi Aquẽsi ciuitati, quam destitutam à Gallis Cæsar ingressus est. Rex apud Viennam consilio de summa rei habito, salutaria eorum audiens consilia, qui expectandos Heluetios & peditem Aquitanicum aiebant: ad quem scribendum Henricus Rex Nauarræ iampridem missus fuerat. Dum parãtur copiæ, trahendi belli consilia probauit: atque ut à tergo tuta omnia relinqueret, Franciscum Marchianum, & Philippum Dammartinum Comitem præfecit Peronæ, excepturos Nãsoum. Cæterum imminens ei cura de Cæsare erat, quem nõdum Auenionẽ Druentiámque trãsiisse sciebat. Anna Mõmorantius summæ rei præficitur. Ioannes Paulus Rentius Cabellionem mittitur, cum delecta equitum peditúmque

manu.(hunc locum Cabelliorum coloniam ueteribus fuisse prodidere.) Ianus Caraciolus Melphitanus princeps, & Ioannes Boneuallius. Arelatum: Antonius Pratius Mompesatius, & Antonius Rupifocaldius, cui Barbesio cognomen, Massiliam. Castra non longe ab Auenione posita: ubi & Heluetiorum & Germanorum & Aquitanorum cum Francisco Calmontio Lausuno, Narbonensium Gallorumque plus quàm triginta peditum millia, equitũ lectissimus numerus appulit: Summo ordine à Mommorantio locatæ copiæ. Castris locus is delectus, quem neque Cæsar ui expugnare, & situs munitione & militum robore deterritus, neque eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferroq; prouincia uastata à Mommorantio: si quid usui hosti esse posset, corruptum: sterile ac inops solum & uacuum relictũ: ficus & uineas aiunt summo consilio minimè corruptas, famelico & egenti hosti, ut ad cibum in præsens collaturas, ita expleto ac sub dio recumbenti parum salubres. Quòd si Cæsar nondum accitis à Gallo auxiliis Auenionem occupasset, multo omnia Gallis duriora futura creditum est. Accidit ut Monteianus & Boysius & Ioannes Boneuallius, qui paulò antea missi erant ad ludificandos hostes, uariè Cæsarianos exciperent. Ferdinandus Gonzaga cum mille quingentis leuibus equitibus Transium arcem occupans, cum Monteianum & Boysium uico quodam proximo excubare audiret, eò mox aduolans, & Boysium & Monteianum multis necatis captos abduxit. Boneuallius uicum sciens parum aptum ad hostem repellendum, eadem nocte longius secesserat. Interea Cæsar ad aquas Sextias rationem inibat, si quo tandem pacto pontem ædificans Druentiam tranaret. Sed cum obnoxium se Gallorum incursionibus uideret, consilium abiecit. Et paucis post diebus, cum molas circa Druentiam ædificasset, ob tantas copias alendas, Pau-

lus Rentius è Cabelione cum delecta Gallorum manu prodiens, molas deiecit: iámque aduentante Gallico equitatu, prodeũtibúsque Hispanis, aliquot horis uariis excursionibus decertatum est, non sine hostiũ cæde, multis etiam Hispanis captis. Ante aliquot dies Turnone occubuit Franciscus Valesius unus è Regiis liberis, maximus natu, regno successurus. Veneno sublatum multi credidere, idque paßim tota Gallia uulgatum. Rex ipse literis ad Germanos scriptis, tam execrandi facinoris administrum fuisse Sebastianũ Monticuculanum Comitẽ scripsit. De eo supplicium apud Lugdunum sumptum est: ísque ab aulico concilio damnatus est. Hunc prodidere in ipso articulo supplicij, & priuatim & publicè professum, authores sibi fuisse patrandi huius facinoris Antonium Læuam & Ferdinandum Gonzagam: séque primùm à Ferdinando multis oneratum promißis, quò tollendos uiros aliquot primarios susciperet, ad Cæsarem esse intromissum: à Cæsare esse rogatum de regij cibi & potus ratione: ad Antonium Læuam, ut quæ ille imperaret exequeretur, missum: Læuam ut Regem primũ, & ex suis aliquot ueneno tolleret mandasse. Cæterum Cæsarem nihil grauius toto eo bello accepisse aiunt, quã huius facinoris in se relationem: palámque contestatum, maluisse se toto prius priuari imperio, quàm uel leuißimam rationẽ talis ueneficij adornandi inire. Francisco adolescenti tollendo ecquid ueneno opus fuisse, qui grauißima æstate è Turnone longißimè uagatus, æstu sitique exagitatus, medióque in itinere identidem haustu aquæ refrigeratus fuerit, qui & aulicarum amore arderet: alioqui magnæ indolis, ingeniíque ad rem militarem paratißimi. Cæsar interea Arelatum obsidere parabat: sed dissuadente Læua dilata oppugnatio. Ibi inter oppidanos & milites ingens orta seditio, quam multi à Ioanne Arsaco Aquitano excitatam uo-

» *lunt, ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites, qui*
» *Italos aliquot Regi militantes obtruncarant: uix ut à Io-*
» *anne Carmalio, cui Fuxeo cognomen, Aquitanorum pe-*
» *ditum præcipuo ductore milites temperarint. Vincti impetu*
» *facto liberati sunt: ob quæ parum abfuit, quin de milite se-*
» *ditioso supplicium sumeretur. Arsacus & plerique alij ni*
» *fuga sibi consuluissent, malè mulctati fuissent. Eodem loco*
» *idem Fuxeus igne ex sulphureo apparatu temerè concepto*
» *perustus, magnum adiit periculum: uixque tandem obie-*
» *cta chlamide, beneficio militis seruatus est. Iam Cæsaria-*
» *nos annona deficiebat, fœda lues stragésque hominum &*
» *equorum: id Cæsar intuitus Maßiliá obsidere cœpit. Egres-*
» *so è castris Cæsare obuiam undique Gallici equites excur-*
» *rentes, acriter cum Cæsarianis pugnam inierunt. Sed acci-*
» *derat priori die, ut egreßi aliquot Gallici equites, in qui-*
» *bus fuere Gaspar Polignacus Regius, Philippus Lanus*
» *Roccechalius, Gasto Riuerius Aquitani, excepti ab equi-*
» *tatu Cæsaris circuirentur. Itaque uulnerato Philippo La-*
no, dum sese nostri recipiunt, mixti hostes in urbem fere-
bantur, ni & Galli portis exclusi fuissent. Lanus paucos
post dies ex uulnere obiit. Sed Cæsar qui ad Fanum Lazari
properabat, cùm emissa ex urbe machina prostratum unũ
è pueris suis aulicis uideret, ne uisa quidem urbe, obsidionis
consilium seposuit. Interea & Margareta Valesia Regina
Nauarræ, & Rex in castra peruenere, acclamante milite
educeretur in hostem. Et planè constat non alias instructio-
res uisas copias, non paratiores ad dimicandum. Tot exteræ
nationes ea concordia fuere, nihil ut auditum sit quod ul-
lum commoueret: nisi quòd inter Aquitanos & Heluetios
ob una intercepta leue certamẽ, sed prudentia ducũ mox so-
pitum. Veritus Cæsar ne instante iam hyeme opprimere
tur: ad hæc consternatus Antonij Leuæ morte, admonitu

raptim milite, uasis minimè conclamatis, præmissis antea machinis bellicis maioribus, inde sese per Niceam *&* Villamfrancam *proripuit. Ipse è* Villafranca Genuam *contendit. At* Ioannes Carbo, *cui* Mompesatio *cognomen, &* Ioannes Paulus *delecto equitum robore extremum agmen carpebant. Multi quos metus fugientes morabatur, necati, excepti multi uiarum ignari, sauciorum multi à rusticis ipsis obtruncati: maior tamen pars exercitus salua rediit. Ex eo tempore* Mommorantius *summa gratia apud* Regē *flagrare cœpit: aliquot post menses Magister equitum à* Rege *renunciatus. Quò* Cæsar *celerius abiret, factum est etiā* Regis *prudentia. Nam is ad* Cæsarem Fulgosum *scripserat, daret operam collecta quāta posset militum manu, res* Genuensium *tentaret: ita apud* Mirandulam *à* Guidone Rangonio *collectis hominum octo millibus, quibus adiuncti sunt* Canis Gonzaga, Federici Boij Gonzagæ *nepos, &* Fulgosius, *latè agros* Cæsarianorum *populati, non longe ab* Alexandria *illi perueniunt. Ergo fugam meditans* Cæsar, *ad* Fulgosum *opprimendum præuerti commodius ratus, leuem armaturam præmisit, naualésque copias* Doriæ, *ut improuisæ hosti superuenirent. Iam* Fulgosius Genuam *oppugnabat, iam uexilla* Gallica *fixerat mœnibus ferè occupatis, cum repentè aduentu* Doriæ *&* Cæsarianorum, *partam ferè urbem deserere coactus est: admonitus etiam à* Gallis *instare* Cæsarem *cum totis copiis. Ita &* Canis Gōzaga *&* Fulgosius *cum* Rangonio *obsidionem soluerunt. Cæteri proximos montes occupauere, nequicquam sequentibus* Cæsarianis. *In multos* Genuenses, *qui conscij putabātur urbis* Fulgoso *regio nomine tradendæ, uariè quæsitum: multi damnati, multorum bona publicata. Sed &* Fulgosij *&* Canis, *aliorúmque discordia, magno impedimento fuit ad res accelerandas. De* Francisco Salassiorum *principe,*

qui hoc bello pro trãsfuga à Gallis traductus est, variè proditum est: at duces Gallici initio suspectam eius fidem habuere: & Michaël Antonius Salaßiorum princeps, fratris iunioris animum à Gallo auersum sæpe conquestus est. Is Cæsare in Gallos aduentante cum Ioanne Villebono, Mõpesatio, Tiercelino, Ioanne Sanctiasterio deliberat, aduenië te Antonio Læua, commodiús ne sit, uel Ceuilanum, uel Conium, uel Fossanum præsidio immisso tueri: quippe distrahi copias inutile uidebatur. Placuit deligi Fossanum: nã & arx urbem munitiorem reddebat, & propugnacula quædam. Decretum est uti Mompesatius Villebonus, Frãciscus Salaßiorum princeps, in urbem introeant. Sequenti die cùm hi introiissent, excepto Francisco de quo iam illi dubitabant, missus est ad eum Ioannes Sanctiasterius, is cuius suprà meminimus, cui Sanctimartino cognomen. Hic ad eum perueniens, meditantem altáque suspiria trahentem nactus, se missum ait à Mompesatio ecquid placeret Fossanum, uti decretum erat, tueri, paratos reliquos, multum spei
» *in eius aduentu constitutum. Ille attonito similis, Mihi uerò*
» *ait commodius, si Conium tueamur. Sed hæc præsens mox*
» *docebo: Nec plura locutus, sequenti die ad Cæsarẽ se proripuit. Ab Antonio Læua ad quẽ postea dũ Fossanũ obsidetur, Sanctiasterius missus est, apertè sibi renuntiatũ aiebat, toto prius biennio quæsiisse Salaßiorum principem occasiones ad Cæsarem transeundi. Alij indignatum, quòd proregis nomine abrogato, Cabotio parère cogeretur: simul seductum à Læua, qui ei nuptias conciliabat, per quas Monferratensem principatum Cæsar ei redderet, ad Cæsarem aiunt transiisse. Quo tempore Cæsar relicto Thurino per Niceam in Galliam inuasit, Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio, Monteiano, qui & ipse urbis custodiam affectarat: prudénsque fuit consilium*

Cabotij, qui ubi Lotharingum ad Cæsarem proficisci uidit, ad pacis tentandas conditiones, mox Thurino muniendo quà propugnaculis extruendis, quà fossis, quà aggeribus totus incubuit. Ibi Listenaius uulnere accepto, & brachio comminuto in excursione militari, post aliquot dies decessit, qui magnam sui concitarat opinionem. Cæsare Genuam reuerso, tentatæ sunt pacis conditiones, at frustra. Is deinde in Hispaniam rediit, relicto Alphonso Daualo Mediolani. Is mox collectis Hispanorum Italorúmque copiis, nouas res moliri cœpit. Principio Quiersium urbem oppugnare frustra cœpit: mox auctis copiis rediens, urbem deditione facta recepit: inde Daluã peruenit, quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes & castra expugnauere. At Daualus suos hortatus Querasum obsedit: præerat oppido Cæsar Fulgosus. Post aliquot dierum oppugnationem, multis cæsis, in quibus fuit Liuianus Bartholomæi Aluiani filius, Fulgoso inde cum suis omnibus saluo emisso, urbs ab hoste recepta est. Nec cessabat interea Salassiorum princeps Franciscus, qui nuper ad Cæsarem trãsfugerat: isque Quarayum interea Gallis extorserat: atque ita utrinque accensi sunt, ut media hyeme acrius bello urbibúsque oppugnãdis incumberent. At ea æstate qua Cæsar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallia minus ei ex animi sententia res cecidere. Nanque Henricus Nansous, quem Anaxonensem Comitem uocabant, cum uiginti quinque hominum millibus, sex equitum millibus, qui ex Menapiis ac Cliuensibus contracti erant, cum Cæsari uictori circa Lutetiam occurrere se putaret, falsus est. Id Regis industria factum, qui antequam Cæsari occurreret, ualidis præsidiis omnia loca sepsit, adhibitis ubicunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliensem Canaplium è Crequiorum familia: ad Montrolium ipsum Crequium: ad Dompierrum Mihernã:

ad Dourlanum Bouchanneum,*constituerat:* Borbonio Vindocinensi, *&* Claudio Lotharingo Guysio *summa imperij tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui* Picardiæ *&* Campaniæ *nomē inditum est, hostes nocerent. Sed hi cum exiguis copiis occurrere hosti non poterant, tantum extremū agmen carpentes uariè eos infestabant.* Nansous *instructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendiis omnia fœdabat:* Tupignium *arcem cæsis qui in præsidio erant, recepit. Arcis custodem (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina uolunt cautum, quasi cæteræ res parum gratæ in bellis sint aut piæ) ad portam arcis necauit.* Ad Guysiam *mox urbem perrexit, (ea est hodie munitior) desertā urbem occupauere expilatis omnibus, ut &* Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini *peruenit:(id alij* Sanctoquintinū *uocant) nactúsque situm urbis & audaces oppidanos, & qui intus in præsidio erant ad* Peronā *perrexit.* Lacus *parte una ingens urbem alluit: urbs modica, arx paruula, turris potius quā castri nomē retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fossis quas aquæ alluūt, cinguntur.* Expugnata Perona *nō difficilis uia ad Lutetiā patebat: idq;* Rex *intelligēs,* Marchianū *&* Philippū Bolāuillierium, *cui* Dāmartini *comitis nomē passim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cū duobus peditū millibus, quibus* Sarcusus *&* Saisseuallus *præerāt.* Sæpe *hostes post quassata mœnia in urbē irruerunt. semper pulsi: ut pluribus locis cū impetū facerēt, multū laborandū fuerit ducibus, ne quid urbi accideret.* At *oppidani ipsæq; mulieres ultrò militū munere fungebātur, murus deiectus: latè multi tormētorū impetu discerpti, ut accidit* Tasteo Burdigalensi. Nansous *ubi uim malè uidet succedere, cuniculis castrum tentat adoriri.* Sed *ea in re contrariis actus cuniculis opera & in-*

dustria Dammartini, *inanis eius fuit conatus: exitiosáque nimia industria & cura* Dammartino, *qui intra ipsos cuniculos protuens, magnum sui desiderium reliquit.* Ita *post longum tempus soluta obsidio est.* Ciues *ob strenuam operam, tributis in aliquot annos à* Rege *liberati.* Laudatur *ea in obsidione uirtus & scribæ* Peronensis, *& lanij cuiusdã, qui* Cæsarianorum *impetum soli sustinuerunt aduersus innumeros, dum interea* Gallici *milites imparati adcurrunt.* Sed *& commendatur* Claudius Lotharingus Guysius, *qui cùm omnes aditus armati hostes obsedissent, trecentis militibus immissis obstupefactos ac perterritos* Peronenses *recrearit: equites quidem* Francisci, *strato muro corpora negauere sese obiecturos hosti:* Itaque *ciuibus ipsis hæ partes suscipiendæ fuere.* Eodem *tempore* Domirius *unus è* Cæsarianis, *ex multis copiis quæ* Hisdini *erant, apud* Cæsarianos *lecto fortissimo quoque* Fanum Requierij *uicinum intercipere conatus est.* Intromissi *mox ibi centum pedites: sed hostis recens parum aberat quin ui perrumperet.* At *mulieres ipsæ pice aquísque calidis & feruentibus admotis, mœnia scandentes uiris admixtæ, ita uirorum officio functæ sunt, ut re infecta multis cæsis redire coacti sint.* Sed *& à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hosti duo uexilla.* Alter *ex* Cæsarianis Regnauillus, *cùm in* Bononiensem *agrum uicinum incurrisset,* Desuernensem *uicũ cum castro expugnauit* At Odoardus Biesius *qui* Boloniæ *præerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectissimis copiis aduentans, sepsit recumbentem cum suis* Regnauillanum. Itaque *cùm locus esset inutilis ad uim experiendum, admouerentúrque machinæ, qui se uictorem crediderat uictus est: ipséque captiuus cum suis omnibus* Bononiam *abductus est.* Cognita *hoc bello* Biesij *uirtus, quem &* Rex *prius in consilium uocarat, deliberaturus quo pacto* Cæsari *occur-*

teret, atque is post aliquod tempus tribunus militum designatus est. Eadem hyeme, qua suprà Daualum multa moliri docuimus, Iacobus Scotorum Rex in Galliam ueniens, magnificè exceptus est. Data est ei in matrimonium Margareta Regis filia: quæ post aliquot menses in Scotiam perueniens, insigni mulier uirtute, extincta est. Nuptiæ Lutetiæ ea pompa celebratæ, quasi una ea cura Regem maneret, cùm interim in Pedemontanorum finibus Daualo occurrendum potius fuisset. Sunt tamen circa id tempus Centrones, quos Tarantasios uocant, à Francisco Borbonio Paulino Comite, & Gulielmo Fustembergo ui expugnati, prædáq; ingens abacta: ubi etiam Federicus Fuxeus Candalius Comes adfuit. Fuerant autem Gallici equites ab iis sæpe direpti, in quibus & aliquot ex aliis Maugironi. Conflanum eorum oppidum tum miserè incensum. Sunt & apud eosdē duo fana, Fanum Petri Mosterij, Fanum Iacobi Montani. Posterius hoc fanum, quod & oppidi nomen retinet, munitum postea est à Gallis: quo & lacus uicinus & amnis præterfluit. Conflanenses in Maugironi militum ferociam, quasi fuissent omni diritate teterrimi, multa postea effudere. In eius loci oppugnatione laudata est solertia Zachariæ Castetiaci, qui in lacum mento tenus progressus, hostes globulis fistula ferrea emissis feriebat. Carolus Consius Aquitanus ex Santonum nobili familia, tum Thurino præerat: huic Burio uulgarius cognomen est. Certior factus Casale minus diligēter asseruari, incitatúsque ciuium aliquot promissis, qui ægrè Mantuanum in urbem tum aduentantem excipiebant, frequentes milites silentio noctis educit. Galli signo dato celeriter occupant urbem: ut Hispani custodes qui castrum munitissimum præsidio tenebāt, uix se è Gallorum manibus eriperent. Salui tamen castrum, quod ab urbe separatum est, urbéque ualidius ingressi, per Mantua-

num, Daualum, qui tum Astæ militem reficiebat, certiorem de urbe capta faciunt. Is integra nocte cum septem aut octo hominum millibus, nec uentis nec imbribus deterritus, eò mox aduolat: sensere Galli hostium aduentum, ex urbe ne prodirent deliberatum est: nam auxilium expectare se Burius aiebat ab Guydone Rangonio, qui author urbis intercipiendæ fuerat. Committitur tota urbe prælium ipso Burio acriter dimicante, leuibusque aggeribus ut tempus postulabat deductis. Post longum certamen uicti Galli, multi capti, ex captis multos aiunt liberaliter dimissos. Ipse Burius captus, eo prælio fortitudinem militis, & prudentiam ducis ostentans. Nam si perculsis Gallis Daualus institisset, haud dubiè Thurinum in summum uertebatur discrimen. Diuerso euentu à Cæsarianis parte alia pugnatum. Nam cum Franciscus Salaßiorum princeps Carmagnolam urbem intercipere pararet: etsi numero Cæsariani superiores erant, loco tamen freti Galli, irruentes multis cæsis depulere: Rauellum quoque tentantes, plerisque desideratis inde sese proripuere. Ea urbs sita est loco plano: arx eo tempore non admodum munita: ipse cum duabus machinis qua parte sitæ sunt arcis portæ, cum murum sterneret, & minus aptè uideret tormentorum magistrum ictum dirigere, tormẽtum ipse suo loco diduxit, directurus ictum quà commodius uidebatur. Dum hæc tentat pila plumbea circa humeri partẽ superiorem ictus concidit, haud ita longe à materna domo. Annus agebatur millesimus quingentesimus tricesimus sextus, cùm ad Ambianum contractis lectißimis copiis, ubi cum decem Germanorum millibus Gulielmus Fustembergus Comes adfuit, & Anna Mommorantius: deliberauit Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt plusquàm triginta peditum millia, equitum septem. Cum his copiis Rex progressus, Auchium mox expugnauit, deditione uo-

luntaria loco recepto. Inde Hisdinum contendit. Vrbs mox impetu facto, cum Cæsariani deditionem recusarent, expugnata est & direpta. Cæsus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti. Cæsariani sese in arcem uicinam recepere sanè quã munitissimam. Admotæ machinæ nihil proficiebant: rari inueniebantur, qui se ad eam inuadendam accingerent, ob perpetuum strepitum hostilium machinarii, à quibus multi passim prosternebantur. Vnus tamen inuentus Brondasius Cauderoto uico Aquitanico in Vasatum præfectura natus, qui constantissimè murum subiens, impetitus plusquàm mille leuibus machinis saluus redierit, & ui expugnari posse locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox sit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens arci imminens. Iam multos dies frustra Rex consumpserat: aderántque à Britanniæ Rege legati qui eum admonerent, locum esse naturà inexpugnabilem, ob quæ iam rumor percrebruerat totis castris soluturum Regem obsidionem. Redibat tum è captiuitate Cæsarianorum Carolus Consius, cui Burio cognomen: atque is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multum solertiæ comparasse uidebatur. Huius consilio, ea turris quam diximus cuniculis actis, prostrata est aliqua ex parte. Simul per biduum admotæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Christophori nomẽ retinet. Quæ dum Cæsariani uident, ac iam apertum ad irruptionem locum, diffidere sibi cœperunt. Castrensis qui à Rutio missus loco præerat, ad Regẽ de deditione acturus uenit cum aliis Cæsarianis. Conuenit ut i saluis omnibus & rebus & impedimentis illi abirent. Ita locus receptus munitissimus: quẽ quidam ui expugnari primùm potuisse, alij, nisi sibi hostes diffisi uoluntariã deditionem fecissent, inexpugnabilem uolunt. Receptus autem est mense Aprili millesimo quingen-

tesimo trigesimo septimo. Rex arci Sarcusum præfecit, & Pienneum attributis ei duobus peditum millibus & aliquot equitibus. Comes Sanxerrius iunior in eius oppugnatione cæsus est, & Pombrianus Spurius. Inde ignobilibus aliquot locis receptis, Fanum Pauli ab hoste relictum Rex munire cœpit: id passim Sanctopaulinum uocatur: loco munito Ioannem Toteuillanum, cui Villebono cognomen, cum Moyencurtio præfecit: his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant sub Martino Diuetotio, Renato Sanctiaubino, & Salleo. His ita constitutis, cum Bethuni oppugnatio, uicinarúmque aliarum urbium difficillima uideretur, Rex in Galliam dissoluto exercitu rediit. Interea Cæsariani instructo exercitu (cui Comes Bureus, Darscotus, Aurengius filius Anaxonensis Comitis, Despinogus, Rentius interfuere) cum triginta peditum, sex equitũ millibus passim uastare Galliæ fines cœpere: & uidentes Fanum Pauli parum munitum, eò mox adcurrerunt, toto triduo admotis machinis quassatæ sunt munitiones: impetus sæpe in urbem factus. Gallici duces occurrère, modò hostem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere. Tertio die eo impetu hostes in urbem irruere, ut post aliquot horas ui loco potiti sint. Moyencurtius cum diutius impetũ eorum sustinuisset, unà cum fratre multisque aliis cæsus est: Salleus ita uulneratus, ut post paucos dies occubuerit: Villebonus captus est. Hostes Fano pauli direpto Hisdinũ ueniunt, ueriti tamen loci munitionem, Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natu, eò mox missus est cum aliquot equitibus, & sexcentis peditibus: urbs uasta maiorem numerum desiderabat. Illi instare, admouere machinas, excidium urbi minitari. Itaque deditione facta, conuentum uti saluis omnibus urbs dederetur. Leges fœderis ho. tes uiolantes, & expilarũt Gallicos milites, &

urbem diripuere: nec contenti, urbem igne paßim tectis immisso delere uoluere. Ita urbs fœdo incẽdio consumpta. Tẽtauere hostes Dampierreum arcem, cui Miheruens præerat expugnare: at frustra multis amißis rediere, uico prius expilato. Rex interea ad nouas scribendas copias Henricum filium, & Annam Mommorantium Ambianum misit: ubi quotidie nouæ copiæ conueniebant. At Cæsariani Morinorum urbem Tarauennam adorti, ualde in expugnanda laborabant. Præerat Morinis Bernuliensis Crequius è Canapliorum familia: iam quassata parte mœnium irruptionem minabantur. At Crequius ubique occurrere, lapsa reficere, aperta aggeribus factis admotisque uirgultorum fasciculis, & sulphureo puluere, ita hosti obstare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitarẽt: & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe, ut strages hostium non leuis fieret. Et iam obseßi integrum mensem obsidionis incommoda pertulerunt, nihilominus fatigati: tantum Bernuliensis Delphinum qui apud Ambianos erat, admonuit, sulphureum puluerem omnem iam consumptum: daret operam ut in urbem intromitteretur, alioqui periculum esse ne hostes ui loco potiantur. Diu deliberatum est quid agendum esset. De consilij sententia Claudius Ennebaldus cum lectißimis equitũ turmis, peditibus trecentis, quibus Brandasius præerat, curã sibi sumpsit cum sacculis breuibus sulphureo puluere onustis, quos singuli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi. Nec mora, ut deliberatũ est, frustra hoste iter impediente, in urbem peruenit. Recreati eius aduentu oppidani, præsertim cùm à Delphino maximas quotidie scribi copias ostenderet, quæ soluere hostes obsidionem cogerent. Brandasius cum suis in urbe relictus est. Hostes ignari eiusce expeditionis, arbitrati id quod erat futurum, ut redirent in castra Gallica, qui eò contenderant, diligentius

uias sepsere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit. Itaque redeuntem Ennebaldum cum suis intercepere, captiuúmque abduxere, cum Honorato Sabaudiano, Pienneo, Hugeuilleo, Ludouico Præposito, cui Sensaco cognomé, & multis alus. Interea cum Delphinus cum lectissimis copiis adesset, actum de concordia. Ea ad Bomium inita est, usque ad decimum mensem, non tamen ut commearent utrinque mercatores: tantum ut utrinque interea bello abstinerẽt. Ita è Morino illi abiere. Ennebaldus deinceps gratia apud Regem multum ualuit: designatúsque tribunus militum, liberatúsque è captiuitate. Hunc saluum redire potuisse alij aiunt, cùm è Morino profectus esset, nisi adolescentes aliquot rei militaris ignari, ultro hostes excitassent, occasionémque sequendi dedissent. Ioannes Bertrandus præses Parisiensis, cum prius in Germaniam missus esset, tunc in urbes Allobrogum seditionum incẽdiis flagrãtes, Regio nomine ueniens, humanitate sua flexit, reuocauitque ad officium ruentes. Sic enim imperium temperabat, humanitatem grauitati miscens, ut illis non ingratus dominatus Francicus uideretur. Hæc ideo adscripsi, quando semper illud M. Catonis probaui, qui præclarius scripsit mansuetudine & innocentia imperatoris, quàm ui militũ prouinciam conseruari. Paulò antea in aulam perferebantur quotidie tristiores rumores de Francis pulsis: qui quanquam sine authore essent, non deerant tamen qui mox eos exciperent, & scriptis ex aula literis undique dissiparent. Id edicto coercitum, latiúsque Rex fuerat prohibiturus, ni à Petro Castellano ueteris historiæ fuisset admonitus, quà id prohibentes Amyclæ silentio ferũtur periisse. Ipsum Bertrandum eodem tempore factione quorundam ad Cambreium Allobrogum urbem narrant ab hoste unà cum urbe interceptum. Sed cum aduentare copiæ Regis narrarentur,

tur, placatis etiam & emißis hostibus, industria illius & liberalitate, seruatam urbem. Circa ea tempora Humerius *Albam in ditione* Monteferratensi *hosti ademit, &* Cherascum. *A* Busco *oppido submotus est, ita repentè ut panico terrore oppressum multi crediderint: alij id in* Conij *oppugnatione accidisse aiunt. At* Alphonsus Vastius, *quem & uocant ab auunculo* Daualum, *interea in* Pedemontanorum *finibus, post* Quiersium *expugnatum, multáque alia loca ut suprà ostendimus, paßim agros populari cœpit: unde annonæ inopia laborare* Gallos *erat necesse. Et quando* Humerium, *qui è* Thurino *in* Galliam *peruenerat, redire cum expeditis copiis fama erat, itinera ita sepsit, aditu ut urbis prohiberetur. Id* Boutierius *intuitus, cùm progredi arduum, & tueri urbem salutare uideret* Galliæ; *priuato cõsilio cum delecta militum manu* Thurinum *ingressus est: ciuiúmque animos ob annonæ inopiam territos, solatus est. Irritus erat* Dauali *labor in oppugnando* Thurino, & Pignerolo: *itaque tentabat fame ad deditionem urgere.* Rex *à suis admonitus quo statu res essent, contracto ingenti exercitu, præmisso prius* Henrico Delphino & Anna Mommorãtio, *expeditioni se adcinxit.* Hostes *eius aduentũ ueriti,* Susam *mox urbem reliquere, quam occupabat* Cæsar Neapolitanus. Vastius *inde* Moncalerium *peruenit, deliberãs eo loco* Regem *expectare.* Rex Taurinũ *(quod uulgò uocant* Thurinum*) profectus, magnificè excipitur. Castrum quoq;* Vilanum, *quod ingenti præsidio* Cæsariani *munierant, ui expugnatum est: multis cæsis, dum* Burius *agit cum præfecto de deditione, parte alia irruente à* Gallo *receptum. Inde* Rex Moncalerium *pergit: eius aduentu non expectato, urbe hostis ceßit, omni re instructa: ac urbes finitimas præsidiis muniit. Dum* Quiersium *se recepit* Vastius, *sequentibus* Gallis *ita dimicatum est, ut* Rex *pugnam expectarit.*

Sequenti die actum de induciis: hæ à Rege in tres menſes conceſſæ: inſtante hyeme, cùm ſciret & Quierſium & uicina alia loca egregiè munita. Vaſtius pactis induciis, ad Regem ſalutandum profectus, amiciſsimè excipitur: eique omnē ſuam operam detulit, in perpetuæ pacis conditionibus cum Cæſare ineundis: quæ iam apertè utrinque tractabantur. Hyeme quæ ſecuta eſt, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placuere. Tantum dilatæ ſunt in æſtatem proximam, cùm Pōtifex Niceam uenturus eſſet. Menſe itaque Iunio, anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo octauo, cùm Cæſar non lōgè à Villafranca ueniſſet, Pontifex autem Paulus cum cœtu purpuratorum Niceam, Rex ad Pontificem uiſendum profectus, benigniſsimè excipitur parata extructáque temporaria domo, quæ in ſpeciem caſtri nobiliſsimi eſſe poſſet. Eò Rex cum Pontifice uenit, comitatus aulicorum turba, & Gulielmi Fuſtembergi militaribus Germanicis turmis: iterū ad Pontificem atque iterum etiam profectus. Ad Cæſarem, qui intra myoparones ſuos bellicos, ripæ proximos deſidebat, Eleonora Regina ſoror, cum turba aulicarum profecta, pōticulo fracto riſum mouit Cæſarianis, qui aulicas aliquot repentè conſternatas ipſi aquis circunfuſi metu liberarunt. Hoc eodem anno menſe Nouembri annonæ caritate uexata Aquitania, & grauius propoſito edicto Regio, quo genus id nummi, quo Aquitania abundabat, uelut parū iuſti ponderis ſublatum eſt: uulgus id genus nummi uocabat Vaccas Biarnenſes: percutiebatur enim ad Morlanum oppidum, & aliis Biarnenſis præfecturæ locis. Inſigne huius nummi Vacca, gentilitia inſignia Biarnenſium & Fuxeorum procerum, qui tum illis imperabant. Multi qui ſinceros nummos è Burdigala, totáque ipſa Gallia exportabant, inde quæſtum ingentem nacti, relatis nummis minus probis

iudicio senatus damnati: & coacti sincera, iustique ponderis pecunia enumerata plebeculæ, quæ hisce Vaccis abundabat, nummos alios permutare. Tot *propositis edictis* Re*giis, nummaria res nunquam constitui potuit, ut nobis quidem* Francis Mario Gratidiano *opus sit, quem* C. Plinius Ro*mæ instituisse scholam probandi nomismatis ait, ut ægrè fallere possent adulteratores nummi: tam iucunda plebi lege, uti* Mario *uicatim statuas dicarit: quanquam sunt apud nos & collegia huiusce rei, & iudices innumeri.* Principio *huius belli cum* Georgius Monlucus *scripsisset, pedites educturus eos in hostes, fratríque educendos commisisset, ij in oppidum* Albigiorum, *cui insula nomen, peruenientes, cum molestè ferrent aditu se oppidi à ciuibus arceri, in oppidum peruenere:* Libidine *matronas uirginésque polluêre.* Vnde *proscripti omnes postea à* Rege, *cum & iunioris* Monluci *precibus nullis adduci potuissent, quin secus atque in hostico prædarentur.* Sic *exitu posterioris belli à* Bernardo De*ueso conscripti pedites, ad* Mõrauellum *uicum* Petrocoriorũ, *in rusticos grassati sunt: palámque acta omnia & quæstiones in reos decretas exussere, uexaueréque suos hostili ferocia.* Hæc *ut gesta esse narrant* Gallici *annales, bona fide appẽdimus.* Cæterùm *exteri ferè scriptores in rebus præsertim* Subalpinis, *eadem & presśius & diligentius & fidelius quoque multis retulisse uidentur: quæ nos quoque operæpretium facturi uidemur, si ut simpliciter prodita sunt, scripserimus.* Ordiuntur *illi à* Cæsaris *in* Narbonensem *prouinciam irruptione, qui* Andreæ Doriæ *maritimum omne imperium,* Subalpinum Salutiano *decreuerit,* Salmonem *peditatui præfecerit,* Cæsarem *classe uectum, stipatum cœtu nobilisśimo, &* Tuscorum *cohortibus appulisse* Veizuinũ*: ubi conuenerant terrestres copiæ omnes duce* Læua, & Vastio Daualo, & Ferdinando Gonzaga. Processerat tamẽ

longius cum leui equitatu Gonzaga, circa castrum duobus miliaribus proximum Versui. Ibi pluſculos dies cum ſediſſet Cæſar, conſilio de ſumma belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chiaciaro, præpoſito alis leuium equitum, exploret quid moliantur Galli, longéque procurrat Is diligenter mandata curans, cum quinquaginta equitibus, nactus eſt Monteianum & Boyſium. Ducebant hi cẽtum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iam agros urebant, ne prædæ eſſent Cæſari. Hæc ille Gonzagæ renunciat. Ille ſummo diluculo pergit Gallos inſequi, eductis ſecũ duobus Germanorum millibus, mille Italis, cum infinito numero leuis equitatus. Fixit caſtra in oppidulum uicinum, quod tribus miliaribus diſtabat à Gallis, excitatiſque ſuis prima luce, & inſtructis relicto peditatu, educit ſexcentos equites, & in Gallos contendit. Medio itinere erát qui ſuaderent ne iter acceleraret, accerſeret robur peditum. Alij diſſuadebant, interpoſita mora elapſuros Gallos dicentes. Viſum eſt commodius futurum, ſi ad extremum locum prope Breignollum oppidulum ſitum inter duos monticulos ſeſe collocarent, aut longe ab hoſtibus, & reuocarent eo loco pedites. Sequenti die Chiaciarus & Paulus Luzaſcus, uix dũ illuceſcente aurora, acrius præcurrerunt cum leui equitatu. Repentéque ſuperuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis: tumultúmque miſcentes, effecere ut apud Gallos tumultuoſe ad arma conclamaretur. Nec deſunt qui prandentes interceptos putent: alij malũt ſtertentes adhuc. Multi oppido egreſsi, celeriter in aduerſos hoſtes incurrunt. Illi Gallicum impetum non tulere: celeriter ad ſuos ſe recipiũt. In Gallos longius progreſſos inuectus eſt mox Gonzaga cum omni equitatu, incitatus maxime oratione Chiaciari, & Valerij Vrſini, cum multi expectandum peditem cenſerent. Pugnatur utrinque acerrime: æqualique marte dimi-

catum est aliquot horis. Multi ex hostibus cæsi, in quibus fuere Stephanus Dapnius Parmensis, & Polecanus Bononiensis. Procedente pugna, cum ferre ultrà nostri tantam uim hostium non possent, qui imparati cum paratissimis congressi erant, cedebant Galli, instabant Hispani cum leui equitatu. Ita undique cæsis Gallis multi sese pronpuere. Monteianus & Boysius capti. Sequẽti die Læua se cõiungit cum Gonzaga: deinde cum robore copiarũ Cæsar, à quo comiter capti excepti sunt. Inde peruenit Cæsar ad Fanũ Magdalenæ, tandémque ad Aquas Sextias peruenit, castris in planicie fixis: ibique duos menses desedit, captans aliunde occasiones commodiores, quibus Gallia potiretur, quam iam spe hauserat. Iunio peruenerat ad Aquas Sextias. Mẽse Augusto cupido eum incessit Massiliæ uidendæ. Vbi erumpentibus Gallis uariæ uelitationes factæ, cum uideret frustra à se urbem tentari, uastatis omnibus agris, usque ad fossas Marianas & Arelatẽses: clãse (ut suprà proditũ est) cum prius ad Aquas Sextias rediisset, subduxit, cũ undiq; rumor percrebruisset aduentare Regem cum florẽtibus copiis. Eodem tẽpore quo Cæsar erat in Gallia, parte alia Taurini oppugnari cœpti à Medehino regulo Muso, quẽ & Musonium uocant. Is cum duodecim hominũ millibus, urbe se potiturum sperabat. Ei aderant Scalengus, Cæsar Neapolitanus, Petrus Comes Beliosus. Præerat Taurino Regis nomine Claudius Ennebaldus, cui aderat Carolus Consius Burius Aquitanus, Marcus Antonius Cusanus, Ludouicus Biragus, Lælius Marinus, & plures alij è nobilitate Gallica & Italica. Vrbs obsidebatur: utrinque erũpentibus Gallis magnis animis certabatur. Interea Thomas Picus Mirãdulanus, cũ duobus Germanorũ millibus, & quingẽtis Italis, uastatis agris Mirandulanorũ, copias suas Musonio iungit. Galli nihil eius aduẽtu cõmoti, crebris eruptionibus castra

hostium infestabant. Cusanus decoris auidus impetrat ab Ennebaldo ut sibi liceat cum suis Læliiq; turmis urbe egredi, futurum ut Seuilanum locum munitißimum imparato hosti extorqueat. Probatur consilium. Egressus urbe cum mille quingentis militibus, dum Seuilanum tentat, paratiora omnia quàm putarat nactus est. Fortiter impetum illi sustinuere. Is se deiectum spe uidēs, populatus agros, in ecclesiam uicinam, ubi Cæsariani telorum armorúmque ingentem multitudinem congeßerant, ignem immittit, qui secundo uix die extinctus est. Nòn latuit Musonium Cusani audacia, suspicionéque assecutus, infectis rebus inde moturum, Scalengo imperat eductis duobus peditum millibus (quorum maior pars è sclopetariis constabat) locum deligeret medium inter Taurinum & Seuilanum: unde in insidiis suos locans, in regredientem Cusanum impetum faceret, ac interclusos Gallos Italósque exciperet. Redeunt Cusaniani, sed maiore ordine quàm Scalengus putarat: nec tamen uanus omnino hostium conatus. Vbi proximi fuere hostibus, Scalengus emißis leuioribus machinis cædem edere incipit. Res eo erat durior, quòd illi rursus in nemora se proripiebant. At ubi pedi pes utrinque collatus, ancipiti certamine acriter dimicatum est. Sed Scalengus procedente pugna inferior, antequam maior clades acciperetur, refugiebat ad castra: dum instat acrius Cusanus, cōfossus uulneribus corruit. Birago tamen urgente, paßim hostes aut cæsi aut dißipati, in sua castra perfugere. Cæsi ex hostibus ducenti, ex Gallis Italisque centum & quatuor. Biragus & Lælius, Cusani corpus pompa Taurinum retulerunt. Ennebaldus illius morte commotus est, cum & summa prudentia esset, & intrepidus ad obeunda pericula. Interea Musonius certior factus, obseßis iam ad inopiā uenientibus, subsidio mox affuturum Guydonem Rango-

nium cum lectißimis copiis, soluta obsidione peruenit Carignanum: inde in Astensem agrum profectus. Quo hæc agebantur tempore, parte alia Guydo Rangonius Cæsari infestior: quòd neque Prospero, neque Fernãdo Daualo, aut Carolo Lanoio mortuo præfecturam ullam accepißet, qua dignißimus habebatur ob multa fortiter gesta, operámque Cæsari superioribus bellis datam. E Venetis profectus Mirandulam contendit, literis regiis inuitatus ad Italicarum copiarum ingentem numerum conscribendũ. Ioannes Teus cum sexcentis Gallicis equitibus eò quoque uenerat, atque unà cum Galeoto Pico Mirandulano facilè Thomam Picũ Mirandulanum & Tamisum, qui Cæsaris nomine deliberabant de Mirandula intercipienda expulere. Illi (ut ostendimus) uastatis agris ad Musonium peruenere. Excitati multi ex Italica nobilitate Gallico nomine, certatim nomina dabant militaturi sub Rangonio ueterano duce. Superuenere codicilli regij cum legato regio, qui summã imperij detulerat Rangonio. Hunc sequebantur Galeotus Picus, Teus Sanctocelsus, Ioannes Thurinus Sansepulchrus, Rauelus Concordiensis, Caninus Gonzaga, Annibal Comes Nuuolarus, Cæsar Fulgosus, Petrus Strosius. Comes Berlingerius, Caldora Reamus ad decẽ peditũ millia cõtraxere equitũ duo millia, at nõ Gallico numero instructorũ. Lustrato exercitu qui armis uariéq; contextis splendebat, peruenere Carpũ: inde Rezũ. Inde emensi agrũ Parmẽsem & Placẽtinũ, Stradellam, mox Vogheram, & Tortonã, tandem & Genuam hortante maximè Fulgoso. Missus caduceator qui ciuibus denuntiaret, redirent ad officium, ueterem Regem mitißimum, atque Gallicum dominatum reciperent. Responsum est non defuturos qui Cæsaris nomine urbẽ tueãtur. Rangonius sequenti die Canino Gonzagæ, Berlingerio, Ioanni Thurino imperat, parata omnia ad obsidendum

urbem habeant:parantur omnia : hinc Galli, hinc Itali urgent:admouentur uariis locis scalæ. Cæsariani machinis,telis,hastis multos iam conscendentes deturbant. Binis horis anceps fuit certamen. Baptista Farina qui urbi tum præerat, adesse suis,instare quà premi eos uidet, cum prætoria cohorte adcurrere:dum incautius se exponit,necatus corruit. Hector Neapolitanus eo cæso dum fortiter suos excitat, ipse quoque occubuit. Cùm parte alia nuntiatum esset, Augustinum Spinulam cum septem hominum millibus subsidio Genuensibus uenire,remissa est oppugnatio: Cæsarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centum partim cæsi,partim uulnerati sunt : ex Cæsarianis quindecim cæsi, triginta uulnerati. Cæsar, qui Rangonium non dubitaret Genuam oppugnaturum,prudenter eò præmiserat Spinulam cum ualidis copiis. Eius aduentu, & quòd nihil mouebantur Genuenses, cum ille motũ aliquem ex tam uaria ciuitate sperasset,obsidionem quibusdam dissentientibus soluit:abactáque ex agris ingenti præda,incensisque arcibus aliquot, mouere copias in agrum Astensem. Cúmque Astam uacuam uideret milite, inde panis cibariũ ingentem numerũ lucanicorṹnque abduxere, parte suis diuisa, parte diuendita. Rangonius deinde Carignanum admouet copias:cingit locum obsidione,munitum illum quidem,at non talibus munitionibus quæ hodie excitatæ sunt. Cæsariani cum se tantis copiis impares uiderent,extremáque omnia semel oppugnato Carignano passuros, deditionem fecere. Ibi cum ingentem similæ copiam nacti essent, partem curarant Taurinis aduehendam,qui iam penuria tritici fatigabantur. E Carignano deinde Carmagnolam contendit, quam Salaßiorum reguli nomine tuebantur Cæsariani : sed & ea intra paucos dies recepta est,præsidióque Gallico firmata. Hæc circa finẽ Septembris gesta sunt anno M. D. XXXVI. *Venit ille*

deinde Pinarolum accersito Canino, Annibale Nuuolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum suorum alis mittit ad Quiersium. Hi antea ea fuere arrogantia, ut neque Gallos neque Cæsarianos exciperent, tum libenter iugum ferre uisi. Mittit deinde Cæsarem Fulgosum cum mille peditibus & ducentis equitibus ad oppugnandam arcem munitam Raconam, ibi præsidio relictus fuerat cum sex Italorum signis Annibal Brancaccius Neapolitanus, & Alexander Cribellus Mediolanēsis. Prima luce Fulgosus submißis suis acriter instabat, adcurrentibus undique Gallis Italisque si quà irrumpere poßint, aßidue aliis super alios irrumpentibus. Annibal & Cribellus & ipsi cum suis forti animo pro munitionibus pugnabant. At dum undique premuntur, antequam omnes opprimerentur, multi erumpentes fugere, multi cæsi, multi capti unà cum Annibale & Cribello: ingens præda parta. Eodē terrore qui Seuilano præerant perculsi, deditionem fecere. Arcis custodia donec Ennebaldus prorex consultus esset, Lælio & Berlingerio commißa: eo consulto, Petro Corso & Ioanni Thurino. In hisce excursionibus laudatur solertia eius militis qui plures ex hostibus balista feriebat quā multi qui leuioribus in machinis emittēdis solertißimi uidebantur. Iam Ennebaldus in Galliam redierat. Thurini custodia commissa est Carolo Burio, à quo mense Nouembri sequenti Casale oppugnatum est, ut antea scripsimus, eique postea extortum. Tantum addunt exteri scriptores Ioannē Guliclmum Bandram authorem fuisse Burio urbis intercipiendæ, cum iam præmißi in urbem essent à Mantuano, cui eum principatum Cæsar addixerat, qui ea curarent quæ ad eum magnifice excipiendum pertinerent. Addunt superuē-tu hostium cæsum Christophorum Aquitanici peditatus ductorem strenuum. Iam instabant hyberni dies. mēse Ia-

Ianuar. anni M.D.XXXVII. *hyems erat summa, tempestas perfrigida, imber frequentissimus. Reliqui omnes tectis se continebant, quibus frigorum uim pellerent, aut lenirent curas & animos oblitos laborum. At non Rangonius, Teus, Boutierius Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis. Idem accidebat Alphonso Vastio, Daualo, Francisco Salutiano, Pyrro Columnæ, qui Cæsarianis præerant. Sedebat Vastius ad Pinerolum, submittebat undique exploratores. Mittit Rangonius ad Rupem Caraiam Tortesanum Antonium cum duobus peditum millibus, & tredecim signis, qui locum hosti extorqueant. Nec latuit id Vastium: submittit suis auxilio cum ualidis copiis Franciscum Salutianũ: atque is celeritate usus eodem tẽpore obsessis adfuit, quo aderat Tortesanus. Diu se utrinque globulis plumbeis emissis fatigauere, ubi multi & cæsi, & uulnerati. Oppidani loco egressi acerbo ululatu Imperium identidem acclamãtes (quæ uox Cæsaris imperij cupidos eos ostendebat) unà cum Salutianis in Tortesanũ irruere, ut cedere ille coactus fuerit: ita tamen, nihil ut fugæ simile uideretur. Id Salutianus intuitus, urget cedentes acrius: tum demum uera fuga facta, multi necati, multi dissipati: ipse Tortesanus cũ paucis elapsus, ægre ad suos peruenit: multi capti, inter quos Colla Squartus nobilis centurio, Zacharias Ariminensis cæsus, quem & Zagechessam uocant. Salutianus ad Vastium rediit cum opimis spoliis: summóque omnium plausu exceptus est. Hostes autem incredibili celeritate usi, parum abfuere quin Taurinos interciperent: prodierat enim ex Volpiano Ruffus Mõtanus, cum septem peditum millibus nocte obscura. Iámque illi propugnaculum, cui nomen Daugeum, occupabant, ni ex uigilibus unus insidias breui emissa machina detexisset. Tũ demum conclamatum undique ad arma. Ipse Boutierius*

cum paucis stipatoribus iam propugnaculo hostes potitos inuenit. Illi dum tardius suos in ordinem cogunt, ex turri proxima summo artificio dilapsa machina effectum, ut simul occurrentibus undique Fracis, pellerentur hostes propugnaculo: quo in periculo Taurinensium ciues magis de Francis quàm de se soliciti uisi sunt. Vltro omnia ad pellendos hostes offerentes, sed hæc postea accidere. Accessit Gallis altera clades mense Februario. Cupiebat Rangonius à Cæsarianis Bargostum munitum pulsis illis uindicare. Annibal Brancaccius, quem suprà captum ostendimus, elapsus è custodia peruenerat ad Vastium: isque cum trecentis peditibus Corsis, Sardis, Neapolitanis huic præpositus fuerat. Missi sunt ad eam oppugnationem Cæsar Fulgosus, Galeotus Malatesta, Petrus Strosius, Annibal Nunolarius, Ioanes Thurinus, digni omnes qui imperiis summis præessent. Castra Bargeso collata. Impediti Galli Italique munitionibus; multi pulsi uulneratique sunt. Brancaccius suos hortabatur memores pristinæ uirtutis pugnarent: ita factum, ut multis desideratis satius uideretur supersedere oppugnatione. Cæsus est ex iis qui Regi militabant, Thomas Roncus uicarius alæ attributæ Nunolaro. Tortesanus angebatur atque ardebat dolore uindicandæ cladis acceptæ ad Caraium. Re cum Boutierio communicata obseruabat momenta omnia temporum, si quo tandem pacto ulcisceretur iniurias suas. Tandem cum obseruasset præter centum Hispanos pedites nullum inesse præsidium, Aquitanis, quos ei Boutierius cũ Zacharia Castetiaco attribuerat, Italisque eductis, summo diluculo summa ui infert suos in eum locum: ab hisque & oppidanis celeriter concursum est, certatumque ab Hispanis ita acriter, ut à uiris fortibus in extrema spe salutis certari debuit. Tandem refractis portis, atque intromissis Aquitanis atque Italis, ingens cædes facta. Hispani omnes concisi;

oppidani necati, ager eorum flamma omnique contumeliarum genere uexatus, identidem acclamante Tortesano Italicæ cladis superioris se ultorem: irent nunc oppidani, & imperij infulas proferrent: insultãs miseris, qui superiori bello superiores, pulso eo imperij nomen acclamarant. Salutianus interea ardebat cupiditate suorum oppidorum recipiẽdorum. Iam Monteianus, qui persoluto Cæsarianis precio, parum firma ualetudine redierat in Taurinos, urbi præerat. Hic Carmagnolæ præfecerat cum cohortibus aliquot Italicis Stephanum Balium. Accidit ad Taurinos, ut quem uis hostilis sæpe erumpentem nunquam potuerat intercipere, quique quam expectationem sui concitarat ob robur singulare, eam sustinere ac tueri posse uidebatur, Castelpersius Aquitanus seditione intestina nonnullorum occumberet, hasta ab uno perfidißime uulneratus: cuius morte ita Aquitani commoti sunt, ut nisi Monteianus de reis supplicium sumpsisset, res parum abfutura uideretur à seditione. Interea Vastius Salutiano robore copiarum attributo, cum Cæsare Neapolitano & Brunoro Comite permittit oppida eũ sua recipere, pollicitus, ubi accerseretur, cum omni reliquo & peditatu & equitatu sese adfuturum. Instabat tum Martij mensis exitus: dúmque Salutianus machinas dirigit, quibus arx Carmagnolæ cõmodius euertatur, machina ex arce emissa necatus est. Hæc exteri prodidere scriptores: Nos certiora supra scripsimus Nec minus tamen Cæsariani commoti, dum acriter castrum oppugnant, loco necatis multis potiũtur. Stephano Balio iussu Vastij gula fracta est, reliqui captiui remis addicti: mensēque Aprili sequenti à Comite Diepæ Normano interceptæ naues aliquot Cæsarianæ, ex Indica nauigatione redeuntes, refertæ mercibus laudatißimis. Mense eodem missi sunt à Rangonio Baptista Legus & Vincentius Strosius cum ualidis copiis, duabúsq;

ac tribus machinis maioribus ad castrum cui Brachirasco *nomen, oppugnandum*. Hispani *cum diu impetum eorum sustinuissent, & iam multis cæsis periclitarētur, arbitrio uictorum res suas uitámque commisere: quo factū est ut multi à* Rangonio Massiliam *mitterentur ad remos addicti, quasi ulcisceretur contumeliam acceptam ad* Carmagnolam. *Interea* Cæsar Fulgosus & Ioannes Paulus Cerus *in aulam profecti, à* Rege *humanissimè excepti sunt: móxque mutatis sæpe equis celeri cursu ad* Rangonium *rediere*. Hos *ille mox cum* Boutierio *lectissimísque copiis mittit cum* Lælio Marino, Vincentio Strosio, Baptista Lego, Galeoto Malatesta *ad* Bargelum *arcem*. Sedebat *idem* Annibal Brancaccius *ad uim depellendam promptus, ad* Gallos Italósque *pellendos expeditus: sed is fuit impetus* Gallici Italicique *militis, qui se indignabatur pulsum superioribus mensibus, ut quanquam hostibus fortiter dimicantibus, multis tamen cæsis locum expugnarent, ipse* Annibal Brancaccius *fortissime dimicans captus est: ingens præda parta*. Lælius *pila plumbea sinistra ictus, post paucos dies occubuit*. Giraldus *quoque* Camerinus, *qui* Regi *militabat, circa caput altera pila impetitus, necatus est*. Rangonius *parum abfuit quin iuberet* Brancaccio *gulam frangi, quasi eius cæde parentādum uideretur manibus* Stephani Balij & Lælij: *sed* Boutierij *aliorúmque precibus reuocatus, incolumem seruauit*. Bargelum Gallico *præsidio munitum est: inde in* Bonesum *mouere* Galli Italique: *memoresque commilitonum sæpe interceptorum, in multos acrius sæuiere. Confecto bello, pacatisque his locis* Regi, Rangonius *in aulam ad* Regem *salutandum peruenit: à quo cultus est, ut eo splendore, dignitate, fortitudine ueteranum ducem decebat, diutiúsque de rebus* Italicis *collocuti cum essent, rumor percrebruit quantum conniti animo posset, quantum labore contendere, tan-*

tum facturum Rangonium, ut Cæsariani Italia pellerētur. Ille ex Gallia in Venetiam regressus cum esset, factum est ut immaturo eius interitu ea consilia perturbarentur: Eodem anno mense Iunio cum multis equitum peditúmque millibus missus est Prætor regio nomine Humerius, quem & Dumerium uocant, cui se coniunxere Ioannes Paulus, Cæsar Fulgosius, reliquíque proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. Ex eo loco infestis copiis in Vastium progreditur, pugnandi copiam facturum arbitratus. Ille imparem se sentiens, retro in Italiam peruenit: quo factum est, ut nemine obuio ingenti Galli præda potiti, arma undique circuntulerint: pellíque undique potuere hostes, ni Germani quos Humerius adduxerat, ad suum arbitrium omnia reuocantes, minus Humerij imperio paruissent: quo factum est, ut & illum in extremum pene discrimen insolentia sua perduxerint. Missi sunt Centallus & Comes Berlingerius ad Buschum oppugnandum, ubi præsidium inerant sexaginta ueteranorum Hispanorum cum triginta ueteranis Italis. Et quanquam acriter Galli instarent, obsessorum tamē robore & constantia cedere coacti sunt, cæso etiam Marco Ascocolo ueterano. Peruenit deinde Humerius in Fanum Damiani, & ex eo in Albam urbem, quæ reguli erat Monferratensis. Qui absumpta annona cum diffiderent munitionibus, deditionem fecere. Mense Augusto mittit Humerius Cæsarem Fulgosum & Boutierium ad Cherascum oppugnādum: Septuaginta Itali, Hispaníque totidem in præsidio erant. Cúmque à Gallis summo ardore oppugnaretur, qui in præsidio erant, contrà telis, sagittis subeuntes impigre arcebant. Leuiorum tamē machinarum multitudine quæ à Gallis emittebantur, factum est, ut qui se conspiciendū præberet, uulnere mox accepto excederet: ita exteriorem Cherasci murum Galli subeuntes, loco potiuntur, multis cæsis.

Rursus Humerius mittit qui Buschum oppugnarent: sed obsessi magno fortique animo temere subeuntes depulere, multis etiam cæsis: in quibus fuere Annibal Nunolarus, *&* Gulielmus Finalis. *Apparebat Humerium non tam quid expediret cogitare, quàm frendentem indignabundúmque ad ultionem accingi, cum mox allatum est adesse* Daualum Vastium *cum lectissimis copiis ad decem hominum millia, præter recentes* Germanorum *copias, quorum non minor erat numerus.* Ita *mox dispositis præsidiis uelut rumore panico consternati* Galli, *se in loca munita recepere.* Aderant *cum* Vastio Antonius Rangonius *castrorum magister,* Cæsar Neapolitanus, Brunorus Brixianus, *&* alter Vincētinus. Exitu *Augusti ad Quiersiū castra ab hoste fixa.* Erant *in præsidio* Acciolus *cum aliquot* Italis, *&* Raymundus Bigorrus Aquitanus: *stratique cum diutius essent muri, ut tandem hostes perrupere, multisque cæsis* Acciolum *&* Raymūdum *captiuos abduxere.* Vrbs *ea sita erat loco opportuno, faciléque muniri poterat.* Sed Rex *adduci nō potuit, ut impensam in rem utilem faceret: hostes itaq; muniere, deinceps ut* Gallis *desperandum sit eam se recepturos, nisi occasione oblata intercipere possint.* Vastius *cum abūdaret copiis, ita milites partitus est, ut partem ad* Moncalerium *mitteret, partem ad* Pinarolum: *ipse cum robore staret ad* Cherascum *oppugnandum.* Qui *ad* Moncalerium *missi erant, admotis machinis quatiunt muros, irruptionéque facta oppido potiuntur, non magna tamen strage facta: idque accidit circa initium* Septembris *mensis.* Vastius *ad* Cherascum *exercitu circundato, summa ui irrumpere nititur, maxime sperans primo se acrique suorum impetu casum uictoriæ inuenturum.* Cherasco *præerant* Linius Vrsinus Bartholomæi Daluiani *filius, &* Cæsar Fulgosius. *Cum strata esset pars muri, signo dato undique con-*

curritur, ingens clamor exoritur: alij succedere, alij sclopis Gallos impetere, pars eminus omni telorum genere pugnare Contra ea Liuius & Fulgosus, & Galli *qui in præsidio erant, subeuntes temere depellere, aquam feruentem, picem uoluere: nec minor erat alacritas obsessorum, quàm impetus obsidentium*. Eo *die re infecta* Vastius *multis cæsis in castra reuertitur*. Sequenti *die strato quoque muro*, Cæsariani *parant irrumpere*. Galli *obuiam ire: undique clamor, uulnera, neces*. Liuius *dum incautius se hosti exhibet, circa pectus pila plumbea ictus, corruit*. At *pro diruto muro undique* Fulgosus *nouum refecerat: quo factum est ut uanæ hostium uires, uanus* Dauali Vastij *esset conatus*. Sequenti *die quingentos passus retrocedit* Vastius: *stat tamen sententia, donec loco potitus sit, nunquam cessurum*. Fulgosus, *si annona illata in tempore fuisset, facilè impetus hostiles tulisset*. Id *resciverat* Vastius: *itaque urgebat hominem: missus est* Ludouicus Gonzaga Rodulphi *filius in oppidum: cum honestæ conditiones proponerentur, uisum est è re* Gallica *futurum, si loco cedant*. Pactiones *hæ initæ, abirent obsessi saluis omnibus impedimẽtis, equis, armis*. Ipse Fulgosus *cũ suis* Pinarolum *ire permitteretur*. Si Rex *eò perueniret intra decimumquintum diem, machinæ bellicæ omnes redderẽtur, sin minus*, Cæsari *cederent*. His *pactis, ille cum suis* Pinarolum *uenit, quo amisso maius damnum passuri* Galli *uidebantur*. Misit *deinde* Vastius *qui* Albam *oppugnarẽt*. Præpositi *erant urbi* Iulius Vrsinus, Vincentius Strozzius, Carolus Artigadius Aquitanus *cum quingẽtis peditibus: unicuique tantundem fuisse alij uolunt peditum*. Hi *uel uim hostium metuentes, uel se impares tãtis copiis agnoscentes, saluis rebus omnibus & ciuium fortunis, deditionem fecere*. Vastius *celeriter copias* Thurino & Pinarolo *admouet*. Nec *loca ea munita satis commeatu fuere instructa*. Tandẽ

Henricus Delphinus cum lectißimis copiis subsidio obsessis aduenit,qui ad eam inopiam uenerant, ut equorum carnibus non abstinerent. Huius uirtute pulsi hostes Alba, Quiersio & Asta munita oppidis se continuere,auidißimo Hērico pugnæ ciendæ. Tandem pactæ sunt induciæ in decimū annum:interea bello capta uterque tueretur:nisi quod Sanctopaulinum Cæsar cum quibusdam aliis reddere debebat. De Mirandula diu disceptatum cum esset inter Galiotum & Thomam Mirandulanum, conuenit iudicium Rex inter eos reddi pateretur. Interea Mirandula quo tunc erat statu,eodem esset. Cum ea ita pacti essent Reges,neque tam proximi unquam collocuti essent, mirari homines, male ominari de pace,ea in deterius rapere. At Cæsar cum in Hispaniam rediret, uel fiduciam ostentans liberali Rege non indignam:uel(ut alij uolūt)metu aduersæ tempestatis motus,ultro ad Regem,qui sedebat ad Aquas mortuas, quas & fossas Marianas dicunt, misit, uenire se ad colloquium, paratum dare fidem & accipere, non nisi datis dextris è re utriusque sibi uisum ne abiret. Exceptus est itaque à Rege humanißime, sic ut cum paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius se Rex myoparonem coniecerit, abeuntem eodem pacto prosecutus sit. Anno sequenti defuncto Antonio Burgo summo iurisprafecto,designatus in eius locum iurisprafectus Gulielmus Poietus. Hic mox regio nomine constitutiones plurimas edidit ad componendas lites non inutiles, si nihil præterea molitus esset. Cæterùm dum fisco augēdo quo iure,qua iniuria attentus, omnium hominum ordines nouis edictis,auitis,ueteribúsque prærogatiuis spoliat: dum salinarium uectigal insulis Santonum, Oloronensibus, Arueto, Bruoagio, Aquitaniáque imponere:dum regio nomine senatus omnes Gallicos traducere, in ordinémque cogere uult, flagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iam è

Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorũ, Anna Mommorantio magiſtro equitum omnia adminiſtrante. Sed Regij liberi & Anna Piſſeleua hominem fouebant. Tandem delecti iudices è ſenatibus Gallicis dati ſunt Cabotio, qui poſt uarias relatas quæſtiones in eum more maiorum ſtatuerent. Volebat ille è iudicum numero reiicere Gulielmum Poietum iuriſpræfectum: idque poterat ob ſimultates ueteres. At is peruerſo exemplo, dum hunc ruentẽ uidet, & iam excluſum amicitia Regis: alterum uerò Mõmorantium iiſdem ſe cauſis ſperat poſſe in eundem ſcopulum impingere, fronte ſimulans ſeſe maxime afflictis rebus Cabotij fauere, idque recipit Piſſeleuæ, id molitus eſt ut ſuffragia in reum periculoſa ferrentur: ægre ut tandem factum ſit, ne capite mulctatus uitæ periculum ſubiret. Cæterũ grauiſsime mulctatus eſt, uix ut opes omnes ſatis eſſent mulctæ fiſco inferendæ. Acciditque, ut erat Rex clementia diuina, uti remiſsis mulctis exauthorationéque omni, & reſtitutis bonis, quæ ita fiſco addicta fuerant, nunquam ut inde auelli poſſent, rediret is in Regis gratiam, nec minus quàm antea gratia apud Regem ualeret: & aliquot poſt menſes coactis rurſus patribus decerni iuſſerit, non ſe mulctatum aut damnatum ob ullum aut perfidiæ in Regẽ, aut maieſtatis crimen. Eo igitur in aulam reuerſo, Poieti res labare cœperunt. Nam Mommorantius, cautius & prudentius aulicis ſeſe rebus inuoluerat. Scio à Poieti aſſentatoribus temere uulgatum, quaſi is à Rege condonationem omnium rerum impetraſſet, plura etiam adiiciens quibus ſibi conſcius non eſſet, nequando negotium ſibi eo nomine inuidi faceſſerent. Quos in eàdem rẽ codicillos Poietum, dũ ſigillo regio muniuntur, inſpectantibus omnibus palàm legi iuſiſſe, in odium Mommorantij. Sed hæc paulò pòſt conficta apparuit, cum ille Poieto undique quærente abſtinentiã

suam probasset. Bohemi genus hominum uaga uolubilique uita: ac potius fæx hominum Bohemorum nomen ementita, & Aegyptiorum furaces, & qui tenuiorum domos, & apothecas furacissimè scrutarentur, coniectorum nomine abutentes, coacti ex omnium nequam hominum colluuie, Gallia abire iussi: ni parerent, aqua & igni eis est interdictum. Agebatur annus millesimus quingentesimus tricesimus nonus, cum Gandauenses questi tributorum grauitatem, uinóque uendendo indictam collationem, ad seditionē omnia uertunt, parati etiam sese Regi iungere. At is causatus pactas nuper cum Cæsare inducias, eorum fœdere abstinuit. Cæsar qui certior fiebat quotidie seditiosorum conatus augeri, periculúmque esse ne quid illi molirentur, in posterum constituit eò ex Hispania proficisci: breuior & facilior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus apud Cæsarem Antonius Castrinouanus Tarbellorū Pontifex: per hunc Mommorantium certiorem facit, ecquid placeret Regi, si per Galliam Gandauum peteret. Simul agit cū Castrinouano, uti à Rege oretur, ne alia uia quàm per Galliam eò contendat. Mommorantius sperans congressum Regum toti Galliæ non inutilem, id persuadet Regi. Ita scriptis literis & à Rege & liberis Regiis, proceribúsque Gallicis, oratur Cæsar uti in Galliam ueniat. Rex tum ad Lochias æger sedebat, pessimo ulcere admodum intempestiuè uexatus: uerùm eo tandem aperto, medicorum eorum qui manu curant chirurgiæ opera conualescere incipiebat. Cæsari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus Regij liberi: parati obsides manere, si quid ille dubitaret, aut alios ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Occurrit & Mommorantius. Cæsar obsidibus recusatis unà cum eis Burdigalam uenit, magnificè ubique exceptus. Dū illi occurrunt Cæsari, multum ubique fuit querelarum: nam

paßim priuatorum equos sumentes aulici inuitis dominis, stomachum multis mouerunt: atque ut in aula nihil non petulantiæ adest, iis quidem qui minus liberaliter instituti sunt, multi abeuntes equos abduxerunt nihil de pretio pacti. Cum Cæsaris uxor nuper fato functa esset, existimabãt multi affinitatem inter Reges nouam futurã. At illum alij antequam Galliam ingrederetur diserte cauisse aiunt, ne quid sibi dum esset in Gallia, aut de matrimonio nouo, aut de nouo ullo fœdere proponeretur. Rex cum ad Lochias Cæsari occurrisset, ubique gratulationes, supplicationes, põpæ. Accidit Ambasiæ ut artifex quidam Cæsaris cubiculũ, igne per aliquot loca immisso, odoribus uariis implere uellet, gratiúsque reddere: at fumus immissus in cubiculum errorę artificis, ni ei reliqui occurrissent, nocere potuisset Cæsari: qui eo sane nomine perturbatus est. Rex tota de re admonitus sese Cæsari purgans, miserum artificem rapi ad supplicium iubet. Cæsar artificis errore cognito, ueniam ei multis precibus petiit, ut de reo liberando uarie illi contenderent: nisi Rex Cæsaris motus precibus, qui se non uenisse aiebat ad supplicia repræsentanda, supplicium ei remisisset. Lutetiæ quoque exceptus magnifice, nihil ut pompæ in eo excipiendo omissum sit. Alter casus Lutetiæ excepit Cæsarem: nam Poietus stipatus aulico consilio, cum ad eum isset salutandum, & ob uestis longitudinem fecisset uti tabula lignea quæ parata erat ob ignem excipiendum, casu in Cæsaris caput impingeret, non leuiter omnes territi sunt, attonito ob ictus grauitatem Cæsare, qui tamen mox dissimulans continuato prandio, sese postea secedens in cubiculum medico inspiciendum dedit. Abeuntem Regij liberi ad Valẽtianum prosecuti sunt, quos & ille magnificè eo loco excepit. De Gandauis quæstione habita, multis proscriptis, supplicium sumpsit, castro etiam eorum sumptibus ædificato.

cato. Tentatæ sunt interea pacis conditiones per legatos. Cæsar ex Zelandia & Hollandia regno constituto, Mediolanum simulabat se Carolo Aureliorum Duci, Regis filio redditurum, usufructu tamen retento, si filiam suã uxorẽ acciperet: eáque omnia liberis, si qui ex eo matrimonio superessent, addici uolebat: si liberi non superessent, ad suos redire. Ita Rex frustratus est spe Mediolani recipiendi dum hæ conditiones per Pelosium à Cæsare missum non placerent. Iámque is male consultum uolebat, qui sibi authores fuissent eius in Galliam recipiendi: qua causa abfuisse aula diutius Mommorantium suspicati sunt. Media in pace potentiores aulici alij aliis insidiari cœpere, & iam Cabotius Poietum iurispræfectum Regi suspectum reddiderat: ut ille sibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, sacris initiatus sit. In Germaniam Cæsar ueniens, Sabaudiæ Duci legatis Regis accusandi ob res sibi ablatas, potestatem dedit. At Regius legatus Petrus Raymundus diserte respondens benigne auditus. Paulò antea quàm Mommorantius aula excederet, celebratæ sunt simulatæ illæ nuptiæ ad Castrum Heraldi, quod & Castrum Lerum uocant. Pictonum urbem inter Gulielmum Cliuensium Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum, & Margaretæ Valesiæ Reginæ Nauarræ regiæque sororis filiam, non satis ex animi sententia & patris & matris, qui alias iampridem conditiones filiæ quærebant. Delira fuit fabula, exagitata tamen: inscio Rege ab his actum cum Cæsare de ea paciscenda Philippo Cæsaris filio: interceptum tabellarium à Carolo Grãdimontano pontifice Burdigalensium, opera ea in re utente Ioannis Tardi, qui arci Mauleacensi præerat: missósque fasciculos epistolarum ad Regem, unde illi in eum male semper animati sint, etsi amicitiam congressu & uultu simulãtes. Cum enim esset Grandimontanus regio nomine uica-

rius Regis Nauarrorum, *cui* Aquitanica *prouincia data erat regenda, intra paucos pòst menses dederunt operam, uti in eius locum* Carolus Consius Burius *substitueretur*. Abhorret *hoc à fide* Regis Nauarræ *in* Regem, *pietate sororis in fratrem, beneuolentia eorum in* Grandimontanum. Pergunt *tamen illi narrare, quasi causati ob sacerdotium minus ei licere quæ ad bellum pertinebât curare, tametsi ille aptissimus omnium ad eam esset prouinciam, uel ob familiæ splẽdorem, ingeniíq; huiuscemodi in rebus acumen: uel ob multas cum* Hispanis, *qui male in* Cæsarem *animati erant affinitates: quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret, si*
" *quid* Cæsariani *molirẽtur*. At *rectè sapientissimi homines*
" *prodidere*, Deum *magna exempla in caput inuenientium*
" *regerere: ut iustissima patiendi uice quod quisque excogita-*
" *rit alieno malo, sæpe excipiat suo*. Nam Margareta Valesia Regina Nauarræ, *etsi ingenij omnibus dotibus quæ* Regina *dignæ erant, abundaret, pudicitiæ laude imprimis excelleret, nihil illi maius, nihil antiquius diuino amore esset, ea haberetur probitate, discordiarum ut & controuersiarũ, inimicitiarúmque ea iudice omnes uterentur: diuinarúmq; literarum pio studio flagraret: casta mens, pius animus, pudor, religio semper cũ illa esset: nihil sibi ipsa cõcederet, quod quidem cum omnes leges, tum certe homines non concessissent: nihil proprium putaret* Reginæ *præter uirtutem & humanitatem: aliis duceret se natam plus quàm sibi: cultu literarum clara præstantiáque ingenia secum haberet: male tamen eo nomine audiebat, uano quorũdam rumore, quòd locupletes filias patrum locupletum hæredes, inuitis interdum parentibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet, aut his qui è sua essent familia, aut alienis nubere iuberet*. Id *illi eo tempore à diis repositum esse parum æqui rerum æstimatores aiebant*. Sed *cuius non* Regis, *quantumuis inno-*

centis, uita obnoxia est obtrectationibus hisce ignarorum & ipsa maleuolentia ieiunorum? Illa quidem certe, etsi homo nata erat, idq; una omnium optime meminisset, ita uirtute præluxit reliquis Heroinis, exemplar ut habituræ sint, ad quod sanctos mores componant. Fama est inuitam filiã his nuptiis consensisse: impetrasseque matrem ob teneram ætatem & ualetudinem filiæ, uti Cliuensis horis aliquot tantùm recumbenti similis lectulo assideret, nec tamen attentaret illius pudicitiam. Quæ causa fuit, ut ruptis postea cum eo fœderibus, matrimonij fœdera, si quæ fuerint, rupta irritáque fuerint: contestationibus etiã prolatis, quibus metus clare detegeretur. Quædã interea immutata Poieti consilio. Datus aulico consilio Præses Vidus, Bræleus, cum ueteres instituto præessent Libellorũ magistri. Sed postea Poieto post aliquot annos damnato, Libellorum magistri in ueterem possessionem restituti. Prudenter & illud sancitum, ne quis bona ullius antequam fisco essent addicta, dono à Rege peteret. Si quis petiisset, is indignus liberalitate omni Regia haberetur, priuaretúrque rebus omnibus quocunque pacto donatis: Ne iurisprafectus sigillo Regio ea dona obsignaret. Huic donationi uelut contra bonos mores factæ, cognitor publicus intercessor esset. Dum hæc in Gallia geruntur, ne reliquæ quidẽ orbis partes in trãquillo fuere. Nã Solymanus Turca ægre ferẽs Castellumnouũ (quæ est Dalmatiæ ciuitas) sibi non ita pridem à Carolo Romanorum imperatore ui ereptum esse: secúmque reputans quanto suo cum periculo eiusmodi hostem in suos fines irrepere, ac pedẽ figere pateretur: quantum uerò è re sua foret, si pulso ab imperij sui terminis hoste urbem recepisset: his rebus uehementer commotus, nihil sibi antiquius esse duxit, quàm in eam expeditionem omnes suas uires, omnem industriam, omnésque animi neruos intendere. Quæ quidem cogitatio

cum altius animo inse dixisset, Visiris suis consiliū omne aperit. Illi cognita eius animi ægritudine, memorata interim iniuria quæ ei à Cæsare fieret, munitissimum locum occupante, ut quem nuper magna ui construendum muniendúmque curauerat, quémque munitissimū totius regni propugnaculum esse uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti, magnas terra marique comparandas esse copias suadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipse copiis maritimis præfecit: qui quidem breui oblata nauigandi occasione, rebus omnibus recte constitutis, secundis uentis tandiu prouectus est, donec Cifutes, homo rei naualis peritissimus, primo eius agmini (quod fere nauium uiginti septem numero constabat) præpositus, Castellumnouū attigit, anno Christi millesimo quingentesimo trigesimo nono, ad tertium idus Quintiles. Vbi dum Aenobarbum opperitur tardius insequentem, quædam Turcarū cohors aquandi causa se in continentem proripit. oppidani per exploratores admoniti hostes ad fontem (qui ab oppido mille passus abest) inermes constitisse, portis egrediuntur, eósque nec opinantes adorti ad quingentos trucidant, reliquis fusis fugatísque. Cuius cladis certior factus Aenobarbus, quā maximis potest itineribus ad Castellūnouum, centū & nonaginta nauium classem ducit. Quò ut uenit, omnes suas uires omnésq; copias ad obsidionē cōparat. Oppidani eius aduentu nihilo commoti, mœnia conscendere, uallum ac propugnacula tueri, se ad ciuitatem armis defendendā paratos ostendere, ac hostem è superiori loco facilè oppressuros non dubitare. At Aenobarbus ex ipsa classe tormentis machinísq; depugnabat: cuius impetum oppidani parui pendere, si sibi res cū eo in mari tantùm esset. Sed per idem fortè tempus eodem cōtenderūt Ballibeches, Ollābas, & Mustaphas Sangiachi, quos Byzantio abiens Aenobarbus terrestribus copiis per

 Bossynam

Boſſynam ductandu præfecerat: ac ſingulos quindenis Ianizarorum millibus duces conſtituerat. Ad hac acceſſerunt Molarcharum & Marthelotarum triginta quinque millia, quos ſuis ipſe nauibus uexerat. Quæ omnis multitudo octoginta millibus armatorum conſtabat. Caſtra ad radices urbis facta, uallo & aggere munita: circunſepta exercitu mœnia. Cúmque rari hoſtes apparerent, Turcis ſignũ prælij quotidie dari placebat. Aenobarbus tamẽ (quòd niſi uirorum fortium morte parari uictoria non poterat) dandum non cenſebat: ſed quonam modo in ſuã poteſtatẽ uenire poſſet oppidum, dolóque aut pollicitationibus ciues capi, tacitus animo uolucbat. Cum uerò hac ratione confici res non poſſet, fœcialem cum his mandatis ad Franciſcum Sarmientanum Caroli legatum mittit: Aenobarbum, ſi oppido per eum potiatur, ſingulos oppidanos cum denis aureis incolumes dimiſſurum: ſin autem uictoriam ſuam expectet, omnia extrema paſſuros. Sarmientanus ad hæc reſpondit, facere munifici imperatoris liberalitatem, ſibi ſuiſque auro opus ne ſit. Enimuero fidem dediſſe ſe, nemini in deditionem uenturum oppidum, niſi Carolo Imperatori, qui id iure belli poſsideret: qui ſi dedendum mandet, dediturum: ſin minus, omnes hoſtium impetus in defendendo perlaturum. Quod ideo reſpondit audacius, Lazaro Albano expeditorum equitum magiſtro, Ioanne Boſchayno, Marchino Monghiano, Roſcio, Sanza Friano, Oliuerio Burgundione, Mandoza, Lodoico Sandalio, Ariano & Maſcheſſa hominibus perſpecta uirtute & ſpectata fretus, quos Carolus ex omnibus Hiſpanis atque Germanis potiſsimum elegerat, qui ſingulis ueteranorum cohortibus præeſſent, urbémque omni obſidione liberarent. Atque his quidem Sarmientiani reſponſis commotus Aenobarbus, in continentem deſcendit locum urbis expugnandæ commo-

dißimum, turribúsque ac castellis, in quibus torméta collocentur construendis aptißimum explorat, omniáq; aduersa molitur, quibus oppidanos in suam potestatem cogat. His *ita constitutis, machinas murales classe educit ac mœnibus admouet, obsidionem instruit, oppidúmque omni ex parte oppugnare cœpit.* Interea *ipse animum suis addit, ac propositus signis ad omnia feliciter auspicãda adhortatur.* Et *modò mœnia obequitare, exercitum obire ac lustrare, quenque nomine compellare, ad uirtutem proposita utilitate incitare: denique omnia boni imperatoris munera exequi.* Quod Sanguiachi *cum uiderent, tantis eum se periculis obiicere, sibi ut suæque saluti parceret enixius rogabant.* Ille *nihilominus à laboribus ac periculis deterrebatur, sed magis magísq; oppugnationẽ ex omnibus urbis partibus moliebatur.* At *oppidani* Turcas *ascẽsu lapidibus ac lignis prohibebãt.* Nunc *facibus pice ac sulphure illitis, confertißimas hostiũ turmas disturbabant: omnésque pariter instruendis firmãdísque turribus & apparando aggeri incumbebant: sed eorum uirtus hostium multitudine deprimebatur.* Crebris *etiam eruptionibus machinarúmque furioso impetu rarescebant.* Cum *uerò in istis rerum angustiis uersarentur, calendis* Sextilibus *duæ onerariæ naues quæ ad* Castellumnouum *ementitis aquilæ signis aduentarunt, oppidanos in falsam magni gaudij spem coniecerunt.* Cum *enim sibi auxilio uenire crederent, hostibus commeatum munitionibúsque faciendis materiam ex* Epidauro *deportabant.* Octauo *dein calendarum* Sextilium *die, oppidani multo maiores* Turcarum *uires, quàm antea, ac crebris machinarum insultibus, crudeliores terra maríque impetus in ea oppugnatione experti sunt: nec eius tãtæ crudelitatis ullus prius quàm iduum* Sextilium *octauus dies finem fecit.* Sarmiẽtanus *insolita rei nouitate, simúlque tam crebra machinarũ*

ferocitate, multisque suorum cladibus perculsus, ubi nihil aliud urbis saluti relictum uidet, supplicationem Deo Optimo Maximo decernit, suósque urbem lustrare iubet: ac proposita hostibus Christi cruce, inuocatóque eius auxilio, mœnia confidenter tueri ac defendere. Quod oppidani cum rite egissent, eo ipso die ueluti pro sacris aris oppetituri, portis omnibus erumpunt, hostésque tanta ferocitate, tantáque animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum signis cõfusisque omnium animis, ad quatuor millia trucidarint: ipsi paucis suorum deperditis, in urbem se incolumes receperint. Iduum sexto, cum crescentes Turcarum copiæ paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent, Aenobarbus ex duobus transfugis quo in loco res oppidi essent cognoscit: armatos ex acri illa oppugnatione paucissimos superesse: præsidium superius de septingẽtorum decem propugnatorum numero nunc tantũ à triginta defendi. Quibus quidem cognitis perspectisque rebus, Aenobarbus oppugnationi rursus uehementissime instare, & iam suum esse oppidum credere. Ac statim quidem suis mœnia conscendere, urbémque perturbare, denique omnes nunc uires effundere imperat. Vsusque tormentis multis, multis sagittariis magno labore suo, magna molestia sumptúque sociorum, cedentibus undique tantæ multitudini oppidanis, urbem in suam potestatẽ recipit. Quod oppidani animaduertentes, eius exercitum muro undique circunfundi, uallo desiliunt, forúmque præsidij causa occupant, ubi omnibus hostium telis subditi, miserè uulneribus conficiebantur. At Sarmientanus ubi fugæ nullum locum relictum esse uidet, unà cum Lazaro & Mascheffa, & Ioanne Boschaino, in propugnaculum inferius confugit. Quem gregarij quidam tantæ cladi superstites insequuti, & barbaris obuiam facti, omnes ad unum trucidantur. Ipse uerò cum iis præfectis &

oppidanis modò trecētis, munitionem eam incolumis occupat. Sed ubi de se suísque actum uidet, barbarósque acerrimè instare, ueritus ne quid in se grauius statuerent, in Aenobarbi se potestatem dedit, eius ut ferunt, misericordia fretus. Ianizari & Molarchæ quò melius suorum manibus parentaretur, omnes hostium reliquias extinguēdas, ac radicitus extirpandas censebant. Verùm Aenobarbus, quòd remiges deerant, dedititios in triremes suas miserè enecādos coniecit. Sarmientanum autem unà cum paucis præfectis, unctum ad Solymanum abstrahi iubet. Interea uictores prædæ instare, omnes ædium fores effringere, sacra profanare, omnia diuina humanáque permiscere. Denique nemo non eorum omni prædæ genere onustus, in patriam reuersus est. Sic florentissimum oppidum paucis pòst diebus, quàm à Cæsare, Venetis adiuuantibus, occupatum fuerat, à barbaris receptum direptúmque est. Et iam serebat belli semina inter Cæsarem & Franciscum discordia: quæ maxime creuerunt, ob Cæsarem Fulgosum & Antonium Rinconum, ab Alphonso Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama est à Rege ad Solymanum missos, priuatorū habitu clanculum progredientes agnitos, mox captos, seuerissimáque prius quæstione habita excruciatos, ac deinde necatos. Mansit id odium repositum altius apud Regem quā credi posset. Expostulauit cum Cæsare eo rem ad Daualum reiiciente. Daualus ad singulare certamen prouocare se simulabat omnes, si qui essent qui taciti eum facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tanti sceleris author, ni Gulielmus Bellaius Langæus certissimis probationibus in Daualum rem omnem reiecisset. Non tamen rupta sunt fœdera, Cæsare ad Argieram proficiscente: cuius conatus & b ellici apparatus quorsum tenderent, diu incertū fuit. Misso amen ad Regem Philippo Mauro cum pontifice Aurēgio,

expeditionem eam Regi significauit, intereáque eum ad pacem hortatus est. Eius autem expeditionis hæc fuit occasio. In Germania Cæsar, cum inter Ferdinandum fratrem, & Ioannis filium qui Pannoniam proxime rexerat, contētionem de iure regni exortam esse comperisset: & hūc Turcas in auxilium suum adsciuisse, Ferdinando fratri exercitus sui partem mittit, quo hostes ingressu prohiberet. Interim ipse ne Christiana respublica ab eiusmodi hostibus sibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo cogitauit. Quod antequam susciperet, tenendam sibi necessariò Africam existimauit, ne Turciam petens, infestū hostem perpetuúmque, Hispanis terrorem post tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animum appulit, magnúmque nauium numerum comparat, quibus exercitum in Africam traducat. Coacto exercitu, dum res frumentaria expeditur, Cæsar Lucæ cum summo Pontifice consilia belli communicat. Vbi dum esset, ad eum Rex legatos misit, daret operam Fulgosi & Rinconi sibi nomine satisfieret: id ni faceret, suo se iure suas iniurias uindicaturū. Cæsar quasi ignarus, ea sibi curæ futura respondit. His ita gestis rebus, ipse nactus idoneam ad nauigandum tempestatem, suos soluere, ac in Baleares insulas progredi, séque ibi operiri iubet. Ipse deinde instructa nauium sex & triginta longarū classe, ex Aphrodisio soluit, ut in Corsicam trāsmittat. Quæ cum appropinquaret insulæ, tanta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem insulæ magno sui cum periculo deiicerentur. Itaque remis contendit, ac cum aliis septem nauibus insulæ partem tenuit eam quæ in Italiam uergit. Quò cum reliquæ sedatò mari appulissent, Bonifacium Cæsar petit oppidum & natura loci & opere instructum. Nam qua parte id non interluit mare,

clauditur muro, duabúsque turribus munitum est, quæ oppidum, ab externa ui defendant. Cæsar ex eo post biduum soluit, & in Minoricam contendit, quam altero biduo attigit: ac deinde in Mahonem portum prouectus est. Atque hic quidem cum classis bidui tempestate detenta esset, tamen secundo dein uento Maioricam facilè tenuit. Quò cum uenisset, centum & quinquaginta onerarias naues ab Italia missas comperit: eodémque Fernandum Gonzagã Siciliæ proregẽ triremes septem adduxisse. Ac Cæsar quidẽ quindecim longas ex Hispania & alias quamplurimas expectabat, quas tamen in Africam iam peruenisse ei nunciatũ est. Quo audito ipse eodem contendit, & ad Argieram, urbem Africæ maritimam peruenit: ubi naues comperit aduentum suum anteuertisse, ac eam continentis partem tenuisse, quæ est propius solis occasum, procul ab urbe decem fere millibus passuum. Ipse autem paulo longius progressus duodecim naues præmisit, quæ tutiorem à tempestate receptum explorarent. Quem quidem nactus, in eum se locum recepit, ex quo totum urbis situm facilè posset intueri. Postero die cum æstus maritimi ingrauescerent, soluit inde, locúmque tenuit qui uẽtis minus esset obnoxius. Quò dum pergitur, duæ naues Turcicæ, quæ (ut ex captiuis postea cõpertum est) explorandi exercitus apparatúsque bellici causa missæ fuerant, in Cæsarianos fortè, nec opinãtes inciderũt: quarum altera depressa est, altera ad terram euasit. Dum hæc ita geruntur, Cæsar Fernando Gonzagæ & Iacobo Bosso præcipit, littus ut nauicula præterlegant, ac sibi renũtient quà sit exercitui optimus in terram egressus. Quod cũ fecissent, Cæsar nullis resistentibus loco opportunissimo milites exposuit. Exercitus autem qui nauibus egressus est, hic erat numerus: Peditum uiginti duo millia ex Hispania, Sicilia, Neapoli, Germania, Italiáque omni coacta: præter Cæ-

ſaris domeſticos, & eos quos equites Rhodij nauibus ſuis ſuſtulerāt numero quadringētos. Equites præterea Cæſaris quadringenti, ac ſeptingenti ex Hiſpania euocati. Pedites ut primùm continentem petiuerunt, ſeſe ſumma animi alacritate expediunt ad excipiendos hoſtes, qui crebras in eos excurſiones faciebant. At Cæſariani machinis ita eos repellebant, ut in proximos montes coëgerint. Inde ad urbē progrediuntur copiæ. Cúmque Hiſpani qui à Fernando Gonzaga ducebantur, in acie prima collocati eſſent, mediam Cæſar dirigebat, in qua Germani conſtituti fuerant. Italis autem & equitibus ſimul Rhodiis præerat Camillus Columna. Inter hæc Numidæ Cæſaris ſigna telis infeſtabant, ad quos ipſe repellendos tres Hiſpanorum turmas miſit. Quod cum cernerent hoſtes occupatis montium iugis, eos aſcenſu detrudere conabantur: ſed ipſi ſuo loco depulſi ac breui cedere coacti ſunt. Cæſariani, dū pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuere. Sed ubi ſigna legionum appropinquare cœperunt, quæ his auxilio ueniebant, paucis amicis ſe in proxima caſtra contulerunt. Quibus receptis, Cæſar exercitum propius urbem mouet. Ac quoniam Numidæ eius copias ex ſuperiore loco ſine magno ſuo periculo facilè premebāt, percommodum uiſum eſt eos è montibus depellere, quòd locus eſſet conſtituendo primo agmini ualde opportunus. Quibus occupatis, Cæſar poſtea exercitum omnem in trianguli formam redegit, ac urbi circundedit. Ipſe autem locus magnum afferebat ſuis ad ſalutem momentum: ſi enim ab hoſtibus fortè inceſſebantur, illos facilè in urbem repellebant. Inter hæc cum omnia à Cæſare rectè procurata prouiſáque eſſent, tāta ſubitò ac tam repentina imbrium ac uentorum uis totam illam noctē exagitauit, ut militibus qui ſine impedimentis nauibus egreſſi erant, uires atque animum penè ademerit. Eodē

tempore, & longas naues quibus Cæsar exercitum transportãdum curauerat, quásque in aridum subduxerat, æstus complebat, & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas affliĉtabat. Quod cùm animaduertissent hostes, impetu facto uigilias Cæsaris opprimunt, alij in munitiones tela coniiciunt. At Cæsariani quanquam uentis admodum aduersantibus, tamen hostes repulerunt: qui quidem paulò longius regreßi sunt, ut illos in insidias apto loco factas perducerent: nec spe falsi sunt, in eas enim illi incidere. Barbari à superiore loco Cæsaris exercitum omni telorum genere incessebant, atque ascensu prohibebant. Non tamen frequẽtes irruebant, sed rari equis circuncurrebant, ut eius ordines perturbarent, quo facto plures paucos circunsistunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitúmque barbarorũ numerus urbe egressus est: quem cum Cæsariani ad portas usque oppidi consequuti essent, tormentis machinísq; bellicis nõ sine magna sua clade ac detrimẽto excepti sunt. Itali uerò Cæsarianis immixti sese fugæ mandãt, equitibus Rhodiis ad portas urbis relictis, paucis cum Italiæ proceribus, qui fugam à uirtute sua abhorrere existimabãt. Ii igitur ubi se ita afflictatos uident, ab urbe recedũt, ac in angustiorem se locum recipiunt, unde plurimorum impetum pauci propulsare possent. Quod cùm uidissent hostes, in tumulos, qui eo loco imminebant, pedites immisere, qui illos lapidibus & telis lacesserent. Et magnum quidem illorum numerum (eos præcipuè quibus arma deerant) confoderunt. Reliqui tamen tam fortiter restitere, ut hostes indignati tã paucos tantam eorum multitudinem sustinere, rem cominus gerere, ac quos singulares conspexerant, incitatis equis impeditos adoriri cœperint. Sed alij à Cæsare auxilium expectantes, forti animo illorum incursus ferebant: longiúsq; hastilibus facilè quamplurimos confodiebant, quòd nudi

in acie uersarétur. Qua re perspecta, Barbari ab latere aperto in uniuersos tela coniicere, multísque grauissimè sauciatis omnes ordines perturbare. Interim Cæsar tempore opportunissimo cum omni Germanorum manu suis auxilium tulit: quod conspicati hostes in eius agmen machinas coniecerunt, quarum impetu & ipse penè extinctus est. His ita factis, cùm laborantibus suis subsidia summisisset, se suósq; in castra recipit. Desiderati sunt eo die equites Rhodij octo, Germanorum atque Italorum non magnus numerus. Dũ res Cæsaris ita duriter terra maríque exagitantur, Numidæ opprimendi eius occasionem nacti, magna cum manu eam littoris partem occupant, qua Cæsaris militibus in terram esset egressus. Cuius rei certior factus Cæsar, duo Hispanorum millia egredientibus auxilio misit: quæ res deserendarum nauium causa fuit. Itaque fluctibus absorptæ sunt centum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cùm essent funibus, anchoris, reliquísque armamentis amissis ad nauigandum inutiles, magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erãt aliæ, nisi paucæ, quibus reportari possent: & omnia deerãt quæ ad reficiendas naues erant usui: & quod præterea omnibus constabat, res quibus ali exercitum necesse est omnes periisse: omniáque peditum impedimenta desiderari, quibus corpus tegi, & ab iniuria temporis defendi posset. Ad hoc accedebat, quòd ingrauescens in dies maris impetus, maximum equorum numerum, magnam rei frumẽtariæ copiam, eáque tormenta quæ ad nauium defensionẽ urbiúmque oppugnationem comparata sunt, omnia deniq; quibus instructus debet esse exercitus, absorpserat. Quibus acceptis incommodis, Cæsar cùm frumento, commeatúque omni se undique prohiberi uidet, equis quos è nauibus eduxerat, milites triduo refecit, ac præsentem inopiam

quibus potuit subsidiis tutatus est. Verùm ubi militum uires cibariorum inopia diminui, atque incommoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut sui magna necessariarum rerum penuria conflictentur, eam urbis Argieræ oppugnationem in proximam æstatem contulit. Itaque milites reducere instituit. Ac dum Itali Germanique in naues imponuntur, ipse Hispanos (quorum fidei & uirtuti multum tribuebat) in armis consistere iubet, ac prima oblata nauigandi occasione naues conscendere. Quorum qui primi soluerunt, longius à periculo abfuere, reliquis tempestate detentis. Interim Cæsar naues Rhodias sequutus, Burgiam appulit. Postero die quã illud peruenerat, certior factus est per triremes, quæ ad Argieram cum quibusdam nauibus relictæ erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas, milites autem qui continentem tenere potuerant, cùm se in hostium potestatem desperatione adducti dare uellent, à Numidis interceptos, atque omnes ad unum necatos fuisse. Delira fuit fabula, exagitata tamen uulgi rumore, & immodicos imbres, & maris procellas magicis carminibus Mauri cuiusdam harum præstigiarum non ignari, accidisse. Barbari quidem diis suis tantam uictoriam acceptam referebant. Sic olim narrat Dion Marco Antonio Cæsare bellũ in Quados gerente, Arnuphim magum Aegyptium, qui unà cum Marco erat, Mercurio dæmonibúsque inuocatis per eos pluuiam extorsisse, si cui libet fabulis fidem adhibere. Nam CHRISTIANORVM oratione id impetratum alij authores prodidere. In procinctu horum bellorum Ioannes Danguo, qui Vicecomitis Diepensis nomine notior est, ornata classe latius uagatus, uariè Cæsarianas naues ex Indica nauigatione redeũtes intercipiebat. Ille quidem aut qui pro eo excubabant superioribus bellis, naui insigni quã Sacram uocabant usi, innumeras laureas uictoriásque na-

uales retulere, quæ ad extremum succedentibus parum rebus, Angonis *familiæ utilitatis nihil, decoris, cuius auida sunt magna ingenia, plurimum attulere.*

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. IX.

HAVD *ita multò pòst turbari cœpta fœdera inter* Cæsarem *&* Franciscum Regē *cœpere: alter enim alterius potentiam suspectam habebat.* Et Cæsaris *consilia ut callidiora, & occasionem commodioris belli expectantia erant: ita ob res Africano bello accisas, quietiora eo fuere tempore.* Rex *eo tēpore bellum orsus est, quo neque satis à re nummaria paratus erat: & si induciarum tempus expectasset,* Gallis *maximo usui fuisset.* Quippe *eo tempore abundabat* Gallia *frumentis, uinis, pecoribus: hostes eorum inopia premebantur, qui si bellum dilatū esset, ingētem pecuniarum numerum in* Gallia *reliquissent.* Sed *dolor quem rex conceperat ob* Antonium Rinconum, *&* Cæsarem Fulgosum *cæsos, maximè eum ad belli consilia acceleranda stimulabat.* Simul Philippus Cabotius, *& alij aulici ea potentiam* Gallicam *uerbis augentes accelerarunt.* Margareta Valesia, *&* Henricus Nauarrorum Rex *ubi tacitum* Regem *belli cōsilia agitare uident, instare apud* Regem, *uti bellum ad* Nauarrorum *regnum recipiendum transferretur.* Idque *cùm se illi impetrasse putarent, accidit ut* Rex Ioannem Mompesatium Carbonem, *uicarium copiarum* Regis Nauarræ *rogaret, ecquid sentiret de bello, &* Pompeluna *recipienda.* Ille *si belli consilia eò uertantur, in-*

structissimis esse copiis, & magno apparatu opus respondit, ne idẽ accideret quod Andreæ Fuxeo paucis antea annis: non enim esse sine ualidis copiis intra alterius munita præsidia ueniendum. At Rex qui decem tantum millia peditum cum turmis aliquot equitum ab aliis sufficere credidisset, cum Carbonis consilium eis non imprudens ostendisset, mutato consilio aliò bellum transtulit. Ob quæ & Margareta Valesia & Rex Nauarræ in Carbonem malè animati sunt: adhuc tamẽ bello ad Perpenianum moto, sperantes partem copiarum regiarum ad sua recipienda uenturam. Rex iam ob aduersam ualetudinem morosior euaserat, longéque à pristina comitate abierat: ut eo tẽpore captanda fuerint tempora iis, qui ab eo aliquid uellent impetrare: & minus libẽter facetias & scõmata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli præludium, cũ Rex ad Mariam Cæsaris sororem, quæ Burgundico regno præerat, per legatos peteret, Sanctopaulinum oppidum uti induciarum tempore conuenerat, reddi: cum Morinorum Pontificis iurisdictionẽ, quam Cæsariani interuerterant, pontifici suo restitui uellet. Maria iam bellum parari sentiens, quæ sit Cæsaris de Sanctopaulino uoluntas, ignorare se aiebat: petendum id esse à Cæsaris legato, qui in aula regia esset. Non posse se Morinẽsem iurisdictionem hoc momento temporis reddere inconsulto Cæsare, cum à Pontifice Romano tota ea controuersia nuper misso ad Cæsarem diplomate, sopita sit. Et intenta mulier ad arma repellenda, eodem tempore edicto sanxit, ut qui Cæsaris parteis non sequerentur, aut Burgundia uicinisque prouinciis excederent, aut uitæ & bonorum iacturam paterentur. Hoc tempore ferunt uitulum bina capita gestantem prodiisse, & antea puellam bina quoque capita efferentem. Id prodigij esse simile, & uero prodigium diriũ esse professi sunt, quo significaretur rerum omnium perturbatio,

batio, imperaturúmque principem latius, quasi duobus regnis coniunctis. Qua in re euentus deceptos ostendit inanes hosce augures. Aderat iam anni millesimi quingentesimi quadragesimi secundi mensis Iunius, cùm iam omnia bello feruere cœperunt. Bellum paßim conclamatum ob Cæsarem Fulgosum & Rinconum cæsos. Atque horum quidẽ mortis causam Alphonsius Daualus sustinebat: re quidem uera nemo dubitabat, quin iussu Cæsaris cæsi essent: eóque Valentinũ antistitem ad Cæsarem pergentẽ Lugduni Rex interceperat, quem aliquot post menses liberum emisit. Cõsilium Regis fuit, ut uariis è locis Cæsarianos pelleret, dubitantésque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolum Aureliorum principẽ in Leucorum fines cum copiis raptim coactis immisit, Claudio Lotharingo Guysio comite, qui iuuentutem ardentiorem si opus esset, moderatione sua leniret. Ille Danuillum oppidulũ adoritur. Oppidani & Gallos ridebant, & irruentes acriter depellebant. Sequenti die admotis omnibus copiis, oppidum expugnatum est: præda militi concessa, ob Gallicos milites publicè ab hoste supplicio affectos. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant, seruari incolumes iußit. Inde in Iuorium contẽdit. Erat locus munitißimus: tuebatur locum ualido Cæsarianorum præsidio Gillius Deluentius. Admotis machinis pars muri deiicitur. Hostiles machinæ ita ex Iuorio aßiduè emittebãtur, ut parum abfuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, cæso milite cui proximus erat. Itaque acrius Galli oppugnationi intendere: hostes ubi Gallorum impetum uident, deditione facta, loco Aurelio cessere. Ita Iuorium receptũ, quod ualido præsidio Galli nequicquam Cæsarianis oppugnantibus, toto hoc bello retinuere. Qui ex præsidio emißi erant, excepti postea à Longouallio cæsi. Fuit Iuorium olim uicus potius quàm oppi-

dum: at cùm Marca uexaret oppidanos, cœptum est agi de muniendo loco & cingēdo propugnaculis. Viretonū quoque & Arlelonum receptum est. Accidit tamen ut dū Gallicæ copiæ ad Arlelonum sese reficiunt, pars urbis magna ex parte conflagraret: quod Aurelius molestè tulit, procacitate & temeritate militari id accidisse questus. Indignúmque esse dictitans, qui Regio ære mererent, spe prædæ ac rapinarum spurcissimè ad pastum mendicitatus suæ, urbes spolient. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uastam urbem oppugnare incipit. Eò ad eum perueniunt Germanorum copiæ, quas Longouallius ex Cliuensibus, & tota Germania unà cum Martino Rossenio tribuno Geldrensi eduxerat: hi ex Rauesteno egressi, inuitis Cæsarianis per eorum loca transiere. Sensere id Cæsariani: itaque raptim coactis equitibus, & peditum numero illis obuiam uenēre ad uicum Hochstrateum, Renato Chalonio Nansiò suos ad certam prædam hortante. Ex puluere uterque sensit hostilem aduentū. Pugnatur aliquantulū acriter, donec Flādrorū, ex quibus maior pars hostiū constabat, uires labare cœperunt. Tū demū urgere Longouallius, instare Germani: ita illi fugati, ingens præda abacta. Captus eo prælio uicarius copiarum Nansij: relata sex uexilla, mille quadringenti capti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormentis bellicis: Aurengius fugiens, Antuerpiam contendit: Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam, tē-tans si quo tandem pacto urbe opulentissima potiri possit. Oppidanorum ingens fuit terror, ut in urbe opulenta, neq; bellorum strepitum experta: parare tamen cœperunt quæ spectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem necessario carebant, incensis suburbiis, prædáque ingenti recepta, abierunt. Suadebat Longouallius uti celeriter

ad Louanium, urbem nobilem & potentiſsimam, ſed præſidio uacuam properarent. Sed dum prædæ intenti Cliuēſes uicis expilandis occupantur, urbis potiundæ occaſio ſublata eſt. Prodiere ex urbe aliquot diſſerendi cum Longouallio cauſa, atque inter ſe colloquendi. At cùm ex urbe Frãci globis emiſsis uulnerati eſſent, qui colloquij gratia prodierant, in Galliam captiui ſunt abducti. Itaque poſt longa itinera emenſa, Maſerias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium, qui iam Luxemburgum oppugnabat, peruenit. Oppidani partim urbe egreſsi, partim ſubterraneis locis latitantes, urbem uacuam milite, Gallis reliquere. Ibi militi ingēs præda parta. Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium: ſed neq; paludes, quibus hi loci referti ſunt, id ſinebant: atque ut maximè ſinerent, Rex filium iam ipſe è Luxemburgo reuocabat cum parte Germanicarum copiarum: quem tamē multi putabant, ſi copiis maioribus à Rege auctum accepiſſet exercitum, eas res geſturum quæ Galliæ utiliores eſſent: utiliúſque fuiſſe uno loco acerrimè hoſtes impeti, quàm copiis uariis locis diſtrahi. Ad Tionuillum oppidũ munitiſsimum miſsi qui deditionē ſuaderent: faceſſere iuſsi: cùm appareret locum arte & ſitu inexpugnabilē. Non eſt uiſa ratio Aurelio, cur eo loco implicarentur Gallicæ copiæ. Interea iuſſu Mariæ Auſtriæ, quæ fratris Cæſaris nomine Burgundiæ imperabat, Burgundionum copiæ mox & uiribus & numero præſtantes, poſt Aurelij diſceſſum ad Iuorium oppugnandum pergunt. Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cùm uanos ſuos conatus uiderēt, inde ſeſe proripiunt. Claudius Lotharingus ueritus ne annonæ inopia Galli, qui Iuorio in præſidio erant, ad deditionem ſi quando iterum urgerent hoſtes, cogerentur, commeatum affatim in eum locum induxit, recentéſque milites ex Menapiis: parte

alia in Belgica Gallia mense Augusto Antonius Borbonius Vindocinensis, attributo ei à Rege certo peditum equitúmque numero, circa fanum Omeri, ignobilia aliquot castra diripuit. Et quando uidebat ex arce Tornehana uarias eruptiones fieri (nam locum munitum præsidio Cæsariani tenebant) eò copias admouit. Cæsariani ueriti Gallicum impetum, iam de deditione pacisci incipiunt. Petunt autem à Vindocinensi tria, Primùm ne receptum Tornehanum demoliatur: Deinde uti tormenta eis bellica educere salua liceat: Tum ut qui in præsidio erant, cum armis, impedimentis, sarcinísque omnibus, inde incolumes emittantur. Ille rem ad consilium refert. Tandem hostes ita responso dato admonet, licere eis loco cedere, atque inde abire incolumibus unà cum armis: nullas se alias leges deditioni adiecturum. Hostes recepta lege ea deditionis, Tornehano cedunt: eóque Galli potiti, summum rerum apparatum inuenere. Inde certior factus, uicinam arcem Montoyreum ualido præsidio Cæsarianorum teneri, nec longe cum expedita militum manu adesse Rutium, eò contendit. Cæsariani Montoyreo Gallis mox cessere. Ibi tres aut quatuor dies Vindocinensis suos refecit. Rutius nondum suos ad bellum paratos uidens sese in tutiora loca recipiebat. Ad eum Vindocinensis Helyum, Blaisencurtum, Scitimum cum turmis aliquot suorum misit: qui Cæsarianos ex improuiso adorti, uariè eos dissipauere, multos captiuos abduxere. Rutius fuga sibi consuluit: ille Tornehanum aliáque loca recepta, solo æquauit. Eadem æstate Gulielmus Bellaius Langæus, qui Legatus Regius Taurinis præerat, suos in prælium educés, Querasum oppidum in Pedemontanorum finibus, quod superiori bello Cæsariani Gallis extorserant, recepit. Et planè etiam pacis tempore semper ea loca bello infesta fuere, nunc Alphonso Daualo, nunc Cæsare Neapolitano, qui

Volpiano praeerat, nunc Sabaudiano ipso nouos dolos quibus urbe potiretur parante: ut non minus induciarum tempore quàm belli, copiae Regi alendae fuerint: cum hostes nunc instructo exercitu, nunc praedatoriis copiis instructi, Taurinis imminerent. Accidit quodam die, ut rhedis quas fœno onustas in urbem introducebant, laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis, Caesarianis qui in insidiis locati erant, irrumpendi in urbem esset facultas: & succedebat dolus. Cùm unus è militibus circa pontem miratus tot rhedas fœno onustas, lancea cœpit pertentare si quid fraudis inesset: móxque fragore armorum audito, ad arma conclamaret. Alij uolunt laxata cathena qua pons sustinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta, armati miserrimè necati sunt, dolíque pœnas luêre: reliqui detectum dolum uidentes, inde sese proripuere. Alio tempore Caesar Neapolitanus, continuatis nocte dieq; itineribus, prima aurora parum abfuit, quin propugnaculum unum urbis occuparet: sed uigilum industria excitatis Gallis, emissis tormentis bellicis fugatus est. Denique multos ciues pecunia hostes saepe solicitauere: quosdam etiam ex Gallicis militibus uti occultè in urbem aditum sibi praeberent: quorum semper insidiae detectae sunt, ac de improbis supplicium sumptum. In huiusce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iurisprafectus, in carcerem conijcitur: hac quidem ex causa, aut occasione hac arrepta, qua iam aulicis exosus aula excluderetur. Anna, quae Stampea dicebatur & Pontieuria, ut ingratum Poietum oderat. Erat illi inimicissimus Philippus Cabotius tribunus maritimorum, ob iudicium in se nuper latum. Eius gratia superbiáque commoti homines, & Regij liberi & Rex Nauarrae, regináque & potentiores alij aulici, illi apertè inimici erãt. Accidit ut Ioãnes Renaldius unus è Petragorica nobilitate,

litem haberet sanè quàm molestissimam cum Ioanne Tilio scriba regio apud Lutetiam. Ea lis (ut eo tempore, qui apud aulicos gratia ualebant, facilè impetrabant) diuersis in senatibus Gallicis agitata. In aulico etiam consilio è Lutetiæ etiam senatu diplomate regio extracta est, & ad Diuionēsem tandem senatum reiecta. Cúmque diploma quoddam obsignandum esset, idque Rex imperasset, & à Giliberto Baiardo, qui à secretis esset Regi, Poieto esset allatum, iussit Poietus quædam mutari. Id grauiter ferens Renaldius, ad Pontieuriam detulit: quæ Renaldium Regi eo die post cœnam offerens, neglectum ait imperium Regis, nec potuisse impetrari à Poieto quod Rex iusserat. Vnde iratus Rex iusserit primum scrinia & sigilla Poieto auferri: mox frigidā suffundentibus aulicis, abduci captiuum. Accidit & aliud: Cùm Renaldius per Pontieuriam impetrasset literas à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eum ad obsignationem diplomatis, eas literas cum ille accepisset, casu accidit, ut eodem die salutatum iret Margaretam Valesiam Nauarræ Reginam: cui frendens eas ostendit literas, indignatúsque hæc addidit, At uos quidem mulieres omnia miscetis: Regina, quid salui esse potest, ubi mulierum consilio omnia geruntur? At Valesia cùm mulierum consilium tutū esse Poieto respondisset, & quædam alia acerbius, digressa est ab eo. Re denique cum aulicis aliis potentioribus communicata, non putauit prætermittendam hanc Poieti superbi, uanique hominis, opprimendi occasionem. Circa uesperam cum circunfusi essent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus sit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciscendam. Rex, qui malè antea in eum animatus esset, primùm quidem abigi iubet Poietum, auláque ei interdici: sed cùm Henricus Rex Nauarræ, & reliqui aulici qui reconciliari posse Regem uidebāt alio tēpore Poieto,

parum aiunt tutum esse aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes, sua ipse in potestate habeat. Proinde cautius esse, si periculoso hoc tẽpore, consiliorum omniũ bellicorũ particeps, tuto loco asseruetur. Iussu Rex uti *captus in* Bituricensem *arcẽ abduceretur, data eius capiẽdi mox & abducẽdi cura* Ludouico Neuersio *: qui lectulo decumbentem excitans, perturbatis omnium domesticorum animis, mox in* Biturigas *abducit.* Is *mox ad* Regem & Philippum *tribunum maritimorum &* Franciscum Tutnonium *literas dedit, querelarum & miserationis plenas: quibus id tantùm deprecabatur, uti molestia carceris liberaretur, nec tamen impetrauit.* In *eius locum suffectus mox* Franciscus Monthelonus, *præses* Parisiẽsis. Poietus *per aliquot annos carceri inclusus uixit, ægrè tandem impetrauit, ut more maiorum è senatibus delecti patres cogerentur, per quos iudiciũ statueretur: qui tamen ipsi nominati sunt minimè in* Poieti *gratiam: diúque postea* Petro Raimundo *præsidi* Rothomagensi *homini graui & probato, negotiũ datum, uti in* Poietum *quæreret.* Huicq; *demum anno millesimo quingentesimo quadragesimo quinto sententia patrum, ob peculatus crimen, diuenditósque & uenundatos regios magistratus, & multa ad suum quæstum nundinationémque fœde patrata, mulcta grauißima, ut pecuniaria tantùm irrogata est: nisi quòd aperto capite adesse iussus est, dum sententia in eum lata recitatur.* Cuius *iudicij exitum* Rex *acerbißimè tulit, & in eos qui ad eum missi erant ad iudicium ei aperiendum (nanque ita illi decreuerant, ne quid prius proferretur, quàm* Rex *esset certior factus) effudit multa in iudiciorum corruptelam, in iudicij huiusce cõtumeliam.* Et *parùm sanè abfuit, quin eo iudicio ille capite lueret, ægréque aulici ferebant elapsum hominem, qui tamen perpetuò carceri eadem patrum sententia addictus*

erat, tametsi ea pœna illi remissa est. Atque hæc quæ multis pòst annis accidère, in hunc locum referre placuit, quando semel in Poieti mentionem incideramus. Principio huius belli, Rex exercitum ad Perpenianum urbem, quam Cæsar iam pridem occupabat, instituit ducere, cõsilio Antonij Pratij Mompesaci. Sed cùm tardius coactæ essent copiæ, neque maturius propter itinerum difficultatem urbẽ obsedissent, inanis fuit oppugnatio. Et sunt qui tardius ab Henrico Regis filio eductas copias uolunt. Sed eum cum copiolis inermibus proficisci, & festinare indecorum inutiléque fuisset. Maturius, exercitu nondum contracto, uenire non potuit, pugnæ semper cupidißimus. Sunt qui ea parte urbem oppugnatam, qua Mompesacus dissuadebat, Claudio Ennebaldo authore uolunt: quem, cùm huius oppugnationis munus suum esse uellet, parum fuisse uolunt æquum aliorum consiliis: & Mompesacum aiunt uanißimè suasiße Regi, antequàm robur exercitus cogeretur, utile futurum si ipse cum delecta equitum, peditúmq; manu prius locum obsideret, itinera intercluderet: neglexisse id Regem. Oppidani cùm spatium habuissent sese colligendi, milites instruebant, delectum cogebant, arma expediebant. Ioannes Congeus & Ioannes Ceruillio, qui urbi præsidio relicti erant, parata omnia ad obsidionem tolerandam habuere. Est Perpenianum mediocris ciuitas: loco superiori eminet Castellum Maius: (ita loco nomen.) Inde muri pars, claudens parte una urbem: est & Castellum alterius munitionis nomen, Castello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit Castellum Maius, est propugnaculũ paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia. Ceruillionis consilio diruta est ea pars muri ex urbe: medióque ferè itinere extructum est aliud propugnaculum terreum. A tergo erat Fanum, quod & illi munierãt instar propugna-

culi: ex quo loco uariè Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam Galli frustra diruere conati sunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus est. Hispani ex urbe frequenter erumpebant. Leuia utrinque sæpe certamina, ut quodam die urbe egreßi, machinas Gallicas aut abducere, aut obturare omnes tentarint, ni Brissacus cum delecta equitum manu superueniens, hostes in urbem coëgisset. Ibi ex nostris uulneratus Roquenius glande quidem ænea ab hoste circa brachium, at uariis aliis locis hasta, uel à Tristano Moneio uno ex nostris, dum irruit uelut in hostem, ut quidam uoluere, uel ut nocte intempesta accidit, ab alio quodã. Et paucis antè diebus Cappusius, qui Galiotum Ienolacum manu sustentabat, tormento ictus necatus est: & uulneratus Ioannes Salignacus Burdigalensis: cum postea semper incommoda ualetudo, qua iam emersisse uidebatur, oppreßisset eum: & ipse quoque desideratus, Ienolaco prono in humũ ruente illæso, ut & Daciero, qui & ipse parum abfuit, ne alio tormento emisso opprimeretur: alio die ingens equitum certamen, ut multi utrinque desiderati sint. Captus unus è Cardurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo, ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam sibi metuentem gladio transfigit. Henricus Delphinus cùm apud Congeum & Ceruillionem expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati fuerunt dedere, refutante Delphino de his supplicium Hispani sumpsere: noui etiã milites in urbem immißi sunt, & Cæsar cum robore exercitus aduentare dicebatur. Interea Aureliorum Dux Carolus, ad fratrem è Leucis reuocatus peruenit. Rex toto obsidionis tempore, Salleis se non commouit. Cùm frustra esset obsidio, placuit dissolui copias:

aduentante iam hyeme,uicina aliquot oppida à Iacobo Perucio Escartio, & Ioanne Sanctiasterio direpta sunt. Itali & Aquitani seditione facta uix pugna aperta abstinuere, ægréque pulsatis Aquitanis sedata seditio. Narbonensis prouincia à militibus Gallicis eo tempore uastabatur, uel multitudine ipsa militũ, uel procacitate ipsa, ut olíueta passim etiam excinderentur magno hominũ dolore. Rex Mõspessulum, inde Tholosam, è Tholosa inuisit Margaretam Reginam Nauarræ, sororem Neraci degentem, quam fama erat grauidam esse, & iam ad pariendum uicinam. Sed accidit postea, ut ea pareret quod molã uocant. Mox Burdigalam, è Burdigala Angolismam & Cognacum peruenit. Cæsariani Luxemburgum recepere: & iam instructis copiis Pedemontanorum urbes uariè afficiebant. Eò missi à Rege, qui Cæsarianos ad sua tutanda reuocarent: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritósque in sua cogerent. E Perpeniano in Subalpinum agrum transiere Regiæ copiæ, misso Ennebaldo: & circa finem Nouembris mẽsis cõuenere ad Carignanum. Ibi ad sexdecim inuenta hominum millia fuere. Ac ne tempus frustra tererent, properant ad Cunicum oppidum (quod & Conium uocant) oppugnandum. Huic præerat cũ ualido præsidio Petrus Portius Vicentinus. Et quanuis acriter per singulos tres dies tentassent Galli Italíque irruptionem, frustra tamen fuit omnis conatus, impigrè obsistentibus Hispanis. Itaque rediere Carignanum, ubi septem peditũ millia exauthorata sunt, quòd rapinis infestassent agros. Ibi cùm Ennebaldus muri parte diruta, modicè iuberet Ossunum cum suis peruadere, ille autem comatulos & delicatos iocans deposceret, parum abfuit res à dissidio acri, inter Ossunũ & Thermum amicissimos: qui frustra proceribus adnixis ut in gratiam redirent, inter se cùm contulissent familiari colloquio quæ utrũ-

que angebāt, tandem in gratiā rediere. Est & *frustra Quiersium tentatum, multique ex peditibus, machinis emißis cōcisi: inter quos* Petrus Faugierus *Burdigalensis, cui* Gorsio *cognomen.* Itali *qui in patriam reditum parabant, cùm instare uiderent Cæsarianos, deligunt certos sibi uelut itinerū duces.* In his fuere Regulus Malaspinus, Iacobus Sanius Vicentinus, Aldrigus Venetus, Strasmus Placentinus, Ioannes Andreas, Marinus Brixiensis, Franciscus Pacius Venetus, Aemylius Bolognetus, Giraldus Frascherus Alexandrinus: Carrerus & Frascherus *cum septingentis peditibus noctu occuparunt* Abruzum *oppidum, haud longe ab* Alexandria: *nec diuturna ea fuit eis hæc sedes.* Nanque Vastius Daualus *intentus, in omnes occasiones, arceßiuit mox lectißima Cæsarianorum auxilia.* Hi *cum sexdecim hominum millibus, & septem tormentis maioribus mox adfuere.* Daualus *quassatis muris summo impetu irruit in oppidum.* Et *quanquam strenuè se tuentibus illis, dum recentes undique hostes submittuntur, potitur oppido: ubi multi cæsi, multi capti.* Frascherus *iubente* Vastio, *capite diminutus est: cæsus quoque est* Pacius. Reliqui Itali *cum diu hac illac uagarentur, à* Boutiero *in arces uicinas aliquot, numerato stipendio distributi sunt.* At Vastius & Pyrrus Columna, *cum septem peditum millibus, eductis quoque maioribus tormentis, multa castella ignobilia, partim ui, partim uolūtaria deditione recepere.* Rediit *deinde* Astam Vastius. Galli Italique, *duce* Petro Mario, Sanctosecundano *rursus cōuenientes, cæsis Cæsarianis rursus ea recepere: eáque &* Carignanum *muniere, annona copiosißime illata.* Ex *eo tempore bellum trahebatur occupatione castellorum, munitionéque.* Accidit *ut* Chinciarius *præfectus equitum alis leuibus Cæsarianis, ad* Veroā *negligentius sederet.* Id Boutierius *sentiēs, mittit* Ludouicū

Biragum cum aliquot alis equitum, & Antonium Francũ cum trecentis peditibus, qui imparatum opprimãt. Hi summa celeritate usi, Veroa occupata, ita oppressere Chinciarium & Cæsarianos, ut impedimentis, armis, equis relictis, effusa fuga omnes sibi consulere coacti sint. Multi capti, plures uulnerati, præda opima parta. Acciderat uerò antea, ut Gallis pulsis è loco cui Cana nomen, mitteretur ab hostibus Aldrigus Venetus cum trecentis peditibus, ad Marsalium arcem præsidio firmandam. Id oppidani intuentes, admonere Gallos, simul partem in oppidum excurrere iubent: partem aliam ipsi per subterraneum locum perducunt ad Marsalium. Aldricus cum ingressi Galli, Galliam undique acclamarent, multósque sternerent, parte alia ab aliis oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: sed multis cæsis captus est per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio traditus, ex cuius custodia elapsus ad Vastium confugit. Nec multò pòst adcurrens Vastius, oppidanorum agris uastatis omnes crudeliter necauit: tantùm duos, quos perfidiæ prioris insimulabat, uinctos excelso loco pedibus suspendit, pilarúmque ferrearum innumeris ictibus pendentes, à milite necari iussit. Mittit deinde Pyrrum Columnam ad Mondeuium oppugnandum. Instructissima acie gradientem cũ multis Hispanorum, Italorum, Germanorum millibus. Illi ad Agnellum consilio habito, prima luce uicos occupauere: ubi Galli in præsidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio Landriano. Landrianus captus est, reliqui Mondeuium peruenere. Carolus Drotius, quem & Drossum uocant, præerat Mondeuio cum Heluetiorum aliquot Aquitanorúmque cohortibus, Italicóque peditatu, cum Fãtone, Paulo Miglio, Naldo, Bonio, Ioanne Regio Turcheto, Ioanne Andrea Marino: qui omnes Italici peditatus erant ductores. Aquitanici uerò ductor erat Briãsonetus. Columna

admonet Dau*alum,quibus copiis intellexerit* Mondeuium *munitum, maioribus uiribus opus esse*. I*lle mox eò aduolat cum lectissimis copiis,& decem & octo machinis maioribus*. A*c primùm quassantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hostes machinas aptissimè collocarant*. A*t erumpentes* Galli I*talique, multis utrinque desideratis rediere,è* Gallus Brian*soneto cæso . Sequentibus diebus strato muro hostes irruêre:sed à* Gallis *pulsi,multis desideratis,frēdente* Va*stio,eo die reditum est in castra.*I*am acrius quassata erant mœnia : idque intuēs* Drotius *quibusdam dissentientibus deditionem facit saluis omnibus rebus*. H*æc incidêre in tertium diem* Nouēbris,*anno* M. D. XXXVII. Va*stius* Mondeuium *muniit, & cum ualido præsidio imponit* Ioannem Matthæum Longum. V*icina omnia castella,quorum usque ad octoginta multi numerum transferunt, ab eo quoque recepta, & præsidiis firmata*. P*ergit* Va*stius ad* Carignanum. P*ræerat* Carignano Petrus O*ssunus* Gallus *&* Acciolus: *aderant &* F*rancis*cus Bernar*dinus, &* Accoltius. H*i impares se agnoscentes tantis copiis(neque enim iis munitionibus quibus hodie,septum erat* Carignanum *) loco relicto constituere uariis excursionibus fatigare* Cæ*sarianos.* D*um abeuntes prosequitur* Va*stius, &* O*ssunus acriter dimicat, homo uetere* A*quitanica,nobilitatéque ornatissimus, captus est*. C*ulpam ipse retulit in* Bernardinum,*qui ut conuenerat, aut noluerit adesse,aut terrore impeditus fuerit : eóque nomine ad singulare certamen hominem prouocauit.* S*ed* R*ex duelli author esse noluit*. C*aptus est &* Magrinus. Va*stius* Pyrrum Co*lumnam &* F*elicem* Arcium G*ermanum, &* San*ctomichaëlem* Hi*spanum præposuit* Carignano,*idque communiit*. F*ranciscus* R*ex per* Boutierium *certior factus nouis copiis opus esse, ex* Heluetiis *&* A*quitanis collectum pe-*

ditatum subsidio suis misit: & ad XV hominum millia unà cum Italis habuit. Nec Vasthius quæ pararentur sentiens, distulit accersere copias: octóque Germanorum millia è Germania exciuit. Interea mense Decembri accidit, ut Petrus Portius Vicentinus, dum cum Gallis congreditur uariis excursionibus, caperet eum qui Bargesio præpositus erat: nomen multi siluere, parcentes familiæ: Italum fuisse aiunt. Is captiuum posteaquam de pretio ingenti redemptionis conuênit Portio, pollicitus est daturum se Cæsari aut Portio Bargesum arcem: in eam rem obsides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit Vasthius: his ille conditionibus solutus est. Euocatus Portius pergit ad Bargesum recipiendum cum ducentis peditibus, quinquaginta equitibus: admonétque alterum pactorum: ille præmittat uiginti pedites prius, consulit, his se arcem traditurum. Tum demũ uenturum Portium exploratis omnibus, nihil sibi sanctius esse fide, quam constrictam liberare uelit. Hoc ille maximè fidem fecit, quasi Portij utilitati consuleret. Præmittuntur uigintiquinq; milites spectatæ uirtutis: hi omnes Bargesum aduenientes concisi sunt exceptis duobus. His duobus cum ferrum, ignem, acerba omnia supplicia minitaretur, tandem factum est, ut spe salutis consequendæ reciperent, se quæ ille iuberet aut scripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiusculam: euocantur Portiani ad colloquium. His illi renunciant salua esse omnia, ne dubitarent arcem ingredi. Suadebat iterum Portio ingrederetur cum uigintiquinque equitibus, alij deinde admitterentur. Ipse interea suos, qui pilarum emittendarum peritissimi erant, in armis paratos esse iubet. Introducitur Portius, ut uidebatur, nec tamen introductus est, sed ab aliis qui exituri erant prope Bargesium stantibus honorificè exceptus, mox emissis pilis impetitus est. Nemo è Portianis fuit qui non aut occũberet,

aut uulneraretur: ipse ita uulneratus est, ut mox exanguis desiderium sui relinqueret. Hic *finis* Portij, *cuius fortitudo concitarat magnam opinionem apud Cæsarianos. Interea Galli receperant ea castella, quæ prius occuparat* Vastius. *Iam circumagebatur initium anni* M. D. XLIIII, *tum* Bouticrius, Teus, *Maurus* Gabriel *Mauri frater*, Biragus, Carlous *cum multis equitum, peditúmque millibus in agrũ* Crescentinum *peruenere.* Huic *loco præerat* Canus *cum trecentis peditibus, ducentis equitibus Cæsarianis: atque is admotis machinis saluis rebus omnibus deditionem fecit.* Properat Boutierius *ad* Liuornum, *quod & receptum est uoluntaria deditione.* Tandem *admouit copias ad fanum* Germani, *ubi* Caranius *cum* Andrea *tribuno*, Petro Gasino, *& multis aliis, firmóque equitatu & peditatu relictus fuerat: qui cùm robori suorum confideret, deditionẽ distulit: ubi sensit labare animos, deditione facta emissus est: idque accidit mense* Februario. Horum *omnium bellorum apud* Gallicos *scriptores summum silentium.* Exteri *quædã prodidere: obruère tamen silentio multorum res fortissimè gestas: ut iis accidit, qui* Gulielmi Bellai Langæi *non meminere: in quo ea adfuere ornamenta, quæ* M. Tullius *in* L. Lucullum *congerit, magnum optimarum artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.* Tãtus *uerò fuit imperator in omni genere belli, prælijs, oppugnationibus, totiúsque belli instrumentis, & apparatu, ut ille* Alphonsus Vastius Daualus *post* Ferdinandum Daualum *acutissimus omnium imperatorũ, hunc à se maiorem ducem cognitum quàm quenquam eorum quos uidisset, fateretur,* Carolus *uerò* Cæsar *plus se ab eo unius illius eloquentia, dum apud exteros legati officio fungitur pro* Rege *debilitatum fateretur, quam multorum robore, & animi magnitudine. Sed nec aut* Dacierij, *aut* Terridi,

aut Alegrei, aut Thernij, aut Sanctotuliani, aut Petri Ossuni, Monluci, Montigrundi, nisi rarißimè meminere, quos omnes clarißimos ipsi sciunt fuisse toto hoc bello Subalpino. Nec hæc eo scribo, quasi fidem abrogari uelim exteris scriptoribus: diligentiam illi maiorem plane quàm Gallici attulere: sed qui Gallicos exteris cõtulerit, meliora optimis, ingens operæpretium facturus uideretur: obiiciũt nobis exteri temeritatem, quam & Gallis Iulius Cæsar maximè innatam ait, ut leuem auditionem habeant pro comperta. Obiiciunt iracundiam, aulæ immodicos fastus. Obiiciunt delicias: obiiciunt cunctationis impatiẽtes animos, fallique eos docent, existimantes fortitudinem pugna tantùm aperta inclarescere: cum cunctationem maturam, insignem maioremque partem esse disciplinæ militaris ueteres prodiderint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites sita, aut annona, aut sulphureo apparatu summa eorum qui præerant incuria caruisse. Obiiciunt causarum forensium immortalitatem, exordia causarum & præludia longiora apud nos esse, quàm apud alios exitus, ipsósque etiam uictores è foro non nisi loculis exhaustis discedere. Iustitiæ interdum quasi uirginis elegantis, uenustæ & concinnæ lenocinium fieri ab iis, qui eius decus, aut potentiæ, aut gratiæ, aut opulentiæ prostituunt. Ab his aliísque in nos magna censura scriptis si absumus, uana sunt eorum conuitia. Si more humani ingenij interdum ad ea offendimus, enitendum ut quæ prodidere sapientißimi homines, præcepta de utilitate capienda ab hostibus, ea hac parte exerceamus & consumamus. Nec uerò silentio obruenda est mors Alexandri Tortij: is cisternam Regis imperio, cùm sæpe à Cæsarianorum insidiis liberasset, Fanum Damiani intercipere parabat. Oppidani partim deditionem faciebant, partim deditionis consilia simulabant. Sic reuocato eo ex itinere, quasi ad oppidum

recipiendum, machinis emißis uulneratus ac deinde desideratus. Ioannes Nourrisierius Bicus, *parum abfuit ne cum* Tortio *opprimeretur.* Ita Tortio *ad summam gloriam rei militaris florescenti, fraude hostium uita erepta est.* Eo *anno senatus* Gallici *(quod sæpe fit, ubi nouorum bellorum tumultus audiuntur) iussu* Regis *prorogati sunt in totum annum, cum alioqui feriæ illis usque ad* Martinalia *stato tempore concedi soleant.* Et Carolus Burius Baionam *iussu regio missus, uisus est nescio quid occultè tractare de* Fano Sebastiani *urbe uicina, quæ* Cæsaris *imperio paret, intercipienda: sed uulgato mox consilio uani fuere conatus, & de* Aquitania *inuadenda moliri insidias* Britannus *iactabatur, cum tamen pacata omnia fuerint.* Eodémque *anno nomine mutui exacta est paßim ingens uis pecuniæ.* Quinque Germanorum *millia per* Aquitaniam *progrediuntur, summo hominum terrore, minore tamen dispendio, nisi quòd insigniter dolia uini siccabant.* Sanctones *&* Rupellani *ob salinarium uectigal nuper à* Rege *constitutum, neque solutum aut admissum, hos in se mitti uerebantur: & erat* Rex Rupellanis *infensior, ob controuersiam quam semper stomachosè persecuti erant in* Cabotium Iarnacum *rectorem urbis.* Multi *uincti, aliquot in cárcerem coniecti.* Sed *ita res composita, uti ueluti theatro constituto* Rex *sederet cum aulicorum purpuratorumque comitatu, illi miseri ueniam deprecarentur.* Rex *delicta omnia remisit: ac ne cui in posterũ fraudi esset, sanciit, ob ea quæ prius molitus erat.* Eo *anno* Burdigalæ *multi persuasionis uiolatæ nomine rei peracti sunt.* Nam Poietus *cùm adhuc esset iurisprafectus, diplomate regio misso, certos è senatu ipso delectos, acres huic uni rei præposuerat: quæ res multorum odiorum semina alebat.* Itaque Margaretæ Valesiæ Reginæ *insigni pietate opera, diplomatis huius ui sublata, rediit ad uniuersum*

senatum sua cognitio. Iussuque ipso Regis mitigata paulu-lum reis pœna: nisi qui inuenti essent, qui Sacrosancti diuini corporis sacra illa mysteria conuellerent. Cæsariani quoque eadem hyeme in Gulielmi Cliuensium Ducis ditionem irruentes, loca aliquot expugnarunt: & Cliuensis sæpe cum Cæsarianis congressus, uictor rediit: nec tamen Heinsbergum oppidum ab his occupatum recipere potuit: & ad Nurembergum coactis proceribus Germanicis, cùm legati Cliuensis præter eius mandatum inducias accepissent, repentè in Regis gratiam ab his fœderibus discessum est, irritato præter modum Cæsare. Duo ex purpuratorum cœtu utrinque ad Cæsarem & Regem à Paulo Pontifice missi. Frustra utrunque ad pacem hortati sunt. Instabat iam annus millesimus quingētesimus quadragesimus tertius, cùm Rex uias omnes exhausto fisco quærens, quibus tantas aleret copias, nouam iudicum decuriam senatibus Gallicis adiecit, acceptis ab unoquoque nummûm aureorum duobus millibus, urbibus omnibus Gallicis nomine mutui ad alendas quinquaginta millium peditum copias, noua pecunia indicta est, exactaque. Narbonenses aduētantibus Cæsarianis magno in periculo se esse uerebantur: sed mox dilapsis illis, uanus fuit timor. Baionenses simili metu consternati sunt, & suspectos habuere multos, quasi de urbe Cæsarianis prodenda. Cùm enim illi repentè aduenissent, ubique ad arma conclamatum est, iam direpto Fano Ioannis Lucensis. Satis constat uisos multos plusquam uiginti scalas aliáque ferentes, quibus urbs interciperetur. Copiæ ut ex inermibus coactæ, ita nisi maior uis occurrisset, satis paratæ. Auxit terrorem Caroli Burij, qui regio nomine urbi præerat, absentia. Is hostium aduentu cognito, mox equorum celeri cursu arrepto, in urbem properauit, & aduenit inclinato iam die. Eò etiam aduenerunt noctē intempesta

ductores peditũ, cum turmis aliquot militaribus: inter quos Alsatus, Aillocus, Stephanus, quos oppidani ea nocte grauiora ueriti urbe excluserunt, inuito ipso Burio. Porta urbis prope quam commeatus à Rege in urbem introducti erant, ea nocte aperta inuenta, socordia, ut putatur, ciuis Baionensis, cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte accensis circa muros pernoctauere. Emissis ex urbe machinis bellicis, cùm Cæsariani intercipiendæ urbis consilium parum succedere uiderent, mox aliò dilapsi sunt. Eo anno Naium oppidulum in Bernẽsibus finibus, igne cælesti immisso, maiori ex parte flagrauit. Henricus Nauarrorum Rex non solùm Aquitaniæ, sed & Narbonensi prouinciæ, & eius tractus totius, qui adhuc prouinciæ nomen retinet, Prætor designatus. Nouos passim magistratus, nouas præfecturas Rex designabat, designatas rursum mox reuocabat. In Narbonenses cum Cæsariani iterum duce Francisco Bemuntio incursiones facerent, Mompesacus eduxit uiros acres: hos in insidiis collocans, multos palantes necauit. Bemuntium cum reliquis usque ad Perpenianum fugiẽtes secutus, deliberans etiam de urbe obsidenda, ni pecuniæ inopia deterritus esset. Principio huius belli Anglorum fides suspecta erat Regi: nam illi Cæsarianos tacitè iuuabant. Quæ eò causa Anglorum Regem Henricum uiolatis prioribus fœderibus impulerit, dubitatum est: nisi quòd prudentes rerum æstimatores semper uident illum inferiori sese callidissimè adiunxisse, uti semper ambos committeret, & Gallum & Cæsarem: & nihil prætermisisse, quantum facere atque eniti potuit, quin Gallum superiori bello à Cæsaris amicitia auocaret. Ipse interea augendo fisco intentus, expectaret occasionem opportuniorem Gallo nocendi. Anglorum naues aliquot Hispanicis adiunctæ ad Fontem Rapidum in Gallos grassabãtur, nec tamen agnitæ sunt, donec Aquitani nauem Hi-

ſpanicam ſe intercepiſſe rati, Britannicam agnouere. Ea cùm Baionam perduci non potuiſſet ob fauces portus anguſtiores, ad Fanum Ioannis Lucenſis perducta eſt. Hunc locum ab Auſonio Lucanicum uocatum multi falsò putauere. Angli mox claſſe Hiſpanica inſtructi eò adueniunt, nauémque recipiunt: parati qui nauem intercepiſſent necare, ni Hiſpani qui ob uicinitatem multis huiuſce ſimilibus caſibus obnoxij ſunt, ex more uix tandem impetraſſent, uti inermes capti ad ſuos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Aſprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. Cumque hic quereretur apud Henricum Regem infeſtari Britanniæ oram à ſuis, reſponſum accepit à Rege, omnia ſibi cognita, aperta, patefacta quæ inierint Galli cum Scotis cõſilia: daturum ſe operam, ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad ſe delatas: curaturum ſe ne quid illi in ſe molirentur, & paucos poſt dies remiſſo in Galliam Aſprimõtano, apertum ſeſe hoſtem declarabat: antè tamen, ne belli minus iuſtam occaſionem habuiſſe uideretur, per legatos petere cœpit annuã illam penſionem, quam Gallici Reges Britannicis ex pacto ob Aquitaniam pendebant. Rex qui uideret iam apertum hoſtem, etſi pecunia immenſa hoc tempore redderetur, ſua pecunia bellum ſibi maius acceſſurum, conſultò differebat ſolutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorum rege congreſſi Britanni ſuperiores redierant, & Rex Scotorum poſt paucos dies deceſſerat, tunc ueluti metu ſublato apertus hoſtis, copiis in Flandriam traductis, Cæſarianis ſe adiunxit. Erat Iacobus Eſcartius Perucius apud Tarauannam Morinorum cum ſuis turmis militaribus. Hic cũ ſuis prædabundus ex urbe egreſſus, hoſtibus occurrit numero ſuperioribus, ad oppidum cui Hera nomen. Vt ex puluere utrinque hoſtes agniti, mox reuocati præcurſores. Erant ho-

stes numero superiores: rati tamen maiores Gallicas copias adesse, taciti excepturi Gallos expectabant. Escartius confertos suos in exanguem hostem prorui iubet. Ibi post leuem dimicationem illi terga uerterunt. Multi cæsi, centum ex equitibus cataphractis captiui abducti. Ibi Franciscus Lotharingus, cui Aumallo cognomen, cui & huius uictoriæ laudem multi adscripsere, adfuit, territósque hostes apparuit turmis Gallicis undique uariisque è locis, ut passim quique excitati fuerant aduentantibus, cùm tamen pauci adessent. Diuerso exitu eandem laureolam quærens Sansacus è Maseriis egressus, ab hoste multis captis in urbem coactus est. Captiui utrinque liberaliter habiti, & æquo pretio liberati. Vindocinensis Bapalmium oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Cæsaris nomine arci præerat, in arcem sese recepit. At Gallo aduentante ita ex arce emissis machinis Gallos concidit, quo ut loco consisterent, prorsus non haberent. Itaque inde effusi sese recipiebant: cùm & Cæsariani arce egressi Gallos infestarēt, ac nisi Gallici equitatus robore Galli subleuati essent, res prorsus infelicius cessura fuisset. Interea Rex lectissimis copiis contractis, in Maroliense cœnobium castra defixit. Ex eo loco uariè hostes Gallos infestare soliti erant: & direptis uicinis aliquot arcibus & oppidulis, incensisque & corruptis hostium segetibus, quas tempestiuè eis demetere non licuerat, ad Landrisium oppidum pergit. Oppidani quasi Gallos excepturi, primum impetum acriter sustinuere, & tota nocte emissis tormentis uariè Gallica castra infestabant. Sed summo diluculo urbe egressi, corruptis machinis, incensa etiam urbe, in uicinum nemus perueniunt, Cæsarianisque se adiunxere. Rex ad urbem uisendam profectus, præter ducum sententiam muniendum locum curauit: celeritérque munito oppido præfecit Landam rei militaris peritissimum, &

Andream Montelambertium, quem Decium aut Panuillerium notiori nomine uocabant, cùm lectissimus cohortibus, uti eo loco Cæsari exultanti tanquam frenos iniiceret. Accidit ut quodam die, cum circa uicinum nemus cum aulicis aliquot obequitaret Rex, repentinæ hostium copiæ uiderentur, quasi ad intercipiendum eum paratæ. Itaque mox ad arma conclamatum est: & Rex in tutiora loca in castra se recepit. Delphinus cùm Balncēses uicinos intercepturum se putaret, eò raptim peruenit. Illi ita acriter impetum uimque depulere, ut illi mox inde abeundum fuerit, multis desideratis, in quibus fuisse narratur Alegreus. Rex in Franciam latè agris hostium populatis, rediit, munito Landrisio. Ipse eo tempore Claudio Ennebaldo (qui in locum Cabotij defuncti tribunus maritimorum designatus fuerat) utebatur familiarissime: ita prorsus ut aulici ordinis nullo familiarius, ut quæ ad bellicos apparatus pertinerent, illius operâ expediretur. Cæsariani interea tacite in cœnobio Guysiæ, urbis uicino, castra defixerant: rati se adiunctis Anglis, Guysiam intercepturos, in quam Neuertius à Rege cum aliquot turmis prius immissus fuerat. Interea ex hostium copiis fortissimi quique ad Guysiam excurrebant, & urbis potiundæ spe oblata, frequentiores è castris ad urbem oppugnandam perueniebant. Galli qui urbi præerant, emissis tormentis bellicis Cæsarianos infestabant. At Iacobus Escartius uel admonitus à Neuertio, uel suos mittens ad agros hostiũ populandos, tormentorum sonitu motus, eos ad urbem tutandam emisit. Cæsariani cùm leuis tantum equitatus adesset, cùm ipsi imparati aduenissent, rati iustas Gallorum copias adesse, sensim in castra suorum uicina confugiebāt, quæ ubi locata erant, Escartiani ignorabant: fugientibus instant Gallici equites, multis cæsis, multis captis, finem sequendi nullum faciunt, donec in castra hostium uentum est. Ibi

mox ad arma cum esset conclamatum, Franciscus Estensis Herculis Ferrariensis principis frater, admisso equo ad suos tutandos egressus est: at mox suis fugientibus immixtus, cũ Galli receptui cecinissent, inter reliquos captiuos abductus est. Petrus Strozius captum apud Guysiam agnouit, captiuumque sui iuris effecit. Interea à Ferdinando Gonzaga tubicines uenere, rogantes, saluúm ne Galli Estensem recepissent. Ita ille agnitus in Galliam perductus est: liberatus tamen post aliquot menses, reddito pro eo à Cæsarianis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis casum mox expediam. Has uictorias auspiciis Lotharingorũ partas alij prodidere, ac de Francisco Aumallo Lotharingo narrant: hunc cum fortè ex oppido uno rediret, & incidisset in equitatum omnem Cæsaris, conglobatis suis paucis cataphractis equitibus, peruasisse per medios hostes fortißime: eodémque tempore Iacobus Albonius Sanctoandreanus cum hostium equitibus, leuibus præliis aliquot congressus, multis cæsis, uexilla quoque inde militaria aliquot retulit, ut & Renatus Carnutensium Regulus. Eodémque anno Rex ad se reuocatis copiis Luxemburgum, suos properare iubet: urbs obsessa ab Henrico filio magna diligentia. Cæsariani ueriti ne quid durius accideret, urbe ei ditionéque cesserunt. Ibi Franciscum Aumallum Lotharingum circa inferioris partem pedis, dum fossas explorat hostium, uulneratũ prodidere: adfuisseque cum lectißimis Italorum cohortibus Petrum Strozium, in quibus & fuerit Fabianus nepos Mariæ Montij purpurati pontificij: Strozium cum suis & Gallica nobilitate instar plutei fixisse munitiones deiectis Germanis, ultro equitibus peditum munera sustinentibus: Cæsar in Gulielmum Cliuensium principem progressus est. Ille quibusdam expugnatis oppidis, suorum usus consiliis, quasi uictus fidei se illius commisit, mulctatúsque, & priuatus

Geldrensi principatu, uictoris leges genibus illius aduolutus, quas uoluit accepit. Is aliquot ante dies quàm deditionem Cæsari faceret, quasi armis sese tutaturus, acceperat quinquaginta nummûm aureorum millia à Rege: ei quoq; toto hoc bello à Rege in singulos menses, ad alendas copias suppeditata sunt uiginti quinque nummûm aureorũ millia. Regem multi scribũt ad Luxemburgum exercitum eo animo traduxisse, uti procurata re frumẽtaria, quàm posset maximis itineribus ad obsessum liberandum perueniret. Sed cum de eius deditione auditum esset, in Franciam mæstum redisse: arcem cui nomen Mons Ioannis, iisdem in finibus Rex muniendam curauit. Parte alia in Salassariorum finibus, Ludouicus Salutianus qui Cæsari militabat, in spem ueniens occupandi paterni principatus, quem præsidio Regis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurensi pontificatu possidebat, ad Rauellum raptissime contractis copiis substitit. Vnus ex oppidanis, quo ille utebatur familiarissime, inuitato ad cœnam Salutiano, cum in multam noctem cœna extracta esset, consulto facilè ei persuasit, ne ea nocte in arcem munitissimam rediret: domi suæ pernoctaret. Primo diluculo adsunt Cæsariani cum Salutiani fratre: oppidóque potiti, uinctum Salutianum alterum abduxere: cum eodem exitu arce sese potituros crederent, repentè Gallici custodes emissis machinis, inde eos eiiciunt. Ita Salutianus captiuus abductus est, oppidum mox receptum. Is posteà in gratiam Ennebaldi tribuni maritimorum, qui pacis & concordiæ inter Reges author fuit, reddito Estensi liberatus est, nam & Ennebaldi filiam uxorem duxit, prius sibi desponsam. Eodem anno Michael, quem uulgo Michelotum uocabant, unus ex his qui nauticis myoparonibus præerant, in spem uenit pecunia arcis Niceæ multo omnium munitissimæ potiũdæ. Nam cum Castellano depactus fue-

rat,uti arx sibi traderetur: ille à Rege quatuor nummûm aureorum millia & opima uectigalia annua reciperet. Is igitur Michael quasi re explorata ad Regem ultro contendit: indicat quæ pactus esset. Ea cum Regi placuissent, ne res longius efferretur, dat literas Michaeli ad præfectos rei nauticæ, ut quod is imperaret, quá ue myoparones bellicos mitti iuberet, eò contenderent. Cũ his literis pergit ad Magdalonum Ornezanum & Bernardum Ornezanum, cui Samblachardo cognomen, Magdaloni nepotem. Magdalonus lectis Regiis literis deliberat cum nepote. Ille ut erat adolescens, & qui Michaëlem sub patre suo diu meruisse sciret, indignari cœpit: rem indignam, & ea re fœdam dictitare, cum puppim sibi clauumque superbè is uindicet, cui ne in sentina quidem inuito patre antea locus relictus erat: ignoto homini parendum, & ita parendum, ignari ut ipsi essent consilij. Magdalonus laudato nepotis ingenio, iussit pareret, & dicto audiens esset. Sic enim obtemperari Regi ita iubenti, non Michaëli: adornaret præsidiis classem, futurum uti in tempore eum accerseret. Ita cum Michaële instructis quatuor bellicis myoparonibus proficiscitur. Diuersari cœpere tacitè circa eum locum, cui Cannarum nomen, non longe à Nicea. Ibi certior factus à Michaele, de tota re admonere hominem cœpit, uideret quid ageret: quem in locum res Gallicas protraheret: nihil se satis arcis Niceæ præfecto fidere: missa autem scapha ad præfectum Nicensem, ille accepta parte pecuniæ certiorem iam facit Andræam Doriã, qui paratus circa ea loca cũ quadraginta nauibus agebat. Ergo communicato consilio, quò magis Galli fallerentur, prædaque locupletiori ipsi potirentur, mittit præfectus alteram scapham ad Michaelem & Magdalonum, ostẽdens certam esse deditionem. Cæterùm uereri se ne ipsi satis sint ad custodes arcis exigendos, arcemque tuendam: proinde

accersendas esse bellicas alias naues milite instructissimas. Michael praefecti fidem laudare: Magdalonus dolum suspicari. Remex unus de classe Michaëlis, orabat opinionem hanc falsam de Nicea dedenda remitteret, omnia se uidere ad perniciem profligata atque perdita. Vicit Michaëlis sententia, uti scapham mittat ad Franciscum Borbonium Anguianum, qui ad Maßiliam summae rei nauticae praefectus erat, uti mox nocte adesset cũ lectißimis & myoparonibus & militibus. Anguianus literis lectis, re cum amicis deliberata, cùm duodecim nauibus magno noctis silentio soluit. Interea Doria ueritus ne Galli dolum sentirent, pergit ad Magdaloni naues intercipiendas. Ille cum Anguianum sibi subsidio uenisse putaret, remißius parare quae pertinerẽt ad claßis defensionem. Ita magno impetu & celeritate machinae bellicae in Gallicas emissae, imparatas oppressere. Magdalonus ipse circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantae hostium claßi sese imparem agnoscit, remiges mox solui iubet, unumquemque sibi consulere: ipse malum nauis, uulneris oppressus dolore, amplecti. Vincti soluti, pars ab hostibus oppreßi, pars in mare desilientes fuga sibi cõsulere. Ipse Michaël cùm armis exuisset sese, & nauigando iam littus attingeret, ab adolescente quodam Aurelio, qui nauigationis expers erat, prehẽsus, cùm esset obeso corpore, mox cum eo depressus, & postea submersus inuẽtus est. Doria ubi insiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cũ Regi militaret, familiaris ei fuerat, illiusque opera non leuiter usus) fratrem salutauit: lachrymantique similis deplorare cœpit uicem suam: quippe sane quàm lubentißime amicißimo homini se consulturum: existimasse uerò futurum uti aut Leonẽ Strozium Capuanum flaminem, aut Vrsinum Anguillarium Comitem opprimeret: aegrum mox Genuam perduci iubet, & humanißime

accersitis medicis, nihil sibi antiquius esse ostendit, quàm ut ualetudinem amicißimi uiri fideliter curaret: nec uerò ad oblectãdum hominem aliquid prætermisit. At cum uulnus lethale esset, illéque obeso corpore, & parum sobrius, factũ est uti post quintum diem de euentu belli cum Doria dispu tãs, expiraret. Ille curato funere magnificè; corpus cũ myoparonibus sex, Magdaloni familiaribus ad Tholonũ perferendum summo splendore curauit. Interea oppresso Magdalono, quò facilius Anguianus interciperetur, Doria prima luce nauibus suis insignia detrahi iubet. Anguianus prima luce iusserat adolescentem in antennarum molem subsilire. Is cum ingẽtem uim nauium se uidisse renuntiasset, detecto hostium dolo propere Maßiliam redire cœpit. Vento etiam adiutus Doria, ubi dolus nõ succedit, uim parat: Mox Anguianum insequitur, & usque ad Tholonum persecutum, emißis aliquot machinis uariè terruit: donec frustra uim se parare uidens, redire cœpit. Hi qui mißi erãt ad Doriam ad Magdaloni corpus repetendum, in itinere obuium habuere Ariadenum Aenobardum, à Solymano cum instructißimis nauibus ad Regẽ missum. Ille morte illius audita, accusare cœpit Rhegienses, quorum opera factum esset ne in tempore illi occurreret. Nam cum Rhegienses illius classem insectarentur, ipse quasi abiret, classem parauit: mox nocte intempesta rediens, prima luce expositis omnibus machinis bellicis, & urbem diripuit & incendit: captiuorúmque ingenti numero abducto, in Galliam uenit, paßim diuenditis captiuis Christianæ persuasionis. Antonius Estallinus Esmarus, quem uulgo Polinum uocabant, unà cum eo in Galliam rediit. cum esset in locum Fulgosi & Rinconi ad Solymanum à Rege missus. Exequar deinceps perpetuo ordinè quæ anno hoc ab Aenobardo unà cum Gallis gesta sunt. In hunc Rex & milites Turcas singulis mensibus multa nũ-

mũm aureorum millia erogabat. Conueniunt cum eo duces *Galliæ, in quibus* Franciſcus *Anguianus,* Grinianus *& plerique alij fuere.* Erant Gallis *ſeptem peditum millia, nec tantundem quidem,tametſi* Rex *ad octo peditum millia cõſcripſiſſet: equites aliquot ex turmis* Anguiani *&* Griniani. *Viſum eſt omnibus è re Galliæ futurum, ſi* Aenobardi *aduentu conſternatis hoſtibus arcem* Niceæ, *alioqui inexpugnabilem, hoſti extorqueant.* Itaque Galli *cum* Aenobardo Villamfrancam *pergunt: nacti urbem uacuam (quippe iam oppidani inde ſeſe proripuerant) ſi quid prædæ nacti ſunt, prorſus diripiunt.* Inde *ad urbem* Niceam *contendunt, quæ non longe ab arce abeſt. Caſtris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare.* Eduxerat *ex ſuis* Aenobardus *nauibus, ad quindecim hominum millia.* Oppidani *procellam iandudũ præuidentes, parauerant omnia ad longam obſidionem.* Ita *per uiginti dies fruſtra ab* Aenobardo *&* Anguiano *urbs oppugnata: præſertim cum tormẽtis bellicis nihil hoſti noceretur.* Aenobardus *iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in caſtra aduehi: ut multa in* Turcis *deſiderares, ita ad imperia quæcunque ducis capeſſenda promptiſſimos agnouiſſes.* Non *ætas, nõ nobilitas, nõ militaris ulla dignitas, quin uiliſſimi calonis operarij, baiuli ue munere omnes fungerentur: ſi quando res exigebat, ullum excuſabat.* Admotis *machinis quaſſari cœpta ſunt ualidius mœnia. Labefactato muro cum* Turcæ *in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulſique ſunt.* Inde *ſequentibus diebus admotis* Gallicis *machinis, maiore ui ſtrata mœnia: ut tum demum oppidani deſerendæ urbis conſilium inierint.* Nec *tamen impelli unquam potuere, uti deditionem* Aenobardo *facerent.* In *caſtra* Gallica *miſſis legatis in* Gallorum *ſe uenturos poteſtatem recepere, ita tamen uti in craſtinum diem*

facultatem haberent, sua omnia oppidani uel in arcem, uel alia uicina loca auehendi: mox urbs recepta est. Interea *Caesariani certiores facti, periculum esse ne* Galli *arce quoque potiantur ob annonae penuriam, (nāque ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & seposita & recōdita cibaria consumere incipiebat.)* Nicolaum Doriam *cum myoparonibus aliquot bellicis summo silentio in arcem introduxerunt, qui celeriter allatis cibariis multorum mensium, eos qui arci praesidio relicti fuerant, & refecit & confirmauit.* Hunc *obseruans dum rediret classis* Turcica, *frustra persecuta est, submersis tamen quatuor eius myoparonibus.* Interea Turcae Gallis *admixti, accingunt se ad arcis oppugnationem.* Et *iam paratis ad omnia imperia, quantumuis durissima militibus, uidebatur succedere arcis oppugnatio: cū repentè rumor totis castris manare coepit, adfuturum mox cum lectissimis copiis* Sabaudianum *adolescentem.* Huic *adiunctum* Vastium *cum robore* Germanici Hispanicique *exercitus.* Is *rumor unde ortum habuerit, incertum: & sunt qui ab* Aenobardo *ipso manasse uelint.* Coguntur duces Gallici *cum eo: de summa rei deliberant.* Aenobardus *suas esse partes ait maris ab excursionibus hostium tuendi.* In Regis *gratiam expositas in* Niceam *copias, urbe recepta non difficilem esse arcis oppugnationem.* Si *arce potiatur suorū tantùm auxilio, aequum esse uti & eam suorum praesidio teneat: eligant* Galli *utrum malint, an quandiu in arcis ipse occupatus sit obsidione, maritima loca interim ipsi tueri: aut id si nolint, ipsi obsidionis cum* Gallis *munus recipiant: se illis interea maris periculum praestaturum: nihil se* Caesarianos *uereri, si ad arcis obsidionē relinquatur.* At Grinianus *& reliqui* Gallici *proceres, cum neque se alienae classi uellent committere, neque satis sibi esse uirium uiderent ad* Caesarianos *excipiendos, & arcem oppugnandam: ad haec*

periculum esse, si ille arce Nicea cum suis potiatur, propugnaculo Ligustici maris munitissimo, consultius esse aiunt oppugnatione arcis relicta, inde abire: ita arcis obsidio soluta est. Turcæ cum ex Nicea quoque urbe abeundum sibi uiderent, uiolatis deditionis legibus, in miseros ciues grassari cœpere, captiuos abducere, ignem tectis immittere: latiúsque furor eorum uagatus esset, nisi Grimanus quiritans, uiolari iura gentium diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum est: illud certum, Aenobardum cum robore Turcarum multis precibus contendisse ab Anguiano, urbis oppugnandæ cura suis permitteretur, quando ciues portis apertis hostilem uim expectarent. Turcas summo impetu deuolutos in urbẽ, sed fractos, concisos, pulsos secessisse. Id intuitum Anguianũ sese cum equitum flore effudisse, ac ui perrupisse in urbem.
At Cæsar Cliuensi deuicto, cum nihil admodum toto hoc bello sibi ademptum uideret, nisi quòd Landrisium oppidulum Galli præsidio sepserant, uariéque ex eo loco suos infestabant, coacta ingenti manu Anglorum, Germanorum, Burgundionum, quoquo modo constituit Gallos Landrisio eiicere. Iam duobus mensibus frustra obsederant Cæsariani Landrisium, quod alij Landericum uocant. Nanque Landa & Decius & Capella, qui oppido præerant, ita ad omnia intenti erant, quotidie ut ultro ipsi intra uallum & fossam Cæsarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterẽtur. Accidit ut quodam die audacius Galli in hostes progressi, in urbem redirent. Landa fugæ simulatæ suorum quasi occurreret, cum lectissimis turmis oppido egressus est: ferocissime Cæsarianis instantibus, mox illis loco cederet effusiorem fugam simulans. Cæsariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur, acrius instare. At à Landa, signo ut conuenerat suis dato, ubi proximus oppido fuit, diuisis suis propere alia parte, hi quidem

dextra, aliĩ sinistra per alia loca à suis excepti sunt, Cæsarianis circa urbis portas relictis, in quos mox ex oppido machinæ bellicæ emissæ, magnã eorum stragem edidere. Ita factũ est ut Ferdinandus Gonzaga qui Cæsarianis præerat, suos intra uallum contineret. Commentitiæ sunt fabulæ eorum qui scripserũt, uti etiam Landa in castra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eosmet emiserit & in oppidum traxerit. Cæsar circa Castelletum diuersans, auxilia maiora, iustumque iam exercitum expectãs, commeatu omni Gallos priuabat. Instabat iam hyems: & necesse erat aut Galli in oppidum inferrent commeatum, aut oppido hostes potirentur. Ad hæc Cæsar ipse in castra perueniens, uariè obsessos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidum emittebantur, uariè ut Gallos affici necesse esset, qui iam apparatum omnem sulphureum consumpserant: ut multi quidem putent Landam nisi à Decio, Renatóque Capella & aliis prohibitus fuisset, deditionem facturum. Venit interea ad castra apud Sanctoquintinum explorator unus è Cæsarianis Franciscani sodalitij, qui & (ut exploratorum sunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. Hunc Rex astu adortus, rogatum quantæ essent Cæsaris copiæ, ut uidet suadentem Landrisii deditionem, persanctè iurat sese cum robore equitatus & peditatus mox Landrisio adfuturum, integrísque copiis pugnandi copiam Cæsari facturum. Id ille quasi exploratum ad Cæsarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis, uti tandem Cæsari suaderet in aciẽ cum Gallo descenderet: cum solo consilio annonæ inferendæ Rex properaret. Rex à Landa & Decio certior factus, fieri non posse ut post duodecimum diem oppidum tueantur, ex fano Quintini ad suos tutandos profectus est. Erant in exercitu Regis peditum, qui ex Heluetiis constabat, duodecim

millia: Germanorum quinque millia: Belgarum & eorum qui ob clientelas nobiles, Regi milites præbere soliti sunt, decem millia: equitum plusquam sex millia: ultra mille ducentos leuis armaturæ equites, & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filij: præter eos qui uoluntariam militiam secuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primam aciem ducebant Franciscus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Ennebaldus tribunus militaris: ea constabat partim ex Germanis & Heluetiis, partim ex Heluetiis & Gallis qui Dacierio militabant. Mediam Rex ducebat, unà cum Henrico filio natu maiore, cum robore Heluetiorũ, cohortibus prætoriis, equitatúsque Gallici flore: quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alij Biesum uocant, adiunctus erat. Extremum agmen claudebat Antonius Borbonius Vindocinensis, cum Claudio Guysio. Leuis armaturæ equites nulli attributi sunt alæ, propterea quòd quotidianis incursionibus, hostibus proximi uarie eos afficiebant: ut hac quidem parte Caroli Brissaci, Cossei, & Escartij Perucij, ut & toto hoc bello opera & industria non temere ab omnibus prædicata sit. Cum eo exercitu Rex Cambresium oppidulum profectus est non longe ab hostibus. Gonzaga ubi Regem tam proximum uidet, qui suos antea ob pabuli inopiam dispersérat, in unũ locum reuocat. Obsidebatur urbs ex loco cui Mormao nomen parte una, parte alia ex Falerio. Vterque Cæsaris exercitus dum se ueretur imparem Gallicis copiis, in unum coactus. Cæsar quoque ad Regis aduentum, ex Vanno se in castra contulit: atque ita proximæ fuere magnorum principũ copiæ, ut machinæ bellicæ ex unis castris in alia emitterentur. Cæsar qui locum idoneum castris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum se castris continere uidet, castra longius mouit. Interea Rex per tres dies neque-

quam mouentibus Cæſarianis,commeatum omnem in urbem infert,ueſtes reliquáque neceſſaria ſulphureúmque omnem apparatum,feſſos milites qui diu obſidionis incommoda pertulerant reuocat,recentibus in eorum locum immiſſis:nobilitatis inſignibus omnibus, ſi qui eſſent plebei, imperitis:& condonatione omni delictorum, ſi quæ olim admiſerant,tradita. Interea *leuia aliquot certamina quotidie fiebant : ubi pauci è* Gallis *deſiderati, excepto* Ioanne Andoino Aquitano *ſtrenuo homine*. Laudata *etiam* Petri Strozij Florentini *magnitudo animi*. Amnis *medius paruulus* Gallica *&* Cæſaris *caſtra ſecabat*. Priori *die quàm* Galli *abirent,accidit ut aliquot equites progreſſi Cæſarianos ad pugnam elicerent:alij autem circa amnem cum leuibus aliquot machinis deliteſcerent.Cæſariani acriter pugnare,& iam alij aliis ſuccedebant:ita* Gallis *inſtare uti iã cedere eos cogerent*. Id *intuiti qui in inſidiis, ignaris aliis ſeſe locarant, progredientes Cæſarianos emiſſis leuioribus machinis,quæ circa cannas & iuncos deliteſcebant,partim necarunt,partim in fugam uerterunt.* At *Cæſariani detecto dolo,cum robore exercitus è caſtris progreſſi ſunt inſtructa acie,ut iam paſſim utrinque ad arma conclamaretur : niſi* Rex *ſuos imparatos uidens,repentè quatuor machinas bellicas ex maioribus,in hoſtes confertos emitti iuſſiſſet.* Harũ *aliquot ea arte emiſſæ ſunt,uti ſtragem eorum ederent non leuem,ordinéſque perturbare inciperent.* Ita *illi cum* Gallos *paratiores uiderent,in caſtra regreſſi eo die ſunt:*Galli *quaſi ad certum certamen in craſtinum diem arma parare, incitati magnifica* Regis *oratione.Cæſar quoque aucto exercitu ex* Britannorum *&* Germanorum *recentibus copiis,non detrectaturus erat certamen:ultro etiam fortè ad id* Gallos *coacturus*. Rex *qui* Landriſium *munitum ita uideret, ne uis ab hoſte* Gallis *eſſet metuenda, relicto in urbe* Iacobo

Veruino, non putauit esse necesse prælio contendere. Itaque *circa crepusculum sarcinas præmittēs, ignibus accensis, ostētata in crastinum diem summa prælij fiducia, media nocte uasis magno silentio conclamatis, instructa acie inde abiit.* Cæsariani *discessu* Regis *cognito, cum essent locorum peritißimi, &* Regi *per uicinum nemus scirent transeundum, instructis copiis* Regem *persecuti sunt.* Inita *leuia utrinque certamina, in quibus è* Cæsarianis *multi desiderati sunt.* Erant *in prima acie* Delphinus, Vindocinensis, Paulinus, Ennebaldus. Hi *prima luce data pugnandi copia, paucitate hostium contempta, ita in eos irruēre, ut qui* Gallos *persequerentur, in fugam ipsi uerterentur, multi etiam necarentur: captique dicebantur* Octauianus Fregosus, Ludouicus Daruellus & Rutius: *sed inter tumultus bellicos dum fugientes* Galli *persequuntur, elapsi.* Sequebatur Rex *cum robore exercitus primam aciem.* Is *ubi pontem transiit quo traiiciēdæ erant copiæ, substitit, uersúsque ad hostes, aliquot frustra eos horas expectauit, qui quo magis eum persecuti erant, tanto maiorem his frustratio dolorem attulit: nanque illi in tuta loca iam traductis copiis uix eò peruenissent* Id Regis *consilium* Galli *laudant: munito enim oppido quid aliud fuit necesse, quàm tot* Cæsaris *copias eludere?* At Cæsar *fugam uocabat, & pugnæ detrectationem, dißimulans pugnæ ancipitem aleam, quam semper uerebatur.* Multi *tamen ex his equitibus, qui postremi exierant, ab hoste impetiti.* Captus Ioannes Lossius *signifer alæ* Escartianæ. Ita Rex *saluus cum incolumi exercitu in* Franciam *rediit.* Nec *uero idem hic annus minus domi quàm foris quibusdam infestus fuit: à milite ipso* Gallico *multas iniurias accipiebāt agricolæ.* In *hos iussu* Regis Tribuni *capitalium emißi sunt, uarie coërcentes rapinas militum.* Ob *salinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati, qui inani*

temeritate improbe contemptis edictis, alios acuebant: mutui nomine urbibus indictæ pecuniæ, idque prudenter cùm tantis hostium copiis obuiam eundum esset. Denique *prætorium Andegauense* Lutetiæ *constitutum est.* Vbi Ioannes Bertrandus *præses* Parisiensis *æquus & moderatus, cùm aliis à* Rege *datis iudicibus solertibus interdum præfuit: qui quæreret in eas familias, ad quas ex his rebus, quæ fisco* Regi ue *erant debitæ, aliquid improbe peruenisset*. Horum *humanitate multa sunt temperata, ut &* Regis *clementia.* Feruntur Hanequini *&* Leporei *ob id damnati*. Ex *his quidam cùm postea questi exhaustos se pecuniis, magna ui pecuniæ regio fisco illata cum* Rege *transegissent, accidit ut aliquo postea tempore,* Rex *fisci sui nomine, ueluti minoris iure utens, in integrum restitui uellet, & ad restitutionis cognitionem iudicandam, noui rursus iudices cogerentur:* Sed Rex *neque ut restitueretur admodum curauit, neque iudicio restitutus est.* De Raynerio *etiam* Gentili, *regio apud* Lutetiam *inquisitionum præside, palam sumptum est supplicium, sordium reo, & ob uarias alias res illi crimini datas.* Vulgus *credidit ob* Poncherij *regij quæstoris pridem damnati interuersas rationes & cautiones damnatum.* Francisco Alemano *cum esset dica scripta, ille innocẽtia sua probata, sanctioris consilij iudicio postea absolutus.* In locũ Francisci Montelonij *nuper defuncti designatus, qui uicem iurispræfecti obiret,* Franciscus Errantius Chemanæus, *in gratiam* Claudij Ennebaldi *tribuni maritimorum.* Noui *magistratus palam designati: cũ quindecim senatores quibusdam locis priori anno solùm essent designati, his quinq; alij adiuncti.* Designatio *facta est maiori ex parte ex adolescentibus aut locupletibus: in quibus designandis nõ mores, non anteactæ uitæ dignitas quæreretur.* Mixti *tamen sunt multi reipublicæ non inutiles & eruditi: & cum uias*

omnes quærendæ pecuniæ aulici quærerent, factum est ut Rothomagi, Burdigalæ, Tholosæ, *& passim in aliis senatibus noua* Decuria *patrum constitueretur, instar eorum quæ* Lutetiæ *libellis præesse dicuntur. At exhausto populo* Burdigalæ, *emptores desiderati: quo factum uti eo loco minus res succederet. At* Rex *eo erat in plebem animo, ut nisi adactus ad hæc non uenisset. Sed & prudentes rerum æstimatores, minus plebem* Gallicam *lædi uidebant, cum tot alendæ essent copiæ, si eo pacto* Rex *ad nummos perueniret. Itaque cum necessitas id extorqueret, æqui boniq; omnia consulebant.* Rex *quoque interea multa prudẽter constituebat:* Velut *illud, quòd in hisce hospitiis quæ ægris aut peregrinis dicata sunt, quasi hospitalitatis memoria renouata piorum hominum instituto. Hæc ipse ad ueterem ritum uti in pios usus opima ea sacerdotia erogarẽtur, curabat: iterum atque iterum edictis uariis propositisque sublata multorum intercessione,* Senatus Gallici *admodum probabant. Sed is est* Franciæ *genius, ut pleraque sanctè & prudenter sanciantur: mox uerò statuta nemo exequatur, actoribus interdum* Regiis, *interdum ipsis conscriptis mollius indulgentiúsque res tractantibus. Atque in excitando atque acuendo* Rege *ad sancta ea edicta reuocanda, hortatio plurimum ualuit* Caroli Marillaci, *hominis doctissimi atq; humanissimi. Cũ hæc essent ita eo tempore constituta,* Cæsar *interea in* Germaniam *ad conuentus peragendos* Spiram *profectus: ubi primùm actum est uariis simulationibus distracta oratione de confirmandis his dogmatibus quæ in controuersiã iampridem uertebantur. Deinde cœpit auxilium in* Regem Gallorum *à* Germanis *petere subdola oratione: Quanquam (aiebat) non minus uobis ipsis, quàm mihi, quàm toti* Germaniæ *præsidium peto, aduersus eum* Regem, *cui iampridem in mentem uenisset ideo regnum nobilissimum sibi*

datum,ut eius potentia,omnia repagula iuris, pacis, amicitiæ, affinitatis perfringeret: ut uicinorum regum, principum,sociorum, populorum prouincias, suam prædam putaret. Vastatas iam suas prouincias, Germaniæ proximas, quid superesse nisi ut in Germaniam contendat? In causa sua periculum, quod in omnes uertitur, propulsandum. Ac ne uererentur delendi illius periculum esse, in tot laqueos iam irretitum Regem se tenere, quorum ex nullo unquam se expediret, nisi deleta Gallia: aut ita attrita, deinceps uti libentissime Germanorum iugum ferre disceret. Germani proceres suadere Cæsari, Primùm ipsi suas controuersias componerent: deinde si minus res succederet, armis ipsi decernerent: ne miscerentur Germani tantæ cõtrouersiæ. Quod olim factitarunt, Regum stipendia sequerentur, idque ex fide: habere se quosdam aditus amicitiæ ad Regem, quos cur uiolarent, causam nullam subesse. Nam & illum ita iampridem sibi recepisse, daturum se operam uti hæ controuersiæ, coacto patrum consilio, iudicarentur. Regis imperia hactenus uisa plena & æquitatis & humanitatis, eo se uicino usos placido & beneuolo. Et aiunt nihil eo cœtu Cæsarem æqui relaturum fuisse, nisi literas ostendisset à Rege ad se olim scriptas, quibus si ipsi inter se conuenisset, eùm admonebat arma Germanorũ ne uereretur: ea se auxilia equitum ei ad Germanos debellandos missurum, ut illi noua dogmata abiicere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Cæsari in annum sequentem auxilia quanta uellet decreuisse. Et sanè Rex eam procellam quo pacto à se auerteret deliberabat. Itaque ad Cæsaris conatus elidendos miserat Spiram Ioãnem Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuarium præsidem Lutetiæ, qui postea summus iurisprefectus designatus est: & Africanum Maleium diœcete Rothomagensem, summo

ingenio homines. Hi cœtu eo exclusi sunt, admoniti per literas, sibi redeuntes mox consulerent: ita quod superfuit, literis publice scriptis Regem purgauere, in Cæsarem belli occasionem uertentes. Narrabo hoc loco quæ paulo antea eadem hyeme inciderût. Erat locus satis munitus, cui Marrano nomen, unde facilis in Græciam traiectus. Ex eo cum Galli in Græciam aut ad Solymanum proficiscentes sæpe intercepti essent, Rex eum locum occuparat, nec Cæsariani recipiendi illius tum consilium abiecerant. Maranum uero receptum est à Gallis hoc pacto circa annum M. D. XLII. Bertrandus Sacchias Vdinus, familiaris ita erat ei qui Ferdinandi Romanorum Regis nomine præerat Marano loco munitissimo, nihil ut esset eorum familiaritate coniunctius: is ex ea familiaritate illius mores existimans, occasionem quærebat, qua in ditionem Regis redacto Marano, gratiam ab eo iniret. Confert ea de re cum legato Gallico apud Venetos Ioanne Monluco homine cùm ingenio, tum etiam eruditione excellenti. Is stimulat hominē ad patrandum facinus: præmia quæ à Rege maneant, ostendit. Accersiit Bertrandus in partem consiliorum Turchetũ Bersanum: sciebat is opus esse Marano frumento. Confingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumento onustas eò uelle inferre: hortatur præfectus id faciat. Parantur naues onustæ frumento in speciem, latitantibus interea armatis. Et iam progressi erant aliquantulum, dum quosdam pœnitere cœpit conatus audacissimi, nisi hi fuissent cõfirmati, & accensi præmiis à Ioanne Guercio Istro. Iam adsunt naues proximæ, nunciat Bertrandus adesse frumentum. Dum intromittendo eo, porta aperitur, prosiliunt armati, Galliæq; nomine acclamato, multis cæsis, multis captis, præfectóque abducto, loco potiuntur. Sed qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuaban-

tur:simul uicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin & Turchetus conspirationis particeps, cum Demetrio Græco, Baptista Salo & Montano consilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est Gallis locum eripere. Nam Sineo opem ferente & legato Regio, uani eius fuere conatus. Interea dū è Marano egreditur Bertrandus, porta illi occlusa est à Turcheto, eo nomine quasi cum Cæsarianis noua iniret consilia. Ferunt pilis plumbeis fistula ferrea emißis, eum impetitum uitasse periculum fuga. Is Venetias ad Regios profectus, humanißime exceptus est. Cum Torreus instaret Gallicis, qui Marano præerant, legatus Regius egit cum Scipione Constantio, uti industrij homines mitterentur expensis Regiis ad Maranum. Delecti sunt Syluester Ronigus & Pamphilus Curinaldus. Sed iactati maris tempestate cum essent, noua eis ineunda fuere consilia. Tandem industria legati & Antonij Pontiorum Reguli, & Eschenai cui Vanleo cognomen, qui per ditionem Ferrariensis collectos milites eò misere, Torrei conatus uani fuere, introductis militibus & commeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxiliis, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum strenue quidem & diligenter, sed animosius quàm cautius ex insidiis prosiliens cædem edidit, Gallicorū glande ferrea ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & commeatu & propugnaculis, ut instrueretur Maranum effecere, eóque Regis nomine Raymondus profectus est, & ad componendas discordias inter Bertrandum & Turchetum. Accersitus est Turchetus à Regio legato, eiúsque hortatu alteri alter conciliatus est, tametsi uterque iactitaret haud immemorem se amico conciliato,

haudquaquam per omnia fidendum. Rex *postea* Maranum Petro Strozio *donauit: is id uendidit* Venetis, Rege nō *ignorante, triginta millia nummûm aureorum, qui ducatorum nomine uulgo notiores sunt: sed & quinque millia pro machinis à* Venetis *tradita.* Rex Ferdinandus *in* Cæsaris *gratiam aut suam utilitatem, terra marique eum locum oppugnare cœpit.* Monlucus *qui apud* Venetos Regis *nomine legatus erat, à* Venetis *id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu subsidium obsessis mitteret.* Naues *duæ commeatu onustæ in eum locum introductæ propugnaculum, quod sibi hostes circa uicinam insulam constituerant, direptum, soluta obsidio.* Cæsariani *media hyeme duce* Gulielmo Fustembergo, Arelonum & Montem Ioannis *diripuere.* Luxemburgum *ita obsedere, ut periculum esset, ne ui aut commeatus inopia* Galli *facerent deditionem:* Longouallius *urbi præerat. Celeriter contractis copiis (quibus præfuere* Ioannes Melphitanus *princeps, &* Claudius Dampetrus*) eò concursum est. Commeatus affatim in urbem introductus.* Fustembergus *cum suorum copiis cedere coactus.* Pauci Moratorum, *cum iam* Fustembergus *in tutiora loca se recepisset, necati: alio tempore* Petrus Strozius *eandem urbem seruauit commeatu immisso, erogatáq; propria pecunia in stipendia militum.* Natus *circa hæc tempora filius* Henrico Delphino, *cùm* Catharina Medicea *magni ingenij, magnæ uirtutis fœmina, eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreasset.* Ea *nata patre* Laurentio Medice *& matre* Galla, *nobilißima orta* Bononiensi *familia, consanguinitate proxima* Regiæ *familiæ.* Mater *illi extincta unà cum patre* Laurentio. Ante *finem anni uertentis, extremo spiritu exanguis & confecta, filiolam hanc peperit.* Ita *uisum superis, seruaretur ea ad* Franciæ *nobilißimam sobolem propagandam.* Nato *filio*

patres lustrici adhibiti Rex *ipse,* Carolus Aureliorum Dux *& Margareta,* Regij *liberi. Parte alia cum* Daualus *instructo exercitu, nullis imbribus deterritus, media hyeme* Susam *aliáque loca occuparet, instaret iam* Taurino Rex *etiã collectis copiis, quibus* Frãciscum Borbonium Anguianum *præfecit, eò misit, qui* Sabaudianos *mox &* Cæsarianos *extortis his oppidulis quæ receperant, ad sua reuocauit.* Et *sæpe temporum iniuria minus utrisque licuit totis copiis pugnare: munitæ utrinque arces.* A *nihil quidem deliberatius fuit* Cæsari *ineunte uere, quàm* Regnum Gallicum *modis omnibus subuertere.* Id *quò maturius perficeret,* Vastio *ingentes è* Germanis & Italis *adiunxit copias, uti primo quoque die* Taurino & Sabaudia *Gallos pelleret, in* Lugdunensem *etiam præfecturam inuasurus, si res feliciter succederet.* Ipse Cæsar *parte alia instructissimo exercitu* Galliã *inuaderet: parte alia* Henricus Britanniæ Rex, *post expugnata alia oppida sese* Cæsari *coniungeret ad* Suessiones: *ambo coniuncti* Lutetiam *expilarẽt, regnumque* Gallicum *partirentur.* Tantis Cæsaris *conatibus quò obuiam iretur, constituerat* Rex *triplici instructo exercitu utrisque occurrere.* Nec *tamen id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus instructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd satius esse putarunt, urbibus oppidisque munitis tantas hostium distrahi copias.* Cum *tamen instaret* Daualus, *circa* Taurinos Borbonio Anguiano *raptim instructis copiis ei fuit occurrendum: & si altero, cóque iusto exercitu, occursum itidẽ fuisset* Anglis, *minus fortè eò peruenisset belli alea quò peruenit.* Sed *cum illis numerosæ essent copiæ, reliquum fuit in urbium oppidorumque munitione spẽ reponere.* Illæ *quoque ingẽtes & instructissimæ copiæ, quæ circa* Iallonum *ut* Cæsari *occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ sunt.* Instabat *iam sacer ille dies excitati*

à mortuis CHRISTI OPTIMI MAXIMI, *cum Anguianus Carignanum oppidũ à Cæsarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuersaretur certior factus est adesse Cæsarianos cum Daualo. Erant in Cæsaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Cæsar recentes Daualo miserat, duo millia ueteranorum Hispanorum, septem Italorum millia: mille ducenti equites leuis armaturæ. Anguianus suas quoque mouere cœpit copias, ut Cæsarianis pugnandi potestatem faceret. Erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum, sed lectißimorum & ueteranorum, duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes disposita fuerat. Itali & Heluetij proceres pugnandum non esse putabant. Gallici contrà: hique mouebantur & rerum omnium inopia & oratione Regis, qui denunciarat si redirent in Galliam, futurum uti omnes pro hostibus haberet. Deliberatum est an eo die fieret hosti pugnandi copia. Aderant in cõsilio Boutierius, Teus, Paulus Thermus, Dossunus, Langeius, Santalus, Drosius, Biragus, Escartius, Dãpetrus, Iammus Sanctoiulianus. Statutũ est eo die educendos tantùm equites, uti experirẽtur ecquid animi hostes ad prælium afferrent. Educti equites Cæsarianos offenderunt circa locum Syrezollas nomine. Iam instabant præcursores. Reliqui ita utrinque congredi cœperunt, ut pœniteret Anguianum quòd non omne robur exercitus eduxisset: sed hostes constituti locis infimis minus commode uidebant quales essent Gallicæ copiæ. Ita eo die post uaria equitum certamina, in castra reditum est. In sequentem diem parata omnia utrinque totis castris, uelut ad certum certamen. Primo diluculo instructa acies Gallica. Prima acies commissa Boutierio cum equitibus, & Thermo cum ducentis equitibus leuis armaturæ, Mauro Monaldo cum ducentis aliis*

 equitibus.

equitibus. Ioanni Teo *attributi pedites Gallici. Ipse* An*guianus mediæ aciei præerat, comitatus* Galioto Ienolaco, *quem* Dacierium *uocabant:*Crussolo, Ossuno, Montreuillo, *equitibus ducentis leuis armaturæ,* Heluetiis *ad quatuor hominum millia, unà cum machinis septem bellicis eximiæ magnitudinis.* Extrema *acies cōmissa* Claudio Dāpetro *&* Carolo Drotio, *adiunctis etiam* Italis *&* Gruerien*sibus (hi sunt fœderati* Gallo *non longe à* Geneuatibus *&* Heluetiis *distantes, quos alij* Veratris *&* Rhetis *adscribunt) nec hostes detrectauere certamen, maiore ordine progressi.* Certare *cœpere utrinque equites uariis excursionibus æquo certamine.* Sed *dum emissæ è* Gallis *machinæ terrerent hostes, iubet* Daualus Germanicas *copias, ex quibus robur exercitus constabat, in* Gallos *progredi.* Illi *strenue mandata curantes summo impetu in* Gallos *inuecti sunt, cæsis æquis & machinarum ductoribus: puluerem quoque machinarium incendēre.* Itali *&* Gruerienses, *ubi machinas uidēt direptas, fuga sibi consulere coacti sunt: ut iam de toto prælij exitu omnes dubitarent.* Id Boutierius *& alij intuiti, primæ aciei robur cum robore mediæ aciei miscentes, magno impetu in* Germanos *feruntur.* Constabant Germanorum *primæ copiæ ex hastatis:* Gallicæ *etiam ex hastatis, iunctis his qui in leuioribus tormentis emittendis periti habebantur: hi in* Germanos *proruentes, tres eorū gradus prorupere & dissipauere.* Ita *equites* Gallici *à latere progressi, magnam eorū stragem edidere.* Simul Heluetij *eo robore inuecti sunt, perturbatisque institere, ut post unā aut alteram horam omnes dissiparentur.* Anguianus *incautius in hostes progressus, cedere coactus est: nactus autem equites* Cæsarianos *fuga sibi consulentes, & uicinum nemus occupare parantes, celeriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eo concidit.* Sunt *qui putent* Boutieriū, *cum se mediū inter* Hispanos

& Italos qui Cæsarianis militabant opposuisset, Italósque eo pacto pugna cohibuisset, multum momenti ad uictoriam attulisse, Hispanos à prima acie in extremam trāsiisse, cum tamen se existimarent ueteranis Gallis occursuros, Boutierij & aliorum prudentia ita eis occursum, ut parata omnia inuenirent. Et sane constat peditum Gallicorum uirtutem eo die magnopere cognitam. Ex Gallicis equitibus multos cæsis æquis, strenuè peditum munere functos: inter quos numerantur Boniuetij tres fratres: horum maiorem natu, specimen fortitudinis eximiæ, reliquósque præbuisse constat. Sed & Italos & reliquos qui iam fugam captarāt, redintegrata pugna ad pugnam rediisse. Sed & longis Germanorum hastis ita obuiam itum est, ut & breuioribus hastis & gladiis accincti Galli primos eorum ordines dissiparent. Constat & Daualum, Vastium, Cæsarem Neapolitanum, & Guoetum, cum nihil tentatis rebus omnibus haberent in quo acquiescerent, suorum uiribus diffisos in fugam aper tam effusos. Cæsa hostium septem millia, capta duo millia: desiderati quoque multi ex Gallicis equitibus, & peditum ductoribus. In iis Molla, qui eo die splendidis armis ornatus, magnam stragem edebat hostium, uicissim ab eis impetitus acriter, cum pro Teo eum haberēt, qui eo die parum splendidè instructus in pugnam prodiit, his usus armis quæ uelati nigrum colorem referrent, cum suum unius caput peti haud ignoraret. Fuit is Molla ex uicinis locis eius præfecturæ Gallicæ quæ uetus prouinciæ nomen retinet. In primo ipso agmine & ordine præfecti ipsi. Horum uicarij, signiferi, & qui recentes ex aula primi nominis uenerant, fortissimi quique & magni nominis collocati. Sanctoiulianus & Fourlius Heluetiis præerant. Dum à suis reuocatus redit Anguianus, Feruascus primus in Hispanos inuectus est, qui sese proripiebant in cœnobium quod Casenouum

 uocatur.

uocatur. Itali *&* qui *Cæsaris, &* qui Gallorum *stipendia secuti erant, effusæ fugæ se dedere, hostes in* Astam *fugientes à* Cisternensibus *direpti.* Cæsus *est eo prælio* Moncaldus *ex* Armeniacorum *nobilitate,* Paßinus*,* Descrotius*,* Chemantius*,* Doynus*,* Monsalleus *signifer alæ* Crussolli. Galiotus Dacierius *acriter uulneratus est.* Nam *cum in peditatũ hostium satis leuiter armatus proruisset, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, hastis impetitus corruit, & post aliquot dies desideratus est.* Adrianus *quoque* Lustracus*, quem* Mottedantium *uocabant, inter saucios pro mortuo relictus postea conualuit: sed ita ut resideret semper uis uulnerum.* Plusquam *octingenti equites* Gallici *desiderati: in quibus multi ex prætoria cohorte* Anguiani. Vastius *&* Cæsar Neapolitanus *altius in montes uicinos fugientes non sequentibus* Gallis*, suorum parte amissa, & à uicinis intercepta,* Astam *peruenere.* Thermus *dum effusius quàm decet,* Vastium *sequitur, saucio equo ipse captus est.* Anguianus *ad* Carignanum *progressus, opere munitißimum totum locum exercitu circunuenit.* Et *quando parta uictoria interceperat ingentes commeatus, quos* Daualus *in eum inferre uolebat; dat operam ne parte ulla cõmeatus inferatur.* Præerat Carignano Pirrus Columna, *quorum maiores* Cæsaris *ditioni plurimum addiderant.* Is *etsi consumpto omni commeatu, tres tamen menses ea usus est abstinentia.* Ad *extremum per multos dies ea usus patientia in fame toleranda, ut* Anguianus *multis diebus, & laboribus consumptis, anxius dubitarit omitteret ne oppugnationem, quando frustra hactenus esset: an expectaret donec hostes compulsi fame, deditionem facerent.* Per *multos dies fame tolerata, cum etiam frustra locus moriturus qui asseruarent, in* Gallorum *esset uenturus potestatem, deditio facta est his legibus,* Vti *abiret* Pirrus Columna *cum*

suis, sex complicatis uexillis, nec tympana pulsarētur donec ipsi Padum pertransiissent: nec ullus ex toto eo numero ante quinque menses in Regem arma ferret. Ita Carignanum in Gallorum uenit potestatem: quem locum Daualus uelut propugnaculum munitißimum futurum, in Gallos maximis impensis munierat. Interea Strozius & Petilianus, & Palauicinus, qui è Mirandula contractas turmas aliquot ad Anguianum ducebant, intercepti, à Vastio dißipati sunt. Sed mißis ab Anguiano mox rei militaris peritis hominibus, benigne curati, & recreati in castra perueniunt. Addūt alij cum Daualo congressos, cùm modo uictorem se putarent Daualo intercepto, modò equitum paucitate uictos, Daualum ipsum ad Mediolanensem principatum tuendū reuocatum. Quo factum est ut Anguianus Monferratensis principatus, Tei maxime usus industria, etsi nullas bellicas machinas aduexisset, oppida aliquot arcésque oppugnaret, & reciperet: & nisi ueteranis ad Regem mißis ad Iallonū castra collocantem impeditus fuisset, tentaturus esset Mediolanum. Sedebat Anguianus castráque locarat non longè à Carignano, eo loco quem incolæ Poyrinum uocant: ubi tumultus ortus inter Heluetios & Italos, quæ fuit causa ut Italos unà cum Ossuno ad alia loca tutanda Anguianus remitteret. Ipse cum robore exercitus ad Querſiū peruenit: ubi obuiis & prodeuntibus hostibus leuiter certatū, donec hi in urbem sunt reuocati. Ab oppidanis interea in Gallos multæ emissæ machinæ. Vnde Galli in uicinum fanum se recipiunt. Id ut expugnarent hostes, urbe egreßi sunt, Gallis iam dilapsis. Teus tamen cum Gallicis copiis expugnauit Sandanium, ægrè id ferente Vastio. At Cæsar collectis plusquam octoginta hominum millibus, partem copiarum misit ad Luxemburgum oppugnandum. Præerat Franciscus Taugius Luxemburgo, atque is quidē uel quod desperaret

auxilia, aliis bellis implicato Rege: uel quòd locum uastum multis incursionibus patere uideret, suis fame iam laborãtibus, deditionem fecit. Vbi plusquam quadraginta machinæ bellicæ ingentes ab hoste receptæ sunt. Franci iactitabãt commeatus inopia deditionem factam, pecunia Regia à Regiis quibusdam præfectis auersa, aut ab aliis. Inde Cæsar diu circa Metensium fines uersatus, infesto exercitu in Commarsium progreditur: oppidulum erat ab ipsismet Gallis incensum: arcem aiebant munitam à Carbone Italo, & Ransa campano: sed admotis machinis ui expugnatam arcem. Carbo & Itali qui in præsidio erant, necati: namque ei infensus erat Cæsar, quòd Stenai muniendi Regi author fuisset. Inde Lignium (id alij Ligniacum uocant) admotæ copiæ. Eò Rex ubi ea uia grassari uidet Cæsarianos, miserat Eschenaium: simul Brienneus Comes & Roscidus fratres, Luxemburgorum auitum cognomẽ retinentes, qui Ligniaci domini erant, in urbem peruenerant, post arcis aliquot dierum oppugnationem, Cæsariani loco potiti sunt. Vulgo ita iactitatum, cùm una parte alij arcem tuerentur, alia ab his intromissos Cæsarianos: ut tota Gallia Briẽneus & Roscidus & Eschenaius falsò pro transfugis habiti sint. Alij ui putant receptum locum, quem in conualle montibus undique interclusum facile expugnari potuisse: captiuos eos abductos, nec nisi pretio ingenti recepto dimissos. Et sane illi restituti sunt, culpa in alios translata. Mox ad Sanctodiserium properatum est. Vrbi præerant Landa & Sancerrius. Cæsariani in celeritate omnem spem reponẽtes, magno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi deposcẽte, urbem circumstant: summa alacritate mœnia inuadunt. Contrà ea Galli globis depellere irruentes, proximos necare, murum tentantes aliò deuoluere. Ferdinandus Gonzaga cũ acerrime rem geri à Burgundionibus uideret, Gulielmu[m]

Fustembergum cum Germanorum cohortibus mittit, uti recentes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in confertißimos irruens, picem sulphure tædáque mixtam emittens, multis necatis ab oppugnatione hostes submouit, functus eo die fortis uiri munere. Gonzaga dum animaduertit, nisi expugnetur oppidum, multum apud exteros de Cæsaris magnitudine detractum iri, qui cum tanto exercitu hæsisset ad oppidulum nunquam antea munitum, tertiam parat oppugnationem, hinc Hispano, hinc Germano, hinc Burgundione milite fretus. Sed cum Galli magno impetu hostes excepissent, cum fossas ita uirgultorum fascibus, pice, sulphure, tæda, ignéque ardenti complanassent, ut illi dolum non metuerent, summa ui irruentibus hostibus, factum est ut multi in fossas irruẽtes misere armati perusti sint: multi priorum calamitatis admoniti cesserint, irritáque omnis ea oppugnatio fuerit, Renato Aurengio pila ferrea icto & necato, cuius mortem acerbißime uisus est ferre Cæsar. Eam oppugnationem dum adornant Cæsariani & Landa, qui toto die noctéque insomnis manserat excitatus arma induit, machina temerè ab hoste emissa in faciem ictu cadente necatus est. Quo fit ut ad Ludouicum Sancerrium huius oppugnationis gloriam referant: qui & tota ea oppugnatione strenui ducis munere functus sit, ut retrocedere Cæsariani coacti sint: interea tamen diligenter curantes ne quid usquam commeatus in oppidum inferretur. Narrant Sancerrium, dum Cæsariani omnibus uiribus parant irruere in oppidum, delectos milites glandibus plũbeis emittendis aptißimos, ducentos delegisse. Hi in propugnaculum planum, quod alij Ienographum uocant, certo numero conscendentes glandibus emißis uarie Cæsarianos occurrentes fatigabant: his alij integri atque alij succedẽtes, dum identidem multos ex hostibus uulnerant, emittendi

 in hostes

in hostes finem nullum fecerunt, donec Cæsariani mediocribus machinis admotis, multis prius tamen desideratis, eos arcuere. Huius *propugnaculi altera pars demißior erat, atque ita depressa, ut hostium conspectui haud esset obnoxia: ita qui integri succedebant eo loco oneratis leuioribus tormentis, in alteram celeriter transibant.* Existimabat Rex *eo loco implicitum* Cæsarem *satis esse: at mox post paucos dies sulphurei pulueris inopia audiit aut deditionem faciendam, aut eò iustum exercitum mittendum.* Sensit Gonzaga *qua parte laborarent oppidani.* Itaque *dum acrius urbem oppugnatũ uenit, pactus est cum* Sancerrio, Eschenaio *&* Hieronymo Marmo *intercedentibus, nisi intra diẽ octauum copiæ à* Rege *uenissent, quæ Cæsarianos cogerent quatuor milliaria retro cedere, ut* Galli *urbem dederent, unà cum machinis, exceptis duabus, totóque cõmeatu.* Interea *maneret unus è Cæsarianis cum* Sancerrio, *qui caueret ne quid à* Gallis *annonæ corrumperetur:* Galli *instructo exercitu, tubis occinentibus, cum omni ea supellectile quæ equo uehi posset, abirent, & perducerentur in tuta loca.* Obsides *darentur sex è nobilitate* Gallica: *hæ conditiones referrentur ad* Regem. Rex *ægre audiit eas conditiones: certior tamen factus periculum esse ne his spretis duriores ferrentur, his subscripsit: ita decimo septimo die* Augusti *è* Sancto-*diserio abut* Sancerrius *instructa acie: captiui utrinque ut & conuenerat, redditi.* Sancerrium *multi uolunt uiri strenui munere, si quis unquam, in urbe tuenda functum, at commeatus sulphureique pulueris inopia coactum, deditionem fecisse.* Ferdinandus *admonitus* Vitriaco Carolum Brissacum Cosseium *cum alis aliquot equitum, minus hostilem impetum uerentem desidere, nocte intẽpesta delecto ex exercitu fortißimo quoque eò adcurrit: nactus* Brissacum *cum suis imparatum, in eos irruit.* Cum *esset ad arma con-*

clamatum, & multi ex Gallis cæsi, periculum etiam ne Brissacus caperetur, Galli loco cesserunt. Ibi enituit uirtus Raffini Potoni, quem pater iampridem curarat sacris addici: is multis cæsis, cum essent Galli numero superiores, erat author uti uia alia recipienti se Ferdinando occurreretur: sed perturbatis omnium animis de salute tantum cogitatum. Ferdinandus oppido incenso & expilato eo suos refecit. Hæc quidem passim scripta & iactata de Vitriaco: cæterum qui ipsi non solum interfuere, sed & quadam ex parte præfuere, narrant Brissacum non eo locum eum tuendum suscepisse, ut obsidionem toleraret, aut uim hostium, potius ex loci opportunitate infesta omnia Cæsarianis redderet. Cum est ad arma conclamatum, admonitum Brissacum, satius esse loco cedere. Illum autem suos in armis expeditos uoluisse uim hostium depellere, cum non putaret Cæsarianos cum prima integra acie adesse: At Italos minus illius mandato paruisse, seséque proripuisse, ponte etiam effracto, ut sequēdi hostis finem faceret. Quin iubenti Brissaco loco ne se mouerent, pilas uoluisse non secus atque in hostes: Gallos non ausos imperia illius negligere. Venisse mox Cæsarianos, qui fugientes Italos frustra secuti cum essent, in Gallos proruêre. Ibi acriter à Brissaco, & suis dimicatum. At ubi uidet obrui se numero, inde sese proripuisse, sequentibúsque Cæsarianis in eos irruisse: captiuos etiam abduxisse. Hostes equitatu dissipato, aduenienteGermanico peditatu, facilè pedites Gallicos intercepisse, multis prius necatis. Raffinum tametsi equo admisso, mixtus equitibus Gallicis, strenui equitis operas præstitisset, quia tamen peditibus præpositus fuisset, nihil extra militarem disciplinam id fecisse: quem tamen alij non nisi accisis rebus excessisse uolunt. Pedites Gallicos qui in templum uicinum confugerant, aduenientibus Germanis necatos, captiuis pluribus ab hoste quoq;

abductis: in quos hostes parũ memores casuum humanorũ, insolenter debacchati fuissent, ni præfectorũ imperio prohibiti fuissẽt. Interea Cæsar copias nõ lõge à Chalonio (quod & alij Cauillunum uocant, alij Cathalanum) collocat circa fanum Virginis, cui à Spina nomen inditum est. Franciscus Neuersius ad eam urbem missus fuerat cum ualido præsidio. Intromissæ etiam hæ alæ equitum, quæ Ioachimo Chabaneo Curtono attributæ erant. Curtonus cum suis ex urbe progressus, uariè Cæsarianos infestabat, atque ita ut si quodam die frequentiores ex urbe prodiissent, male res Cæsari fuisset successura. Proruentibus undique hostibus in urbem quidem rediit, uti accisis suis copiis, ita Cæsarianis illius animum mirantibus: quos & ille perpetuis incursionibus, ne locum excelsum uicinum urbi occuparent, acerrime urgebat. Cæsar hæc intuitus, simul auidus Lutetiæ diripiendæ, Cauilluno relicto, circa urbem progressus est. Hunc secuti Gallici equites extremum agmen lacessentes, ubi multi utrinque desiderati. Præcipue uerò Cæsariani pugnam simulantes, emissa breui machina, cui pistoleo nomen, plerosque cædebant, inde mox sese proripientes. Ibi Franciscus desideratus Lascous, cui Sauinaco cognomen, è Fano Emilij oppido uicino Liburnensibus Aquitanus, & prius Bordesius ex Bourdiloni familia, & antea quoque Escartius uulneratus. Rex ubi uidet eò uentum, uti aut Lutetia relinquenda, aut retinenda armis esset, necessariò copias ad Iallonum cõtrahit: eò mittit Henricum & Carolum liberos cum Claudio Ennebaldo. Simul adfuerunt equites Gallici & pedites, & Heluetij pedites ad uiginti hominum millia. Totus exercitus octoginta millium hominum fuisse dicitur. Eò cõfluxerũt ueterani è Taurino ab Anguiano missi, & qui obuiam Anglo parte alia ierant. Angebatur Cæsar Matronæ impedimento: nanque uadi tentandi, qua parte traducerẽ-

tur copiæ, pauci gnari erant. Gulielmus Fustembergus *pri ma uigilia suos ex uico educens, solus cum molitore uicino, aut rustico quodam homine quem excitarat, dicitur uadum pertentasse.* Dum *minus res succedit, aiũt ab his militibus, qui circa ea loca ex* Ennebaldi *turmis præsidio locati erãt, excubias agentibus, suomet indicio proditum & captum.* Nam *cum rogaretur cuias esset, qui ex radiis lunæ, insigne* Ennebaldi, *quod milites gestare soliti erant, pro insigni eodem quo* Cæsariani *utuntur acciperet, professus est uelut indignans se* Gulielmum *esse* Fustembergum. Illi *quasi ei gratulantes captum hominem, & deorum hominúmque fidem implorantem, ad* Delphinum *perducunt.* Alij *solum dum uadum pertentat, suamet uoce agnitum aiunt, dum tesseræ militaris se ignarum ostendit.* Is *ad* Delphinum *perductus, constanter asseuerabat futurum, ut eodem die* Cæsar *in* Gallos *irrueret: & erat uerisimile, si is uti constituerat,* Germanorum *turmas uado eduxisset, futurum uti parte una ille, alia* Cæsar *in* Gallicas *copias irruerent: totóque eodem die uisæ sunt* Cæsaris *copiæ, quasi pugnandi potestatem* Gallis *facere uellent.* Cæsar *interea cum per plures dies castra uno & eodem loco fixisset, &* Galli *ad* Iallonum *stantes ignorarent quid moliretur, misit interea* Delphinus *delectos ex suis impigros homines, & in his* Ioannem Sanctiasterium, & Sanctimartino Linensi *cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quæ attributæ fuerant* Escartio, *tum ex uulnere ægro) uti iter illius explorarent.* Illi *tota nocte profecti, obuios habuere* Cæsaris *exploratores, simul & ualidas copias.* Sed *dum maiorem numerũ suspicantur, pugna abstinuerunt, atque explorantes quo essent statu res* Cæsaris, *abeuntem nacti sunt, at ita abeuntẽ uti castra eodem statu manerent: non tentoria euersa, non carri abducti: arma etiam etsi igne corrupta, relicta.* Conie-

ctura augurabantur Galli, aut dolo ita instructa castra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli, imponeretur: aut ita consilia instituta Cæsaris, ut aut ad Rhemos, aut Parisienses oppugnandos, relictis aliis rebus omnibus, contẽderet. At Delphinus, ut erat magno fortique animo, totæq; ipsæ Gallicæ copiæ, simul Heluetij studio ardebant pugnæ cum Cæsarianis conserendæ. Rex tamen literis ad Delphinum scriptis disertè imperabat: ne ad belli aleam perduceret summam rerum, suam quoque rem agi, ad quem Regnũ mox sit peruenturũ. Cæsare deuicto superesse integras Anglorum copias. Cæsarem Lutetiam contendentem ipse tantum anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupisorius è Maseriis in castra ueniens, à Cæsarianis captus est, magno omnium dolore. Matrona fluit è uicina Campania in Briã, dum fluit: est pratum ingens ex Chalonio usque ad castrum Tierrium (quod & castrum Theodorici uocant) atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Esparnayum: hac Galli ordine militari incedebant, illac Cæsariani. Matrona ipsa uelut curriculum inter tantas erat copias, & raræ utrinque fiebant excursiones, nisi si qui leuioribus machinis emissis progredientes, mox ad suos se recipiebãt. Veriti Galli ne Esparnayum urbem omnibus rebus instructã hostes occuparent, præmonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. Illi ad castrum Tierrium contenderunt. Quod cum Galli ob breuitatem temporis munire non possent, à Cæsarianis direptum fuit. Inde usque ad Meldenses excursiones fiebant ab hostibus quotidianæ. Suessiones quoque interea direpti. Contendebat Cæsar Lutetiam: anteuertebat iter atque obseruabat Delphinus. Parisienses quasi urbe iam capta, solum uertere, supellectilẽ omnem bonáque auehere: mulieres, adolescentes, artifices, quà cuiq; uisum, se recipere: itinera omnia uehiculis onusta.

Et iam pestis grassari incipiebat in oppidanos: iam grassatores circa itinera nihil intactum relinquebant, plena omnia tumultus, qua uia Aurelia, qua maritimo cursu quo Rothomagum ibatur: nec sulphureo ullo apparatu arces erant instructæ, nisi eo quē in ipso belli procinctu ex Aquitania aduehebat Renatus Sanctomorius: in quo excipiendo multi, dum ratibus incautius se effundunt, præcipitati. Huius appulsu Rex fiduciam prælij ostentare uisus. Paulo antea Delphini filius, eductus è saltu Vicenensi, donaria diuûm ex æde Dionysiana, ex sacro Lutetiæ sacello etiam translata. Omnino nihil uisum unquam perturbatius. Eò Rex, misso prius Ioanne Melodunensi Cardinale, & cum is parum esset plebi gratus, Claudio Lotharingo Guysiano, ciues ad officium reuocabat: & circa Mommartrensem locum satis excultum, ea iam opera instituebat, ut Cæsarianus occurreret. Ipse etiam Lutetiam contendens, plebem cõsolatus est. Muniebat urbem, uti cum instructo alio exercitu, cui liberi eius præerant, simul Cæsari obuiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Cosmano Hispano, uno è sodalium Dominicanorum cœtu, utrinque in castra uicina cursitante. Hunc Gallici scriptores putant in eam rem à Ferdinando Vngariæ Rege delegatum, alij à nepte Cæsaris, quæ Lotharingiæ principi nupserat, simul ab aulicis aliquot potentioribus inscio Rege missum, pacis putant authorem fuisse. Illum Galli pugnæ auidi, ægrè cursitatem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuisset: qui & ipse cum Francisco Errautio Chemantio, iurispræfecti locum tenente, in castra hostium uenit. Tandémque inita est pax his conditionibus quæ diu latuerũt, donec Cæsar eas uoluit à senatibus Gallicis omnibus cõfirmari: inter cætera adiectum, nuberet Carolus Aureliorum Dux, aut nepti Cæsaris filiæ Ferdinandi, aut filiæ

Cæsaris, idque Cæsaris arbitrio. Esset in potestatem Cæsaris si filiam accepisset, Flandriam, & è Burgūdiæ domo quædam alia loca ei daret. Si neptem accepisset, Mediolanum sibi haberet, retentis arcibus Mediolanensi & Cremonensi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Mommelaino & Pignerolo, quæ retinere posset donec integra Mediolani possessio ad filium peruenisset. Extremò hoc bello utrinque captæ arces oppidáque redderentur, captiui utrinque liberarentur. Carolus Nullius libellorū magister, uocatus ad fœdera sancienda ab Ennebaldo, dissentientem Cosmanum quibusdam in rebus acerbissimis uerbis fregit. Nimis iracundè hoc quidem & ualde acriter. Sūt
» autem hæc fœderi adiecta. Pax æterna inter Cæsarem, Cæ-
» sarianos, & Regem Franciæ, ac Regios esto. Qui sub eorū
» imperio sunt, liberè simul negotiantor. Quæ & à Cæsare
» & Rege occupata sunt, post ad Niceam pactas inducias,
» utrinque restituunto. Sui eodem iure utuntor, siue ea occu-
» pata sint cis alpes, siue trans alpes: loca occupata, arces, op-
» pida, quo nunc sunt statu, uterque reddito. Machinas ne
» abducito. Annonam recipito. Darscotho Duci saluum suum
» ius maneto hisce in rebus quas repetit ad Lignium: ut ei ius
» ex bono & æquo dicatur Rex iubeto. Vergiis hisce in rebus
» quas repetunt ad Sanctodisierum idem ius maneto. Sabau-
» diano & suis, quæ post inducias easdem ablata sunt, eodem
» statu quo nunc sunt restituito. Viduæ Monferrati, Ducique
» Mantuano quæ post easdem inducias erepta sunt reddito,
» eáque omnia bona fide Rex curato: Stenaium Rex Lotha-
» ringo Duci eo onere clientelæ, quo pater possidebat, restitui-
» to. Si quid illi offenderint in iura clientelæ, de eo statuendi
» ius Cæsari esto. Rex munitiones si uolet demolitor, redigito
» tamen eo statu quo erant ante pactiones de eo initas cum
» Duce Lotharingo. Rex iura omnia prærogatiuásque, quas

„ *habet in cœnobio dominióque Goscensi à se abdicato.* Vt *his*
„ *pareat,* Rex Cardinalem Melodunensem, Ducem Guysianum, Comitem Lauallum, Hunaudaium *obsides dato.* Ob-
„ *sidibus receptis Cæsar mox quæ ab eo restituenda sunt, re-*
„ *stitui iubeto.* Comitatus *Carolosius uti à Cæsare possideba-*
„ *tur ante bellum affectum, Cæsaris esto.* Dabit uero operam
„ Rex *in communi hoste & fraudando & fatigando.* Iura
„ *omnia actionésque, si quas habet hisce in rebus quæ à Cæ-*
„ *sare Cæsaris ue nomine possidentur, nominatim uerò in re-*
„ *gno* Terraconensium *&* Neapolitanorum, *pensiones, reli-*
„ *quiás ue eo nomine si quas debitas contendit, quocunque*
„ *hæc titulo quibuscunque pactionibus debeantur, à se abdi-*
„ *cato.* Rex *Cæsari quæcunque obsequia debita, iurá ue pa-*
„ *trocinij, professiones, iusiurandum fidei, omnéque supremū*
„ *dominium, fines summæ ditionis, potestatem summæ &*
„ *ultimæ cognitionis, quam olim exercuit in iudiciis, imperiū*
„ *summum, & quæcunque iura supremi imperij, quæ olim*
„ *exercuit in* Flandros, *Cæsari suísque reddito.* Idem *in* Insula
„ Donaya *&* Orcheio *statuito.* Hæc *Cæsar coniuncta* Flan-
„ *driæ possideto.* Cōtractus *pactionés ue circa ea aliter initæ,*
„ *irritæ esto.* Rex *quicquid ei iuris competit, ratione* Tornaci
„ *&* Tornacēsis *ditionis,* Motaignij, Fani Amādi, *siue id alio*
„ *iure supremo, siue his uiribus quæ* Regalia *uocant compe-*
„ *tat, in Cæsarem transferto, siue id competat in locis pro-*
„ *phanis, uel sacris.* Hæc *coniuncta* Flandriæ, *Cæsar posside-*
„ *to.* Rex *Cæsari omnia iura, actiones, cognitiones summi im-*
„ *perij, quæ olim in* Atrebates *exercuit, donato.* Regia *quoque*
„ *iura, potestatem nominandi coaptandíque in locum uacui*
„ *sacerdotij* Pontificatúsque, *Cæsari dato.* Quæ *tamen loca sa-*
„ *cerdotiáue, sita sunt intra fines* Francici *imperij, ab hac ces-*
„ *sione excipito:* Qui *in Cæsaris ditione sunt eodē iure utūtor.*
„ Tarauanna Morinorū, *& quæ in regno* Francico *possidēt*

" Pontifices Cæsarianæ ditionis, Ligniū, Morducheliū, Bono-
" niensium uici, Alesteū, Fanum Michaelis, Heliū, Harguiū,
" Ameneū, Estrailliū, Morlesum, Sempium, Roquesum, Cle-
" cluium, Securū, Thillerondium, Neusuillū, Estresum, eodem
" quo prius iure Rex poßideto. Ea ab hac conuentione exci-
" piūtor. Qui in Cæsaris ad Arthesiū ditione sunt, liberi sunto
" dum negotiantur, exportántq; in Arthesium res in Frācia
" emptas à iure dominij, his portoriis quæ extraneis imperā-
" tur, siue exitu regni, siue aliter: modo tamē uectigaliū redē-
" ptoribus caueant, ad promissoré sque & conspōsores eo no-
" mine dent, eas se merces erogaturos apud Arthesios, idque
" bona fide. Rex si quid iuris in principatu Geldrēsi, & Zut-
" pheno obtendit, id Cæsari iure quo optimo tribuito. Cæsar
" quoque hisce in rebus quas Rex Franciæ poßidet, si quid
" iuris obtendit, hoc Regi cedito: nisi hisce in rebus quæ hisce
" conuentionibus excipiuntur. Perona, Mondiderium, Roya,
" Bononia, Guynæ, Ponthienum oppida, & dominia ad So-
" monam undique sita, eodem quo nunc iure Rex poßideto.
" Non tamen comprehenduntor hoc fœdere Tornehanum,
" Andrebusum, Brenedaum, & quæ aut nunc Cæsar poßi-
" det, aut ante initia huiusce belli poßidebat. Si quid coniun-
" ctum est Frācis sceptris, siue id lege Salica, seu alio iure, quā-
" tenus hoc fœdere id comprehensum, leges abrogantor. Qui
" sub Cæsaris imperio sunt, seu ad Luxemburgū, seu ad Lem-
" burgum, Arthesium, Hainaldum, Austrabanum, Namurū,
" siue apud Flandros, Burgundiones, Geldrenses, Iuptenses,
" Frisios, Vtricteos, Salanos, Maluos: ij licet in Francia nati
" non sunt, liberi parentibus succedunto hisce in rebus, quas
" in Francia poßidebant. Francis quoque idem ius succeden-
" di in rebus sitis in Cæsaris ditione esto. Si quid donatum
" est uel creditum utrinq;, ob fisco bona addicta, ratione belli
" nuper moti, id neque datum neque creditum uterq; habeto:

„ *neque eo nomine in posterum actionem dato. Si quid prærogatiuæ nomine olim tributum est Franciæ populo in Cæsaris oppidis, id illis seruato. Hæc fœdera à Delphino, conuentibus Francicis, curia Parisiensi, aliisque curiis, Rex cōfirmari iubeto: eiusceque rei ergo cognitori publico Rex mādatum mittito. Idque in libris actorum tabulisque curiæ præscribito. Eadem Cæsar apud supremos suos iudices peragito. Hæc uti fiant, Cæsar à se abdicato iura omnia, si quæ ei competunt in Burgundiæ eam partem, quam Rex possidet. Aussonum, Fanum Laurentij, Auxerrensis, Matisconū, Barium situm ad Sequanam: eáque ut rata habeat Philippus filius, facito. Quo uerò radices omnes discordiarū euellantur, diuturnáque pax sit, pactum esto matrimonium inter Carolum Aureliorum ducem, Regis filium, & Mariam Cæsaris filiam, aut filiam Ferdinandi Regis Romanorum: idque arbitrio Cæsaris. Eámque is deduci iubeto, & tradi intra quartum mensem, à die initi huiusce fœderis. Recipito autem in se, fidéque esse sua iubeto Cæsar, quicquid fratris nomine pollicetur. Quod attinet ad eius filiam, si nubat filia Cæsaris Aureliorum Duci, huic doti dicito Cæsar, datóq; matrimonij nomine, principatus Brabantium, Geldrensem, Luxemburgensem, Lemburgensem, Flandrensem, Hollandum, Zelandum, Haynaudum, Artensem, Namurum, Zutpensem, Frisium, Vtricheum, Vresillum, Groemuhemum, ac quæcunque alia hisce in locis possidet. Doti quoque dicito Comitatus Burgundiæ, Carolum & quæ his iuncta nexáue sunt, quibus illa suo iure propriáque authoritate utitor fruitor, iure quo optimo, eiúsque hæredes, si qui ex eo matrimonio nascantur. Post Cæsaris mortem, hæc ut rata habeat Philippus filius, Cæsar spondeto: ob eáque à conuentibus eiusce loci iusiurandum exhibere eis, eorúmque liberis, Cæsar iubeto: ac uterque ueteres patriæ prærogatiuas suis con-*

» *seruare iurato: Rectores quoque ipsi constituentur à Cæsare*
» *interea, eáque administrabunt quæ pertinēt ad ea loca, post*
» *initum matrimonium tali eis attributa mox potestate, quā*
» *è re patriæ ūsurus est futuram Cæsar. Hæc ut rata sint, Rex*
» *& suo, & Delphini, & Margaretæ filiæ nomine, remittito*
» *Cæsari omnia iura actionésque, quas obtendit sibi compe-*
» *tere in Mediolani receptionem, & Mediolanensem princi-*
» *patum. At si, quod Dij auertant, ea liberis nullis susceptis ex*
» *hoc matrimonio decedat, tunc Aurelius quæ hoc matrimo-*
» *nio tributa sunt, restituito: atque in hac specie redito Rex ad*
» *ea iura quæ sibi uult competere ratione repetendi Medio-*
» *lani. Cæsari quoque salua sua iura manento hisce in rebus,*
» *quæ ob imperij iura & alias conuentiones competere sibi*
» *uult. Tunc quoque ad ea iura redito Cæsar, quæ ratione Bur*
» *gundiæ ei competunt, & ad ea quæ ob Aussonam, Fanum*
» *Laurentij, Auxerrenses, Matisconenses, Barium, obtendit.*
» *Quòd si Cæsar secundo loco natam filiam Ferdinandi fra-*
» *tris, nuptum det Aurelio, tūc dato Aurelio Mediolanensem*
» *principatum: admittitóque eum Cæsar ut clientem, nomine*
» *eorum & masculorum filiorum: liberatórque tum Ferdi-*
» *nandus onere dotandæ filiæ. Idque matrimonium si dissol-*
» *uatur, maneto huic filiæ dos constituta centum millium nū-*
» *mûm aureorum. Ac si ea ante Aurelium decedat nullis su-*
» *sceptis liberis, aut quibus ille sit superstes, ea in specie pro-*
» *fessio fiet Mediolani principatus. Ergo, pro Aurelio & libe-*
» *ris masculis naturalibus & legitimis, quos poterit suscipere*
» *ex alio matrimonio, modò tamen cum bona uenia Cæsaris*
» *uxorem accipiat: atque ex ea familia quæ Cæsari, aut si is*
» *decesserit, Ferdinando, aut Philippo Cæsaris filio, nō ingra-*
» *ta sit, implebitur id matrimonium. Cum filia Cæsaris, si ita*
» *uisum sit, Cæsari intra quatuor alios menses, posteaquam*
» *uoluntatem suam Cæsar patefecerit: si filiam Ferdinandi*

» elegerit, impletor intra octauum mensem, postea quam ita
» Cæsar statuerit. Mediolanique imperium dator intra o-
» ctauum mensem post eam electionem. Quo uero tempore
» dabitur Aurelio Mediolanum, is constituito in arcibus &
» propugnaculis præfectos, & custodes non ingratos Cæsa-
» ri, & quorum fidem ipse suspectam non habeat: iique iusi-
» iurandum præstanto, quo fidem suam obstringent Cæsari.
» Huic potestas esto si uolet, & quoad uolet retinendarum
» arcium Mediolanensium & Cremonẽsium. Túncque red-
» ditis arcibus, reddito unà Rex Mommelianum & Pigne-
» rollum. Cum utrauis harum contrahat matrimonium Au-
» relius: quæ hisce in locis quæ doti dicta sunt, Cæsar dederit,
» erogarit, uterque seruato: æs alienum horum gratia contra-
» ctum dissoluito. Testamentum Philippi Cæsaris patris, &
» quæ Cæsar in pia legata erogarit, impleto. Si filia Cæsaris
» Aurelio nubat, habeto Aurelius Aureliorum, Boiorum, En-
» golismensium, Castri Heraldi principatum: utque ex his us-
» que ad centum millia libellarum annui reditus deductis
» impensis Aurelius percipiat, Rex curato. Ex his si tantum
» non possit exprimi Aurelio, his Alenconiorum principatum
» adiungito. Si liberos masculos Aurelius non susceperit, filia-
» bus (idque unicuique harum) dos centum millium nummũ
» aureorum constituta esto: donatio propter nuptias filiæ Cæ-
» saris, si ea nubat Aurelio, & superstes ea huic mãserit, qua-
» draginta millia librarũm esto. Filiæ Ferdinandi si ea nubat,
» triginta millia librarum: eámque donationẽ hæ percipiun-
» to in bonis datis Aurelio, deductis impensis omnibus, ubi
» perfectum fuerit matrimonium cum filia Cæsaris, eáque uo-
» cata in administrationem. Rex reddito & restituito Sa-
» baudiano Duci eodem tempore quæ ab eo occupauit, ante
» ad Niceam pactas inducias, siue Transalpes, siue Cisalpes.
» Ne quid ex his Rex retineto. Demolitor si uolet propugna-

» cula, ea tamẽ quo statu erant antea restituito: si aliud ineatur
» matrimoniũ, eadẽ restituito. Quo tẽpore tradetur Mediola-
» nũ Aurelio, iisdẽ quibus suprà conditionibus retineto. Rex
» si uolet Mõmelianum & Pignerollũ, si Cæsar arces Cremo-
» nensem & Mediolanẽsem retineat. Ne rursus Rex in Sa-
» baudianũ bellũ moueto, neq; oppida eius occupato sub spe-
» cie iuris cõtrouersi, donec de iure cognitũ sit, rite agitata cõ-
» trouersia, uel secundũ conuentiones initas inter Francos &
» Sabaudianos, uel ex bono & æquo, uel arbitrio lite dirẽ-
» pta. Hisdinũ quo nunc est iure, eodem Rex poßideto. Cæsa-
» riani tamẽ utũtor ueteri possessione, nec eos præsentes ullus
» in uerba Regis iurare cogito, sempérq; eo in iureiurãdo fidẽ
» obstrictã Cæsari excipito. Neq; his uetato ubicunq; uolent,
» fructus ex eo loco perceptos auehere. Rex Angliæ, si uolet,
» huius fœderis particeps esto. Rex tabulas ueteres quæ per-
» tinent ad dirimẽdas cũ eo cõtrouersias, & industrios homi-
» nes, per quos hæ sopiantur controuersiæ, ad Cæsarẽ mittito.
» Si cũ eo sui prius nõ trãsegerint, Hẽrico Nauarrorũ regi bel-
» lum mouenti in Cæsarẽ, Rex ne auxiliũ ferto. Dotẽ & do-
» nationẽ propter nuptias constitutã Eleonoræ Reginæ, Del-
» phinus ratã habeto: siue ea in Francia degat, siue extra Frã-
» ciam. Rex ad Cæsarẽ mittito eam cõtestationẽ, qua Ioanna
» Nauarri Regis filia, inuitã se pepigisse cõtendit matrimoniũ
» cum Cleuẽsi, uoluntatẽque eius & sententiã apertã, ecquid
» ei placeat id matrimonium. Mittito uterq; ad limites Regni
» spectatæ fidei homines, qui dirimãt utrinq; eas cõtrouersias
» quæ sæpe occurrunt in limitibus. Hæc pacta sancta sunto:
» Francis & Cæsarianis perpetua manẽto. Hactenus adscri-
psimus capita aliquot præcipua fœderis. Tristanus Mone-
ius missus à Rege in Subalpinã regionẽ qui ex fœdere nu-
per bello capta redderet: Quod factũ est summo omniũ &
dolore & fremitu. Fœderibus paciscẽdis adhibiti à Cæsare

Ferdinādus Gonzaga *&* Nicolaus *Perrenotus* Grauilla: *à* Rege *autē* Claudius Ennebaldus, *Carolus* Nullius, *&* Gilbertus Baiardus. *Ipse* Aurelius *cum* Ennebaldo *Cæsarem in pacata loca perduxit. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione æstimat, in multos quasi huius pacis male cōciliatæ authores multa passim dictitauit: in quos &* Franciscus Borbonius *Paulini fani* Comes *æger morbo graui, acerbius inuectus est. Atqui rectè à prudentibus dictum* » *est, Nihil esse fœdius quàm cognitioni assertionem præcur-* » *rere. Cæsarem peditatu, Regem equitatu superiorem fuisse credidere: nec tutū putabat Rex media ipsa Gallia prælium committere. Vbi si quid paulo durius accidisset, direptioni hosti Lutetia patebat. Et quo die captus est* Furstembergus, *non ita Galli abundabant equitatu, qui postea lectissimus superuenit. Et planè nescias eo bello an ab hostibus, an ipsismet militibus Gallicis acrius sint agricolæ uexati. Cædebant utrique greges armentorum: quodcunque nacti erant milites epulabantur. Edebant strages ubicunque sistebant uestigia: uastabant agros, diripiebant uillas, matresfamilias, uirgines adolescentulas abripiebant: ne à pueris quidē Italo milite, qui Regi militabat, abstinente. Ager ille Campanus &* Belgicus, *cui Picardiæ uulgatius nomen inditū, qui solebat esse cultissimus, cuius antea species ea erat, ut dū cultus uideretur, omnes oblectaret, sic erat deformis atque horridus, ut uberrimis in prouinciis ubertas passim desideraretur. Ita euersi funditus aratores, relicti agri, non modo ex agris aratores & rustici eiecti, sed etiam ex ciuitatibus multi, ex ipsis prouinciis non ignobiles, bonis fortunisque omnibus ereptis, in Galliam ipsam, mox extremam Aquitaniam sublatis secum misero spectaculo infantulis, mendicare coacti sunt. Dum ita Cæsar in Galliam grassatur,* Henricus *Angliæ* Rex *instructo exercitu, ubi plusquam adfuere*

triginta hominũ millia,parte alia in Belgica Gallia *nũc* Bononiã,*nũc* Montroliũ *urbes infestabat.* Et Hẽricus *quidem* Delphinus *quandiu adfuit,etsi cum impari exercitu,uanos conatus eius reddebat.* Eo *in* Campaniam *reuerso,etsi* Antonius Borbonius Vindocinensis, *cum copiis leuibus nunc aliquot uexilla* Anglis *extorsisset, nunc annonam intercepisset, nunc cum turmis occurrentibus manus conseruisset, superiórque euasisset,non tamen tantæ eorum potentiæ obuiam ire potuit:eo factum est ut illi* Montrolium, & Bononiam *oppugnarent.* Odardus Biesus, *quem rectorem* Rex *iampridem* Bononiensibus *dederat,uidens* Boloniæ *oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat natura inexpugnabilem, uel ea ratione motus, uel sperans* Montrolio *nondum munito seruato, plus sibi laudis accessurũ,* Iacobo Concio Veruino *genero* Bononiam *tuendam delegat: ipse* Montrolium *tuendum suscipit.* Iam *continuata multorum dierum oppugnatione circa* Mõtrolium, *domos strauerant* Angli *machinarum impetu: labefactarant ita muri partem,ut pateret militi in urbem aditus.* Biesus *etsi æger corpore, permultas noctes circa muri labefactatam partem lectica uectus mansit: simul paululum extra muros aliam munitionem pararat,quam temere illi adgredi uerebantur.* Ita *factum ut relicta parte copiarum, illi ad* Bononiam *peruenirent,adiunctis aliis.* Ibi *transfixa uicina terra, machinas murales frustra admouerant urbi: sed cum* Veruinus *tres menses oppugnationem sustinuisset, mortuo interea* Corso, *qui quadam ex parte ei comes adiunctus fuerat,cum aditus omnes ita intercepti essent,uti nequid usquã è* Gallia *audiret,labare cœpit & sibi metuere, & per colloquia clanculum sibi consulere, tametsi annona in multos menses esset instructißimus.* Rex *interea* Ioannem Bellaiũ, *unum è purpuratis pontificiis ad* Angliæ Regem *misit,spe-*

rans solui posse obsidionem. At ille iam per suos cum Veruino *de urbe dedenda pactus fuerat.* Fama *est præter aliorum qui deditionem extrahebant in decimum diem, pepigisse eum in tertium: ementitúmque sulphurei apparatus numerum, neque eo fœdere ciuibus* Bononiensibus *consuluisse, & in acerrima oppugnatione urbis interdum latuisse, abditum aliis locis.* Ita *factum ut nobilißima ciuitas, & inexpugnabilis, uel metu rectoris, uel perfidia aut ignauia, in potestatem eorum uenerit.* Ipse *rex quem pedibus ægrũ, & sepulchro uicinum* Galli *dictitabant, urbem mox equitans ingressus sit summa hostium alacritate: qui tantis conatibus impetitam olim urbem, nunc demum in manus suas uenisse uidebant. Multi suspicabantur pecunia uictum* Veruinum, *deditionem fecisse. Auxit hanc suspicionem comitas hostis, qui quo die* Galli Bononia *egreßi sunt, cùm imbre gelido & aßiduo milites uexarẽtur, humanißimè* Veruinum *excepit, reliquis sub dio pernoctantibus, nec satis tutis ab insolentia* Anglorum. *Multi consilium* Odardi Biesi *improbarunt, qui locum minus tutum susceperit, munitum adolescenti genero reliquerit.* Nanque Montrolio *capto, spes erat id posse extorqueri ab hoste: at* Bononiam *receptã nũquam in* Gallorum *rediturani potestatem inuitis eis uidebat.* Multi *quoque putarunt ab* Antonio Vindocinensi *admonitum* Regem *sæpius, si mediocres copias mitteret, repelli posse* Anglos. Est *autem* Bononia *& inferior, quam uocant, & superior.* Bononia *inferior, uicus non septus mœnibus ante* Anglorum *aduentum.* Ibi *fanum diuo* Nicolao *sacratum, & aliud* Frãciscanorum *sodalium.* Mare Anglicum *uicum alluit: prope fanum sodalium, quod non longe aberat à mari, facillimus traiectus in* Angliam. *Abest à* Bononia *superiore centum fere passus, & eo quid fortè amplius: at* Bononia *superior, cincta mœnibus ualidißimis.*

Ibi fossæ prealtæ muros ambientes. Totus ille locus sabulosus, ex eo genere, quod sabulum feruens maritimi homines uocant. Vnde Boloniæ nomen à feruenti sabulo, Gallico nomine inditum putant, tametsi Bononiæ uetus esse nomen ex Ammiano Marcellino uideamus. his diutius præfuerat Ludouicus Fayeta: sed seditione orta inter milites & oppidanos, datus eis qui Regis nomine Biesus. Bononiam etiam uetusto nomine non desunt qui Gessoriacũ uocent. Ibi inter cætera quinque turres magni roboris, haud ita excelsæ uti lædi ab hoste poßint. Turris quæ à Virgine Maria nomen accepit, in Caletos prospectans, castrum instar turris munitißimum, quod minime ambitu muri septũ est. Turris Porqueti, quæ aliàs Martinianæ nomen accepit, hæ duæ in Bononiensem agrum spectant. Turris Franciscana prospectãs in Montroliũ, & Bononiam inferiorẽ. Turris alia per quã ingressus & egressus in urbẽ patet. Nam ex turri adnexæ arci nisi magnates haud temerè prodeunt. Ibi duo sacraria, alterũ diuæ Virgini sacratũ, ubi olim flamines, quos Canonicos uocãt Regulares, sanè apud eos sanctũ & religiosum: alterũ Vrsmari, & sacrariolum diuo Ioanni dicatũ: & nõ longe ab arce aliud Martino dicatũ, unde & turris nomen accepit. Tẽplum dicatum Virgini mariæ, augustißimo & religiosißimo in loco. Ibi lampades quàtuor argẽteæ, prope imaginem Virginis, tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariæ altera manu ostẽtans cor aureum, altera infantulũ cõplexa, ostentans flores aureos, ubi carbunculus eximiæ magnitudinis uisitur. Pilæ quæ ante altare erãt opertæ argẽto: multa alia certantia cum ueterum quamlibet eximio splẽdore & apparatu: quæ ita spoliata Angli reliquerunt, ornamenta ut uix fani pristina extent, ecclesiam etiam ipsam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Mirati sunt multi Bononiæ hanc deditionem: quæ quo pacto acciderit, ordine

Gestis Gallorum Lib. IX.

repetendum est. Quæ ad urbem oppugnandam pertinebāt ab Henrico Angliæ *Rege magna cura, & diligentia magna, & facultate, & copia multos ante menses erant constituta. Is paratis rebus iter fecit ex uico* Marquiso *(qui locus constitutus est inter* Caletes *&* Bononienses*) in* Vmbautum *uicum. Castra deinde locauit ad arcem* Bononiensem*:eo loco collocatæ sunt duodecim machinæ bellicæ, quæ emissæ & prioré murum (gemino enim muro locus sepiebatur) & posteriorem deiecere, ita tamen ut difficilis hosti aditus pateret.* Sed *& molem terream hostes excitauere, ubi & aliæ machinæ collocatæ sunt, sed minores, quibus & tecta* Bononiensium*, & qui per uicos uagarentur eliderentur.* Tertio *postea die admouit copias turri quæ* Ordrea *uocatur.* Huic *præerat* Ioannes Finus Bononiensis*, cum uiginti aliis.* Turris *ea comminuta est, cæsis qui in præsidio erant.* Iacobus Contius *id intuitus, ueritus ne ab hoste* Bononia *inferior occuparetur, emissis turmis aliquot militaribus, incendi iubet oppidum.* Hi *cùm mandata curassent, factum est ut conceptus ignis latius uagaretur è porta* Dunesa *usque ad fanum* Nicolai*, perueniretque haud longe à sodalium* Frācīscanorū *cœnobio.* Id Angli *uidentes, auxilio allato, oppidum ab incendio & flammis quadam ex parte liberauere: muniereque locum, & præsidio tenuere, collocauereque circa officinam, ubi tingi panni solebant, quatuordecim alias machinas grauiores, quæ feriebant ea loca quæ sita erant inter turrim* Virginis*, & portam* Duneam*: totúmque eum tractum uariè infestabant, cum & oppidum operibus munitionibúsque sepsissent.* Labefactata *autem sunt mœnia ab hoste quatuor locis, præcipuè:* Primum *circa fanum* Ioannis*:* Deinde *circa arcem, ubi deiectio muri tanta fuit, ut propugnaculum quod extra erat arcem, relinquendum fuerit.* Tum *& intra eum locum quo sita erant*

ædes Caprei Bononiensis,*& porta cui Gaiola nomen.* De-*nique ad turrim* Francicam,*ubi eo usque progressi sunt hostes, ut per cuniculum aditum molirentur, nisi* Franci *per* Lignonum Bononiensem *attertere properassent cuniculos.* Ita *factum, ut turris ea non corrueret, aperiretur uero & diffinderetur in duas ueluti partes.* Hēricus Rex *coacto ad* Bolombargeum *uicum equitatu, castra eo loco adiunctis etiam peditibus fecit, ut dirimeret* Bononiensibus *omnis auxilij è* Gallia *spem.* Ter *autem oppugnata est urbs postea. Duæ impreßiones uelut fictæ, & tentandæ demum urbis gratia, uno eodémque die factæ apparuere.* Ibi *tamen multi ex* Britannia *albis uestibus induti, quibus ex lege damnatis* Rex *supplicium remisisse ferebatur, cæsi sunt cum temere murum subirent.* Tertia *impreßio, quæ incidit in quartum diem mensis* Septembris, *ab hora octaua ante meridiem, in quartam horam post meridiem protracta est.* Ibi *septies succumbente hoste, recentes milites feßis submißi sunt: desideratique è* Gallis *trecenti, ex hostibus plusquā mille quingenti.* Desideratus *est è nostris* Philippus Corsus, *homo* Italus. Eo *prælio aucti* Bononiensium *animi: gratiæ actæ* Deo Optimo Maximo: *supplicatio sacræ* Virgini *ad omnia altaria decreta.* At Veruinus *cum quid in* Gallia *ageretur ignoraret, tempus paucorum dierum, quo ei respirare licuit ab hostium oppugnatione, in magno officio & necessario sibi non ponendum putauit.* At *exanguis & confectus, & territus hostium minis, an aliis ex caußis quæ postea exagitatæ sunt, legatos ad* Henricum *misit de deditione acturos.* Mißi *sunt autem* Ancelotus, Candelerus, & Pipomontius: *his* Henricus *spem deditionis non ademit, imperauit autem quæ uoluit.* Legati *cum in urbem rediissent, plebs id grauiter ferre, ut in* Ancelotum *saggita emissa uulneratum infausta omnia precaretur.* Mißi *deinde* Sambliotus &

Desus, & Conlincurtius eas ratas habuere, Ioãnes Poquus dissentit. Paucis ante diebus quã dederetur Bononia, plebs se lamentis dedere: ut in tanta fæce hominum alij salutis, alij conseruandæ urbis curam iactauere. Annona quidem superat: labefactatum murum plerique uerebantur, quem rimas iam agere & facilè deiici posse uerebantur imbelles. Ante eas oppugnationes Ioncurtius fere centũ pedites clãculum in urbem submiserat, uigilias Anglorum fallens per sacerdotem Anglicæ linguæ gnarum. Hi noctu excepti sunt à ciuibus, scalis è muro datis, quibus ingrederentur. Dillerius tamen sagitta fortuito emissa uulneratus est. Quo tempore egreßi sunt è Bononia ciues & Frãci, Angli immemores iurisiurandi dati, cùm imber grauis effluxisset, & impedimenta ciuium & militum diripuere, & in Bononiensiũ mulieres uolutati sunt. Cœpta est urbis oppugnatio die decimo octauo Iulij. Dedita autem urbs die decimoquarto Septembris, anno M.D.XLIIII. Henricus Britanniæ Rex, grauiter ferre uisus est inita cum Francisco à Cæsare fœdera. At Cæsar cum robore exercitus tardius illum properasse aiebat spe prius Boniniæ munitißimæ urbis occupandæ, sibique conseruandæ. Ob eam urbem receptã plebs Anglica Regem suum uerbis ad cælum extollebat, nullum tanti fuisse triumphum, nullam lauream partam à maioribus suis cum ea uictoria conferri posse fatebatur. Ex Campania reuerso Cæsare, Delphinus cum robore exercitus, unà cum Carolo fratre, Ennebaldo & aliis plurimis, Bononiam contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam: sed cum sciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi relicta septem hominum millia, ad eos intercipiẽdos parabat. Nocte intempesta egreßus castris, ex fano Virginis Escuellæ profectus, (est is uicus in Bononiensi agro) non tamen antequam illucesceret eò peruenire potuit. Galli & Aqui-

tani pedites in Bononiam inferiorem impetum fecere, simul Itali. Sed dum prædæ intenti, minus imperia ducum exaudirent, Angli ex superiore Bononia tumultum spectantes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali, quibus Comes Sanctosecundus, & plurimi alij præerant, nullis minis aut hortationibus induci potuere, uti in aduersum Anglum prodirent: at fugam ipsi capessentes, aliis quoque fugæ authores fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quà ducibus uisum esset, irrumpere. At cùm tormentis ex superiore loco emissis prorui omnes possent, satius uisum est pugna abstinere. Delphinus circa uallem uicinam cum equitatus parte, fuit extra iactum teli cupidissimus pugnæ ciendæ, ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce sese effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem, etsi hostibus non sequentibus, abeundum fuerit, etsi plures ex hostibus desiderati sint. Sed eò res male successit, quòd cum se intercepturos hostes ipsi putarent, mox cedere coacti sunt. Nam nullis machinis auectis, Bononiæ superioris oppugnandæ non fuit consilium: nisi Angli ex superiori egressi, & in eandem à Gallis coacti, admistis Gallis in eam rediissent: quanquam Veruino authore impetu facto, prius quàm muniretur strata mœnia, recipi posse urbem multi uoluere. Ibi Fossolius, alter gener Biesi, fortiter pugnans interiit. Fuit toto eo itinere annonæ in castris inopia. Eo anno mortuo Francisco Errautio Chemantio, & postea Poieto damnato, Franciscus Oliuarius summus iurisprætectus designatus est, in gratiam (ut putatur) Margaretæ Reginæ Nauarræ. Paulus Pontifex cum pacem uideret inter Cæsarem & Regem cõfirmatam, Tridentinũ cœtũ auspicatus est. Huic adfuere è Gallia Antonius Filiolus Aquensis, Gulielmus Pratus Claromontanus, Claudius Chiseus Agattensis pontifex, missus & Petrus Danesius:

Is cœtum admonuit, primum de doctrinis ea semel constituerent, publicéque proponerẽt, quæ omnes ubiq; CHRISTI fidem professi sequerentur. Deinde ut uita morumq; in sacris hominibus disciplina, acerrima sacrorum Canonũ norma dirigeretur. Denique ne præmia antea tributa Gallicis Regibus, imminui paterentur. Cum salinarium uectigal refrixisse uideretur, misso in Aquitaniam Antonio Boierio quæstore regio, & Pontio Brandoo senatore Parisiensi, repentè acrius id exagitatum est. At Pontius dum apud Petrocorios edicto Regis exequendo uacat, orta plebis seditione, miserè & uulneratus & discerptus, traductúsque per aliquot loca ignominiosissimè: nec quid aliud auxilio ei fuit nisi quod irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occasionem ei inde se proripiendi dedit. Ob id in Petrocorios à Rege immissi milites, qui arbitrio suo uiuerẽt: misso etiam Ioanne Cotelio libellorum magistro, summo homine ingenio, qui uariè in seditiosos quæsiit. Et plane merebatur eorũ furor maiora, ni rex humanitate solita usus, subleuasset iacentes Hyeme quæ secuta est, multi ex his ueteranis qui è Taurinis Regis militiam secuti erant, ad Anglos transiere, cùm stipendia multorum mensium eis à Rege soluta non essent. Anglorum aliquot naues ad Bononiam adeuntes interceptæ, multi cæsi & necati, & capti. Et prius cum Angli magno impetu ad nouem hominum millia propugnaculi Regij, circa Bononiam munitiones impedirent, undique occurrentibus Gallis, duce Biesso magna hostium strages facta. Diuerso exitu, acri iam hyeme, cum Biesus maiore ui Anglis ad Bononiam commeatu instruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è Caletio, & Guynis admonitis, summa ui irruentes Gallos depulere multis necatis, quò intenderant peruenere: nec ea contenti

uictoria, Ardeam urbem uicinam, quam sciebant parum commeatu plenam, obsidere iam incipiebant. Rex eo tempore ulcere graui & molesto exorto, uariè affectus est, ut de salute eius paßim desperatum sit. Aperto ulcere paululũ recreari uisus est: ita tamen ut per multos menses iacuerit. Claudius Dampetrus ad Ardeam tuendam missus est: cuius aduentu recreati oppidani, quòd Angli etiam obsidionẽ minus urgerent. Ineunte uere missus Lorgius in Scotiam, ad Anglo ea parte bellum inferendum: instructa numerosißima classis, quæ in Angliã parte alia perueniret. Regij myoparones è Maßilia in Anglicum mare post aliquot menses peruenere: his præerat Leo Strozius, Antonius Escarlinus, quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures alij. Imperium maritimum decretum Ennebaldo: nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in classes Gallicas & mare, summum est imperium. Parte alia Odardus Biesius terrestri itinere ad Bononiam oppugnãdam cum instructisßimo exercitu profectus est. Sed dum frustra uidet obsidionẽ futuram, locum interea delectum castris munire cœpit, atq; inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propugnaculum Bononiense, quòd uelut frontem aduersus Bononiam tuentes, uariè in eos qui Bononiæ præsidio relicti erãt, grassabantur: id frustra sæpe Angli oppugnauere. Locũ præsidio Galli tenuere. Angli nondum ornata classe Gallica, postquam Rex circa Argentatum uersatus, in portum nouũ ad Normaniam, quem Gratiæ littus uocant, peruenit cum numerosißima classe, non longe ab eo loco uisi sunt, ut trepidatum sit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hostem contendere. Illi emissa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde sese proripientes. Interea Ennebaldus soluit cum classe Gallica, eáque numerosißima & in-

structißima. Dum soluit nauis Gallica, una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incensa est, multique absumpti, quidam longius prouecti ab his: domus incensæ, pecora abducta: ipse Ennebaldus classe se continuit, quæ optimè cursum confecerat. Et nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent, periculum erat ne hostes aquis paßim immißis, Gallicam subuerterent classem. Aulsius Rhodius eques, qui Gallo militabat, cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierant, ut ea magno periculo adirentur, simul exploratorum inopia, & eorum qui locorum essent periti, minus res Gallis succedebant. Anglica claßis in locum tutißimum se receperat. Circa eam præteruecti Galli, cum hi loco se non mouerent, & ipsi pugna abstinuerunt. Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinio simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in Galliam rediit, Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iam pestis in terrestres copias grassari incipiebat, ut multi mortales absumpti sint. Ea pestis in aulicos ipsos grassari cœpit, totáque Gallia dispersa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dápetrus, qui ad Ardeam regendam præpositus erat, ferociã Anglorum uidens, qui contemptis tot Regiis copiis in Bononiam terrestri itinere commeatum introduxerant, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus, ut ad certum diem cum copiis adessent, intra certum locum certamini destinatum, ipse cum robore suarum copiarum ex Ardea egressus est, simul Angli ex Guinis locisque uicinis, numero superiores adfuere. Ibi per multas horas acriter dimicatum est. Hostes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipsi pedetentim ad eorum numerum egrediebantur: mox, conferti ita irruerũt, ut paßim dispersi Galli, qui cum Dampetro exierant, abirent. Dampetrus cum se fuga in Ardeam proripere incolu-

mis posset, cæso equo diu cum Anglis pugnauit, expectans eorum auxilium, quos sibi adfuturos credebat. Vbi uidet suos dispersos, auxilij spem nullam subesse, cum admoneretur fugæ, satis id perspexit, si ipse fugiens Ardeam properaret, mixtos hostes facilè secum in oppidum peruēturos. Itaque diu immotus subsistens, cum Angli frustra eum captiuū abducere uellent, & à pedite quodam impetitus se exeruisset, ad extremum ictu breuis machinæ, cui pistoleo nomen, ictus occubuit: alij uolunt hasta transfixum. Galli qui ei auxilium ferre debuerant, cùm exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti essent, uel quod uerius est, tardius auxilium tulissent, exanguem & paululum spirātem nacti sunt: sed in confertissimos hostes progressi, aliquot necatis, eos in sua loca fugarunt. Ex Gallica nobilitate multi spretis periculis excurrebant quotidie in Bononiensem agrū. Vbi sæpe Antonius Viuonius Castenerajus machinis impetitus obtulit se periculis, cùm quodam die in uallum progressus, perforatis hostium machinis rediisset. Afferebantur ex loco, cui Doyo nomen, terrestri itinere commeatus in Boponiam. Is locus haud ita longe à Caletibus abest, fertilitate agri abundans. Odardus Biesus ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò contendenti per Cæsaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propūgnaculum satis munitum, quod asseruabatur præsidio aliquot peditū Anglicorum. Hi per exploratores de Gallorum aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. Itaque Biesus machinas bellicas, quæ fere milliario adhuc aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teus cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis Anglis, qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoque iter accelerarunt, præcipuè Escartius. Brissacus, Sansirus. Escartius etiā præ-

missus est explorandi gratia, quales essent hostium copiæ. Is mox Biesum *certiorem facit ingentem adesse & peditum & equitum numerum, nec nisi proximis alius, maiorem hostium numerum ueritus, in eos inuectus est: idque illi à* Capella Bironio *postea exprobratum.* Angli *ita sibi persuadebant, robur copiarum ad* Bononiam *relictum, adesse tantum cohortes aliquot* Gallicas *uastandi agri gratia missas.* Biesus *cum robore equitatus rectà ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis.* Angli *tum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt.* Galli *acerrimè in eos impetum faciunt. Resistentes adhuc & sese uicissim ad prælium cohortantes, progressi* Gallici *equites in fugam uertunt, dissipatos passim obtruncant, eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in* Gallos, *deditione nulla admissa, passim nobiles & ignobiles obtruncabãt: relata inde quinque uexilla militaria. Cæsa tria hominum millia, alij quindecim uexilla relata uolunt, cæsa ad nouem hominum millia. Huic prælio &* Neuersius, & Anguianus, & Tremolius *interfuere.* Anguianus *ob uadi difficultatem ipse equo per manum educto, reliquis uiam ostentabat* Guydus. Lauallus *hasta, at modicè tamen, uulneratus est. Mox passim exusti agri, uillæ direptæ: ut ipse quidem fumus ab ipsis* Caletibus *uideretur. Hoc prælium uix instar fuisse decursionis leuis, multi uoluere.* Menapij *ab* Anglo *mercede conducti, unà cum aliis multis è* Germanorum *robore, ad sexdecim hominum millia, ad propugnaculum* Bononiense *euertendum iam proficisci putabantur: &* Rex *iam circa campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per* Cæsaris *fines transeundum esset, iussu* Cæsaris *qui transitum negarat, uel quòd iam instaret hyems, ad suos rediere.* Paulò *antea* Carolus Valesius Au-

reliorum Dux, *Regis filius, immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit: ut enim implicitus aulicis delitiis uisus est, quod certè adolescentiæ condonari potuit, ita uigebant apud eum studia rei militaris*. Nemo *fortißimos centuriones, tribunos, duces, equites exteros iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo in largitione dum opus erat, effusior*. Ille *optime edoctus comprehendere militares homines amicitia, tueri obsequio, seruire rumoribus uentisque aulicis*. Regem *patrem ita sibi deuincire, & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorumque amor progredi deberet*. Ille *uersare se, urgere ad tempus, ut potentiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progredientem uideres*. Is *ea ratione deceßisse creditus est*. Graß*abatur pestis in uicina ea loca, circa quæ* Rex *diuersabatur*. Carolus *cum* Henrico *fratre domum agricolæ ingressus est, etsi admonitus contagione pestis infectam, mox lusu iuuenili inductus ridere cœpit & se & fratrem, qui in pestiferam domum introissent: simul ense in lectulũ & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat*. Ex *eo tempore putant mox peste infectum, & dum morbi uis ignorantibus medicis ignoratur, extinctum*. Alij *nimia exercitatione cum se otiosus exercuisset, uolunt necatum*. Nec *defuere qui uenenum adhibitum ab hoste suspicarentur: quanquam quid ita exultanti, ueneno opus fuit?* Sed *& circa penem ulcere uexatum iactauere hostes* Gallici *decoris: agitaßéque nouã fœdera cum* Paulo Pontifice, *iniecta spe matrimonij cum eius nepte, dotalique regno ex* Italiæ *parte nobilißima constituta*. Huius *morte* Rex *perturbatus est*. Ipse *una cum aulicis hac atque illac secedẽs, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit, pestis contagionem euasere*. Et *hæc quidem ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quingẽ-*

tesimus quadragesimus quintus. Anno sequenti uexata Aquitania peste: ut senatui Burdigalensi ad Liburnenses migrandum fuerit. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduersus Cæsarem paciscendi. Sed Rex altiora ueritus, bono esse eos animo iubẽs, ad suos remisit, nihil pactus aduersus fœderatum Cæsarẽ. Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur, cũ tamen è Gallia pauci eò conuenissent. Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt, sæpe fusi sunt. Sæpe utrinque pugnatum minus iustis copiis, nũc ad hostes, nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi sides quorundam, qui in præsidio erant, suspecta fuerit, uerito ne quid cum Anglo pacti essent. Missi sæpe ad Anglum legati, nullas æquas conditiones retulere. Tandem Ennebaldus missus, pacis utrunque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, simul ad Ardeam, & uicina loca. Et Angli inter Caletos, & Bononienses aliud ipsi propugnaculum extruebãt, quo munito regium aliud extructum inutile esset. Vltro citróque cursitantibus legatis, tandem his conditionibus sequenti æstate pax inita est: Vti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tempus (quod fuit multis haud ita certum, addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerum, certis pendendum temporibus: accepta pecunia, mox Bononiam, uti à Gallis acceperat, redderet. Nata erat superiori hyeme Henrico Delphino filia, quæ tum demum parta postea pace, lustricis patribus adhibitis magnificè abluta est. Sed & eadem hyeme Anguianus, cui Francisco Borbonio nomen, interiit. Cum enim exercitatione ludicra recrearet se in domus oppugnatione, unus arcam ligneam cœpit præcipitare, qua, ut erat ingentis molis, in Anguianũ prolapsa, ipse corruit magno sui desiderio relicto. Post ali-

quot dies pax conuenit inter Reges, quam iniquis conditionibus uulgus conueniſſe putabat, nec periti rerum ratam futuram exiſtimabant. Ea æſtate quæ ſecuta eſt, nihil admodum magnificè domi geſtum. Legati Anglorum Regis lautè accepti. Singulare certamen multa pompa inter duos Hiſpaniæ gentis milites, ſpectante Rege & aulicis, peractum. Inde Ennebaldus in Angliam miſſus, claſſe eò peruenit, omni apparatu ab Anglo exceptus: ut etiam Eduardum filium magnæ indolis adoleſcentem, Regem futurum, obuiam mitteret, qui oratione breui eàque Latina, aduentantem excepit. Cæſaris cum Germanis contentiones libenter auditæ. Iniecta mentio fœderis cum Carolo Sabaudiano ineundi. Rex Molinium, ex eo longius progreſſus, circa uicina loca, & Cæſarianis & Germanis, dum tacitus rumores ſparſi in Cæſarem belli expectat, locum interea & arcē, cui nomen Maubertfons, prioribus bellis dirutam, ſitam haud longe à Cedano muniit. Huic Ioannem Loſſum præficit. Lautè autem pleriſque in locis ædificari iuſsit, atque ita ſane, ut immodicis ſubſtructionibus lætatus uideatur. Miſsi ſunt à Cæſare ad Regem legati, qui auxilium in Germanos peterent. Hi benigne auditi, ſed præciſa ſpe auxilij, ſuo enim conſilio bellum initum, ſuis uiribus exequeretur: nec ultro quæſitarum inimicitiarum quæreret ſociū. Miſsi & à Germanis oratores auxilium in Cæſarem petituri: quibus reſponſum, ſpectatorem futurum Regem belli: nullā eſſe cauſam uiolandi inita cum Cæſare fœdera. Vtrique cum eſſent peditatu potentiſsimi, equitum auxilia expectarant. Rex cū circa littus quoddam nō longe à Bononia portus noui fundamenti iaceret, repentè irruentes Angli magno impetu operas diſturbarunt. Id Rex diſsimulauit, cupidus pacis: eóque factum eſt uti Ennebaldus ex Anglia mox rediret. Interea cum ad Vlmam urbē Galli aliquot uiſi eſſent, multi

consultò à Rege missos putauere, qui Germanis auxilium ferrent: sed inde mox abeuntibus, neque è Gallia sese Rege mouente, raucus hic rumor factus. Solēt feriæ apud Gallos litigantibus apud senatus regios dari, à die quinto Idus Septembris ad diem Martinalium: ubi soluitur senatus, ex senatoribus legitur una decuria, quæ interea uice senatus iudicet capitales quidem causas omnes, ac ciuiles, quæ certam æstimationem non excedāt. Ad eam decuriā eo anno Lutetiæ sedentem cum delati essent plures uiolatæ persuasionis rei, in eos est seuerissimè animaduersum, ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenses remissi sint: multi uirgis cæsi, multi mulcta honoraria castigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una solo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum sacrorum. Sed quibusdam ex eis qui uiui exusti sunt, cum palinodiam non recātarent, prius lingua execta: cum periculum esse seueri piique iudices uererentur, ne eorum sermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ secuta est, Henricus Angliæ Rex animam emisit. Post eius mortē renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adolescentulus regno præfuit. Eius funus Rex more regio curauit, pompæque adfuit. Nec multo pòst inuadente Regem ueteri ulcere, quo sæpe angebatur, cum sæpe conualescere uisus esset, tandem apud Rambuletum ritè more Christiano unctus, extinctus est. Is ea constantia pietatéque decessit, ut iam euanescente uitali spiritu, Dei semper nomen piè inclamaret: & cum uox eum deficeret, animámque iam emitteret, identidem quasi lectulo digitis cruces insculperet, uisus sit. Ferūt ab eo, filio Regi futuro commēdatos familiares quosdam, & plebem Gallicam quæ se semper paratam exhibuisset, hanc humanitate sua comprehenderet, præcipuè uero nobilitatē, quæ in obsequio Regi exhibendo, omnes omniū charitates

una complexa esset. Petrus *Castellanus hunc admonuit auerteret cogitationes ab aliis rebus, in* Deum *collocaret, ac ueluti mox euolaturus huic placando studeret, quod ille diligenter curauit.* Henricus *in fanum* Germani Laiacu *profectus est, auláq; iampridem absentem* Annam Mommo*rantium, uirum prudentem & industrium, mox ad se reuocauit: nouatisque prudentissimè rebus multis, specimen optimi principis dedit. Incidit autem mors* Francisci Re*gis in ultimum diem Martij, anno impertitæ à* Deo *nobis salutis* M. D. XLVI. *Defuncto* Regi PATRIS LITERARVM *cognomen delatum. Sed &* Henrico Rege *studia recta à maximis uiris concelebrata enituerunt, industria præsertim* Caroli Lotharingi Guysiani, *purpurati* Pontificij, *uiri excellente ingenij magnitudine, & bene morati, qui nihil prætermisit quantum facere enitique potuit, quin ea in altissimo dignitatis gradu collocaret.* Franciscus *quidem* Rex, *primus omnino* Regum *Gallicorum, uidetur uitam umbratilem & delicatam eruditorum hominum, ex umbraculis otióque studiorum in solem & puluerem, & in omnes* Reipublicæ *functiones perduxisse.* T*estantur id eruditissimi uiri seriis negotiis præpositi, ab eóque honoribus aucti: quales fuere* Ioannes Bellaius Cardinalis, *Gulielmus* Bellaius, I*anus* Lascaris, *Gulielmus* Budæus, *Lazarus* Bai*fius,* Ioannes Ruellius, Ioannes *Pinus,* Georgius Armenia*cus* Cardinalis, *Claudius* Dispensius, *Aemilius* Ferretus, Vidus Bræleus, *Aemarus* Ranconetus, I. Fraiseus, *Renatus* Bellaius, Ioannes Monlucus, Ioannes *Guillardus* Morte*rius,* Aegidius Magister, *Petrus* Stella, Ioannes Fernelius, Franciscus Deloinus, I*acobus* Spifamus, *Michaël* Hospita*lis,* Seguierius, Aubrius, Marrilacus, Ioannes Dauansonus, Hugo Salelus, Iacobus Minutius, *Gulielmus* Pelliserius, Benedictus Theocrenus, I*ulius* Camillus, Petrus *Castella-*

nus, Georgius Selua, Petrus Danesius, innumerique alij. Neque mihi tantum relinquitur otij, aliena ut & extera scribam neque dicatum Gallis laborem, aliorum rebus gestis institui impendere: & tamen ita bellum Germanicum, quod Francisco Rege cœptum, Henrico Rege uix tandem finem atque exitum habuit, cum Gallicis rebus cohæret, ut facturi operæpretium uideamur, si & aliquid cõsumamus operæ in eo perscribendo. Ac Germanos quidem sæpe literis suis admonuerat Rex, uiderent, cauerent sibi ab immodica Cæsaris potentia. Cum eorum armis, aliis terrorem iniecisset futurum, ut nec quietos illos diu uersari pateretur. Sic omnia, quæ hoc bello accidère, præmonuit, ut facile prudentiam eius diuinationem uideamus fuisse. Neque enim ea demum, quæ se uiuo acciderũt, futura prædixit: sed & quæ post mortem eius uenère, cecinisse, ut uates, uidetur. Id uerißimum esse deprehendimus, cum euolueremus uel Regis, uel aliorum iussu eius ad Germanos scriptas epistolas, uel habitas ad eos, aut scriptas orationes. Est igitur in oratione Regis, quæ ex castris ad Cõnteum Belgicæ uicum, die VII
» *Maij, M. D. XXXVII, ad Imperij ordines scripta hoc*
» *modo: Vos itaque per libertatem communem, per fidem at-*
» *que amicitiam, atque necessitudinem, tum Christiani nomi-*
» *nis tũ generis ac sanguinis nostri obtestor. Vos per CHRI-*
» *STI religionem, per pietatem obsecro, Viri amplißimi, ne*
» *Regis hic tantummodo nomen aut Francorum opinionem*
» *tentari existimetis: sed rem etiam uestram agi arbitremini,*
» *existimationis hic uestræ, æquitatis, honestatis, utilitatis*
» *iudicium fieri. Hoc denique solicitè nunc expectari, publi-*
» *cá ne consilij uestri authoritate importunißimi homines,*
» *iniquitatum suarum atque iniuriarum authoritatem con-*
» *stituant, & sanciant: atque innocentiæ præsidia uobis con-*
» *niuentibus intercludant, an potius istic more à maioribus*

» uestris tradito, non nobis tantum, sed reliquis nationibus, sed » consensui & concordiæ bonorum, & fidei denique, & æ» quitatis cultoribus, spes aliqua iuris sui obtinendi reliqua » sit. Hac etiam in causa existimetis impotentiam istorum, » & insolentiam, per fortunarum nostrarum strages ad li» bertatis uestræ ruinam gradum sibi facere, aditum & uiam » munire constituisse. Deinde alia epistola quæ scripta est Lutetiæ Parisioru, Calend. Febr. anno M.D.XXXIIII. » hæc scribit. Ego uero amici, socij, ac fœderati ueteres, satis » credo uos dudum illustribus argumentis perspexisse, quàm » insidiosa sit, & quò tendat hæc in me perquam impudens, » & commentitia criminatio: qua me deferri qui uolunt, » proculdubio infensiores mihi non sunt quã ipsis uobis, quã » ipsi toti Germaniæ. Quandiu enim hæc duratura est, Gallo» germanorum & Germanogallorum inter nos amicitia, in» firmiores futuros se perspiciunt quàm ut simul utrosque pos» sint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, ut collidi nos mutuo » faciant: utricunque parti male cesserit, suam fore occasionẽ » rati, quò infirmioribus utrisque effectis, in alterutros maio» re compendio bellum capessant, & minore negotio confi» ciant. Deinceps in ea purgatione quæ scripta est anno M. » D.XLIIII, Omnes propterea hoc loco Germaniæ Prin» cipes & hortor & moneo, ut pro antiqua generis nobilita» te, fide, officio, & tot beneficiis confirmata cum Gallis socie» tate & amicitia, diligenter considerent quid sit tandem ex » talium hominum consiliis sequuturum, neque se transuersos » ab his aut illis rapi patiantur. Id uero diligenter imprimis » perpendãt, quod ad eos maxime pertinet: excidia Regnorũ » omnium, urbium, & populorum ruinas, testari nihil tam » perniciosum in hominum uita posse accidere, quàm nimiũ » unius hominis potentiam augeri: in quem cum certatim o» mnes omnia conferant, aureis se compedibus uinciendos

» *præbent, neque sentiunt se sic undique cõstringi & illigari,*
» *ut illis effugiendi potestas nulla detur. Quemadmodum*
» *igitur Socrates se tam dementem futurum negat, ut leoni*
» *barbam radere uelit, sic recte & consulto mea quidem sen-*
» *tentia facient, si ita se totos Cæsari non dedant: cuius hæ ar-*
» *tes sunt, ut tractari se tandiu patiatur, donec nullo discrimi-*
» *ne in hostes & amicos grassari possit.* Eodémque loco: *Iam*
» *omnes intelligere arbitror, Cæsarē id unū agere & moliri,*
» *ut specioso quodā titulo, Galliæ, Daniæq; Reges petat: ex-*
» *peditionis Burgundicæ aut Campanicæ prætextu, Heluetiis*
» *& Lotharingis insidietur, quorum ditiones ingenita sibi*
» *& auita cupiditate, spe deuorauit: ut faciliorem postea in*
» *Lantgrauium, & alios principes illustrissimos sibi uiam*
» *patefacere possit, & Regnum illud suum Germanorum,*
» *quod iandudum sibi despondet, constituere, etiam si omni*
» *eos humanitatis officio persequatur. Imò maiestatis suæ*
» *fasces (quam sacrosanctam Diis & hominibus uideri uult)*
» *submittat, quò iis artibus irretitos, ad extremum sibi parere*
» *cogat.* Rursus alia epistola scripta anno M. D. X L V. *Ve-*
» *niet Cæsar Germani: ueniet succinctus armis uestris ad Gal-*
» *liam debellandam. Regno auito, uestris auxiliis sperat me*
» *posse labefactari: sed compositis mecum rebus, mihi credite,*
» *non diu patietur quietam Germaniam. Ardet studio Ger-*
» *maniæ labefactandæ. Huius uoluntas paulisper reprimi*
» *non in perpetuum comprimi potest.* Cæsar itaque compo-
sitis cum Francisco Rege rebus, incubuit in Germaniam de-
bellandam, prætexens cupiditatem religionis sarciendæ &
componendæ: apertéque in proscriptos Ioannem Federicū
Saxonem, & Philippum Lantgrauium, quasi maiestatis
damnatos, ob uiolatam Imperij maiestatem, sententiam
ferens. Atque ut id tempus uacuum periculo, aut periculi
expectatione relinqueretur, inducias prius cum Solymano

pactus fuerat. Ad hoc bellum euocati ueterani milites Cæsariani è Neapoli & Mediolano per Philippum Lanoium, accersita auxilia à Paulo Pontifice, quæ conflato iam bello Octauianus Farnesius adduxit: Sed & à Cosma Medice Florentinorum Duce, & ab Hercule Ferrariensium Regulo, alij quoque uenere. E Belgis & Pānonia & Germania, quæ illi fœderata remanebat, excita quoque aliquot hominum millia. Saxo & Lantgrauius, excitis ex fœderatis urbibus auxiliis, copias quoque contraxere. Hi si Cæsarem ad Ratisponam, sedentem obsedissent, antequam undique aduenirent auxilia, nullo negotio bellum confecissent, aut Cæsarem in Viēnam extrusissent: Sed uel paratiorem rati, uel ipsi imparati adhuc, aliam iniere rationem. Fuit Cæsaris hac in re, totóque hoc bello cura, ut committens inter se proceres Germanos, aliósque aliis reddens suspectos, faciliorem sibi aditum pararet. Sebastianus Scertelius ex Augusta profectus, Saxoni fœderata & Fiessam & Clusam Cæsarianis ademit in ipso belli procinctu, eo consilio ut Pontificia auxilia quæ ex Italia ueniebant, aditu prohiberentur. Restabat Oenipons: sed Carolus Castrialtius, contractis lectissimis copiis, & Oeniponte Germanos prohibuit, & Clusam tandem intercepit. Iam Lantgrauius, & Federicus contractis multis hominum millibus Danouertum uenerant: Ramiáque recepta, quæ præsidio Cæsaris munita erat, Neoburgum uenere. Et iam Landishuto imminebant, oppido aptissimo ad belli cōsilia, ni Cæsar misso Pyrrho prius Columna locum occupasset. Eò uenere ad Cæsarem Italici milites à Pontifice, Cosma Medice, & Hercule Estensi missi: & qui euocati erant è Neapoli & Mediolano. Germanici frustrati Landishuti intercipiendi opinione, Ratisponam adcurrunt: plena erant castra exploratorum. Itaque certior mox factus Cæsar, aliquot cohortibus missis auertit

hostes ab eo consilio. Hi circa Ingolstadium rediere. Federicus & Lantgrauius, castra munito loco posuere. Ibi leues utrinque decursiones: ubi Cæsar Neapolitanus lõgius euectus, parum abfuit quin opprimeretur. Cæsariani multa de nocte cum Aluaro Sonda & Arzio, castra hostium tentauere. Sed Lantgrauio satis fuit eo tempore uim eorum arcere. Farnesius & Itali dum quodam die insidiandi locũ captant, ut inde in pabulatores impetum facerent, occupato prius à Germanis loco, & pulsi & fugati sunt. Velites tamen Itali latius excurrentes uariè eos fatigabant. Cæsaris toto hoc bello magna fuit diligẽtia. Vnus ille anteire agmẽ, locum castris deligere, noctu diúque astutia, ubi periculum poscebat, manu Lantgrauio & Federico Germanisque obniti, habitu nihil à gregario milite discrepans. Cibus illi idẽ qui reliquis, aptus idem in demulcendis militibus, peritúsque consiliorum hostilium. Iam Lantgrauius castra Cæsaris oppugnaturus, summo diluculo riuo trãsmisso, aduectisque machinis magno ordine progrediebatur, aptissiméque collocatis machinis, non paruam stragem edebat Cæsarianorum. Fertur & pila una in tabernaculum Cæsaris proruens, summo terrori omnibus fuisse. Cùm horis nouem cõtinuis emissæ machinæ intonuissent, in castra reditum est, procliui iam in occasum die. Sebastianus Schertelius suadebat, dum uires essent integræ, Cæsariani perterriti fragore tormentorum oppugnarentur. Cæsar castra longiore uallo producto muniebat. Cæsariani sæpe congressi cum Germanis, è castris prodeuntibus, peritia equitandi & dirigendis glandibus plumbeis cum essent superiores, in castra eos compellebant. Erat uallula in qua Germani machinas fixerant. Cæsar aggerem fossámque iam munitis castris contra eum locum perducebat, ut iam castra castris collata uiderétur. Pergit iterum Lantgrauius multis emissis machinis, in-

festare castra Cæsaris. Cæsariani quoque cum Alphõso Viue, *uallo altero hostium transgresso, ad uillulam eam contenderunt: delerique potuere illi ni obscura nox recipiẽtibus se auxilio fuisset.* Cæsar *iam uillam occupare conabatur, ut ex eo loco castra illi mouere compellerẽtur.* Illi *rursus emissis machinis, castra illius quotidie oppugnare, ut inde detruderent* Cæsarem. *Cùm crebris noctibus ad arma conclamaretur, attenuata* Germanorũ *corpora uigiliis uidebantur.* Itaque Federicus & Lantgrauius *castra mouere.* Id & *alio cõsilio fiebat, ut* Buranum, *qui cum lectissimis copiis ad* Cæsarem *perueniebat, interciperent: at ille à* Cæsare *monitus deuiis itineribus profectus, incolumis ad eũ peruenit.* Germani Neoburgũ, *deinde* Danouertũ *peruenere,* Laugingãque *oppidum opportunum ad annonam recipiendam occuparunt. At* Cæsar Neoburgo *potitus uoluntaria deditione, emissis prius* Germanis, *quem locum tam opportunum miratus est à* Lantgrauio *non firmatum maioribus præsidiis.* Inde *ad* Vnedinguam *contendit, eo cõsilio, ut hosti infestam annonam redderet.* Et *quãquam podagra uariè affectus, par tamen uidebatur aduersissimo eo tẽpore ad capessenda bellica omnia munera: fixerat castra medio loco inter* Vnedinguam & Morlinguã. *At* Lantgrauius *lectas peditum aliquot cohortes, interea* Norlinguã *mittit: hæ admissæ cũ essent, duriores uidebantur* Cæsarianis *futuræ belli ducendi rationes.* Ipse *quoq; editioribus collibus occupatis, in tutiora loca traduxerat exercitum, frustrato* Cæsare *nebula crassiore huius diei: qua maturius discussa, pugnandi copiam hosti facturus uidebatur, ultro etiam eos ad pugnã fortè prouocaturus. Cũ se* Saxo & Lantgrauius *castris munitis continerẽt, uariè eos* Cæsar *quotidie leuibus præliis detinebat.* Interea Farnesiũ *clãculũ misit qui multa nocte, sũmóq; silẽtio castris egressus,* Danouertũ *intercepit.* Eo *postea*

peruenit & Cæsar cum integris copiis, eo cõsilio, ut Danubio potitus, infestiora omnia hostibus redderet, ita mox & Tilingua potitur, & Haistadio, Langinga, & Gudelinga. Lantgrauius ad Giengam castra quoque mouit, loco munito, ut Cæsarẽ ab Vlma occupanda reuocaret. Et iã ita uidebatur constituta belli ratio, ut castris subinde commutandis alter alteri insidiandi commodiores occasiones captaret. Cũ fierent quotidie leuia prælia, Philippus Lanoius cum delecta equitum manu procurrens, eliciénsque Germanos ad pugnam, cum à Cæsarianis prius in uicino nemore positæ essent insidiæ, multis cæsis in castra rediit. Parabat & nocte intempesta castra inuadere tunica ima armatum uelans militẽ. Sed cũ duplicatas appareret hosti uigilias, paratósq; eos ad uim excipiendam, irritus fuit conatus. Vexabantur tamẽ illi quotidianis decursionibus equitũ, impetúque sæpe facto in pabulatores, ut iam tæderet eos belli suscepti, quod uix dum affectum, confectum sibi prius persuaserant. Omninóque cùm Cæsaris callidi imprimis & acris, unius regeretur consilio exercitus, omnibus instructior erat ille rebus & apparatior quàm Saxonis & Lantgrauij, quibus & à ciuitatibus ægre suppeditabatur pecunia: in castris tamen Cæsaris magna, ob prædam auersam, seditio inter Hispanos & Italos facta est. Ea seditione & concitatione nũtiata, cum ei obuiam ire pararent centuriones & alij proceres, fremitu & clamore pulsi. Vni Albano apertæ aures. Nanque is patria lingua eloquẽs, & in militibus mulcẽdu suauis, & ornatus habitus est, authoritate uerò multũ apud suos ualebat. Is ubi eas cõtrouersias, unde irarũ extistebat ardor, minime uidet sedari & restingui, atque è cõuitiis ad manus irritatos transire milites, uincula iniici iubet authoribus seditionis. Eo acrius frendere miles. Solutisque uinculis extrema uis parabatur. Tum demum Cæsar

proruens, nobilißimum quemque, & militari decore illustrem, ad restinguendam seditionem hortatus est, obtestatus etiam Deum, *cuius nomine & patrocinio induisset arma,* Lantgrauij *potius copiis eam concitationem, hunc ardorem iniiceret: ita sopita tandem seditio.* Cæsar *postea ad priora illa sua castra ad* Langinguam *peruenit: neque acerbißima hyeme & copiosißimis imbribus, madido militi respirandi otium tribuit.* Et *sane iam* Lantgrauius *præmiserat exploratores, qui situ castrorum animaduerso, renuntiarant futurum, ut loci iniquitate ille confiictaretur: atque idem &* Cæsar Albani *monitu præuidens, castra iam commodiore loco proximo mouerat.* Ex *eo tempore infesta omnia* Saxoni & Lantgrauio *uisa sunt, illique soliciti uisi.* Solicitos *autem eos habuit, cogitatio cum officij tum periculi.* Si *dissoluerent hunc exercitum, uerebantur ne deessent fœderatis: ne tot urbes opulentas fidem eorum secutas,* Cæsari *prodidisse uiderentur.* Si *manerent iisdem in castris, periculo proprio commouebantur.* Nanque & Ferdinandus Cæsaris *frater, &* Mauricius Saxo *iam multas urbes* Federici *occuparant.* Idem *periculum mox* Lantgrauium *stimulabat.* Cum *enim cætera quæ prudenter principio huius belli* Cæsar *constituisset, constituta optimè uidebantur, tum illud uafertimè, quòd* Mauricio *spe prædæ inuitato,* Federici *ei oppida si quæ bello occuparet, fruẽda iure quo optimo maximo permitteret, iniecta etiam spe dignitatis prærogatiuæque consequẽdæ,* Cæsaris *designandi.* Ita *iam occupatis à* Mauricio *multis oppidis, uidebantur illi ita conturbati, ut non explicarent quid esset optimum.* Rationibus *subductis, summam fecere cogitationum: tentandum per literas æquis ne conditionibus pateretur eos* Cæsar *ab armis discedere: id si impetrari non poßit, æquum esse cùm tunica pallio propior sit, ad sua quemque tuenda redire.* Scribuntur

itaque literæ ad Ioannem Brandemburgensem, qui & gratia & authoritate apud Cæsarem ualebat, & magnu utriusque beneficiis ornatus, memor & gratus futurus uidebatur: sunt autem hæ literæ. FEDERICVS SAXONIAE DVX, ET PHILIPPVS LANTGRAVIVS HESSVS, FOEDERATIQVE GERMANIAE PROCERES, IOANNI BRANDEMBVRGENSI S. P. *Cum & nobis conscij essemus quanti te faceremus, & tuam erga nos beneuolentiam experti essemus, non dubitauimus à te petere quod nobis petendum esset. Deos hominésque testamur, arma nos sumpsisse necessaria ex causa, cùm nullo nostro merito proscripti simus. Cæsaris uel oppugnandi, uel contemnendi nulla unquã nos incessit cupido. Hunc itaque si præstas nobis paulo æquiorem, à nobis Germaniáque tota, non leuem es initurus gratiam. Et res eum & dies, & opinio hominum, & sua etiam natura, ut audimus quotidie leniorem facit. Eóque adducti sumus, ut deflagrare iras eius, purgari posse suspiciones, non desperaremus. Vidimus sæpe ferocissimos hostes positis armis fœdus pepigisse. Vidimus priuatas multorum simultates, obliteratas. Vidimus qui latus peterent, mox affinitate deuinctos. Neque exempla cõtentionum, neque euentus acerbi, quibus sese fœderati aliis postea iugulandos subigendósque prebent, Cæsari tali ingenio prædito, commemorandi. Neque communis Germaniæ calamitas diutius deploranda, Neque uetera patrum nostrorum cum Austriacis fœdera, Neque superioribus annis pro Cæsare nostræ grauissimæ contentiones. Habemus potius communis utilitatis rationem, quàm doloris nostri. Ardemus perpetuo incredibilique amore Germanici decoris tuendi. Hic nos amor, & subuenire olim impendentibus periculis grauissimis, cum dimicatione capitis, & hoc ma-*

" xime tempore, cum omnia tela undique esse intenta in Ger-
" maniam cerneremus, subire hortatus est, atque excipere
" solos pro uniuersis. Idem nos in patriam pristinus animus
" cum Cæsare reducit in gratiam. Hic monet, submota digni-
" tatis ratione, ut & ferre conditiones æquas parati simus,
" quibus hæ sopiantur controuersiæ, & ultro dextras porri-
" gamus Cæsari. At enim audimus, pergrauiter illum esse of-
" fensum: uoluntatem illius obstinatiorem, & in hac iracun-
" dia affirmatiorem. Sed enim proh Deum atque hominum
" fidem, perque fortunam Germaniæ, quis tam expers hu-
" manitatis? Quis Germanici decoris usque adeò est hostis, ut
" ista aut ferre possit, aut non dolere? Si ipsi per nos causam di-
" cere, cur nos ille proscripsisset, possemus, taciti euentum for-
" tunæ expectaremus. At sumus proscripti, & hi, quibus pu-
" blicè sicut cæteris Germanicis proceribus, cum Cæsaribus
" uetustissimum est fœdus: & hi quorum nomine proximis
" comitiis, amicitia nuper Gallico bello renouata est. At me-
" rito nostro ruptis à nobis fœderibus, postea proscripti su-
" mus, cum male de religione sentiamus? Cum imperij oppi-
" da aliquot uindicemus? Velet ille suos affectus religionis
" amore. Huius damnatæ ab eo ipsius cultores eramus reli-
" gionis, tum cum fœderati, socij, amici uocabamur. An ille
" expectat ruinam nostram, dum exhausti opibus, bellum
" affectum Turcæ hosti ferocissimo tradamus? Cui ex nostra
" contentione magis quàm ex suis uiribus creuit audacia. In
" hunc hostem debellandum si accingi uult Cæsar, ultro mili-
" tes, pecunias, arma, equos, copias has omnes lectissimas, no-
" stris stipendiis militaturas, Cæsari offerimus. Hæc te æquum
" est Cæsari suadere, ut omissis his bellis, quæ parum habent
" emolumēti, & decoris, optatissima pace Germaniæ reddita,
" in hac toto animo, & cūctis opibus incūbat: ad quā officiū
" eum Cæsaris uocat, religio hortatur, quæ in summum discri-

» men sæpius adducta est. In hunc hostem ita ille anima-
» tus esse debet, sic tota mente incumbere ad hoc bellum, ut
» non satis habeat Turcas Hungariæ Germaniæque finibus
» repellere, sed constanter usque in intimas Asiæ partes perse-
» qui: ut Bizantiis in libertatem assertis, Asiæque & Aegypti
» opibus potitus, in sacra illa urbe, teste ipsa nostræ salutis,
» præcipuóque nostræ religionis sacrario, uictor Deum ado-
» ret, & debitis sacrificiis pro tanta uictoria ueneretur. Sed
» nimis hæc multa præsertim ad te, à quo uno omnium opti-
» mè hæc cognoscuntur. Extremum illud est, ut patriam ad te
» allegemus, qua nec nobis ulla unquã res in uita esse debet
» charior, neque ipsi Cæsari. Hæc quæ tecum nobis commu-
» nis est, tecum agit de pace communi, de conciliandà nobis
» Cæsaris gratia. Quamobrem tibi sic persuadeto: Si per te
» nobis Cæsar conciliatus sit, nos sic existimaturos, cùm auto-
» ritate tua, tum beneuolentia erga nos nobis, quod maxime
» cupierimus, contigisse. Brandemburgensis acceptis his li-
teris, ut erant obsignatæ, mox tabellarium ipsum cum ipso
literarum fasciculo perduxit ad Cæsarem: ne quid fòrte hæ-
reret apud eum suspicionis. Lectas ei reddidit Cæsar, atque
is orabat Cæsarem tandem aliquando cum illi resipiscerẽt,
latas æquas conditiones ne aspernaretur: daret se ad lenita-
tem uel propter ueterem humanitatem, uel suis id condo-
nans precibus. Id si displiceret, iuberet quid uellet Federico,
Lantgrauióque à se scribi. Fertur Cæsar omne tempus eius
diei in acerrima & attentissima cogitatione posuisse. Diu
cum fluctuaret huc & illuc, tandem uocato Brandembur-
gensi, iubet præscribat ad Saxonem & Lantgrauium, hanc
unam superesse conditionem quæ eis à Cæsare feratur, ut se
suáque omnia arbitrio misericordiæque Cæsaris tribuant. Id
si fecerint, animaduersurum eum quid æquum sit eis condo-
nari. Hæc illi cum intellexissent, frustráque rursus colloquio

locum petiissent, eadem semper Cæsare proponente, ad alias cogitationes traducti sunt. Fuere qui putarent Cæsarem suæ dignitati potius consulturum si ad hæc haud iniqua postulata respexisset. Alij rectius consuluisse sibi illum, qui armis uoluerit Germanos coercere. Impolitæ enim res & acerbæ si essent relictæ (quales erant eo tempore) tamen futurum ut efferrent se aliquando, & ad renouandum bellum reuirescerent. Sed ut ex euentu prudēter id ille uisus est consuluisse, ita si quid incurrisset quod prope iam explicatam Germanici belli rationem perturbasset atque impediisset, prudentius fuisset Brandemburgensis consilium. Paulò antea uenerat missus ab his urbibus Germaniæ liberis, quæ Cæsarianæ uocātur, legatus I. Sturmius ad Franciscum Regē. " Is narrabat gentem Gallicam magna semper necessitudine " cum Germanica coniunctam fuisse, ut aui quidem utriusque gentis & proaui utramque ferè pro una eadémque " gente habuerint. Eam ueterem amicitiam, etsi nullis tabulis " obsignatam, in gentis utriusque pectoribus impressam, lōga temporum serie egisse radices altius, quàm ut labefactari hactenus potuerit. Cæsarem horrificum quoddam & " nefarium, omni imbutum odio, bellum intulisse Germaniæ: " eam de libertate retinenda solicitam, pro ueteri amicitia petere à Rege, suscipiat causam fœderatorum. Nam Cæsaris " quidem tantam esse insolentiam & fastum, non modo ut " uocem, sed ne uultum quidem liberum possit ferre cuiusquam. Quòd si Rex satis supérque esse sibi suarum curarum " existimet, alienis implicari nolit, saltem ducentis millibus " nummûm aureorum mutuo datis, fiduciaria uenditione " accipiat oppida aliquot. Ita futurum ut amicorum iacentium animum excitaret, inducerétque in spē cogitationémque meliorem. Non deesse, ne nunc quidem Cæsari animum " ad opprimēdam Galliam: at quia uires immaturas uideat,

" eam interponere moram, ut subacta Germania, eius uiribus
" ea tutius moliatur. In mētem ipse ea reuocaret, quæ olim ad
" Germanos scripsisset, dilapsurum quātuncumque formida-
" bilem hostem, si tantum auditu perceperit Gallos atque Ger
" manos, quæ gens aliquādo eadem fuerit, nunc repetita me-
" moria prioris ætatis, iterum ueluti in unam stirpem coaluis-
" se, uires communis salutis causa contulisse. Vt antea dissi-
" mulauit Cæsar se hostem esse Germanis, ita postea dissimu-
" laturum esse Francis hostem, donec oblata occasione impa-
" ratos opprimere possit. Non illi solum in animo esse Germa-
" nos, at omnem etiam Franciam in seruitutem redigere. Ita-
" que Regi hominem in dies crescentem non negligendum,
" neque alios interire, perire, & euerti uidere, iucundum id
" spectaculum tanto Regi futurum. At Rex & pacis nuper cum Cæsare confirmatæ rationes, & ueterem affinitatem, & fisci inopiam causatus, ueniam petiit si fœderatus hoc tēpore non subueniret. Ad XI Calend. Decembr. Federicus & Lantgrauius castra mouere, ac pridie eius diei summa nocte machinis prius eductis, ipsi sequebantur, sequente Albano, qui extremum agmen carperet. Vrgēte etiam Cæsare coniunguntur Germani. Albanus collem pugnæ aptissimum, desertum ab illis occupat. Occupant illi uicinum alium collem, muniúntque machinis: quibus fiebat ut tuti essent ab equitibus Cæsarianis undique procurrentibus. Venit & postea cum totis copiis nocte intempesta Cæsar in collem occupatum ab Albano. At Lantgrauius & Saxo pugnæ spe iniecta, accēsis ignibus nocte ea longū iter emensi, Prentio transmisso, ad Haydenā peruenere frustrato Cæsare. Quo factum ut ille in uetera castra redierit. Ac ueritus ne illi in Franconiam peruenirent, Boffingam contendit. Boffingani mox & Otingenses, & Norlingenses pace impetrata deditionem faciunt, eorumque exemplum secuti

Dincelpulenses, & Rotemburgenses. Tam præcipitato Cæsaris aduentu commoti Saxo & Lantgrauius, dissolutis copiis ad sua tuenda rediere. Halam quoque ciuitatem inter Suenos opulentam mox recipit Cæsar. Ibi narrant Federicũ Palatinum uenisse ad Cæsarem, ueniam petiisse à Cæsare quòd fœderatis equitum auxilia misisset: flebilibúsque lachrimis cum culpã suam supplex deprecatus esset, ueniam impetrasse. Vlmenses quoque in fidem recepti. Dux quoque Vritembergensis cum Cæsar ei immineret, maluit durioribus conditionibus pacem accipere, quàm ancipiti bellorum aleæ se committere. Huic imperata ducenta nummûm aureorum millia, ademptæ arces tres munitißimæ, Aspergus, Scorendorfia, Circembergus, & annonæ refertæ, & machinis instructißimæ. Interea Francfordienses per Buranũ solicitati iugum accepere. Augustani quoque cum frustra petiissent salua esse omnia, tandem arbitrio illius in deditionẽ sunt redacti. Idem accidit Argentoratensibus. Iam Saxo pleraque oppida à Mauritio & Ferdinando occupata receperat: missum etiam à Cæsare Albertum Brandemburgẽsem, qui ad Rocliziam sedebat, interceperat, ualléque Ioachima opulenta potitus erat, Bohemósque in Ferdinandum concitarat. Erat ita constitutum, ut Mauricius & Ferdinãdus ad Aegram, ciuitatem Bohemiæ, conuenirent cum Cæsare: ibi consilia belli exequerentur. Est omnino Bohemia Germaniæ limitibus inclusa: sylua Hercinia tanquam obducto muro undique cingitur. Albi fluuio media irrigatur, & Multauia: ad huius ripam sita Praga urbs Regia, quæ male eo tempore in Ferdinandum animata fuit. Coniunctis copiis in Saxoniam primo uere missus est Albanus. Erat & in armis Saxo, dispositísque undique præsidiis sibi nõ deerat. Ipsis Saxonibus insitum à natura armorum studiũ, paratißimi ad bellica pericula adeunda. Ager uini minime

capax. Hordeum triticúmque serunt, unde potionem, cui Ceruisiæ nomen indidere, uulgò conficiunt: ita fit ut uino oblato immoderatè utantur. Contendit Cæsar cum robore copiarum ad Misniam, uolebátque copiis in ulteriorem ripam traductis, pugnandi copiam illi facere. Sed mouetur cum uidet Saxonem Vitembergam adire. Ac cognoscens ab eius loci peritis, flumen uado transiri posse, nihil commotus periculo eo, quod imminebat ab hoste alteram ripam obsidente, summa celeritate constituit hostem intercipere. Id quo maturius fieret, imperat ut circa uicina dumeta & arbúsculas mille è suis collocarentur, qui glandibus plumbeis emissis hostes terrerent: ita futurum ut reliquis facilius occasio daretur in citeriore ripa occupanda. Summa difficultate traducuntur Cæsariani, hostésque à ripa submouentur. Saxo anxius suorum fuga, Vitembergam aut Torgam celeri cursu petebat. Hunc sequũtur equites Cæsariani, extremum agmen uariè carpentes. Saxo iam Cæsarem cum robore equitatus in se ferri uidens, Torga omissa, uel quòd huic diffideret, uel quòd proximis syluis occupatis, tutiorem sibi ad Vitembergam receptum putabat, sese proripiebat: emissis etiam leuibus machinis, quæ Cæsarianis aliquid de celeritate detraherent. Illi in Saxonem inuecti, dissipant fundúntque illius copias. Saxo ipse uulnere accepto capitur, nec sylua tutus, undiq; procurrente Hungaro equite, nec satis paratus ad tantas Cæsaris copias excipiendas. Cæsar post aliquot dies Vitembergam, & multa Saxonis oppida recepit. Lãtgrauius quoque tandem arbitrio se Cæsaris committens, supplex ueniam petiit, & quibus illi uisum est conditionibus depactus est. Deinde Comitiis Augustanis, aliquot capita proposita sunt iubente Cæsare, quibus ostendebatur quo pacto in negotio religionis, donec ea certa atque definita essent Concilio, uiuendum esset. Hæc consentire aiebant

Cæsariani cum ueteribus ritibus, præter capita aliquot quæ rata manebant donec aliud statutum esset. Id temporibus temperãdisque rebus aliis Cæsar datũ aiebat: ex Parisiensi eóque sacro & pio cœtu eorum, apud quos de diuinis rebus agitantur quæstiones, non defuere qui palam scriberent, quòd nondum cœtus censuisset, nec Pontifex Romanus iussisset id præiudicasse, & ad arbitrium suum Cæsarẽ temere reuocasse; tametsi Francisci Sfrondati purpurati pontificij, Federici Nauseæ Pontificis Viennensis pij hominis, & à factione Germanorum imprimis abhorrentis consilio, ea Cæsar statuisse sese iactaret. Postquam uictoria cõstituta est, ab armisque esset discessum, conuentionibus acceptus à Federico & Lantgrauio, mirabantur Germani tam arcta custodia diuturno tempore utrosque asseruari: Nec à Cæsare iustam debitámque gratiam referri Saxonicæ familiæ querebãtur. Albertus & Ioannes, cum Maximilianus in custodia pari Brugis detineretur, eius liberandi consilia ca inire ut necesse fuerit Flandris eum liberare. Ex eadem familia prodiere qui Frisios Cæsari non parẽtes edomuere. Mathiam Pannoniæ Regem fortissimum, Federico bellum inferentem, coercuere Federicus huius Federici patruus, si uera sunt quæ ab Erasmo Roterodamo prodita sunt, cum renuntiatione omnium suffragiorum Maximiliano defuncto, Cæsar certus designaretur, ipse maluit in Austriacam familiam transferre suffragia, designato hoc ipso Carolo Cæsare. Saxonum familiam quis non admiretur ita ruentem? Longitudo Saxonici imperij paulo antea fuerat à Frãcis Germanis, usque ad Saxones imperio eorum parentes, ultra centum quinquaginta millia passuum: latitudo ab Albi usque ad Fontes Visurgis, cui loco Verræ quoque nomen dedere. Lantgrauius, ut erat magno animo, sæpe se suósque diris deuouit, qui ad Cæsarem transeundi authores

fuere: parúmque abfuit quin custodibus oppreßis euolaret è custodia, ita arctè obseruatus, ut uel uigilantem, uel dormi-
» *tantem obseruarent recentes custodes omnibus horis. Ea-*
» *mus nunc, & aut dicamus beatos, quibus corpus bene cō-*
» *stitutum sit, aut qui diuitiis, aut qui honoribus affluant, aut*
» *qui ipsi, aut quorum aui proauíque, Cæsares obseruare so-*
» *liti sunt: unica contentione effluunt congesta tam multo-*
» *rum annorum merita.* Relatum *est paulo ante hoc bellum* German*icum, quod geßit* Cæsar *aduersus* Saxonem *& fœderatos, natum esse infantem in pago quodam* Francorum, *cui exempto ex aluo matris, culter iacuit in uentre, eminente cuspide extra uentrem, qui & paulatim extractus sit.* Id *accidisse aiunt ad significandas mutuas cædes ciuium, qui uelut in uiscera sua ferrum postea strinxerunt.* Paulò *pòst aiunt in* Heluetiis *conspectos duos* Leones *in aere inter sese certantes, quorum alter alteri caput mordicus auulserit.* Esse *& multorum annorum historiam, in uisione* Steuicensi, *de his ipsis bellis* Saxonicis, *ubi postrema species sit* Camelus *bibens ex flumine. qua specie significari* Turcorum *aduentus ad* Danubium, *aut* Rhenum *uideatur.* Visa *& mulier uenenum sputis eiiciens.* Prodidit *autem* Chrysippus *eadē in corpore uitia fieri, & à mali ueneni haustu, & corruptela quæ è corpore prodire potest: atque ex intemperie febres ut oriuntur, ita ex putredine longius progressa, uenenū in nobis gigni posse.* Nec *desunt qui prodiderint religionis nomine, hoc in bello* Germanico *tegere & uelare solitum* Cæsarem *eam cupiditatem, qua* Germaniam *omnem familiæ suæ adiungere uolebat.* Nam Germanis *quos habebat plures in castris, dißidentes à piorum moribus, &* Germanica *lingua hymnos decantare, & concionatorem audire, & alia facere permittebat, quæ abhorrebant ab ecclesiastico dogmate.* Neque *urbibus deditionem pollicentibus*

id præſcribebat, ut piorum dogmata reciperent. Vlmenſibus quoque, Auguſtanis, Straburgenſibus nominatim permiſſum, hiſce in rebus quæ ad religionem pertinerent, nihil ipſe innouaret. Ea quoque dogmata, quæ poſtea ſancita ſunt, partim ex ritibus piorum, partim ex nouis dogmatibus, diſtrahendorum magis Germanorum gratia prodita uoluere: talémque depingunt Cæſarem, qualis is ſit, apud quem authoritas honeſtatis, utilitatis ſpecie ſit interdum ſuperata. Id hoc bello indicaſſe eum uolunt ex Philippi Lantgrauij deditione: leges deditionis ita callide præſcriptæ ſunt, ut unius literæ apice ſuppoſito, ille deceptus. Conuenerat autem obſequio exhibito Cæſari, ille ſine cuſtodia liber emitteretur: pactioni ſubſcripturus erat Lantgrauius. At dum obſequium ille exhibet Cæſari, ueniámque deprecatur, tabulæ fœderis, Germanicæ dictioni dempto apice unico, immutatæ ſunt: quibus ille poſtea ſubſcripſit bona fide ſecum actū exiſtimans. Mox uerò cuſtodia ſe uidens ſeptum, & uiolari quiritans leges fœderis, perpetuam tantum cuſtodiam adēptam ſibi intelligit. Proferuntur tabulæ ſubſcriptæ: uerbúmque unum Germanicum in aliud tranſiiſſe uidet: pactiones perturbaſſe calliditate & periurio Cæſarianos clamitans: quin & aduerſus fœderis leges poſtea in Machliniam abductus. At Cæſariani Lantgrauium negabant ex perduellium eſſe numero. Hoſtem uero fuiſſe communem omnium, qui ſacra, qui prophana diriperet: cum hoc neque fidem debere, nec iuſiurandum eſſe commune: Prætexi ab his nugas, & ſine teſte uaniſſime ea confingi. Quòd ſi olim à Germanis parum abfuerit, quin Iulius Cæſar falleretur, ſi ſimplicitatis ſpecie Cæſares alios fefellerint, ſi ſe ipſi domeſticis ſeditionibus aſsidue lacerant, non eſſe mirandum, ſi rationibus ſubductis fidem ipſe illis non haberet. Veriſſimè à Velleio Paterculo de his ſcriptum, in ſumma feritate

uersutissimos, natúmque mendacio genus esse: ita non ueriti sunt illi patriæ obtrectare, in qua multos floruisse tū acumine ingenij, tum admirabili scientia rei militaris uidemus. Principio belli huius Germanici ad Vicum Aquitanicum Pesenasum, à parturiente fœmina serpens emissus. Id olim accidisse prodidit C. Plinius: contigerit ne autem maiore quadam potestate, an ex uteri uitiis, & ea quam molam uocant male compacta, unde & monstra oriri prodidit Democritus, otiosorū disputationibus relinquendū. Sed & ex cruditate stomachi aliisque ex causis, in uentriculo hominis generari posse animal angui non dissimile, Erasistratus prodidit: quod & eodem tempore uidit Aquitania. In Gallia interea summa erat tranquillitas pacis & otij. Rex Henricus plenus pietatis, religiones publicas, & maiorum sacra instituta sanctè tuebatur, bellicas curas aliis temporibus reseruans: auspiciáque regni eius plena modestiæ, humanitatis, clementiæ, spem omnibus magnam afferebant summæ solertiæ, summæque industriæ: eiúsque Regis, qui & retundere posset callida hostium consilia, & eos qui laudem honorémque Francicæ familiæ depeculati sibi uidebantur, ulcisci. Dij faxint, uelim, sedatis ut omnium principum Christianorum controuersiis, incumbant illi in eam tandem causam, qua diuini nominis hostes contundant, respersásque manus sanguine eorum ipsi prædicare possimus, aut placatos omnes beneuolentia coaluisse in eandem religionem Christianam: quam palmam utinam DEVS OPTIMVS MAXIMVS HENRICO REGI *reseruet, eúmque ipsi uideamus in augustissimam illam Solimorum urbem cum insigni illa laurea inuehi. Quod ab eo quidem, quem ornatissimum agnoscimus, Regémque talem qualis & moderatissimus & fortuna optima esse debet, expectare iure optimo & possumus & debemus.*

FINIS.